Personalități ale USM

ACADEMICIAN

Ion Guceac

Biobibliografie

Personalități ale USM

ACADEMICIAN

Ion Guceac

Biobibliografie

Chișinău
Editura USM
2023

Editor: dr. hab. Constantin Manolache
Responsabil de ediție: dr. Oleg Bujor
Bibliografie: Raisa Vasilache
Redactor: Ion Vârțanu
Machetă și copertă: Valeriu Oprea

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII

Academician Ion Guceac: Biobibliografie / editor: Constantin Manolache ; responsabil de ediție: Oleg Bujor ; bibliografie: Raisa Vasilache. – Chișinău : Editura USM, 2023 (Continental Grup). – 495 p. – (Personalități ale USM, ISBN 978-9975-62-486-2).

Texte : lb. rom., rusă, parțial în engl.

ISBN 978-9975-62-509-8.

016:[342(478)+378+929]=135.1=161.1

A 15

Lucrarea apare cu prilegiul împlinirii vârstei de 60 de ani de către doctorul habilitat în drept Ion Guceac, profesor universitar, academician.

Cartea este compusă din trei părți: interviuri cu protagonistul, studii și articole științifice, bibliografia.

Lista bibliografică cuprinde peste 280 de titluri, compartimentate astfel: autoreferate; monografii; lucrări metodico-didactice și dicționare; coordonator științific; redactor științific, recenzent; lucrări enciclopedice; articole științifice; materiale prezentate la congrese și conferințe; lucrări de popularizare a științei, interviuri; conducător/consultant științific, teze de doctor habilitat și doctor susținute; personalia.

Volumul este adresat cadrelor didactice, cercetătorilor științifici, doctoranzilor, masteranzilor, studenților, elevilor, precum și unui cerc mai larg de cititori.

© Editura USM, 2023

SUMAR

CUVÂNT ÎNAINTE (Igor ȘAROV) 5

PERENITATE ȘI INOVARE ÎN CERCETAREA JURIDICĂ
(Rodica CIOBANU) 7

CURRICULUM VITAE 17

Partea I. INTERVIURI 35

«Наша Конституция должна стать олицетворением гармоничного национального сознания»
(Interviu publicat în revista «ЭКСПЕРТ НОВОСТЕЙ») 36

CHEILE UNUI DESTIN DE SUCCES
(Interviu realizat de Nelly SAMBRIȘ) 45

Partea II. STUDII ȘI ARTICOLE ȘTIINȚIFICE 59

Constantin Stere – o iliustră figură și mare doctrinar în materia dreptului constituțional 60

Instituția prezidențială – studiu de drept constituțional comparat 70

Dreptul la viață și fenomenul morții cerebrale 92

Dreptul la apă – un nou drept fundamental al omului 109

Rădăcinile istorice ale constituției 122

Constituționalismul: imagine a societății sau condiție *sine qua non* pentru o guvernare moderată? 141

Конституционные основы регулирования экономических отношений: сравнительно-правовой анализ 153

Impactul constituției asupra creației științifice și artistice 169

Нормативно-правовые аспекты взаимодействия научного сообщества с международными организациями: опыт Республики Молдова 185

Impactul constituției asupra proceselor sociale 203

Profesorul Constantin Stere – întemeietor al Dreptului constituțional românesc 227

Инновационное сотрудничество – фактор устойчивого развития Республики Молдова 247

The impact of Constitutional Court's case law on the normative content of the constitution 259

Libertatea conștiinței și religiei în conținutul normativ al constituției 273

Principii fundamentale ale constituționalismului în activitatea Sfatului Țării (1917-1918) 288

Considérations relatives à la légitimation du référendum d'indépendance 301

Sorgintea europeană a ideilor și principiilor parlamentarismului în activitatea Sfatului Țării (1917–1918) 317

Constitutional Justice in the Republic of Moldova 336

Solidaritatea socială – tendință constantă a constituționalismului 394

Rădăcini istorice și politice ale Constituției Republicii Moldova din 1994. Puncte de pornire ale procedurii de elaborare 412

Essential vectors of interaction between the Civil Society and the Rule of Law 429

Partea III. BIBLIOGRAFIE 441

Autoreferate 442

Monografii 442

Lucrări metodico-didactice. Dicționare 446

Coordonator științific 448

Redactor științific, recenzent 450

Lucrări enciclopedice 453

Articole științifice 454

Materiale prezentate la congrese și conferințe 469

Lucrări de popularizare a științei. Interviuri 485

Conducător/consultant științific. Teze de doctor habilitat și doctor susținute 488

Personalia 492

CUVÂNT ÎNAINTE

Academicianul Ion Guceac este un eminent reprezentant al științei juridice din țară, care și-a adus un important aport personal la crearea fundamentelor științifice și coordonatelor generale pentru consolidarea societății civile și edificarea statului de drept în Republica Moldova. Calitatea științifică a lucrărilor Domniei Sale este recunoscută și înalt apreciată atât în țară, cât și peste hotare.

Activând în diferite funcții, printre care cea de jurisconsult, profesor universitar, șef de catedră, decan, prorector, conducător de proiecte de cercetare, șef de direcție, secretar științific general și vice-președinte al Academiei de Științe a Moldovei, domnul academician a demonstrat vocație didactică și de cercetare, o înaltă ținută academică, profesionalism și competență, erudiție și cunoștințe vaste în domeniu, responsabilitate și exigență, dăruire de sine și perseverență, dragoste de neam și devotament față de țară. Pe parcursul anilor și-a adus din plin aportul la formarea profesională a juriștilor la Universitatea de Stat din Moldova și la Academia de Poliție „Ștefan cel Mare", Academia de Administrare Publică, Academia de Studii Economice din Chișinău. S-a manifestat plenar în managementul didactic universitar și științific academic, atrăgând atenția prin substanța abordărilor. O realizare deosebită a academicianului Ion Guceac o constituie fondarea școlii științifice „Fundamentarea științifică a democratizării sistemului constituțional din Republica Moldova – parte integrantă a constituționalismului european". Sub conducerea Domniei Sale au fost elaborate și susținute 17 teze de doctor și doctor habilitat.

Munca asiduă de cercetător și cadru didactic s-a sodat cu un număr impunător de monografii, manuale, articole științifice și de popularizare a științei, lucrări enciclopedice și metodice, care au devenit surse de informație de referință, trezind interesul cercetătorilor din țară și de peste hotare.

Cercetările științifice fundamentale privind evoluția și dezvoltarea constituționalismului, a dreptului constituțional ca ramură fundamentală a dreptului național, a parlamentarismului și sitemului politic, a drepturilor și libertăților omului, a relațiilor dintre om, societate și stat, sistemului electoral, descifrarea unor incertitudini de legistică formală, etc., i-au

adus o înaltă prețuire din partea comunității științifice și a instituțiilor de resort. Pentru merite și realizări deosebite, academicianul Ion Guceac a fost decorat cu mai multe distincții departamentale și de stat.

Cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani îi adresăm distinsului om de știință, doctor habilitat, profesor universitar, academician Ion Guceac sincere și cordiale felicitări, urări de sănătate și viață lungă, noi realizări pe traseele întortocheate ale științei și pregătirii cadrelor. Vivat! Crescat! Floreat!

Igor ȘAROV
rector al Universității de Stat din Moldova,
doctor în istorie, conferențiar universitar

PERENITATE ȘI INOVARE ÎN CERCETAREA JURIDICĂ

„Originalitate, independența gândirii (…) cere în primul rând existența unei gândiri unitare, conștiente și puternice."

Grigore Moisil

Recunoașterea contribuțiilor relevante și consistente pe care le au personalitățile științifice la dezvoltarea constantă a domeniilor de referință, cărora s-au dedicat pe parcursul carierei sale profesionale sunt mai puțin frecvente, dar necesare în condițiile unor totaluri asupra rezultatelor obținute și a generalizărilor conjugate cu impactul avut asupra etapelor parcurse de o societate în dezvoltarea sa. Aprecierea celor care au reușit să pună umărul și să fortifice din punct de vedere științific domenii de importanță majoră pentru statele aflate în tranziție este un exercițiu al datoriei împlinite. Pentru Republica Moldova, țară care a optat pentru valori constituționale fundamentale ale statului de drept și ale democrației, crearea tradițiilor de cercetare a fost și continuă a fi un deziderat asumat cu dedicație și pasiune de către savanți precum academicianul Ion GUCEAC.

În același timp, perioadele de realizare a schimbărilor majore în parcursul spre valori ale democrației și consolidarea statului de drept a pus în atenție personalități care au contribuit la dezvoltarea științei juridice naționale. În acest sens, în an aniversar, mediul academic se adresează domnului Ion GUCEAC, academician, profesor, doctor habilitat, personalitate cu o bogată experiență științifică, susținută de activități didactice și manageriale în cercetare cu merite recunoscute și apreciate nu doar la nivel național, ci și regional. Problemele abordate de către omagiat, după cum subliniază profesorul Ion CRAIOVAN, „trădează, fără îndoială, erudiție și pasiune, angajarea extrem de generoasă a unui travaliu în câmpul cunoașterii, asumarea sub semnul responsabilității sociale a unui crez social, sesizarea unor momente critice privind viața socială, angajarea pe direcții de evoluții sociale dezirabile, păstrătoare de umanitate juridică,

apte să protejeze juridic drepturile fundamentale ale generațiilor prezente și viitoare, să ofere șansa construirii viitorului"[1].

Revenirea la începuturi, indică că fructuoasa activitate de cercetare științifică a profesorului Ion GUCEAC a fost realizată în momente de loc simple pentru științele juridice autohtone și în special a celor de drept public. Era perioada complicatelor evenimente social-politice care au urmat imediat după declararea suveranității (23 iunie 1990) și a independenței Republicii Moldova (27 august 1991), perioadă ce impunea cu necesitate elaborarea bazelor științifice privind reconstrucția statală a Republicii Moldova în conformitate cu principiile și valorile unui stat democratic. În situația în care noile realități reclamau reglementări bazate pe cunoștințe profunde, apte să creeze un sistem constituțional modern, era firesc ca una dintre sarcinile primordiale ale cercetărilor în domeniul dreptului public să fie elaborarea bazelor științifice ale procesului de democratizare a sistemului constituțional autohton, angajament pe care și l-a asumat tânărul cercetător Ion GUCEAC.

Înregistrat caracterul vulnerabil al literaturii de specialitate din țara noastră cu referire la problematica sistemului constituțional democratic, care practic nu era abordat, necunoscut pentru dreptul public național, *fenomenul constituționalismului* a devenit cartea de vizită a cercetărilor realizate pe parcursul anilor de către academicianul Ion GUCEAC, reflectate în direcția științifică *Democratizarea sistemului constituțional din Republica Moldova – parte integrantă a constituționalismului european*. Astfel, pentru prima dată în Republica Moldova, a fost inițiată o direcție științifică, obiectivul major al căreia ținea de cercetarea multiaspectuală a constituționalismului autohton și impactul acestuia asupra procesului de asigurare a stabilității construcției statale.

Convingerea că problema evoluției constituționalismului în Republica Moldova[2] trebuie să fie prezentată luându-se în considerare legitățile și etapele istorice de dezvoltare a statului, a definit concepția conform

---

[1] Craiovan I. Prefață la lucrarea *Omul, societatea, statul: categorii constituționale perene*. București, Editura Universul Juridic, 2017, p. 5.

[2] Guceac I. *Evoluția constituționalismului în Republica Moldova*. Chișinău, 2000; Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2003; *Constituția la răscruce de milenii*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013.

căreia *dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova este un fenomen legat indisolubil de procesul de formare a comunității teritoriale și psihologice, constituită într-o unitate economică și culturală, iar mai apoi statală, cunoscută astăzi de comunitatea internațională drept Republica Moldova.* Astfel, opțiunea pentru abordarea extinsă asupra esenței schimbărilor fundamentale ce s-au produs în viața statului Republica Moldova au identificat etape și au stabilit puncte de pornire, perioade de ascensiune și declin, de transformare într-un alt parcurs științific al constituționalismului.

Protagonistul a manifestat un interes științific deosebit pentru evoluția constituționalismului în Republica Moldova încă la începutul carierei didactice și științifice, dar în special, în procesul de elaborare a tezei de doctor habilitat cu titlul „Evoluția constituționalismului și a organizării de stat în Republica Moldova", susținerea publică a căreia a avut loc la 31 octombrie 2003, în cadrul ședinței Consiliului științific specializat de pe lângă Institutul de Filosofie, Sociologie și Drept al Academiei de Științe a Moldovei.[3]

Valoarea științifică a tezei a fost înalt apreciată de membrii Consiliului și de referenții oficiali. Oponentul oficial, POGORELKO V. F., doctor în drept, profesor, membru corespondent al Academiei Naționale de Științe din Ucraina, menționa că meritul autorului constă în faptul că „pentru prima dată în literatura juridică moldovenească a cercetat fenomenul constituționalismului din Republica Moldova și factorii determinanți ai acestuia", a definit etapa de dezvoltare constituțională a statului și a prezentat într-o nouă lumină etapele constituționalismului național, a demonstrat inconsecvența interpretării marxiste a constituției moldovenești, afirmând faptul că „elementele incipiente ale constituționalismului din istoria statului moldovean trebuie căutate în relațiile dintre domnitori și supuși, că apariția și dezvoltarea constituționalismului și a sistemului de stat în Republica Moldova a fost influențată de diverse tendințe și curente doctrinare în dezvoltarea Republicii Moldova".

Referentul oficial TODÎCA Iu. N., doctor în drept, profesor, academician al Academiei de Științe juridice din Ucraina, apreciase că actualitatea temei este determinată, în primul rând, de importanța reformelor constituționale, care au loc în statele europene, ce fac parte din categoria statelor

---

[3] Guceac I. *Evoluțua constituționalismului și a organizării de stat în Republica Moldova.* Autoreferat al tezei de doctor habilitat în drept. Chișinău, 2003.

socialiste și în fostele republici sovietice, inclusiv și în Republica Moldova. Academicianul TODÎCA Iu. N. a apreciat identificarea de către Ion GUCEAC a principalelor tendințe de dezvoltare a constituționalismului modern în Republica Moldova, cum ar fi: extinderea domeniului de reglementare constituțională a relațiilor sociale; renunțarea la rolul paternalist al statului și acordarea mai multor drepturi societății civile; extinderea cadrului drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor, acordând o atenție sporită drepturilor civile și politice, recunoașterea principiului superiorității drepturilor individului asupra drepturilor statului; promovarea principiilor care să contribuie la transformarea republicii într-un stat de drept; consolidarea principiului separației puterilor în stat și tendința spre o delimitare prin norme de drept constituțional a competențelor autorităților legislative, executive și judiciare; aplicarea experienței constituționalismului internațional în procesul de reglementare constituțională a relațiilor sociale în Republica Moldova, ținând cont de specificul național; accentul sporit pe garanțiile juridice care asigură supremația Constituției Republicii Moldova. Toate acestea, în opinia referentului oficial, sunt „concluzii și propuneri conceptuale importante", care corespund nivelului unui doctor habilitat în drept.

Pasiunea profesorului Ion GUCEAC față de evoluția constituționalismului nu a încetat cu anii, revenind frecvent la această problemă. Cercetările în acest domeniu sunt încununate de lucrarea monografică „Constituția la răscruce de milenii", apărută în anul 2013. Una din ideile centrale exprimate în această lucrare vine să constate că la originea constituției, ca act legislativ cu forță juridică supremă se află o serie de factori generali, definiți convențional de autor ca fiind *rădăcini istorice și politice ale constituției*. În opinia acestuia, influența acestor factori în fiecare stat este diferită, dar în ansamblu ea a „clădit acel fundament pe care s-a format constituția modernă, ținând cont de toate caracteristicile participării omului la viața socială, în corelație cu mediul natural și social".[4] O nouă ediție a acestei lucrări a fost editată de Academia Română în anul 2016, fiind prima lucrare care a văzut lumina tiparului în colecția „BASARABICA", proiect realizat prin „coeditarea asumată de

[4] Guceac I. *Constituția la răscruce de milenii*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013.

editura Academiei Române și Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I". În Argumentele pentru „Basarabica", cu care debutează această lucrare, academicianul Victor SPINEI și membrul corespondent al Academiei Române Ionel GÂNDEA menționează: „... considerăm oportun să se aibă în vedere publicarea contribuțiilor celor mai reprezentativi savanți de la răsărit de Prut în volume consistente, destinate atât lumii savante, cât și publicului larg interesat de domeniile umanistice". Prefața lucrării a fost îngrijită de profesorul universitar, doctor Ion DOGARU, membru corespondent al Academiei Române, care sublinia că, lucrarea „Constituția la răscruce de milenii", Ediția a II-a, „se constituie într-o cercetare de excepție în domeniul dreptului public..." de a prelucra și valorifica lucrări „apărute în țări din patru bazine lingvistice", este „un curaj, iar rezultanta valorificării acestora și a sistemelor constituționale din țările respective ... este cu siguranță o reușită, care atrage atenția specialiștilor din Republica Moldova, dar și din Europa".[5] Este de datoria noastră să reamintim că pentru lucrarea „Constituția la răscruce de milenii", Ediția a II-a, în anul 2016, autorului i-a fost decernat premiul Academiei Române „Nicolae TITULESCU".

Deși indică evidențe ale tendințelor de dezvoltare a constituționalismului în Republica Moldova, profesorul Ion GUCEAC se apleacă și asupra unor aspecte dificile, cum ar fi „o criză triplă a guvernării", generată de: absența responsabilității democratice și a domniei legii, în contextul „unei corupții dominante, al violenței criminale, al abuzurilor împotriva drepturilor omului; incapacității de a administra conflictul transnistrean într-o manieră constructivă; crizei economice, provocate, în parte și de eșecul de a implementa reforme economice liberale și de a crea nivelurile de integritate, capacitate și profesionalism al administrației de stat.

În aceeași cheie a evoluțiilor din arealul științific de interes al domeniului de referință, sunt probleme care până în prezent rămân în centrul dezbaterilor științifice și politice. Printre acestea se înscrie și cea care se referă la rolul societății civile în edificarea statului democratic. În acest sens cercetările realizate, bazate pe studii efectuate, au determinat formularea esenței și structurii dreptului fundamental de asociere și condițiile de restrângere a acestui drept, au fost elaborate principiile fundamentale

[5] Guceac I. *Constituția la răscruce de milenii.* Ediția a 2-a revăzută și adăugită. Editura Academiei Române; Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I", 2016.

privind constituirea formelor de asociere ale cetățenilor și particularitățile procedurii de dobândire a calității de membru al acestora.

Printre aspectele științifice specifice, realizate sunt și cele care au culminat cu identificarea unei noi instituții juridice a dreptului constituțional – dreptul electoral[6] și punerea în circuitul științific a obiectului de reglementare a acestuia; a fost formulat conceptul principiilor dreptului electoral și stabilit sistemul acestora; a fost formulat conceptul procesului electoral și a fost stabilită structura acestuia reieșind din particularitățile legislației naționale; au fost stabilite măsurile de protecție a drepturilor electorale ale cetățenilor Republicii Moldova; a fost identificată natura litigiilor electorale și condițiile tipice care le generează; au fost stabilite avantajele și dezavantajele sistemului electoral aplicat în cadrul alegerilor parlamentare și locale din Republica Moldova.

Spiritul reformator și vizionar al savantului Ion GUCEAC se poate identifica în luările de poziții și prezentările publice cu referire la direcții prioritare de dezvoltare a țării. Fie pledează pentru preluarea și implementarea celor mai bune practici constituționale, care vor permite transferul de la aspectul teoretic al doctrinei constituționalismului european, la crearea propriu-zisă a unui model real și viabil a unui stat de drept, fie optează pentru înaintarea și promovarea unei concepții precum „stat inovațional", „drept fundamental la activitate inovațională", se vor identifica argumente suficiente ce scot în evidență beneficii, aduse de cercetător, atât pentru societate, cât și pentru persoană. Printre acestea se menționează: modernizarea instituțiilor de stat, identificarea unor noi forme și modele de interacțiune între individ și stat, în baza unei colaborări armonioase între știință și guvernare, în procesul de administrare a statului; realizarea principiilor echității și responsabilității personale, implicarea fiecărui cetățean în procesele constituționale ale construcției de stat; recrutarea unei noi generații a elitei politice.

Cercetările științifice dezvoltate pe parcursul anilor se conjugă în ideea ce susține că organizarea politico-juridică a statului, structurează fundamental construcții sociale solide, care au ca temelie principiile fundamentale proclamate de Constituție, care, în calitatea sa de Lege Fundamentală,

[6] Guceac I. *Drept electoral.* Chișinău, 2005.

stabilește modul de exercitare a puterii, democratizarea consecventă a procesului de guvernare, constituționalitatea procesului legislativ, consolidarea societății civile și implicarea tot mai activă a cetățenilor în procesul de guvernare, ținându-se cont de tradițiile naționale și ale constituționalismului european.

Consecvența cercetărilor cu referire la realitățile din Republica Moldova și a analizelor asupra experiențelor altor state[7], reclamă reglementări bazate pe cunoștințe profunde, apte să creeze un sistem constituțional modern, care are un suport științific consolidat, capabil să producă transformări benefice în doctrina și practica constituțională din țara noastră. Academicianul Ion GUCEAC constată că în pofida faptului că în ultimii ani, numărul actelor legislative, Hotărârilor de Guvern, documentelor de politici, în domeniul relațiilor din sfera cercetare și dezvoltare a crescut considerabil, lipsa de coerență în procesul de elaborare a unor astfel de acte dă naștere unor lacune, ambiguități și contradicții între normele lor. În opinia dumnealui, situația poate fi depășită prin consacrarea în Constituția Republicii Moldova a caracteristicii de stat inovațional ceea ce va servi dovada unei tendințe de consolidare a eforturilor depuse, în scopul unei dezvoltări durabile a societății.

Un efort important, în fundamentarea caracteristicii de stat inovațional pentru Republica Moldova, consideră protagonistul ar fi recunoașterea oficială, prin consacrarea acestei sintagme în art. 1 alin. (3) din Constituție (*Republica Moldova este un stat inovațional…*).

Mai mult decât atât, soluționarea diferitor tipuri de coliziuni în legislația ramurală, crearea unui fundament fiabil și durabil pentru construirea unei economii inovatoare, consolidarea importanței acestor tendințe în viața societății ar putea fi asigurată, prin includerea în Titlul II „*Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale*" din Constituție, a dreptului fundamental la activitate inovațională. Academicianul Ion GUCEAC este convins că promovarea acestor reforme va asigura accelerarea procesului de investiții în inovări și va aduce doar beneficii. În opinia acestuia, în situația unui declin în încrederea populației în clasa politică și creșterea absenteismului electoral, elita intelectuală, ca forță motrice a economiei moderne, va începe

[7] Guceac I. *Constituţia Statelor lumii*. Chişinău: Editura Cartier, 2016.

să-şi promoveze membrii săi sau a celor în care are încredere, în mare măsură, în rândurile elitei politice.[8]

Rezultatele cercetărilor au servit pentru formularea propunerilor de lege ferenda la mai multe proiecte, la constituirea unor noi discipline de studiu, pe larg sunt valorificate în teze de doctorat şi de doctor habilitat, generează noi teme de interes ştiinţific, dar mai sunt şi lucrări, cum ar fi „Constituţiile statelor lumii" în opinia profesorului Mircea DUŢU, Director al Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu" al Academiei Române, „cu caracter prin excelenţă enciclopedic, care permit iniţierea în datele esenţiale ale legilor fundamentale ale statelor lumii, iar cititorului obişnuit, accesul şi (…) consolidarea culturii sale democratice"[9]; oferă „deschideri viguroase spre întemeierea occidental-europeană, cu o filiaţie astfel firească, integratoare şi născătoare de speranţe pentru viitor".

Altă dimensiune care trebuie pusă în evidenţă în raport cu opera ştiinţifică a profesorului universitar Ion GUCEAC este preferinţa pentru a pune în centrul atenţiei fiinţa umană[10], indicând că cercetările în domeniul constituţionalismului trebuie să fie axate şi pe **dimensiunea drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului** – pilon de bază al constituţionalismului european. Academicianul Ion GUCEAC constată cu regret că „*odată cu aderarea Republicii Moldova la principalele instrumente internaţionale în domeniul protecţiei drepturilor omului problema respectării acestor drepturi ca şi cum ar fi rezolvată. În realitate ştiinţa dreptului constituţional se confruntă cu diverse probleme vizînd cadrul acestor drepturi*"[11].

Insistenţa, implicarea, devotamentul pentru cercetarea ştiinţifică, pasiunea şi intelectul au făcut ca în prezent să beneficiem de lucrări de referinţă şi cu caracter enciclopedic. Fiecare lucrare publicată a reuşit să fie adoptată

---

[8] Guceac I. *Integrarea europeană şi statul inovaţional – condiţii primordiale pentru dezvoltarea durabilă a Republicii Moldova*. În: Perspectivele şi Problemele Integrării în Spaţiul European al Cercetării şi Educaţiei : materialele conf. şt. intern., Cahul, 7 iun. 2017.

[9] Duţu M. *O lucrare cu caracter enciclopedic şi de largi perspective comparatiste.* În: Academos, 2/2016, p. 165-166.

[10] Guceac I. *Omul, societatea, statul: categorii constituţionale perene*. Bucureşti: Editura Universul Juridic, 2017.

[11] Raport ştiinţific prezentat la 26.11.2012 la concursul pentru alegerea în calitate de membru corespondent al Acedemiei de Ştiinţe a Moldovei.

de cercetători experimentați și tineri ca esențiale și remarcabile în ghidarea demersurilor științifice realizate de aceștia, ori în vederea susținerii propriilor opinii în conținutul lucrărilor publicate.

Cea mai rapidă privire asupra publicațiilor științifice impresionează, dat fiind faptul că abordează teme majore și de interes; caracterizate de complexitate, interdisciplinaritate, centrate pe OM și pe problemele acestuia, care se dovedesc tot mai diverse; sunt ancorate în evoluții și progrese științifico-tehnologice, într-un secol tot mai digitizat și globalizat.

O parte din lucrările autorului tratează și subiecte pe larg explorate, precum dreptul la viață, care este plasat de acesta într-o conjugare excelentă cu provocările timpului și ancorat progreselor majore actuale din știință; cât și dezbateri mai recente și tratate cu o mai mare atenție, cum ar fi *declararea dreptului fundamental al omului la apă*, toate fiind însoțite de argumente consistente și irevocabile, care îl plasează pe autor în categoria apărătorilor înflăcărați ai drepturilor și libertăților fundamentale. În același timp, această succintă prezentare, pune în valoare teme majore din lucrările publicate de către academicianul Ion GUCEAC, dar care încă mai necesită a fi explorate.

În prezent se accentuează necesitatea fortificării cercetărilor în cadrul acestor direcții științifice, dat fiind faptul că constituționalismul contemporan dobândește o nouă valoare, îndeosebi în condițiile în care societatea umană este supusă unor schimbări continue: globalizarea, schimbările demografice, schimbări de mediu, necesitatea de surse energetice și securitatea.

Domeniul în care academicianul Ion GUCEAC și-a adus contribuția în mod constant în activitatea de cercetare științifică prezintă în continuarea a fi de larg interes pentru știința juridică de astăzi și cea de mâine, atât ca abordare științifică ancorată în activitatea practică, cât și ca perspectivă de viitor în contextul în care Republica Moldova aspiră la un parcurs european. Nu întâmplător unele din lucrări au fost publicate de edituri de mare prestigiu de talie internațională, cum ar fi Peter Lang GmbH Internationaler Verlag der Wissenschaften sau Springer International Publishing Switzerland.

Treptele pe care le-a parcurs în activitatea sa academicianul Ion GUCEAC au format o personalitate care s-a dedicat științei juridice

și constituționalismului, oferă exemplu de profesionalism și tenacitate în abordarea unor probleme cu o puternică încărcătură valorică pentru societatea moldovenească, iar rezultatele științifice obținute de-a lungul activității sale în cercetare reprezintă un punct de referință și un exemplu pentru generațiile tinere.

În an aniversar comunitatea academică apreciază efortul și dedicația pentru contribuția adusă științei juridice naționale, pentru cercetările cu un înalt grad de utilitate.

Stimate domnule Academician, Vă dorim în continuare inspirație, noi contribuții substanțiale la dezvoltarea științei juridice, inovație, transfer de cunoștințe și activități, ce vor contribui la prosperitatea statului Republica Moldova.

Rodica CIOBANU
doctor habilitat în drept,
șef al Departamentului Drept Public, Facultatea de Drept,
Universitatea de Stat din Moldova

CURRICULUM VITAE
Ion Guceac

Data nașterii: 26 martie 1963
Locul nașterii: satul Văscăuți, raionul Florești
Titlul științific: doctor habilitat în drept, academician
Locul de muncă: Universitatea de Stat din Moldova, profesor universitar
Părinții: Guceac Andrei (13.01.1914–14.03.1972) și Guceac (PALII) Anastasia (03.11.1928–24.09.1994). Tata Andrei a participat la cel de-al Doilea Război Mondial. Este cavaler al Ordinului „Slava", gradul III
Stare civilă: căsătorit cu Guceac (Iacub) Viorela, director adjunct al Liceului Teoretic „Nicolae Bălcescu" din comuna Ciorescu, municipiul Chișinău
Copii:
Guceac Andrei, 35 ani, doctor în drept
Locul de muncă: Parlamentul Republicii Moldova, Comisia juridică, numiri și imunități, consultant principal
Guceac Ion, 31 ani, doctorand, Școala Doctorală Științe Juridice, Facultatea de Drept, USM
Locul de muncă: B.C. „Comerțbank" S.A., jurisconsult

STUDII

1970–1978 – Școala de 8 ani din s. Văscăuți (atestat cu mențiune)
1978–1982 – Colegiul de drumuri și auto, or. Chișinău (diplomă cu mențiune)
1984–1989 – Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Republica Moldova (diplomă cu mențiune)
1992–1996 – Studii de doctorat, Academia de Poliție „Alexandru Ioan Cuza", București
2000–2003 – Studii postdoctorale, Institutul de Filozofie, Sociologie și Drept, Academia de Științe a Moldovei
2000 – Training-ul internațional pentru conducătorii procesului didactic, Budapesta, ILEA
2002 – Seminar *International Law Enforscement Training*, Ancorage, Alaska, SUA

GRADE ȘI TITLURI ȘTIINȚIFICE

1997 – Doctor în drept, specialitatea 12.00.02, Academia de Poliție „Alexandru Ioan Cuza" din București

1998 – Conferențiar universitar, Catedra Drept public, Academia de Poliție „Ștefan cel Mare", Chișinău

2003 – Doctor habilitat în drept, specialitatea 12.00.02, drept public, Institutul de Filosofie, Sociologie și Drept, Academia de Științe a Moldovei

2005 – Profesor universitar, facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova

2013 – Membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei

2017 – Academician al Academiei de Științe a Moldovei

ACTIVITATEA PROFESIONALĂ

1989–1990 – Jurisconsult, „Mina din Goeni", mun. Chișinău

1990–1991 – Șef Secție contracte și drept, Asociația Internațională "ASCOM", mun. Chișinău

1991–1993 – Lector universitar la catedra „ Disciplini statale", Academia de poliție „Ștefan cel Mare", Chișinău

1998 – Locțiitor al șefului de catedră „Drept public", Academia de poliție „Ștefan cel Mare", Chișinău

1998–2000 – Șef al catedrei „ Drept public", Academia de poliție „Ștefan cel Mare", Chișinău

2000–2001 – Șef al Facultății de Drept, Academia de poliție „Ștefan cel Mare", Chișinău

2001–2002 – Locțiitor al comandantului pentru studii, șef al secției învățământ a Academiei de poliție „Ștefan cel Mare", Chișinău

2002–2003 – Specialist principal, Direcția Generală Personal, Învățământ și Protecție Socială, Ministerul Afacerilor Interne

2003–2007 – Profesor universitar, Facultatea de Drept, Catedra de drept constituțional și administrativ, Universitatea de Stat din Moldova

2007–2008 – Prim-prorector pentru studii și știință al Academiei „Ștefan cel Mare"

2008 – Șef Direcția politici, management și monitorizare în sfera științei și inovării, Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică, Academia de Științe a Moldovei

2008–2013 – Secretar științific general, Academia de Științe a Moldovei

2013–2019 – Vicepreședinte al Academiei de Științe a Moldovei
2011–prezent – Președinte al Consiliului specializat abilitat cu dreptul de a organiza susținerea tezelor de doctor în Drept public
2016–2021 – Director al Școlii doctorale Științe juridice, politice și sociologice, Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir", Chișinău
2013–prezent – Președinte al Seminarului științific de profil pentru susținerea tezelor de doctor și doctor habilitat în Dreptul public
2019–prezent – Profesor universitar, Departamentul Drept Public, Facultatea de Drept, USM

ARIA INTERESELOR ȘTIINȚIFICE

Evoluția constituționalismului în diverse familii ale dreptului și în special în Republica Moldova; teoria constituției (clasificarea, elaborarea, adoptarea, revizuirea, asigurarea supremației, controlul constituționalității legilor ș.a.); constituționalismul european; forma de stat; tehnica legislativă; drepturile și libertățile fundamentale ale omului și garanțiile realizării acestora; organizarea și realizarea justiției; organizarea administrativă a teritoriului și principiile administrației publice locale; procesul electoral, răspunderea constituțională, politici publice europene etc.

ȘCOALA ȘTIINȚIFICĂ

Fundamentarea științifică a democratizării sistemului constituțional din Republica Moldova – parte integrantă a constituționalismului european.
Discipoli:
Foca Marian – *Reglementarea juridică a dreptului constituțional de a întemeia și de a se afilia la un sindicat*;
Demerji Maria – *Ocrotirea constituțională a familiei în Republica Moldova*;
Cîrnaț Teodor – *Teoria și practica eliminării formelor de discriminare în condițiile constituționalismului contemporan din Republica Moldova*;
Platon Lilian – *Garanțiile realizării dreptului fundamental la muncă în Republica Moldova*;
Cerba Valeriu – *Mecanism organizațional-juridic de administrare a organelor afacerilor interne: analiza sistemico-juridică*;
Cotici Radu – *Statutul juridic al organelor administrației de stat*;

Avornic Gheorghe – *Intensificarea activismului juridic al cetățenilor prin intermediul instituției avocaturii – condiție a edificării statului de drept*;
Cușmir Ludmila – *Protecția drepturilor mamei și copilului în condițiile dezvoltării sociale stabile;*
Lameș, Daniela – *Teritoriul ca dimensiune indispensabilă a statului în dreptul constituțional*
Balmuș Victor – *Administrarea și autoadministrarea sferei științei și inovării în Republica Moldova*;
Pîrlog Vitalie – *Compatibilitatea Convenției Europene a Drepturilor omului cu Constituția Republicii Moldova în materia libertății de exprimare*;
Porcesu Sergiu – *Impactul valorilor democratice Europene și al migrației asupra modernizării sistemului politic din Republica Moldova*;
Rusu Victor – *Statutul și profesionalizarea activității deputatului în contextul Parlamentarismului contemporan*;
Becciev Elena – *Agitația electorală – etapă a procesului electoral: analiză juridică comparativă*;
Aliev Kamal – *Влияние международного права прав человека на конституционное право в Азербайджанской Республике, Республике Молдова и Грузии*;
Păduraru Olga – *Dreptul de proprietate privată, garanții constituționale si limitele acestuia*;
Ojoga Mariana – *Garantarea realizării dreptului fundamental la proprietate de către autoritățile publice din Republica Moldova.*

PROIECTE DE CERCETARE

Naționale:

2008–2010 – Conducătorul proiectului „Elaborarea și racordarea la aquis-ul comunitar a cadrului normative privind valorificarea durabilă și managementul resurselor acvatice", Programul de stat *Cercetări științifice și de management ale calității apelor*.

2010–2012 – Conducătorul proiectul „Evaluarea calității resurselor de apă a Republicii Moldova conform documentelor normative internaționale", Programul de stat *Cercetări științifice și de management ale calității apelor*.

2010–2014 – Cercetător științific principal în proiectul „Oportunități de valorificare a opțiunii de integrare europeană a Republicii Moldova".

2014 – Cercetător științific principal în proiectul „Extremismul și separatismul – provocări la adresa securității regionale și naționale".

2014 – Cercetător științific principal în proiectul „Compatibilități politico-juridice ale participării Republicii Moldova în cadrul zonelor de liber schimb".

2015 – Cercetător științific principal în proiectul „Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european".

2015 – Cercetător științific principal în proiectul „Creația legislativă: concept și perspective".

2020–present – Cercetător științific principal, proiectul „Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului".

Internaționale:

2015 – Cercetător științific în proiectul „Dimensiunea socio-economică a migrației în Italia și Republica Moldova" din cadrul Programului de colaborare bilaterală dintre Academia de Știință a Moldovei și Consiliul Național pentru Cercetare din Italia.

2015 – Cercetător științific principal în proiectul „Metodologia evaluării complexe a calității mediului ambiant – bază a cercetării calității vieții umane în condițiile transformărilor socio-naturale globale" din cadrul Programului de colaborare bilaterală dintre Academia de Științe a Moldovei și Fondul Republican de Cercetări Fundamentale din Belarus.

2017–2019 – Membru al colectivului proiectului de cercetare „Sądownictwo konstytucyjne w państwach poradzieckich: między wzorcem państwa prawnego a jego lokalną aplikacją" (№ 2016/23/B/HS5/03648). Centrul Științific național, Polonia.

PARTICIPĂRI LA CONFERINȚE

Conferințe naționale:

1993: Conferința științifico-practică „Interesele de stat și rolul organelor de interne în asigurarea ordinii constituționale, drepturile și libertățile omului în raioanele de est ale Republicii Moldova", Chișinău, 12-13 ianuarie.

1996: Conferința științifică a Academiei de Poliție „Ștefan cel Mare", Chișinău.

2007: Conferința „Rolul Curții Constituționale în sistemul protecției drepturilor omului și respectarea CEDO și jurisprudenței Curții Euro-

pene pentru Drepturile Omului în legislația și jurisprudența națională", Chișinău, 13-14 decembrie.

2011: Conferința științifică „Probleme actuale ale organizării și auto-organizării sistemului de cercetare-dezvoltare în Republica Moldova", Chișinău, 8 aprilie.

2016: Conferința științifică națională „Biserica ortodoxă din Moldova și statul. Credință și cunoaștere", Chișinău, 11 octombrie.

2016: Conferința științifică „Istoricul și istoria: Alexandru V. Boldur – 130 de ani de la naștere; Leonid Boicu – 85 de ani de la naștere", Chișinău, 2 iunie.

2016: Membru al Comitetului Științific al Conferinței științifice „Academia de Științe a Moldovei: Evoluție. Instituționalizare. Personalități (1946-2016)", Chișinău, 16 iunie, AȘM.

2016: Președinte al Comitetului organizatoric al Conferinței științifice „Academia de Științe a Moldovei: Evoluție, Instituționalizare, Personalități (1946-2016)", Chișinău, 16 iunie, AȘM.

2017: Congresul Internațional de Drept Constituțional European și Comparat „Justiția constituțională și evoluția drepturilor individuale", Chișinău, 8-9 iunie.

2017: Raport științific „Exercitarea suveranității prin reprezentare" la masa rotundă „Sistemul electoral din Republica Moldova: oportunități de reformă", Chișinău, 17 martie, Președintele comitetului organizatoric.

2017: Conferința științifico-practică internațională „Redimensionarea valorilor democratice în condițiile societății informaționale", Chișinău, 7-8 decembrie.

2017: Membru al comitetului organizatoric al Conferinței internaționale științifico-practice „Jurisprudența – componenta fundamentală a proceselor integraționale și a comportamentului legal contemporan", Chișinău, 3-4 noiembrie.

2018: Membru al Comitetului Organizatoric al Conferinței științifice naționale „Protoiereul Mihail Ceachir – un cărturar al Bisericii din Basarabia", Chișinău, 10 septembrie.

Conferințe internaționale:

1997: Conferința științifico-practică internațională „Strategia combaterii criminalității organizate în Republica Moldova".

2002: Conferința teoretico-științifică internațională „Statul de drept și problemele minorităților naționale", Chișinău.

2003: Conferința teoretico-științifică internațională „Aspecte juridice ale societății civile", Chișinău, 26-27 februarie.
2003: Conferința teoretico-științifică internațională „Funcționarea instituțiilor democratice în statul de drept", Bălți, 25-26 ianuarie.
2004: Conferința științifică internațională „Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală", Bălți, 23-24 septembrie.
2004: Conferința teoretico-științifică internațională „Problemele dezvoltării economiei de piață în statul de drept", Bălți, 17-18 decembrie.
2005: Conferința științifică internațională „Constantin Stere – 140 de ani de la naștere". Academia de Științe a Moldovei, Chișinău, 12 octombrie.
2007: Conferința internațională științifico-practică „Consolidarea administrației publice în contextul edificării statului de drept în Republica Moldova", Chișinău, 22 mai.
2007: Conferința științifico-practică internațională „Probleme de cooperare a poliției în contracararea terorismului", Chișinău, 28 iunie.
2007: Conferința internațională „Suveranitatea și structura de stat în condițiile țărilor plurietnice". Chișinău, 22-23 septembrie.
2007: Conferința științifico-practică internațională „Probleme interdisciplinare în materia prevenirii și combaterii criminalității juvenile la etapa contemporană", Chișinău, 5 octombrie.
2008: Membru al Comitetului organizatoric al Forumului Intelectualității, Chișinău.
2009: Conferința internațională „Valorile constituționale – factori ai stabilității regimului democratic", Chișinău, 22-23 iulie.
2010: Conferința științifico-practică internațională „Respectarea drepturilor omului – condiție principală în edificarea statului de drept în Republica Moldova", Bălți.
2010: Conferința internațională „Asigurarea supremației Constituției, funcția de bază a Curții Constituționale", Chișinău, 25-26 februarie.
2010: Membru al Comitetului organizatoric la Conferința internațională „Apa: Istoria, Resurse, Perspective", Academia de Științe a Moldovei, Chișinău.
2010: Conferința științifico-practică internațională „Importanța instituțiilor democratice în asigurarea drepturilor omului", Bălți, 27-28 decembrie.

2011: Conferința "Evaluation approaches in S&T policy making: sharing good practices", Astana, Kazahstan.
2011: Международная научно-практическая конференция «20 лет Содружеству Независимых Государств», Минск.
2011: Simpozionul ştiinţific interdisciplinar – Humboldt Kolleg "Cooperation and Networking of Universities and Research Institutes – study by doing research".
2011: Conferința internațională ştiinţifico-practică „Societatea Civilă în Realizarea Strategiei de Reformare a Sectorului Justiției 2011-2016", Chișinău.
2011: Ședința de la Chișinău a părților Convenției pentru acces la informație, participarea publică la procesul decizional și accesul la justiție în probleme de mediu.
2012: Conferința ştiinţifico-practică „Motivarea participativă ca factor de poziționare activă a membrilor de sindicat", Chișinău.
2012: Conferință națională cu participare internațională „Perpetua misiune a administrației publice de a fi în serviciul societății". Sesiune de comunicări ştiinţifice, ediția a VI-a. Chișinău, 12-13 octombrie. 2012. Membru al Comitetului ştiinţific internațional.
2012: Conferința internațională ştiinţifico-practică cu participare internațională „Teoria și practica administrării publice", Chișinău, 22 mai.
2013: Conferința internațională ştiinţifico-practică cu participare internațională „Teoria și practica administrării publice", Chișinău, 20 mai.
2014: International conference "Exploration, Education and Progress in The third millennium" organized by „Dunărea de Jos" University of Galați, România.
2015: Международная научно-практическая конференция «Нормативно-правовые аспекты взаимодействия научного сообщества Республики Молдова с международными организациями», Киев, Украина.
2015: Conferința internațională bienală: „Impactul Constituției asupra proceselor sociale. Sistemul juridic între stabilitate și reformă", Craiova, 20-21 martie.
2015: Conferința internațională ştiinţifico-practică „Organizarea administrației publice locale în Republica Moldova în lumina experienței și a practicilor administrației locale din Europa", Chișinău.

2016: Conferința științifică internațională „Patrimoniul spiritual și istorico-cultural al rușilor din Moldova în context european", Chișinău, 23 martie.
2016: Conferința științifică internațională „Științele vieții în dialogul generațiilor: conexiuni dintre mediul academic, universitar și de afaceri", Chișinău, 25 martie.
2016: Conferința științifică internațională: „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători", Chișinău, 25 mai.
2016: Conferința științifică internațională: „Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare", Chișinău, 31 mai.
2016: Conferința internațională „Migrație, diasporă, dezvoltare: noi provocări și perspective", Chișinău, 25 februarie.
2016: Membru al Comitetului Organizatoric al Conferinței internaționale științifico-practice „O nouă perspectivă a proceselor de Integrare Europeană a Moldovei și Ucrainei: Aspectul Juridic".
2016: Președinte al Comitetului Științific al Conferinței științifice internaționale „Republica Moldova: 25 de ani de independență", Chișinău, 8 septembrie.
2016: Международный научный семинар «Развитие научных связей на новом этапе: диалог и сотрудничество». Academia Națională de Științe, Bacu, 19-20 noiembrie.
2016: Congresul Asociației Justiției Constituționale a Statelor din Regiunea Mării Baltice și Mării Negre cu genericul „Rolul Curților Constituționale în protecția valorilor democratice", 30 iunie.
2017: Conferința științifică internațională „Inegalități sociale în Republica Moldova. Premise ale constituirii clasei de mijloc".
2017: Conferința internațională ,,Evoluția controlului constituțional în Europa: lecții învățate și noi provocări", 2-3 martie.
2017: Simpozionul internațional „Prendre la démocratie au sérieux – referendum et société civile dans le contexte contemporain" (Luând democrația în serios – referendum și societate civilă în contextul contemporan), București, 14-16 septembrie.
2017: Conferința internațională bienală „Sistemul Juridic între stabilitate și reformă", Universitatea din Craiova, 6-7 octombrie.
2017: Conferința științifică internațională „Criza demografică și pericolul pierderii identității naționale", Târgu-Jiu, România, 24-25 noiembrie.

2018: Membru al Comitetului științific al Conferinței internaționale „Un secol de la înfăptuirea României. 140 de ani de la revenirea Dobrogei în spațiul juridic românesc", Constanța, 18-20 octombrie.
2018: Membru al Comitetului științific al Colocviul științific internațional „România și Italia. Cultura comună a memoriei ultimilor 100 de ani. Memorie și identitate în dialogul româno-italian: spații simbolice, aspecte juridice, istorice și filosofice". Roma, 26-27 octombrie; Galați 22-23 noiembrie.
2019: Membru al Comitetului de organizare al Conferinței internaționale științifico-practice „Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Republica Moldova și Ucraina în contextul proceselor de euro-integrare", Chișinău, 1-2 noiembrie.
2020: Conferința științifică internațională „Teoria și practica administrării publice", Academia de Administrare Publică, Chișinău, 22 mai.
2020: Conferința științifico-practică națională cu participare internațională „Statul, securitatea șu drepturile omului în era digital", USM, Chișinău, 10-11 decembrie.
2020: Conferința științifică națională cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare", Chișinău, 10-11 noiembrie.
2021: International conference "The rule of law – from its origins to the present". „Dimitrie Cantemir" Christian University, Bucharest, Romania, 10-11 noiembrie.
2021: Conferința științifico-practică internațională „Teoria și practica administrării publice". AAP, Chișinău, 21 mai.
2021: Conferința științifică națională cu participare internațională dedicate aniversării a 75-a a Universității de Stat din Moldova Integrare prin cercetare și inovare. USM, Chișinău, 10-11 noiembrie.
2021: International scientific and practical conference "State, security and human rights in the digital era", 6th edition. Chișinău, 8-9 decembrie.
2022: Membru al Comitetului științific al Conferinței științifico-practice internaționale „Teoria și practica administrației publice" (TPAP-2022), ediția a XXVI-a. Chișinău, 20 mai.
2022: Membru al Comitetului științific al Conferinței internaționale „Prezentul și viitorul ordinii juridice și a drepturilor omului. De la provocări sociale, etice și juridice la oportunități de dezvoltare și cooperare". USM, Chișinău, 17-18 iunie.

2022: Membru al Comitetului științific al Conferinței științifico-practice internaționale "State, Security and Human Rights in the Digital Era", USM, Chisinau, 8-9 decembrie.

2022: Membru al Comitetului științific al Conferinței științifice internaționale "The present and the future of the legal order and human rights. From social, ethical and legal challenges to opportunities for development and cooperation", USM, Chisinau, 17-18 iunie.

ACTIVITATE EDITORIALĂ

2004–prezent: Membru al colegiului de redacție la publicația științifico-practică „Revista Națională de Drept".

2004–2019: Membru al Colegiului de redacție la Revista de Știință, Inovare și Artă „Akademos".

2004–2022: Membru al Colegiului de redacție la Revista metodico-științifică trimestrială „Administrarea Publică".

2011–prezent: Membru al Colegiului de redacție la Международный научный журнал „Право и Политология".

2016–prezent: Membru al Colegiului de redacție la Revista Institutului Național de Justiție, „Publicație Științifico-practică, informativă și de drept".

2018–prezent: Membru al Colegiului de redacție la Revista Științifică „Studia Universitatis Moldaviae (seria Științe sociale).

LUCRU ÎN CONSILII ȘI COMISII DIN CADRUL UNOR AUTORITĂȚI PUBLICE

2009: Membru al Comisiei pentru elaborarea Constituției (Decretul Președintelui Republicii Moldova nr. 83-V din 01.12.2009 privind constituirea Comisiei pentru reforma constituțională).

2010: Membru al Consiliului Consultativ pe lângă Centrul Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal.

2010: Membru al Comisiei guvernamentale pentru reintegrarea țării.

2011: Membru al Consiliului Național pentru Reformarea organelor de drept.

2011–2021: Membru al Consiliului Consultativ pe lângă Curtea de Conturi.

2014: Membru al Consiliului pentru coordonarea Programului național în domeniul alimentației și nutriției pentru anii 2014-2020.

2015: Membru al Comisiei pentru elaborarea Strategiei securității naționale a Republicii Moldova.
2015: Membru al Comisiei Naționale pentru elaborarea Raportului național al Republicii Moldova pentru Conferința Organizației Națiunilor Unite HABITAT III.
2015–2018: Membru al Comisiei pentru organizarea și desfășurarea concursului de ocupare a funcțiilor publice de conducere de nivel superior.
2015: Membru al a Comisiei Naționale pentru elaborarea Raportului național al Republicii Moldova pentru Conferința Organizației Națiunilor Unite „HABITAT III cu privire la locuințe și dezvoltare urbană durabilă".
2016: Membru al Comisiei pentru elaborarea Strategiei naționale de apărare a Republicii Moldova.
2017: Membru al Consiliului Național Coordonator în domeniul Controlului Tutunului.
2018: Membru al Consiliului Național Coordonator pentru implementarea Programului național privind controlul alcoolului pe anii 2012-2020.
2015–2018: Membru al Comisiei pentru evaluarea revistelor științifice din Republica Moldova.
2018–2022: Membru al Consiliului Superior al Procurorilor.
2020–2022: Președinte al Consiliului științific al Academiei de Administrare Publică.
2020–prezent: Membru al Consiliului pentru Dezvoltare Strategică Instituțională al ASEM.
2022–prezent: Membru al Comisiei pentru evaluarea gradului de cunoaștere a prevederilor Constituției Republicii Moldova și a limbii române (Hotărârea Guvernului nr. 809/2022).

CREAȚIA ȘTIINȚIFICĂ

Autor al unor lucrări științifice și enciclopedice, articole de popularizare a științei, în număr de peste 240. Autor de manuale și monografii: „Bazele statului și dreptului", Chișinău: Știința, 1994, reeditat în Cartier 1997; „Statul și poliția", Chișinău: Cartier, 1997; „Evoluția constituționalismului în Republica Moldova", Chișinău: Tipografia Centrală, 2000; „Curs elementar de drept constituțional", Vol. I, Chișinău: Reclama, 2001;

„Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept", Chișinău, 2003; „Curs elementar de drept constituțional", Vol. II, Chișinău: Tipografia Centrală, 2004; „Drept electoral", Chișinău, 2005; „Dicționar juridic: Drepturile omului pe înțelesul tuturor", Chișinău: Știința, 2010; „Dreptul de a întemeia și de a se afilia la un sindicat în condițiile societății civile contemporane", Constanța: Ex Ponto, 2011; „Constituția la răscruce de milenii", Chișinău: Tipografia Centrală, 2013; „Constituția Statelor lumii", Chișinău, Editura Cartier, 2016; „Constituția la răscruce de mileniu", Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Academiei Române 2016; „Omul, societatea, statul: categorii constituționale perene", București, Editura Universul Juridic, 2017; „Конституционный контроль: обоснование целесообразности и организационно-правовые механизмы реализации", Chișinău, ÎS „Tipografia Centrală", 2019; „Tratat elementar de drept constituțional". Vol. I, Chișinău: Tipografia Centrală, 2020; „Tratat elementar de drept constituțional". Vol. II, Chișinău: Tipografia Centrală, 2022 etc.

Printre cele mai importante lucrări mentionez:

1. „Statul și poliția", Editura Cartier, Chișinău, 1997. În lucrare se încearcă creionarea teoretico-pragmatică a problemei privitoare la locul și rolul poliției în statul de drept. La momentul apariției acestei monografii se constata că „în doctrina juridică națională încă nu a fost precizat până la capăt locul și rolul poliției în statul de drept". Ca „sursă de lumină" în această ordine de idei a fost apreciat „un nou și valoros studiu științific" semnat de către dl Ion Guceac, șeful catedrei „Drept Public" la Academia de Poliție „Ștefan cel Mare".

Dumitru Păsat în „Unele considerații privind rolul și locul poliției în statul de drept". *Curierul de Seară*, 3 februarie, Nr. 11 (8983).

2. „Evoluția constituționalismului în Republica Moldova". Chișinău, 2000. Cartea a fost apreciată ca „o nouă apariție editorială", scrisă „într-un limbaj accesibil, clar și concis" prin care autorul argumentează că „idei constituționale au existat și în trecutul nostru îndepărtat, fapt care nu poate fi ignorat".

Veronica Gîlcă. J*uristul Moldovei*, 18 octombrie 2000, nr. 24-25 (103-104).

3. „Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept" (cap. III și IV), Chișinău, „Tipografia Centrală",

2003. Lucrarea a fost apreciată ca „viguros și argumentat demers în problematica statului de drept și constituționalismului contemporan", care a reușit să facă lumină „într-o problemă atît de complicată cum este evoluția constituționalismului ...".

Doctor habilitat, profesor universitar Vladimir Ivanov (Cuvânt înainte).

4. „Drept electoral". Chișinău, „Tipografia Centrală", 2005. Fiind consacrată alegerilor în calitate de instrument juridic grație căruia poporul ă-și exercită suveranitatea, monografia reprezintă un suport consistent pentru politicieni, jurnaliștii din presă pentru a înțelege mai bună a tot ceea ce se întâmplă în campaniile electorale, juriștilor și studenților din învățământul juridic pentru studierea mai aprofundată a unor probleme ce țin de dreptul constituțional, pentru funcționarii publici, precum și tuturor celor interesați de viața publică a Republicii Moldova.

5. „Drepturile omului pe înțelesul tuturor. Dicționar". Editura Știința, Chișinău, 2010. Lucrarea oferă explicații succinte ale termenilor din domeniul protecției juridice a drepturilor omului, având drept scop contribuția la promovarea drepturilor omului în Republica Moldova, prin punerea la dispoziția cititorilor a unor interpretări ale elementelor-cheie asociate cu drepturile omului.

6. „Constituția la răscruce de milenii". Chișinău, „Tipografia Centrală", 2013. Lucrarea oferă posibilitate „fiecărui interesat să-și aprofundeze cunoștințele privind constituția – una din cele mai importante realizări ale culturii omenirii". In grosso modo lucrarea a fost apreciată ca „un manual sui-generis de învățătură și de cultură juridică, istorică, terminologică, filosofică, elemente incomensurabile ale formării și gândirii moderne". Volumul este recomandat pentru studii și analize, pentru a „extrage fond și formă în aplicabilitatea și edificarea statului de drept...".

Membru corespondent al AȘM Demir Dragnev, dr. Ion Xenofontov. *Academos*, nr. 1 (32), martie 2014. Este apreciată și ca o lucrare care se „constituie într-o încercare de excepție în domeniul dreptului public...", care ocupă un loc important „atât la nivelul doctrinei juridice autohtone, cât și la nivelul doctrinei juridice internaționale și o transformă prin conținut într-o cercetare juridică ce nu poate fi ocolită de către specialiștii dreptului constituțional". Este apreciat „curajul autorului" în alegerea acestei teme, întrucât „o serie de probleme fundamentale

ale statelor și sistemelor constituționale comportă o nouă viziune, fiind nevoie de o adevărată rescriere în contextul globalizării și proceselor integrării entităților statale în uniuni".

Membru corespondent al Academiei Române, profesor Ion Dogaru. *Revista de Drept Public*, 4/2014.

7. „Constituțiile statelor lumii: abordare rezumativă". Editura Cartier, Chișinău, 2016. Pornind de la faptul că studiul cuprinde o „analiză a textelor constituționale ale statelor lumii", se consideră că aceasta va constitui o „sursă de reflectare și de inspirație pentru acei care au drept preocupare majoră domeniul dreptului constituțional comparat". Aportul inovativ al culegerii este observat în „utilitatea identificării unor soluții și eliminarea deficiențelor normative ce împiedică progresul social".

Alexandru Tănas, Președintele Curții Constituționale a Republicii Moldova (Cuvânt înainte). Volumul Constituțiile statelor lumii „înclină spre o abordare multilaterală a constituționalismului autohton și a impactului lui asupra construcției statale, din trei perspective inovatoare;: comparatistă, a procesului de asimilare a Acquis-ului European și a efectelor ineluctabile ale mondializării juridice". Din perspectiva istoriei constituționale democratice a spațiului juridc românesc, inclusive basarabean, publicarea unei lucrări de acest gen, cu un pronunțat character encyclopedic, se „constituie într-un omagiu, un act de marcare, de readucere și luare aminte a aniversării reperului fondator comun ….".

Profesor universitar dr., Mircea Duțu. *Academos*, 2/2016.

8. „Constituția la răscruce de milenii". Ediția a 2-a revăzută și adăugită. Editura Academiei Române; Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I", 2016. Este lucrarea de debut în colecția „BASARABICA", proiect realizat prin „coeditarea asumată de editura Academiei Române și Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I". „Constituția la răscruce de milenii", Ediția a II-a, „se constituie într-o cercetare de excepție în domeniul dreptului public...". A prelucra și valorifica lucrări „apărute în țări din patru bazine lingvistice" este „un curaj, iar rezultanta valorificării acestora și a sistemelor constituționale din țările respective ... este cu siguranță o reușită care atrage atenția specialiștilor din Republica Moldova dar și din Europa.

Profesorul universitar, doctor Ion Dogaru, membru corespondent al Academiei Române. Prefață la lucrare.

9. „Omul, societatea, statul – categorii constituționale perene". Editura Universul Juridic, București, 2017. Lucrarea constituie o investigație a unor noțiuni fundamentale, care, în totalitate, dau dimensiunea statului. Abordarea triadei categoriale individ-societate-stat „trădează o conștiință a profunzimilor, a faptului că orice problemă conduce la fundamente, iar acestea marchează decisiv soluțiile ...".

Profesor universitar, dr. Ion Craiovan. Președintele Asociației Române de filosofie a dreptului. Prefață la lucrare.

10. „Конституционный контроль: обоснование целесообразности и организационно-правовые механизмы реализации". „Tipografia Centrală", Chișinău, 2019. Lucrarea permite tuturor (în special vorbitorilor de rusă) să-și aprofundeze cunoștințele despre Constituție, una dintre cele mai mari realizări ale omenirii, și a controlului constituționalității legilor ca mecanism principal de protecție juridică a Constituției.

11. „Drepturile omului pe înțelesul tuturor. Dicționar". Ediție revăzută și actualizată. Editura Știința, Chișinău, 2021. Dicționarul explică o serie de termeni din domeniul drepturilor omului, inclusiv și expresii ce doar la prima vedere par a fi din alte domenii, în realitate, acestea influențând sau contribuind la garantarea drepturilor omului. În virtutea faptului că poporul român se găsește astăzi organizat politic în două state, dicționarul descrie conținutul drepturilor invocate din perspectiva legislației din ambele state.

CONFIRMĂRI PROFESIONAL-ȘTIINȚIFICE

- Medalia de gradul II „Pentru dezvoltarea științei, tehnicii și educației", Ministerul de Interne al Ucrainei, 2001
- Medalia „Universitatea de Stat din Moldova", decernată cu prilejul celei de-a 60-a aniversare a USM, 2006
- Medalia „Meritul civic", 2009
- Medalie jubiliară „60 de ani de la fondarea primelor instituții academice din Republica Moldova", 2011
- Medalia Academiei de Științe a Moldovei „Dimitrie Cantemir", 2013
- Titlul onorific „Om emerit", 2013
- Ordinul „ Meritul Bisericesc de Gradul III", 2016
- Medalie jubiliară „70 de ani de la crearea primelor instituții de cercetare și 55 de ani de la fondarea Academiei de Științe a Moldovei, 2016

- Medalia Comemorativă „25 de ani ai Serviciului Vamal al Republicii Moldova”, 2016
- Medalia jubiliară „У гонар 90-годдзя Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі”, 2018
- Medalia jubiliară a Asociației Academiilor de Științe, 2018
- Premiul Academiei Române „Nicolae Titulescu” în domeniul științelor juridice pentru lucrarea „Constituția la răscruce de milenii”, 2018

Partea 1

INTERVIURI

«Наша Конституция должна стать олицетворением гармоничного национального сознания»*

Должна ли Конституция быть настолько общей, чтобы многое оставлять на усмотрение власти? Ответ однозначный: нет. Ведь если нет нормы закона, на пустое место тут же заступает указное право и связанные с ним искушения. Ведь если нет конституционной нормы, за дело берется верховная власть. Итак, нужна ли нам – обществу и государству – новая Конституция? Каковы основные направления конституционной реформы? На эти и другие вопросы «ЭКСПЕРТА НОВОСТЕЙ» отвечает Генеральный ученый секретарь Академии наук Молдовы, доктор хабилитат права, профессор Ион ГУЧАК.

– Господин Гучак, современный мир как-то влияет на конституционное развитие государства?

– Процесс глобализации современного мира – это целая система вызовов, на которые нужно дать адекватные ответы. С начала XXI века наблюдается обострение проблем в различных областях деятельности: глобализация, демографические изменения, изменения окружающей среды, потребность, в возобновляемых источниках энергии и безопасность.

Конституционное отражение процесса решения этих проблем не может быть сведено к одному единственному государству, оно требует универсально-масштабного подхода, а также расширения

---

* Interviu publicat în revista „Эксперт новостей”, Кишинёв, № 36 (152), 05.10.2012, c. 2-3.

межгосударственного сотрудничества в целях достижения более эффективной реализации поставленных задач. В этом контексте важно отметить: пространственные барьеры, будь то межгосударственные границы или условные разграничения между различными межгосударственными союзами, не должны препятствовать межгосударственному сотрудничеству в процессе решения потребностей общества. В этом смысле, ярким примером является Европейский Союз, который добился определенных результатов, а также проявляет конструктивную позицию.

– Считаете ли Вы, что с события и стремления влияют на содержание нашей Конституции?

– Для начала следует отметить, что содержание любой Конституции не может быть абсолютным и действительным на все времена, так как форма государства всегда будет творением конкретной исторической эпохи, в зависимости от положения народа, который придаст ему смысл и легитимность. В то же время Конституцию невозможно позаимствовать автоматически, так она не может стать детищем вдохновлённого законодателя: поскольку она ничего не создаёт и не изобретает, а всего лишь торжественно воссоединяет на политическом и юридическом уровне социальную психологию и экономическое состояние своей страны, закрепив все это принципами социальной справедливости и чаяниями народа.

Нужна ли нам новая Конституция?

– Господин Гучак, наши политики давно говорят о необходимости принятия новой Конституции. Насколько это необходимо, на ваш взгляд?

– Действительно многие политики, да и не только они считают, что спасательным кругом, который выведет нашу республику из затянувшегося политического кризиса, станет новая Конституция. На самом деле идея разработки и принятия новой Конституции вполне обоснована, так как конституционному этапу развития любого государства, как и любому другому этапу общественного развития, свойственна определённая точка основания с последующим разви-

тием, процветанием (подъемом) и, безусловно, спадом или перевоплощением в другой исторический этап.

Следует отметить, что началом развития любого конституционного этапа является принятие Конституции. Постепенно конституционные принципы распространяются во всей социальной жизни общества и после определенного периода, достигается кульминация, при которой определяющие элементы денного этапа развития осуществляют максимальное обобщение со социальной жизни, способствуя тем самым не только приверженности властей и различных общественных органов, но и преданности граждан. Но как только перемены в обществе начинают противоречить установившимся конституционным принципам, параллельно с зарождением нового конституционного этапа, фиксируется начало спада существующего этапа развития.

– Но кто вправе определять, что происходящее в обществе противоречит Конституции? Как правило, об этом говорят политики, а если народ считает по- другому?

– Наша Конституция провозглашает, что национальный суверенитет принадлежит народу Республики Молдова, продвигающему его непосредственно и через свои представительные органы в формах, определенных Конституцией. Эти положения обязывают, в случае инициации нового конституционного этапа, учитывать мнение наших граждан, или, в крайнем случае, их точку зрения посредством высшего представительного органа. Таким образом, легитимность зарождающегося конституционного этапа путем принятия новой конституции зависит, в первую очередь, от согласия народа.

– А как поступить в случае, если народ введен в заблуждение посредством различных современных пиар-технологий? Как защитить конституцию в таком случае?

– Для того, чтобы избежать этого было бы разумно, чтобы любая инициатива по пересмотру Конституции сопровождалась в обязательном порядке вескими аргументами в её поддержку. К сожалению, Конституция Республики Молдовы не содержит положений о форме и содержании акта, который обуславливает необходимость и возможность пересмотра Конституции. Исходя из содержания ст. 141

пар. (2) следует, что инициатива о внесении поправок в Конституцию, материализуется в виде «конституционных законопроектов». В отличие от нашей Конституции, в Конституциях некоторых государств содержатся нормы, указывающие непосредственно на первоначальную процедуру пересмотра конституции.

Таким образом, голландская конституция, к примеру, устанавливает, что для ее пересмотра должен быть принят Акт парламента, в котором указывается необходимость принятия поправок к конституции в предложенной им редакции. А вот в Конституции Греции говорится о том, что необходимость пересмотра конституции констатируется решением парламента, принимаемым по предложению не менее пятидесяти депутатов большинством в три пятых от общего числа депутатов, двумя голосованиями с интервалом не менее одного месяца. После принятия парламентом решения о пересмотре конституции, депутаты следующего созыва на своем первом заседании принимают решение по содержанию пересматриваемых положений абсолютным большинством голосов общего числа его законотворцев.

Отсутствие подобных положений в тексте Конституции Республики Молдова придаёт процессу пересмотра Основного закона нашего государства характер неопределенности и двусмысленности, и для преодоления этого состояния наиболее целесообразным решением было бы принять закон о процедуре пересмотра Конституции Республики Молдова.

– Некоторые считают, что принятие новой Конституции является достаточным условием для решения политических, экономических и других социальных проблем?

– К великому сожалению, отмена и принятие новой Конституции не всегда оправдывали ожидания тех, кто способствовал воплощению грядущих изменений. Эти попытки преодолеть, путём принятия новой Конституции, политический, социальный и экономический кризис, приводят, к сожалению, в некоторых случаях – к обострению кризиса. Если сравнить конституцию с человеческим сознанием и душой, то можно с уверенностью сказать, что современная конституция должна стать олицетворением национального сознания, а это намного больше, чем юридическое воплощение пра-

вовых норм, регламентирующих осуществление государственной власти.

– Означает ли это, что стабильное развитие Молдовы достаточно обусловлено нынешней Конституцией?

– Конституция сама по себе не является условием *sine qua non* для процветания общества. Национальный прогресс в государстве возможен только при условии включения в процесс общественного развития не только поте государства, но обязательно и творческого потенциала всех его граждан, возрождения энергии гражданского общества. Без этого все действия по внедрению положений Конституции, любые политические старания осуществить демократические трансформации в молдавском обществе будут безуспешными. Любая социальная программа, модель рыночных преобразований экономики утрачивают смысл, если им не хватает человеческого фактора, ориентированного на обязательный учет личных интересов человека, их координации с публичными интересами общества. Именно личность должна стать качественно новой основой демократического общественного развития.

– На ваш взгляд, насколько Конституция Республики Молдова отвечает этим требованиям?

– В Основном законе Республики Молдова сказано: достоинство человека, его права и свободы, свободное развитие человеческой личности, справедливость и политический плюрализм являются высшими ценностями и гарантируются государством. Таким образом, в Республике Молдова, как и в любом демократическом государстве, права и свободы человека и их гарантии должны определять содержание деятельности государства. Государство должно нести ответственность перед гражданами за свою деятельность, утверждение и обеспечение их прав и свобод и обязано предоставить им защиту как внутри страны, так и за ее пределами.

Необходимая Детализация

– Господин Гучак, нам известно, что вы участвовали в разработке проекта новой Конституции. Насколько он отвечает вышеназванным требованиям?

– Государство для человека, а не иначе – таковой должна стать квинтэссенция большинства норм будущей Конституции Республики Молдова, определяющих общегосударственную политику в социальной сфере и обеспечивающих социальную направленность экономики.

Ведь отличительным признаком социального государства является не только учет, но и благоприятствование со стороны государства интересам всех социальных групп и слоев населения, укрепление на этой основе социального согласия и единства народа.

Более того, передовой опыт демократических государств свидетельствует: эффективность гарантий основных прав и свобод человека и гражданина находится в прямой зависимости от уровня развития правовых принципов и институтов демократии, состояния экономики, принципов распределения жизненных благ, уровня правового воспитания и правовой культуры населения, степени общественного согласия.

– Но кроме Конституции, права и свободы наших граждан и других лиц реглементированы и другими законами. Как в таком случае обеспечить всемерное обеспечение этих прав?

– Решение этого вопроса содержится в самой Конституции, являющейся высшим законом нашего государства. Ни один закон или иной правовой акт, противоречащий положениям Конституции, не имеет юридической силы. Более того, концептуальным ядром современной правовой парадигмы должно стать определение приоритетного места и роли человека в гражданско-правовых и государственно-властных отношениях, а также в системе юридических категорий. Понимание государства, как политической функции гражданского общества. В связи с этим необходимо вести речь и о трансформации всех составляющих правовой системы, их взаимосвязей: правовой культуры и правосознания, идеологии, юридической науки, правовой политики и юридической практики. И, безусловно, речь должна

идти о создании качественно новой системы национального законодательства, о повышении роли законотворческого процесса в жизнедеятельности общества и функционировании государства.

Наука и права человека

– Вот уже четвертый год вы являетесь генеральным научным секретарем Академии Наук Молдовы и, следовательно, вам известно из первых источников о роли науки в обеспечение прогресса и социального благосостояния нашего народа. Влияет ли современная наука на права человека?

– Хорошо известно, что всегда, но с переменной интенсивностью, наука играла важную роль в эволюции человеческого общества. Английский ученый Дж. Бернал считает, что в настоящее время мы являемся свидетелями зарождения мировой науки, которая преобразовывает старые индустриальные отрасли и создает новые, проникая во все аспекты человеческой жизни. Следует признать, что, несмотря на то, что процесс глобализации в настоящее время охватывает в основном экономическую, финансовую, коммуникативную и некоторые другие сферы жизни общества, значительное влияние его сказывается и на социальной сфере, а также на правах человека.

Несмотря на то, что в условиях глобализации, когда права индивида неизбежно связываются с «правами всего человечества» (планетарного сообщества), бесспорным представляется тот факт, что значительно изменяя условия жизни национального, регионального и мирового сообществ, а вместе с ними национальных государств, глобализация вызывает настоятельную необходимость и потребность в корректировках некоторых подходов к правам и свободам человека, а также переосмысление ряда фундаментальных, издавна сложившихся и устоявшихся положений, и даже отдельных научных и учебных дисциплин. Речь при этом идет, в частности, о таких дисциплинах, как социология, мировая история, антропология, политические науки, международные отношения, экономические науки и другие. Не в последнюю очередь это касается юридической науки, в особенности «на уровне ряда отраслей права», а также прав и свобод человека и гражданина.

Наука и свобода

– Существует ли, на ваш взгляд, взаимосвязь между развитием науки и свободой научного творчества?

– Свобода творчества – неотъемлемая составляющая духовной жизни общества, демократической традиции, правового государства. Она заключает в себе не только сложный комплекс прав, интересов, общественных потребностей, но и обязанностей. Основу такого состояния создает международное право и конституционное право конкретной страны, но мировая значимость свободы научного творчества, закрепленная в международном законодательстве, отражается и в Конституции Республики Молдова, гарантирующей свободу художественного и научного творчества.

Согласно Конституции нашей страны, творчество не подвергается цензуре. Закон охраняет право граждан на интеллектуальную собственность, их материальные и моральные интересы, возникающие в связи с различными видами интеллектуального творчества.

– В праве ли государство противостоять реализации свободы научного творчества?

– Как уже было сказано, Конституция Республики Молдова гарантирует свободу научного творчества. Однако это не означает, что государство не может установить определенные рамки данной свободы. Правовым ориентиром для этого является статья 54 Конституции РМ, согласно которой в Республике Молдова не могут быть приняты законы, запрещающие или умаляющие права и основные свободы человека и гражданина.

Осуществление прав и свобод личности не подлежит никаким ограничениям, кроме тех, которые предусмотрены законом, соответствуют общепризнанным нормам международного права и необходимы в интересах национальной безопасности, территориальной целостности, экономического благосостояния страны, общественного порядка, в целях предотвращения массовых беспорядков и преступлений, защиты прав, свобод и достоинства других лиц, предупреждения разглашения информации, полученной конфиденциально, или обеспечения авторитета и беспристрастности правосудия.

Свобода научного творчества реализуется в личных действиях самим человеком или совместно с другими людьми; свобода творчества каждого отдельного человека, обладающего соответствующим дарованием, является решающим условием культурного прогресса общества, инструментом его самопознания самосовершенствования. Важной гарантией свободы научного творчества является невмешательство государства в творческие процессы, которое конкретизируется в ряде законов.

Дальнейшее продуманное усовершенствование законодательства в сфере регулирования научной деятельности и практике его применения должны способствовать повышению эффективности науки, её превращению в реальную движущую силу общества.

CHEILE UNUI DESTIN DE SUCCES*

La aniversarea jubileului de 60 de ani, într-un interviu de totalizare, academicianul Ion Guceac, recunoscut și de breasla de profil dinafară, oferă mai multe detalii, unele pentru prima dată, despre activitatea sa didactică și științifică, despre sistemul de drept din Republica Moldova, cât și despre perspectivele relațiilor om–societate–stat.

– Stimate domnule Ion Guceac, printre numeroase articole științifice, lucrări valoroase și manuale pe care le-ați publicat de-a lungul anilor, în 2017, ați lansat monografia „Omul, societatea, statul – categorii constituționale perene", care a fost apreciată de experții din domeniu drept o cercetare de excepție în dreptul public. Ce s-a schimbat în ultima perioadă în „geografia juridică" a R. Moldova și ce a mai rămas de făcut?

– Până în anii '90 ai secolului al XX-lea, teoria și practica socială reflectată în legislația din țara noastră acorda prioritate intereselor colective generale în detrimentul celor private, persoana fiind decăzută din scopul dezvoltării sociale și transformată într-un instrument al acestei dezvoltări. Dar, pentru ca suveranitatea poporului să se consolideze, iar drepturile și libertățile fundamentale ale omului la nivelul dezvoltării sociale să se calibreze, această tendință dominantă a dezvoltării sociale în trecut, trebuie să servească exclusiv la renovarea orânduirii constituționale a Republicii Moldova. Constituția Republicii Moldova trebuie să garanteze bunăstarea poporului și dreptatea, să protejeze societatea de eventualele abuzuri ale puterii politice, iar constituționalizarea dreptului trebuie să asigure reglementarea relațiilor dintre stat și societate, în așa fel încât, statul rămânând garantul drepturilor fundamentale, în special a celor civile, să înceteze a controla politic societatea. Gradul scăzut de responsabilitate a guvernării, „lipsa disciplinei în cadrul autorităților publice", sfidarea necesității întreprinderii unor măsuri de lungă durată pentru asigurarea solidarității sociale de către guvernanți, sunt doar o parte dintre argumentele care pot fi invocate în favoarea opțiunii de completare a Constituției Republicii Mol-

* Interviu realizat de jurnalista Nelly Sambriș

dova cu dispoziții referitoare la solidaritatea socială și căile de asigurare a acesteia. Legislatorul trebuie să fie conștient de faptul că doar constituirea în Republica Moldova a unei societăți civile veritabile și însușirea de către aceasta a calității de pilon al statului, al cărui valoare fundamentală este omul, drepturile și libertățile acestuia, iar forța motrice o constituie autoorganizarea și activismul social al indivizilor, vor permite aplicarea cu succes a potențialului creativ al maselor în scopul dezvoltării durabile și tranziției spre noi forme de organizare a omenirii. Trebuie să ținem cont și de faptul că programarea viitorului necesită și atitudine prudentă față de trecut, dar, în același timp, dezavuarea hotărâtă a oricăror doctrine sau percepții depășite, ce nu mai corespund necesităților societății contemporane și obiectivelor acesteia.

– Monografia se numește „Omul, societatea, statul – categorii constituționale perene", reieșind din titlu, ne-ați putea spune pe scurt cum apreciați integrarea omului în societate și cum poate servi statul drept un paravan eficient pentru buna interacționare dintre cele două „elemente"?

– Începutul secolului al XXI-lea, pentru care este caracteristic accelerarea timpului social și intensificarea gradului de comunicare, impune ca în dialectica existenței și conștiinței sociale să evidențiem rolul transformărilor, ce țin de natura omului. Extinderea vizibilă a procesului de reglementare normativă a relațiilor sociale nu ar trebui să fie generată de moftul sau ambiția guvernanților. Prin definiție, acest proces ar trebui să fie determinat de tendința de a menține un dinamism social sănătos, de a satisface necesitatea societății în dezvoltare durabilă. Am găsit că este nevoie de o lucrare care să vină cu o abordare complexă a unor noțiuni fundamentale perene precum omul și societatea, care, în ansamblu, creează dimensiunea statului. Nu întâmplător profesorul Ion Craiovanu, președintele Asociației Române de filosofie a dreptului, care a prefațat monografia, aprecia că această triadă este „una dintre cele mai complexe, cu potențial imens și implicații fundamentale, cu entități care sunt adevărate „plăci tectonice" ale cunoașterii și acțiunii umane. Succesul de care s-a bucurat monografia se datorează, în mare parte și cercetării multidimensionale a acestor categorii, situată la intersecția filosofiei, antropologiei, sociologiei, dar în special, și a științelor juridice (filosofia dreptului, teoria generală a drep-

tului, istoria universală a dreptului, istoria doctrinelor juridice, dreptul constituțional, dreptul mediului etc.). În ceea ce ține de particularitățile procesului de integrare a omului în societate, a-și menționa că însăși istoria civilizației este un produs al activității omului, acesta fiind făuritorul istoriei. Fiecare generație succesivă se bazează pe rezultatele muncii generațiilor anterioare, le aplică, le completează cu noi valori și le transmite generațiilor următoare, astfel asigurându-se continuitatea procesului istoric de evoluție a civilizației. Caracterul interacțiunii dintre om și stat este o problemă, ce a apărut concomitent cu apariția statului. Nu întâmplător teoriile organice au încercat să explice natura statului prin analogia acestuia cu organismul omului. Concepția contemporană a statului pornește de la faptul că statul este o uniune determinată de oameni, asociație rezultată din necesitatea de a trăi împreună pe un teritoriu anume, această formă de cooperare având nevoie de reglementarea activității în comun, ceea ce constituie temelia unui stat.

– Cum vi se pare relația dintre cetățean și Republica Moldova, ținând cont de dificultățile cu care se confruntă societatea noastră aflată într-o permanentă etapă de tranziție?

– Astăzi, în pragul celui de-al treilea deceniu al secolului al XXI-lea, Republica Moldova se confruntă cu noi și tot mai complicate dificultăți, provocări și amenințări, care pot fi apreciate ca „maladii ale sistemului administrării de stat și a dreptului constituțional". Aceasta se datorează în mare parte faptului că Republica Moldova, ca și alte state postsocialiste, trece printr-o fază dificilă de dezvoltare – tranziția de la un regim totalitar la statul de drept. Criza economică, crizele energetică, alimentară sau ecologică, războiul hibrid, corupția, accentuarea contradicțiilor sociale sunt doar câteva din provocările de o gravitate extremă care dictează necesitatea grabnică a unor reforme radicale. Pentru asemenea situații, în care guvernarea este incapabilă să riposteze provocărilor cauzate de transformările vertiginoase în timp, este potrivită teoria futurologului american Alvin Toffler, numită „povara deciziei". Cu cât este mai mare numărul deciziilor necesare pentru conducerea unui stat în tranziție de la un regim politic la altul, varietatea, frecvența și complexitatea acestora, cu atât este mai grea și „povara deciziei". În aceste condiții „povara" grea trebuie să se „distribuie printr-o mai largă participare democratică",

drept urmare, atunci când povara decizională a sistemului social crește, democrația, aceasta fiind un atribut indispensabil al evoluției, fără de care statul nu poate să funcționeze. În același timp, trebuie să ținem cont și de faptul că asigurarea prin Constituție a unui sistem politic, social și economic adecvat dezvoltării durabile este imposibil în cazul în care statul nu este înzestrat cu atribuții în toate domeniile vieții sociale. Acest lucru este imposibil și fără o libertate reală a persoanei – garantul individualității umane. Iată de ce este nevoie de contopirea principiului statului puternic, capabil să intervină în baza normelor de drept în toate sferele vieții sociale, cu principiul garantării constituționale inalterabile a statutului juridic al omului, care să dispună de posibilități reale și eficiente de a opune rezistență statului în cazurile în care acesta intervine abuziv în domeniul autonomiei individuale a omului sau neîndeplinirea de către acesta a îndatoririlor pe care le are în raport cu individul. Sarcina noastră, a oamenilor de știință, constă în proiectarea unui model al intereselor individual-colective care ar exclude extremitățile dintre teoriile individualiste și colectiviste privitor la interacțiunea echilibrului intereselor sociale individuale și colective, model, capabil să protejeze persoana de arbitrariul societății, iar societatea – de voința anarhică dominată de capriciul unei persoane, ceea ce provoacă distrugerea societății și supune omul la grave suferințe.

– Cum a decurs evoluția formării sistemului juridic de la începutul creării statului Republica Moldova și care sunt cele mai mari derogări ce au lăsat sincope la capitolul interpretări pe parcursul acestui proces?

– Deși au fost înregistrate mai multe realizări în domeniul construcției statale după declararea independenței, orânduirea constituțională a Republicii Moldova, aflată într-un proces continuu de transformări pe parcursul ultimelor trei decenii, s-a dovedit a nu fi atât de eficientă în accelerarea progresului. Situația este complicată și prin faptul că concurența globală acerbă, războiul din vecinătatea noastră, crizele economică, energetică și demografică acutizează și problema privind integrarea Republicii Moldova în cadrul comunității internaționale și în Uniunea Europeană, dar și capacitata acesteia în asigurarea intereselor naționale, păstrând, în același timp, identitatea social-culturală și statală. În acest context, sarcina pri-

mordială a științei dreptului constituțional, la această etapă de dezvoltare a Republicii Moldova, constă în proiectarea unei astfel de orânduire constituțională a societății, care să asigure o dezvoltare dinamică a statului. Este obligatorie o ordine juridică în măsură să promoveze pacea și coeziunea socială și care să fie prielnică și pentru alt imperativ al epocii contemporane – libertatea omului.

– Ce feedback manifestă tinerii de astăzi în procesul de asimilare a materialului, ce le este predat, sunt conservatori sau, dimpotrivă, nutresc tendințe reformatoare în ceea ce privește statutul bătut în cuie de normele de drept?

– Tânăra generație este puțin diferită de cea precedentă. Dar, pe lângă toate criticile care se aduc celor ce intenționează să îmbrățișeze meseria de jurist, avem persoane care au succes în acest domeniu. Trebuie să recunoaștem că, reușita sau nereușita acestora depinde, în mare parte, și de noi, cei care îi dăscălim în lumea dreptului în procesul de instruire. Este de datoria noastră să le cultivăm la studenți încrederea față de principiile statului de drept, făcând abstracție de la exemplele de sfidare a acestora de către unii participanți în relațiile sociale, fie că este vorba de parlamentari, membri ai Guvernului, partide politice, judecători, procurori, avocați, funcționari de stat sau polițiști. Activitatea în vederea consolidării legalității și ordinii de drept presupune cerințe mari față de viitorul jurist de performanță.

Profesionalismul este obiectivul general al procesului de instruire a viitorilor specialiști în domeniul dreptului. Complexitatea problemelor ce apar în fața angajaților organelor de drept, cerințele sporite față de eficiența activității acestora, respectarea legislației și a drepturilor omului și a cetățeanului, amplifică importanța cunoștințelor de calitate în domeniul dreptului. Provocările cu care se confruntă societatea din Republica Moldova, globalizarea, tendința de integrare europeană, solicită cunoștințe fundamentale științifice complexe, de mare actualitate și aplicabilitate practică. Tot mai des, în mediul academic se discută despre noua pedagogie de învățare a dreptului, ce ar asigura transcendență inovatoare în procesul de formare profesională a viitorilor juriști. Datoria noastră este să convingem studentul că cel care neglijează învățătura pierde trecutul și este mort pentru viitor, așa cum spunea poetul elen

Euripides. Printre cele mai importante sarcini, ce trebuie îndeplinite de un viitor jurist, sunt abilitățile necesare pentru asigurarea supremației legii, asigurarea accesului la justiție, asigurarea libertății opiniei de exprimare, asigurarea libertății individuale, asigurarea dreptului la libera circulație, asigurarea accesului la informație și, bineînțeles, respectarea eticii profesionale.

Și aș mai avea ceva de adăugat la aceste subiect. Întotdeauna insist și atrag atenția la cei care stau pe băncile Facultății de Drept, că meseria de jurist implică și arta de a vorbi în fața publicului. Un jurist, care nu este capabil să țină un discurs coerent, un discurs ce ar pătrunde în inimile celor care-l ascultă, nu are sorți de izbândă și nu-și poate construi o carieră de succes. Întotdeauna, atunci când țin prelegeri, le aduc aminte studenților că, pe lângă drept, trebuie să facă și literatură, și limba română, și filosofie, deoarece, numai astfel, putem vorbi despre un specialist în jurisprudență bine pregătit.

– În calitate de membru al Academiei de Științe, ce apreciere dați ultimelor reforme din sistemul educațional, ce repercusiuni vor avea acestea asupra științei din R. Moldova?

– Orice reformă în domeniul educației ar trebuie să fie însoțită și precedată de reforme și în domeniul cercetării, deoarece aceste două dimensiuni sunt interdependente. Nu întâmplător „Codul cu privire la știință și inovare" stabilește că una dintre sarcinile politicii de stat în domeniile cercetării și inovării ține de consolidarea interconexiunii dintre știință și educație. Astfel de reforme presupun o activitate substanțială sub forma unui proiect de modificare a conținutului, structurii, metodelor, formelor de învățământ etc. De obicei, această activitate este asumată de stat, fiind proiectată în programele electorale ale partidelor politice și în programele de activitate ale guvernelor. De regulă, reformele în domeniul educației și cercetării sunt provocate de necesitățile sociale și de alți factori de configurare a dreptului, inclusiv de influențe din exterior – consecință a procesului de globalizare, internaționalizare și europenizare a acestor ramuri. Cu părere de rău, Academia de Științe nu este implicată în ultima perioadă în promovarea unor reforme în aceste domenii, și, din câte cunosc, nici în reformarea altor domenii sociale. În pofida faptului, că una dintre atribuțiile de bază ale Academiei de Științe constă în exercitarea rolului

de consultant strategic al Guvernului la stabilirea priorităților în domeniul cercetării fundamentale și aplicative. Opinia savanților a fost ignorată în procesul elaborării Hotărârii de Guvern „Cu privire la activitatea unor organizații de drept public din domeniile cercetării și inovării" din 16 ianuarie, 2018, prin care Ministerul Educației, Culturii și Cercetării a fost împuternicit cu funcția de fondator în organizațiile de drept public din domeniile cercetării și inovării, funcție ce aparținu-se anterior Academiei de Științe. Iar la elaborarea și adoptarea hotărârii Guvernului privind reorganizarea prin fuziune (absorbție) a unor instituții din domeniile educației, cercetării și inovării, opinia Academiei de Științe nici nu a fost solicitată, deși rolul acesteia este de „consultant strategic al Guvernului la stabilirea priorităților în domeniul cercetării fundamentale și aplicative". Astăzi, constatăm că, Academia de Științe nu mai este instituția cea de odinioară. Îmi aduc aminte de perioada când exercitam mandatul de Secretar științific general (2008-2013) și cel de vicepreședinte al Academiei de Științe a Moldovei (2013-2019). În virtutea funcției sau la decizia conducerii instituției, eram inclus în calitate de membru în componența diferitor comisii guvernamentale. Pe atunci, atitudinea guvernanților față de această instituție era una total diferită, Academia fiind implicată în elaborarea diferitor proiecte de acte normative, evenimente științifice și culturale. Un exemplu la acest capitol, este participarea AȘM la elaborarea „Strategiei de cercetare-dezvoltare a Republicii Moldova până în 2020", adoptată în noiembrie 2014, dar ignorată totalmente de Parlament la examinare în 2017.

– Și care este astăzi rolul acestei instituții, a fost exclusă definitiv din procesul „decizional" și „consultativ"?

– Astăzi suntem martorii unui proces de excludere sau de îndepărtare tacită a Academiei de Științe din procesul decizional sau „consultativ". Recent, am aflat dintr-o Hotărâre de Guvern că președintele Academiei de Științe, Ion Tighineanu face parte dintr-un Consiliu Național Coordonator în domeniul Controlului Tutunului, de rând cu secretari de stat, directori de departamente, șefi de direcții ministeriale și activiști civici. În calitate de membru al acestui Consiliu, președintele AȘM este obligat să participe la ședințe și să informeze conducerea instituției pe care o reprezintă despre deciziile adoptate. Aceasta este oare misiunea unui președinte

de Academie, o instituție publică de interes național, autonomă și independentă de autoritățile publice? Cu siguranță, nu. Privitor la eventualele reforme în domeniul educației și cercetării din Republica Moldova mi-aș dori ca promotorii acestora să țină seama de noile realități ale societății. Toate transformările inovatoare din învățământul universitar trebuie să fie axate pe dimensiunea umană, iar pentru aceasta va fi nevoie nu doar de cercetări metodologice noi ale unor aspecte ce țin de modernizarea învățământului superior, dar și de elaborarea unei teorii integrale a organizării învățământului superior ca principală instituție socială pentru educarea și promovarea culturii naționale, formarea potențialului creativ al societății noastre.

– Ați publicat mai multe monografii și studii de curs pentru studenți, care dintre acestea au fost primite mai bine de public sau la care dintre ele ați muncit cu mai multă dedicație?

– Nu-mi pot permite să dau o apreciere propriilor lucrări, aceasta ar trebui să vină, mai degrabă, din partea cititorilor. Aș fi mai degrabă tentat să procedez ca și Erasmus de Rotterdam, un excepțional filozof, teolog, istoric și critic cultural olandez, care și-a glorificat numele prin cartea sa „Elogiul nebuniei sau discurs spre lauda prostiei", spunând că aceasta este un fleac literar, o prostie, căreia nici nu ar trebui să i se acorde atenție. Totuși, mă bucur, când văd că în sălile de lectură unele lucrări semnate de mine, cum ar fi, spre exemplu, „Curs elementar de drept constituțional, (volumele I și II)", sau „Drept electoral" cu copertele uzate, fapt ce demonstrează că sunt solicitate de cititori. În același timp, îmi trezește nedumerire, într-un fel, problema citării insuficiente a unor importante lucrări, cum ar fi, spre exemplu „Constituțiile statelor lumii" (Editura Cartier, 2016), „Constituția la răscruce de mileniu" (București, apărută la Editura Academiei Române, 2016) sau „Dicționar. Drepturile omului pe înțelesul tuturor" (Editura Știința, 2021). Deși la prima vedere acest fapt ar putea să se datoreze relevanței insuficiente a cercetărilor respective pentru comunitatea științifică de breaslă, din punctul meu de vedere, problemă ar rezulta din tendința devenită la modă de a se face referințe la sursele unor autori din afara țării, fiind evitate lucrările autorilor autohtoni. Acest lucru se întâmplă, poate, și pentru că unii autori de lucrări științifice doresc să pară pionieri în țara lor și fac mai multe

trimiteri la autori străini și aproape deloc la lucrările autorilor naționali. În realitate, problema citărilor este una specifică tuturor domeniilor de cercetare din Republica Moldova, fiind nevoie de abordări conceptuale noi în domeniul evaluării activității științifice.

– Totuși, inspirația și imboldul de a scrie lucrări științifice nu dispare...

– Aveți perfectă dreptate, nu dispare. Dimpotrivă, nu cred că ar fi posibil să scrii ceva, inclusiv o lucrare științifică, fără abnegație și dedicație plenară. Nu întâmplător, eseistul român, Marius Torok, spune că inteligența unui om este 10% un calcul matematic, 15% educație și cultură, iar 75% inspirație și creație.

– Și care sunt subiectele, ce vă inspiră cel mai mult în materie de doctrină juridică? Cunoaștem că dețineți pionieratul în cercetarea constituționalismului și chiar ați obținut titlul de doctor habilitat în drept în evoluția constituționalismului în Republica Moldova…

– Da, este adevărat, un domeniu de cercetare, la care țin mult, este un fenomen nou până nu demult în doctrina juridică din Republica Moldova – cel al constituționalismului. Subiectul m-a interesat chiar de la începutul carierei didactice și științifice, dar a prins contur abia în 2000, când am editat monografia „Evoluția constituționalismului în Republica Moldova". Pe lângă interpretarea în premieră a noțiunilor de constituție și constituționalism, am argumentat și conținutul principalelor etape de evoluție istorică a constituționalismului în Republica Moldova. Cercetările pe acest palier au continuat cu elaborarea și susținerea publică a tezei de doctor habilitat în drept, în anul 2003, cu titlul „Evoluția constituționalismului și a organizării de stat în Republica Moldova". Anume în această lucrare am demonstrat prin argumente științifice că etapa incipientă a constituționalismului în Republica Moldova a început să se contureze, cu specificul orânduirii feudale, în sec. al XlV-lea, atingând forme mai mult sau mai puțin definitivate doar la începutul sec. al XX-lea. Am fost primul, care a lansat ipoteza că apariția și dezvoltarea constituționalismului în Republica Moldova s-a desfășurat sub imperativul a trei orientări: *constituționalismul incipient,* care a fost inițiat și promovat sub influența obiceiurilor și legilor autohtone, din care

s-a alimentat cu reguli de organizare de stat obligatorii pentru executare și, în fond, a avut drept areal de răspândire Moldova istorică până la dezmembrarea acesteia în 1812; *constituționalismul clasic* european, ce a fost aplicat în teritoriul de astăzi al statului nostru după revenirea Basarabiei în componența României (1918-1940) prin constituțiile României din anii 1866, 1923, 1938, inspirate de la cele mai democratice constituții cunoscute de civilizație la acea etapă; și *constituționalismul socialist,* ce s-a manifestat în perioada de activitate a regimului de guvernare din URSS, când statalitatea RASS Moldovenești și a RSS Moldovenești au fost expresia teoriei marxist-leniniste. Am rămas fidel problematicii privind evoluția constituționalismului, adunând noi și noi argumente în acest sens, ce au fost lansate publicului larg în lucrările „*Constituția la răscruce de mileniu" (* Chișinău, Tipografia Centrală, 2013) și „*Constituția la răscruce de mileniu",* ediția a II-a revăzută și adăugită (București, Editura Academiei Române, 2016).

– Cum a fost interpretat pe plan național, dar și internațional, fenomenul „constituționalism", pe care dumneavoastră l-ați introdus, în premieră, în circuitul științific din Republica Moldova?

– Am avut și am deplina convingere că evoluția constituționalismului în Republica Moldova trebuie să fie apreciată ca un fenomen legat indisolubil de procesul de formare a comunității lingvistice, teritoriale și psihologice, constituită într-o unitate economică și culturală, iar mai apoi statală, cunoscută astăzi de comunitatea internațională drept Republica Moldova. Acest fenomen trebuie privit într-un cadru cronologic mai vechi decât apariția primei Constituții scrise pe teritoriul de azi al Republicii Moldova. Exemplu demn de urmat ar putea servi și poziția doctrinarilor din Ucraina, care consideră că dovada apariției constituționalismului ucrainean este așa-numita „Constituție a lui Pilip Orlic", adoptată la 5 aprilie, 1710, în orașul Bender. La fel, și doctrinarilor din Republica Moldova le revine sarcina de a demonstra prezența în istoria țării noastre a unor idei și principii constituționale și de a promova o etapă incipientă a constituționalismului autohton, care pornește de la instituirea și extinderea puterii domnești în Țara Moldovei până la începutul secolului al XIX-lea.

– Domnule profesor, ca și orice jurist, aveți cunoștințe în toate ramurile dreptului, de ce ați ales să vă aprofundați mai mult în dreptul constituțional?

– A fost mai mult o întâmplare. Una, totuși, fericită pentru cariera mea. Chiar imediat după crearea Academiei (în 1991 încă Națională) de Poliție „Ștefan cel Mare", am fost invitat de comandantul (rectorul) Academiei, fostul decan al Facultății de Drept de la USM și conducătorul tezei mele de licență, conferențiarul Tudor Roșca, dar și de primul meu șef de catedră, profesorul Dumitru Baltag, la funcția de lector la catedra „Drept Public". Deși activam într-o asociație comercială devenită ulterior una foarte cunoscută în toată lumea și aveam un salariu bun de tot, m-am lăsat, totuși, convins și am acceptat provocarea. S-a întâmplat, ca anume dreptul constituțional să fie disciplina, încredințată mie pentru predare. Mi-a fost la început un pic frică din cauza lipsei de experiență, dar și pentru că nu existau materiale didactice în limba română. Spre marele meu noroc, însă, la catedră activau foștii mei dascăli de la Facultatea de Drept a USM: Elena Aramă, Andrei Negru și Andrei Smochină, care m-au ajutat enorm să îmbrățișez profesia de cadru didactic universitar, fapt pe care nu l-am regretat niciodată. Experiența mea de viață se regăsește, în acest sens, în versurile poetului Adrian Păunescu: „Mi-am investit și nervi și timp și viața în drumul care m-a ademenit...", deși „Puteam să-mi fac în alte părți avere...". Astfel, evenimentele ce s-au desfășurat ulterior, pas cu pas, m-au trecut prin mai multe etape ale formării mele didactice și științifice, formându-mi traiectoria profesională în acest domeniu.

– Dle academician, vă mai amintiți de unde a pornit dragostea dvs. pentru studierea dreptului, ce sau cine v-a făcut să pășiți pe această cale?

– Interesul față de domeniul dreptului mi-a apărut încă de pe băncile școlii din satul natal, în special în timpul orelor „Bazele statului și dreptului", ore ce, astăzi, cu părere de rău nu se mai regăsesc în programul gimnazial. Totodată, eram pasionat de lectură și citeam tot ce era în biblioteca sătească, dar cel mai mult eram captivat de romanele polițiste. După serviciul militar obligatoriu în trupele aeropurtate ale armatei sovietice, am

depus actele la Facultatea de Drept de la USM. Fiind absolvent cu diplomă cu mențiune al Colegiului de Drumuri și Auto, am fost înmatriculat după susținerea pe nota „cinci" (astăzi, „zece") a examenului la istorie, primul dintre cele patru pe care trebuia să le promoveze candidații la admitere. Așa am făcut primul pas în marea familie a juriștilor.

– La onorabila aniversare la care ați ajuns, înconjurat de aprecierea experților din societatea noastră, dar și a personalităților de profil notorii de peste hotare, de laurii unui savant realizat în dreptul constituțional, ce ne puteți spune de la înălțimea realizărilor pe care le aveți, care sunt cele mai importante lucruri în viață, care ar fi cheile unui destin de succes?

– Deși sunt puzderie de „experți", care oferă sfaturi privitor la identificarea priorităților în viață, pentru mine nu este simplu să găsesc imediat un răspuns clar la această întrebare, ea fiind una complicată, de natură profund filosofică. Făcând parte din societate, orice om este un subiect social cu drepturi depline, dar și cu nevoi și aspirații personale. Pornind de la această axiomă, voi încerca să identific câteva (subliniez doar câteva) din lucrurile care, în viziunea mea, ar putea face parte din categoria celor mai importante. Nu voi apela la nicio ierarhizare, enunțându-le așa cum îmi vin spontan în memorie.

Astfel, unul dintre cele mai importante lucruri în viață, după mine, este sănătatea. Este clar că, afecțiunile fizice și psihologice împiedică o persoana să-și realizeze visele. Nu întâmplător Arthur Schopenhauer spunea că un „cerșetor cu adevărat sănătos este mai fericit decât un rege bolnav". De asemenea, consider că este foarte importantă stabilirea echilibrată a priorităților. O persoană nedeterminată în viață nu va fi capabilă să-și formuleze cu o anumită doză de claritate punctul final al activității sale și cel al parcursului social. Persoana care nu are anumite priorități în viață, devine obsedată de o serie de întrebări fără răspunsuri, ajungând într-o stare de incertitudine profundă. Și, după cum se știe, incertitudinea este cel mai mare adversar al creativității și eficacității.

O altă prioritate de mare preț este fericirea. Din păcate, nu avem cu toții capacitatea de a ne bucura chiar și de cele mai neînsemnate lucruri, de a alege să fim de partea binelui în fiecare zi. Acest lucru este, însă, foarte important pentru o viață confortabilă și liniștită.

Nu putem trece cu vederea și alte priorități, cum ar fi familia și copiii, păstrarea imaginii ireproșabile, profesionalismul sau corectitudinea în relațiile cu semenii. Până la urmă, fiecare își stabilește prioritățile în viața la libera intenție și poartă răspundere pentru alegerea sa.

– Domnule academician, Vă mulțumesc pentru interviu!

Partea 2

STUDII ȘI ARTICOLE ȘTIINȚIFICE

CONSTANTIN STERE – O ILIUSTRĂ FIGURĂ ȘI MARE DOCTRINAR ÎN MATERIA DREPTULUI CONSTITUȚIONAL

Ion GUCEAC

Minte genială și fire pasionată, juristul, scriitorul și omul politic Constantin Stere de-a lungul tumultoasei sale existențe a dat dovadă de calități neobișnuite în știință, învățământ, politică etc. El s-a născut la 1865 la Ciripcău, Soroca, ascendența paternă fiind dintr-o veche familie despre care se spunea: „După origine, după educație și legături fac parte din „societate", din clasele avute, cari se pretind „sarea lumei"[1].

A învățat mai întâi (timp de doi ani) la pensionul pastorului german Phaltin, de pe lângă biserica luterană din Chișinău, apoi la Gimnaziul nr. 1 de băieți din același oraș, de unde, prin clasa a VIII-a, este arestat pentru „activitate revoluționară" (1884), mai apoi este trimis în surghiun în Siberia (1886-1892). După șase ani de surghiun siberian, Constantin Stere vine, în România și se stabilește la Iași (1892). Înscris la Facultatea de drept a Universității din Iași, devine unul din cei mai străluciți studenți, susținând cu succes teza de licență cu tema „Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept", concepută încă în anii surghiunului. Ziarul „Opinia" a publicat a doua zi un articol, în care se dădea o înaltă apreciere lucrării, iar susținerea ei era calificată ca un eveniment important[2]. Iată cum aprecia însuși Stere această lucrare: „Cu teza de față părăsesc băncile școalei și intru pe arena vieții... Din nou întreagă mi se impune datoria de a lucra, după

[1] C. Stere, *În viață, în literatură*…, Cartea a cincea, Chișinău, editura Hyperion, 1991, 262, p. 211.

[2] Ioan Caprean, *Eseul unei restituiri. C. Stere*. Iași, 1988, p. 50.

măsura modestelor mele puteri, la binele şi propăşirea neamului meu oropsit şi, după măsura priceperii mele, la realizarea marilor idei de Dreptate, Libertate şi Frăţie”[3]. În acelaşi timp Stere îşi exprimă recunoştinţa faţă de cei care au contribuit la elaborarea acestei teze prin următoarele rânduri: „Nu-i voiu numi aci pe toţi aceia, cari au întins mâna lor de simpatie unui pribeag. Nu-i poate măguli tipărirea numelui lor într-o prefaţă la o teză de licenţă. Dar să ştie, cu toţii, că în inima mea recunoscătoare sunt adânc întipărite imaginile lor”[4].

Stere a retrăit într-un anumit fel faptul că s-a înscris la facultate la o vârstă oarecum „târzie”, 27 de ani, la care, în opinia acestuia „de obicei tinerii părăsesc deja băncile şcolare şi intră în lupta vieţii”[5]. Impunându-şi din acest motiv „nişte îndatoriri mai mari, decât se poate pretinde de obicei de la un student”, Stere – studentul a căutat să „facă faţă acestor îndatoriri”.

Circumstanţele în care Stere a urmat studiile la facultate au avut şi o influenţă benefică asupra acestuia, permiţându-i să privească cu totul altfel decât alţi colegi problema instruirii juridice din perioada amintită, cu care de altfel se confruntă actualmente şi învăţământul juridic din Republica Moldova.

Astfel, la Conferinţa ştiinţifico-practică internaţională „Standardele naţionale şi practica internaţională de pregătire a cadrelor juridice”, organizată de Uniunea Juriştilor din Republica Moldova, care a avut loc la 20 aprilie 2002 şi la care au participat reprezentanţii instituţiilor de învăţământ ce pregătesc cadre juridice, Ministerul Justiţiei, Ministerul educaţiei, Academia de Ştiinţe a Moldovei, s-a constatat că în Republica Moldova lipseşte „cu desăvârşire” o politică naţională privind pregătirea cadrelor din domeniul dreptului. Tot atunci s-a constatat şi lipsa unui „concept clar, bine definit”, conform căruia să fie pregătite cadrele de juristi, s-a spus că juriştii sunt pregătiţi în instituţii de învăţământ, unele dintre care „nu fac nici pe departe faţă condiţiilor necesare procesului de instruire: nici din perspectiva potenţialului ştiinţific şi intelectual, nici din cea a condiţiilor materiale şi tehnice.

---

[3] C. Stere, *În viaţă, în literatură*…, Cartea a cincea, Chişinău, editura Hyperion, 1991, 262, p. 266.

[4] C. Stere, *În viaţă, în literatură*…, Cartea a cincea, Chişinău, editura Hyperion, 1991, 262, p. 266.

[5] C. Stere, *În viaţă, în literatură*…, Cartea a cincea, Chişinău, editura Hyperion, 1991, p. 262.

Mai mult chiar, s-au exprimat opinii precum că unii conducători de instituții au transformat procesul de instruire a juriștilor într-o afacere, fără a-și pune măcar întrebarea, ce fel de cadre pregătesc și care va fi soarta de mai departe a absolvenților. Singura problemă care îi preocupă cu adevărat pe aceștia este cea a taxelor încasate, deoarece marea majoritate a studenților își fac studiile în bază de contract, plătind anual sume fabuloase". La rândul lor, reprezentanții organelor de drept, ai altor departamente, instituții statale și organizații neguvernamentale au semnalat că „absolvenții au o pregătire teoretică și practică insuficientă". În scopul redresării situației în acest domeniu Guvernul Republicii Moldova, la 30 octombrie 2002, a aprobat Concepția politicii de cadre juridice[6].

La fel și C. Stere, în prefața la Teza de licență în drept semnată de el, menționează că necesitatea de a satisface în grabă „nevoile practice ale unui stat tânăr, de curând intrat în făgașul statelor occidentale" a fost însoțită de necesitatea de „primari, judecători, avocați, și alți specialiști" ceea ce explică faptul că universitățile la acel moment istoric aveau o „direcție prea practică". Autorul crede că într-un asemenea concurs de împrejurări universitățile au luat „înfățișarea unor școli speciale, ... un fel de școli profesionale superioare". O asemenea stare de lucruri îl face pe C. Stere să creadă că până când universitățile „vor urmări numai scopuri practice și nu vor ajunge focare de cultură științifică generală, ... acei puțini, care se pot adăpa la izvoarele științei europene, se vor pierde în mijlocul indiferenței publice ... universitățile vor urma să pregătească specialiști mai mult sau mai puțin iscusiți, dar nu vor putea să servească intereselor generale ale științei și ale civilizației"[7]. Proaspătul absolvent considera știința ca având „înrâurire moralizatoare și înălțătoare". Și plecând de la acest punct de vedere C. Stere vedea necesitatea reformei „mai ales a facultăților juridice din care cu deosebire ies viitorii oameni politici: avocații în toate statele cu regim parlamentar dau majoritatea luptătorilor pe terenul politic". Stere era de părerea că „direcția exclusiv practică a facultăților juridice va contribui la crearea unor generații de oameni politici înguști, fără vederi generale adânci, fără orizonturi largi..."[8].

---

[6] Monitrorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 149-150/1523 din 07.11.2002.

[7] C. Stere, *În viață, în literatură*…, Cartea a cincea, Chișinău, editura Hyperion, 1991, 262, p. 263.

[8] C. Stere, *În viață, în literatură*…, Cartea a cincea, Chișinău, editura Hyperion, 1991, p. 264.

În viziunea tânărului jurist universitățile și respectiv facultățile de drept trebuiau să se transforme într-un „focar de cultură generală științifică", care să servească drept fundament pentru activitatea ulterioară a unui cetățean „luminat și profesionalist conștiincios".

După absolvirea facultății Constantin Stere este lăsat la universitate, fiind numit profesor suplinitor la catedra de drept administrativ și constituțional a Facultății de Drept din Iași, în 1903 a devenit profesor titular, mai întâi ca suplinitor, apoi ca profesor, iar între anii 1913-1916 a îndeplinit înalta și răspunzătoarea misiune de rector al acestui lăcaș de știință și cultură.

Activitatea sa didactică se înscrie la loc de cinste alături de cea desfășurată de marii profesori pe care i-a avut Universitatea ieșeană în acea vreme: A.D. Xenopol, P. Poni, G. Ibrăileanu, Paul Bujor, Ioan Borcea, Oreste Tafrali, C.I. Parhon, Matei B. Cantacuzino și alții. Cursul de drept constituțional și administrativ, pe care l-a ținut aproape 15 ani, bogat în argumentație, orientat spre principiile regimurilor democratice avansate, era audiat de un mare număr de studenți și de un numeros public.

A fost un profesor cu vederi largi, democratice, iubit de studenți și stimat de colegi. Prelegerile lui le audiau nu numai studenții-juriști, ci și mulți de la alte specialități, fiindcă găseau în ele răspuns la chestiunile arzătoare ce frământau tineretul progresist. În amintirile unui student găsim următoarele cuvinte de admirație pentru cel care în anii de studenție i-a sădit în suflet sentimentele unor porniri nobile: „Stere n-a stat niciodată la masa cea lungă de jos, nici pe un scaun. Profesorul Stere se plimba de la ușă până la geam, în fața pupitrelor. Călca apăsat, cu capul în jos, cu un aer de aspră concentrare. Rar se uita în bănci. Noi parcă asistam, nevăzuți la elaborarea unei Constituții și la fixarea unor reguli care trebuiau să fie deatunci înainte nu numai reguli pentru călăuzirea unui Stat, dar și pentru așezarea pentru totdeuna, în noi, în mintea noastră și în sufletul nostru, a unor puncte morale, după care să ne ducem toată judecata rostului nostru între oameni"[9].

Stere a fost foarte critic în adresa propriei persoane zicând despre sine că până la un timp oarecare „a dus o viață „ca oamenii", adecă am mâncat din budget și am făcut politică, care a avut de scop numai ca să pot

[9] D. Botez, *Profesorul C. Stere* // Viata românească, 1937, nr. 1-3, p.149.

mânca din el cât se poate mai mult". Profesorul considera că lucrurile ar fi mers așa și mai departe, „până la mormânt, deasupra căruia s-ar fi vărsat poate lacrimi de crocodil, cu discursuri răsuflate și sunătoare în onoarea „cetățeanului, care a fost toată viața la postul său, îndeplinind datoria către patrie, luptându-se pentru mărirea și fericirea ei"[10]. El n-a fost în stare, însă să tolereze un asemenea mod de viață, fapt despre care scria: „N-am mai putut să „slujesc statului", adică să mănânc din budget, fără să fac ceva folositor, n-am putut să mai torn palavre politice de culoarea roșie sau albă, însă nici n-am putut să realizez ceva din acele intențiuni frumoase ce am"[11].

În una din lucrările sale, descriind situația din România, parcă prevedea o asemenea stare și în Republica Moldova de azi. Astfel Stere scria următoarele: „... deși producțiunea se ruinează, concentrația bogățiilor face progrese uriașe, însă aceasta nu e un efect al capitalizării și centralizării producțiunii, ci un rezultat al unor hoții și pungășii fără seamăn; hoții și pungășii directe; cercetați izvoarele averilor colosale, care au crescut ca ciupercile după ploaie, ale milionarilor noștri, rar nu veți găsi în fond cele mai ordinare escrocherii, falsuri, speculații scandaloase; hoții și pungășii indirecte, prin sfâșierea constituțională și administrativă a cașcavalului budgetar; observați viața noastră politică, ea mai că exclusiv se reduce la niște lupte crâncene pentru împărțirea spoliilor stoarse de la nenorociții contribuabili; partidele noastre istorice nu-s decât niște bande, organizate pentru... concentrarea bogățiilor naționale... în acest scop se săvârșesc zilnic toate crimele și fărădelegile posibile, cu o nerușinare sublimă, fără nici o teamă de pedeapsă...Ascultați numai câte încriminări din cele mai scârboase își aruncă de ordinar guvernul și opoziția (indiferent de ce partid) de pe tribuna parlamentului!.. Și cred că învinuirile și unora și ale altora sunt bine fundate..."[12].

Constantin Stere se preocupă și de conceptul dreptului. În opinia lui, dreptul este cu siguranță „creațiunea cea mai importantă a formelor nouă sociale, a organizațiunei politice de stat", „o formă a vieței sociale produsă prin ciocnirea între diferite grupe sau clase sociale". După Stere,

---

[10] C. Stere, *În viață, în literatură*…, Cartea a cincea, Chișinău, editura Hyperion, 1991, p. 211.

[11] *Ibidem*.

[12] C. Stere, *Din notițele unui observator ipocondric*, C. Stere, *În viață, în literatură*…, Cartea a cincea, Chișinău, editura Hyperion, 1991, p. 247.

„în gorda primitivă sau în organizația gentilică, care ni se prezintă ca o grupare omogenă, unitară și nediferențiată, nu există dreptul și nici nu e nevoie de el, pentru că aci totul e determinat de „voința și conștiința generală" cotropitoare, care se manifestează în ceea ce, de obicei, se numește, „opinia publică", „deprinderea socială", „moravuri și obiceiuri", „religia". De aceea în această stare socială nu există nici dreptul de familie (domnește promiscuitatea), nici dreptul de proprietate, viața nu e diriguită de niște norme promulgate, ci de niște „moravuri", formate cu încetul sub imboldul nevoilor și al selecțiunei naturale, sub presiunea „automatismului psihologic" – „moravuri" cari iau un caracter religios, ca fiind stabilite din timpuri imemoriale; aceste forme sunt absolut îndestulătoare pentru a regula viața societăților primitive"[13]. Stere nu ezită să facă uz de argumentele cele mai consacrate ale doctrinei marxiste și ale dezvoltărilor ulterioare ale acesteia – dovedindu-se un cunoscător temeinic al literaturii marxiste – pentru a-și susține punctul de vedere în procesul de formulare a conceptului „drept": „Numai când în sânul societății însăși se ciocnesc diferite grupe sau clase sociale antagoniste, unele stăpânitoare, altele supuse, – spre a se putea stabili o conviețuire a acestor elemente sociale eterogene, se simte nevoia unei organizații de constrângere, fiindcă „voința și conștiința generală" sau „moravurile" unui grup nu pot fi recunoscute de celelalte. Atunci puterea și preponderența celor mai tari fac cu putință această conviețuire și stabilesc noua ordine socială; și formele vieții sociale comune a acestor elemente eterogene, stabilite pe această cale – condensându-se în norme, a căror observare poate fi impusă la nevoie prin constrângere – produc dreptul"[14].

Dintre lucrările cu caracter juridic mai importante publicate de C. Stere menționăm: „Introducere în studiul dreptului constituțional" (1903); „Drept constituțional" (1911); „Anteproiect de Constituție cu o expunere de motive" (1922). Acestea denotă că Stere studiase temeinic disciplinele juridice. Totodată Stere a fost întotdeauna nesatisfăcut de starea științelor juridice.

El nu credea „să existe vreo altă ramură de cunoștințe omenești, în care „cei chemați" să o cultive, să fie atât de mulți, ca în știința dreptului.

---

[13] C. Stere, *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept,* în C. Stere, *În viață, în literatură…,* Cartea a cincea, Chișinău, editura Hyperion, 1991, p. 332.

[14] *Ibidem*, p. 332-333.

Teoreticienii, scriitorii de tractate voluminoase și advocații practici, profesorii universitari și oamenii de afaceri, judecătorii și politicianii, filosofii și legislatorii – toți sunt, sau trebuie să fie, competenți în materia dreptului. Literatura juridică a luat o așa întindere, încât, desigur, nu mai este cu putință încercarea măcar de a o cunoaște toată". Stere este copleșit de sentimentul „unei adânci nesatisfaceri cu starea științei dreptului la toți aceia, cari s-au gândit de a trata științificește, în sensul adevărat al cuvântului, vreo chestie oarecare de drept"[15].

Acest vechi profesor de Drept Constituțional este autorul operei de generalizare și extindere a „dispozițiunilor esențiale ale Constituției unui Stat". Astfel, în viziunea lui Stere, constituția este determinată în esența sa de următoarele trăsături:

1. Constituția trebuie să recunoască și să accepte principiul că „guvernul își primește toate puterile legitime din consimțământul poporului";

2. Poporul trebuie să dovedească prin această constituție că e „stăpân pe destinele lui, prin adunări reprezentative și prin sufragiul universal";

3. Constituția trebuie să rezerveze poporului însuși, prin reprezentanții lui, „puterea de a dispune de pace și de război și controlul asupra acțiunii diplomatice";

4. Constituția trebuie să asigure „respectul drepturilor individuale și respectul minorităților, fără deosebire de rasă și religiune"[16].

Pe lângă scopuri pur științifice de cercetare analitică a fenomenului Constituției, demersul lucrărilor juridice semnate de Constantin Stere urmăresc și scopuri practice, care sunt oportune chiar și în zilele noastre. Un exemplu elocvent la acest capitol este problema revizuirii ori abrogării Constituției Republicii Moldova[17]. În acest context, în calitate de argument servesc următoarele rânduri: „constituția este o supremă manifestare a suveranității naționale; numai ea poate delega anumite atribute ale suveranității diferitelor organe ale puterii de stat; numai ea poate preciza atribuțiunile acestora și delimita sferele lor de competență, –

---

[15] C. Stere, *În viață, în literatură*…, Cartea a cincea, Chișinău, editura Hyperion, 1991, p. 267.

[16] C. Stere, *Ante-proect de constituție*, Tipografia Viața românească, București, 1922, p. 7-8.

[17] Pentru detalii a se vedea: I. Guceac, *Constituționalismul contemporan și problema revizuirii Constituției*, *Revista națională de drept*, 2004, nr. 9, p. 4-15.

și, în consecință, stabili condițiunile de legiferare și, eventual, **de revizuire constituțională** (sublinierea ne aparține)".[18] Pornind de la aceasta, autorul consideră, pe bună dreptate, că „pentru întocmirea și acceptarea unei noi constituțiuni, când nici o constituție anterioară nu impune anume forme (situație specifică Republicii Moldova creată prin inițiativa Președintelui Republicii Moldova din 12 februarie 2003, când a fost dată publicității noua inițiativă a autorităților moldovene privind soluționarea diferendului transnistrean, în baza unei noi Constituții și Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 160-XV din 04.04.2003 privind unele aspecte ale mecanismului de elaborare a proiectului noii Constituții a Republicii Moldova), este necesară o directă și expresă delegațiune din partea națiunii, dată unei adunări, care să fie icoana credincioasă a națiunii însăși – adică să o reprezinte desăvârșit"[19]. De menționat că prin „adunare" autorul rândurilor de mai sus avea în vedere o „adunare națională constituantă".

În același timp, Stere ne avertizează că „nu există, nu poate exista vreun text de Constituție „ideală", potrivită pentru toate țările și pentru toate timpurile, fără deosebire. Dar oriunde și oricând, susține Stere, cea mai detestabilă constituție ar fi cea impusă prin abuzul de putere al vreunui partid"[20].

Când Constantin Stere a elaborat, în februarie 1929, proiectul de lege referitor la reorganizarea administrativă a României, care, pentru a contrabalansa puterea excesivă a centrului, propunea introducerea unei noi unități administrative, provincia, opoziția condusă de liberali l-a acuzat îndată pe autorul proiectului de subminarea unității naționale a țării, de intenția „josnică" a federalizării. Analizând însă lucrările acestui pioner al constituționalismului român, ne convingem de noblețea ideii de provincie vine chiar din trecutul istoric al Basarabiei. Stere era de părerea că „nu este admisibil ca populațiunea unei provincii românești (se avea în vedere Basarabia, n.a.) să aibă mai puține drepturi după unire, decât câte le-a avut înainte, sub regimul străin"[21].

---

[18] C. Stere, *Ante-proect de constituție*, Tipografia Viața românească, București, 1922, p. 18.
[19] C. Stere, *Ante-proect de constituție*, Tipografia Viața românească, București, 1922, p. 18.
[20] C. Stere, *Ante-proect de constituție,* Tipografia Viața românească, București, 1922, p. 25.
[21] C. Stere, *Ante-proect de constituție*, Tipografia Viața românească, București, 1922, p. 76.

Considerând provinciile drept „formațiuni istorice, fiecare cu destinul ei deosebit", Stere considera necesar de a extinde „această organizație asupra restului țării, unde ea a lipsit cu totul, sau e cu mult inferioară"[22]. Conform opiniei savantului, România urma să fie divizată din punct de vedere teritorial-administrativ în șase provincii: Muntenia, Moldova, Ardealul (împreună cu Banatul și „părțile ungurene"), Basarabia, Bucovina și Dobrogea (cu patru județe de peste Dunăre). Stere credea că cu timpul unele din aceste provincii vor putea fi subîmpărțite dar „tot pe temeiul istoric": Muntenia și Oltenia, Moldova de sus și Moldova de jos, Ardealul și Banatul („cu părțile ungurene"), Basarabia de Nord și Basarabia de Sud („vechiul Budgeac")[23].

Constantin Stere a fost preocupat și de problema națiunii în calitate de deținător al suveranității. În viziunea distinsului profesor, națiunea este „o persoană morală necesară; forma de Stat sau organizațiunea politică pe care o națiune își dă, nu e decât o haină juridică pe care ea o îmbracă, în virtutea dreptului de liberă autodeterminare"[24].

În dezvoltarea acestei idei autorul menționează: „de viața unei națiuni n-au dreptul să dispună conducătorii statului, care vremelnic pot vorbi în numele ei. N-are dreptul să dispună de această viață chiar unanimitatea unei generațiuni, condamnând la moarte națională, adică moarte intelectuală și morală, toate generațiunile ce nu sunt încă măcar zămislite. Desigur, nu se poate vorbi aici de un drept juridic, – întrucât nu există un for competent să-l constate, – dar un drept istoric și moral – este tot așa de real, – și adesea mai eficace"[25] .

Perfectă dreptate avea profesorul Stere atunci când avertiza că „nu fiecare popor sau grupare etnică constituie o Națiune, ele nu pot intra în această categorie superioară, dacă nu au conștiință de sine, dacă nu sunt capabile de „liberă guvernare de sine", dacă nu dau dovadă că vor și pot să se guverneze liber, adică, cu alte cuvinte, dacă nu afirmă principiul

[22] C. Stere, *Ante-proect de constituție*, Tipografia Viața românească, București, 1922, p. 76.
[23] C. Stere, *Ante-proect de constituție*, Tipografia Viața românească, București, 1922, p. 77.
[24] C. Stere, *Ante-proect de constituție*, Tipografia Viața românească, București, 1922, p. 9.
[25] C. Stere, *Documentări și lămuriri politice*, București, 1930, p. 8-9.

de suveranitate națională chiar prin organizația sau constituția pe care și le dau"[26]. Apărător al regimului constituțional și al sufragiului universal, Stere se dovedește în același timp conștient de neverosimilitatea unor practici politice democratice într-o societate lipsită de „înrădăcinarea în viață publică a instituțiilor și moravurilor" specifice unui asemenea sistem. Așadar, fie că este vorba despre muncitori, fie că este vorba despre țărani, concluzia rămâne aceeași: pentru că masele, muncitorești sau țărănești, nu pot fi ele însele actori politici, orice formă rațională de organizare politică nu poate fi întemeiată decât pe o strânsă colaborare a maselor și a intelectualilor.

Analiza noastră și-a propus să investigheze, pe acest fundal, modul în care un gânditor de formația și talia lui Constantin Stere, a dat sens unor categorii politico-juridice fundamentale. Marele talent al lui Constantin Stere, oglindit prin concepțiile sale științifice, prin tezele pe care le-a susținut cu privire la dezvoltarea statului, a făcut ca acesta să se plaseze în rândul figurilor luminoase de patrioți și gânditori ai poporului român, care a militat pentru înfăptuirea unor transformări cu conținut democratic.

Activitatea sa prodigioasă constituie o contribuție importantă la dezvoltarea gândirii politico-juridice din timpul său, dar și ca o temelie la elaborarea principiilor edificării statului de drept din Republica Moldova.

Sursa: „Constantin Stere – 140 de ani de la naștere". Materialele Conferinței științifice internaționale. Academia de Științe a Moldovei, Chișinău, 2005, p. 113-123. ISBN 978-9975-62-151-9.

[26] C. Stere, *Ante-proect de constituție*, Tipografia Viața românească, București, 1922, p. 10.

INSTITUȚIA PREZIDENȚIALĂ – STUDIU DE DREPT CONSTITUȚIONAL COMPARAT

Ion GUCEAC

Orice proces de guvernare presupune instituirea unor organe investite cu autoritate, care să desfășoare neîntrerupt și potrivit regulilor specifice un anumit gen de activități.

Indiferent de etapa de dezvoltare, colectivitățile umane au avut o căpetenie, un conducător, un șef recunoscut sau ales în funcție de împrejurările istorice. În acest sens, statele – ca formă superioară de organizare a societății – au inclus în sistemul organelor de stat instituția șefului de stat. Este de menționat că, dintre formele organizatorice pe care le poate îmbrăca instituția șefului de stat, cea mai răspândită rămâne a fi președintele statului ales de popor, de parlament sau de un colegiu electoral.

Utilitatea instituției șefului de stat este determinată de necesitatea existenței unui arbitru național însărcinat cu asigurarea funcționării normale a instituțiilor, cu dreptul de a recurge la opinia poporului și care să răspundă, în caz de pericol major, de independența și integritatea statului.

În perspectiva realizării reformei constituționale urmează să identificăm volumul de putere de care dispune președintele Republicii Moldova și care este volumul acestor atribuții în raport cu președinții altor state?

În literatura de specialitate se cunosc mai multe modalități de clasificare a atribuțiilor de care dispune instituția șefului de stat.

Profesorul I. Deleanu consideră că o „clasificare comodă, dar și nesemnificativă" ar putea avea ca reper obiectul atribuțiilor, diferențiind astfel atribuții de factură politică, atribuții legislative, executive, militare, diplomatice, judiciare etc.[1]

Atribuțiile de natură legislativă de care dispune șeful de stat determină arealul în cadrul căruia președintele poate influența starea cantitativă și calitativă a sistemului de drept național.

Printre cele mai importante atribuții din această categorie se înscriu următoarele drepturi: de a emite decrete, de inițiativă legislativă, de pro-

[1] I. Deleanu, *Instituții și proceduri constituționale*. București: C.H. BECK, 2006, p. 732.

mulgare a legilor, dreptul la veto asupra legilor adoptate de Parlament, dreptul de a iniția referendumuri.

Atribuțiile executive determină în ce măsură președintele este în stare să controleze activitatea guvernului. În categoria acestor atribuții pot fi incluse următoarele: numirea și demiterea Guvernului, dizolvarea Parlamentului.

Pentru a stabili cât de largi ar trebui să fie atribuțiile președintelui Republicii Moldova vom examina fiecare dintre acestea în parte, dar nu înainte de a trece în revistă și modalitățile de alegere a președintelui.

În practica constituțională desemnarea șefului de stat are loc în funcție de forma de guvernământ. În sistemele constituționale actuale s-au cristalizat patru moduri de desemnare a șefului de stat: pe cale ereditară; prin alegerea de către Parlament; prin alegerea de către un colegiu electoral; prin alegerea de către corpul electoral prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat. În cadrul republicilor, președintele este ales de către Parlament, de către un colegiu electoral ori prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat.

Alegerea președintelui de către Parlament în diverse țări are anumite particularități. Astfel, președintele Albaniei se alege de membrii Kuvendiului (parlament), fără dezbateri, prin vot secret, cu votul a trei cincimi din voturile membrilor. Sunt prevăzute 5 tururi de scrutin. În caz de insucces, se dizolvă organul reprezentativ și au loc noi alegeri. După alegeri, se aplică aceeași procedură de alegere a președintelui și dacă nu se reușește alegerea lui, atunci Kuvendiul este iarăși dizolvat. Următorul organ reprezentativ, format după alte 60 de zile, alege președintele cu voturile majorității membrilor săi (Articolul 87 din Constituție)[2].

Președintele Greciei este ales de Parlament într-o ședință specială, prin vot deschis. Candidatul care obține 2/3 din numărul total al deputaților Parlamentului este considerat ales. În cazul în care n-a fost întrunit numărul necesar de voturi, peste 5 zile are loc un nou tur de scrutin. În caz de insucces, procedura se repetă după alte 5 zile. Candidatul care obține o majoritate de 3/5 din voturile deputaților este confirmat în funcția de președinte. În cazul în care cel de-al treilea tur de scrutin nu întrunește

[2] Конституция Албании, în: *Конституции государств Европы*. Москва: НОРМА, 2001.

o majoritate calificată, Parlamentul este dizolvat în termen de 10 zile de la scrutin și au loc alegeri noi. După constituirea noului Parlament, este inițiată procedura de alegere a președintelui. Pentru a învinge, candidatul trebuie să obțină o majoritate de 3/5 din voturile membrilor Parlamentului. În cazul în care nu se întrunește această condiție, scrutinul se repetă în 5 zile și candidatul care obține majoritatea absolută a voturilor, este declarat învingător. Dacă nici de această dată majoritatea absolută nu este atinsă, în termen de 5 zile este organizat un nou scrutin între candidații care au obținut cel mai mare număr de voturi, iar în calitate de președinte este desemnată persoana care obține majoritatea relativă (Articolul 32 din Constituție)[3].

Președintele Republicii Cehe este ales de Parlament în ședința comună a camerelor, cu majoritatea voturilor tuturor deputaților și majoritatea voturilor tuturor senatorilor (Articolul 54 din Constituție)[4]. Dacă niciun candidat nu obține majoritatea, atunci, în termen de 14 zile, este organizat cel de-al doilea tur de scrutin. Candidatul care a obținut cel mai mare număr de voturi în Camera Deputaților și candidatul care a obținut cel mai mare număr de voturi în Senat participă la turul doi al alegerilor. Candidatul care obține voturile majorității simple a deputaților și senatorilor prezenți este ales în calitate de președinte. Dacă nu se reușește alegerea președintelui nici în turul doi de scrutin, atunci, în termen de 14 zile, are loc cel de-al treilea tur de scrutin, în cadrul căruia candidatul care a obținut majoritatea voturilor în cel de-al doilea tur de scrutin, trebuie să fie ales cu majoritatea voturilor deputaților și senatorilor prezenți în ședință (Articolul 58 din Constituție).

Președintele Ungariei este ales prin vot secret de Adunarea Națională. Este declarat ales candidatul care obține o majoritate de 2/3 în primul tur de scrutin. În cazul în care această majoritate nu este obținută de niciun candidat, se organizează cel de-al doilea tur în care, de asemenea, este necesară o majoritate de 2/3 de voturi ale deputaților. Dacă în cel de-al doilea tur niciun candidat nu va obține majoritatea necesară, se organizează al treilea tur de scrutin la care participă doar doi candidați care au obținut cel mai mare număr de voturi în turul doi. În urma turului trei

[3] Конституция Греции (Греческой Республики), în sursa indicată.
[4] Конституция Чешской Республики, în sursa indicată.

se consideră ales candidatul care a întrunit majoritatea simplă de voturi. Procedura de alegeri trebuie să dureze nu mai mult de trei zile consecutiv (Articolul 29/A, 29/B din Constituție)[5].

O procedură mai simplă este aplicată în Letonia, unde președintele este ales de Parlament prin vot secret cu votul a nu mai puțin de 50 plus unu din numărul membrilor acestuia (Articolul 35, 36 din Constituție)[6].

În unele sisteme constituționale procedura de alegere a președintelui de către Parlament este complicată prin faptul că la procesul de alegere a șefului de stat, pe lângă membrii organului reprezentativ, sunt convocați într-o reuniune de electori și alte persoane. De exemplu, președintele german este ales de către Adunarea Federală, reunită anume în acest scop și formată din membrii Bundestagului și un număr egal de delegați din partea legislativelor landurilor (1000 persoane). Președintele este ales prin vot secret, fără dezbateri. Persoana care a obținut majoritatea voturilor membrilor Adunării este aleasă în funcția de președinte. Dacă după două tururi de scrutin, niciunul dintre candidați nu a obținut o majoritate, este declarat ales candidatul care obține cel mai mare număr de voturi în următorul tur (Articolul 54 din Constituție)[7].

Un caz aparte reprezintă experiența Estoniei, al cărei președinte este ales de către Parlament (Riigikogu) sau, în condiții speciale, de către un colegiu electoral. Conform Constituției, este considerat ales candidatul care a obținut o majoritate de 2/3 din voturile deputaților. Dacă niciun candidat nu obține voturile necesare, atunci în ziua următoare se organizează un nou tur de scrutin. Înainte de al doilea tur are loc din nou procedura de nominalizare. Dacă niciun candidat nu obține majoritatea necesară în turul doi, în aceeași zi este organizat cel de-al treilea tur de scrutin între primii doi candidați cu cele mai bune rezultate obținute în turul doi. În caz de nereușită a celui de-al treilea tur de scrutin, președintele Parlamentului convoacă, în termen de o lună, un colegiu de electori pentru alegerea șefului statului. Din acest organ elector fac parte membrii Parlamentului și reprezentanți ai consiliilor locale. Fiecare consiliu local

---

[5] Конституция Венгерской Республики, în sursa indicată.

[6] Конституция Латвийской Республики, în sursa indicată.

[7] Конституция Федеративной Республики Германии, în: *Конституции зарубежных государств* : Учебное пособие / Сост. проф. В.В.Маклаков. 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2003.

desemnează câte cel puțin un reprezentant, cetățean estonian. Parlamentul prezintă organului elector doi candidați la funcția de președinte, care au obținut cel mai mare număr de voturi. De dreptul de a propune candidați dispun și grupuri de cel puțin 21 de membri ai organului de electori. Dacă niciun candidat nu învinge în primul tur de scrutin, cel de-al doilea tur este organizat în aceeași zi între cei doi candidați care au obținut cel mai mare număr de voturi. Președintele este ales cu majoritatea voturilor (Articolul 79 din Constituție)[8].

La alegerea președintelui Italiei, la ședința comună a membrilor Parlamentului participă și câte trei delegați din partea fiecărei regiuni, aleși de Consiliile regionale respective. El se alege prin vot secret cu o majoritate de 2/3 a Adunării. După cel de-al treilea tur, pentru alegerea președintelui este necesară majoritatea absolută (Articolul 83 din Constituție)[9].

Cât privește alegerea șefului de stat de către corpul electoral, trebuie să menționăm că această procedură este aplicată în doar câteva țări din Europa Centrală și de Vest, într-un număr considerabil de state din spațiul postsovietic: Franța (Articolul 7 din Constituție)[10], Bulgaria (Articolul 93 din Constituție)[11], România (Articolul 81 din Constituție)[12], Croația (Articolul 101 din Constituție)[13], Finlanda (Articolul 54 din Constituție)[14], Lituania (Articolul 78 din Constituție)[15], Federația Rusă (Articolul 81 din Constituție)[16], Ucraina (Articolul 103 din Constituție)[17], Belarus (Articolele 81, 82 din Constituție)[18], Tadjikistan (Articolele 65, 66 din Constituție)[19], Ar-

---

[8] Конституция Эстонской Республики, în sursa indicată.

[9] Constitutia Republicii Italiene, www.casacultureivrea.it/costituzione/romeno.pdf

[10] Конституционные акты Франции, în: *Конституции зарубежных государств* : Учебное пособие / сост. проф. В.В. Маклаков. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: Волтерс Клувер, 2003.

[11] Конституция Республики Болгарии, în: *Конституции государств Европы*, Издательство НОРМА, 2001.

[12] Constituția României, www.cdep.ro/pls/dic/site (10.XI.2009).

[13] Конституция Хорватии, în sursa indicată.

[14] Конституция Финляндии (Финляндской Республики), în sursa indicată.

[15] Конституция Литовской Республики, în sursa indicată.

[16] Конституция Российской Федерации, Москва: Изд. АКТ, 1999.

[17] Конституция Украины, ru.wikipedia.org/.../Конституция_Украины (10.XI.2009).

[18] Конституция Республики Беларусь, www.belarus.net/conendru.htm (10.XI.2009).

[19] Конституция Республики Таджикистан, www.icnl.org/car/laws/TJ-constitution.doc

menia (Articolul 50 din Constituție)[20], Georgia (Articolul 70 din Constituție)[21], Kazahstan (Articolul 41 din Constituție)[22], Turkmenistan (Articolul 54 din Constituție)[23], Uzbekistan (Articolul 90 din Constituție)[24], Kârgâzstan (Articolele 1, 43, 44 din Constituție)[25].

Potrivit Constituției, președintele Republicii Moldova este ales de Parlament prin votul a trei cincimi din numărul deputaților. Dacă niciun candidat nu a întrunit numărul necesar de voturi, se organizează al doilea tur de scrutin între primii doi candidați stabiliți în ordinea numărului descrescător de voturi obținute în primul tur. Dacă și în turul al doilea niciun candidat nu va întruni numărul necesar de voturi, se organizează alegeri repetate. Dacă și după alegerile repetate președintele Republicii Moldova nu va fi ales, președintele în exercițiu dizolvă Parlamentul și stabilește data alegerilor în noul Parlament (Articolul 78 din Constituție)[26].

Încercările de a alege președintele Republicii Moldova în anul curent a demonstrat că acest mecanism este unul rigid și urmează să fie revizuit.

Dreptul președintelui de a emite decrete. Dacă apelăm la experiența constituțională a altor state, observăm diferite situații:

a) State în care atribuțiile președintelui de a adopta decrete sunt limitate. Formele de limitare pot fi diferite, generalizând însă diversitatea acestora, putem scoate în evidență următoarele particularități:

• intrarea în vigoare a decretelor șefului de stat este condiționată, cu anumite excepții, de contrasemnarea acestora. De asemenea, decretele emise de președintele Bulgariei se contrasemnează de ministrul-președinte sau ministrul respectiv, cu excepția cazurilor prevăzute de legislație (Articolul 102 din Constituție). Hotărârile președintelui Republicii Cehe intră în vigoare după semnarea acestora de președintele Guvernului sau a unui membru împuternicit al acestuia. (Articolul 63 din Constituție). Președintele Finlandei adoptă hotărâri în acord cu Consiliul de Stat care

---

[20] Конституция Армении, în sursa indicată.
[21] Конституция Грузии, în sursa indicată.
[22] Конституция Республики Казахстан, în sursa indicată.
[23] Конституция Туркменистана, niyazov.sitecity.ru/ltext (10.XI.2009).
[24] Конституция Республики Узбекистан, în sursa indicată.
[25] Конституция Кыргызской Республики ru.wikipedia.org/.../Конституция_Киргизии (10.XI.2009).
[26] Constituția Republicii Moldova. Chișinău: Moldpres, 2006.

îi prezintă proiectul acestei hotărâri. El însă poate adopta hotărâri fără coordonare cu Consiliul de Stat în următoarele cazuri: numirea Consiliului de Stat și a membrilor lui, inclusiv demisia Consiliului de Stat și a membrilor lui; anunțarea alegerilor anticipate în Parlament; în alte cazuri stabilite de lege (Articolul 58 din Constituție). Valabilitatea dispozițiilor președintelui federal din Germania este confirmată prin contrasemnarea lor de către cancelarul federal sau ministrul federal de competența căruia ține dispoziția respectivă. Această regulă nu este valabilă în cazul numirii și eliberării cancelarului federal și dizolvarea Bundestagului (Articolul 58 din Constituție). Niciun act al președintelui Italiei nu este valabil dacă nu este contrasemnat de miniștrii care l-au înaintat și care sunt responsabili de acesta (Articolul 89 din Constituție). Toate dispozițiile președintelui Letoniei trebuie să fie contrasemnate de prim-ministrul sau de ministrul respectiv (Articolul 53 din Constituție). Președintele Republicii Lituania, în procesul de realizare a atribuțiilor sale, emite decrete. În cazurile prevăzute de Constituție unele decrete trebuie să fie contrasemnate de prim-ministrul sau ministrul respectiv (Articolul 85 din Constituție). Președintele Republicii Ungare, cu unele excepții stabilite de Constituție, are nevoie de semnătura primului ministru sau a ministrului respectiv (Articolul 30/A din Constituție). În exercitarea atribuțiilor sale, președintele României emite decrete în cazurile prevăzute de Constituție, unele dintre acestea fiind contrasemnate de prim-ministru (Articolul 100 din Constituție);

• instituirea unor dispoziții care limitează acest drept: în condițiile stării de război președintele Republicii Croația poate emite decrete cu putere de lege, în conformitate cu atribuțiile și în limita competențelor stabilite de Camera Reprezentanților a Saborului Croat. Președintele va transmite decretele-legi spre aprobare Camerei Reprezentanților, care se va întruni la prima necesitate. Dacă președintele nu transmite decretul-lege spre aprobare ori dacă Camera nu-l va aproba, decretul respectiv pierde forța juridică (Articolul 101 din Constituție). Președintele Greciei emite decrete în scopul executării legilor. El nu este în drept să amâne executarea lor sau să admită excepții în ce privește respectarea acestora (Articolul 43 din Constituție). Președintele Franței semnează ordonanțe și decrete examinate în cadrul Consiliului de Miniștri (Articolul 13 din Constituție).

b) State în care nu sunt instituite limitări ale acestei prerogative: Albania (Articolul 93 din Constituție), Estonia (Articolul 78 din Consti-

tuție), Federația Rusă (Articolul 90 din Constituție), Kârgâzstan (Articolul 47 din Constituție), Tadjikistan (Articolul 70 din Constituție), Turkmenistan (Articolul 56 din Constituție), Belarus (Articolul 85 din Constituție).

Din această categorie de țări face parte și Republica Moldova, în cadrul căreia, în exercitarea atribuțiilor sale, președintele emite decrete (Articolul 94 din Constituție). Decretele emise de președinte în exercitarea atribuțiilor sale, ce țin de acreditarea și rechemarea reprezentanților diplomatici ai Republicii Moldova și aprobarea înființării, desființării sau schimbării rangului misiunilor diplomatice, declararea mobilizării parțiale sau generale, stării de război și luarea altor măsuri pentru asigurarea securității naționale și a ordinii publice se contrasemnează de către primministrul.

Dacă e să trecem în revistă activitatea instituției șefului de stat în Republica Moldova, putem constata că președintele Mircea Snegur (a deținut funcția de președinte al Republicii Moldova în perioada 3 septembrie 1990 – 1 decembrie 1996) a adoptat 436 de decrete[27]. În perioada mandatului exercitat de Petru Lucinschi (1 decembrie 1996 – 4 aprilie 2001) au fot adoptate 164 de decrete[28].

Pe parcursul a două mandate, Vladimir Voronin a adoptat 4465 de decrete dintre care: 2022 decrete privind promulgarea legilor, 30 decrete privind aprobarea unor grațieri și 2413 decrete ce vizează alte domenii[29].

După cum observăm, actualmente președintele Republicii Moldova dispune de putere semnificativă în adoptarea decretelor ca izvoare de drept.

Aplicarea de către președinte a dreptului de *veto*. Cuvântul *veto* provine din latină și înseamnă „mă opun". Este utilizat atunci când o parte a unui grup compact are dreptul de a bloca luarea unei decizii legislative comune. Astfel, dreptul de veto are putere nelimitată de blocaj legislativ, fiind un drept al șefului statului prin care acesta se opune intrării în vigoare a unei legi votate de parlament.

---

[27] Informația a fost selectată din Baza actelor juridice Moldlex publicate în Monitorul Oficial al Republicii Moldova începând cu anul 1989.

[28] Baza actelor juridice Moldlex.

[29] Raport privind activitatea Președintelui Republicii Moldova în perioada aprilie 2001– aprilie 2009, p. 3-4.

În majoritatea statelor președinții dispun de dreptul de veto asupra legilor adoptate de organele legislative reprezentative. Această prerogativă este mai mult specifică și logică pentru statele în care președintele este desemnat prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat. Mandatul obținut în urma acestei proceduri asigură președintelui un grad de legitimitate egal cu cel al parlamentului (în unele cazuri chiar mai mare), deputații din cadrul căruia deseori reprezintă interesele unor anumite straturi sociale (în funcție de sistemul electoral aplicat). Însă dreptul de veto cu care este învestit președintele nu este unul absolut, deoarece, în virtutea principiului separației puterilor care presupune concomitent și existența unor pârghii de influență între cele trei puteri, parlamentul poate ocoli acest obstacol. În majoritatea statelor dreptul de veto al președintelui poate fi depășit cu votul a 2/3 din deputați, iar în unele state este suficientă și majoritatea simplă.

Particularitățile aplicării dreptului de veto în statele în care președintele este ales de către parlament sau/și un colegiu electoral. Președintele Albaniei promulgă legea adoptată de Kuvend în termen de douăzeci de zile din momentul prezentării acesteia. El este în drept să respingă legea doar o singură dată. Decretul cu privire la reexaminarea legii pierde forța juridică în cazul în care împotriva acestuia va vota majoritatea membrilor legislativului (Articolul 84 din Constituție). Președintele Republicii Cehe este în drept să întoarcă legea adoptată, cu excepția legilor constituționale, însoțite de argumentările sale, în termen de 15 zile din momentul prezentării acesteia. Legea remisă în Camera Deputaților este supusă unei noi votări. Dacă pentru legea remisă a votat mai mult de jumătate din numărul deputaților aleși, ea va fi promulgată. În Germania legile, adoptate în conformitate cu dispozițiile Constituției, după promulgare de către președintele federal se publică și intră în vigoare (Articolul 82 din Constituție). În Grecia președintele promulgă legile adoptate de Parlament în termen de o lună de la adoptarea lor. El are dreptul ca în acest termen să remită Parlamentului proiectul de lege adoptat, explicând motivul întoarcerii. Legile remise în Parlament se supun dezbaterii în ședința plenară a acestuia și, dacă sunt adoptate din nou cu majoritatea absolută a voturilor deputaților aleși, președintele le promulgă și le transmite spre publicare în termen de 10 zile din momentul adoptării repetate (Articolul 42 din Constituție). Președintele Italiei, înainte de a promulga o lege, poate, printr-un

mesaj motivat, să solicite Camerelor o nouă deliberare. În cazul în care Camerele aprobă din nou legea, aceasta trebuie să fie promulgată (Articolul 74 din Constituție). În celelalte cazuri legea se consideră neadoptată (Articolul 50 din Constituție). În curs de șapte zile de la adoptarea legii de către Seim președintele Republicii Letone, printr-o scrisoare motivată pe numele președintelui Seimului, poate cere examinarea repetată a legii. În cazul în care Seimul nu modifică legea, președintele nu poate refuza repetat promulgarea ei. (Articolul 71 din Constituție). Președintele Republicii Ungare asigură publicarea legii în termen de cincisprezece zile din momentul prezentării acesteia sau în termen de cinci zile la demersul președintelui Adunării de Stat. În cazul în care președintele republicii nu este de acord cu legea sau cu anumite dispoziții din conținutul acesteia, până la semnarea în intervalul de timp indicat mai sus, poate trimite legea însoțită de obiecțiile sale Adunării de Stat pentru reexaminare (Articolul 26 din Constituție). În Estonia președintele este în drept să nu promulge legea adoptată de Adunarea Națională și în termen de paisprezece zile s-o transmită împreună cu motivațiile respective Adunării pentru o nouă dezbatere și adoptare. Dacă Adunarea Națională va readopta fără modificări legea respinsă de președinte, atunci președintele promulgă legea sau se adresează Curții de Justiție cu propunerea ca legea să fie considerată neconstituțională. Dacă Curtea de Justiție va constata că legea nu contravine Constituției, președintele va promulga legea respectivă (Articolul 78 din Constituție).

Particularitățile aplicării dreptului de veto în statele în care președintele este desemnat prin vot universal egal, direct, secret și liber exprimat. Președintele Bulgariei poate să întoarcă motivat legea în Adunarea Populară pentru o nouă dezbatere în termen de 15 zile. Adunarea Populară adoptă repetat legea cu o majoritate care reprezintă mai mult de jumătate din voturile tuturor reprezentanților. Legea adoptată repetat de Adunarea Populară este promulgată de președinte în termen de șapte zile din momentul prezentării acesteia (Articolul 101 din Constituție). Președintele Croației promulgă legile în decurs de opt zile de la adoptarea lor de Saborul Croat. În cazul în care acesta consideră că legea propusă pentru promulgare vine în contradicție cu Constituția, el poate iniția procedura de verificare a constituționalității acesteia de către Curtea Constituțională (Articolul 89 din Constituție).

În Finlanda legea adoptată de Edscunt trebuie să fie trimisă spre aprobare președintelui republicii care este dator să ia decizia despre aprobare în decurs de trei luni din momentul prezentării. El este în drept să transmită legea în Curtea Supremă sau Judecătoria administrativă supremă. În cazul în care președintele nu aprobă legea, el o întoarce spre examinare în Edscunt. Dacă legislativul va adopta din nou legea, fără a modifica conținutul acesteia, atunci ea intră în vigoare fără aprobarea președintelui. Legea se consideră respinsă dacă Edscuntul nu o va examina din nou (Articolul 77 din Constituție). Președintele Lituaniei, într-un termen de cel mult zece zile din momentul prezentării, semnează și promulgă oficial legea adoptată sau întoarce legea însoțită de motivări Seimului pentru reexaminare. Dacă în termenul indicat președintele republicii nu întoarce și nu semnează legea adoptată de Seim, aceasta intră în vigoare după semnarea și promulgarea ei de către președintele Seimului. Legea sau orice alt act adoptat în urma referendumului trebuie să fie semnat și promulgat de președintele republicii în termen de cinci zile. Dacă în termenul indicat președintele republicii nu semnează și nu promulgă o astfel de lege, legea respectivă intră în vigoare după semnarea și promulgarea acesteia de către președintele Seimului (Articolul 71 din Constituție). Președintele Ucrainei în termen de 15 zile după prezentarea legii o semnează și o promulgă sau o remite, însoțită de propuneri motivate, în Rada Supremă a Ucrainei pentru examinare repetată. Dacă, în termenul indicat, șeful statului nu a întors legea pentru examinare repetată, legea se consideră promulgată și urmează să fie semnată și publicată. Dacă în urma reexaminării legea va fi adoptată din nou de Rada Supremă cu votul a cel puțin două treimi din componența acesteia, președintele este obligat s-o semneze și s-o publice în termen de zece zile. În cazul în care președintele Ucrainei nu semnează o astfel de lege, ea neîntârziat se promulgă de președintele Radei Supreme a Ucrainei și se publică sub semnătura acestuia (Articolul 94 din Constituție). Dacă președintele a remis proiectul de lege, Parlamentul supune votării observațiile președintelui. În cazul în care aceste observații sunt acceptate, proiectul de lege în redacția finală este transmis președintelui care în termen de șapte zile îl semnează și-l transmite spre publicare.

Președintele Armeniei, în termen de douăzeci de zile din momentul prezentării legii adoptate de Adunarea Națională, o semnează și o publică. În acest interval de timp poate remite legea însoțită de obiecții sau pro-

puneri Adunării Naționale, solicitând o nouă examinare (Articolul 55 din Constituție). Promulgarea legii transmisă președintelui României se face în termen de cel mult 20 de zile. Înainte de promulgare, președintele poate cere Parlamentului, o singură dată, reexaminarea legii. Dacă președintele a cerut reexaminarea legii ori dacă s-a cerut verificarea constituționalității ei, promulgarea legii se face în cel mult 10 zile de la primirea legii adoptate după reexaminare sau de la primirea deciziei Curții Constituționale, prin care i s-a confirmat constituționalitatea (Articolul 77 din Constituție). Președintele Federației Ruse, în termen de paisprezece zile din momentul prezentării, semnează și promulgă legea federală. Dacă în acest termen președintele respinge legea, atunci Duma de Stat și Consiliul Federației o vor examina din nou. În cazul în care legea federală va fi adoptată în redacția anterioară cu votul a nu mai puțin de două treimi din numărul total de membri ai Consiliului Federației și Dumei de Stat, ea urmează să fie semnată și promulgată de președintele Rusiei în termen de șapte zile (Articolul 107 din Constituție). Președintele Turkmenistanului este în drept ca nu mai târziu de două săptămâni să întoarcă legea însoțită de obiecțiile sale în Megilis pentru dezbatere și votare repetată. În cazul în care Megilisul cu majoritatea de două treimi din voturile deputaților va confirma decizia anterioară, președintele va semna legea (Articolul 55 din Constituție).

Președintele Republicii Uzbekistan este în drept să remită legea însoțită de obiecțiile sale în Olii Majlis al republicii. În cazul în care legea este adoptată în redacția anterioară cu votul a nu mai puțin de două treimi din numărul respectiv al deputaților aleși în Camera legislativă și membrilor Senatului Olii Majlis, legea urmează a fi semnată și promulgată de președintele Republicii Uzbekistan în decurs de paisprezece zile (Articolul 84 din Constituție).

Președintele Republicii Moldova este în drept, în cazul în care are obiecții asupra unei legi, să o trimită, în termen de cel mult două săptămâni, spre reexaminare Parlamentului. În cazul în care Parlamentul își menține hotărârea adoptată anterior, președintele promulgă legea (Articolul 93 din Constituție). În ultimii opt ani președintele republicii a aplicat dreptul de veto în raport cu 124 de legi[30].

[30] Raport privind activitatea președintelui Republicii Moldova în perioada aprilie 2001– aprilie 2009, p. 4.

Dreptul președintelui de a iniția referendumuri. De regulă, președinții inițiază referendumuri pentru a-și confirma mandatul sau pentru a promova o lege care nu este susținută de parlament. La rândul lor, și parlamentele apelează la referendum pentru a influența puterea executivă. Deoarece deciziile luate în cadrul referendumului nu pot fi contestate sau anulate, este foarte important de a ști cine este în drept să ceară sfatul poporului.

Dreptul președintelui de a iniția referendumuri nu este unul recunoscut în toate republicile. În unele țări precum Letonia, Lituania, Estonia, Uzbekistan, Republica Cehă, Finlanda, Germania, Ungaria, președintele nu dispune de prerogativa de a iniția referendumuri. În alte țări președinții numesc doar data referendumului. Astfel, președintele Albaniei stabilește doar data desfășurării referendumurilor (Articolul 92 din Constituție). Președintele Bulgariei fixează data desfășurării referendumului național, dacă în acest sens este hotărârea Adunării Populare (Articolul 98 din Constituție). Președintele Turkmenistanului numește la decizia Halk Maslahatî data desfășurării referendumului (Articolul 55 din Constituție).

În unele state dreptul președintelui de a convoca referendumuri este practic nelimitat. De exemplu, președintele Croației numește referendumuri (Articolul 98 din Constituție). Președintele Federației Ruse numește referendumuri în modul prevăzut de legislația federală (Articolul 84 din Constituție). În Belarus referendumurile naționale se numesc de președintele republicii la inițiativa proprie, inclusiv la propunerea Camerei reprezentanților și Consiliului Republicii sau la propunerea a nu mai puțin de 450 de mii de cetățeni cu drept de vot (Articolul 74 din Constituție). Președintele Republicii Kazahstan decide de sine stătător privitor la desfășurarea referendumului (Articolul 44 din Constituție).

În unele state dreptul președintelui de a numi referendumuri este condiționat. Astfel, președintele Italiei numește referendum popular doar în cazurile prevăzute de Constituție (Articolul 87 din Constituție). Președintele Greciei decretează desfășurarea referendumurilor pe marginea problemelor de interes național în conformitate cu hotărârea majorității deputaților aleși în Parlament, adoptată la inițiativa Consiliului de Miniștri. Prin emiterea unor decrete președintele republicii poate numi referendumuri și pe marginea proiectelor de legi chemate să reglementeze relații sociale importante, cu excepția problemelor financiare, la propune-

rea a trei cincimi din numărul deputaților aleși în Parlament (Articolul 44 din Constituție). Președinte le Tadjikistanului poate numi referendumuri populare în cazul revizuirii Constituției dacă este susținut de nu mai puțin de două treimi din numărul deputaților (Articolul 98 din Constituție). Președintele Ucrainei inițiază referendumul național în cazul revizuirii Constituției, declară referendumuri naționale la inițiativa populară (Articolul 106 din Constituție). Președintele României, după consultarea Parlamentului, poate cere poporului să-și exprime, prin referendum, voința cu privire la problemele de interes național (Articolul 90 din Constituție).

În unele constituții se precizează caracterul problemelor pentru a căror soluționare pot fi organizate referendumuri. De exemplu, președintele francez poate transmite la referendum orice proiect de lege care ține de organizarea puterii publice, reforme în politica economică și socială a națiunii și a serviciilor publice care au atribuții față de această politică, sau proiecte de legi privitor la ratificarea unui acord internațional care, fără a încălca Constituția, se va răsfrânge asupra funcționării instituțiilor de stat doar la propunerea Guvernului sau a ambelor camere ale legislativului (Articolul 11 din Constituție).

În Republica Moldova, președintele poate cere poporului să-și exprime, prin referendum, voința asupra problemelor de interes național (Articolul 88 din Constituție). Conform Codului Electoral (Articolul 144) președintele poate iniția referendumuri republicane constituționale, legislative și consultative[31].

Dreptul președintelui de învestire a Guvernului. Dreptul de a numi prim-ministrul și membrii guvernului este una din prerogativele de bază ale președintelui în calitatea acestuia de șef de stat. În unele state Constituția oferă președintelui dreptul de a forma guvernul fără ca să consulte parlamentul. Însă în majoritatea statelor șeful statului numește primul-ministru după consultarea parlamentului.

Particularitățile aplicării dreptului de învestire a Guvernului în statele în care președintele este ales de către parlament sau/și de un colegiu electoral. În Albania președintele numește prim-ministrul la propunerea partidelor sau coaliților de partide care dețin majoritatea mandatelor în Kuvend. În cazul în care prim-ministrul nu obține votul de

[31] Codul Electoral. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 667 din 08.12.1997.

încredere al Kuvendului, președintele în termen de zece zile desemnează un nou prim-ministru. Dacă și acest prim-ministru nu va fi confirmat de Kuvend, Kuvendul în termen de zece zile va alege un nou prim-ministru. În acest caz președintele va numi prim-ministrul ales (Articolul 96 din Constituție). Miniștrii sunt numiți și eliberați din funcție de președintele republicii în termen de șapte zile, la propunerea prim-ministrului (Articolul 98 din Constituție). În Cehia președintele republicii numește președintele Guvernului și, la propunerea lui, alți membri ai Guvernului. (Articolul 68 din Constituție). În Estonia președintele numește candidatul la funcția de prim-ministru, căruia îi încredințează și formarea noului guvern. Candidatul la funcția de prim-ministru, în termen de 14 zile de la desemnare va prezenta Adunări de Stat un raport privitor la principiile de formare a viitorului guvern, după ce Adunarea, fără dezbateri, prin vot deschis, adoptă hotărârea privind împuternicirea candidatului la funcția de prim-ministru de a forma guvernul. În termen de șapte zile candidatul la funcția de prim-ministru prezintă guvernul președintelui țării, care în termen de trei zile va numi noul guvern (Articolul 89 din Constituție). În Germania Cancelarul federal se alege de Bundestag la propunerea președintelui federal, fără dezbateri (Articolul 63 din Constituție). Miniștrii federali se numesc și se destituie din funcție de președintele federal la propunerea Cancelarului federal (Articolul 64 din Constituție). Președintele Greciei numește prim-ministrul, iar la propunerea lui numește și revocă ceilalți membri ai Guvernului și vice-miniștrii (Articolul 37 din Constituție). În Italia președintele republicii numește președintele Consiliului de Miniștri și la inițiativa acestuia numește miniștrii (Articolul 92 din Constituție). În Letonia Cabinetul de Miniștri se constituie de către persoana desemnată de președintele Republicii (Articolul 56 din Constituție). În Ungaria prim-ministrul este ales de Adunarea de Stat cu majoritatea membrilor săi, la propunerea președintelui. Cât privește miniștrii, aceștia sunt numiți și destituiți din funcție de președintele republicii (Articolul 33 din Constituție).

Particularitățile aplicării dreptului de învestire a Guvernului în statele în care președintele este desemnat prin vot universal egal, direct, secret și liber exprimat. Președintele Bulgariei, după consultarea fracțiunilor parlamentare, cere candidatului la funcția de ministru-președinte recomandat de cea mai numeroasă fracțiune parlamentară să for-

meze Guvernul. În cazul în care această sarcină este realizată cu succes, președintele propune Adunării Populare alegerea ministrului-președinte (Articolul 99 din Constituție).

În Croația membrii Guvernului sunt propuși de persoana mandatată de președinte să formeze Guvernul. Guvernul intră în exercițiul atribuțiilor după obținerea votului de încredere din partea tuturor membrilor Camerei reprezentanților (Articolul 109 din Constituție). În Finlanda prim-ministrul este ales de Edscunt, care apoi este numit în funcție de președinte. Alți miniștri sunt numiți de președinte la propunerea prim-ministrului (Articolul 61 din Constituție). În Lituania prim-ministrul este numit și eliberat din funcție de președintele republicii cu aprobarea Seimului. La rândul lor, miniștrii se numesc și se eliberează din funcție de președintele republicii la propunerea prim-ministrului (Articolul 92 din Constituție). În Franța președintele republicii numește prim-ministrul. Tot el întrerupe exercitarea atribuțiilor de prim-ministru la prezentarea de către acesta a cererii de demisie a Guvernului. La prezentarea prim-ministrului, președintele numește alți membri ai Guvernului și întrerupe activitatea acestora (Articolul 8 din Constituție). Președintele Georgiei numește, cu acordul Parlamentului, membrii Guvernului, este în drept să elibereze miniștrii din funcție și acceptă demisia lor (Articolul 73 din Constituție). Președintele Republicii Kazahstan, cu acordul Parlamentului, numește în funcție prim-ministrul republicii și îl eliberează din funcție. Tot el, la propunerea prim-ministrului determină structura Guvernului, numește și eliberează din funcție membrii acestuia (Articolul 44 din Constituție). Președintele României desemnează un candidat pentru funcția de prim-ministru și numește Guvernul pe baza votului de încredere acordat de Parlament. Prim-ministrul din Federația Rusă este numit în funcție de președintele Federației cu acordul Dumei de Stat (Articolul 111 din Constituție). Duma de Stat este obligată să examineze candidatura propusă de președinte în termen de șapte zile din momentul prezentării acesteia. În cazul în care candidaturile înaintate de președintele Federației sunt respinse de trei ori de Dumă, președintele numește prim-ministrul, dizolvă Duma și numește alegeri anticipate. La rândul său, prim-ministrul propune președintelui țării candidaturile la funcțiile de viceprim-miniștri și de miniștri federali (Articolul 112 din Constituție), iar acesta numește în funcție persoanele nominalizate (Articolul 83 din Constituție). În Turkmenistan,

Cabinetul de Miniștri este condus de președintele țării (Articolul 73 din Constituție). Acest organ executiv se formează de către președinte în termen de o lună din momentul intrării în exercițiul mandatului și își depune atribuțiile în fața președintelui nou-ales (Articolul 73 din Constituție). Președintele Republicii Uzbekistan prezintă pentru examinare și aprobare camerelor Olii Majlisului candidatura prim-ministrului și îl eliberează din funcție. Tot el numește și eliberează din funcție membrii Cabinetului de Miniștri (Articolul 93 din Constituție).

În Republica Moldova, după consultarea fracțiunilor parlamentare, președintele desemnează un candidat pentru funcția de prim-ministru care va cere, în termen de 15 zile de la desemnare, votul de încredere al Parlamentului asupra programului de activitate și a întregii liste a Guvernului. Programul de activitate și lista Guvernului se dezbat în ședința Parlamentului. Acesta acordă încredere Guvernului cu votul majorității deputaților aleși (Articolul 98 din Constituție).

Dreptul președintelui de a acorda vot de neîncredere guvernului. Acordarea votului de neîncredere guvernului presupune refuzul de a acorda sprijin acestuia din punct de vedere politic. Aceasta, de regulă, este prerogativa parlamentului, dar, pentru menținerea echilibrului în procesul de realizare a principiului separației puterilor în stat, este inclus și în competența președinților.

Realizarea acestui drept soldat cu demisia Guvernului, ca și în cazul altor atribuții de care dispune un șef de stat, se realizează cu anumite particularități prevăzute de constituțiile statelor respective.

În unele state președintele poate iniția procedura de demisionare a guvernului doar la inițiativa altor autorități publice. De exemplu, președintele Cehiei poate demisiona Guvernul la propunerea premierului (Articolul 74 din Constituție). Președintele Germaniei poate elibera din funcție Cancelarul federal doar la propunerea Bundestagului în cazul în care legislativul exprimă neîncredere Cancelarului federal prin faptul că îi va alege acestuia un succesor (Articolul 67 din Constituție). În Lituania demisia Guvernului are loc la inițiativa Seimului, iar președintele doar acceptă demisia guvernului sau a unui membru al acestuia (Articolul 101 din Constituție). Președintele Armeniei acceptă demisia Guvernului în cazul în care Adunarea Națională a exprimat Guvernului vot de neîncredere (Articolul 55 din Constituție). Președintele Greciei eliberează Gu-

vernul de la îndeplinirea atribuțiilor sale dacă acesta și-a anunțat demisia sau dacă Parlamentul i-a înaintat vot de neîncredere în modul prevăzut de legislație (Articolul 38 din Constituție).

În alte cazuri demiterea Guvernului de către președintele țării este condiționată de însăși adresarea Guvernului respectiv. Astfel, președintele Franței întrerupe exercitarea atribuțiilor prim-ministrului în cazul în care șeful guvernului prezintă cererea de demisie (Articolul 8 din Constituție). Președintele Republicii Finlanda acceptă demisia Consiliului de Stat și miniștrilor la cererea acestora sau la cererea prim-ministrului. La fel, președintele trebuie să ceară demisia Guvernului sau a unor miniștri aparte, în cazul în care Consiliul de Stat sau ministrul respectiv nu se mai bucură de încrederea Parlamentului (Articolul 64 din Constituție).

Într-o serie de state președintele decide personal privitor la demisia Guvernului. De exemplu, președintele Federației Ruse decide demisionarea Guvernului (Articolul 83 din Constituție). Președintele Bielorusiei este în drept ca la inițiativa proprie să decidă demisia Guvernului și să elibereze din funcție pe orice membru al Guvernului (Articolul 106 din Constituție).

Există și state, printre care și Republica Moldova, în care președintele nu dispune de dreptul de a demite Guvernul: Letonia, Ungaria, Italia, Croația Bulgaria, România, Ucraina, Uzbekistan, Albania, Turkmenistan, Estonia.

După cum vedem, dreptul președintelui de a demite Guvernul este răspândit în mai multe state. Însă, de regulă, această prerogativă este limitată. Constituția Republicii Moldova nu oferă președintelui dreptul de a dispune demisia Guvernului. Acesta revocă și numește, la propunerea prim-ministrului, doar pe unii membri ai Guvernului în caz de remaniere guvernamentală sau de vacanță a funcției (Articolul 98 din Constituție).

Dreptul președintelui de a dizolva Parlamentul. Dizolvarea Parlamentului este o altă atribuție cu care este împuternicit președintele în calitatea sa de șef de stat pentru asigurarea principiului separației puterilor.

Interpretarea dreptului de dizolvare a parlamentului este un subiect controversat, fapt complicat mai ales în cazul în care atât parlamentul, cât și președintele sunt desemnați prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat, sistem în cadrul căruia legitimitatea de aceeași natură de care dispun aceste autorități poate conduce la o confruntare și o situație

fără soluție. Pentru a depăși o atare situație de criză în mai multe țări dreptul președintelui de a dizolva parlamentul este limitat prin Constituție.

Particularitățile aplicării acestui drept în statele în care președintele este ales de către Parlament sau/și de un colegiu electoral. În Germania, în cazul în care apelul Cancelarului federal privind acordarea încrederii nu este susținut de majoritatea membrilor Bundestagului, președintele poate, la propunerea Cancelarului, să dizolve Bundestagul în termen de douăzeci și una de zile. Dreptul președintelui de a dizolva Bundestagul nu este valabil din momentul alegerii unui nou cancelar de către Bundestag (Articolul 68 din Constituție). Președintele Cehiei poate dizolva Camera deputaților în cazul în care: Camera n-a acordat vot de neîncredere Guvernului nou-format, al cărui șef a fost numit în funcție de către președintele țării la propunerea președintelui camerei deputaților; Camera deputaților pe parcursul a trei luni nu a adoptat o hotărâre pe marginea unui proiect de lege prezentat la inițiativa Guvernului prin care acesta solicită încrederea; sesiunea Camerei deputaților a fost întreruptă pe o durată mai mare decât cea admisă; Camera deputaților n-a fost în stare să adopte o hotărâre (Articolul 35 din Constituție). Președintele Republicii Letonia este în drept să inițieze procedura de dizolvare a Seimului. În acest caz urmează să fie organizat un referendum popular. Dacă mai mult de jumătate din participanții la referendum se vor pronunța pentru dizolvarea Seimului, el se va considera dizolvat (Articolul 48 din Constituție). Dacă în cazul referendumului majoritatea alegătorilor se vor exprima împotriva dizolvării Seimului, atunci președintele va fi destituit și Seimul urmează să aleagă un nou președinte (Articolul 50 din Constituție).

Particularitățile aplicării acestui drept în statele în care președintele este desemnat prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat. Președintele Finlandei, în perioada sesiunii Edscuntului, este în drept să dizolve Edscuntul și să numească alegerile anticipate în baza propunerii justificate a prim-ministrului și după audierea opiniilor fracțiunilor parlamentare (Articolul 26 din Constituție). În cazul în care nu poate fi atins acordul în formarea Guvernului, președintele Bulgariei numește Guvernul „de serviciu", dizolvă Adunarea Populară și numește alegeri noi (Articolul 99 din Constituție). La propunerea Guvernului, contrasemnată de prim-ministru și după consultarea reprezentanților fracțiunilor par-

lamentare, președintele Croației poate dizolva Camera Reprezentanților dacă această Cameră a exprimat neîncredere Guvernului sau dacă n-a adoptat bugetul de stat în termen de o sută douăzeci de zile din momentul prezentării acestuia. Acest drept nu poate fi realizat în perioada în care se stabilește răspunderea președintelui pentru încălcarea Constituției (Articolul 104 din Constituție). Președintele Lituaniei poate fixa alegeri anticipate în Seim în următoarele cazuri: dacă Seimul n-a adoptat hotărârea privind noul program de activitate a Guvernului în termen de 30 de zile de la prezentarea acestuia sau dacă în termen de 60 de zile de două ori la rând n-a fost aprobat programul Guvernului; la propunerea Guvernului, dacă Seimul și-a exprimat votul de neîncredere în Guvern (Articolul 58 din Constituție). Președintele Ucrainei este în drept să dizolve Rada Supremă în următoarele cazuri: în termen de o lună în Rada Supremă n-a fost constituită coaliția fracțiunilor parlamentare în modul prevăzut de Constituție; în termen de 60 de zile după demisionarea Guvernului nu este constituită structura nominală a Cabinetului; în decurs de treizeci de zile în cadrul unei sesiuni ordinare nu pot fi organizate ședințele plenare. Decizia președintelui țării privind întreruperea atribuțiilor Radei Supreme înainte de expirarea mandatului poate fi adoptată după consultarea președintelui Radei Supreme, vice-președinților acestuia și președinților fracțiunilor parlamentare din cadrul Radei (Articolul 90 din Constituție). Președintele Ungariei, concomitent cu fixarea alegerilor, este în drept să dizolve Adunarea de Stat în următoarele cazuri: Adunarea de Stat, în perioada uneia și aceleiași legislaturi, pe parcursul a douăsprezece luni, în cel puțin patru cazuri, refuză acordarea încrederii Guvernului; dacă la încetarea mandatului Guvernului, candidatura la funcția de prim-ministru înaintată de președintele republicii, nu va fi aleasă în termen de patruzeci de zile de la prima propunere. Până la dizolvare, președintele trebuie să consulte opinia prim-ministrului, președintelui Adunării de Stat, conducătorilor fracțiunilor parlamentare (Articolul 28 din Constituție). După consultarea prim-ministrului și președinților camerelor, președintele Franței poate declara dizolvarea Adunării Naționale. Adunarea nu poate fi dizolvată din nou pe parcursul unui an de la alegerile anticipate (Articolul 12 din Constituție). Președintele României poate să dizolve Parlamentul dacă acesta nu a acordat votul de încredere pentru formarea Guvernului

în termen de 60 de zile de la prima solicitare și numai după respingerea a cel puțin două solicitări de învestitură. În cursul unui an, Parlamentul poate fi dizolvat o singură dată. Parlamentul nu poate fi dizolvat în ultimele 6 luni ale mandatului președintelui României și nici în timpul stării de mobilizare, de război, de asediu sau de urgență (Articolul 89 din Constituție). Duma de Stat a Federației Ruse poate fi dizolvată de președinte în cazul în care aceasta respinge de trei ori candidatura propusă de președinte la funcția de prim-ministru; în cazul în care Duma de Stat va exprima repetat pe parcursul a trei luni votul de neîncredere Guvernului (Articolul 109 din Constituție).

În unele state (Tadjikistan, Georgia, Albania, Kîrgîzstan, Estonia) președintele nu dispune de aceste prerogative.

În Republica Moldova, în cazul imposibilității formării Guvernului sau al blocării procedurii de adoptare a legilor timp de 3 luni, președintele republicii, după consultarea fracțiunilor parlamentare, poate să dizolve Parlamentul. Parlamentul poate fi dizolvat și în cazul în care nu a acceptat votul de încredere pentru formarea Guvernului în termen de 45 de zile de la prima solicitare și numai după respingerea a cel puțin două solicitări de învestitură (Articolul 85 din Constituție). Articolul 85 din Constituție limitează acest drept. Astfel, șeful statului nu poate dizolva Parlamentul în ultimele 6 luni ale mandatului președintelui Republicii Moldova, cu excepția cazului când și după alegerile repetate președintele Republicii Moldova nu va fi ales, și nici în timpul stării de urgență, de asediu sau de război. Constituția mai stabilește că în cursul unui an, Parlamentul poate fi dizolvat o singură dată.

În istoria Republicii Moldova Parlamentul a fost dizolvat de două ori. Astfel, având în vedere că Parlamentul nu a reușit să aleagă președintele Republicii Moldova, în conformitate cu procedura constituțională și în termenele stabilite de legislația în vigoare, și ținând cont de Avizul Curții Constituționale nr.4 din 26 decembrie 2000 privind constatarea circumstanțelor care justifică dizolvarea Parlamentului, președintele Republicii Moldova a dizolvat Parlamentul de legislatura a XIV-a pe data de 12 ianuarie 2001[32].

[32] Decret privind dizolvarea Parlamentului // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 166-168/1246 din 31.12.2000.

Din aceleași motive președintele republicii, prin Decretul nr. 2243-IV din 15.06.2009[33] a dispus și dizolvarea Parlamentului de legislatura a XVII-a pe data de 16 iunie 2009.

Studiul efectuat permite să concluzionăm următoarele:

Dacă prezidențialismul promovează unificarea calității de șef al statului cu cea de șef al guvernului (executiv monocefal), regimurile constituționale de natură parlamentară sau semi-prezidențială optează pentru un executiv bicefal, format dintr-un șef al statului cu rol predominant ceremonial și un șef al guvernului (prim-ministru, cancelar sau președinte al Consiliului de miniștri) care exercită efectiv puterea executivă, pe baza principiului răspunderii în fața parlamentului.

Șeful statului în persoana unui președinte în sistemele democratice contemporane trebuie să îndeplinească cel puțin trei funcții constituționale, existând și situații în care acesta este învestit cu puteri considerabil mai mari. Funcțiile minime ale șefilor de stat sunt funcția simbolică (din care decurge prerogativa de reprezentare a țării), funcția de garant al Constituției și funcția de menținere a balanței puterilor în stat.

Funcția simbolică se referă la vocația șefului statului de a reprezenta „identitatea țării, fiind văzut ca o întruchipare a tuturor virtuților publice și private ale concetățenilor. Poate părea, din punct de vedere politic, cea mai puțin importantă dintre funcțiile enumerate, dar în numeroase cazuri se dovedește cea pe care societatea o percepe și o apreciază cel mai mult.

Funcția de garant al Constituției presupune vocația șefului statului de a reprezenta societatea în ansamblul său, inclusiv obligația acestuia de a veghea la respectarea cu strictețe a Constituției.

Funcția de menținere a echilibrului puterilor este răspândită în special în regimurile semi-prezidențiale, unde președintele (care deși, conform doctrinei constituționale, este parte a executivului) mediază de multe ori între guvern și parlament. Această prerogativă nu lipsește nici din atribuțiile președinților de republici parlamentare, dar în acestea șeful statului joacă un rol predominant ceremonial.

Sursa: Revista de știință, inovare, cultură și artă „Akademos", 2009, nr. 4 (15), p. 33-43. ISSN 1857-0461 (cat. C).

[33] Decret privind dizolvarea Parlamentului nr. 2243-IV din 15.06.2009, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 103/269 din 16.06.2009.

DREPTUL LA VIAȚĂ ȘI FENOMENUL MORȚII CEREBRALE

Ion GUCEAC

Într-o societate democratică modernă drepturile omului reprezintă o valoare incontestabilă. Din această cauză, constituțiile contemporane garantează drepturile subiective ale omului, iar statul se angajează să asigure o dezvoltare demnă, liberă și echitabilă a individului în societate. Astfel, Constituția Italiei (art. 2) constată că republica recunoaște și garantează drepturile inviolabile ale omului[1]. Constituția Republicii Federale Germane declară că drepturile omului consacrate în Legea fundamentală sunt obligatorii pentru puterea legislativă, puterea executivă și justiție ca drept aplicabil în mod nemijlocit[2]. Republica Moldova, conform Constituției (art. 1), este un stat în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane reprezintă valori supreme și sunt garantate[3]. Dispoziții similare conține și Constituția României (art. 1)[4].

Dreptul la viață este unul esențial în sistemul drepturilor și libertăților fundamentale, apărate prin izvoare internaționale și naționale de drept. Fără consacrarea și protejarea lui efectivă protecția celorlalte drepturi ar putea să rămână fără obiect.

Fiind condiția primordială a exercitării tuturor drepturilor și libertăților, dreptul la viață este consacrat în cele mai importante acte internaționale de protecție a drepturilor omului. Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată de Adunarea Generală a ONU la 10 decembrie 1948, consfințește în art. 3: „Orice ființă umană are dreptul la viață, la libertate și la securitatea persoanei sale”[5]. Articolul 6 alin. (1) din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice are următorul conținut: „Dreptul la viață este inerent persoanei umane. Acest drept trebuie ocrotit prin lege”[6].

---

[1] Constituția Republicii Italiene. București: ALL BEK, 2003.
[2] Constituția Republicii Federale Germane. București: ALLBEK, 2005.
[3] Constituția Republicii Moldova. Chișinău: Moldpres, 2005.
[4] Constituția României. București: ALL BEK, 2003.
[5] Declarația Universală a Drepturilor Omului din 10.12.1948. Curtea Europeană a Drepturilor Omului. București: Moroșan, 2005, p. 62-67.
[6] *Drepturile omului, Documente adoptate de organisme internaționale*. București: Adevărul, 1990, p. 81-82.

Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, cunoscută și sub denumirea de Convenția Europeană a Drepturilor Omului (în continuare Convenția) (art. 2), stipulează că dreptul la viață al oricărei persoane este protejat prin lege.[7] Convenția (art. 3)[8], care asigură inviolabilitatea fizică și psihică a persoanei, evocă următoarele: nimeni nu poate fi supus torturii, nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante.

Dreptul la viață și-a găsit reflectare și în art. 24 alin. (1) din Constituția Republicii Moldova, potrivit căruia statul garantează fiecărui om dreptul la viață și la integritate fizică și psihică[9].

În contextul dat, ne-am propus să abordăm un aspect mai puțin tratat în literatura juridică – drepturile persoanei aflate în stare de moarte cerebrală, întrucât în Republica Moldova se polemizează puțin despre moartea cerebrală, eutanasie, transplantarea organelor prelevate în urma unor astfel de decese. Aceasta problemă devine și mai stringentă în condițiile în care în Republica Moldova se înregistrează o scădere a nivelului și calității vieții și sănătății cetățenilor, creșterea mortalității, îmbătrânirea populației[10].

Problemele ce țin de realizarea dreptului la viață capătă o importanță deosebită în legătură cu globalizarea cunoștințelor aplicative, mai ales a celor din domeniul medicinii, precum și cu impactul lor crescând asupra omului.

În ultimele decenii în lume au avut loc progrese considerabile în domeniul științelor medicale și biologice (fertilizare in vitro, inginerie genetică, transplantul de organe și țesuturi etc.), care au dus la apariția unor noi probleme de natură medicală și etico-juridică. Noile tehnologii biomedicale au atins un nou nivel de influență asupra corpului uman, ridicând și problema reglementării juridice a acestora. Prin urmare, relațiile dintre medicină și drept trezesc un mare interes în societate.

---

[7] Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale. Consiliul Europei. Centrul de Informare și Documentare în Moldova. Chișinău: Tipografia Centrală, fără an de ediție, p. 6.

[8] Convenția europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale, *op. cit.*

[9] Constituția Republicii Moldova, *op. cit.*

[10] Anuarul Statistic al Republicii Moldova 2009, www.statistica.md

Pentru început vom încerca să facem unele precizări referitoare la noțiunea de „persoană" care, deși pare a fi una clară, în realitate nu este așa. După cum am observat, Convenția consacră „dreptul la viață al oricărei persoane", iar Declarația Universală a Drepturilor Omului folosește expresia „orice ființă umană". De aici rezultă că, odată ce articolul 2 alin. (1) din Convenție vorbește despre dreptul la viață care este recunoscut oricărei persoane, se are în vedere anume persoana fizică, adică omul, ființa umană.

O altă problemă care trebuie lămurită este momentul în care apare dreptul la viață și cât durează el, sau, după cum se menționează în literatura de specialitate – delimitarea frontierelor dreptului la viață[11]. Problema ce ține de apariția dreptului la viață este una destul de delicată din care motiv în literatura de specialitate s-au exprimat diferite opinii. Unii autori consideră că momentul de început al vieții este „acela al viabilității potențiale a fătului, acesta începând în principiu cu luna a 6-a de sarcină"[12].

Convenția americană a drepturilor omului (art. 4 alin.1) dispune că dreptul la viață este protejat prin lege chiar din momentul conceperii[13]. În literatura de specialitate predomină, totuși, opinia (pe care o împărtășim și noi), că momentul de început al vieții unei persoane este cel al nașterii[14].

Comisia Europeană a Drepturilor Omului în decizia X c/Anglia constată că noțiunea de „orice persoană" nu poate viza decât o persoană născută. În viziunea Comisiei nimic nu indică faptul că această expresie ar putea să se aplice unui subiect de drept înainte de nașterea sa. Ca argument, Comisia apelează și la alin. (2) art. 2 privind dreptul la viață al oricărei persoane (moartea nu este considerată ca fiind cauzată prin încălca-

---

[11] N.M. Vlădoiu, *Protecția constituțională a vieții, integrității fizice și a integrității psihice: studiu de doctrină și jurisprudență*. București, Editura Hamangiu, 2006, p. 9, 115.

[12] N. M. Vlădoiu, *op. cit*., p. 128-129.

[13] *Convenția americană a drepturilor omului* adoptată la Conferința Specializată Inter-Americană privind drepturile Omului, san Jose, Costa Rica, 22 noiembrie 1969, http//www.cidh.oas.org/Basicos/English/Basic.TOC.htm

[14] N.M. Vlădoiu, *op. cit*., p. 126; Л. Гырла, *Конституционное право человека на жизнь: проблемы уголовно-правовой охраны*. Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală. Materialele conferinței internaționale științifico-practice „Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală", Chișinău: Tipografia Centrală, 2004, p. 1095-1102.

rea articolului respectiv în cazurile în care aceasta ar rezulta dintr-o recurgere absolut necesară la forță: pentru a asigura apărarea oricărei persoane împotriva violenței ilegale; pentru a efectua o arestare legală sau pentru a împiedica evadarea unei persoane legal deținute; pentru a reprima, conform legii, tulburări violente sau o insurecție), care prin însăși natura lor vizează numai persoane născute și nu au cum să fie aplicate copiilor nenăscuți[15]. În aceeași cauză Comisia a constatat că odată ce Convenția nu definește noțiunea de „viață", folosită în textul art. 2 alin. (1), în procesul de aplicare a dispozițiilor cuprinse în articolul respectiv, urmează să fie luate în considerație următoarele ipoteze:

– noțiunea de „viață" utilizată în art. 2 alin. (1) nu privește în niciun chip, copilul conceput;

– copilului nenăscut i se recunoaște un „drept la viață" care ar putea cuprinde anumite limitări implicite[16].

Pornind de la jurisprudența Comisiei Europene a Drepturilor Omului, dar mai ales a actualei Curți Europene a Drepturilor Omului, în literatura de specialitate și în practica judecătorească a unor state membre ale Consiliului Europei dreptul la viață nu este altceva decât *dreptul de a trăi* și nu *dreptul la o viață demnă*[17].

Foarte strâns legat de dreptul la viață este fenomenul morții, care în cultura contemporană ocupă un spațiu deosebit, întrucât printre elementele structurale ale acestuia găsim atât conceptul filozofic, cât și criteriile medicale și juridice ale morții.

La fel ca și nașterea, și momentul când se sfârșește viața constituie o problemă neelucidată până la capăt, deoarece viața nu părăsește concomitent întreg organismul uman. Din aceste considerente, în ultimii ani, ideea și definițiile morții sunt discutate tot mai mult, îndeosebi datorită perfecționării tehnicilor de resuscitare a organismului și dezvoltării sistemelor artificiale de menținere a vieții.

În cea mai simplă definiție, moartea presupune încetarea vieții. O astfel de abordare este considerată problematică, deoarece o persoană care nu

---

[15] Comisia EDH, decizia din 13 mai 1980, nr. 8416/1979, X c/Royaume-Uni, DR nr. 19, p. 9.

[16] *Idem*, paragr. 17.

[17] *Apud* C. Bîrsan, *Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole*, vol. I. *Drepuri și libertăți*. București: C.H.Beck, p. 170.

mai respiră își încetează existența, dar aceasta nu înseamnă că ea este moartă[18].

În antichitate, o persoană era considerată decedată din momentul în care aceasta înceta să mai respire. Dovada morții era stabilită cu ajutorul oglinzii care era apropiată de fosele nazale pentru a observa dacă pe aceasta apar sau nu vaporii prezenți în respirație.

Doar la prima vedere constatarea morții de către medic reprezintă un proces ordinar. Istoria erorilor în acest domeniu a apărut odată cu existența omului, care a descoperit caracterul inevitabil al morții și s-a învățat să distingă ceea ce este mort de ceea ce este viu.

În cunoscuta lucrare *Greșeala lui Romeo* de Lyall Watson sunt prezentate numeroase fapte, chiar la limita minunilor, când „răposații" înviau și creau anumite probleme celor din jur[19]. De menționat că asemenea „minuni" se întâmplă chiar și în zilele noastre. Este și cazul recent al Lydiei Paillard, o franțuzoaică în vârstă de 60 de ani care a revenit la viață după 14 ore de moarte cerebrală. Specialiștii spun că, cel mai probabil, pacienta a suferit o criză severă de epilepsie care i-a indus în eroare pe doctori. Între timp, familia acesteia reclamă o eroare și a angajat un avocat intenționând să declanșeze o acțiune în justiție[20].

Întrucât pe noi ne interesează anume moartea cerebrală, am hotărât să aducem un scurt istoric al acestei probleme. Primul pas spre stabilirea unor noi criterii ale morții individului a fost înregistrat în SUA. Deja în 1915 un celebru chirurg din Chicago, care practica în mod deschis eutanasia, justifica acțiunile sale printr-un criteriu radical diferit la stabilirea faptului morții unei persoane – criteriul neurologic, bazat pe leziunile ireversibile la nivelul creierului. „Suntem în viață datorită creierului... Pentru cei care au creier mort sau acesta lipsește o astfel de existență teribilă nu poate fi numită viață".[21]

La mijlocul secolului XX, dezvoltarea unor noi domenii de medicină, cum ar fi, de exemplu, terapia intensivă, a contribuit la apariția unor noi

---

[18] Plato. *Conception of the Relations Between Moral Philosophy and Medicine, Perspectives in Biology and Medicine*, Johns Hopkins University Press, vol. 44, nr. 3, 2001, p. 353-367.

[19] Llyal Watson. *The Romeo error: A matter of life and death*, Anchor Press. First Edition, 1975.

[20] Unimedia, Portalul de știri nr. 1 din Moldova, accesat la 26.10.2010.

[21] *The Definition of Death: Contemporary controversies*, IHU PRESS, 1999, p. 7.

metode de tratament. Credem că printre realizările remarcabile ale tehnologiei medicale trebuie să fie considerate invenția aparatului de ventilație pulmonară artificială, care a făcut posibilă oxigenarea adecvată a pacienților aflați în stare inconștientă și crearea vasopresoarelor ce asigură condițiile de întreținere pe termen lung a vieții pacienților cu leziuni cerebrale severe, care până atunci decedau în urma complicațiilor cardiovasculare și respiratorii adiacente.

De-a lungul timpului, chestiunea privind moartea cerebrală și starea în care se află pacientul a devenit obiectul multor dezbateri medicale, filozofice, juridice, ba chiar și politice. Astfel, încă în anul 1959, cercetătorii francezi[22] au descris pentru prima dată starea a 8 pacienți internați în salonul de terapie intensivă, unde le-a fost aplicată ventilația pulmonară artificială și cărora le lipseau totalmente reflexele stem, reacția la stimuli de durere și reacțiile pupilelor la lumină. În toate cazurile, stopul cardiac a avut loc în termen de 72 de ore după fixarea acestei stări, iar datele autopsiei obținute mai târziu au indicat modificări necrotice pronunțate în substanța creierului. Această stare de comă a fost numită „comă depășită" (le coma dépassé), fenomen care ulterior a devenit cunoscut sub numele de *creierul mort*. Bineînțeles, la un interval scurt de timp, după moartea creierului survine moartea biologică, însă viața într-un organism comatos poate fi menținută în mod artificial zile, sau poate chiar și câteva luni, cu ajutorul aparatului de respirație artificială și de circulație a sângelui. Din păcate, principalul lucru care trebuie subliniat este faptul că circulația sângelui și respirația artificială nu sunt în stare să resusciteze pacientul, deoarece medicina nu poate să revigoreze un pacient cu diagnosticul moarte cerebrală.

Astfel, noile tehnologii au făcut posibilă menținerea corpului pacientului în stare „suspendată" terminală pentru o perioadă relativ lungă de timp, dar din care există doar o singură „ieșire" – moartea biologică. Despre organismul în care se menține artificial circulația sanguină și respirația artificială se poate spune că acesta nu este „nici viu, nici mort". Cel mai important fapt în acest caz este că starea fiziologică a organelor interne vitale (inima, plămânii, ficatul etc.) este conservată, adică ele pot fi folosite pentru transplant.

---

[22] P. Mollaret, M. Goulon. *Le coma depasse (memoire preliminaire)*. Paris: Rev Neurol, 1959, 101: 3-15.

S-ar părea că soluția transplantării este găsită, deoarece anual în urma unor catastrofe sau accidente mor mulți oameni, preponderent la o vârstă fragedă. Menținându-i artificial funcțiile vitale ale corpului unui pacient cu diagnosticul moarte cerebrală, putem obține un număr suficient de organe necesare pentru transplant. Conform tradițiilor însă nu putem constata moartea pacientului în prezența, deși artificiale, a respirației și circulației artificiale a sângelui. Prin urmare, orice încercare de a preleva din organismul care „răsuflă" anumite organe este considerată omor premeditat. Nu contează pierderea ireversibilă a cunoștinței, deoarece nu doar creierul este factorul ce determină moartea biologică. Iată de ce în fața medicinii, a transplantologiei, a apărut o întrebare cu totul nouă: este posibilă trecerea de la criteriul cardio-pulmonar tradițional (moartea naturală) la un nou criteriu – neurologic, și constatarea faptului morții unei persoane în baza morții cerebrale ireversibile?

Această problemă a fost soluționată de comitetul ad-hoc din cadrul Școlii Medicale din Harvard în 1968. În raportul prezentat la ședința de lucru a comisiei a fost propus ca, de rând cu criteriul tradițional, să fie aplicat și unul nou – „moartea generală a creierului" (*whole brain death*), prin care medicilor să li se acorde dreptul legal de a folosi organele pacientului în transplantație. Aici trebuie să subliniem că „moartea creierului" și „moartea naturală" sunt noțiuni ce indică unul și același fenomen – faptul încetării vieții.

Această constatare exprimă punctul cel mai dureros al bioeticii moderne – nici profesioniștii, nici cetățenii nu pot accepta un nou criteriu al morții, faptul că pacientul cu diagnosticul „moarte cerebrală" este deja mort. „Pacientul la care s-a constatat moartea creierului este un cadavru viu, cum se spune, un preparat „inimă – plămâni"[23].

În Japonia, începând cu anul 1983, s-au purtat discuții la nivel național asupra conceptului morții cerebrale și transplantului. Aceste polemici s-au soldat cu conceptualizări legislative extrem de valoroase, care din cauza barierelor lingvistice nu sunt bine cunoscute în spațiul european. Legea cu privire la transplantul de organe a Japoniei, adoptată în 1997, permite persoanei să aleagă între stabilirea morții cerebrale sau

[23] *Смерть мозга*, ruWiki.com

tradiționale și, conform acestei preferințe, să fie inclusă în registrul donatorilor[24].

În legislația Republicii Moldova prin moarte (deces) se subînțelege stingerea integrală și ireversibilă a activității biologice a proceselor vitale ale organismului,[25] iar moartea cerebrală este definită drept stopare ireversibilă a activității cerebrale cu suportul (protejarea) funcțiilor vitale ale organismului[26].

Cu părere de rău, legislația noastră nu conține prevederi care ar stabili măsuri de protecție a integrității fizice și psihice a individului aflat în condiții de moarte cerebrală, cu toate că dreptul la viață presupune „simpla facultate a individului de a trăi în sens fizic"[27].

Legea Republicii Moldova privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane nr. 42-XVI din 06.03.2008[28], stabilește că în cazul apariției unui potențial donator decesul acestuia trebuie să fie confirmat până la inițierea procedurii legale de donare. Decesul va fi confirmat prin una din următoarele proceduri:

– după un stop cardiorespirator, iresuscitabil și ireversibil, la o persoană cu temperatura normală sau aproape normală, decesul se confirmă la un interval de minimum 5 minute după efectuarea tuturor măsurilor de reanimare, pe parcursul cărora toate testele demonstrează fără dubii că nu există circulație sangvină spre creier și organele vitale;

– la persoana cu schimbări ireversibile în centrele vitale ale creierului, decesul se confirmă prin teste (criterii) specifice, aprobate de Ministerul Sănătății, în timp ce funcția cardiorespiratorie este menținută artificial.

La rândul lor, criteriile clinice de constatare a morții cerebrale sunt stabilite în *Instrucțiunea cu privire la confirmarea decesului în baza con-*

---

[24] S.J. Youngner, *The Definition of Death: Contemporary Controversies*, SUA, Johns Hopkins University Press, 1999.

[25] Ordinul Ministerului Sănătății al Republicii Moldova despre aplicarea Legii privind transplantul de organe și țesuturi umane în Republica Moldova nr. 297 din 16.12.1999, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 29-30/99 din 16.03.2000.

[26] *Ibidem*.

[27] I. Dogaru, D.C. Dănișor. *Drepturile omului și libertățile publice.* Chișinău: Zamolxe, 1998, p. 87.

[28] Publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 81/273 din 25.04.2008.

statării morții ireversibile a creierului (moarte cerebrală)[29] și includ următoarele: pupilele în poziție medie sau dilatată; absența reflexului fotomotor; absența mișcărilor oculare spontane sau provocate; absența mișcărilor spontane ale pleoapelor; absența reflexului cornean; absența reflexelor oculovestibulare; absența reflexelor oculocefalice; absența mișcărilor mușchilor faciali; absența mișcărilor musculare spontane; absența reflexului de vomă; absența reflexului de tuse, absența răspunsului la acțiunea atropinei; absența respirației spontane confirmată de testul de apnee la un pCO_2 de 60 mm col.Hg. Toate aceste semne clinice permit constatarea morții cerebrale cu condiția păstrării lor pe parcursul a 12 ore și cu efectuarea electroencefalografiei (EEG). Instrucțiunea menționată stabilește și o serie de investigații instrumentale utile (facultative, neobligatorii) pentru aprecierea morții cerebrale: electroencefalografia (EEG); arteriografia cerebrală: dopler sonografia transcraniană; scanarea radionucleidă.

În România, Legea privind reforma în domeniul sănătății nr. 95 din 14.04.2006[30], în Anexa nr. 3, prevede că diagnosticul morții cerebrale se stabilește pe baza următoarelor criterii: examen clinic (starea de comă profundă, flască, reactivă; absența reflexelor de trunchi cerebral); absența ventilației spontane, confirmată de testul de apnee; traseu electroencefalografic care să ateste lipsa electrogenezei corticale. Legea precizează că cele 3 examene care confirmă moartea cerebrală se repetă la un interval de cel puțin 6 ore pentru adulți. Pentru copii, intervalul este: 48 de ore pentru nou-născutul cu vârsta între 7 zile și 2 luni, 24 de ore pentru copilul cu vârsta între 2 luni și 2 ani, 12 ore pentru copilul cu vârsta între 2 și 7 ani. Pentru copiii cu vârsta de peste 7 ani intervalul este același ca la adulți. La nou-născutul cu vârsta mai mică de 7 zile nu se declară moartea cerebrală.

În prezent, la nivel mondial moartea cerebrală este definită ca încetarea completă și ireversibilă a tuturor funcțiilor cerebrale, inclusiv a trunchiului cerebral, înregistrată în procesul de funcționare a inimii și de

[29] Anexa nr. 3 la Ordinul Ministerului Sănătății al Republicii Moldova despre aplicarea Legii privind transplantul de organe și țesuturi umane în Republica Moldova nr. 297 din 16.12.1999. Monitorul Oficial al Republica Moldova, nr. 29-30/99 din 16.03.2000.

[30] Publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 372 din 28.04.2006.

ventilație mecanică a plămânilor. Excepție face doar Marea Britanie, unde numai moartea trunchiului cerebral este echivalată cu moartea persoanei. Astfel de situații sunt frecvente în secțiile de neuro- reanimatologie, în special la pacienții cu leziuni traumatice cerebrale severe sau hemoragii spontane cerebrale.

Problema morții cerebrale devine mult mai semnificativă în cazul în care pacientul este privit ca un potențial donator. În acest caz, sporește incomensurabil responsabilitatea morală și juridică a consiliului de medici care constată oprirea circulației sanguine cerebrale și, în consecință, moartea cerebrală. Cei mai mulți cercetători ai acestei probleme[31] cred că pentru un diagnostic absolut indubitabil al morții cerebrale nu sunt suficiente doar investigațiile clinice, deoarece niciunul dintre semnele clinice nu este sigur. Prin urmare, o importanță deosebită are confirmarea instrumentală oportună și exactă a morții cerebrale[32]. În caz contrar, ne vom confrunta cu probleme similare „medicilor transplantologi" din Federația Rusă[33], procesul asupra cărora a demonstrat că și cei mai experimentați medici, experți din alte domenii, inclusiv judecătorii care au examinat cazul, se orientează destul de greu în transplantologie și mai ales în situații cu implicarea persoanelor aflate în stare de moarte cerebrală.

Succesele înregistrate de transplantologie necesită tot mai multe organe vitale, ceea ce reclamă permanent căutarea de noi surse de „materie primă". Pe de altă parte, și criteriul morții cerebrale este în continuă schimbare, precum și noi grupuri de oameni bolnavi incurabil se încadrează în noile criterii de moarte ale omului, adică grupuri ce pot fi deconectate de la sistemul de susținere artificială a activității vitale.

Astfel, spre exemplu, a apărut criteriul denumit *moartea scoarței cerebrale*. Schimbarea accentului în constatarea decesului – de la întregul creier la funcționarea scoarței cerebrale, – adică absența semnelor de con-

---

[31] И.Д. Стулин, А.Л. Мусин, Р.С. Мусин и др. *Диагностика смерти мозга: Методические рекомендации для врачей департамента здравоохранения Москвы*. М., 2003; А.Э. Уолкер. *Смерть мозга*. М.: Медицина, 1988; E.F. Wijdicks. *Brain Death*. Philadelphia. Lippincott: Williams & Wilkins, 2001.

[32] I. Guceac. *Curs elementar de drept constituțional*, vol. II. Chișinău: Tipografia Centrală, 2004, p. 92.

[33] Т. Батенева. *«Дело врачей трансплантологов»: акт третий*, www.izvestia.ru/investigation/article (accesat la 20.09.2010).

știință pentru constatarea „morții sociale" a unei persoane este, într-adevăr, o noutate în raport cu opiniile seculare și dezbaterile despre esența morții.

Substratul anatomic al conștiinței este scoarța cerebrală, datorită căreia noi ne identificăm ca oameni, adică percepem lumea înconjurătoare, suntem capabili să gândim, să comunicăm, să ne fixăm sarcini, aceasta însemnând că necroza scoarței poate servi un argument temeinic pentru constatarea decesului omului.

În acest sens apare problema identității personale, care a fost caracterizată prin prisma a două criterii: continuitate fizică (același corp, același creier) și continuitate psihologică (aceleași amintiri, același caracter). J. Locke susținea cel deal doilea principiu ca fiind primordial, considerând că memoria, conștiința este ceea ce îl face pe om, iar în opinia lui Bernard Williams continuitatea corporală este o condiție necesară identității[34].

Ambele teorii nu se pot aplica însă în cazul pacientului cu diagnosticul moarte cerebrală, pentru că în cazul criteriului continuității fizice creierul său este mort, fapt ce indică o schimbare a identității corporale, deși corpul rămâne același ca și mai înainte de intrarea în moarte cerebrală. Iar în cazul continuității psihologice, deși medicii susțin că încetarea activității creierului duce la pierderea conștiinței și a memoriei, nu s-a putut demonstra că acea stare de inconștiență, denumită ireversibilă, nu poate fi urmată de un moment de revenire.

Astfel, moartea ireversibilă a conștiinței la nivelul structurilor anatomo-fiziologice ale scoarței cerebrale, criteriul „moartea scoarței cerebrale" deschid pentru medicină și societate o cale foarte periculoasă și alunecoasă, deoarece pierderea ireversibilă a rațiunii este sindromul pacienților în stare vegetativă pasivă care pe parcursul mai multor luni sau chiar ani de zile, sunt plasați în saloane de terapie intensivă, iar imposibilitatea activității conștientizate este un semn al anencefaliei.

Anencefalia este o monstruozitate incompatibilă cu viața, caracterizată prin lipsa cerebelului și encefalului asociată cu absența oaselor plate ale cutiei craniene[35]. Această afecțiune este extrem de rară (2-3 cazuri la o mie

[34] *Apud* Nicolae Stan, Paul Marinescu. *Filosofie*. București: Editura Economică, 2002.
[35] http://www.pcfarm.ro/dictionar

de noi-născuți), cu sfârșit letal, provocând moartea la numai câteva ore de la naștere, deși sunt cunoscute și excepții[36].

Cu toate acestea, în realitate problema s-a dovedit a fi una greu de soluționat. Este posibil oare ca până la moartea naturală (biologică) a acestora, anencefalii să fie recunoscuți un fel de oameni „socialmente morți" și, la fel ca în cazul „morții cerebrale", să li se preleve organele vitale pentru tratamentul unor alți copii care suferă la fel de boli incurabile, cum ar fi, de exemplu, malformațiile cardiace congenitale, și care sunt sortiți morții fără transplantarea unui organ străin, dar sănătos. Pericolul care însoțește noul criteriu se manifestă nu numai în raport cu copiii cu defecte de dezvoltare congenitale, dar și în raport cu bolnavii în stare vegetativă pasivă, adică în raport cu cei care „duc" un mod vegetativ de viață în paturile din spital. Acest pericol este determinat de faptul că pentru a preleva organele pentru transplantare bolnavii cu diagnosticul „moarte cerebrală" urmează să fie eutanasiați.

Peter Singer, unul dintre cei mai cunoscuți filozofi moderni, este de părere că „deși pot suferi, fețiii, bebelușii și oamenii cu handicapuri grave nu au capacități de a-și plănui sau anticipa viitorul; prin urmare, e admisibil din punct de vedere moral, în anumite circumstanțe, să li se pună capăt vieții"[37]. George J. Agich și Royce P. Jones au exprimat opinia potrivit căreia dacă nu există viață cognitivă sau afectivă, nici gânduri sau sentimente, nici interacțiune socială cu mediul, nu e nimic care să legitimeze adăugarea adjectivului „sapiens" la substantivul „homo"[38].

---

[36] Nicholas Coke din Pueblo, Colorado, este primul copil care a reușit să supraviețuiască până la vârsta de un an, cu toate că natura nu l-a înzestrat cu creier, din cauza anencefaliei. Supraviețuirea lui Nicholas până la vârsta de un an poate fi considerată un adevărat miracol, continuând să uimească comunitatea medicală (http://www.ziare.com/articole/copil+nascut+anencefalie). Un alt caz este cazul „Marcelei" (http://pt.wikipedia.org/wiki/Anencefalia), care a avut loc în orașul Patrocínio Paulista, Brazilia. Copilul diagnosticat ca anencefalic a trăit timp de un an opt luni și douăsprezece zile după naștere. Fata, pe nume Marcela de Jesus, s-a născut la 20 noiembrie 2006 și a murit de pneumonie aspergiloasă pe 31 iulie 2008. Marcela nu a avut nici măcar cortexul cerebral, doar tulpina creierului, responsabilă pentru respirație și puls.

[37] *Apud* Peter J. King. *O sută de filozofi. Viața și opera celor mai mari gînditori ai lumii*. Enciclopedia RAO, 2006, p. 182-183.

[38] George J. Agich and Royce P. Jones. *Personal Identity and Brain Death* : Critical Response Philosophy and Public Affairs, vol. 15, no. 3, (Summer, 1986), p. 267-274.

Este de menționat că actualmente se accepta ca tratamentele medicale moderne să nu fie aplicate persoanelor, definite ca „morți vii", împotriva voinței acestora[39]. Drept exemplu servește și o directivă a Academiei de Științe Medicale din Suedia, adoptată la 20 aprilie 1977, conform căreia în prezența persoanelor în pericol de moarte, a căror afecțiune evoluează de o manieră ireversibilă și care nu pot avea o viață rezonabil conștientă, medicul nu este obligat să utilizeze toate resursele terapeutice care ar duce la prelungirea vieții[40].

Apariția concepției „moarte cerebrală" provoacă nu numai dezbateri teoretice între profesioniști, dar și acțiuni concrete, cum ar fi cele din cadrul Centrului de medicină din Pittsburgh[41]. Centrul a elaborat „Politica de gestionare a bolnavilor incurabili care după moarte pot deveni donatori de organe" și propune recoltarea organelor, cât mai repede posibilă, de la anumiți pacienți care au murit de insuficiență cardiopulmonară. Acest fapt impune, de asemenea, un consens cu privire la statutul juridic și moral al donatorului pe parcursul morții și la confirmarea decesului.

În viziunea noastră, chiar dacă am putea vorbi de o eutanasiere pasivă prin refuzul acordării îngrijirii medicale, în medicină s-ar produce o întreagă revoluție în conceperea termenului de deces și s-ar pune în pericol demnitatea ființei umane, adică a pacientului aflat în stare de comă, întrucât chiar dacă pacienții în moarte cerebrală sunt morți, acesta nu este un motiv ca și corpurile lor să fie moarte[42]. Probabil că și din aceste considerente în literatura de specialitate nu este acceptată concepția „dreptului de a muri" ca un corelativ al „dreptului la viață"[43]. Răspuns la întrebarea – există oare dreptul de a muri? – a fost formulat într-o manieră curioasă de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în cauza Pretty versus Marea

---

[39] I. Dogaru, D.C. Dănișor. *Drepturile omului și libertățile publice*. Chișinău: Zamolxe, 1998, p. 91.

[40] *Apud* Jaques Robert. *Libertes politiques et droits de l'omme*. Paris: Montchresien, 1988, p. 176.

[41] www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/10126534

[42] Michael B. Green and Daniel Wikler. *Brain Death and Personal Identity*, Philosophy and Public Affairs, vol. 9, no. 2, (Winter, 1980), p. 105-133.

[43] V. Duculescu. *Protecția juridică a drepturilor omului.* București: Lumina Lex, 2008, p. 315.

Britanie[44]. În hotărârea pe marginea acestui caz instanța europeană a constatat că, în toate situațiile în care a fost chemată să se pronunțe cu privire la interpretarea art. 2 din Convenție, a pus accentul pe obligația pe care o impune acest text statelor semnatare de a proteja viața. Din aceste considerente, Curtea nu este convinsă că „dreptul la viață" garantat de art. 2 s-ar putea interpreta în sensul că ar comporta și un aspect negativ. În viziunea Curții, textul evocat nu este de natură să creeze un drept la autodeterminare, potrivit căruia un individ ar putea alege moartea mai degrabă decât viața. Mai mult decât atât, instanța europeană consideră că textul acestui articol consacră, înainte de toate, interzicerea forței sau a oricărui alt comportament susceptibil să provoace decesul unei ființe umane și în niciun caz el nu conferă individului dreptul de a pretinde statului să-i permită sau să-i faciliteze decesul[45].

Este important să cunoaștem că din conținutul dreptului la viață, protecția căruia este instituită prin articolul 2 din Convenție, reiese obligația ce revine statelor membre de a nu cauza moartea unei persoane, cu excepția situațiilor precizate în alineatul al doilea din acest articol și obligația de a lua toate măsurile care se impun pentru protejarea efectivă a dreptului la viață ale tuturor persoanelor, inclusiv și al celor cu diagnostic „moarte cerebrală".

Ținând cont de aspirațiile europene ale Republicii Moldova, trebuie să conștientizăm necesitatea standardizării legislației naționale în domeniu la aceste exigențe. Legislația noastră conține unele prevederi chemate să asigure protecția dreptului la viață. Spre exemplu, Legea cu privire la exercitarea profesiunii de medic[46] obligă medicul să manifeste, în orice condiții de exercitare a profesiunii, disponibilitate, corectitudine, devotament și respect față de ființa umană; să respecte cu strictețe drepturile și interesele legitime ale pacientului; să ceară consimțământul pacientului pentru orice prestare medicală conform legislației; să se abțină de la satisfacerea rugăminții bolnavului de a i se curma viața (eutanasierea)

[44] Cauza Pretty contra Marii Britanii, Nr. de aplicare 2346/02, Strasbourg, 29 iulie 2002, http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.aspitem=1&portal=hbkm&action (accesat la 06.09.2010).

[45] *Idem*, paragr. 39.

[46] Legea cu privire la exercitarea profesiunii de medic nr. 264-XVI din 27.10.2005. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 172-175/839 din 23.12.2005.

(art. 17). Legea (art. 18) dispune ca orice intervenție medicală să fie efectuată doar cu acordul pacientului, cu excepția situațiilor când starea lui fizică și psihică nu-i permite să ia o decizie conștientă sau în alte situații stabilite de legislație. Un alt exemplu este „Legea privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane", care prevede asigurarea protecției drepturilor donatorilor și beneficiarilor de organe. Totodată, Legea consacră (art. 3) unele principii generale care orientează procesul de transplantare spre protecția demnității și identității ființei umane și garantează fiecărei persoane, fără discriminare, respectarea integrității și altor drepturi și libertăți fundamentale în cazul transplantului de organe, țesuturi și celule; apărarea drepturilor și libertăților persoanei și prevenirea comercializării părților corpului uman. Conform Legii menționate (art. 13), prelevarea este posibilă în cazul în care există consimțământul persoanei respective de dinainte de deces, exprimat în conformitate cu legea. În cazul în care consimțământul lipsește, donarea este posibilă dacă nu a fost exprimat refuz în scris pentru donare din partea a cel puțin unui membru adult al familiei, altor rude de gradul I sau a reprezentantului legal al decedatului.

Această Lege însă conține și prevederi ambigui care pot genera cazuri de încălcare a dreptului pacientului la autodeterminare. Astfel, potrivit Legii (art. 13 alin. (4)), donarea este posibilă fără consimțământul rudelor apropiate sau al reprezentantului legal dacă niciuna din rudele apropiate sau reprezentantul legal, după declararea legală a decesului, nu s-a adresat pentru a-și exprima opțiunea cu privire la donare, iar date despre rudele apropiate sau reprezentantul legal al persoanei decedate lipsesc. Circumstanțele descrise creează un anumit pericol pentru viața persoanelor aflate în instituțiile medicale în stare de moarte cerebrală și nu numai a lor, deoarece nu este prevăzut mecanismul sau procedura de înștiințare a rudelor apropiate sau reprezentantului legal al persoanei decedate pentru ca aceștia să-și exprime consimțământul, astfel ca în caz afirmativ să fie posibilă prelevarea organului în termenul și starea în care să permită transplantarea. Legea nu oferă soluții nici pentru cazurile în care aceștia efectiv nu sunt în stare să-și exprime opțiunea pro sau contra prelevării (aflarea peste hotarele republicii, absența de la domiciliu sau serviciu, lipsa informației privitor la locul de aflare al acestora ș.a.). Astfel, apare iminentă necesitatea de modificare a legii cu privire la transplantul de organe cu

prevederi care ar stabili dispoziții clare pentru reglementarea termenului și modului în care trebuie informate rudele apropiate sau reprezentantul legal al persoanelor decedate, actele care urmează a fi completate și persoanele responsabile etc.

În acest sens trebuie să racordăm Legea menționată și la Recomandarea 1418 (1999) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei intitulată „Protecția drepturilor omului și a demnității bolnavilor incurabili sau muribunzi", prin care Comitetului de Miniștri i se recomandă să încurajeze statele membre ale Consiliului să respecte și să protejeze demnitatea bolnavilor incurabili sau muribunzi, deoarece dreptul la viață al acestora este garantat de statele membre ale Consiliului Europei, în conformitate cu dispozițiile articolului 2 al Convenției, care dispune că „moartea nu poate fi cauzată cuiva în mod intenționat"[47]. În Recomandare se menționează expres obligația statelor de a asigura protejarea dreptului pacientului incurabil sau muribund la autodeterminare, în timp ce sunt luate măsurile necesare pentru a se asigura că nicio persoană cu o boală incurabilă sau o persoana muribundă nu este tratată împotriva propriei voințe, precum și asigurând că aceasta nu este influențată sau supusă unor presiuni din partea unei terțe persoane. Mai mult decât atât, este necesară prevederea anumitor garanții pentru a asigura că doleanțele acestora nu sunt formate sub presiuni economice. Statele membre trebuie să accepte că dorința unui bolnav incurabil sau muribund nu poate constitui un temei legal pentru a fi lipsit de viață de către o persoană terță și să nu admită nicio justificare de drept pentru a efectua anumite acțiuni în urma cărora persoana ar deceda. Sperăm că instituirea Agenției de Transplant[48], a cărei misiune ține de organizarea și supravegherea pe întreg teritoriul Republicii Moldova a activităților de transplant de organe, țesuturi și celule umane, în conformitate cu legislația în vigoare, iar profilaxia traficului ilicit de organe, țesuturi și celule umane este un pas spre salvarea vieții pacienților cu insuficiență de

[47] Recomandarea 1418(1999) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei privind protecția drepturilor omului și a demnității bolnavilor incurabili și muribunzi (Extras din Monitorul Oficial al Consiliului Europei – iunie 1999), http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta99/EREC1418.HTM

[48] Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la instituirea Agenției de Transplant nr. 386 din 14.05.2010, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 78-80/457 din 21.05.2010.

organe, dar și spre garantarea drepturilor persoanelor aflate în stare de moarte cerebrală.

În concluzie, putem afirma că organismul uman, chiar dacă rămâne oarecum un lucru, trebuie să fie considerat un lucru sacru, pacientul fiind singurul stăpân asupra acestuia, așa cum spunea și J. St. Mill: „Sub aspecte care îl privesc doar pe el însuși independența lui este, de drept, absolută. Asupra lui însuși, a propriului trup și spirit, individul este suveran".[49]

Sursa: Revista de știință, inovare, cultură și artă „Akademos", 2010, nr. 4 (19), p. 78-85. ISSN 1857-0461 (cat. C).

[49] J. St. Mill. *Despre libertate*, *Apud* Doina-Olga Ștefănescu, Adrian Miroiu (coordonatori). *Manual de filosofie*. București: Humanitas, 2003, p. 58.

DREPTUL LA APĂ – UN NOU DREPT FUNDAMENTAL AL OMULUI

Ion GUCEAC

Doctrina contemporană semnalează un proces de revizuire a drepturilor omului. Caracteristic drepturilor de astăzi este că acestea sunt interpretate nu ca aparținând unui individ aparte, ci unui om – membru al societății și participant la relațiile sociale. Dacă drepturile naturale istorice se fundamentau pe o stare de natură, drepturile omului din prezent se fundamentează pe o stare a conștiinței colective. Or, ceea ce dă fundament libertăților actuale este tot un drept anterior și superior statului. Dar nu ca un drept rezultând din natura lucrurilor, ci ca un drept rezultând din conștiința justiției așa cum trăiește ea la un popor la un moment dat.[1]

În general, drepturile care ocrotesc persoana și viața ei socială sunt drepturi circumscrise geografic și istoric, susceptibile să continue redimensionări potrivit regimului politic al societății respective, nivelului ei de dezvoltare materială și culturală, precum și vocației și posibilităților ei efective de integrare în sistemul valorilor juridice și morale ale comunității internaționale. În cazul unor asemenea drepturi, obligația fiecărui stat de a le proteja și garanta este postulată cu preeminență. Comunitatea internațională, prin mijloace și în forme legal instituite, se asociază eforturilor și proiectelor fiecărui stat, depuse în scopul protejării și garantării acestor drepturi.

Pornind de la faptul că omul are, prin însăși natura sa, oriunde și oricând, drepturi prioritare celor ale societății și ale statului, Adunarea Generală a Națiunilor Unite, în cadrul Sesiunii a 64-a de la 28 iulie 2010, a aprobat o rezoluție cu caracter consultativ prin care, pentru prima dată, apa curată și salubritatea sunt declarate un drept fundamental al omului.[2] Urmare a unui vot istoric, 122 de state au considerat necesar să confere resurselor acvatice statutul de drept, mai mult – de drept fundamental al

[1] M. Djuvara, *Curs de drept constituțional*, partea I, 1924-1925, p. 82.

[2] Rezoluția Organizației Națiunilor Unite A/RES/64/292 privind dreptul la apă și salubrizare, 2010, http://www.un.org/ ga/64/resolutions.shtml (accesat la 23 august 2010).

omului. Este de menționat că 41 de țări s-au abținut de la adoptarea acestei rezoluții, printre care Marea Britanie, SUA, Canada, Botswana și Republica Moldova. O parte dintre cei care s-au abținut de la vot și-au exprimat îngrijorarea față de faptul că textul rezoluției nu definește cu claritate anvergura acestui nou drept fundamental al omului, precum și obligațiile pe care el le impune.

Deși acest eveniment va fi catalogat pe viitor ca fiind un produs al sec. al XXI-lea, fundamentarea dreptului la apă a provocat discuții cu mult timp înainte, fiind o problemă polemizată în mediul juridic și științific internațional.

Obstacole în instituirea dreptului la apă se regăsesc în diverse medii, printre care merită evidențiat faptul că până nu demult, apa era considerată nu un patrimoniu, ci preponderent o resursă exploatabilă, o comoditate a civilizației umane. Inedite, în acest sens, au fost prevederile directivei de stabilire a unui cadru de politică comunitară în domeniul apei, emisă de Parlamentul și Consiliul European la 23 octombrie 2000, care constată că *apa nu este un bun comercial, ci un patrimoniu care trebuie protejat, apărat și tratat ca atare*.[3] Totodată, folosirea apei în scopuri economice a atras după sine posibilitatea dezvoltării unui pol de societăți comerciale care activează în domeniul resurselor acvatice. Implementarea unor prevederi protecționiste asupra resursei exploatate ar servi drept temei pentru asumarea unor obligații nedorite de mediul de afaceri, fapt care ar crea, cel puțin, impedimente adiționale în raport cu folosirea resurselor.[4]

Raționamentul care a stat la baza conceptualizării dreptului la apă a fost exprimat consecvent într-un șir de inițiative în care se reitera importanța protejării apei. Dintre acestea putem menționa: Declararea Decadei Internaționale a Acțiunilor „Apa pentru viață" (2005-2015)[5]; Declararea

---

[3] Directiva 2000/60/CE a Parlamentului și Consiliului European privind stabilirea unui cadru de politică comunitară în domeniul apei din 23 octombrie 2000, Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, 15, v. 6, p. 193.

[4] Până în prezent, în Australia și Noua Zeelandă resursele acvatice au fost supuse privatizării, companiile de investiții fiind abilitate cu autorizarea din partea statului respectiv de a cumpăra dreptul asupra resurselor acvatice. În acest sens, resursele acvatice din aceste țări au devenit o comoditate de piață.

[5] Rezoluția Organizației Națiunilor Unite A/RES/58/217, privind declararea decadei internaționale a acțiunilor (2005-2015) „Apa pentru viață", http://daccess-ods.un.org-TMP-2872670.html (accesat la 10 septembrie 2010).

anului 2008 ca „An al Salubrității”[6]; Conferința Națiunilor Unite privind mediul și dezvoltarea, Rio de Janeiro, 3-14 iunie, 1992[7]; Conferința Națiunilor Unite privind așezările umane, Istanbul, 3-14 iunie, 1996[8]; Conferința Națiunilor Unite privind apa, Mar del Plata, 14-25 martie 1977[9] etc.

Premisele disputelor despre declararea dreptului fundamental al omului la apă curată își au originea în conceptul realizării dreptului la viață. Este inimaginabilă existența omului fără apă. În acest sens, devine evident că restricționarea intenționată a accesului la apă servește temei pentru a invoca violarea dreptului la viață.

Actualmente, 884 de milioane de oameni nu au acces la apă potabilă. Mai mult decât atât, 2,6 de miliarde nu beneficiază de condiții sanitare și igienice minime, iar aproximativ 1,5 milioane de copii sub 5 ani mor din cauza bolilor legate de consumul de apă și condițiile de salubritate precare.[10] În conformitate cu raportul Organizației Mondiale a Sănătății și UNICEF intitulat *Diarrhoea: Why children are still dying and what we can do*, în fiecare zi, în țările în curs de dezvoltare, 24 de mii de copii mor din cauze ce pot fi prevenite, cum ar fi prevenirea consumului de apă contaminată.[11]

Importanța dreptului la apă derivă și din cadrul instituțional în care se adoptă. Organizația Națiunilor Unite reprezintă o instituție supranațio-

---

6 Rezoluția Organizației Națiunilor Unite A/RES/61/192, privind declararea anului 2008 ca „Anul Salubrității”, http://un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/61/192 (accesat la 10 septembrie 2010).

7 Raportul conferinței Organizației Națiunilor Unite privind mediul și dezvoltarea, A/CONF.151/26 (Vol. I), Publicația ONU, 12 august 1992, http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm (accesat la 12 septembrie 2010).

8 Raportul conferinței Organizației Națiunilor Unite privind așezările umane, A/CONF.165/14, Publicația ONU, 14 iunie 1996, http://www.un-documents.net/ac165-14.htm (accesat la 12 septembrie 2010).

9 Raportul conferinței Organizației Națiunilor Unite privind apa, E.CONF.70/29, Publicația ONU, Mar Del Plata 14-25 martie 1977, http://www.internationalwaterlaw.org/bibliography/UN/Mar_del_Plata_Report.pdf (accesat la 12 septembrie 2010).

10 Rezoluția Organizației Națiunilor Unite A/RES/64/292, privind dreptul la apă și salubrizare, 2010, http://www.un.org/ ga/64/resolutions.shtml (accesat la 23 august 2010).

11 The United Nations Children's Fund (UNICEF),World Health Organization (WHO), *Diarrhoea: Why children are still dying and what can be done*, 2009.

nală, un forum mondial care a adus în albia normalității recunoașterea unor drepturi vitale ale omului, precum dreptul la hrană, dreptul la sănătate, dreptul la educație, dreptul la adăpost, dreptul la dezvoltare.

Un aspect important al Rezoluției ONU ce vizează dreptul la apă este neincluderea în textul acesteia a sintagmei *accesul la apă*. Prin urmare, textul rezoluției *declară dreptul la apă potabilă și salubritate ca un drept care este esențial pentru viață și toate drepturile omului*.[12] Pe când termenul *acces* presupune obligațiunea unui stat de a garanta cetățenilor accesul la o sursă de apă, ceea ce înseamnă o viziune mai îngustă a definiției dreptului la apă, implicând doar asigurarea că statul, în persoana sa sau prin intermediul unui terț, furnizează apă. În cazul în care persoana nu-și poate dobândi apa, statul, în orice eventualitate, își îndeplinește obligația de a-i oferi acces.

Declarația Universală a Drepturilor Omului, în art. 25 alin. (1), stipulează: *Orice om are dreptul la un nivel de trai care să-i asigure sănătatea și bunăstarea lui și a familiei sale, cuprinzând hrana, îmbrăcămintea, locuința, îngrijirea medicală, precum și serviciile sociale necesare; el are dreptul la asigurare în caz de șomaj, boală, invaliditate, văduvie, bătrânețe sau în celelalte cazuri de pierdere a mijloacelor de subzistență, în urma unor împrejurări independente de voința sa.*[13]

Din acest text deducem că fiecare ființă umană are:

- dreptul de a nu fi înfometat;
- dreptul la hrană adecvată;
- dreptul de a dispune de apă potabilă, curată.

Există însă și alte drepturi care nu pot fi separate de dreptul de a dispune de apă potabilă, cum este dreptul de a se bucura de cel mai înalt standard de sănătate fizică și mentală (acest drept nu poate fi conceput fără referință la apă curată); dreptul de a se bucura de beneficiile progresului științific.

Pe lângă Declarația Universală a Drepturilor Omului, există o multitudine de instrumente importante în domeniul drepturilor omului care recunosc implicit dreptul la apă, și anume: Pactul internațional privind

[12] Rezoluția Organizației Națiunilor Unite, *op. cit*.

[13] Declarația Universală a Drepturilor Omului, 1948 , art. 25, http://www.un.org/en/documents/udhr/ (accesat la 23 august 2010).

drepturile civile și politice, art. 6, 17[14]; Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale, art. 7, 11, 12[15]; Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor, art. 14[16]; Convenția privind drepturile copiilor, art. 24[17]; Protocolul privind apa și sănătatea la Convenția privind protecția și utilizarea cursurilor de apă transfrontaliere și a lacurilor internaționale, art. 2, 4, 5[18].

Deși actele nominalizate prezintă dreptul asupra apei în diverse contexte, uneori fără forță juridică (Pactul internațional privind drepturile civile și politice și Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale), cea mai completă definiție a dreptului la apă este dată în Comentariul general nr. 15 emis de Comisia Uniunii Europene pentru drepturile economice, sociale și culturale[19]: *apa este o resursă limitată natural și un bun public fundamental pentru viață și sănătate.*

Dreptul la apă este indispensabil pentru a duce un mod de viață normal. Este o condiție esențială pentru realizarea altor drepturi ale omului. Dreptul la apă permite oricărei persoane să beneficieze de suficientă apă, în condiții de siguranță acceptabile, precum și asigură utilizarea personală și domestică. O cantitate adecvată de apă potabilă este necesară pentru a

---

[14] Pactul internațional privind drepturile civile și politice // International Covenant on Civil and Political Rights, 1966, http://www2.ohchr.org/english/law/ccpr.htm (accesat la 23 august 2010).

[15] Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale // International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 1966, http://www2.ohchr.org/english/law/ cescr.htm (accesat la 23 august 2010).

[16] Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor // Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, 1979. http://www. un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm (accesat la 23 august 2010).

[17] Convenția privind drepturile copiilor. Convention on the Rights of the Child, 1989, http://www2.ohchr.org/english/law/ crc.htm (accesat la 23 august 2010).

[18] Protocolul privind apa și sănătatea la Convenția privind Protecția și utilizarea cursurilor de apă transfrontaliere și a lacurilor internaționale Protocol on Water and Health to the 1992 Convention on the Protection and Use of Transboundrary Watercourses and International Lakes, 1999, http://www.unece.org/ env/water/ text/text_protocol.htm (accesat la 23 august 2010).

[19] Organizația Națiunilor Unite, Comisia pentru drepturile economice și sociale, Comentariul general nr. 15 Substantive Issues Arising in the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, E/C.12/2002/11, 20 ianuarie 2003.

preveni moartea în urma deshidratării, pentru a reduce riscul maladiilor legate de apă.

Dreptul la apă presupune atât libertăți, cât și obligații. Libertățile includ dreptul de a menține accesul la stocul de apă, precum și dreptul cetățeanului de a nu fi deconectat arbitrar sau contaminat în urma aprovizionării cu apă. Prin contrast, obligațiile includ dreptul la un sistem de alimentare cu apă și de gestionare a ei, care oferă egalitatea de șanse pentru consumator să se bucure de dreptul la apă.

Elementul primar al dreptului la apă constituie raportul dintre accesul la resursă și suficiența acesteia pentru viața, demnitatea și sănătatea umană. Această trăsătură categoric nu trebuie să fie interpretată în mod restrictiv, prin simpla referință la cantitățile volumetrice și tehnologiile aplicate. Apa trebuie să fie tratată, în primul rând, ca un bun social și cultural și nu ca un bun economic. Modul de realizare a dreptului asupra apei trebuie să fie, de asemenea, durabil, fiind asigurată posibilitatea realizării dreptului respectiv și de generațiile viitoare.

Izvorul de drept care reglementează relațiile ce țin de asigurarea folosirii raționale a apelor pentru necesitățile populației și ale economiei naționale, protecția apelor împotriva poluării, impurificării și epuizării, protejarea drepturilor persoanelor juridice și fizice în Republica Moldova este Codul apelor.[20] Deși acest act legislativ este depășit, el conține anumite prevederi relevante. Printre acestea putem menționa dispozițiile art. 18 în conformitate cu care apa ca resursă naturală este proprietate publică exclusivă și poate fi atribuită doar în folosință, în modul stabilit de legislația în vigoare. Codul atribuie calitatea de beneficiar de folosință a apei oricărei persoane juridice și fizice. Pentru satisfacerea necesităților de apă potabilă, menajeră și de altă natură, precum și pentru aprovizionarea întreprinderilor alimentare se atribuie în folosință obiective acvatice, apele cărora întrunesc cerințele sanitare stabilite (art. 43 alin.(1)). Cu părere de rău, Codul apelor nu cuprinde dispoziții care ar stabili expres îndatoririle autorităților centrale și cele ale administrației publice locale în ceea ce privește asigurarea dreptului fundamental la apă, cu toate că unele elemente constitutive ale acestui drept (disponibilitatea) totuși se regăsesc în cuprinsul acestei legi.

[20] Codul apelor al Republicii Moldova. Publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 10/287 din 30.10.1993.

O noutate la capitolul reglementării juridice a dreptului la apă reprezintă proiectul Legii apelor în proces de elaborare. În redacția propusă, proiectul menționat conține dispoziții care ar încuraja realizarea dreptului respectiv în perspectiva adoptării acestora. Astfel, art. 4 din proiect stabilește că apa:

– reprezintă o resursă naturală regenerabilă, vulnerabilă și limitată, un element indispensabil pentru viață și societate, un factor determinant în menținerea echilibrului ecologic, o materie primă pentru activități productive, o sursă de energie și o cale de transport;

– nu e un produs comercial oarecare, ci un patrimoniu natural care trebuie protejat, tratat și apărat ca atare.

În timp ce elementul primar al dreptului la apă despre care am menționat poate varia în funcție de diferite condiții, următorii factori se aplică în toate circumstanțele:

• **Disponibilitatea**. Alimentarea cu apă pentru fiecare persoană trebuie să fie suficientă și continuă, pentru utilizări personale și domestice. Cantitatea de apă disponibilă pentru fiecare persoană trebuie să corespundă normelor stabilite de standardele sanitare. Unele persoane sau grupuri de persoane pot solicita cantități suplimentare de apă din motive de sănătate, precum și a condițiilor de muncă. În materie de disponibilitate, Codul apelor indică, prin art. 15, că beneficiar de folosință al apei este orice persoană juridică și fizică, indiferent de forma de proprietate; art. 2 și art. 16 din Cod stabilesc că toate obiectivele acvatice naturale și artificiale de pe teritoriul Republicii Moldova sunt destinate uzului. Disponibilitatea resurselor acvatice este prevăzută în art. 23, care constată că obiectivele acvatice se atribuie în folosință în primul rând în scopul satisfacerii necesarului de apă potabilă și menajeră al populației, iar art. 28, alineatul (1) stipulează că folosința generală a apei poate fi realizată fără autorizație din partea autorităților.

• **Calitatea**. Apa de uz personal sau casnic nu trebuie să conțină microorganisme, substanțe chimice și radioactive care constituie o amenințare la adresa sănătății persoanei. În materie de calitate, Codul apelor al Republicii Moldova stabilește obligativitatea statului (art. 101) de a ține evidența resurselor de apă și folosirea lor și are drept sarcină stabilirea cantității și calității apelor, a datelor privind folosirea apelor pentru necesitățile populației și ale economiei naționale. În contextul respectiv,

art. 102 edifică Cadastrul de Stat al Apelor ca pe un compendiu ce cuprinde datele evidenței apelor conform indicilor de cantitate și calitate, date privind înregistrarea folosințelor de apă, evidența folosirii apelor și starea lor ecologică. Totodată, beneficiarii de folosință a apelor sunt obligați să folosească rațional resursele de apă, să consume economicos apa, să efectueze măsuri de remediere și îmbunătățire a calității apei și să prevină poluarea, impurificarea și epuizarea obiectivelor acvatice (art. 37 lit. a) și c)).

• **Accesibilitatea**. Se presupune ca apa, instalațiile de apă și de servicii implicite să fie accesibile tuturor persoanelor din jurisdicția unui stat, fără discriminare. Acest factor este constituit din patru dimensiuni care se suprapun:

Accesibilitatea fizică: Apa, instalațiile de apă și serviciile implicite trebuie să fie accesibile fizic în condiții de siguranță pentru toate categoriile de populație. Apa potabilă trebuie să fie accesibilă în interiorul sau în imediata apropiere a fiecărei gospodării, instituție de învățământ și la locul de muncă. Toate instalațiile de apă și serviciile trebuie să fie de calitatea corespunzătoare, cultural adecvată. Securitatea fizică nu ar trebui să fie amenințată în timpul de acces la instalațiile de apă și la servicii.

Accesibilitatea economică: Costurile directe și indirecte ale taxelor asociate cu asigurarea de apă trebuie să fie accesibile pentru toți și să nu compromită sau să amenințe realizarea altor drepturi. În materie de accesibilitate, art. 30 din Codul apelor stabilește că pentru folosirea apei și poluarea ei se achită, în modul stabilit, plățile prevăzute de legislația în vigoare, fapt ce garantează că resursele acvatice vor fi accesibile economic, statul fiind unica autoritate abilitată să reglementeze taxele pentru folosirea apei. Este de menționat că actualul Cod al apelor are carențe la capitolul accesibilitate, acest criteriu fiind enunțat vag și în diferite contexte, lipsind o reglementare concisă și directă în materie de accesibilitate.

Caracterul non-discriminator: Apa, instalațiile de apă și serviciile implicite trebuie să fie accesibile tuturor, inclusiv categoriilor vulnerabile de populație, în fapt și în drept, fără discriminare.

Accesibilitatea informației: include dreptul de a căuta, a obține și a difuza informații cu privire la probleme de apă.

Necesitatea elaborării legislației noi privind apele, care urmează să substituie actualul Cod al apelor, este dictată de mai mulți factori, inclusiv de intenția declarată de guvernul Republicii Moldova de integrare în comunita-

tea statelor Uniunii Europene, de prevederile Hotărârii Guvernului nr. 1345 din 24 noiembrie 2006 cu privire la armonizarea legislației Republicii Moldova cu legislația comunitară[21] și, nu în ultimul rând, de strategia privind aprovizionarea cu apă și canalizare a localităților din Republica Moldova.[22] Lipsa reglementărilor cheie privind apa, precum și numeroasele reforme care au avut loc în Republica Moldova au dat în vileag mai multe probleme ce țin de managementul resurselor de apă. Lipsa mecanismului juridic de gestionare și administrare a acestor resurse, dezvoltarea localităților și apariția unor noi genuri de activități economice ce exploatează resursele de apă ne orientează tot mai mult spre experiența comunității europene în materie de reglementări privind apa, fapt ce ne obligă să luăm în vizor studierea, analiza și adoptarea dreptului fundamental la apă.

În contextul elaborării noilor reglementări, precum și în condițiile de solidificare a dreptului la apă ca drept fundamental, este oportun a menționa eforturile depuse prin proiectul „Elaborarea și racordarea la acquis-ul comunitar a cadrului normativ privind valorificarea durabilă și managementul resurselor acvatice" din cadrul programului de stat „Cercetări științifice și de management ale calității apelor"[23], care și-a propus ca obiectiv evaluarea cadrului juridic național și comunitar la capitolul valorificarea durabilă și managementul resurselor acvatice, efectuarea cercetărilor științifice și elaborarea propunerilor privind armonizarea legislației naționale cu acquisul comunitar în domeniul valorificării resurselor acvatice, standardizarea indicilor calității, reutilizarea apelor reziduale și irigare. Urmare a acestor cercetări, actualmente este elaborat proiectul de lege a apelor, care înglobează în sine totalitatea principiilor comunitare de gestionare a apei, precum și propagarea valorii patrimoniale a apei.

Problemele sec. al XXI-lea, cum sunt schimbările climaterice, emisiile de gaze nocive în atmosferă, aruncarea deșeurilor în ecosistemul oceanic, au impact asupra apei. În consecință, avem de a face cu provocări precum

---

[21] Hotărârea Guvernului nr. 1345 din 24 noiembrie 2006, cu privire la armonizarea legislației Republicii Moldova cu legislația comunitară, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 189-192 din 15 decembrie 2006.

[22] Hotărârea Guvernului Nr.662 din 13 iunie 2007, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 86-89/696 din 22 iulie 2007.

[23] Lista programelor/proiectelor din sfera științei și inovării finanțate de la bugetul de stat pentru anul 2009, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, ediție specială, din 31 iulie 2009.

evaporarea mult prea rapidă a apei, încălzirea globală, eroziuni ale solului. Astfel, modul de a trata apa doar ca o sursă pentru comoditatea noastră și profit a dus la exploatarea disproporționată a bogățiilor naturii, inclusiv a celei acvatice, fiind neglijate principiile dezvoltării durabile. Această gândire distructivă trebuie modificată. Deși mentalitatea populației se pretează greu reeducării, declararea dreptului la apă este un pas spre adoptarea unei atitudini diferite, spre natură, precum și spre o cooperare benefică în folosul comunității globale.

Conform datelor statistice[24], în orașul Chișinău unei persoane îi revine 50,5 m^3 de apă, ceea ce reprezintă indicele maxim pe republică. Regiunile nordice sunt marcate cu indicele mediu de 4,7 m^3 de apă (raionul Donduşeni – 1,3 m^3 de apă; mun. Bălți – 16,6 m^3 de apă), cele sudice sunt marcate cu indicele mediu de 6,2 m^3 de apă (raionul Cantemir – 0,5 m^3 de apă; raionul Basarabeasca – 11,4 m^3 de apă), raioanele din centrul republicii înregistrează un indice de 3,8 m^3 (raionul Șoldănești – 0,6 m^3 de apă; raionul Anenii Noi – 8,5 m^3 de apă).

În activitatea sa, Organizația Mondială a Sănătății operează cu indicele de 20 de litri de apă pe cap de locuitor, pe zi (0,6 m^3)[25]. Totodată, merită să accentuăm că acest standard este specificat pentru cazuri de urgență (calamități naturale, cutremure etc.), cuprinzând necesarul de apă pentru consum și prepararea alimentelor, aceasta fiind considerată cantitatea de apă suficientă pentru necesitățile esențiale, fără a fi incluse cele pentru igienă sau salubrizare. De menționat că Organizația Mondială a Sănătății nu specifică în niciun act al său un standard al necesarului de apă, lăsându-se de înțeles faptul că o limită superioară sau medie nu ar trebui să existe în raport cu dreptul fundamental la apă.

Comunitatea științifică din Republica Moldova acordă o atenție sporită acestor probleme. Astfel, la 1 ianuarie 2009, ca rezultat al hotărârii Consiliului Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică a demarat Programul de Stat „Cercetări științifice și de management ale calității apelor" care are ca scop crearea bazei legislative, științifico-metodologice, cadastrale și tehnologice pentru valorificarea durabilă și managementul

[24] Ministerul Mediului, Anuarul Inspectoratului Ecologic de Stat „Protecția Mediului în Republica Moldova". Chișinău: Sirius, 2010, p. 83.

[25] G. Howard, J. Bartman, *Domestic Water Quantity, Service Level and Health*, World Health Organization, WHO/SDE/WSH/03.02, 2003.

resurselor acvatice, aprovizionarea cu apă potabilă, implementarea tehnologiilor moderne de tratare, epurare, reutilizare a apelor reziduale și irigare. Acest Program se încadrează în direcția strategică a AȘM „Valorificarea resurselor umane, naturale și informaționale pentru dezvoltarea durabilă", adoptată prin Hotărârea Guvernului nr. 160 din 27.05.2005, cu privire la aprobarea Direcțiilor strategice ale activității din sfera științei și inovării pentru anii 2006-2010[26]. Investigațiile preconizate vor contribui esențial la elucidarea unor aspecte cu caracter fundamental și aplicativ vizând protecția mediului, păstrarea genofondului faunistic și valorificarea rațională a resurselor acvatice. Realizarea Programului va permite implementarea recomandărilor științifice în vederea redresării situației ecologice în bazinele hidrografice ale râurilor Nistru și Prut, elaborarea și implementarea noilor standarde și normative naționale armonizate cu standardele ISO, a unor tehnologii moderne de aprovizionare cu apă potabilă, tratare și epurare/reutilizare a apelor reziduale. Realizarea obiectivelor Programului va asigura perfecționarea tehnologiilor de aprovizionare durabilă cu apă a populației și sectoarelor economic importante, îmbunătățirea tehnologiilor de irigare, inclusiv cu ape uzate, fapt care prezintă o valoare atât economică, socială, cât și de protecție a mediului ambiant.

Oamenii au dreptul de a trăi cu demnitate. Aceasta înseamnă că nimeni nu trebuie să fie lipsit de dreptul la adăpost, hrană și curățenie, precum și la apă. Reiterând importanța rezoluției ONU prin care apa a fost declarată un drept fundamental al omului, precum și a necesităților stringente de a oferi cetățenilor un mediu sănătos de viață, în condițiile dezvoltării durabile și a politicilor de integrare, ne exprimăm nedumerirea în legătură cu faptul abținerii Republicii Moldova de a vota pro la capitolul dreptul la apă și salubritate.[27]

Astăzi urmărim cum evoluția ideilor și a instituțiilor la nivel internațional a dus la formarea unei concepții moderne asupra drepturilor omului, care se fondează pe doi piloni: drepturile omului sunt cele enunțate în izvoarele de drept internațional; noțiunea de drepturi ale omului este indisolubil legată de cea de stat. Referitor la cel de-al doilea pilon trebuie

[26] Publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 104-106, 2005.

[27] Comunicat de presă al Organizației Națiunilor Unite, New York, http://www.un.org/News/Press/docs/2010/ga10967.doc.htm (accesat la 23 august 2010).

să constatăm că noțiunea de drepturi ale omului are sens și valoare doar în cadrul unei societăți organizate în stat și care este dotată cu o putere bine conturată ce *acționează în cadrul relațiilor dintre individ și stat cu libertăți de care individul trebuie să se bucure, cu dreptul său la justiție în condițiile stabilite de lege, cu dreptul său de a participa la treburile publice și cu drepturile și îndatoririle sale asupra statului ca un drept la un nivel de viață suficient și la satisfacerea nevoilor sale fundamentale*[28].

În această ordine de idei și în contextul discuțiilor pe marginea dreptului fundamental la apă, a cadrului legislativ asupra resurselor acvatice și a protecției mediului în Republica Moldova, este oportună formularea unui deziderat ce ar cuprinde fundamentarea dreptului la apă nu doar la nivel de act legislativ. Este axiomatică afirmația că legea supremă în stat reprezintă Constituția, în acest sens valorile consacrate în conținutul ei fiind esențiale pentru existența unei societăți sănătoase, bazată pe cunoaștere. Și invers, protejarea valorilor specificate reprezintă îndatorirea primară atât a statului, cât și a fiecărui cetățean. Consacrarea dreptului la apă în Constituția Republicii Moldova este binevenită ca o tendință de consolidare a eforturilor depuse în scopul unei dezvoltări durabile, precum și a caracterului european de promovare a valorilor în stat.

Consacrarea constituțională a dreptului la apă nu este o noutate absolută în procesul de revizuire constituțională, un asemenea fapt s-a produs în Belgia. Fiind un stat federal, fiecare regiune a statului belgian consacră dreptul la apă și la salubritate în cadrul său legal. Mai mult decât atât, există un interes social sporit pentru garantarea realizării acestui drept. Existența dreptului nominalizat la nivel național este un pas iminent în dezvoltarea durabilă a statului belgian. În acest sens, în Camera Reprezentanților, la 23 februarie 2004, a fost înaintată o inițiativă în care se solicita revizuirea art. 23 din Constituția belgiană prin consacrarea în dispozițiile acestui articol a dreptului fundamental la apă.[29] Este curios că inițiativa respectivă a fost inițiată în condițiile în care aprovizionarea populației statului belgian cu apă nu este una cu dificultăți. Astfel, în anul 2008 populația belgiană era asigurată cu apă de calitate la indicele de 100 procente atât în

[28] Apud I. Cloșcă, I. Suceavă. *Tratat de drepturile omului*. București: Europa Nova, 1995, p. 43.

[29] C. Armeni. *The Right ot Water in Belgium*. International Enviromental Law Reasearch Centre, 2008, http://ielrc.org/ research_water.php (accesat la 23 august 2010).

mediul urban, cât și în mediul rural.[30] Totodată, conform datelor Eurostat, încă din anul 2005 volumul de apă pe cap de locuitor pe zi constituia 106 litri,[31] un volum care depășește impunător minimul necesar european de 20 de litri de apă pe cap de locuitor, pe zi.

În concluzie, în speranța ameliorării situației din domeniul dat în Republica Moldova venim cu următoarele constatări: apa reprezintă un bun comun aparținând omenirii și tuturor ființelor vii, de aceea este necesară o gestionare de durată a acestei bogății naturale printr-o utilizare rațională și lupta contra tuturor formelor de poluare esențiale ce ar garanta pe termen lung accesul la apă, sursă a vieții și demnității.

Înainte de toate, apa este un element indispensabil pentru igienă și sănătate. Menținerea gestionării publice a acestui sector este esențială pentru a asigura egalitatea de acces și de securitate a aprovizionării. Este datoria comunității de a garanta tuturor ființelor umane accesul la apă în cantitatea și de calitatea necesară pentru a duce o viață demnă.

Un pas important în materializarea dreptului la apă ar fi recunoașterea oficială a dreptului la apă prin consacrarea acestuia în Constituția Republicii Moldova. În această ordine de idei, propunem completarea art. 37 Dreptul la un mediu înconjurător sănătos, din Legea fundamentală, cu un alineat având următorul conținut: *Orice persoană are dreptul la aprovizionare corespunzătoare cu apă de calitate și în cantitatea necesară.*

În viziunea noastră, constituționalizarea dreptului la apă ar însemna garantarea acestui drept prin alte acte normative subordonate normei constituționale. Stipularea constituțională și garantarea dreptului la apă pot avea consecințe dintre cele mai benefice: consolidarea obligațiilor autorităților publice de a proteja resursele acvatice, asigurarea unei protecții mai eficace a drepturilor subiective legate de apă, crearea unei temeinice baze legale pentru sancționarea prin justiție a daunelor aduse resurselor acvatice.

Sursa: Culegerea „Armonizarea cadrului normativ al Republicii Moldova la Dreptul European în domeniul valorificării durabile și managementului resurselor de apă". Chișinău: CEP USM, 2010, p. 65-79.

---

[30] World Resource Institute, Earth Trends Database, http://earthtrends.wri.org/searchable_db/ (accesat la 10 septembrie 2010).

[31] 30 Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_SDDS/ EN/env_wat_esms.htm (accesat la 10 septembrie 2010).

RĂDĂCINILE ISTORICE ALE CONSTITUȚIEI [1]

Ion GUCEAC

Orice comunitate de oameni, organizată într-un stat, este constrânsă să-şi instituie o bază normativă care să reglementeze relaţiile sociale, economice, politice, raporturile juridice şi de altă natură, iar ideile şi principiile normative să le sistematizeze într-o lege fundamentală – constituţia statului respectiv. Deşi statul modern recunoaşte unul sau câteva acte legislative fundamentale numite constituţie, în fiecare ţară aceasta a apărut în perioade de timp diferite şi în forme diverse. Conţinutul reglementării constituţionale a relaţiilor sociale fundamentale este determinat, în primul rând, de tradiţia multiseculară a principiilor politico-juridice. Nu excludem însă prezenţa elementelor constituţionalismului chiar şi în lipsa unui asemenea act normativ de excepţie, deoarece pentru edificarea regimului constituţional este suficient ca o „creaţie juridico-statală să fie raportată la principiile constituţionalismului propuse de istorie”[2].

Împărtăşim această opinie alături de unii reprezentanţi ai doctrinei constituţionale din Occident care consideră că „Istoria constituţională a unui stat începe odată cu naşterea statului, cu încheierea procesului de constituţionalizare, cu finalizarea primului regim politic obiectiv”[3], fapt ce corespunde pe deplin realităţilor istorice naţionale.

La originea constituţiei ca act legislativ cu forţă juridică supremă stă o serie de factori generali, pe care îi vom defini convenţional ca fiind rădăcinile istorice şi politice ale constituţiei. Influenţa acestor factori în fiecare stat concret diferă, dar în ansamblu ei au clădit fundamentul pe care s-a format constituţia modernă ţinând cont de toate caracteristicile participării omului la viaţa socială, în corelaţie cu mediul natural şi social.

---

[1] Articol scris în contextul cercetărilor, pentru care autorul a fost desemnat membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, prin decizia Adunării Generale a membrilor AŞM din 6 decembrie 2012.

[2] Арановский К. В. *Государственное право зарубежных стран*. Москва. Форум, 2000, p. 111.

[3] Prelot Marcel, Jean Boulouis. *Institutions politiques et droit constitutionnel*. Dalloz, Paris, 1980, p. 295.

În viziunea lui Montesquieu, legile pozitive trebuie derivate din „natura lucrurilor" și nu din comanda arbitrară a unui legislator[4]. Tot el a elaborat cunoscuta teorie, potrivit căreia clima caldă, temperată sau rece are o influență hotărâtoare asupra gândirii și comportamentului oamenilor, iar în consecință – asupra principiilor care stau la baza diferitelor tipuri de societăți[5], adică (n.a.) și asupra conținutului constituției și altor legi. Autorul român Alexandru Vălimărescu relevă următorii factori de configurare a dreptului: factorul material (rasa, mediul, densitatea populației, starea economică etc.); factorul moral (credințele, religia, morala, marile curente de idei); oamenii superiori și hazardul[6].

Profesorul Edmond Picard include în categoria factorilor de configurare a dreptului rasa (aceleași legi nu pot fi aplicate popoarelor ariene și celor mongole), mediul (clima, teritoriul, morala, starea economică și socială etc.); intruziunea străină; imitația (exemplul Turciei care a adoptat Codul civil elvețian); marii jurisconsulți (inteligența omului); atavismul juridic (obiectul implantat adânc, cum ar fi cazul Angliei); progenismul (adică germenii dreptului viitor); tehnica juridică; densitatea populației; acțiunea solidară a marilor forțe sociale (influența elementelor religios, artistic, economic, literar etc.)[7].

Unii autori demonstrează existența a trei categorii de factori: cadrul natural, cadrul social-politic și factorul uman[8].

Pornind de la ideea de „spirit general", fiecare societate politică dobândește pe parcursul istoriei o structură mentală specifică, comună tuturor membrilor săi. Potrivit acestei teorii, caracteristicile mentale comune nu sunt determinate doar de cauze de natură fizică, cum ar fi teritoriul și clima, dar și de cauzele morale, precum religia, legile, maximele guvernământului, pildele trecutului, moravurile, manierele[9].

---

[4] Boucher D., P. Kelly. *Mari gînditori politici: de la Socrate pînă astăzi*. București, Editura ALL, 2008, p. 206.

[5] Boucher D., P. Kelly. *Mari gînditori politici: de la Socrate pînă astăzi*. București, Editura ALL, 2008.

[6] Vălimărescu A. *Tratat de enciclopedia dreptului*. București, 1999, p. 281.

[7] Vălimărescu A. *Tratat de enciclopedia dreptului*. București, 1999, p. 260-263.

[8] Naschitz Anita. *Teorie și tehnică în procesul de creare a dreptului*. Ed. Academiei, 1969.

[9] Boucher D., P. Kelly. *Mari gînditori politici: de la Socrate pînă astăzi*. București, Editura ALL, 2008, p. 206.

Toma de Aquino, bunăoară, considera că toate legile, „de orice fel ar fi ele", derivă din legea eternă care este „planul înțelepciunii divine, care direcționează toate acțiunile și mișcările [creaturilor]"[10].

În viziunea lui Russo instituirea unei societăți cere oamenilor ceea ce numai cei mai înzestrați dintre ei posedă: o facultate de raționare foarte dezvoltată, iar pentru a face legi drepte, „oamenii trebuie să fie deja așa cum vor deveni abia ca rezultat al acestor legi"[11].

Dacă raportăm afirmația lui Russo asupra factorilor de configurare a constituției constatăm că, într-adevăr, adoptarea acesteia se fundamentează pe principii de raționament puternic dezvoltate, mai cu seamă când este vorba de adoptarea constituției de către o putere constituantă originară. În ce privește solicitarea ca oamenii să fie pe potriva constituției până la adoptarea acesteia, credem că nu este posibil, mai ales în cazul constituțiilor acordate sau celor adoptate în urma unor revoluții, lovituri de stat, sau impuse din exterior.

Nu putem trece cu vederea în contextul factorilor de configurare a constituției o instituție a legisticii formale cum este *politica legislativă* prin care urmează să înțelegem „un ansamblu de idealuri, scopuri, mijloace și instrumente menite să imaterializeze conceptual fapte sociale, să le impună o dinamică proprie, inclusiv prin intermediul normelor juridice"[12]. Autorul francez Francois Geny încă în anii 1920 a lansat ideea conform căreia activitatea de creație a dreptului, în general, iar în viziunea noastră și a constituției, oscilează între doi poli independenți: „dat"-ul[13] și „construitul"[14]. În opinia aceluiași autor „dat"-ul dreptului este alcătuit din mai multe elemente, inclusiv „dat"-ul real, numit și pur natural, care își găsește originea în condițiile fundamentale ce stau la baza umanității. Aceste condiții pot fi de natură fizică sau morală (climă, sol, producție, constituție anatomică

[10] Boucher D., P. Kelly. *Mari gînditori politici: de la Socrate pînă astăzi*. București, Editura ALL, 2008, p. 104.

[11] Boucher D., P. Kelly. *Mari gînditori politici: de la Socrate pînă astăzi*. București, Editura ALL, 2008, p. 222.

[12] Vida Ioan. *Legistica formală*. Ediția a V-a, revizuită și completată. Universul juridic, 2012, p. 4.

[13] „dat"-ul dreptului presupune realitatea socială exterioară dreptului pozitiv care-i conferă acestuia substanțialitatea necesară existenței sale.

[14] Geny FF. *Science et technique en droit prive positif*. Second Partie, p. 96-97.

și psihologică a omului, aspirații morale, sentimente religioase etc.) sau de natură economică, politică, socială. În viziunea scriitorului francez relațiile respective nu generează nemijlocit norme juridice, dar conturează forma și conținutul acestora, creând, astfel, mediul necesar pentru nașterea normelor juridice[15].

Factorul natural reprezintă condiția firească în care se dezvoltă ființa umană și înglobează factori geografici, biologici, fiziologici și demografici ce influențează viața socială, dezvoltarea economică, dar și normele juridice în general și cele constituționale în special. Este bine cunoscut faptul că natura influențează direct și nemijlocit viața și activitatea individului și aceasta nu poate să nu se răsfrângă asupra legii fundamentale a societății. Într-adevăr, anumite componente ale cadrului geografic impun adoptarea unor reglementări specifice, de exemplu reglementări privind regimul juridic al mării teritoriale, regimul juridic al terenurilor agricole, al fondului forestier etc. În legătură cu aceasta încă Montescquieu susținea că locuitorii câmpurilor mănoase, prea ocupați, ca și comercianții, sunt mai indiferenți față de forma guvernării. Spre deosebire de aceștia, locuitorii unor zone muntoase sunt mai interesați de problemele date și mai dornici de guvernări moderate, mai energici, mai dispuși să lupte pentru ceea ce nu le oferă terenul. Aceeași poziție o împărtășește Pascal[16], în opinia căruia „Un meridian decide asupra adevărului. Legile fundamentale se modifică. Hazlie justiție pe care o limitează un râu sau un munte: adevăr dincoace de Pirinei, eroare dincolo de ei”[17].

Factorul demografic la fel influențează conținutul normativ al constituției în sensul promovării unor dispoziții care ar stimula creșterea natalității ori pentru instituirea unor forme de control al acesteia. Conținutul constituției este influențat și de *factorii politici*, deoarece statul, reprezentat prin autoritățile publice centrale (Parlament, Șeful statului, Guvern etc.), partidele politice, grupurile de presiune, au un important rol în evoluția

---

[15] Geny FF. *Science et technique en droit prive positif*. Second Partie, p. 371.

[16] Blaise Pascal (19.05.1623–19.08.1662) a fost un matematician, fizician și filozof francez având contribuții în numeroase domenii ale științei. Cea mai cunoscută lucrare filozofi că a lui Pascal este „Les pensées”, o colecție de gânduri asupra suferinței umane și a încrederii în Dumnezeu, o lucrare apologetică creștină adresată noii lumi desacralizate.

[17] Dogaru Ion. *Teoria generală a dreptului*. Craiova, 1998, p. 73.

constituției. În același context, nu trebuie neglijat nici *factorul economic*, deoarece un anumit tip de organizare economică influențează și normele constituționale existente într-un stat – atât din punct de vedere ideologic, cât și al reglementării diverselor probleme care țin de situația economică generală a țării. Astfel, politica exercitată de stat determină cadrul normativ existent la un moment dat în respectivul stat, bazele sale constituționale, modul de organizare și exercitare a puterii.

Ca document al Epocii moderne, Constituția s-a plămădit pe moștenirea culturală a omenirii. Ea nu a preluat în mod automat ce e vechi, ci a dezvoltat anume acele elemente care nu au reținut atenția generală a generațiilor precedente, astfel încât constituția ca act legislativ fundamental nu a apărut pe loc viran.

În opinia noastră, geneza și dezvoltarea ei sunt determinate de ordinea de drept în democrația antică, concepția dreptului natural, ideea suveranității poporului, valorile religioase, declarațiile politice ale sec. XVIII și din perioada ulterioară.

Ordinea de drept în democrația antică

În teoria dreptului s-a menționat că ordinea de drept reprezintă o „ordine socială ce reglează într-un mod pozitiv comportamentul unui om…”[18]. Această ordine presupune și un sistem de norme a căror unitate este determinată de „…același temei de valabilitate”, iar temeiul de valabilitate este „o normă de bază din care derivă valabilitatea tuturor normelor aparținând ordinii”[19].

O primă contribuție a statelor antice la opera de încetățenire a constituționalismului constă în „înălțarea” pe Olimp a legii scrise. În Roma antică, familia juridică romano-germană a adoptat principiul *Non exemplis sed legibus juricandum est (Verdictul nu se pronunță în temeiul exemplelor, ci al legilor)*. Perceptul că legea e putere, că legea poate schimba ordinea lucrurilor a avut o importanță revoluționară în formarea culturii juridice. Implementarea acestuia în practica socială a început chiar în perioada democrației antice. Un exemplu elocvent al puterii legii îl constituie reformele arhontelui atenian Solon (sec. VI î. Hr.), care au fost făcute cu ajutorul legilor.

---

[18] Hans Kelsen. *Doctrina pură a dreptului*. București: Humanitas, 2000, p. 51.
[19] Hans Kelsen. *Doctrina pură a dreptului*. București: Humanitas, 2000, p. 49.

În vechile democrații importantă era nu atât legea scrisă, cât nuvelele (lege derogatorie, suplimentară) raționale și juste, care să corespundă cu voința majorității poporului. Bineînțeles, voința poporului se asocia cu pătura cetățenilor liberi – bărbați-proprietari. Pe de altă parte, în esență legea este lege numai dacă este justă și nu este adoptată în interesele unui om, unei clase, unui clan, unui grup. Acest aspect este abordat de Platon în dialogul *Legile:* „Noi recunoaștem că acolo unde legile sunt stabilite în interesul câtorva oameni nu este vorba de organizare de stat, ci numai de certuri interne… Eu prevăd pieirea iminentă a acelui stat în care legea nu are putere și se află în mâinile cuiva" [20].

Ideea privind coincidența legii cu dreptatea constituie valoarea culturală a lumii antice, îndeosebi a Greciei antice, moștenită și implementată în prezent în statele democratice prin diverse programe sociale. Legiuitorul de azi deseori în constituții își trasează scopul și sarcina de a crea un stat social în calitate de valoare și sarcină. Deși problema coincidenței legii cu dreptatea a fost pusă demult, ea nici pe departe nu este soluționată în prezent.

De la lumea antică constituțiile contemporane au moștenit instituția democrației directe și a celei reprezentative. Dacă teoria constituționalismului recunoaște poporul drept unica sursă a puterii de stat, democrațiile antice fixau asta *a priori.* Bazele democrației directe au fost puse încă în perioada homeriană (sec. XI-IX î. Hr.), când în polisurile grecești pentru soluționarea unor chestiuni importante se convocau adunările thilelor[21] și fratriilor[22].

Adunările populare ca organe ale puterii de stat a cetățenilor liberi au existat și în Roma antică în perioada republicii. Acolo aveau loc trei feluri de adunări (lat. *comitia*): adunarea curiilor[23], centuriilor[24] și triburilor[25]. Adunările populare din statele antice, ca formă a democrației directe, au

---

[20] Платон. *Сборание сочинений*. Т. 4. Москва, 1994, p. 167.

[21] Thile – în Grecia antică: uniuni de ginți, ulterior transformate în districte teritoriale; fratrii-uniuni de clanuri din care erau constituite thilele.

[22] Fratrii – uniuni de clanuri în Grecia antică din care erau constituite thilele.

[23] Curii – în Roma Antică: uniuni ale bărbaților-războinici în Roma antică în perioada de dominație a relațiilor gentice-tribale.

[24] Centurii – unități de divizare militaro-politică a cetățenilor.

[25] Triburi – inițial, trei triburi romane antice (romanii, tiții și lucerii) din care era constituită comunitatea patriciană romană; ulterior – districte administrativ-teritoriale.

demonstrat că la ele din diverse cauze (comunicațiile de transport nedezvoltate, lipsa de interes ș.a.) nu participau toți cetățenii. De aceea, deja în democrația antică apare instituția cvorumului. Statele antice au introdus mecanismul juridic de ocupare a funcțiilor de către persoanele cu putere de decizie și termenele de aflare a lor în funcție. Constituțiile contemporane nu pot fi imaginate fără aspectele amintite. Procedeele juridice de ocupare a funcțiilor (în afară de uzurparea puterii) erau: alegerea deschisă directă, alegerea secretă, alegerea cu mai multe trepte, alegerea strictă dintr-un anumit grup social sau dintr-un grup de funcționari (de exemplu, în Roma antică cenzori erau aleși numai dintre foștii consuli), numirea în funcție, ocuparea funcției prin tragere la sorți, alegerea în funcție după puterea „strigătului".

Ocuparea funcțiilor în urma tragerii la sorți a fost o încercare de a evita corupția, luarea de mită și cumpărarea voturilor – fenomene care se regăsesc și în zilele noastre.

Rezumând importanța ordinii de drept antice în devenirea constituției, putem spune că ea a oferit principiul normei generale abstracte cu ierarhie riguroasă, precum și multe alte instituții de drept (democrația, cvorumul, ocuparea funcțiilor pe un anumit termen, colegialitatea, procedura juridică ș.a.). Aceasta nu înseamnă că în lume nu există state care își creează constituția materială pe alte baze. Statele de felul acesta sunt: Marea Britanie – pe baza cutumelor politice și a deciziilor judecătorești, țările musulmane – pe baza normelor religioase.

Concepția dreptului natural

Constituția scrisă s-a format pe baza renașterii dreptului natural al cărui concept a apărut în perioada în care dreptul roman „nu s-a mai putut impune", astfel că juriștii „au fost nevoiți să elaboreze un sistem de reguli simple, acceptate de toți și cu același înțeles pentru toată lumea, numit *ius gentium*"[26] .

Aceste reguli simple numite ius naturale, încorporate în *ius gentium*, în urma interpătrunderii au constituit ceea ce a fost numit „principii absolute pentru toți oamenii"[27]. Cicero a identificat legea naturală cu rațiunea, a contribuit și a sporit universalitatea acestor principii. Din perspectiva fi-

[26] Boldurean Cristina-Maria. *Drept și raționalitate*. București: Editura C.H. Beck, 2007, p. 136.

[27] Boldurean Cristina-Maria. *Drept și raționalitate*. București: Editura C.H. Beck, 2007, p. 136.

rescului din om, Cicero definește și virtuțile, adică „ceea ce este demn prin natura sa să fie prețuit în sine, fără a ține seama deloc de utilitate, răsplată, avantaj", în lumea unui „așa se cuvine" universal valabil[28].

Însă dreptul natural a căpătat un nou impuls după apariția lucrărilor fundamentale ale lui Thoma d'Aquino în sec. XIII. Conform teologului și filosofului medieval, există patru tipuri de lege: legea eternă, legea naturală, legea umană și legea divină[29]. În viziunea lui legea naturală este produsul rațiunii umane, în sensul că oamenii o percep exercitându-și propria rațiune. Pentru Toma legi naturale sunt acele legi care determină atât însușirile obiectelor naturii, cât și posibilitățile omului. Dreptul natural servește la păstrarea ordinii din veci 68 – nr. 2 (29), iunie 2013 stabilită, ea este permanentă, emană de la Dumnezeu, pentru ca fiecare om să facă numai bine și să se ferească de rău.

Doctrina dreptului natural din sec. XVIIXVIII a proclamat drepturile naturale, inalienabile ale omului pornind de la postulatul că în societate există drepturi de două feluri: produse de voința omului și naturale.

Potrivit juristului olandez H. Grotius, care a sistematizat dreptul internațional (*Despre dreptul războiului și al păcii*) și unul dintre principalii reprezentanți ai dreptului natural (*Marea liberă*), învățătura despre dreptul natural imuabil constituie o parte firească, de sine stătătoare a jurisprudenței[30]. Prin drept natural, Grotius înțelege dreptul în sensul lui adevărat, sensul larg al cuvântului, care se sprijină pe principiile elaborate de rațiunea umană. Aceste principii sunt următoarele: abținerea de la însușirea bunurilor străine, restituirea lucrurilor ce aparțin altei persoane și recompensarea foloaselor trase din aceasta, respectarea promisiunilor, compensarea daunelor pricinuite, ispășirea pedepsei meritate[31]. După Grotius, dreptul natural izvorăște din necesitatea omului de a trăi în societate, această nevoie fiind și obârșia dreptului[32].

---

[28] Cicero. *Despre supremul bine și supremul rău* (trad. Gh. Ceaușescu). București: Ed. Științifică, 1983, p. 51, 83.

[29] Boucher D., P. Kelly. *Mari gînditori politici: de la Socrate pînă astăzi*. București, Editura ALL, 2008, p. 104.

[30] Grotius H. *Despre dreptul războiului și al păcii*. București: Ed. Științifică, 1968, p. 52.

[31] Grotius H. *Despre dreptul războiului și al păcii*. București: Ed. Științifică, 1968, p. 46.

[32] Grotius H. *Despre dreptul războiului și al păcii*. București: Ed. Științifică, 1968, p. 108.

S. Pufendorf (1632-1694), reprezentant al școlii dreptului natural situat aproape de Grotius, în lucrarea *De iure naturae et gentium*, pornind de la sursele de proveniență, face distincția între dreptul natural și morală. Afirmând universalitatea și raționalitatea dreptului, Pufendorf considera că dreptul este întemeiat pe rațiune și nu prin autoritate sau revelație. În opinia lui, societatea civilă este constituită în urma încheierii unor pacte sociale, fie de uniune (dă expresie unirii tuturor voințelor într-una singură), fie de subordonare (un instrument de reacție negativă față de atitudinea celor care nu respectă interesul comun, moment din care se trece de la legile naturale la cele civile), fie de guvernare (se referă la forma de guvernare ce trebuie adoptată, societatea civilă, odată constituită, impunând cu necesitate instituirea unei forme de guvernământ)[33].

Un alt clasic al dreptului natural, juristul englez J. Locke consideră că înainte de formarea statului oamenii trăiau în condiții naturale, când fiecare avea posibilitatea să sancționeze alt individ care încălca norma de conviețuire și de gospodărire primitivă. Cum în starea naturală nu există un organ care s-ar ocupa de pedepsire, oamenii ajung la înțelegerea de a se organiza într-o comunitate mai complexă, de a crea statul, una dintre sarcinile primordiale ale căruia este să asigure fiecărui om drepturile naturale: la viață, la libertate, la egalitate în drepturi, la proprietate. O particularitate importantă a doctrinei lui J. Locke este că, odată cu formarea statului, oamenii nu trebuie să renunțe la drepturile lor naturale. Aceste drepturi niciodată nu pot fi înstrăinate. Dimpotrivă, în persoana statului drepturile naturale ale omului dobândesc un mijloc de apărare prin adoptarea de legi. Numai legea asigură respectarea drepturilor naturale: „… scopul legii este nu nimicirea și nu limitarea, ci păstrarea și extinderea libertății… Acolo unde nu este lege, nu este nici libertate”[34].

Pentru realizarea libertății și asigurarea dreptății, proprietatea este tot atât de importantă ca și legea. În sec. al XVII-lea, când în Europa domina dreptul proprietății seniorale, iar în America înflorea comerțul cu sclavi, J. Locke demonstra că proprietatea privată este firească pentru om și că ea a apărut încă înainte de formarea statului. Proprietatea este ceea ce omul a primit de la natură prin munca sa și ceea ce el și-o alătură ca pe ceva

[33] Boldurean Cristina-Maria. *Drept și raționalitate*. București: Editura C.H. Beck, 2007, p. 140-141.

[34] Локк Дж. *Сочинения*. Москва. Т. 3, p. 349.

ce-i aparține anume lui. Apariția proprietății trebuie căutată în munca depusă; în proprietate privată se poate afla orice și în cantitate nelimitată. Omul poate aduna aur și argint fără a pricinui daună sie și altora. J. Locke subliniază că aceste metale în mâinile proprietarului nu se strică și nu se distrug[35]. Textul scris cu peste 300 de ani în urmă sună ca un îndrumar pentru oligarhii de astăzi.

Drepturile naturale în diferite epoci, fără îndoială, se schimbau sub aspectul conținutului, dar neschimbată rămâne ideea dreptului ca produs al rațiunii umane, care asigură autonomia și supraviețuirea individului în societate. Dreptul natural, după cum arată V.S. Nerseseanț, este forma juridică de exprimare a primatului și priorității naturalului asupra artificialului în relațiile umane[36]. Aplicarea concepției dreptului natural în contextul societății actuale trebuie să suporte unele ajustări determinate de „problematica evaluării justeții legilor, care nu mai face apel la dreptul natural ca măsură a dreptului pozitiv…"[37].

Ideea suveranității poporului

Începând cu sec. al XVII-lea (mai ales cu încheierea Păcii de la Westfalia)[38] și până în prezent, suveranitatea a devenit o problemă care suscită diverse dezbateri științifice. După cum afirmă profesorul Antonie

---

[35] Локк Дж. *Сочинения*. Москва. Т. 3, p. 290.

[36] Nerseseanț V.S. *Философия права*. Москва, 1997, p. 613.

[37] Boldurean Cristina-Maria. *Drept și raționalitate*. București: Editura C.H. Beck, 2007, p. 162.

[38] Pacea Westfalică este înțelegerea din 1648 prin care a fost pus capăt Războiului de treizeci de ani (1618-1648). Tratatul de pace este alcătuit din două documente: tratatul din Münster (încheiat între Sfântul Imperiu Roman și Franța) și tratatul din Osnabrück (încheiat între Sfântul Imperiu Roman și Suedia). În Pacea Westfalică a fost reafirmată prevederea Păcii Religioase de la Augsburg (1555), prin care religia catolică și cea protestantă (luterană) au fost privite ca egal îndreptățite, această prevedere fiind extinsă prin Pacea Westfalică și asupra confesiunii calvine din imperiu. În anul 1648 orașul Stettin cu regiunile adiacente, orașul Wismar, episcopatul Bremen și Verden. Danemarca nu obține teritoriile pretinse. Austria cedează Franței Sundgau. Franța prin uneltirile cardinalului Richelieu, care a fost împotriva încheierii păcii, devine cea mai influentă și puternică țară din vestul Europei. Întinderi mari din Sfântul Imperiu Roman sunt pustiite de război, pierderile constituind între 3 - 4 milioane de vieți omenești. Statele germane nu aveau ieșire la mare fiind excluse din comerțul maritim, fapt ce a influențat dezvoltarea economică în comparație cu țările riverane din acea perioadă, ca Olanda, Anglia, Franța.

Iorgovan, „...nu există sesiune științifică internațională la care ea să nu se ridice”[39].

În anii 1930, Harold J. Laski spunea următoarele: „Nimic nu ne este mai necesar în zilele noastre decât clarificarea noțiunilor antice. Suveranitate, libertate, autoritate, personalitate – acestea sunt cuvinte a căror istorie și definiție ne-o dorim, sau mai degrabă dorim să le cunoaștem istoria pentru că substanța lor de fapt este definiția[40]. În viziunea lui conceptul de suveranitate „nu poate fi găsit în societăți în care nu există stat”[41]. În calitate de argumente autorul aduce următoarele afirmații: conceptul de suveranitate apare doar după ce a avut loc un proces de integrare sau reconciliere între stat și societate; conceptul de suveranitate va ieși la suprafață oriunde și oricând acest proces va ajunge într-un anumit stadiu de progres[42].

Pentru a înțelege suveranitatea, ne avertiza Hegel, „trebuie să posedăm în genere conceptul a ceea ce constituie substanța și adevărata subiectivitate a conceptului”. În viziunea marelui gânditor, întrucât suveranitatea exprimă „idealitatea oricărei îndreptățiri particulare, se poate lesne comite eroarea de a o considera drept simplă putere și arbitrar gol, și de a socoti suveranitatea sinonimă cu despotismul”[43].

Constituția ca fenomen al dreptului și politicii Epocii moderne a dat răspuns la întrebarea: cui aparține puterea supremă în stat. Europa, în perioada fărâmițărilor feudale, se sprijinea pe relațiile contractuale dintre rege și feudali. Pe atunci nu era o putere de stat unitară, existau mai multe centre de putere; în legătură cu aceasta, nu erau drepturi unice, obligații unice, o ordine unică. În realitate aceasta conducea la războaie permanente atât între feudali, cât și între statele relativ nu prea mari.

În secolele XVI-XVIII termenul „suveranitate” a trecut prin trei etape de dezvoltare: 1) suveranitatea de stat; 2) suveranitatea poporului; 3) suveranitatea națională. (Problema suveranității în știință este destul de complexă, în afară de tipurile enumerate de suveranitate mai există suveranitatea organelor de stat, suveranitatea organelor supranaționale ș.a.).

---

[39] Iorgovan Antonie. *Drept constituțional și instituții politice. Teorie generală*. București, Galeriile J.L. Calderon, 1994, p. 146.
[40] Harold J. Laski. *The Foundations of Sovereignty and Other Essauys*. 1921, p. 314.
[41] Hinsley F.H. *Suveranitate*. Chișinău: Știința, 1998, p. 17.
[42] Hinsley F.H. *Suveranitate*. Chișinău: Știința, 1998.
[43] Hegel G.W.F. *Principiile filosofiei dreptului*. București: Editura IRI, 1996, p. 276.

Dezvoltarea filozofiei dreptului a condus la recunoașterea faptului că organul suprem în stat este poporul, că suveranitatea aparține poporului. Primii care au fundamentat această idee a constituționalismului, atât de importantă în zilele noastre, au fost J. Locke și J.-J. Rousseau.

În lucrarea sa *Două tratate despre conducere* (1690) J. Locke scria că puterea supremă în toate cazurile și în toate împrejurările rămâne în mâinile poporului [44]. Aceeași idee, dar cu utilizarea categoriei *suveranitate*, a fost formulată mai târziu de către J.-J. Rousseau. Gânditorul era adeptul concepției contractului social, potrivit căreia, pentru formarea statului, este necesară voința liberă a oamenilor. În stat cetățenii creează o voință comună, dar ea se poate forma numai dacă este încheiat contractul social. Conform acestui contract, fiecare om se oferă pe sine, forțele sale pentru voința comună. Întreaga putere de stat trece la suveran, pe care îl formează participanții la contractul social. Acest suveran este poporul – singurul posesor al suveranității. Este de menționat că J.-J. Rousseau era împotriva reprezentării populare în procesul legislativ, idealul lui fiind democrația directă. El scria în celebra sa lucrare *Despre contractul social, sau Principiile dreptului politic* (1762): „Fiecare din noi pune în comun persoana și toată puterea lui, sub conducerea supremă a voinței generale; și primim *in corpore* pe fiecare membru, ca parte indivizibilă a întregului"[45]. După Russeau, actul de asociere dă naștere unui corp moral și colectiv constituit „din tot atâția membri câte voturi sunt în adunare, corp care capătă, prin însuși acest act, o unitate, un eu colectiv, o viață și o voință a sa." Această formă de asociere devine o persoană publică care „purta odinioară numele de *cetate*, iar astăzi poartă numele de *republică* sau corp politic, fiind numit de către membrii săi *stat* atunci când este pasiv, *suveran* când e activ și *putere* când e comparat cu alte formațiuni asemănătoare"[46]. Puterea, „dirijată de voința comună", rezuma gânditorul, se numește suveranitate[47].

Foarte exact a scris despre suveranitate G. W. F. Hegel: „*Despre suveranitatea poporului* se poate vorbi în sensul că poporul este în genere independent în raport cu *lumea exterioară* și formează propriul său stat…"[48].

---

[44] Локк Дж. *Сочинения*. Москва. Т. 3, p. 349.
[45] Rousseau Jean-Jacques. *Contractul social.* ANTET XX PRESS, Prahova, p. 16.
[46] Rousseau Jean-Jacques. *Contractul social.* ANTET XX PRESS, Prahova, p. 16-17.
[47] Rousseau Jean-Jacques. *Contractul social.* ANTET XX PRESS, Prahova, p. 24.
[48] Гегель Г.В. Ф. *Философия права*. Москва, 1990, p. 320.

Evoluția istorică a conceptului suveranității este îmbogățită și prin noile teorii care reprezintă într-o nouă lumină elementele constitutive ale suveranității din perspectiva procesului de integrare a statelor europene. În vizorul acestor teorii este problema titularului suveranității, din care motiv aceste teorii susțin că puterea politică în calitate de fenomen și formă instituționalizată trebuie să se raporteze la un titular căruia îi sunt recunoscute anumite prerogative[49]. Dacă în teoriile teocratice acest titular absolut al puterii politice era monarhul absolut, în teoriile moderne și chiar actuale vizând conceptul suveranității, titularul absolut al puterii politice și, respectiv, al suveranității este poporul sau națiunea, iar statul este „titularul puterii publice (al puterii de stat, al capacității de a acționa) ce i s-a încredințat în mod legitim de către popor"[50].

Puterea exprimată prin suveranitate se justifică prin dispozițiile constituționale, care în același timp reflectă relația intrinsecă între popor, națiune, putere de stat și suveranitate.

Susținem opinia autorilor care recunosc că această legătură rezultă „din dezvoltarea constituționalismului și se confirmă chiar din textele constituționale contemporane"[51]. Astfel, legătura indisolubilă între putere și popor, faptul că suveranitatea aparține poporului însuși, că suveranitatea nu poate fi înstrăinată și transmisă altcuiva a devenit postulatul principal al constituțiilor statelor contemporane. Singura sursă a puterii politice este poporul. Această concluzie este reflectată în art. 2 al Constituției Republicii Moldova, potrivit căruia suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție. Nicio persoană particulară, nicio parte din popor, niciun grup social, niciun partid politic sau o altă formațiune obștească nu poate exercita puterea de stat în nume propriu. Uzurparea puterii de stat constituie cea mai gravă crimă împotriva poporului[52]. Puterea de

---

[49] Varga A. *Constituționalitatea procesului legislativ*. București: Editura Hamangiu, 2007, p. 19.

[50] Varga A. *Constituționalitatea procesului legislativ*. București: Editura Hamangiu, 2007, p. 19.

[51] Varga A. *Constituționalitatea procesului legislativ*. București: Editura Hamangiu, 2007, p. 19.

[52] Constituția Republicii Moldova. Adoptată la 29.07.1994. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 1 din 12.08.1994.

stat, în felul acesta, aparține poporului ca o comunitate, ca un tot unitar. Poporul este concomitent și subiect al guvernării, și guvernat.

Influența Uniunii Europene asupra suveranității Republicii Moldova, în procesul de aderare și integrare în Uniune, va depăși cu mult posibilitățile ei de a-și impune punctul de vedere. Și totuși, Republica Moldova va trebui să-și proiecteze o identitate proprie în Uniunea Europeană. În primul rând, Republica Moldova va trebui să adopte o abordare modernă a suveranității și să realizeze că *partajarea atributelor suveranității cu UE este un avantaj*.

Privitor la transformările ce urmează să aibă loc în domeniul *suveranității juridice*, este de reținut că acestea trebuie să plece de la înțelegerea de către juriști și politicieni a faptului că natura suveranității juridice a suferit unele schimbări și că noțiunea de suveranitate fundamentată în sec. al XIX-lea este demult depășită.

Una din problemele substanțiale care trebuie abordate este introducerea în Constituție a recunoașterii supremației dreptului european și a aplicabilității sale directe. Alt aspect ar fi recunoașterea posibilității delegării exercițiului anumitor competențe naționale către Uniunea Europeană. În acest sens e necesar ca autoritățile din Republica Moldova din diferite domenii de activitate să cunoască în detalii legislația și atribuțiile UE pentru a ști „ce și cât" trebuie delegat în competența acesteia.

Din seria modificărilor pe care le vor suporta atât Constituția cât și alte acte legislative naționale, ar trebui să amintim aici garantarea dreptului oricărui cetățean european de a alege și de a fi ales în funcții publice naționale și locale în Republica Moldova, transpunerea în legislația națională a principiilor care se regăsesc în dreptul comunitar și anume: principiul subsidiarității, principiul proporționalității, principiul răspunderii statului Republica Moldova față de cetățeni pentru încălcarea dispozițiilor de drept comunitar etc.

Valorile religioase

În literatura juridică se recunoaște faptul că începuturile vieții juridice ale societății au fost asociate cu fenomenul religios, din care motiv dreptul a început a fi conceput în calitate de fenomen divin[53], lucru firesc

[53] Vida Ioan. *Legistica formală*. Ediția a V-a, revizuită și completată. Universul juridic, 2012, p. 260-263.

și natural, deoarece este cunoscut că până la apariția statului, ordinea socială s-a întemeiat pe o esență religioasă[54].

Este constatat faptul că în cadrul civilizației sumeriene[55] preoții erau administratori care planificau „eforturile maselor umane". Ei erau singurii care știau să calculeze sosirea anotimpurilor, să proiecteze canale și să supravegheze lucrările de întreținere a acestora, să ducă evidența unor date fără de care era imposibilă coordonarea eficientă a activităților sociale. Aura supranaturală ce li se atribuia le acorda preoților posibilitatea să-și dezvolte „capacitățile de organizare atât în sfera religioasă, cât și în cea practică până când au reușit să ridice societatea sumeriană la nivelul primar de civilizație"[56].

Toate acestea au contribuit la apariția unei teorii politice la baza căreia stătea un principiu fundamental al religiei mesopotamiene antice, în conformitate cu care capacitatea de a conduce venea de la zei. În același timp, regalitatea era învestită cu o puternică aură religioasă și prin participarea personală a regelui în ritualele religioase[57].

Izvoarele literare din secolul al XIII-lea î. Hr. demonstrează că marii regi din acea perioadă erau „prizonieri ai preoților, care, în calitatea lor de apărători ai vechiului ritual și interpreți ai oracolelor, controlau minuțios toate acțiunile zilnice ale monarhilor" [58].

Un alt exemplu este localizat în perioada istorică în care își are începutul clar religia ebraică, când o parte a populației evreiești pornise să străbată deșertul (apr. în secolul al XIII-lea î. Hr.) sub conducerea lui Moise. Schimbarea modului de viață, de la munca forțată în interesul public

---

[54] Schmitt C. *Teologie politică*. Traducere de L. Stan și L.Turcescu. București: Editura Universal Dalsi, 1996, p. 56.

[55] Izvoarele istorice nu furnizează date privitor la originile sumerienilor. Totuși se constată că aceștia au venit în văile Mesopotamiei dinspre sud. Primele orașe care nu erau decât „sate mari" erau concentrate în partea sudică a câmpiei aluvionale. Sumerienii divizau terenul irigat în suprafețe mari care aparțineau unui zeu, dar administrate de preoți în numele lui.

[56] McNeill William H. *Ascensiunea Occidentului: o istorie a comunității umane și un eseu retrospectiv*. Chișinău: Editura ARC, 2000, p. 33.

[57] McNeill William H. *Ascensiunea Occidentului: o istorie a comunității umane și un eseu retrospectiv*. Chișinău: Editura ARC, 2000, p. 52.

[58] McNeill William H. *Ascensiunea Occidentului: o istorie a comunității umane și un eseu retrospectiv*. Chișinău: Editura ARC, 2000, p. 147.

la viața hoinară din deșert necesita legi clare, aplicabile în noile condiții. Situația devenise complicată și prin faptul că vechile obiceiuri fusese uitate, iar cei ce l-au urmat pe Moise erau de origini diferite astfel lipsindu-le o conducere și organizare tradițională. În aceste circumstanțe, consideră William H. McNeill, era natural și inevitabil ca legea lui Moise să îmbrace o formă religioasă, inclusiv cele zece porunci [59]. Când tribul reformat de Moise s-a localizat în Palestina, celelalte triburi neavând o lege scrisă au adoptat religia monoteistă. Ulterior, scrierile istorice ale evreilor au fost influențate de credința iudaică al cărui rol ca Dumnezeu al Oștirilor însemna că puterea lui se manifestă „cel mai distinct în sfera politică și militară"[60].

În societatea evreiască timpurie profeții au devenit principalii purtători de cuvânt ai religiei lui Moise, motiv pentru care întreaga comunitate le cerea sfatul în orice problemă importantă. Cuvintele unui profet nu puteau fi ignorate nici măcar de regii și preoții ale căror acțiuni le denunța[61]. Profeții mai proclamau dreptatea și mila lui Dumnezeu, susținând că motivul pentru care El intervenea în viața oamenilor era „ajutorarea celor drepți și pedepsirea răului". În viziunea lui William H. McNeill, „această combinație de putere universală și dreptate absolută a exaltat tendințele spre universalism religios și individualism etic" apărute și în alte religii ale Orientului Mijlociu în acea perioadă[62].

Apariția creștinismului este considerată unul din momentele cele mai importante din istoria lumii, care, în viziunea noastră, nu putea să nu influențeze și apariția constituției.

În Imperiul roman, bunăoară, apariția creștinismului a condus la separarea „împărăției propovăduirii" de „împărățiile pământești": „Dați Cezarului ce este al Cezarului și lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu" (Matei, 22, 17-22)[63].

---

[59] McNeill William H. *Ascensiunea Occidentului: o istorie a comunității umane și un eseu retrospectiv*. Chișinău: Editura ARC, 2000, p. 157-158.

[60] McNeill William H. *Ascensiunea Occidentului: o istorie a comunității umane și un eseu retrospectiv*. Chișinău: Editura ARC, 2000, p. 158.

[61] McNeill William H. *Ascensiunea Occidentului: o istorie a comunității umane și un eseu retrospectiv*. Chișinău: Editura ARC, 2000, p. 160.

[62] McNeill William H. *Ascensiunea Occidentului: o istorie a comunității umane și un eseu retrospectiv*. Chișinău: Editura ARC, 2000, p. 160.

[63] Matei, XXII, 21, în *Biblia*, 1944, p. 1125-1126.

După Revoluția Franceză din 1879, doar Biserica a opus rezistență uzurpărilor la care s-a dedat guvernul revoluționar. Totuși, rolul ei în materie de drept scade. Asta însă n-a transformat Biserica într-o ramură a birocrației guvernamentale, deoarece „autoritatea preoților și a episcopilor nu provenea din suveranitatea populară și nici de la stat, ci din pretențiile lor de succesiune apostolică" [64].

Treptat, în cadrul societății și în procesul de evoluție a fenomenului juridic s-au produs o serie de metamorfoze, care s-au soldat cu crearea bazelor jus-naturalismului, ca urmare dreptul fiind extras din transcendentalismul religios și plasat în zona rațiunii umane[65]. A trecut mai bine de un secol de când autoritățile politice s-au separat de cele religioase, însă comunicarea dintre politic și religie rămâne a fi intensă. În calitate de argument poate servi utilizarea în limbajul politico-juridic a expresiilor de genul: „sacralitatea națiunii", „drepturi sacre", „voința națională și grație divină", „purificarea vieții politice" etc. considerate a fi împrumutate din limbajul religios[66].

Unele constituții în vigoare cuprind în conținutul său normativ formule religioase care apar în calitate de vector spiritual al creștinismului. De exemplu, Constituția României (art. 82) include în textul jurământului depus de Președintele țării, de membrii Guvernului expresia: „Așa să-mi ajute Dumnezeu!"[67], care este rostită doar pentru „legitimarea acțiunii politice ca fiind în armonie cu voința divinității"[68].

Majoritatea constituțiilor contemporane consacră în calitate de drept fundamental libertatea conștiinței și a cultelor religioase. Astfel, Constituția Republicii Moldova (art. 31) garantează libertatea conștiinței, care însă trebuie să se manifeste în spirit de toleranță și de respect reciproc. Constituția nu se limitează doar la consacrarea acestui drept, dar merge mai

---

[64] Constituția Republicii Moldova. Adoptată la 29.07.1994. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 1 din 12.08.1994.

[65] Vida Ioan. *Legistica formală*. Ediția a V-a, revizuită și completată. Universul juridic, 2012, p. 21.

[66] Amititeloiaie A. *Puterea politică din România contemporană și tendințele ei discreționare*. Iași, Junimea, 2009, p. 26.

[67] Constituția României nr. 429/2003. Publicată în: *Monitorul Oficial*, NR. 767 din 31 octombrie 2003.Drept.

[68] Amititeloiaie A. *Puterea politică din România contemporană și tendințele ei discreționare*. Iași, Junimea, 2009, p. 26.

departe, statuând și libertatea cultelor religioase, și dreptul acestora de a se organiza potrivit statutelor proprii, în condițiile legii. Cultele religioase sunt autonome, separate de stat și se bucură de sprijinul acestuia, inclusiv prin înlesnirea asistenței religioase în armată, în spitale, în penitenciare, în aziluri și în orfelinate[69].

În România cultele religioase sunt autonome față de stat și se bucură de sprijinul lui, inclusiv prin înlesnirea asistenței religioase în armată, în spitale, în penitenciare, în azile și în orfelinate[70]. Laicizarea și raționalizarea puterii politice a avut drept urmare diminuarea influenței Bisericii asupra actului de guvernare, inclusiv asupra constituției, însă nu a eliminat totalmente influența sacrului.

Declarațiile politice

Un alt factor în timp, care a determinat crearea constituției ca document juridic scris, au fost declarațiile din sec. al XVIII-lea și din perioada ulterioară. Declarația politică este o proclamație solemnă a vreunui organ, un document care conține aprecierea împrejurărilor și faptelor, scopurilor și principiilor de activitate. Declarația nu conține norme juridice, dar deseori constituie un punct de plecare pentru elaborarea și adoptarea unor astfel de norme în viitor. Declarațiile politice din sec. al XVIII-lea au constituit punctul de pornire pentru o situație calitativ nouă a societății fără împărțirea oamenilor pe stări sociale.

Declarațiile politice au proclamat egalitatea formală a tuturor oamenilor. Dacă factorii apariției constituției, examinați anterior, erau rădăcinile ei ideologice și istorice, declarațiile politice pot fi considerate pasul următor – germenii constituției și izvoarele ei în sfera politică. Aceste declarații proclamau scopul creării unei astfel de orânduiri statale care s-ar fi deosebit principial de toate cele precedente: anularea stărilor și a privilegiilor feudale, astfel ca oamenii să nu mai fie împărțiți după origine, proprietate, îndeletnicire și alte caracteristici; egalitatea formală în drepturi a cetățenilor; drepturile inalienabile ale omului.

Etapa contemporană a constituționalismului este specifică și prin extinderea factorilor de configurare a constituției de care este preocupată

---

[69] Constituția Republicii Moldova. Adoptată la 29.07.1994. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 1 din 12.08.1994.

[70] Constituția României nr. 429/2003. Publicată în: Monitorul Oficial, NR. 767 din 31 octombrie 2003.Drept

legistica formală care, făcând parte din științele guvernării, identifică câteva planuri ale puterii, inclusiv: stabilirea obiectivelor politice ale conducerii naționale; stabilirea soluțiilor normative necesare pentru atingerea obiectivelor politice; formalizarea mijloacelor, instrumentelor și metodelor de direcționare a comportamentului uman în vederea atingerii scopurilor politice prin intermediul normelor juridice[71].

Obiectivele politice ale conducerii naționale poartă un caracter extrajuridic, dar ele sunt definitorii pentru celelalte două elemente ale procesului de conducere politico-juridică a societății. Concomitent, ele contribuie la formalizarea mijloacelor, instrumentelor și a metodelor de direcționare a comportamentului uman orientat spre atingerea scopurilor politice prevăzute în constituții.

Sursa: Revista de știință, inovare, cultură și artă „Akademos", 2013, nr. 2 (29), p. 65-73. ISSN 1857-0461 (cat. B).

[71] Vida Ioan. *Legistica formală*. Ediția a V-a, revizuită și completată. Universul juridic, 2012, p. 4-5.

CONSTITUȚIONALISMUL: IMAGINE A SOCIETĂȚII SAU CONDIȚIE *SINE QUA NON* PENTRU O GUVERNARE MODERATĂ?

Ion GUCEAC

Ab initio trebuie să menționăm că evenimentele ce se derulează în tara noastră de-a lungul ultimilor douăzeci de ani au determinat necesitatea studierii mai aprofundate atât a constituționalismului în ansamblu, cât și a unor idei constituționale, în particular.

Acum două decenii se părea că perfecționând legislația, statul va păși în epoca înfloririi: va creste nivelul de trai, multe ramuri ale economiei vor abandona calea de dezvoltare extensivă și vor trece la cea intensivă, cultura va beneficia de cele mai noi realizări etc. Una dintre sarcinile primordiale ale politicii de stat era considerată cultivarea ideilor constituționale „globale": democrația, drepturile omului, supremația legii, independența justiției, pluripartitismul, care erau ridicate la rangul de valori sacre. Astăzi însă, aceste valori idolizate ne apar cu trăsături de sălbăticire și degenerare: punerea în practică a ideilor constituționale fundamentale a scos la iveală uriașe lacune atât în baza normativ-juridică, cât și în conștiința juridica a cetățenilor. Profesorul A. Smochină este de părere că „în condițiile noilor opțiuni politice în spațiul european, la 20 ani de la adoptarea Declarației de Independență societatea așteaptă de la comunitatea științifică explicarea faptului „ce fac" și cat de bine fac „acest lucru"[1]. Potrivit opiniei acad. Al. Roșca „Distrugerile materiale sociale de la începutul marșului nostru spre acel „viitor magnific" au atins proporții apocaliptice inimaginabile pentru condiții de pace și pentru o cale evolutivă"[2].

De altfel, o asemenea stare este una firească, deoarece s-a constatat că în societatea umană „situațiile în schimbare, mai ales cele care decurg din soluționarea problemelor din trecut (cazul Republicii Moldova este unul

---

[1] Smochină A. *Instituția prezidențială în Republica Moldova: probleme, aspecte contradictorii*. În: Revista Națională de Drept, nr. 10, octombrie 2003, p. 51.

[2] Revoluția Twitter, ucisă de bâlbâieli. http://www.adevarul.ro/international/Revolutia_Twitter_ucisa_de_balbaieli_0_457754785.html (accesat la 24.08.2011), p. 34.

concludent), creează noi dificultăți care, ca de obicei, interacționează. Mai mult, în epocile de schimbare rapidă, cum este cea de azi, e de așteptat ca ansamblul problemelor și înțelegerea importanței lor relative să evolueze rapid, dat fiind că, pe de o parte, percepția noastră devine mai limpede și, pe de altă parte, pentru că noile cunoștințe duc la descoperirea de noi pericole[3].

Anume din această cauză, în ultimii ani, științei dreptului constituțional i se încredințează misiunea de a explica și soluționa problemele legate de realizarea în practică a ideilor constituționalismului.

Deși Constituția Republicii Moldova din 1994 a pus temelia unui sistem constituțional modern, a unui regim politic democratic, ar fi prematur să vorbim despre un program integru de perfecționare a normelor de drept constituțional, de combatere a nihilismului juridic, a încălcării în masă a legii propus de teoria dreptului constituțional. Se afirmă că adoptarea Legii Supreme prin sine însăși nu garantează promovarea efectivă a ordinii constituționale, că „acest document normativ fundamental poate să rămână o simplă declarație în cazul în care lipsesc mecanismele, pârghiile și condițiile obiective de realizare a prevederilor sale”[4].

În prim-plan apar problemele identificării echilibrului între umanizarea legislației și eficientizarea mecanismului de aplicare a dreptului, perfecționării condiției de drept constituțional al indivizilor, ridicării gradului de responsabilitate al instituțiilor puterii de stat în fața populației, concentrării și desconcentrării împuternicirilor puterii de stat, centralizării și descentralizării, protecției și asigurării intereselor fiecărui om în parte și ale statului în ansamblu, menținerea integrității țării și încă altele câteva. Esența problemei, în viziunea profesorului A. Smochină, rezidă în edificarea unui sistem democratic bazat pe roluri sociale, instituționalizate și pe raporturile care ar asigura exercitarea eficientă a puterii asupra întregii societăți[5].

---

[3] King A., Schneider B. *Prima revoluție globală. O strategie pentru supraviețuirea lumii*. București: Editura tehnică, 1993, p. 32.

[4] Revoluția Twitter, ucisă de bâlbâieli. http://www.adevarul.ro/international/Revolutia_Twitter ucisa de_balbaieli 0 457754785.html (accesat la 24.08.2011), p. 8.

[5] Andrei Smochină, *Considerații cu privire la semnificația juridică Declarației de Independență a Republicii Moldova din 27 august 1991*. În: Revista de Studii și Cercetări Juridice, nr. 3-4, Chisinău: Pontos. 2010.

E puțin probabil ca sarcinile acestea să fie realizate pornind de la teza că ideile constituționale constituie acea inovație pentru Republica Moldova care, în timp de câteva decenii, pe măsura formării societății civile și a statului de drept, va deveni un element organic atât al sistemului juridic, cât și al conștiinței de drept.

După cât se pare, caracteristica definitorie a constituționalismului autonom la etapa actuală de dezvoltare a sa este că acesta a fost impus „de sus", pe verticală, în calitate de categorii abstracte ale „binelui și dreptății", pe când anumite grupuri sociale, deseori receptând doar forma exterioară, învelișul, doar termenii, încearcă să organizeze viața societății după principiile constituționale (aceasta referă îndeosebi la diferitele asociații de apărare a drepturilor omului). Nu fără temei s-a constatat că statelor aflate în proces de tranziție de la un regim politic la altul, adeseori li s-au „sugerat" prin diferite modalități mostre de reformare cu seturi de operațiuni, a căror eficacitate a fost testată și validată în alte condiții de timp și de loc"[6]. În context merită să reamintim aprecierea dată de marele istoric D. Gusti Constituției României din 1923 ca fiind „o haină mult prea largă pentru cel care trebuie să o îmbrace"[7]. Aceste lucruri ar trebui să fie cunoscute și de pseudo reformatorii autohtoni care, în sprijinul unor proiecte de acte legislative „primitive"[8] aduc în calitate de argument și experiența altor state, uitând de faptul că procesul de creație legislativă este condiționat de factorii de configurare a dreptului (cadrul social economic, istoric, național, politic, ideologic și cultural, factorul uman etc.).

Istoria constituționalismului indigen[9] demonstrează faptul că problema majoră a dezvoltării constituționale ca proces de organizare a instituțiilor publice, a voințelor individuale este nu noutatea ideilor constituționale propuse, ci conștiința de drept insuficientă care domină în societate. Este binecunoscut că deja la începutul sec. al XIX-lea teoria

---

[6] *Revoluția Twitter, ucisă de bâlbâieli*. http://www.adevarul.ro/international / Revolutia_ Twitter ucisa de balbaieli_0_457754785.html (accesat la 24.08.2011), p. 32..

[7] Gusti D. *Cuvânt de deschidere. Constituția din 1923 în dezbaterea contemporanilor*, București: Humanitas, 1990, p. 21.

[8] A se vedea în acest sens Proiectul de Lege cu privire la Academia de Științe a Republicii Moldova înaintat de un grup de deputați din fracțiunea partidului liberal.

[9] Guceac I., *Evoluția constituționalismului în Republica Moldova*, Chișinău, 2001, p. 13.

dreptului constituțional cunoștea un nivel destul de evoluat, dar acesta era doar un nivel tehnico-juridic, dar nu și juridico-psihologic sau social. În zilele noastre, de asemenea, există un decalaj considerabil între teoria dreptului constituțional și practica realizării ideilor constituționale întruchipate în normele juridice: ideile nu se transformă în ideologeme, în stereotipuri ale conștiinței de drept, iar actele legislative, care dezvoltă și concretizează ideile de drept constituțional și care, s-ar părea, poartă un caracter aplicativ, nu funcționează eficient.

Bineînțeles, nu putem vorbi despre faptul ca toate instituțiile societății civile să fie purtătoare de informații privind anumite etape ale aplicării ideilor constituționale. Cu atât mai mult, cu cât însăși societatea civilă, din țara noastră, parcurge etapa incipientă. Simpla trimitere la ideile constituționale în cel mai bun caz contribuie doar la formarea unui „*image*" – un chip atrăgător, privit din exterior și de la distanță, al instituțiilor societății civile. În condițiile unei astfel de politici de *image*, instituția mijloacelor de informare în masă este pusă în legătură cu manifestările particulare ale ideii drepturilor omului (libertatea cuvântului și dreptul de a căuta, primi, transmite, produce și difuza informație prin orice mijloace legale); instituția sistemului economic – cu ideea libertății antreprenorialului etc. Dar încercările de a apropia conținutul de imagine nici pe departe nu s-au încununat de succes. De regulă, faptul acesta este explicat prin eficiența insuficientă a mecanismului de realizare a constituției, cu toate că prin definiție constituționalismul proclamă supremația legii în detrimentul acțiunii arbitrare a guvernanților. Elementul central al conceptului de constituționalism este că în societățile organizate în stat, persoanele abilitate cu atribuții ale puterii publice nu sunt libere să facă tot ceea ce doresc, și în felul în care le convine, ci sunt obligate să țină cont de limitările asupra puterilor lor cât și procedurile ce sunt implementate în conformitate cu Legea supremă a statului.

O astfel de prezumție poate fi admisă doar într-o societate pentru care valorile constituționalismului au devenit parte a mentalității naționale, pe când la noi a prevalat și mai prevalează spiritul gregar, egoismul de partid, de grup și individual, determinat de slaba dezvoltare a societății civile, și de lipsa unor tradiții democratice durabile. Deci, prezumția cumsecădeniei reprezentanților puterii trebuie neutralizată. Prin ce ar trebui să se manifeste aceasta? În primul rând, prin înocularea în conștiința societății

a ideilor privind răspunderea pentru mari erori și abateri de la lege. În opinia acad. V. Anestiadi, „din cauza actualei clase politice, Republica Moldova a devenit o „enclavă", o „rezervație africană", identică unei foste colonii imperiale, unde domnește nedreptatea și sărăcia crasă a majorității populației. Sfidând elementara decență, acești indivizi profită în mod cinic și criminal, aș spune, de poziția pe care o au, huzurind, îmbogățindu-se ilicit"[10].

Într-adevăr, de la obținerea independentei ne-am pomenit că înțelegem greșit unele noțiuni elementare care constituie fundamentul constituționalismului contemporan. Democrația am substituit-o cu anarhia, libertatea – cu iresponsabilitatea, sentimentul civic l-am diluat în cosmopolitism și parcă am trăi într-o lume virtuală.

Un exemplu în acest sens reprezintă evenimentele care au avut loc în Chișinău la 7 aprilie 2009, când au fost devastate sediile Parlamentului și Președinției, acțiuni însoțite de acte de violență atât din partea protestatarilor, cât și din partea organelor de menținere a ordinii publice.

Pentru elucidarea circumstanțelor acestor evenimente au fost create două comisii de investigare a violențelor. Prima comisie a fost creată prin Decretul privind constituirea Comisiei de stat pentru elucidarea cauzelor, condițiilor și consecințelor evenimentelor din 7-8 aprilie 2009 din 21.04.2009[11].

Conform decretului, pe lângă elucidarea cauzelor, condițiilor și consecințe lor evenimentelor din 7-8 aprilie 2009, Comisia avea drept scop și elaborarea de măsuri pentru prevenirea desfășurării de acțiuni anticonstituționale și eliminarea cauzelor acestora. Comisia urma să activeze în condiții de maximă transparență și să prezinte concluziile până la 5 mai 2009 în cadrul unei ședințe a Parlamentului.

Comisia și-a întrerupt, însă, activitatea pe durata campaniei electorale pentru alegerile repetate din 29 iulie a aceluiași an. Președintele comisiei, deputatul Vladimir Țurcan, declarase, atunci că investigațiile vor fi reluate după scrutin, promisiune care așa și nu s-a mai materializat.

---

[10] Anestiadi V. *Onoarea de a-ti păstra numele*. Contrafort, anul XV, nr. 1-2 (171-172), ianuarie-februarie 2009, 12.

[11] Decretul privind constituirea Comisiei de stat pentru elucidarea cauzelor, condițiilor și consecințelor evenimentelor din 7-8 aprilie 2009 din 21.04.2009. In: Mon. Of. al RM, nr. 80-81/212 din 24.04.2009.

La 20 octombrie 2009 Parlamentul a constituit ce-a de-a două Comisie de anchetă pentru elucidarea cauzelor și consecințelor evenimentelor de după 5 aprilie 2009[12] care urma să prezinte Parlamentului un raport cu privire la rezultatele investigării evenimentelor de după 5 aprilie în termen de 6 luni. Așa-numita Comisie „Nagacevschi" și-a prezentat raportul în Parlament la 7 mai 2010 potrivit căruia:

- evenimentele din aprilie 2009 nu pot fi considerate tentativă de lovitură de stat sau puci;
- acțiunile poliției în noaptea de 7 spre 8 aprilie 2009 au fost disproporționale și ilegale, majoritatea persoanelor fiind reținute arbitrar de către poliție, în absența oricăror bănuieli rezonabile de comitere a unor acțiuni ilegale (contravenții sau infracțiuni);
- organele de poliție au aplicat în mod disproporțional și abuziv forța în procesul de reținere și în perioada aflării persoanelor reținute în custodia lor;
- în dosarele penale legate de evenimentele din aprilie 2009 procurorii au acționat conjunctural în dependență, probabil, de indicațiile politice ale conducerii țării din acea perioadă[13].

Astfel, la 730 de zile de la acest eveniment, politicienii care s-au perindat la guvernare în Republica Moldova tot promit să facă lumină în ilegalitățile și abuzurile comise de autorități în aprilie 2009[14].

După trei ani de la evenimentele din aprilie 2009 Procuratura Generală face următorul bilanț:

- 15 persoane condamnate și 160 de dosare penale intentate;
- pentru dezordini în masă și jafuri, procurorii au pornit 102 cauze penale, dintre care doar 30 au fost trimise în instanță;
- judecătorii au pronunțat 18 sentințe, opt persoane fiind condamnate; pentru tortură și exces de putere contra protestatarilor au fost pornite 58 de dosare contra polițiștilor;

---

[12] Hotărârea Parlamentului nr. 43-XVIII din 20.10.2009, În: M.O. al RM, nr. 157/447 din 22.10.2009.

[13] Muraru I., Tănăsescu E. S. *Drept constituțional si instituții politice*, ed a 13-a, Vol. II. București: Editura C.H. Beck, 2008.

[14] Raportul Comisiei de anchetă pentru elucidarea cauzelor și consecințelor evenimentelor de după 5 aprilie 2009. http://www.basarabeni.ro/stiri/social/vezi-aici-raportul-integral-al-comisiei-na gacevschi-doc-622/ (accesat la 24.08.2011).

- în privința a 44 de polițiști au fost finalizate și expediate în judecată 27 de cauze penale, condamnați fiind doar doi polițiști[15].

Un alt exemplu și mai revoltător este cazul amendamentului din 2010, a cărui introducere în Legea cu privire la jocurile de noroc[16] ar fi cauzat statului un prejudiciu de aproape 6 milioane de lei[17].

Și aici se iscă cea mai gravă întrebare despre responsabilitate, adică cineva trebuie să-și asume răspunderea pentru deciziile luate și pentru eficacitatea și rezultatele obținute. Evident că în țările civilizate orice deputat, orice ministru, procuror, judecător, orice persoană cu o responsabilitate publică, în momentul când ia o decizie, poartă deplina răspundere nu numai în fața conștiinței sale, nu numai în fața alegătorilor sau a statului, ci și în fața legii.

Din exemplele de mai sus vedem că la noi realitatea este absolut diferită. Încet expiră mandatul celor aleși în Parlament, se schimbă președinții și guvernele, electoratul buimăcit de politicianism își poartă povara speranțelor de la o campanie electorală la alta, oamenii politici pot promite orice, fiindcă nu există un mecanism care ar verifica îndeplinirea promisiunilor și ar informa electoratul că oamenii de stat pot comite orice fraudă, fiindcă nu există nici o forță care să-i apuce de mână, iar în acest haos desigur că înflorește și corupția, și crima organizată, și până la urmă suferă omul simplu, care își pune speranța în liderul politic, de calitatea deciziilor și discernământul căruia depinde salvarea țării de la catastrofă.

Concomitent, se impune realizarea într-o nouă formă a concepției separării puterilor. În general, ideea separării puterilor se transpune în practică dacă în societate s-a constituit un anumit echilibru între diverse grupuri sociale, dacă ele sunt gata să interacționeze și să conlucreze productiv în limitele spațiului juridic existent. În caz contrar, dacă accesul la putere (în toate formele ei) îl are doar o parte dintre grupurile sociale prezente în societatea respectivă, atunci are loc ‚sudarea" ramurilor puterii, concreș-

---

[15] http://www.publika.md/oficial--3-morti-si-460-de-persoane-torturate--in-aprilie-2009-282971.html (accesat la 24.08.2011).

[16] Legea cu privire la jocurile de noroc. În: M.O. al RM, nr. 50-52/230 din 20.05.1999.

[17] *Se caută vinovații de gafa în Legea cazinourilor*. http://www.publika.md/se-cauta-vinovatii-de-gafa-in-legea-cazinourilor_412891.html ; *Cine va „plăti" pentru greșeală în legea cazinourilor?* http://unimedia.info/?mod=news&id=31900 (accesat la 24.08.2011).

terea lor de fapt. În această ordine de idei susținem totalmente opinia exprimată de profesorul A. Smochină care consideră că „aplicarea actuală a principiului separației puterilor în stat constă în colaborarea autorităților legislative, executive și jurisdicționale în executarea funcțiilor sale în scopul creării unui echilibru și prevenirii unui eventual abuz din partea acestora”[18]. Același autor constată că în timpul remodelării instituției președintelui în Republica Moldova din 5 iulie 2000 a fost lăsată liberă chestiunea referitor la caracterul și natura doctrinei echilibrului de puteri în stat. S-a creat o confuzie, o interpretare controversată, stipulându-se dorința de a deveni parte a instituțiilor democratice occidentale[19].

În anii apropiați ar fi foarte importantă și necesară separarea definitivă a atribuțiilor prezidențiale și „prescrierea” în detaliu la nivelul unei legi constituționale a statutului Președintelui, a mijloacelor de soluționare a situațiilor de conflict în cazurile de confruntare cu alte ramuri ale puterii, procedurile de demitere a Președintelui din funcție, limitarea împuternicirilor prezidențiale etc. Reamintim că asemenea propuneri au mai fost formulate de specialiștii în domeniu, cu toate acestea carul așa și nu s-a urnit.

Și, în sfârșit, trebuie explicitat termenul „formă de guvernământ” și „regim politic”, deoarece în literatura de specialitate s-a menționat lipsa unor definiții general acceptate ale fenomenelor respective. Astfel, A. Medușevski, analizând situația din Federația Rusă, scria: „Forma actuală de guvernare este privită ca republică prezidențială, republică semiprezidențială, republică super-prezidențială, iar sociologii definesc caracterul regimului politic ca democrație plebiscitară, democrație latentă, chiar bonapartism[20].

Spre deosebire de literatura de specialitate mai veche, cunoscută în spațiul ex-sovietic, în care forma de guvernământ era recunoscută ca element al formei de stat, în literatura similară din Occident, problema teoretică a formei de guvernământ nu mai este abordată, atenția majoră fiind acordată regimurilor politice[21].

---

[18] Smochină A. *Instituția prezidențială în Republica Moldova: probleme, aspecte contradictorii*. În: Revista Națională de Drept, nr.10, octombrie 2003.

[19] *Ibidem*.

[20] Медушевский А.Н. *Пробелы в российской Конституции: механизмы конституционного процесса в условиях модернизации*. În: «Пробелы в российской Конституции и возможности её совершенствования». М., 1998, с. 30.

[21] Turpin D. *Droit constitutionnel*. Paris: P.U.F., 1994, p. 152.

Cu toate acestea, în doctrina contemporană a dreptului constituțional forma de guvernământ rămâne a fi interpretată ca fiind „modul în care sunt constituite și funcționează organele statale prin care se exercită puterea politică într-un stat”[22] ori „o modalitate de constituire și funcționare a autorităților publice legislative și executive centrale, vizând în special instituția șefului de stat în raport cu autoritatea legislativă”[23].

Așadar, forma de guvernământ este modul de formare și de organizare a puterilor de stat, interacțiunea dintre ele și populație, adică această categorie arată cine și cum conduce în stat.

La etapa contemporană, în funcție de particularitățile formei de guvernământ, toate statele se împart în monarhice și republicane[24]. Deci, în urma tratării clasice a noțiunii „formă de guvernământ”, statul poate fi ori republică, ori monarhie.

Cât privește regimul politic, primele încercări de definire a acestuia au fost întreprinse de reprezentanții științei dreptului constituțional. În mare parte aceste definiții erau fundamentate pe disjungerea funcției legislative de cea executivă și pe argumentarea posibilității de coexistență pașnică între ele. O asemenea manieră de definire a regimului politic nu este una constructivă, ea fiind în opinia politologului francez M. Duverger o definiție „auxiliară, care vizează tipurile de structuri guvernamentale”[25].

Dacă constituționaliștii se limitează doar la o analiză teoretică și, în esență, numai la instituțiile de stat, politologii extind cadrul cercetării instituțiilor existente în interiorul societății, accentul fiind pus pe cele politice, îmbinând cercetarea teoretică cu realitatea vieții practice.

În acest sens, M. Duverger scria următoarele: „Cel ce cunoaște dreptul constituțional și ignoră rolul partidelor politice are o imagine falsă despre regimurile politice contemporane”[26]. Rămânând un adept ferm al poziției

---

[22] Muraru I., T'ănăsescu E. S. *Drept constituțional si instituții politice*, ed a 13-a, Vol. II. București: Editura C.H. Beck. 2008, p. 60.

[23] Guceac I. *Curs elementar de drept constituțional*. Vol. I. Chișinău: Reclama, 2001, p. 104.

[24] Muraru I., Tănăsescu E. S. *Drept constituțional și instituții politice*, ed a 13-a, Vol. II. București: Editura C.H. Beck. 2008; Vrabie G. *Drept constituțional si instituții politice*, Iași, 1993; *Конституционное (государственное) право зарубежных стран*. М., 1996; Кулапов В. Л., Миронов О. О. *Формы государства*. În: «Теория государства» : Курс лекций/ Под ред. Н. Н. Матузова и А. В. Малько. М., 1997.

[25] Duverger M. *Institutions politiques et droit constitutionnel*. Paris, 1966, p. 179.

[26] Duverger M. *Les partis politiques*. Paris: P.U.F., 1962, p. 328.

instituționaliste de definire a regimului politic, M. Duverger susține: „Totalitatea instituțiilor politice care funcționează în țara respectivă, într-o anumită perioadă constituie regimul politic”[27].

O idee similară găsim și la G. Burdeau care spune: „În zilele noastre, pentru a caracteriza regimul care funcționează în stat, nu trebuie să ne mai întrebăm pe ce bază – parlamentară sau prezidențială – se înfăptuiește diviziunea puterilor, ci trebuie mai întâi lămurită calitatea partidelor, structura și scopurile lor”[28]. Pentru G. Burdeau, regimul politic se definește prin „totalitatea normelor, adoptate sau pur și simplu practicate în țara respectivă cu ajutorul cărora se înfăptuiește conducerea oamenilor”[29].

Un alt curent de politologi, având ca lider pe R. Aron, consideră că „regimul politic nu se reduce la simpla combinare de instituții”[30]. În explicarea criteriilor definitorii ale regimului politic, acest savant consideră că trebuie luate în calcul nu numai „legătura dintre instituții și modalitățile de funcționare a lor, ci și formele interdependențelor sale cu infrastructura, rolul și locul pe care-l ocupă administrația în cadrul regimului, contextul istoric în care acționează regimul”[31].

În doctrina constituțională, regimul politic este definit ca ,ansamblul instituțiilor, metodelor și mijloacelor prin care se realizează puterea[32].

Pornind de la aceste considerente, în legătură cu definirea, conținutul și esența regimului politic, putem aprecia următoarele:

- regimul politic reprezintă forma concretă de organizare și funcționare a sistemului politic și, în consecință, prin regim politic se înțelege modul concret de organizare, instituționalizare și funcționare a sistemului politic și de exercitare a puterii politice de către o forță social-politică în cadrul unei comunități sau unui sistem social global;

- deși în cadrul regimului politic instituțiilor și organelor puterii de stat le revin un rol important în constituirea și în funcționarea lor, regimul politic nu se poate rezuma la acestea, ci el cuprinde, organizațional și funcțional, întregul sistem politic;

---

[27] Duverger M. *Institutions politiques*. Paris: P.U.F, 1968, p. 13.
[28] Burdeau G. *Droit constitutionnel et institutions politique*, Paris, 1968, p. 147.
[29] Burdeau G. *Traite de science politique*, tom IV. Paris, 1952, p. 21.
[30] Aron R. *Démocratie et totalitarisme*, tom. IV Paris, 1952, p. 89.
[31] Aron R. *Démocratie et totalitarisme*, tom. IV Paris, 1952, p. 129.
[32] Drăganu T. *Introducere în teoria și practica statului de drept*. Cluj Napoca: Dacia, 1992, p. 24.

- natura regimului politic, forma sa de exprimare în planul practicii sociale este rezultatul raportului de forțe dintre clase, grupuri sociale, partide, formațiuni politice, într-un cuvânt, dintre cetățeni, organizații, dintre acestea și societatea civilă și politică;

- regimul politic nu poate și nu trebuie identificat cu forma de guvernământ care desemnează modul concret de formare și organizare a organelor puterii de stat, caracteristicile și principiile lor, a raporturilor dintre ele și celelalte organe ale statului, precum și a raporturilor dintre ele și celelalte forme instituționalizate ale sistemului politic. În schimb, regimul politic înseamnă materializarea expresă a unor operațiuni axiologice, a unei ierarhii specifice a valorilor în general și a valorilor politice în particular. Chiar dacă unele elemente ale regimului politic se suprapun, sub anumite aspecte, cu cele ale formei de guvernământ sau ale structurii de stat, prin aceasta ele nu-și dizolvă identitatea.

Cu excepția monarhiilor absolute unde apar regimuri dictatoriale, forma de guvernare nu poate decide natura regimului politic, dar, în cea mai mare măsură, este rezultatul raportului dintre aceasta și cetățeni.

Se știe că regimul politic poate fi totalitar, autoritar sau democratic. Să ne oprim la acesta din urmă ca fiind cel mai apropiat nouă. Putem vorbi despre aceea că regimul politic democratic se raportează la principiile constituționalismului, de aceea, e puțin probabil ca puterea politică să fie realizată doar în baza ideii democrației. Ideea democrației, dacă nu este susținută de o putere de stat viguroasă, conduce la un parlamentarism corporativ, la o suveranizare agresivă a unor unități administrativ-teritoriale, mai ales a celor cu statut juridic special (ca UTA Găgăuzia) etc. Ideea democratizării, dacă nu este consolidată de ideile drepturilor omului, de ideea continuității etc., devine o abstracție inutilă, de care să te debarasezi aproape cu recunoștință pentru „o gură de nelibertate": e neplăcut, dar folositor (sau chiar convenabil).

Credem, așadar, că în locul definiției „regim politic democratic" este cât se poate de potrivit termenul „regim politic constituțional", adică un astfel de mod de înfăptuire a puterii politice, când ideea democrației, transformată în principiu constituțional, este strâns legată de alte idei constituționale (supremația Constituției, pluralismul politic, drepturile și libertățile omului, independența justiției etc.). Înfăptuirea puterii politice în baza acestor idei va contribui la sporirea eficienței acesteia, mai ales prin faptul că

regimul politic constituțional, însoțit de principiile constituționalismului, va conduce spre o guvernare moderată asigurată de autoritatea supremă a unor legi adoptate cu chibzuință. Un astfel de mecanism este viabil și funcțional și în prezent în majoritatea statelor europene, mai accentuat în cele membre ale Uniunii Europene și în cele nord-americane. Guvernarea moderată, fiind garanția libertății, este însoțită totodată de înțelepciunea practică și nu mai puțin, de simțul și responsabilitatea politică.

Reamintim că cea mai consistentă argumentare teoretică a guvernării moderate politice este prezentată în cunoscuta lucrare semnată de Charles Louis de Montesquieu *Despre spiritul legilor*, apărută în prima jumătate a Secolului Luminilor. „Nu trebuie să-i conducem pe oameni cu ajutorul unor măsuri extreme; trebuie să fim cumpătați în folosirea mijloacelor pe care natura ni le pune la dispoziție pentru a-i conduce", scria Montesquieu[33].

Guvernarea moderată poate fi garantată doar într-o societate care își întemeiază viața pe principiile fundamentale ale constituționalismului, cum ar fi: separația puterilor și domnia legii, echilibrul dintre libertatea politică și cumpătarea acesteia. A construi arhitectura instituțională a guvernării moderate în condițiile constituționalismului contemporan nu este o operă a naturii, ci rezultatul unui eefort consistent al celor cărora poporul le încredințează exercițiul suveranității naționale.

Sursa: „In honorem Andrei Smochină. Studii de drept național". Institutul de Istorie, Stat și Drept, Chișinău, 2013, p. 312-320.

[33] Charles Louis de Montesquieu. *Despre spiritul legilor*. București: Editura Științifică, 1964, 109.

КОНСТИТУЦИОННЫЕ ОСНОВЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

Ион ГУЧАК

Мы живем в знаменательную эпоху, когда происходят системные реформы в разных странах. Для того чтобы не заблудиться и не совершить ряд неоправданных ошибок, необходимо обозначить правильное направление и сущность развития каждой страны. Это возможно, в частности, посредством определённых координат, одну из которых представляют отношения между государством и экономикой. Немаловажным является и удачное применение положительного опыта других стран, поскольку это, прежде всего, источники передовых информаций, технологий, конкуренции, иными словами, все то, что предоставляет повышенные шансы для социально-экономического развития. В этом контексте мы разделяем точку зрения, высказанную известным польским экономистом и политиком Лешеком Бальцерович о том, что страна, разрывающая отношения с внешним миром, ведет себя как человек, который решает отказаться от огня, и ест сырое мясо только потому, что если пользоваться огнем, то можно обжечься. Все страны, которым удалось вырваться из состояния отсталости и догнать развитые, с экономической точки зрения, государства, воспользовались сполна их положительным опытом и постарались избежать их ошибок[1].

Реформы последних десятилетий, проведенные, практически, в странах всех категорий (в развитых капиталистических, в странах третьего мира и в постсоциалистических), не обошлись без пересмотра основных принципов экономической политики государства, провозглашенных в Конституциях. Неопровержимым фактом является то, что Конституция, не являясь экономическим документом,

[1] Leszek Balcerowicz. *Libertate și dezvoltare: economia pieței libere*. București: Compania, 2001, p. 21–22.

оказывает значительное влияние на социально-экономическое развитие страны.

Конституционные основы экономических отношений представляют собой совокупность конституционных принципов, устанавливающих базовые, основополагающие положения в экономической сфере страны[2].

На современном этапе наших государств идет становление качественно новых по содержанию, целям и задачам экономических отношений, научное осмысление которых представляет собой одну из насущных проблем современного развития науки конституционного права.

Основополагающим принципом, характеризующим отношения государства и экономики, долгое время являлась и во многих странах сейчас является концепция рыночной экономики[3]. Концепция рыночной экономики понимается по-разному, часто – как отношения „минимального государства" и рынка, который сам обеспечит всестороннее регулирование экономики.

В настоящее время во многие новые конституции, принятые в постсоциалистических странах, включены принципы рыночной экономики, которые декларируют право любого хозяйствующего субъекта выбирать предпочтительный вид экономической деятельности и осуществлять эту деятельность в любой допускаемой законом форме.

Например, Конституция Венгрии 1949 года (пересмотренная в 1989) предусматривает рыночную экономику, в которой частная собственность и государственная собственность имеют равные права и в равной степени защищены (статья 9 часть (1.))[4], а Конституция Албании, 1998 г. предусматривает экономическую систему, основанную на государственной и частной собственности, включающую рыночную экономику и свободу предпринимательской деятельности (статья 11 часть (1))[5].

---

[2] *Конституционное право Российской Федерации*, Москва: Норма, 2010, с. 198.

[3] В.Е. Чирукин. *Современное государство*. Москва: „Международные отношения", 2001, с. 300.

[4] *Конституции государств Европы*. Москва: НОРМА, 2001 г.

[5] Там же.

В Конституции Польши (статья 20) используется понятие социальное рыночное хозяйство. Социальное рыночное хозяйство опирается на свободу хозяйственной деятельности, частную собственность, а также на солидарность, диалог и сотрудничество социальных партнеров, является основой экономического строя Польской Республики[6]. Конституция Перу, 1993 год, статья 58 использует термин „социальная экономика рынка", в рамках которой осуществляется предпринимательская деятельность[7].

В большинстве фундаментальных законах закреплено положение о свободе экономической деятельности. Этот принцип позволяет участие людей в производстве, распределении, перераспределении материальных и иных благ для удовлетворения своих потребностей. Например, Конституция России (статья 8) обеспечивает единство экономического пространства, свободное перемещение товаров, услуг и финансовых средств, поддержку конкуренции, свободу экономической деятельности[8]. Конституция Испании (1978) признает свободу действий предприятий „рыночной экономики" (статья 38).

После внесения изменений в Конституцию Китая, 1982, определено понятие „социалистическая рыночная экономика" (статья 11), основу которой составляют частные домохозяйства, работающие в установленном законом порядке.

Необходимо признать что хотя рынку нет альтернативы, без государственного регулирования экономики и регулирования самого рынка не обойтись Поэтому в условиях глобального финансового кризиса появились и другие изменения в регулировании экономической сферой. Так, в некоторых странах государственное регулирование в определенных областях уменьшается (например, в Республике Молдова постепенно меняется отношение к малому и среднему бизнесу), в других странах в ряде областей государственное регулирование расширяется, а в иных, наоборот, усиливается, если для развитых капиталистических стран характерна тенденция увеличения государственного регулирования, то для постсоциалистических стран – смягчение регулирования, а для тоталитарных социалисти-

---

[6] Там же.

[7] Политическая Конституция Перу, worldconstitutions.ru/archives/534

[8] http://constitutii.files.wordpress.com/2013/01/2008-ru.pdf (01.07.2013).

ческих стран – включение капиталистических элементов в систему государственного регулирования.

Признание и защита разных форм собственности. Отношения собственности являются одним из главнейших элементов экономической системы гражданского общества. Отношение к вопросу о собственности и формах ее проявления в решающей степени определяет реальный статус свободы личности, экономическую и политическую систему любого общества, поэтому лишь некоторые конституции не содержат нормы касающиеся собственности (Ливан, Нидерланды), но существуют положения о запрете экспроприации (то есть о национализации без компенсации владельцу)[9]. В конституциях Бельгии (1994), Дании (1953), Греции (1975), Финляндии (1999), большинства стран Содружества, франкоязычных стран Тропической Африки, стран Латинской Америки собственность указана без каких-либо конкретных различий.

Некоторые конституции используют понятие частной собственности или просто собственности. Конституция Румынии, в частности (статья 44), использует понятие право собственности, но государственные обязательства гарантируются. Конституция Украины использует понятие собственности, но устанавливает, что „собственность обязывает" и „не может использоваться в ущерб человеку и обществу" (статья 13). В Конституции Исламской Республики Афганистан (статья 9) применена синтагма „государственная собственность", таким образом, шахты и подземные ресурсы являются государственной собственностью, а защита и использование государственной собственности регулируются законами штата[10].

В одних конституциях упоминается о государственной и частной собственности (Конституция Республики Беларусь (статья 13), Италии (статья 42), Казахстана (статья 6), Албании (статья 11), а в других – общественная и частная собственность: (Основной закон Саудовской Аравии (16 статья, 18, 19)[11], Конституция Болгарии (статья 17).

---

[9] Во многих странах Латинской Америки термин „экспроприация" используется и когда дело доходит до национализации, если это делается с компенсацией владельцу.

[10] Конституция Исламской Республики Афганистан, mykpzs.ru/konstituciya-islamskoj-respubliki-afganistan2004-rus (14.02.2013).

[11] Основной низам (Положение) Королевства Саудовская Аравия, worldconstitutions.ru/archives/86 (16.04.2013)

В некоторых Конституциях указываются даже три формы собственности. Так, Конституция Азербайджана (статья 13) включает в себя три вида собственности: государственную, частную, муниципальную, Конституция Словакии (статья 20)[12] включает государственную, частную и общинную собственность (последняя в этой стране означает муниципальную собственность общины – муниципальное образование первого уровня) и имущество предприятий.

В конституциях стран Латинской Америки, кроме классических видов собственности, указаны и другие: семья, собственность индейцев или коренных народов этой земли. Например, Конституция Мексики использует понятие малая земельная собственность (статья XV); семейное имущество (статья XVII G))[13]. Также в Конституции Колумбии (статья 50) мы сталкиваемся с понятием семейного имущества, включая и недвижимость (статья 184)[14].

В Конституции Вьетнама (статья 15) собственность представлена в нескольких формах: народная, коллективная, частная, причем первые две являются основными[15].

В Конституции Китая (статья 6) основа социалистической экономической системы объявлена как общественная социалистическая собственность на средства производства, то есть собственность коллективная и собственность трудящихся масс. Однако Конституция признает, что на этапе зарождающейся социалистической экономической системы, в рамках доминирующей общественной собственности могут развиваться параллельно и другие формы собственности[16]. В соответствии со статьей 8 этой Конституции в сельских районах Китая допускаются различные формы совместного управления собственностью: производство, поставка, кредит, потребление и т.д., которые являются социалистическими секторами экономики, основанными на коллективной собственности трудящихся. Сельскохозяйственные работники, члены коллективных

---

[12] *Конституции государств Европы*. Москва: НОРМА, 2001 г.

[13] Конституция Мексиканских Соединенных Штатов, www.uznal.org/constitution.php?country =Mexico&constitution=79 (12.05.2013).

[14] Конституция Колумбии, constitutions.ru/archives/90 (17.06.2013).

[15] Конституция Вьетнама, mykpzs.ru/konstituciya-vetnama-1992 (12.04.2013).

[16] Конституция КНР 1982 г. (с изм. 1988, 1993, 1999, 2004 гг.).

сельскохозяйственных организаций имеют право, в пределах, установленных законом, управлять сельскохозяйственными секторами и дополнительно к приусадебным участкам для личного пользования в горных местностях могут выращивать домашний скот.

В Конституции Кубы (статья 15) декларируется, что социалистическая собственность государства является собственностью всего народа, и установлено, что: земля не принадлежит мелким сельскохозяйственным производителям и кооперативам, созданным ими, полезные ископаемые, морские ресурсы, леса, воды, дороги, сахарные заводы, фабрики, транспорт, все предприятия, банки, оборудования и имущество экспроприированы у империалистов, латифундистов и буржуазии; имения, заводы, предприятия и здания, построенные или приобретенные государством, используются для экономического назначения, социально-культурного отдыха, в том числе те, которые будут построены, созданы или приобретены[17].

Как мы видим, все конституции содержат нормы о неприкосновенности собственности. Конституции устанавливают равенство всех форм собственности (в тоталитарных социалистических странах также утверждается этот факт, но государственная социалистическая собственность пользуется приоритетом, в том числе и правовым). Во многих странах допускается национализация частной собственности и обращение ее в собственность государства и это говорит о том что национализация не противоречит принципам современной экономики.

Национализация, однако, может быть осуществлена обычно при соблюдении трех конституционных условий: в интересах общества (а не отдельных социальных групп), на основе закона, принятого парламентом, при выплате равноценного возмещения. Многие конституции включают в себя нормы о возможности национализации частной собственности с компенсацией владельцам. О приватизации государственного и муниципального имущества в конституциях упоминается редко (обычно в постсоциалистических), а такие меры, как национализация, встречаются лишь в некоторых странах.

Наряду с общим принципом свободы собственности государство устанавливает также определенные ограничения для свободы

[17] Конституция Кубы, ru.wikisource.org/wiki (18.05.2013).

гражданского оборота отдельных видов собственности (оружия, ядов, наркотиков), определяет объекты исключительной государственной собственности. В большинстве случаев к исключительной государственной собственности относятся богатства (недра, полезные ископаемые), определенные сектора территории страны (например, прибрежная полоса). Исключением является Конституция Нидерланд, в которой декларируется, что земля не является исключительной собственностью государства, а в Израиле – Основной закон о земле является частью Конституции[18].

В Афганистане в исключительной собственности государства находятся полезные ископаемые (Статья 9 Конституции, 2004), в Испании – пляжи, берега, континентальный шельф, природные ресурсы в экономической зоне (статья 32 Конституции, 1978) в Никарагуа – недра (статья 242 Конституции)[19], в Болгарии (статья 18 Конституции 1991 г.) – недра, прибрежные районы, республиканские дороги, воды, мосты, парки общегосударственного значения (с некоторыми исключениями), природные и археологические заповедники, установленные законом. Конституция Республики Беларусь 1996 года, устанавливает, что недра, леса, воды, являются исключительной собственностью государства. В Кувейте (статья 21 Конституции 1962 года) декларируется, что в исключительной собственности государства находятся природные ресурсы и их производные (нефть, газ).

В Саудовской Аравии собственностью государства являются „все ресурсы на земле и под землей, данные Аллахом" воды, которые находятся под юрисдикцией государства, а также и доходы от их эксплуатации (статья 14 Основного закона)[20]. И Конституция Йемена (статья 8)[21] содержит положения, согласно которым природные ресурсы и все их производные, в том числе энергетические ресурсы на всей территории государства, в недрах территориальных вод, континенталь-

---

[18] Основной закон о земельных владениях, 1960 г., knesset.gov.il/description/ru/mimshal_yesod1_ru.htm (23.02.2013).

[19] Конституция Республики Никарагуа, worldconstitutions.ru/archives/52 (24.06.2013).

[20] Основной Низам (Положение) Королевства Саудовская Аравия, worldconstitutions.ru/archives/86 (25.06.2013).

[21] Конституция Йеменской Арабской Республики (1991), www.worldislamlaw.ru/archives/289 (23.06.2013).

ной платформы и в экономической зоне находятся в государственной собственности и используются для общественных целей.

В Словакии исключительной собственностью государства декларированы минеральные богатства, пещеры, подземные воды, воды лечебных источников (статья 4 Конституции, 1992)[22]. С новый подходом встречаемся в Конституции Мексики (статья 27), которая декларирует, что непосредственной собственностью государства являются все минералы или элементы, которые находятся в жилах, пластах, а также в массовых или очаговых месторождениях, имеют другую природу, чем сама земля; таковы минералы, из которых извлекаются металлы и металлоиды, месторождения драгоценных камней и места добычи каменной соли, а также отложения соли, образуемые непосредственно морской водой, продукты разрушения скал, извлечение которых требует проведения подземных работ, залежи минералов или органических веществ, которые могут быть использованы в качестве удобрения, твердое минеральное топливо, нефть и все другие углеводороды в твердом, жидком или газообразном состоянии.

В Республике Молдова (статья 127 Конституции) все богатства недр, воздушное пространство, воды и леса, используемые в общественных интересах, природные ресурсы экономической зоны и континентального шельфа, пути сообщения, а также другие богатства, определенные законом, являются объектами исключительно публичной собственности.

Свобода рынка труда. Известно, что труд создал Homo Faber, и поэтому для эволюции и развития современной цивилизации именно человеческий труд является необходимой предпосылкой социального прогресса. И как утверждал Эминеску[23]: „богатство нации заключается не в деньгах, а в труде”[24].

Учитывая тот факт, что труд является основой экономической системы, вопросы, касающиеся труда, всегда находят место в Конституции. Не случайно Конституция уделяет особое внимание этому

---

[22] *Конституции государств Европы*. Москва: НОРМА, 2001 г.

[23] Михáй Эминéску (рум. Mihai Eminescu (15.01.1850–15.06.1889) – румынский поэт, классик румынской литературы.

[24] Munca (citate celebre, maxime, cugetări despre Muncă), www.intelepciune.ro/citate_celebre_maxime_cu (25.06.2013).

вопросу. „Каждый человек, – говорится в Конституции Республики Молдова (статья 43, пункт 1) имеет право на труд, на свободный выбор работы, на справедливые и благоприятные условия труда и на защиту от безработицы".

В некоторых конституциях прописаны нормы для работников, гарантии, которыми они пользуются в рамках трудовых соглашений. Конституция Бразилии (статья 7) среди прочего предусматривает меры, призванные улучшить жилищные условия „тружеников села и города", а также декларируются: защита труда и защита от несправедливого увольнения; страховка при вынужденной безработицы; минимальная заработная плата, установленная законом и унифицированная на национальном уровне, достаточная для того, чтобы позволить трудящемуся покрыть элементарные жизненные потребности и потребности его семьи в отношении жилища, питания, образования, здравоохранения, досуга, одежды, гигиены, транспорта и социального страхования; эта минимальная зарплата подвергается периодическим пересмотрам с целью гарантирования покупательной способности; запрещается использовать минимальную заработную плату в качестве основания для расчетов других выплат; потолок заработной платы, пропорциональный значению и сложности труда; оплачиваемый тринадцатый месяц на основе полной месячной заработной платы или пенсии по старости, оплата ночного труда выше, чем оплата дневного труда; защита заработной платы в соответствии с предписаниями закона; удержание из заработной платы является преступлением и т.д.

В соответствии с Конституцией (статья 33), все испанцы имеют право на труд и оплату, достаточную для удовлетворения своих потребностей и их семей, без какой-либо дискриминации по полу. В Конституция Италии (ст. 1) декларируется: Италия – демократическая Республика, основывающаяся на труде. В соответствии со статьей 36 Конституции трудящийся имеет право на вознаграждение, соответствующее количеству и качеству его труда и достаточное, во всяком случае для обеспечения ему и его семье свободного и достойного существования. Конституция Португалии (ст. 53) гарантирует трудящимся безопасность в сфере занятости, причем запрещаются увольнения без справедливой причины или по политическим или идеологическим мотивам.

В некоторых конституциях декларируется, что труд – это право и долг человека. Например, в Испании (статья 35 Конституции) все испанцы обязаны трудиться, и имеют право на труд. Конституция Японии (статья 27) предусматривает, что каждый человек должен иметь право на труд. В соответствии с положениями статьи 55 Конституции Вьетнама труд является правом и обязанностью граждан. В текстах многих конституций можно найти положения, запрещающие любые формы эксплуатации. Положение статьи 3 Конституции Пакистана требует от государства обеспечить искоренение всех форм эксплуатации[25].

Свобода экономической деятельности. Этот принцип является основой конституционного начала экономической деятельности, так как позволяет каждому беспрепятственно вступать в нее, создавать предприятия, распоряжаться продуктами своей деятельности, то есть право каждого использовать свои способности и имущество любым не запрещенным законом способом.

В соответствии с Конституцией Азербайджана (статья 15) государство не допускает монополизма и недобросовестной конкуренции в экономических отношениях, В Мексиканских Соединенных Штатах (статья 28 Конституции) не существует какого бы то ни было рода монополий, за следующими исключениями: чеканка монеты; почта, телеграф и радиотелеграф; выпуск денежных знаков и.т.д.

В некоторых конституциях монополии разрешаются только при условии, что они не влияют на права граждан и других участников экономических отношений. Конституция Колумбии (статья 31) определяет, что никакой закон, устанавливающий монополию, не может быть применен до того, как полностью будут удовлетворены лица, которые в силу этого закона теряют возможность заниматься дозволенной деятельностью. Никакая монополия не может быть установлена иначе, как с целью извлечения дохода в чрезвычайном порядке и на основании закона[26].

Прогнозирование экономического развития со стороны государства. Тексты конституций также включают положения об экономическом планировании.

---

[25] Конституция Исламской Республики Пакистан, http://constitutions.ru/archives/57 (12.06.2013).

[26] Конституция Республики Колумбия, constitutions.ru/archives/90 (02.07.2013).

Американский автор Г. Шварц отмечает, что нигде в мире, не встретишь сейчас абсолютно нерегулируемой, бесконтрольной рыночной экономики".[27] В свою очередь французский автор Ж. Шевалье отмечает: „Государство все чаще вмешивается в деятельность экономики... в жизнь общества. Такое поведение государства отражает подлинную революцию в умах"[28].

В настоящее время директивное планирование на несколько лет характерно лишь для некоторых стран, но для конституционных норм уже не присуща жесткость прошлых лет. Конституция Кубы (статья 16) декларирует, что государство организует, направляет и контролирует экономическую жизнь в стране согласно Единому плану социально-экономического развития, в разработке и выполнении которого активно и сознательно участвуют трудящиеся всех отраслей хозяйства и других сфер общественной жизни. Развитие экономики служит целям укрепления социалистической системы, лучшему удовлетворению материальных и культурных потребностей общества и граждан, содействию развития личности и ее достоинства, прогрессу и безопасности страны и способности нации выполнять интернациональный долг нашего народа.

Экономические требования планирования иногда содержат и социально-экономические пути развития. Так, Конституция Бразилии (статья 174) определяет в качестве нормативного участника и регулятора экономической деятельности государство, которое в соответствии с предписаниями закона осуществляет функции надзора, стимулирования и планирования; последняя функция имеет предписывающий характер для публичного сектора и простой индикативный характер для частного сектора.

Во Франции законы планирования определяют действия государства (статья 34 Конституции). Конституция Португалии (ст. 80 лит. Е) в числе основных принципов экономической системы включает и планирование. Конституция Испании (ст. 131) предусматривает, что государство посредством издания закона может планировать общую экономическую деятельность в целях удовлетворения

---

[27] Цит. по: *Свобода, равенство и право человека*. Москва, 1997, с. 150.
[28] Шевалье Ж. *Государственная служба*. Москва, 1996, с. 18.

коллективных потребностей, выравнивания и гармонизации регионального и секторального развития и стимулирования роста доходов и богатства, а также их наиболее справедливого распределения. Во Вьетнаме, государство в соответствии с Конституцией (статья 26) осуществляет руководство единой национальной экономикой, регулирует принятие законов, планов и правил.

Другой важной проблемой регулирования экономической системы являются принципы распределения общественного продукта. В большей степени это характерно для социалистических конституций. Вначале эта проблема была связана с установлением принципов распределения результатов труда. Например, в Молдавской АССР в Конституции 1938 (статья 12) был принцип: „кто не работает, тот не ест", он повторяет другой принцип, согласно которому „от каждого по способностям, каждому по труду".

Ныне этот принцип социализма декларирован в Конституции Кубы (статья 19). В Конституции Северной Кореи (статья 70) содержится положение о том, что оплачиваемый труд ее граждан соответствует качеству и количеству их труда[29]. Конституция (статья 83) предусматривает, что граждане обязаны сознательно и активно работать, строго соблюдать дисциплину.

Конституция Ирландии 1937 года (статья 45) устанавливает, что одним из принципов социальной политики, которым должен руководствоваться ирландский парламент и который обязывает государство гарантировать, что владение и управление, материальные ресурсы общества должны быть поделены поровну между отдельными гражданами и классами общества, для лучшего содействия общему благу, к сожалению, на наш взгляд, вряд ли можно реализовать. В Конституции Испании 1978 года декларируется, что государство „будет способствовать росту доходов населения, богатству и их оптимальному распределению" (статья 131). Аналогичные положения имеются и в конституциях мусульманских государств. Например, Конституция Ирана (статья 46) предусматривает, что каждый является собственником того, что заработал своим законным тру-

[29] Социалистическая Конституция Корейской Народно-Демократической Республики, vkpb.ru/old/kndr/ const_kndr.shtml (08.07.2013).

дом. Никто не может под предлогом собственности на продукт своего труда лишить другого возможности труда и получения дохода.

Положение о распределении общественного продукта включены в Конституцию Индии (статья 38, 39). Государство стремится поднять благосостояние народа, обеспечивая и охраняя возможно более эффективным образом социальный порядок, при котором социальная, экономическая и политическая справедливость определяет сущность всех учреждений, в которых воплощается жизнь нации). Государство, в частности, стремится свести к минимуму неравенство в доходах и тем самым устранить неравенство в статусе, условиях и возможностях не только среди отдельных лиц, но и среди групп населения, проживающих в различных местностях или практикующих различные профессии.)

Согласно временной Конституции Непала (статья 140), ответственность за распределение и мобилизацию ресурсов страны разделяют между собой правительство Непала и органы местного самоуправления в соответствии с законом. На органы местного самоуправления возлагается ответственность по идентификации, подготовке и исполнению местных программ, касающихся поддержания равного баланса, справедливого распределения и развития ресурсов и средств производства. Мобилизация и распределение доходов в соответствии с частью 1 преследует своей целью всеобъемлющее развитие социально и экономически отсталых классов и общин в целях более сбалансированного и справедливого развития нации[30].

Согласно Конституции Бангладеш, государство обязано принимать эффективные меры для искоренения экономического неравенства и обеспечения справедливого распределения богатств и возможностей среди граждан в целях достижения единого экономического уровня по всей стране[31]. Конституция Филиппин (Часть XII, статья 1) декларирует в числе целей своей национальной экономики и справедливое распределение возможностей, доходов и национального богатства[32].

---

[30] Переходная Конституция Непала от 15 января 2007 года, ru.wikipedia.org/wiki/Непал (20.08.2013).

[31] Конституция Бангладеш, mykpzs.ru/konstitutionnoe-pravo-bangladesh (20.08.2013).

[32] Конституция Филиппин, worldconstitutions.ru/archives/36 (20.08.2013).

Наиболее важным компонентом конституционного регулирования экономики является установление принципов финансовых отношений. В процессе конституционной реформы последних десятилетий в ряде стран (Австрия, Германия, Канада, Финляндия, Швейцария) в конституцию были внесены многочисленные поправки к разделам, регулирующим финансовые отношения. Одновременно необходимо иметь в виду и конституционный опыт стран, которые в конце XX века освободились от тоталитарного режима и приняли новые конституции, установив основные принципы финансовых отношений. Среди стран, которые внесли новые элементы в Конституцию, в частности, в регулирование финансовых отношений, есть и Молдова, в Конституцию которой введен раздел, посвященный этой теме, Раздел IV – Национальная экономика и публичные финансы, который включает в себя положения, касающиеся экономической системы, имущества, в том числе иностранных граждан и лиц без гражданства, внешнеэкономической деятельности, финансово-кредитной системы, национального публичного бюджета, налоговой системы, Счетной палаты.

Многие конституции декларируют одинаковые принципы налогового права, такие как определение налогового обязательства по закону, всеобщности, равенства, справедливости, соразмерности, платежеспособности и т.д. Кроме этого, в конституции включаются специальные нормы, конкретизирующие эти положения. В некоторых конституциях, например Германии (статья 106), декларируется принцип сдерживания чрезмерного налогового бремени и обеспечения уровня жизни, равного на всей территории федерации. Другие конституции включают положения, учитывающие способность налогоплательщика по уплате налога.

Например, Конституция Испании (статья 31) декларирует, что каждый должен участвовать в общих расходах в соответствии со своими экономическими возможностями посредством справедливой налоговой системы, основанной на принципах равенства и прогрессивного наложения, которая ни в коем случае не должна носить характер конфискации. Например, Конституция Италии (статья 53) обязывает всех участвовать в государственных расходах в соответствии со своими возможностями. Статья 78 Конституции Греции

запрещает налагать и взимать без наличия формального закона, определяющего субъект налогообложения, доход, вид собственности, расходы и финансовые операции или их категории, к которым данный налог относится. Федеральная Конституция Швейцарской Конфедерации (статья 127. Принципы, регулирующие налогообложение) устанавливает, что формирование налогов, а именно круг налогоплательщиков, предмет налогообложения и определение размера налогов, подлежит в основных чертах регулированию в самом законе. Поскольку вид налога это допускает, особенно следует учитывать принципы всеобщности и равномерности налогообложения, а также принцип обложения налогами в соответствии с экономической способностью платить налоги.

Некоторые конституции запрещают введение новых налогов или расходов в закон о бюджете (в случае необходимости, должны быть приняты специальные законы). В этих специальных законах, как отмечено в Конституции, должны быть указаны источники для покрытия расходов. Например, Конституция Италии (ст. 81) содержит положения, которые запрещают введение новых налогов или принятия бюджетных расходов.

Конституция Российской Федерации (статья 104 пар. (3)) предусматривает, что законопроекты о введении или отмене налогов, освобождении от их уплаты, о выпуске государственных займов, об изменении финансовых обязательств государства, другие законопроекты, предусматривающие расходы, покрываемые за счет федерального бюджета, могут быть внесены только при наличии заключения Правительства Российской Федерации. Конституция Испании (ст. 134) предусматривает, что закон о бюджете не может устанавливать новые налоги. В них можно внести изменения, если это предусматривает отдельный налоговый закон.

Сложности финансовой деятельности государств, в том числе бюджетная и фискальная, внесли значительные поправки в правовые и конституционные нормы, связанные с контролем сбора налогов и расходов государственных средств. В настоящее время существует много организационно-правовых форм, которые осуществляют функции контрольных органов. Столь же разнообразны и конституционные требования к их полномочиям. В некоторых кон-

ституциях (Австрия) установлен принцип независимости Счетной палаты от правительства, в других устанавливается принцип несменяемости его членов. Конституция Италии (статья 100) устанавливает, что закон гарантирует независимость Счетной палаты и ее членов от Правительства. По Конституции Австрии (Статья 122), Счетная палата независима от Федерального правительства и правительств земель и подчиняется только положениям закона. По Конституции Республики Молдова (Статья 133), Счетная палата ежегодно представляет Парламенту доклад об управлении публичными финансовыми средствами и их использовании, то есть также независима от Правительства. Благодаря процессам сближения правовых норм, тексты конституций в настоящее время включают в себя многие идеи и концепции, разработанные в ходе истории развития человеческой мысли, относящейся к проблемам и нормам, которыми должны руководствоваться государства, устанавливать методы для сбора доходов и расходов, осуществлять государственный контроль за использованием ресурсов. Тем не менее, процессы, вызванные повышением роли финансовых инструментов в экономической и социальной жизни людей, должны найти более адекватное отражение в ряде конституций. Безусловно, они содержат большое количество норм, регулирующих финансовые отношения. Однако в ряде конституций эти нормы не так четко установлены. Будущее развитие конституций государств должно включать фундаментальные положения о регулировании финансовых отношений.

Sursa: «Материалы Бакинского Международного Гуманитарного Форума», 31 октября – 1 ноября 2013, p. 29-38. ISBN 978-9952-489-00-4 ; ISBN 978-9952-498-01-1.

IMPACTUL CONSTITUȚIEI ASUPRA CREAȚIEI ȘTIINȚIFICE ȘI ARTISTICE

Ion GUCEAC

Revoluția tehnico-științifică, materializată astăzi în dezvoltarea rapidă a științei și tehnicii, contribuie la sporirea progresului economic și, în ultimă instanță, a stării sociale și spirituale a omului[1]. În acest context, rolul Republicii Moldova în sprijinul științei, culturii și implementarea rezultatelor activității intelectuale în circuitul economic ar trebui să fie asociat cu funcția protectoare a statului, fapt ce solicită reorientarea vectorului politicii de creație legislativă.

Indubitabil că știința, cultura și rezultatele înregistrate de acestea trebuie să fie pilonul economiei moderne și al societății în ansamblu. Însă în atribuțiile statului nu intră să lupte pentru profiturile provenite din activitatea instituțiilor științifice, care deseori sunt confundate cu organizațiile de afaceri, sau din tehnologiile inovatoare, ci să fie donatorul și susținătorul educației, științei, culturii și creației.

La etapa actuală, există nevoia unor noi abordări conceptuale care să conțină recomandări și sugestii științific argumentate pentru îmbunătățirea legislației în domeniul nominalizat, unul complex și dinamic. Este cu atât mai important cu cât valorile tradiționale și culturale în contextul globalizării trebuie să fie nu numai în condiții de siguranță, dar, de asemenea, de extindere, prin dezvoltare și aprofundare.

Deși cuprinde, în special, domeniile economic, financiar, comunicațional, procesul globalizării exercită o influență accentuată asupra sferei sociale, inclusiv asupra drepturilor omului[2]. Savanții constată că în condițiile globalizării, când drepturile individului sunt legate indisolubil de „drepturile întregii omeniri (comunității planetare)", „provocările planetare au generat obstacole grave în realizarea majorității drepturilor și libertăților fundamentale. În consecință, drepturile omului au dobândit

[1] Suceavă, ș. a. *Tratat de drepturile omului*. București: Europa Nova, 1995, p. 386.

[2] М.Н. Марченко. *Государство и право в условиях глобализации*. Москва: Проспект, 2009, с. 352.

valența unei probleme globale de sine stătătoare care ocupă un loc deosebit în registrul extins al problemelor globale”[3].

Rămâne însă indiscutabil faptul că, transformând radical condițiile de viață ale comunităților naționale, regionale și mondiale, iar împreună cu acestea și ale statelor naționale, globalizarea provoacă o necesitate insistentă de a introduce unele corective și în problematica drepturilor omului, inclusiv reformularea unor ipoteze încetățenite de mai mult timp și chiar a unor teorii științifice. Acest proces cuprinde și științele juridice, în special cele de ramură, inclusiv privind drepturile omului și ale cetățeanului[4].

Raportând drepturile omului la anumite formațiuni social-economice sau civilizații, se constată că fiecare etapă de dezvoltare a proceselor sociale dă naștere unor generații proprii de drepturi ale omului, chemate să depășească instabilitatea situației să redreseze dezvoltarea. Respectiv, la fiecare etapă de dezvoltare a societății, odată cu apariția unei generații noi de drepturi și libertăți ale omului, apărea și necesitatea obiectivă și nevoia naturală de a le studia, a le înțelege, iar mai târziu și de a le regândi.

În cadrul celei de-a doua generații a drepturilor omului accentul de bază se pune nu pe drepturile și libertățile civile și politice, dar pe cele sociale, economice și culturale. Este vorba, în special, de dreptul la muncă, dreptul la odihnă, la asigurare socială, dreptul la învățătură, dreptul de a lua parte la viața culturală a societății, accesul la valorile culturale, libertatea creației științifice etc.

Ultima este un element indispensabil al vieții spirituale a societății, al tradiției democratice, statului de drept și presupune un „ansamblu complicat de drepturi, interese, nevoi sociale, îndatoriri și restricții inevitabile”[5]. Libertatea creației științifice și artistice, în calitatea sa de drept subiectiv, constă din următoarele împuterniciri care reprezintă elemente constitutive ale conținutului său:

- posibilitatea fiecărui om și cetățean de a se angaja în diverse tipuri de activitate creativă, în conformitate cu interesele și nevoile sale. Persoana

---

[3] М.Н. Марченко. *Государство и право в условиях глобализации*. Москва: Проспект, 2009, с. 354.

[4] Twining W. *Globalization and Legal Theory. Some Local Implications*. In: Current Legal Problems, 1996, Vol. 49, Part 2, Oxford, 1996, p. 3.

[5] Кудрявцев В.Н. *Свобода научного творчества*. În: Государство и право, 2005, № 5, p. 27.

poate fi predispusă față de un anumit gen de creativitate. În același timp, gradul de creativitate este direct proporțional aptitudinilor, talentului și genialității. Cu toate acestea, chiar și în cazul în care acestea lipsesc, legea nu poate priva persoana de dreptul la libertatea de creație științifică și artistică. Evident, fără un nivel de cultură suficient de dezvoltat, valorile culturale ale civilizației, realizarea libertății creației științifice și artistice este imposibilă;

- posibilitatea fiecărei persoane de a se angaja în activități creative în calitate de profesionist sau amator, această oportunitate fiind determinată de egalitatea în drepturi a celor angajați în sfera de creație științifică și artistică în ce privește dreptul de autor și drepturile conexe, dreptul asupra proprietății intelectuale, protecția secretelor de măiestrie profesională, libertatea dispunerii rezultatelor muncii lor, sprijinul statului;

- dreptul de a solicita unei persoane responsabile crearea condițiilor necesare pentru realizarea dreptului la libertatea creației științifice și artistice;

- dreptul la creanțe, ceea ce înseamnă că persoana angajată în activitatea științifică și de creație are dreptul de a contesta, în modul prevăzut, acțiunile funcționarilor, autorităților statului și altor entități care încalcă drepturile și interesele legitime ale sale, precum și dreptul de a se adresa în instanță pentru protecția dreptului încălcat etc.

Principiul respectării libertății, necesar pentru cercetările științifice și activitatea de creație, a fost consacrat, în primul rând, în izvoarele de drept internațional. Declarația Universală a Drepturilor Omului (art. 27) dispune că orice persoană are dreptul să ia parte în mod liber la viața culturală a colectivității, să se bucure de arte și să participe la progresul științific și la binefacerile care rezultă din acesta[6]. Mai târziu, Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale (art. 15) a recunoscut dreptul fiecăruia de a participa la viața culturală, de a beneficia de progresul științific și de aplicațiile sale, inclusiv de protecția intereselor morale și materiale decurgând din orice producție științifică, literară sau artistică al cărui autor este[7]. Măsurile pe care statele părți la acest Pact le

[6] Declarația Universală a Drepturilor omului din 10.12.1948. În: *Tratate internaționale*, 1998, vol. 1, p. 11.

[7] Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, www.irdo.ro/fi le.php?fi siere (vizitat la 20.01.2014).

vor lua pentru a asigura deplina exercitare a dreptului nominalizat trebuie să prevadă menținerea, dezvoltarea și propagarea științei și culturii. Concomitent, statele părți se angajează să respecte libertatea indispensabilă cercetării științifice și activităților creatoare. Statele semnatare ale Cartei de la Paris pentru o noua Europă au subliniat atașamentul lor la libertatea de creație și la protejarea și promovarea patrimoniului nostru cultural și spiritual, în toată bogăția și diversitatea sa[8].

Semnificația mondială a libertății creației științifice recunoscută în legislația internațională este reflectată și în legislația constituțională a diferitelor țări. Statele contemporane recunosc importanța vieții spirituale a societății, din care motiv introduc în conținutul normativ al constituțiilor principiile de bază ale ei. Majoritatea constituțiilor conțin formulări generale despre libertatea gândirii, opiniilor, convingerilor, credinței. Aproape toate constituțiile adoptate recent stipulează libertatea activității științifice și de creație, libertatea artei, uneori libertatea activității intelectuale și jurnalistice, protecția proprietății intelectuale etc.

În unele constituții, până și în conținutul preambulului sunt incluse dispoziții privitoare la libertatea creației științifice și artistice. De exemplu, compartimentul respectiv al Constituției Egiptului[9] menționează rolul inovațional, științific și cultural al statului egiptean, acesta întruchipându-se în forța gândirii egiptene, creației și artei, inclusiv în universități, centre științifice, centre lingvistice și de cercetare, presă, artă, literatură și mijloace de informare în masă, în biserica națională și Universitatea al-Azhar cu istoria ca pilon de bază al identității naționale, limba arabă și șaria ca gândire moderată – parte a gândirii iluminate.

O condiție indispensabilă pentru libertatea creației științifice și artistice este neamestecul statului în procesele de creație, motiv pentru care constituțiile declară libertatea acestor activități. De exemplu, Constituția Turciei (art. 27) oferă fiecăruia dreptul de a studia liber și de a preda știința și artele, de a explica, inclusiv a realiza, cercetări în aceste domenii[10]. În Constituția Bulgariei (art. 54) se stipulează că libertatea crea-

---

[8] *Carta de la Paris pentru o nouă Europă*, www.osce. org/ru/mc/39520 (vizitat la 12.09.2013).

[9] Constituția Egiptului, www.wikipedia.org/wiki/ Egipt (vizitat la 25.01.2014).

[10] Constituția Turciei, www.cj.md/public/drept-constitutional/209-constituia-turcieieng.html (vizitat la 12.01.2014).

ției artistice, științifice și tehnice sunt recunoscute și garantate de stat[11]. Constituția Letoniei (art. 113) consacră libertatea creației științifice, a artelor și de alt gen[12]. În conformitate cu Constituția sa (art. IX), Republica Ungară respectă și susține libertatea vieții științifice și artelor. Mai mult decât atât, conform Constituției, numai reprezentanții comunității științifice vor avea dreptul de a determina valoarea științifică a cercetărilor[13]. Constituția Estoniei (art. 38) declară că știința, arta și educația în aceste domenii sunt libere[14]. La fel, Constituția Germaniei (art. 5 alin. (3))[15] și a Greciei (art. 16) consacră libertatea creației și științei[16], iar Constituția Portugaliei (art. 42) consacră libertatea creației intelectuale, artistice și științifice[17]. Arabia Saudită (art. 29 din Constituție) manifestă grijă față de știință, literatură și cultură și încurajează efectuarea cercetărilor științifice[18]. În conformitate cu Constituția Armeniei (art. 36), fiecare se bucură de libertatea creației literare, artistice, științifice și tehnice, are dreptul să beneficieze de realizările științifice și să participe la viața culturală a societății[19]. În Peru (art. 2 alin. (8)) din Constituție) e consfințită libertatea creației intelectuale, artistice, tehnice și a creației științifice, inclusiv dreptul la proprietate asupra acestor invenții și la orice avantaje legate de ele[20]. În Polonia (art. 73 din Constituție) cetățeanului i se asigură libertatea creației științifice, cercetărilor științifice, inclusiv dreptul la publicarea

---

[11] Constituția Bulgariei, www.constitutii.wordpress.com/2013/02/08/constitutia-republicii-bulgaria (vizitat la 23.01.2014).

[12] Constituția Letoniei, www.forumconstitutional2013.ro/wp-content/uploads/2013/03/Constitutia-Letoniei.pdf (vizitat la 20.01.2014).

[13] Constituția Republicii Ungare, www.ru.wikipedia.org/ (vizitat la 10.01.2014).

[14] Constituția Estoniei, www.en.wikipedia.org/ wiki/Constitution_of_Estonia (vizitat la 25.01.2014).

[15] Constituția Germaniei, www.ro.wikipedia.org/ wiki/Constitu%C8%9Bia_Germaniei (vizitat la 10.01.2014).

[16] Constituția Republicii Elene Grecia, www.constitutii.wordpress.com/2013/01/31/constitutia-republicii-elene-grecia (vizitat la 28.12.2013).

[17] Constituția Portugaliei, www.cj.md/public/drept-constitutional/204-constituia-portugaliei-eng.html (vizitat la 15.12.2013).

[18] Constituția Regatului Arabiei Saudite, www.constitutii.wordpress.com/?s=Regatul+Arabiei+Saudite (vizitat la 25.01.2014).

[19] Constituția Republicii Armenia, www.constitutii.wordpress.com/?s=Armenia (vizitat la 15.01.2014).

[20] Constituția Republicii Peru, www.constitutii. wordpress.com/?s=Peru (vizitat la 15.01.2014).

produsului realizat[21]. Fiecare are dreptul la libera participare la viața culturală a societății, creația artistică, științifică și tehnică și să beneficieze de rezultatele ei, declară Constituția Tadjikistanului (art. 40)[22]. Cetățenii Turkmenistanului (art. 36 din Constituție) se bucură și ei de libertatea creației artistice, științifice și tehnice. Activitatea de creație și științifică este liberă conform Constituției Cubei (art. 38 lit.j)[23]. Cu părere de rău însă, această prevedere este formală din moment ce statul își fundamentează politica sa în domeniul educației și culturii pe concepția științifică marxist-leninistă (art. 38. lit. a). Libertatea tuturor formelor de creație este un drept al tuturor cetățenilor – consacră Constituția Egiptului (art. 46). La fel și Finlanda (art. 16 din Constituție) proclamă libertatea activității științifice și artistice[24]. Statul recunoaște libertatea creației științifice, artistice și de alt gen în Letonia (art. 113 din Constituție). Libertatea științei, artei și a altor genuri de creație, inclusiv drepturile care provin din activitatea științifică, de creație sau alt gen de activitate intelectuală este garantată în Macedonia (art. 47 din Constituție)[25]. Constituția Lituaniei (art. 42) declară că știința, cultura și cercetarea sunt libere[26]. Libertatea cercetărilor științifice este garantată de Qatar (art. 47 din Constituție)[27], Kuwait (art. 36 din Constituție)[28]. În Brazilia (art. IX din Constituție) activitatea intelectuală, artistică, științifică și comunicațională este liberă, nu poate fi cenzurată și nu are nevoie de permisiune[29]. Conform Constituției Coreei de Nord (art. 74), cetățenii dispun

---

[21] Constituția Poloneză, www.wikipedia.org/ wiki/Constitu%C8%9Bia_de_la_3_mai_179 (vizitat la 15.01.2014).

[22] Constituția Republicii Tadjikistan, www.constitutii.wordpress.com/?s=Tadjikistan (vizitat la 15.01.2014).

[23] Constituția Cubei, www.ro.wikipedia.org/wiki/ Cuba (vizitat la 25.01.2014).

[24] Constituția Republicii Finlanda, www.constitutii.wordpress.com/2013/02/02/constitutia-republicii-finlanda (vizitat la 30.01.2014).

[25] Constituția Macedoniei, www.constitutii.wordpress.com/?s=Macedonia+&submit=C%C4%83utare (vizitat la 18.01.2014).

[26] Конституция Литовской Республики, ru.wikipedia.org/wiki/Конституция_Литвы (vizitat la 22.01.2014).

[27] Constituția statului Qatar, www.constitutii.wordpress.com/?s=Qatar&submit=C%C4%83utare (vizitat la 21.01.2014).

[28] Constituția Statului Kuwait, www.constitutii.wordpress.com/2013/01/27/constitutia-statului-kuweit/ (vizitat la 21.01.2014).

[29] Constituția Republicii Federative Brazilia, www.constitutii.wordpress.com/2013/02/08/constitutiarepublicii-federative-a-braziliei (vizitat la 23.01.2014).

de libertatea activității științifice și artistico-literare[30]. La fel și în Kîrgîzstan (art. 36 din Constituție) cultura, arta, literatura și știința sunt libere[31].

Unele constituții nu consacră libertatea creației științifice și artistice, ci doar garantarea acestor activități. Astfel, Constituția Republicii Moldova (art. 33) garantează libertatea creației artistice și științifice[32]. Constituția Croației (art. 68) garantează libertatea creației științifice, culturale și artistice[33]. În Elveția libertatea învățământului și cercetării științifice este garantată (art. 20 din Constituție)[34], în Slovenia (art. 59 din Constituție) este garantată libertatea cercetărilor științifice și a creației[35] . Conform Constituției Yemenului (art. 27), statul garantează libertatea cercetărilor științifice și realizărilor în literatură, artă și cultură[36]. Aceste realizări însă trebuie să corespundă spiritului și scopului Constituției. Articolul 44 alin. 1 din Constituția Federației Ruse stipulează că fiecăruia i se garantează libertatea creației literare, artistice, științifice, tehnice și de alt gen[37]. Constituția Albaniei (art. 58) garantează tuturor libertatea creației artistice și a cercetărilor științifice, inclusiv venitul obținut în urma acestor activități[38]. Libertatea cercetărilor științifice este garantată și de Constituția Cehiei (art. 15)[39]. În Polonia fiecăruia i se garantează libertatea

---

[30] Constituția Republicii Populare Democrate Coreene, www.constitutii.wordpress.com/2013/02/04/constitutia-republicii-populare-democrate-coreene-2 (vizitat la 20.01.2014).

[31] Constituția Kârgâzstanului, www.constitutii.wordpress.com/?s=K%C3%A2rg%C3%A2zstan (vizitat la 20.01.2014).

[32] Constituția Republicii Moldova, www.lex. justice.md/document_rom.php (vizitat la 20.01.2014).

[33] Constituția Republicii Croația, www.constitutii.wordpress.com/?s=Croatia+&submit=C%C4%83utare (vizitat la 20.01.2014).

[34] Constituția federală a Confederației Elvețiene, www.inmures.ro/wp-content (vizitat la 20.01.2014).

[35] Constituția Republicii Slovenia, www.constitutii.wordpress.com/?s=Slovenia+&submit (vizitat la 20.01.2014).

[36] Constituția Republicii Yemen, www.constitutii.wordpress.com/?s=Yemen+&submit (vizitat la 20.01.2014).

[37] Constituția Federației Ruse, www.ro.wikipedia.org/wiki/Constitu%C8%9Bia_Federa%C8%9Biei_ Ruse (vizitat la 20.01.2014).

[38] Constituția Republicii Albania, www.constitutii.wordpress.com/?s=Albania&submit=C%C4%83utare (vizitat la 20.01.2014).

[39] Constituția Republicii Cehe, www.ro.wikipedia.org/wiki/Constitu%C8%9Bia_Republicii_Cehe (vizitat la 20.01.2014).

creației artistice, cercetărilor științifice, publicarea rezultatelor acestora (art. 73 din Constituție). Prin dispozițiile art. 54 din Constituție, în Ucraina cetățenilor li se garantează libertatea creației științifice și tehnice[40].

În perspectiva creării unor condiții optime pentru realizarea libertății creației științifice și artistice, constituțiile obligă statul să întreprindă acțiuni concrete în acest scop. Astfel, Constituția Afganistanului (art. 47) obligă statul să elaboreze programe eficiente pentru dezvoltarea științei, culturii, literaturii și artei[41]. Statul garantează drepturile autorilor, inventatorilor și exploratorilor, stimulează și susține cercetările științifice în toate domeniile.

Potrivit Constituției Coreei de Nord, statul contribuie la creșterea nivelului teoretico-științific al învățământului tehnic și instruirii în domeniul științelor sociale și fundamentale (art. 46); instituie principiul Juche[42] în activitatea de cercetare științifică, aplică cele mai recente realizări ale științei și tehnicii, explorează cele mai noi ramuri ale științei și tehnicii, contribuind astfel la ridicarea științei și tehnicii din țară la standardele mondiale (art. 50); elaborează planul de dezvoltare a științei și tehnicii, stabilind disciplina realizării consecutive a acestuia, consolidează colaborarea creativă dintre lucrătorii tehnico-științifici și producători, accelerând, astfel, procesul de dezvoltare a științei și tehnicii din țară (art. 51); dezvoltă literatura și arta originale și revoluționare, naționale după formă și socialiste după conținut (art. 52); ajută lucrătorii din sfera creației, oamenii de artă să elaboreze opere măreațe, de înalt artistism, atrage masele largi în activitățile literar-artistice (art. 52).

Constituția Croației stipulează (art. 68) că statul este obligat să contribuie și să ajute la dezvoltarea științei, culturii și artei; să protejeze valorile științifice, culturale și artistice în calitatea lor de patrimoniu național spiritual.

---

[40] Constituția Ucrainei, www.constitutii.wordpress.com/?s=Ucrainei (vizitat la 20.01. 2014).

[41] Constituția Republicii Islamice Afganistan, www.constitutii.wordpress.com/?s= Afganistan (vizitat la 20.01.2014).

[42] Doctrina Juche a fost introdusă în calitate de doctrină de stat a Coreei de Nord și este bazată pe trei principii: chaju – supremația ideologiei politice în viața zilnică a cetățenilor; charip – construirea unei economii independente fără ajutoare din afara țării și fără nicio deschidere spre cei considerați străini cauzei poporului corean; chawi – apărarea națiunii fără ajutorul nimănui, cu orice risc și orice mijloace.

Conform Constituției Cubei, statul socialist: asigură progresul științei, tehnicii și culturii din țară (art. 8); stimulează și asigură cercetările științifice, în primul rând cele care sunt orientate spre soluționarea problemelor ce prezintă interes pentru întreaga societate și bunăstarea poporului (art. 38 lit. j)); orientează, dezvoltă și stimulează cultura și știința sub toate formele de manifestare a acestora (art. 38 alin. 1); favorizează implicarea lucrătorilor în activitatea științifică și dezvoltarea științei (art. 38 lit. z). Pentru asigurarea libertății tuturor formelor de creație, statul egiptean se obligă: să dezvolte sferele științei, artei, literaturii, să finanțeze novatorii și inventatorii, să protejeze inovațiile și invențiile lor și să le aplice spre binele societății (art. 46 din Constituție); să garanteze libertatea cercetărilor științifice și literare; să protejeze autonomia academiilor de științe și lingvistice și a centrelor de cercetare și să repartizeze între ele un procent suficient din venitul național (art. 59 din Constituție).

Conform Constituției Chinei, statul dezvoltă științele sociale și exacte, popularizează cunoștințele tehnico-științifice, stimulează realizările din domeniul activității de cercetare științifică, invențiile și descoperirile în domeniul tehnicii (art. 20)[43].

Confederația elvețiană încurajează cercetarea științifică și inovația, gestionând, creând sau restabilind, în acest scop, centre de cercetare (art. 64 din Constituție).

Guvernul Etiopiei (art. 51 din Constituție) este obligat să stabilească și să aplice standarde naționale și principii de bază ale politicii în domeniul științei și tehnologiilor, inclusiv în protecția și dezvoltarea patrimoniului cultural și istoric[44]. Guvernul mai este obligat: să susțină, conform principiului egalității, creșterea și îmbogățirea culturii și tradițiilor care corespund drepturilor fundamentale, demnității umane, ideilor și normelor democratice, inclusiv dispozițiilor din Constituție; să acorde suport pentru dezvoltarea artei, științei și tehnologiilor în măsura în care permit resursele țării (art. 91 din Constituție).

Constituția Greciei pune în sarcina statului îndatorirea de a avea grijă de dezvoltarea și răspândirea artei și științei (art. 16). Guvernul Iranului

[43] Constituția Republicii Populare Chineze, www.constitutii.wordpress.com/?s=China (vizitat la 20.01.2014).

[44] Constituția Republicii Federale Democrate Etiopia, www.constitutii.wordpress.com/?s=Etiopia (vizitat la 20.01.2014).

trebuie să întreprindă toate acțiunile pentru promovarea inițiativei și spiritului cercetător în toate sferele științei, tehnicii, culturii și islamului prin crearea centrelor de cercetare și stimularea cercetătorilor (art. 3 alin. 10 din Constituție)[45]. În Qatar (art. 24 din Constituție) stimularea științei, artelor, protecția patrimoniului cultural și național, contribuirea la efectuarea cercetărilor științifice este una dintre sarcinile statului. Statul azer (art. 16 din Constituție) sprijină dezvoltarea culturii, științei și artei, asigură protecția moștenirii istorice, materiale și spirituale a poporului[46]. Statul portughez (art. 73 din Constituție) este obligat să contribuie la democratizarea instituțiilor culturale, stimulând și asigurând accesul tuturor cetățenilor la realizările culturii și la creație[47]. Cât privește creația științifică și descoperirile, inclusiv inovațiile tehnologice, acestea sunt stimulate și susținute de stat în așa fel încât să asigure libertatea și autonomia respectivă, creșterea concurenței și interacțiunea dintre instituțiile științifice și întreprinderi. Totuși, una dintre sarcinile primordiale ale statului (art. 81 lit. j) din Constituție) constă în asigurarea unei politici științifice și tehnologice pentru dezvoltarea favorabilă a țării.

Constituția Vietnamului (art. 37) oferă științei și tehnicii un rol primordial în procesul de dezvoltare social-economică[48]. În acest scop, statul elaborează și implementează politica în domeniul științei și tehnicii, dezvoltă știința și tehnologiile moderne, are grijă de dezvoltarea echilibrată a tuturor ramurilor științei în vederea creării bazelor științifice pentru elaborarea vectorului primordial al politicii și legislației în scopul renovării tehnologiilor, dezvoltării forțelor de producție, ridicării calificării în administrare, asigurarea calității optime și ritmului de dezvoltare a economiei în vederea asigurării aportului real în apărarea națională și securitatea statului. Statul vietnamez finanțează și stimulează alocarea mijloacelor destinate științei din diferite surse financiare, oferă condiții privile-

[45] Constituția Republicii Islamice Iran, www.constitutii.wordpress.com/?s=Republicii+Iran (vizitat la 20.01.2014).

[46] Constituția Republicii Azerbaidjan, www.constitutii.wordpress.com/?s=Azerbaidjan (vizitat la 20.01.2014).

[47] Constituția Portugaliei, www.cj.md/public/drept-constitutional/204-constituia-portugaliei-eng.html (vizitat la 20.01.2014).

[48] Constituția Republicii Socialiste Vietnam, www.constitutii.wordpress.com/?s=Vietnam (vizitat la 20.01.2014).

giate ramurilor prioritare ale științei și tehnologiei, are grijă de pregătirea și utilizarea rațională a lucrătorilor tehnico-științifici, în special ai celor cu un nivel înalt de calif i care, asigură condiții pentru creație și munca plină de abnegație a oamenilor de știință, dezvoltă diverse forme de organizare a activității de cercetare științifică, raportează cercetările științifice la nivelul de dezvoltare social-economică a țării, asigură legătura strânsă dintre cercetările științifice și sfera de producție și antreprenoriat (art. 38 din Constituție).

Un interes deosebit prezintă Constituția Ungariei, care dispune (art. IX) că statul va proteja libertatea științifică și de creație a Academiei de Științe a Ungariei și a Academiei de Arte, asigurându-le autonomia instituțională și susținere din fondurile de stat.

Conform Constituției Turkmenistanului, statul va stimula creația științifică și artistică și diseminarea rezultatelor pozitive ale acestora, va contribui la dezvoltarea relațiilor internaționale în domeniul științei, culturii și educației (art. 10), la dezvoltarea științei, culturii, artei, creației populare (art. 36)[49]. Constituția Ucrainei (art. 54) obligă statul să contribuie la dezvoltarea științei, stabilirea relațiilor științifice cu comunitatea internațională.

Constituția Kuwaitului (art. 14), obligă statul să contribuie la dezvoltarea științei, literaturii și artei, inclusiv să susțină cercetările științifice. Statul, conform Constituției Lituaniei (art. 42), acordă sprijin culturii și științei. Republica Macedonia (art. 47 din Constituție) contribuie, ajută și protejează dezvoltarea științei, artei și culturii, contribuie și ajută la dezvoltarea științifică și tehnologică. Constituția Maltei (art. 8 din Constituție) obligă statul să contribuie la dezvoltarea culturii, cercetărilor științifice și tehnice[50]. În Spania (art. 44 din Constituție) statul va încuraja și proteja accesul la cultură, la care toți cetățenii au dreptul și vor încuraja știința, cercetarea științifică și tehnică în beneficiul interesului general[51]. Constituția Yemenului (art. 27), obligă statul să asigure mijloacele necesare, susținerea și stimularea invențiilor tehnico-științifice, operelor artistice și să protejeze realizările din acest domeniu.

---

[49] Constituția Turkmenistanului, www.constitutii.wordpress.com/?s=Turkmenistan (vizitat la 20.01.2014).

[50] Constituția Republicii Malta, www.constitutii.wordpress.com/?s=Malta (vizitat la 20.01.2014).

[51] Constituția Regatului Spaniei, www.constitutii.wordpress.com/?s=Spaniei (vizitat la 20.01.2014).

Recomandările UNESCO privind statutul cercetătorilor științifici, adoptate la 20 noiembrie 1974 (art. 14)[52], îndeamnă statele să depună eforturi pentru a crea condițiile în care mediul academic, susținut de stat, să dispună de responsabilitate și dreptul: de a activa în spiritul libertății intelectuale a cercetătorilor, de a promova și apăra adevărul științific în forma înțeleasă de ei; de a contribui la definirea scopurilor și obiectivelor programelor de cercetare pentru care sunt responsabili și la stabilirea metodelor aplicate, care ar trebui să corespundă principiilor umanității și standardelor sociale și de mediu; dreptul la libera exprimare a opiniei privitor la umanitatea, valoarea socială sau ecologică a anumitor proiecte și în calitate de ultim mijloc să renunțe la activitatea în cadrul proiectelor date, în cazul în care acest lucru este impus de conștiința lor; să aducă o contribuție pozitivă și constructivă la dezvoltarea științei, culturii și educației din propria țară, precum și pentru atingerea obiectivelor naționale, creșterea bunăstării concetățenilor, sprijinul idealurilor internaționale și a scopurilor ONU.

Unele țări au decis crearea condițiilor favorabile pentru realizarea libertății creației științifice și artistice prin responsabilizarea statului pentru starea de lucruri în domeniile vizate. Astfel, Constituția Emiratelor Arabe Unite (art. 5) dispune că federația este responsabilă pentru știință și poezie. În același timp, fiecare emirat trebuie să urmărească activitatea științifică desfășurată pe teritoriul său și să determine sarcinile acesteia[53].

În unele cazuri, constituțiile reglementează statutul autorităților chemate să administreze relațiile ce țin de creația științifică și artistică. De exemplu, art. 214 din Constituția Egiptului este dedicat Consiliului Național pentru Educație și Cercetări Științifice. Conform Constituției, această autoritate elaborează strategia națională educațională pentru toate formele și nivelurile, asigură interacțiunea dintre niveluri, susține cercetările științifice, elaborează standardele naționale și monitorizează respectarea lor.

În doctrina juridică, libertatea creației, de regulă, este inclusă în categoria așa-numitelor drepturi culturale (uneori în categoria drepturilor

---

[52] *Рекомендация о статусе научных работников*, Мир науки, 1989, Nr. 4, c. 21-26.

[53] Constituția Emiratelor Arabe Unite, www.constitutii.wordpress.com/2013/02/12/constitutia-emiratelor-arabe-unite (vizitat la 20.01.2014).

civile) sau chiar în categoria drepturilor informaționale[54]. Libertatea creației, în calitatea sa de drept fundamental, se află într-o relație interdependentă cu alte drepturi fundamentale, cum ar fi inviolabilitatea vieții private, dreptul la muncă, libertatea mijloacelor de informare în masă, dreptul la învățătură, dreptul la asociere etc.[55]

Unul dintre drepturile fundamentale care se află în cea mai strânsă legătură cu libertatea creației științifice și artistice este libertatea opiniei și a exprimării, care implică dreptul oricărei persoane de a căuta, a obține și a răspândi, fără considerații de frontieră, informații și idei prin orice mijloc de exprimare[56].

Consacrând libertatea creației științifice și artistice, a cărei realizare este imposibilă fără libertatea de exprimare, Constituția nu poate obliga individul să gândească într-un fel sau altul (deși au existat încercări ale regimurilor totalitare). Pornind de la faptul că prescripții constituționale privitoare la libertatea creației tradițional sunt legate de libertatea de opinie, ultima fiind un mijloc de exprimare a ideilor care rezultă din activitatea științifică sau artistică, **în majoritatea constituțiilor adoptate recent normele privind creația sunt delimitate de libertatea de opinie.**

În constituții, normele referitoare la libertatea exprimării, de obicei, sunt completate cu norme privind interzicerea cenzurii (art. 22, Albania; art. 20, Kazahstan; art. 17, Cehia; art. 21, Coreea de Sud; art. 38, Croația; art. 77, Danemarca; art. 100, Letonia; art. 29, Federația Rusă; art. 26, Slovacia; art. 20, Spania; art. 30, Tadjikistan; art. 19, Haiti; art. 59, Honduras).

Unele constituții, interzicând cenzura, se referă nemijlocit la realizările obținute în cadrul cercetărilor științifice sau activitățile de creație. De exemplu, Constituția Georgiei (art. 23) interzice amestecul în procesul de creație, inclusiv cenzura în domeniul activității de creație[57]. O astfel de abordare întâlnim și în Constituția Braziliei (art. 5 alin. IX, art. 220).

---

[54] *Информационное право* : учеб. пособие. Под ред. И.Ш. Килясханова. Москва, 2004.

[55] И. Гучак. *Конституционные основы научного творчества в Республике Молдова*. În: Право и политология. Nr. 17, Chișinău, 2011, p. 6-10.

[56] I. Guceac. *Dicționar juridic: Drepturile omului pe înțelesul tuturor*. Chișinău: Știința, 2010, p. 86.

[57] Constituția Georgiei, www.constitutii.wordpress.com/?s=Georgia (vizitat la 20.01. 2014).

Este cunoscut faptul că drepturile fundamentale sunt drepturi sociale, a căror realizare este posibilă doar prin cooperarea oamenilor, aceasta generând inevitabilitatea anumitor restrângeri ale drepturilor și libertăților fundamentale. Motivele restrângerii drepturilor și libertăților fundamentale sunt reflectate în majoritatea izvoarelor internaționale în domeniul drepturilor omului[58].

După cum am mai menționat, **Constituția Republicii Moldova (art. 33) garantează libertatea creației artistice și științifice.** Aceasta nu presupune însă că statul nu poate stabili anumite limite pentru realizarea acestei libertăți. Drept reper juridic servește art. 54 din Constituție, conform căruia în țara noastră nu pot fi adoptate legi care ar suprima sau ar diminua drepturile și libertățile fundamentale ale omului și ale cetățeanului. Exercițiul drepturilor și libertăților nu poate fi supus altor restrângeri decât celor prevăzute de lege, care corespund normelor unanim recunoscute ale dreptului internațional și sunt necesare în interesele securității naționale, integrității teritoriale, bunăstării economice a țării, ordinii publice, în scopul prevenirii tulburărilor în masă și infracțiunilor, protejării drepturilor, libertăților și demnității altor persoane, împiedicării divulgării informațiilor confidențiale sau garantării autorității și imparțialității justiției.

În viziunea noastră, libertatea creației științifice și artistice poate fi limitată doar de gândire abstractă, generalizare etc. Libertatea creativității și metodele de cercetare aplicate dispun deja de restricții de natură obiectivă legate de condițiile de angajare și cerințele stipulate de legislația muncii. Deoarece activitatea științifică are loc în conformitate cu anumite programe, proiecte și planuri, care reprezintă un anumit gen de sarcini de serviciu, obiectul și metodele de cercetare în mare măsură sunt determinate de dispozițiile respective, ținând cont și de opiniile comunităților științifice.

Libertatea creației științifice și artistice este determinată și de autodisciplină, deoarece „În știință persoana învață conștient să-și subordoneze scopurile sale celor generale, fără a pierde identitatea sa, ori realizările personale..."[59].

---

[58] I. Guceac. *Constituția la răscruce de milenii*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013, p. 364-365.

[59] *Наука о науке*, Москва, 1966, с. 279-280.

Libertatea investigațiilor științifice pune pe seama cercetătorului sarcina identificării valorilor. Fundamentarea clară și formularea explicită sunt doar unele dintre calitățile judecăților care în mediul științific sunt recunoscute drept valori incontestabile. De faptul care sunt valorile preferate de cercetători, pe cât de importante sunt aceste valori în ambientul, a cărui opinie este importantă pentru un anumit savant, depinde nivelul cunoștințelor dobândite de acesta[60].

Analiza dispozițiilor privitor la libertatea creației științifice și artistice, consacrate în constituțiile mai multor state, ne face să credem că una din deficiențele procesului de reglementare a relațiilor ce țin de realizarea acestui drept fundamental este determinată și de lipsa unor norme în Constituția Republicii Moldova care ar consacra principiile de bază ale politicii statului în acest domeniu, ar identifica și ar sistematiza dispoziții care să stabilească condiții favorabile pentru dezvoltarea spirituală și culturală a societății și statului, ar fixa alte sarcini concrete ale statului. În viziunea noastră, perfecționarea de mai departe a legislației în domeniul creației științifice și rezultatelor acesteia trebuie să contribuie la sporirea eficienței științei, transformarea ei într-o forță motrice a societății.

Astăzi, mai mult ca niciodată este nevoie de promovarea unei politici de stat centrată pe cercetare, care ar include evenimente și acțiuni importante capabile să contribuie la realizarea libertății creației științifice și artistice.

Din toate cele menționate mai sus, conchidem următoarele:

• Creația științifică și artistică poate fi privită ca un proces de creare a unor valori științifice și culturale de către om și care se evidențiază prin noutatea, unicitatea, originalitatea lor social-istorică;

• Libertatea creației științifice și artistice consacrate în art. 33 din Constituția Republicii Moldova, este un drept subiectiv constând dintr-o serie de împuterniciri, cum ar fi posibilitatea de acțiune, posibilitatea de a solicita un comportament adecvat din partea unei persoane obligate, dreptul de a pretinde, probabilitatea apariției unor relații cu privire la utilizarea anumitor beneficii sociale;

---

[60] Ю.А. Шрейдер, *Свобода как предпосылка науки*. În: Ю.А. Шрейдер. «Ценности, которые мы выбираем». Москва: Эдиториал, 1999, p. 12-17.

• Educația este factorul primordial al dezvoltării economice, sociale și spirituale a societății, o precondiție necesară pentru dezvoltarea fiecărei ființe umane, a culturii și prosperității acesteia. În acest context dreptul la învățătură, consacrat în Constituția Republicii Moldova, este de mare folos în realizarea dreptului la libertatea creației științifice, tehnice, literare, artistice și altor forme de creativitate. Pentru a realiza pe deplin acest drept, este necesar de obținut o educație corespunzătoare;

• Asigurarea libertății creației științifice și artistice presupune, mai întâi de toate, crearea condițiilor decente de viață și de activitate creativă omului, garantarea participării lui active în procesele socio-economice și culturale, inclusiv a unei protecții sociale adecvate timpului de azi.

Sursa: Revista de știință, inovare, cultură și artă „Akademos". 2014, nr. 2 (33), p. 81-88. ISSN 1857-0461 (cat. B).

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ НАУЧНОГО СООБЩЕСТВА С МЕЖДУНАРОДНЫМИ ОРГАНИЗАЦИЯМИ: ОПЫТ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА

Ион ГУЧАК

Статья представлена по материалам доклада на Международном симпозиуме «Взаимодействие правительств и национальных научных обществ с международными организациями в целях развития и применения научных знаний», проходившем под эгидой ЮНЕСКО и МААН 19–20 октября 2015 года в Киеве.

Роль любого государства в поддержке науки и культуры, во внедрении результатов интеллектуальной деятельности должна ассоциироваться с защитной функцией государства, а это требует перенаправления политического законодательного вектора. Хорошо известно, что всегда (однако с переменной интенсивностью) наука играла важную роль в эволюции человеческого общества. По мнению английского ученого Джона Бернала (John Desmond Bernal), в настоящее время мы являемся свидетелями зарождения мировой науки, которая преобразовывает старые индустриальные отрасли и создает новые, проникая во все аспекты человеческой жизни.

На данном этапе необходим новый концептуальный подход, комплексный и динамичный, содержащий рекомендации и аргументированные замечания по улучшению законодательства в обозначенной сфере. Это важно, поскольку для традиционных и культурных ценностей в контексте глобализации должны быть созданы все условия, способствующие их расширению, развитию и углублению. Бесспорным остается тот факт, что, радикально преобразовывая жизненные условия национальных, региональных и глобальных сообществ, а вместе с ними и национальные государства, глобализация побуждает к настоятельной необходимости внесения некоторых коррективов в этот процесс.

Несмотря на то, что процесс глобализации в настоящее время охватывает преимущественно экономическую, финансовую, коммуникативную и некоторые другие сферы жизни общества, он оказывает значительное влияние и на социальную сферу, а также на права человека.

Как отмечают некоторые ученые, в условиях глобализации, когда права индивида неизбежно связываются с «правами всего человечества (планетарного сообщества)», «планетарные вызовы обусловили серьезные затруднения в действии практически всех основных прав, в связи с чем права человека приобрели значимость самостоятельной глобальной проблемы, занимающей специфическую нишу в расширенном каталоге глобальных проблем»[1]. Однако, изменяя в значительной степени условия жизни мировых сообществ и национальных государств, глобализация также обусловливает необходимость корректировки некоторых подходов к правам и свободам человека, а также переосмысления ряда фундаментальных, издавна сложившихся и устоявшихся положений и даже отдельных научных и учебных дисциплин.

Несомненно, наука является основой современной экономики и общества в целом, но в обязанности государства не входит борьба за получение прибыли от деятельности научных учреждений, которые часто путают с предпринимательскими организациями. Государство должно служить донором образования, науки, культуры и творчества и быть сторонником их развития.

Соотнося права человека с теми или иными общественно-экономическими формациями, можем констатировать, что каждому этапу развития общественных отношений свойственно свое поколение прав человека. Соответственно, на каждом этапе развития общества с появлением нового поколения прав и свобод возникала объективная необходимость и естественная потребность их глубокого изучения, осмысления, а позднее – и переосмысления. Основной упор во втором поколении прав и свобод делается не на индивидуальные и политические права и свободы, а на социальные, экономические и культурные. Это, в частности, право на труд и на

---

[1] Marchenko M.N. *State and Law in the Context of Globalization*. (Moscow: Prospect, 2009). [in Russian]. [Марченко М.Н. *Государство и право в условиях глобализации*. М.: Проспект, 2009], с. 354.

свободное распоряжение своими способностями к труду, право на отдых, на социальное обеспечение, право на образование, право на участие в культурной жизни общества, на доступ к культурным ценностям, свобода научного творчества и пр.[2]

Свобода творчества – неотъемлемая составляющая духовной жизни общества, демократической традиции, правового государства. Она заключает в себе «сложный комплекс прав, интересов, общественных потребностей, обязанностей и неизбежных ограничений»[3]. Основу такого состояния создает международное право и конституционное право каждой конкретной страны.

Статья 27 Всеобщей декларации прав человека (1948) гласит, что каждый человек имеет право свободно участвовать в культурной жизни общества, наслаждаться искусством, принимать участие в научном прогрессе и пользоваться его благами[4]. Более поздний документ (1966) – Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах (ст. 15) признает право каждого человека на пользование результатами научного прогресса и их практического применения, а также на пользование защитой моральных и материальных интересов, возникающих в связи с любыми научными, литературными или художественными трудами, автором которых он является[5]. Страны – участники Парижской хартии для новой Европы (1990) выражают свою приверженность свободе творчества, а также защите и развитию нашего культурного и духовного наследия во всем его богатстве и разнообразии[6].

---

[2] Matuzov N.I. *Current Problems of the Theory of Law*. (Saratov, 1995). [in Russian]. [Матузов Н.И. *Актуальные проблемы теории права*. Саратов, 1995], с. 258.

[3] Kudryavtsev V.N. *Freedom of scientific creative work*. State and Law. 2005. (5): 27. [in Russian]. [Кудрявцев В.Н. *Свобода научного творчества*. Государство и право, 2005, № 5, с. 27].

[4] Universal Declaration of Human Rights. http://www.un.org/en/documents/udhr/ [Всеобщая декларация прав человека, http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr].

[5] International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/ Pages/CESCR.aspx [Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml].

[6] Charter of Paris for a New Europe. http://www.osce.org/mc/39516. [Парижская хартия для новой Европы. http://www.osce.org/ru/mc/39520?download=true].

Еще в далеком 1974 г. мировое сообщество признало необходимым обеспечить содействие экономическому и социальному прогрессу всех стран, независимо от политических, экономических или социальных систем. Так, в статье 7 Хартии экономических прав и обязанностей государств[7] содержится положение, возлагающее на государства, присоединившиеся к Хартии, обязанность сотрудничать в экономической, социальной, культурной, научной и технической областях. При этом каждое государство имеет право получать выгоды от достижений науки и техники для ускорения своего экономического и социального развития. В соответствии с Хартией, все государства должны содействовать международному научному и техническому сотрудничеству и передаче технологий с надлежащим учетом всех законных интересов, включая права и обязанности обладателей, поставщиков и получателей технологий. В частности, все государства должны облегчать доступ развивающихся стран к достижениям современной науки и техники, передачу технологий и создание местных технологий на благо развивающихся стран в такой форме и в соответствии с такой процедурой, которые отвечают их экономике и потребностям. Соответственно, развитые страны должны сотрудничать с развивающимися странами в создании, укреплении и развитии их научной и технической инфраструктуры, а также в их научно-исследовательской и технической деятельности, с тем чтобы помочь расширить и преобразить экономику развивающихся стран.

Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах[8] оговаривает, что участвующие в Пакте государства обязуются уважать свободу, безусловно необходимую для научных исследований и творческой деятельности. Одновременно государства признают пользу, извлекаемую из поощрения и развития международных контактов и сотрудничества в научной и культурной областях.

---

[7] Charter of Economic Rights and Duties of States. http://www.un-documents.net/a29r3281.htm [Хартия экономических прав и обязанностей государств. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/rights_and_duties.shtml].

[8] International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/ Pages/CESCR.aspx [Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml].

Примером является Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 14 декабря 1973 г. № 3150[9], в которой ООН призывает все государства продолжать развивать международное сотрудничество, чтобы обеспечить использование результатов научно-технического прогресса в интересах укрепления международного мира и безопасности, обеспечения права народов на самоопределение и уважения национального суверенитета, свободы и независимости, а также в целях экономического и социального развития и улучшения условий жизни всего населения. Считается, что научно-технический прогресс в целом оказывает благоприятное воздействие на общество и заключает в себе огромные возможности для будущего. Принятая ООН резолюция рекомендует всем государствам проводить политику, которая бы ставила все достижения науки и техники на службу удовлетворения материальных и духовных потребностей всех слоев населения. Использование достижений науки и техники для нарушения суверенитета государств, вмешательства в их внутренние дела, ведения агрессивных войн, подавления национально-освободительных движений или проведения политики расовой дискриминации является не только грубым нарушением Устава ООН и других принципов международного права, но и представляет собой недопустимое извращение целей, которые должны направлять научно-технический прогресс на благо человечества.

Мировая значимость свободы научного творчества отражается и в конституционном законодательстве различных стран. Например, статья 54 Конституции Украины гарантирует гражданам свободу литературного, художественного, научного и технического творчества, защиту интеллектуальной собственности, их авторских прав, моральных и материальных интересов, возникающих в связи с различными видами интеллектуальной деятельности[10]. Конституция

---

[9] United Nations General Assembly Resolution A/RES/3150(XXVIII) 14 Decemder 1973. http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/3150(XXVIII) [Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 14 декабря 1973 г. A/RES/3150(XXVIII) об использовании научно-технического прогресса в интересах мира и социального развития. http://www.un.org/ru/documents/ ods.asp?m=A/RES/3150(XXVIII)].

[10] Constitution of Ukraine. http://www.infoukes.com/history/constitution/index-en.html [Конституция Украины. http://www.president.gov.ua/documents/constitution#].

Республики Молдова (ст. 33) гарантирует свободу художественного и научного творчества[11]. В Конституции Болгарии (ст. 54) провозглашается, что свобода художественного, научного и технического творчества признается и гарантируется законом[12]. В Латвии государство признает свободу научного, художественного и иного творчества (Конституция Латвии, ст. 113). В соответствии с Конституцией (ст. 70/G) Венгерская Республика уважает и поддерживает свободу научной и художественной жизни, свободу обучения и свободу преподавания. Более того, в решении вопроса установления научных истин и определения научной ценности исследований правомочны исключительно деятели науки. Свобода научного исследования гарантируется и Конституцией Чешской Республики (ст. 15). В Польше каждому обеспечивается свобода художественного творчества, научных исследований, а также опубликования их результатов (ст. 73 Конституции Республики Польша)[13].

Свобода научного творчества реализуется в личных действиях самим человеком или совместно с другими людьми; свобода творчества «каждого отдельного человека, обладающего соответствующим дарованием, является решающим условием культурного прогресса общества, инструментом его самопознания и самосовершенствования»[14]. Важной гарантией свободы научного творчества является невмешательство государства в творческие процессы, которое конкретизируется в ряде законов.

В Республике Молдова также принят ряд нормативно-правовых актов, касающихся научной деятельности. Важнейшим из них явля-

---

[11] Constitution of the Republic of Moldova. http://www.constcourt.md/public/files/file/Actele%20Curtii/acte_en/MDA_Constitution_EN.pdf [Конституция Республики Молдова. http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=311496&l ang=2].

[12] Okunkov L.A. (ed.). *Constitutions of States in Europe*. (Moscow: Norma, 2001). [in Russian]. [Окуньков Л.А. (ред.). *Конституции государств Европы*. М.: Норма, 2001].

[13] Okunkov L.A. (ed.). *Constitutions of States in Europe*. (Moscow: Norma, 2001). [in Russian]. [Окуньков Л.А. (ред.). *Конституции государств Европы*. М.: Норма, 2001].

[14] Baglay M.V. *Constitutional Law of the Russian Federation*. (Moscow, 2002). [in Russian]. [Баглай М.В. *Конституционное право Российской Федерации*. М., 2002], с. 254.

ется Кодекс о науке и инновациях[15], который совместно с другими законодательными и подзаконными нормативными актами регламентирует деятельность в области науки и инноваций. В соответствии с Кодексом, политика в области науки и инноваций является составной частью социально-экономической политики государства и определяет цели, принципы и механизмы его деятельности в этой области. Государство совместно с научным сообществом формирует политику в области науки и инноваций и реализует ее путем обеспечения соответствующей нормативной, организационной и социально-экономической базы, а также содействует посредством проведения различных мероприятий и вложения средств осуществлению деятельности в области науки и инноваций. Если международным договором, одной из сторон которого является Республика Молдова, установлены иные положения, чем те, которые предусмотрены Кодексом, применяются положения международного договора.

Среди стратегических приоритетов государственной политики в области науки и инноваций, обозначенных в Кодексе (ст. 55), выделяются поддержка научных исследований и разработок, стимулирование устойчивого инновационного климата. Государство осуществляет стимулирование, материально-техническую и финансовую поддержку деятельности в области науки и инноваций, создает благоприятные условия для абсорбции инноваций.

Основная цель государственной политики Республики Молдова в области науки и инноваций — устойчивое социально-экономическое и человеческое развитие, основанное на стимулировании и максимально широком использовании научного, научно-технического и технологического потенциала, ориентированного на ценности открытого демократического общества, для создания и реализации конкурентоспособных и экологически чистых продуктов, услуг, процессов.

Среди основных принципов государственной политики в области науки и инноваций Кодекс признает целесообразность интеграции национальной сферы науки и инноваций в международный

[15] Code of the Republic of Moldova on science and innovations. [Кодекс Республики Молдова о науке и инновациях. № 259 от 15 июля 2004 г. http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=7758].

и региональный оборот на основе принципов кооперации и специализации, а также соответствие деятельности в области науки и инноваций международным нормам и принципам (ст. 57).

В соответствии с Кодексом Парламент Республики Молдова ратифицирует международные соглашения о сотрудничестве в области науки и инноваций, а Правительство заключает межправительственные соглашения о сотрудничестве в этой сфере. Академия наук определяется как единственное публичное учреждение общенационального значения в области науки и инноваций, являющееся полномочным координатором научной и инновационной деятельности, уполномоченное определять партнеров, устанавливать эффективные формы сотрудничества с учреждениями и организациями, действующими в стране и за рубежом в области науки и инноваций, в системе университетского и пост университетского образования. Более того, Правительство в соответствии со статьей 68 Кодекса заключает Договор о партнерстве с Академией наук Молдовы, посредством которого делегирует ей свои компетенции по реализации государственной политики в области науки и инноваций[16].

Совсем недавно Правительство Республики Молдова утвердило Стратегию исследования развития Республики Молдова до 2020 года[17]. Документ признает, что исследование развитие в Молдове сталкивается с необходимостью эффективного использования строго ограниченных бюджетных ресурсов с целью обеспечения исследовательского процесса, основанного на высших достижениях, интегрированных в общий процесс международных исследований, и направленного на удовлетворение постоянно растущих потребностей общества и национальной экономики.

В 2004–2008 гг. произошло значительное увеличение государственного финансирования исследования-развития. Однако начиная с 2009

---

[16] Resolution of Government of the Republic of Moldova No 731. 08.09.2014. [Постановление Nr. 731 от 08.09.2014 об утверждении Договора о партнерстве между Правительством и Академией наук Молдовы на 2014 год. http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=354646 &lang=2].

[17] Resolution of Government of the Republic of Moldova No 920. 07.11.2014. [Постановление № 920 от 07.11.2014 об утверждении Стратегии исследования-развития Республики Молдова до 2020 года. http://www.asm.md/administrator/fisiere/cadru/f302.pdf].

года в результате финансового кризиса эта тенденция изменилась, и финансирование было сокращено не только как доля ВВП, но и в абсолютных цифрах. В последние годы на оперативном уровне были введены различные механизмы конкурсного финансирования (государственные программы, институциональные проекты, проекты по трансферу технологий, проекты для молодых ученых, проекты закупок научного оборудования, проекты по организации научных мероприятий и пр.).

В Молдове большинство научных исследований проводятся в государственном секторе. В 2009 г. на долю государственного сектора приходилось 77,1% чистых расходов на исследование-развитие (72,8% – в 2005 г.). Исходя из статистических данных, на национальном уровне достижения в области исследования-развития в частном секторе незначительны.

Доля нового оборудования (со сроком эксплуатации до 5 лет) составляет 38%. Однако значительной остается доля оборудования со сроком эксплуатации свыше 10 лет – 42%, что свидетельствует о необходимости дальнейших усилий по его обновлению. Относительно небольшая доля оборудования со сроком эксплуатации 6–10 лет (20%) обусловлена низким уровнем инвестиций в оборудование в период до введения в действие Кодекса о науке и инновациях. Следует также отметить, что по оснащенности оборудованием между организациями в сфере исследования-развития существуют значительные различия. Как правило, институты, специализирующиеся в области биологии, химии, физики и инженерии, располагают более дорогостоящей приборной базой.

Благодаря усилиям, предпринятым органами управления в области науки и инноваций, заметных успехов удалось достичь в рамках международного сотрудничества. В 2009 г. при Академии наук Молдовы был создан Центр международных проектов, ответственный за организацию конкурсов проектов на основе международных договоров, стороной которых является Республика Молдова, и координацию деятельности сети национальных контактных пунктов и представителей научного сообщества в различных европейских структурах.

В октябре 2011 г. Академия наук Молдовы от имени Правительства подписала соглашение о присоединении к Седьмой рамочной программе Европейского Союза (FP7), и с 1 января 2012 г. Республика

Молдова стала ассоциированным членом FP7. Этот статус предоставил Молдове право инициировать исследовательские проекты и создавать европейские консорциумы, участвовать во всех предложениях финансирования, выдвигать представителей в управленческих комитетах и рабочих группах FP7 и Европейского исследовательского пространства, получать поддержку Европейской комиссии в укреплении сети национальных контактных пунктов FP7, участвовать в научно-исследовательских инициативах, подпадающих под действие статей 185 и 187 Договора о функционировании Европейского Союза, обладая теми же правами и обязанностями в области интеллектуальной собственности, что и государства — члены ЕС.

Кроме того, неограниченный доступ к европейскому исследовательскому пространству предусматривал для сектора исследования развития Молдовы следующие преимущества:

• доступ к эффективной научно-исследовательской инфраструктуре, привлечение дополнительного финансирования для проведения междисциплинарных исследований;

• пользование экспертизой в тех областях, где у нас нет достаточной критической массы;

• двусторонняя мобильность исследователей и их реинтеграция в страну происхождения;

• внедрение международных и европейских стандартов качества в области менеджмента исследования-развития в стране;

• расширенные возможности участия исследователей и научных организаций в международных грантовых программах;

• рост значимости и видимости молдавской науки за рубежом путем создания международных партнерских связей;

• решение проблем особой национальной важности за счет привлечения иностранной экспертизы;

• включение в область национальных научных исследований региональных и глобальных проблем;

• интеграция местной научной инфраструктуры в мировое исследовательское пространство;

• увеличение количества научных публикаций ученых Молдовы в престижных журналах и повышение уровня осознания обществом роли знаний в качестве движущей силы развития.

В июле 2014 г. Академия наук Молдовы подписала соглашение о присоединении к Европейской рамочной программе по науке и инновациям «Горизонт 2020», которое предоставляет молдавским ученым возможность полноправного участия в конкурсах этой программы.

Академия наук Молдовы создала функциональную платформу для реализации статуса ассоциированного члена европейских рамочных программ, которая заключается в:

• укреплении и развитии национальной системы в области науки и инноваций;

• изменении принципов организации двух- и многосторонних конкурсов (развитие, поддержка и координация деятельности сети национальных контактных пунктов);

• обеспечении финансирования и участия официальных представителей и национальных экспертов в программных комитетах рамочных программ Евросоюза, стратегических комитетах и рабочих группах;

• обеспечении функционирования Научно-технического офиса Республики Молдова в Брюсселе (MOST/IGLO);

• продвижении программы EURAXESS, обеспечивающей мобильность и трудоустройство ученых, выполнение принципов Европейской хартии исследователей и Кодекса по трудоустройству исследователей;

• организации и проведении информационной кампании о возможностях участия в рамочных программах Евросоюза (консультации, информационные дни, практические семинары и др.).

В сентябре 2014 г. Министерство экономики Молдовы подписало соглашение об участии в программе Евросоюза COSME, главная цель которой состоит в развитии конкурентоспособности и инноваций малых и средних предприятий[18]. В марте 2015 г. Министерство культуры подписало соглашение об участии в программе

[18] Law of the Republic of Moldova No. 21. 27.02.2015. [Закон Nr. 21 от 27.02.2015 о ратификации Соглашения между Республикой Молдова и Европейским Союзом об участии Республики Молдова в Программе Европейского Союза «Конкурентоспособность предприятий и малого и среднего бизнеса» (COSME 2014–2020). http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=357730].

Евросоюза «Креативная Европа», основными задачами которой являются сохранение лингвистического разнообразия и европейских культур, продвижение культурного достояния Европы, укрепление конкурентоспособности культурного и креативного секторов. Эта программа предоставит Молдове право, вплоть до 2020 г., получать ежегодно доступ к финансированию проектов в области культуры и творческой деятельности.

Стратегия исследования-развития Республики Молдова до 2020 года содержит специальный раздел, посвященный проблеме интернационализации исследований, интеграции в исследовательское пространство ЕС и повышению их международной значимости. В данном разделе обозначены приоритеты Молдовы в процессе интеграции в европейское исследовательское пространство на период 2014–2020 гг.:

• интеграция научного сообщества Республики Молдова в европейские сети ученых, деловую среду и сотрудничество с официальными лицами, которые устанавливают цели и приоритеты европейской исследовательской и инновационной деятельности;

• содействие и оказание помощи молдавским исследователям в целях их равноправного участия во всех рамочных программах ЕС в области научных исследований и инноваций;

• использование потенциала и европейских научных достижений для решения внутренних проблем Республики Молдова;

• привлечение европейских инвестиций в научные исследования и инновации, а также в осуществление внедрения молдавских инновационных продуктов и услуг;

• продвижение и защита за рубежом результатов молдавской интеллектуальной деятельности;

• поощрение научной мобильности и доступа к европейской исследовательской инфраструктуре;

• укрепление традиционных связей с партнерами из СНГ и использование существующих связей для разработки проектных предложений для их представления на конкурсы рамочных программ ЕС.

Углубление сотрудничества с ЕС в области исследований и инноваций, которое является приоритетным направлением в области исследования-развития, предусматривает увеличение усилий науч-

ного сообщества, направленных на присоединение к политике в области исследования, а также пленарного участия в рамках программы «Горизонт 2020». В этой связи необходимо осуществить:

• продвижение на европейском уровне преимуществ и значимых результатов, полученных научными коллективами Молдовы;

• консолидацию потенциала для участия исследователей Молдовы в рамочных программах ЕС;

• использование национальных и интернациональных партнерств, двусторонних и многосторонних проектов для разработки проектов для рамочных программ ЕС;

• повышение мобильности исследователей через использование программы Marie Curie Седьмой рамочной программы;

• присоединение молдавской инфраструктуры исследования-развития к европейским сетям;

• укрепление сети национальных контактных пунктов FP7 и их расширение в рамках программы «Горизонт 2020»;

• приведение в соответствие внутренних финансовых процедур для адекватного управления проектами FP7 и «Горизонт 2020»;

• инициирование сотрудничества с паневропейскими научно-исследовательскими центрами.

Кроме того, представляется целесообразным привлечение молдавской научной диаспоры для обмена опытом, совместного участия в международных проектах, а также в качестве экспертов для проведения экспертизы национальных научных проектов и программ, стратегий и проектов нормативно-правовых актов.

В целях расширения регионального сотрудничества нами предусмотрено:

• использование традиционных партнерских отношений со странами СНГ и рассмотрение новых возможностей для регионального сотрудничества, а также использования преимуществ Республики Молдова как связующего звена между СНГ и ЕС;

• развитие многостороннего сотрудничества в рамках Международной ассоциации академий наук (МААН) и Объединенного института ядерных исследований в Дубне;

• углубление сотрудничества с региональными организациями: Сетью академий Центральной и Восточной Европы (CEENet), Цен-

трально европейской инициативой (ЦЕИ), Юго-Восточным европейским процессом сотрудничества (SEECP), Организацией черноморского экономического сотрудничества (ОЧЭС), Советом регионального сотрудничества (СРС).

В соответствии с положениями Стратегии, интернационализация науки, интеграция в европейское исследовательское пространство и повышение международной значимости обеспечит доступ к международному исследовательскому пространству и присоединение к рамочной программе ЕС по исследованиям и инновациям «Горизонт 2020», углубит участие в региональных и международных исследовательских проектах, повысит международную значимость и конкурентоспособность научных результатов.

Существующая в Молдове нормативно правовая база уже сегодня позволяет развивать двухсторонние и многосторонние отношения с международными партнерами, добиваясь при этом определенных успехов. Так, в рамках Соглашения о сотрудничестве в области науки и технологий между Академией наук Молдовы и действующим тогда Государственным агентством по вопросам науки, инноваций и информатизации Украины в настоящее время осуществляются научные исследования по шести двухсторонним научно-исследовательским проектам между такими учреждениями, как Институт прикладной физики АН Молдовы, Институт проблем материаловедения им. И.Н. Францевича НАН Украины и Физико-химический институт им. А.В. Богатского НАН Украины; Технический университет Молдовы и Тернопольский национальный экономический университет; Институт энергетики АН Молдовы и Институт электросварки им. Е.О. Патона НАН Украины; Институт химии АН Молдовы и Львовский национальный университет имени Ивана Франко; Институт зоологии АН Молдовы и Институт гидробиологии НАН Украины.

Исследования, проводимые в рамках данных проектов, охватывают наиболее важные направления современной науки, в том числе технологии, оборудование и новые материалы для электроискрового упрочнения и восстановления деталей машин и инструментов; синтез, свойства, молекулярное и кристаллическое строение лигандов бензодиазепиновых и фибриногеновых рецепторов; дистрибутивные сенсорные сети с реконфигурацией вычислительных узлов; электродуго-

вая установка со сниженным влиянием на электрическую сеть; новые антиоксиданты для уменьшения эффектов оксидативного стресса при гипергликемии; разработка принципов комплексного гидробиологического мониторинга техно-экосистем энергетических станций и т.д.

Ярким примером эффективного двухстороннего партнерства является Соглашение о сотрудничестве между Академией наук Молдовы и Украинским научно-технологическим центром (УНТЦ), подписанное 20 марта 2009 г. При финансовой поддержке Соединенных Штатов Америки, Канады и Европейского Союза в рамках этого соглашения ежегодно финансируются шесть научно-исследовательских проектов. Таким образом, начиная с 2009 г. УНТЦ было профинансировано 36 проектов на общую сумму свыше 10 млн леев. Благодаря реализации этих проектов наши ученые имеют возможность сотрудничать с Научно-производственным предприятием «Карат» Министерства промышленной политики Украины, Институтом физики НАН Украины, Государственным предприятием «Конструкторское бюро «Южное» им. М.К. Янгеля», Государственным космическим агентством Украины, Институтом проблем машиностроения им. А.Н. Подгорного НАН Украины, Институтом химии поверхности им. А.А. Чуйко НАН Украины, Институтом ядерных исследований НАН Украины, Национальным научным центром «Харьковский физико-технический институт». Национальное законодательство Республики Молдова предоставляет возможность проведения конкурсов многосторонних проектов, среди которых хотелось бы отметить такие пилотные совместные конкурсы, как Black-SeaERA.NET (2009–2012) в области окружающей среды и энергии; SEERA-EI (2010–2012) в области информационных технологий; ERA. NET-RUS-PLUS (2013–2018) в области нано технологий, окружающей среды, медицины и социально-экономических наук; WaterWORKS JPI (2014–2018) в области окружающей среды и сельского хозяйства; Danube Regional Call (2015–2018).

В принятом Плане действий «Республика Молдова – Европейский Союз»[19] имеется специальный раздел «Исследования, развитие и инновации», предусматривающий меры по подготовке Молдовы к

[19] International Treaty. The Action Plan "Republic of Moldova–European Union". [План действий «Республика Молдова–Европейский Союз». In: Tratate international, 2006. V. 38. P. 401].

интеграции в Европейское исследовательское пространство (ERA) и разработке совместных программ по исследованию-развитию, среди которых:

• внедрение информационной стратегии, призванной облегчить адекватное участие ученых в Соглашении о научном сотрудничестве и технологическом развитии (C&DT);

• оценка возможностей исследовательских структур Молдовы в целях их интеграции в Европейское исследовательское пространство;

• развитие возможностей Молдовы в области исследования и технологического развития для поддержания экономики и общества;

• консолидация человеческих, материальных и институциональных ресурсов в целях роста исследований, технологического развития и инноваций, в том числе посредством деятельности EUREKA и COST.

План был призван обеспечить устойчивое участие Молдовы в международных научных и образовательных программах ЕС, включая поддержку соответствующих возвратных механизмов, а также участие ученых Молдовы в международных дебатах и форумах.

Участие научного сообщества Молдовы в мероприятиях, организованных в европейском научном пространстве, отчасти обеспечивается Соглашением между Европейским Сообществом и Республикой Молдова об упрощении выдачи виз[20], в соответствии с которым дипломатические представительства и консульские учреждения государств-членов оформляют многократные визы сроком действия до 1 года лицам, участвующим в научной, культурной или творческой деятельности, в том числе в университетских и других программах обмена, регулярно совершающим поездки в государства-члены.

В целях оказания информационной поддержки молдавскому научному сообществу Академия наук создала сеть национальных

[20] Agreement between the European Community and the Republic of Moldova on the facilitation of the issuance of visas. http://visa-free-europe.eu/wp-content/uploads/2012/03/EU-Moldova-Agreement.pdf [Соглашение между Европейским Сообществом и Республикой Молдова об упрощении выдачи виз. www.cac. md/acorduerm_ru.html].

контактных пунктов, которая в 2008 г. состояла из 8 единиц, в 2011 г. (в связи с участием в FP7) – из 20, а в 2014 г. (в связи с участием в «Горизонт 2020») реорганизованная сеть включала уже 30 единиц. Национальные контактные пункты регулярно проводят консультации, информационные дни, практические семинары, различные мероприятия по продвижению имиджа науки в обществе.

В 2012 г. в соответствии с решением Правительства был создан Научно-технический офис Республики Молдова в Брюсселе[21]. Академия наук Молдовы обеспечивает функционирование данного офиса и номинирует на конкурсной основе представителя научного сообщества, который осуществляет оперативную связь с профильными представителями Еврокомиссии, информирует о возможностях участия молдавских ученых в программе «Горизонт 2020», способствует улучшению имиджа молдавских научных исследований за рубежом. С 2013 г. офис MOST был включен в паневропейскую сеть подобных офисов, администрируемых странами Евросоюза и ассоциированными странами.

Среди достигнутых успехов можно отметить и включение в 2012 г. Республики Молдова в паневропейскую сеть EURAXESS – Researchers in Motion. Создание в 2013 г. национального портала (www.euraxess.md) позволяет осуществлять координацию деятельности на европейском уровне. В целях развития отношений по сотрудничеству в рамках EURAXESS были созданы 3 сервисных центра в разных регионах страны, а также локальные национальные пункты при каждом научно-исследовательском институте и университете, для продвижения данной программы.

В декабре 2011 г. Академия наук Молдовы приняла решение о присоединении научного сообщества к Европейской хартии исследователей и Кодексу по трудоустройству исследователей, которые предусматривают определенные положения о правах и ответственности, как работодателей, так и ученых. С 2012 г. Молдова вовлечена

[21] Resolution of Government of the Republic of Moldova No 790. 22.10.2012. [Постановление Правительства Республики Молдова Nr. 790 от 22.10.2012 о создании Офиса Республики Молдова по вопросам науки и технологии при Европейском Союзе. http://lex.justice.md/viewdoc.php?action= view&view=doc &id=345141&lang=2].

в процесс разработки практических этапов внедрения этих принципов. Научно-исследовательские институты, университеты, научные центры, соблюдающие принципы Хартии и Кодекса, получают от Еврокомиссии знак отличия – Excellence in Research, который способствует улучшению их имиджа на общеевропейском уровне. В настоящее время знак Excellence in Research уже имеют Университет Академии наук Молдовы, Государственный университет Молдовы, Национальный институт экономических исследований Академии наук Молдовы.

В целях укрепления и развития национальной системы в области науки и инноваций начата процедура внесения изменений в Кодекс о науке и инновациях Республики Молдова, а также в процессе разработки находится проект Стратегии по интегрированию Республики Молдова в Европейское научное пространство. Дальнейшее усовершенствование законодательства в сфере регулирования научной деятельности и практики его применения должно способствовать повышению эффективности научной деятельности, превращению ее в реальную движущую силу общества.

Sursa: „Вісник Національної академії наук України", 2015, Nr. 11.

IMPACTUL CONSTITUȚIEI ASUPRA PROCESELOR SOCIALE

Ion GUCEAC

Doctrina juridică a statelor lumii acordă atenție sporită problemelor teoretice ce țin de constituție în calitatea acesteia de Lege Fundamentală. Nevoia unei analize aprofundate a practicii constituționale moderne din România, Republica Moldova, dar și din alte state este legată direct de tendința de optimizare a procesului reglementării juridice a relațiilor sociale în contextul renovării multidimensionale a vieții economice, sociale, politice și spirituale, de sporirea eficienței impactului Constituției asupra proceselor sociale.

Pe lângă rădăcinile istorice și politice ale constituției, sunt cercetate cerințele și așteptările societății de la aceasta, funcționalitatea ei în cadrul sistemului juridic etc. O importanță majoră este atribuită analizei procesului punerii în aplicare a constituției – fundament juridic al vieții publice din țară, inclusiv al legislației în vigoare. Activitatea de creație legislativă curentă implică cunoașterea problemei privind impactul constituției asupra politicii de legiferare, dar și a practicii de aplicare a legislației. Din această perspectivă este important să precizăm locul și rolul constituției în sistemul de drept național, importanța acesteia în perfecționarea dreptului constituțional, identificarea unor particularități ale normelor de drept constituțional și specificul aplicării lor în cadrul unor relații sociale fundamentale. De aici și discuțiile care au început a fi promovate recent în literatura de specialitate și care privesc problema longevității constituției. În calitate de argumente în sprijinul longevității unor constituții sunt invocate mai multe argumente, printre care și stabilitatea direcțiilor esențiale ale sistemelor social-economice și politice, care asigură identificarea și respectarea unor constante – fundamentele ideologice și politice, respectul pentru drepturile omului, aplicarea consecventă a clasicului principiu al separației și echilibrului puterilor, exercițiul democratic al puterii, autoritățile supreme în stat legitimându-se prin votul popular, liber exprimat.[1]

[1] I. Muraru, *Pragmatism constituțional*, în *Perspectivele constituționalismului în România*, Monitorul Oficial, R.A., București, 2010, p. 92.

Analiza unor constituții aparținând statelor democratice, studierea unor probleme privind punerea în aplicare a dispozițiilor constituționale, scopurilor și principiilor din legile fundamentale respective arată că acestea sunt orientate spre edificarea unui stat de drept, chemat să promoveze o politică socială activă. După profesorul I. Muraru, o constituție „este viabilă și eficientă dacă cetățenii și autoritățile cred în ea, o interpretează și o aplică".[2]

În acest sens, este extrem de importantă înțelegerea și definirea conținutului categoriei „funcțiile constituției", instituirea unui sistem de funcții ale constituției, descrierea formelor de manifestare a lor, aprecierea semnificației acestora pentru activitatea practică în procesul de selectare a metodelor optime de reglementare juridică a relațiilor sociale fundamentale.

Cu toate că doctrina juridică studiază de mai mult timp constituția ca izvor fundamental al dreptului, funcțiile acesteia ca o categorie de drept constituțional în literatura modernă au început să fie menționate relativ recent. Până în prezent, în percepția constituționaliștilor nu există unanimitate vizavi de funcțiile constituției, Studiile în acest domeniu rămân a fi fragmentate, mai multe aspecte rămânând neclare. Credem că aceasta se datorează în mare parte și problemelor de ordin terminologic cu care se confruntă doctrinarii la interpretarea noțiunii de „funcții ale constituției", ori suprapunerea mecanică a funcțiilor dreptului cu funcțiile constituției.[3]

În viziunea noastră, prin funcții ale constituției trebuie să înțelegem, întâi de toate, principalele direcții de influență a constituției asupra relațiilor sociale, comportamentul și conștiința membrilor societății, moralei și culturii, care reflectă esența și destinația socială a acesteia, care asigură coerența și eficiența acțiunilor tuturor elementele constitutive ale mecanismului de reglementare constituțională a relațiilor sociale. Funcțiile constituției sunt determinate de rolului său în societate, de scopurile și obiectivele care stau în fața societății și statului, legitățile obiective de dezvoltare socială.

Constituționaliștii americani V. C. Jeckson și M. Tushnet atribuie constituției următoarele funcții: chartă pentru exercitarea puterii, care oferă guvernului dreptul de a acționa în anumite limite și permite alegerea

[2] I. Muraru, *Pragmatism constituțional*, *op. cit*., p. 93.

[3] I. Guceac, *Constituția la răscruce de milenii*, Tipografia centrală, Chișinău, 2013, p. 164-171.

metodelor de guvernare; protector al drepturilor fundamentale ale omului; „acord, simbol și inspirație", acordul națiunii de a conviețui în scopul prosperării în timp de pace și de război[4].

În doctrina rusă este răspândită opinia conform căreia constituția are trei funcții: juridică, politică și ideologică.[5] Unii autori din această țară examinează funcțiile constituției într-un cadru mai larg. Astfel, profesorul V. Lucin optează pentru următoarele funcții ale constituției: constituantă, de acordare a drepturilor, de program și de generare a sistemelor[6]. Alții evidențiază în calitate de funcții ale constituției: constituantă, organizatorică, de politică externă, ideologică și politică.[7] În literatura de specialitate se menționează funcțiile generale ale constituției, în cadrul cărora sunt incluse: constituantă, de legalizare, de creare a bazei juridice pentru dezvoltarea legislației, practicii de aplicare a dreptului și conștiinței juridice, de organizare, de stabilizare și de program.[8]

Într-o abordare mai simplă, criteriul elementar de clasificare a funcțiilor constituției poate servi tripla natură a puterii de stat, pornind de la care constituția exercită trei funcții: *legislativă, executivă* și *judecătorească*. Fără a nega evidențierea acestor funcții ale constituției, mai putem delimita un alt criteriu – cum acționează constituția reglementând relațiile de putere și cele sociale. Natura constituției, ca act de voință adoptat pentru reglementarea bazelor puterii de stat, este mai amplă în comparație cu oricare altă lege, de aceea e de presupus că acesteia îi sunt proprii nu doar funcții juridice nemijlocite, dar și funcții mult mai largi.

La aceste funcții mult mai largi poate fi atribuită și *funcția constituantă,* care, în viziunea noastră, decurge din prima sarcină de bază a statului de a crea constituția. Funcția constituantă este în esență a statului

---

[4] *Comparative constitutional Law*. 2nd ed./ ed. By V. C. Jeckson și M. Tushnet. New York, 2006, p. 219.

[5] *Конституционное (государственное) право зарубежных стран* / Отв. ред. Б. А. Страшун. Т. 1. Москва, 1999, p, 51-52; *Конституционное право* / Отв. ред. В. В. Лазарев. Москва, 1999, p. 62.

[6] В.О. Лучин. *Конституция Российской Федерации: проблемы реализации*. Москва, 2002, p. 35.

[7] С.А. Авакьян. *Конституция России: природа, эволюция, современность*. Москва, 2000, p. 11; А. А. Безуглов, С. А. Солдатов. *Конституционное право России* : в 3 т. Т. 1, p. 163-166.

[8] *Конституция в XXI веке: Сравнительно-правовое исследование*, *op. cit.*, p. 53.

care se manifestă în activitatea sa de dobândire a formei juridice, adică de adoptare a legilor fundamentale cu privire la statul însuși. Aceste direcții de activitate pot avea loc atât în cadrul unui regim democratic, pe cât e posibil punând de acord interesele și doleanțele diferitor straturi sociale și organizații, cât și în cadrul unui regim militar sau vreunui alt regim dictatorial, când regulile de bază respectă doar voința unei categorii sociale sau a unui dictator.

Cu toate că funcțiile constituției pot fi comune pentru orice constituție în calitatea acesteia de act legislativ fundamental necesar oricărei societăți organizate în stat, trebuie să luăm în considerare și faptul că funcțiile constituției sunt în dependență directă de mai mulți factori: etapa istorică de dezvoltare a țării; natura civilizației societății; caracterul statului; stratul social dominant în societate etc.

Întrucât sfera de influență a constituției este vastă, și funcțiile constituției sunt largi. În viziunea noastră, printre cele mai importante funcții generalizate ale acesteia s-ar regăsi și următoarele: *funcția de constituire a statului; funcția asigurării libertăților, drepturilor omului și cetățeanului; funcția politică; funcția juridică; funcția educativă.*

Aceste funcții caracterizează acțiunea și influența constituției atât la scară globală, cât și în granițele unui stat; atât asupra comportamentului subiectului, cât și asupra conștiinței lui juridice. Funcțiile constituției, reprezentând direcțiile principale de manifestare a însușirilor ei, nu sunt o viziune oarecare specifică asupra dreptului, împuternicirilor sau obligațiilor, ci indicatori ai acțiunii constituției asupra societății și statului în ansamblu și în parte asupra fiecărui membru al ei. Funcțiile constituției demonstrează efectul însumat pe care îl dau constituționalismul și constituția unui stat aparte.

Funcția de constituire a statului presupune lichidarea juridică a organizării de stat și obștești precedente și instituirea fundamentelor unei noi organizări, noului statut al individului, iar uneori – schimbarea calitativă a ordinii sociale cu păstrarea bazelor structurii de stat precedente. Primul caz este consecința unor schimbări revoluționare. De exemplu, Declarația franceză a drepturilor omului și ale cetățeanului din 1789[9] – primul docu-

[9] Declarația Drepturilor Omului și ale Cetățeanului (*Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen*), http://www.dadalos.org/rom/menschenrechte/grundkurs_2/ Materialien/dokument_4.htm (vizitat la 10.04.2015).

ment constituțional al Revoluției Franceze – substituie din punct de vedere juridic orânduirea feudală și instituie bazele noii organizări de stat.

Realizarea acestei funcții în formă pură are loc atunci când adoptarea constituției coincide cu întemeierea și proclamarea statului. Dacă aceste acțiuni sunt sincronice, atunci se poate vorbi despre o constituție provizorie, mai rar – una permanentă.

În cazul adoptării constituției provizorii a Republicii Letonia, în noiembrie 1918, s-a manifestat funcția de întemeiere a statului. Din cele 13 state americane independente, care inițial constituiau Confederația SUA, opt și-au adoptat constituțiile lor în 1776, cărora le este proprie în deplină măsură funcția de constituire a statului.

Este de remarcat însă că funcția de constituire nu presupune întotdeauna schimbări radicale. Dacă statul, la o anumită etapă a dezvoltării sale istorice, adoptă o nouă constituție, aceasta nu înseamnă că funcția respectivă și-a pierdut total importanța. Odată cu adoptarea unei noi legi fundamentale nu apare un stat nou, ea dobândește doar o nouă calitate, păstrând continuitatea statului. Chiar dacă statul francez, începând din 1791, a adoptat 16 constituții, ele toate au asigurat continuitatea statului creat de națiunea franceză. În preambulul la Constituția Federației Ruse din 1993, funcția de întemeiere a statului este marcată mai clar, deoarece se declară înnoirea statalității suverane ruse, care anterior fusese de fapt pierdută.

În Raportul Curții Constituționale din Republica Moldova privind exercitarea jurisdicției constituționale în anul 2013,[10] Curtea a reținut că, în baza Declarației de Independență, Republica Moldova s-a constituit ca stat suveran și independent, acest document, în opinia Curții, constituind „temelia politico-juridică a Republicii Moldova ca stat suveran, independent și democratic". Curtea Constituțională a calificat Declarația de Independență drept „actul de naștere al Republicii Moldova". În opinia Curții, Declarația este un „document politico-juridic ce a consacrat crearea noului independent Republica Moldova, reprezentând „certificatul de naștere" al noului stat, și stabilește temeliile, principiile și valorile fundamentale ale

[10] Hotărâre *Cu privire la aprobarea Raportului privind exercitarea Jurisdicției constituționale în anul 2013* Nr. 1 din 28.01.2014, Monitorul oficial al Republicii Moldova, nr. 261-267/36 din 05.09.2014.

organizării statale a Republicii Moldova *(HCC nr. 36 din 05.12.2013, § 49)*. Această constatare a suscitat varii interpretări. În ce ne privește, ne vom expune mai detaliat asupra acestei probleme într-o altă lucrare.

Asigurarea libertății drepturilor omului și ale cetățeanului este funcția de bază a constituției, deoarece în sec. XVIII „părinții constituției" vedeau în ea un document pentru îngrădirea arbitrarului din partea statului. Pe timpurile când în lume ultima formă de stat a devenit autocrația, puterea absolută a monarhului, constituția proclama libertatea ca stare naturală a omului.

Pe parcursul anilor această funcție a constituției a suportat anumite modificări. Spre exemplu, în ultimul timp este promovată ideea că statul, în calitatea sa de „protector al drepturilor constituționale", „trebuie să joace un rol activ de apărare nu numai față de anumite grupuri (defavorizate sau vulnerabile), ci față de toți actorii implicați în viața economică…".[11] În jurisprudența din SUA s-a acumulat deja o experiență de lungă durată privitor la protecția libertății micilor întreprinzători și a celor mijlocii față de marile companii, a actorilor „independenți" față de cei cartelizați, față de monopolizare, și ce este foarte important, a protecției cetățeanului autonom față de puterea economică și politică acumulată".[12] În literatura de specialitate se menționează despre „introducerea în legea fundamentală a unor noi drepturi, strâns legate de evoluția noilor tehnologii și a societății umane: de ex. dreptul la intimitate, sau cele care vizează chestiuni sensibile, consemnate de bioetică".[13] Anterior am propus și noi recunoașterea oficială a dreptului la apă prin consacrarea acestuia în Constituția Republicii Moldova.[14]

---

[11] Adrian-Paul Iliescu, *Rolul economic al Constituției*, în *Revizuirea Constituției economice. Perspectiva societății civile*, IPP, București, 2011, p. 41.

[12] Adrian-Paul Iliescu, *Rolul economic al Constituției, op. cit*., p. 47.

[13] *Reforma constituțională: analiză și proiecții: raportul comisiei pentru o nouă Constituție*, coord.: Elena Simina Tănăsescu, Bogdan Dima, Universul Juridic, București, 2012, p. 57.

[14] Guceac I., *Constituționalizarea dreptului la apă, o condiție indispensabilă pentru accesul la apă ca sursă a vieții și demnității*, în *Armonizarea cadrului normativ al Republicii Moldova la dreptul european în domeniul valorificării durabile și managementului resurselor de apă*, CEP USM, Chișinău, 2010, p. 65-79; Guceac I. *Dreptul la apă – un nou drept fundamental al omului*. În: Akademos, Nr. 3 (18), 2010, p. 39-45.

Constituționalismul contemporan presupune instituirea unui sistem de asigurare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, una din cele mai importante măsuri fiind controlul constituționalității.

Legea cu privire la Curtea Constituțională[15] dispune că, pe lângă alte atribuții, această autoritate garantează supremația Constituției, responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat.

Din momentul instituirii sale și până în prezent, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a contribuit substanțial la garantarea drepturilor și libertăților fundamentale consacrate în Constituție, exprimându-se și asupra constituționalității ori neconstituționalității unor legi cu referire la drepturile omului.

În Raportul Curții Constituționale din Republica Moldova privind exercitarea jurisdicției constituționale în anul 2013, se menționează faptul că „rolul Curții Constituționale este esențial și definitoriu, reprezentând un adevărat pilon de susținere a statului și democrației, de garantare a egalității în fața legii, a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului".

Fiind sesizată în vederea controlului constituționalității unor prevederi ale Legii nr. 121 din 25 mai 2012 cu privire la asigurarea egalității, Curtea Constituțională a relevat că „respectarea și ocrotirea persoanei constituie o îndatorire primordială a statului (art. 16 alin. (1) din Constituție). Potrivit alineatului (2) al aceluiași articol, toți cetățenii Republicii Moldova sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială". Curtea a constatat că majoritatea criteriilor enunțate în art.16 alin. (2) din Constituție se regăsesc în Legea cu privire la asigurarea egalității. În același timp, Curtea a accentuat că șirul criteriilor menționate în art. 1 alin. (1) din legea menționată nu este exhaustiv, discriminarea fiind interzisă și *în bază de orice alt criteriu similar* celor enumerate.[16]

---

[15] Legrea cu privire la Curtea Constituțională nr. 317-XIII din 13.12.1994. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 8/86 din 07.02.1995.

[16] Decizia Nr. 14 din 08.10.2013 de respingere a sesizării nr. 27a/2013 pentru controlul constituționalității unor prevederi ale Legii nr. 121 din 25 mai 2012 cu privire la asigurarea egalității, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 258-261 din 15.11.2013.

Într-o hotărâre[17] adoptată de Curtea Constituțională în urma examinării unei sesizări care viza instituirea și aplicarea, în scopul înlăturării unui pericol și preîntâmpinării faptelor prevăzute de legea penală, a măsurii de siguranță *castrarea chimică* a infractorilor ce atentează la inviolabilitatea sexuală a altor persoane, inclusiv a minorilor, se constată că respectarea și apărarea demnității umane este o obligație a puterii publice. În acest context, excluderea pedepselor sau tratamentelor crude, inumane ori degradante este o condiție a respectării demnității umane. Prin urmare, indiferent de natura infracțiunii comise, pedeapsa aplicată trebuie să respecte atributele inerente ființei umane (integritatea fizică și psihică, demnitatea umană etc.). Curtea Constituțională a invocat regula „fără derogare", potrivit căreia acordarea consimțământului necesar efectuării unei intervenții în domeniul sănătății este strâns legată de principiul întâietății ființei umane, consacrat în art.2 din Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane în ceea ce privește aplicațiile biologiei și ale medicinei. În același context, potrivit art. 5 din această Convenție, o intervenție în domeniul sănătății nu se poate efectua decât după ce persoana vizată și-a dat consimțământul liber și în cunoștință de cauză; această persoană primește în prealabil informații adecvate în privința scopului și naturii intervenției, precum și în privința consecințelor și riscurilor; persoana vizată poate în orice moment să își retragă în mod liber consimțământul. Urmând raționamentele Curții Europene privind respectarea demnității umane în cadrul aplicării tratamentelor medicale, Curtea a reținut că, fiind o intervenție în domeniul sănătății, care urmează a fi aplicată unei persoane adulte și sănătoase mental, castrarea chimică nu ar trebui să fie efectuată decât cu consimțământul liber și în cunoștință de cauză al persoanei vizate. Curtea a considerat că prin instituirea obligativității aplicării măsurii de siguranță castrarea chimică, fără consimțământul deplin și informat al persoanei, fără o evaluare medicală individuală a necesității aplicării ei, fără o monitorizare ulterioară și neînsoțită de psihoterapie, nu s-a ținut cont de garanțiile respectării demnității umane, se

[17] Hotărârea Curții Constituționale nr. 18 din 04.07.2013 privind controlul constituționalității unor prevederi din Codul penal nr.985-XV din 18 aprilie 2002 și Codul de executare nr. 443-XV din 24 decembrie 2004, în redacția Legii nr. 34 din 24 mai 2012 pentru completarea unor acte legislative. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 182-185 din 23.08.2013.

încalcă dreptul fundamental al persoanei la integritate fizică şi psihică, garantat de articolul 24 alin. (1) şi (2) din Constituţie, şi se aduce atingere articolului 3 din Convenţia europeană pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale, precum şi articolelor 2 şi 5 din Convenţia pentru protecţia drepturilor omului şi a demnităţii fiinţei umane faţă de aplicaţiile biologiei şi ale medicinii.

În perioada vizată, Curtea Constituţională a examinat şi o sesizarea depusă de către un grup de deputaţi din Parlamentul Republicii Moldova, care invocau faptul că articolul 25 din Legea cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii, în redacţia Legii nr.153 din 5 iulie 2012, restrânge dreptul magistraţilor de acces la justiţie prin instituirea unui drept de atac doar în partea ce se referă la procedura de emitere/adoptare a hotărârii Consiliului Superior al Magistraturii. Din aceste considerente, autorii sesizării considerau că prevederile menţionate contravin articolelor 20 şi 54 din Constituţia Republicii Moldova, precum şi principiilor stabilite în jurisprudenţa Curţii Europene a Drepturilor Omului.[18] În urma examinării acestei sesizări, Curtea a invocat că, în sensul lipsei caracterului absolut al „accesului liber la justiţie", acest principiu vizează dreptul persoanei de a sesiza instanţele judecătoreşti în cazul în care consideră că-i sunt încălcate drepturile, iar nu faptul că acest drept nu poate fi supus unor condiţionări. Competenţa de a stabili regulile de desfăşurare a procedurii în faţa instanţelor judecătoreşti, potrivit art. 115 alin. (4) din Constituţie, îi revine legiuitorului.

Exercitând controlul constituţionalităţii Legii nr. 192 din 12 iulie 2012 pentru completarea unor acte legislative, prin care a fost interzisă utilizarea în scopuri politice a simbolurilor comuniste (secera şi ciocanul) şi promovarea ideologiilor totalitare,[19] Curtea a amintit că libertatea expri-

---

[18] Hotărârea Curţii Constituţionale nr. 17 din 02.07.2013 privind controlul constituţionalităţii unor prevederi ale art. 25 din Legea nr. 947-XIII din 19 iulie 1996 cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii, în redacţia Legii nr. 153 din 5 iulie 2012 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative, şi Art.VIII alin. (6) din Legea nr.153 din 5 iulie 2012 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative, http://www.constcourt.md/ccdocview.php?l=ro&tip=hotariri&docid=457 (vizitat la 10.04.2015).

[19] Hotărârea Curţii Constituţionale nr.12 din 04.06.2013 pentru controlul constituţionalităţii unor prevederi referitoare la interzicerea simbolurilor comuniste şi a promovării ideologiilor totalitare. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 167-172 din 02.08.2013.

mării, statuată de art. 32 din Constituție, prevalează asupra dreptului la asociere în partide politice, garantat de art. 41 din Constituție. Or, persoanele se asociază în partide politice pentru exercitarea liberă a dreptului la exprimarea opiniilor și a opțiunilor politice. În acest sens, restrângerea libertății de exprimare a membrilor unei formațiuni politice are drept consecință colaterală restrângerea dreptului lor la asociere. Curtea a constatat că libertatea exprimării nu este un drept absolut, fiind susceptibil de restrângeri generale ce sunt admise pentru majoritatea drepturilor prin prisma restrângerilor comune reglementate de art. 54 din Constituție. Astfel, restricțiile ce pot fi impuse de stat urmează a fi prevăzute de lege să urmărească un scop legitim și să nu aducă atingere existenței libertății exprimării. De asemenea, aceste ingerințe pot fi aplicate de stat numai dacă sunt necesare într-o societate democratică și dacă sunt proporționale cu situația care le-a determinat.

Exercitând controlul constituționalității pct. 16 din Regulamentul privind organizarea și desfășurarea doctoratului și postdoctoratului, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 173 din 18 februarie 2008, și a unor prevederi din pct. 4 al Hotărârii Guvernului nr. 962 din 5 august 2003 privind asigurarea funcționării Academiei de Administrare Publică de pe lângă Președintele Republicii Moldova,[20] Curtea a reținut că, prin conținutul său și prin numărul mare de subiecte implicate în realizarea lui, dreptul la învățătură este un drept complex. Una din multitudinea de componente ale conținutului acestui drept este dreptul de acces la instituțiile de învățământ. Statelor le revine obligația negativă de a nu împiedica o persoană să beneficieze de sistemul de învățământ și obligația pozitivă de a asigura accesul egal la formele de învățământ existente la un moment dat, în condițiile pe care le reglementează în funcție de necesitățile social-economice și de perspectivele de dezvoltare ale statului. În sensul dispozițiilor constituționale, Curtea a reamintit că principiul egalității presupune drepturi și libertăți egale pentru toți cetățenii, indiferent de faptul în ce acte sunt prevăzute aceste drepturi și libertăți: în Constituție, în legi organice, ordinare sau în alte acte normative.

[20] Hotărârea Curții Constituționale nr. 26 din 19.09.2013 privind controlul constituționalității unor prevederi referitoare la limita de vârstă pentru admiterea la studiile de masterat și doctorat. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 297-303 din 20.12.2013.

În Raportul Curții Constituționale din Republica Moldova privind exercitarea jurisdicției constituționale în anul 2013, această autoritate a exprimat opinii și asupra altor drepturi fundamentale: dreptul la muncă și la protecția muncii (limita de vârstă pentru cadrele didactice); dreptul la proprietate privată și protecția acesteia (suspendarea și retragerea licenței de notar); dreptul de petiționare (examinarea petițiilor anonime).

Funcția politică constă în consolidarea bazelor statului ca principiu al constituționalismului. În mod obișnuit, constituția include și forma statului, drepturile omului, separarea puterilor, însă constituția poate fi considerată o manifestare a actului politic care într-un anumit moment istoric exprimă voința politică de a crea constituția și care de fapt și-a găsit locul în realitatea politică.

Indicatorul principal al funcției politice a constituției este că, în democrație, constituția trebuie să asigure participarea liberă a tuturor forțelor politice la alegeri, viața socială. În cadrul funcției politice se realizează căutarea consensului dintre diferitele grupuri și straturi ale societății, precum și dintre cetățeni, se confruntă diferite forțe – partide, organizații de stat și nonguvernamentale, sindicate, asociații ale întreprinzătorilor, cluburi, lobby-sti, mijloace de comunicare în masă – pentru a-și satisface interesele. Funcția politică a constituției este slăbită de corupție, folosirea situației de serviciu, escrocherii și luare de mită.

Constituțiile în vigoare conțin dispoziții privind: caracterul puterii publice (în primul rând, al celei de stat); sistemul partinic și rolul partidelor politice; uniunile obștești, situația lor în societate și relațiile lor cu statul și partidele politice; caracterul și rolul normelor politice (inclusiv rolul politic al dreptului); regimul politic; ideologia politică. În diverse țări aceste prescripții comportă specificul lor, uneori fiind diametral opuse.

În condițiile sistemului politic democratic, constituțiile fixează principiile puterii de stat (publice) a poporului. Adjectivele „public" și „de stat" se folosesc rar în constituții, de obicei vorbindu-se în genere despre putere: toată puterea aparține poporului, izvorul puterii este poporul, puterea emană de la popor etc. Constituțiile includ și norme privind partidele politice și sistemele de partid, fixează chiar în textul lor principiul pluripartitismului. Existența pluripartitismului este determinată de anumite împrejurări: stratificarea socială; tradiții, ideologii și mișcări sociale; acutizarea unor conflicte sociale; accentuarea și dezvoltarea conștiinței poli-

tice; apariția unor noi idei sau chiar doctrine.[21] De exemplu, în acest sens, Constituția Armeniei (art. 7)[22] declară că în republică este recunoscut pluripartitismul. Kazahstanul (art. 5 alin. (1) din Constituție)[23] recunoaște diversitatea ideologică și politică. În Federația Rusă, Constituția (art. 13)[24] recunoaște nu numai diversitatea politică, dar și pluripartitismul. Și în Republica Moldova (art. 5 din Constituție)[25], democrația se exercită în condițiile pluralismului politic, care este incompatibil cu dictatura și cu totalitarismul. Conform Constituției (art. 8 din Constituția României)[26], pluralismul în societatea românească este o condiție și o garanție a democrației constituționale. Conform Constituției Cehiei (art. 5)[27], sistemul politic din această țară este fundamentat pe caracterul liber și benevol de creare a partidelor politice și concurența liberă între acestea. În Yemen (art. 6 din Constituție)[28], sistemul politic este bazat pe pluralismul politic și partinic în scopul asigurării unui transfer pașnic al puterii.

Dacă majoritatea constituțiilor statelor democratice conțin doar câteva articole referitor la partide (Germania, Franța, Republica Moldova,

---

[21] I. Guceac. *Curs elementar de drept constitutional. Vol. II.* Chișinău: Tipografia Centrală, 2004, p. 152-154.

[22] Конституция Республики Армения. Принята на референдуме 5 июля 1995 г. Изменения в Конституцию внесены в результате референдума 27 ноября 2005 года, www.president.am/ru/constitution/ (vizitat la 14.05.2015).

[23] Конституция Республики Казахстан, www.akorda.kz/ru/category/konstituciya (vizitat la 14.05.2015).

[24] Конституция Российской Федерации (принята на всенародном голосовании 12 декабря 1993 г.) (с поправками), base.garant.ru/10103000/ (vizitat la 14.05. 2015).

[25] Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 1 din 12.08.1994.

[26] Constituția României, București, Editura Moroșan, 2010.

[27] Конституция Чешской Республики с поправками, внесенными Законом № 347/1997 Сб. Конституционным законом № 300/2000 Сб. Конституционным законом № 395/2001 Сб. Конституционным законом № 448/2001 Coll., Конституционным законом № 515/2002 Coll., Конституционным законом № 319/2009 Coll., Конституционным законом № 71/2012 Coll. и Конституционный закон номер 98/2013 Coll., www.czechlegislation.com/ru/1-1993-sb (vizitat la 13.03.2015).

[28] Конституция Йеменской Арабской Республики 1991 года с конституционными поправками 1994 и 1999 годов, worldconstitutions.ru/?p=81 (vizitat la 13.03.2015).

România etc.), în unele state, cum ar fi Brazilia, Turcia, Bhutan, Constituția conține compartimente separate dedicate acestor forme de asociere a cetățenilor.

Astfel, în zilele noastre, constituția se transformă într-un mijloc politic suprem de reunire a societății. Expresia practică a funcției politice deseori se materializează în documente politice de mare importanță, al căror scop este realizarea unității societății.

Funcția juridică constă, de fapt, în manifestarea constituției ca act cu putere juridică supremă. Constituția reglementează cele mai importante și fundamentale relații de drept statal. Ea este sursa principală a sistemului juridic național, normele constituționale ocupă locul cel mai înalt și ele au mai multă putere decât alte norme juridice. Legea fundamentală servește drept punct de reper pentru practica de aplicare a dreptului, iar în cazul apariției unor lacune sau contradicții în legislație poate fi aplicată nemijlocit de către instanțele judecătorești și de alte organe ale statului.

Această condiție ce stabilește constituția drept „lege a legilor" este determinată de faptul că prin constituție se statornicesc modul de organizare a societății și bazele juridice ale statului, se consacră drepturile, libertățile fundamentale ale omului și ale cetățeanului și se stabilesc garanțiile juridice de asigurare a lor. Dacă admitem o ierarhie a autorităților publice, în funcție de modul de instituire a lor, ierarhie în fruntea căreia se plasează organul direct reprezentativ și unica autoritate legislativă (în unele sisteme constituționale – adunarea constituantă), trebuie să recunoaștem și faptul că actul juridic adoptat de acest organ și destinat reglementării relațiilor sociale fundamentale se bucură de prioritate față de toate celelalte izvoare de drept.

Pornind de la o asemenea realitate, Constituția Republicii Moldova inserează principiul statului de drept, ridicând-o la rangul de lege supremă a statului. Nicio lege, niciun alt act juridic, ce contravine prevederilor Constituției, nu are putere juridică, se consacră în art. 7 din Legea fundamentală.

Arbitru al faptului dacă într-adevăr constituția își îndeplinește real funcția sa juridică sunt organele de supraveghere constituțională. Dacă funcția juridică nu se realizează în modul cuvenit, sistemului juridic în genere nu este eficient: în locul dreptului în societate acționează alți factori regulatorii – puterea politică, forțele militare, interesele unor grupuri

corupte etc. Realizarea funcției politice a constituției într-un stat de drept este primul pas al reglementării juridice în general.

Funcția educativă. Funcția dreptului în democrație, de regulă, nu se subliniază, deoarece sarcina dreptului, ca instituție socială specifică, este de a regula și reglementa comportamentul omului în societate, și nu de a-l educa. Dacă normele juridice sunt încălcate, se aplică nu măsuri educative, ci anumite sancțiuni juridice.

Problema dacă dreptul are acțiune educativă (și dacă da, cum se manifestă ea) credem că nu are o soluție univocă, deoarece există argumente atât în folosul efectului educativ, cât și împotriva lui. Esențiale sunt beneficiile sau prejudiciile aduse societății. Pe de o parte, societatea, după toate probabilitățile, câștigă dacă dreptul va forma la mase tendințe de loialitate (măcar și în privința plății impozitelor); pe de altă parte, societatea pierde dacă dreptul va fi „educat" de funcționari, judecători și procurori care au săvârșit acțiuni infracționale premeditate (de ex. acte de corupție).

În orice stat, constituției naționale îi sunt proprii o anumită acțiune și influență asupra societății și structurilor ei, asupra persoanelor cu funcții de răspundere, funcționarilor, cetățenilor, însă necunoașterea constituției statului nu este o dovadă a gradului redus de educație și cultură a omului.

Una dintre abordările posibile în soluționarea acestei chestiuni ar putea fi aprecierea funcției educative a constituției în context social și valoric larg. Cu alte cuvinte, constituția are forță de influență socială (ca și educativă) numai atunci când ea acordă libertate, egalitate și dreptul la educație, la muncă tuturor membrilor și straturilor societății.

În unele constituții, chiar în conținutul preambulului, sunt incluse dispoziții privitoare la libertatea creației științifice și artistice. De exemplu, acest compartiment al Constituției Egiptului menționează rolul inovațional, științific și cultural al statului egiptean, deoarece aceasta se întruchipează în forța gândirii egiptene, creației și artei, inclusiv în universități, centre științifice, centre lingvistice și de cercetare, presă, artă, literatură și mijloace de informare în masă, în biserica națională și Universitatea al-Azhar cu istoria ca pilon de bază a identității naționale, limba arabă și shariatul islamic ca gândire moderată – parte a gândirii iluminate.

O condiție indispensabilă pentru libertatea creației științifice și artistice reprezintă neamestecul statului în procesele de creație, din care motiv constituțiile declară libertatea acestor activități. De exemplu, Constituția

Turciei (art. 27)[29] oferă fiecăruia dreptul de a studia liber și de a preda știința și artele, de a explica, inclusiv a realiza, cercetări în aceste domenii. În Constituția Bulgariei (art. 54)[30] este consacrat că libertatea creației artistice, științifice și tehnice sunt recunoscute și garantate de stat. Constituția Letoniei (art. 113) consacră libertatea creației științifice, a artelor și de alt gen. În conformitate cu Constituția (art. IX), Republica Ungară respectă și susține libertatea vieții științifice și artelor. Mai mult decât atât, conform Constituției, numai reprezentanții comunității științifice vor avea dreptul de a determina valoarea științifică a cercetărilor.[31] Constituția Germaniei (art. 5 alin. (3))[32] și a Greciei (art. 16)[33] consacră libertatea creației și științei, iar Constituția Portugaliei (art. 42)[34] consacră libertatea creației intelectuale, artistice și științifice.

Arabia Saudită (art. 29 din Constituție)[35] manifestă grijă de știință, literatură și cultură și încurajează efectuarea cercetărilor științifice. În conformitate cu Constituția Armeniei (art. 36), fiecare se bucură de libertatea creației literare, artistice, științifice și tehnice, are dreptul să beneficieze de realizările științifice și să participe la viața culturală a societății. În Peru (art. 2 alin. (8) din Constituție)[36], fiecare se bucură de libertatea creației intelectuale, artistice, tehnice și a creației științifice, inclusiv de dreptul la proprietate asupra acestor invenții și la orice avantaje legate de ele. În Polonia (art. 73 din Constituție)[37], fiecăruia i se asigură libertatea creației

---

[29] Конституция Турецкой Республики. Принята на всенародном голосовании 7 ноября 1982 г. www.krugosvet.ru/node/42730 (vizitat la 14.04.2015).

[30] Конституция Республики Болгарии, www.uznal.org/constitution.php (vizitat la 13.03.2015).

[31] Конституция Венгрии (25 апреля 2011года), www. ru. wikipedia.org/ (vizitat la 05.03.2013).

[32] Legea Fundamentală pentru Republica Federală Germană. București: ALL Educațional, 1998.

[33] Конституция Греции, worldconstitutions.ru/?p=153 (vizitat la 14.04.2015).

[34] Конституция Португальской Республики, www.concourt.am/armenian/.../portug-r.htm (vizitat la 14.04.2015).

[35] Основной Низам (Положение) Королевства Саудовская Аравия. https://ru.wikipedia.org/.../Основной_низам_п... (vizitat la 14.04.2015).

[36] Политическая Конституция Перу, worldconstitutions.ru/?p=534 (vizitat la 14.04.2015).

[37] Конституция Республики Польша, www.poland.su/poland/konst.html (vizitat la 14.04.2015).

științifice, cercetărilor științifice, inclusiv la publicarea rezultatelor lor. Fiecare are dreptul la libera participare la viața culturală a societății, creația artistică, științifică și tehnică și să beneficieze de rezultatele ei, declară Constituția Tadjikistanului (art. 40),[38] iar cetățenii Turkmenistanului (art. 36 din Constituție)[39] se bucură de libertatea creației artistice, științifice și tehnice.

Finlanda (art. 16 din Constituție)[40] proclamă libertatea activității științifice și artistice. Statul recunoaște libertatea creației științifice, artistice și de alt gen în Letonia (art. 113 din Constituție).[41] Libertatea științei, artei și a altor genuri de creație, inclusiv drepturile care provin din activitatea științifică, de creație sau alt gen de activitate intelectuală este garantată și în Macedonia (art. 47 din Constituție)[42]. Constituția Lituaniei (art. 42) declară că știința, cultura și cercetarea sunt libere[43]. În Brazilia (art. IX din Constituție)[44] activitatea intelectuală, artistică, științifică și comunicațională este liberă, nu poate fi cenzurată și nu are nevoie de permisiune.

Unele constituții nu menționează libertatea creației științifice și artistice, ci doar garantarea acestor activități. Astfel, Constituția Republicii Moldova (art. 33) garantează libertatea creației artistice și științifice. Dreptul cetățenilor la proprietatea intelectuală, interesele lor materiale și morale ce apar în legătură cu diversele genuri de creație intelectuală sunt apărate de lege. Constituția Croației (art. 68)[45] garantează libertatea creației științifice, culturale și artistice. În Elveția, libertatea învățământului

---

[38] Конституция Республики Таджикистан, www.prezident.tj/ru/taxonomy/term/5/112 (vizitat la 14.04.2015).

[39] Конституция Туркменистана, turkmenistanembassy.am/index.php?... (vizitat la 14.04.2015).

[40] Конституция Финляндии, https://www.finlex.fi/fi/laki/.../ru19990731.pdf (vizitat la 14.04.2015).

[41] Конституция Латвийской Республики (с изменениями, провозглашенными до 29 апреля 2009 г.), www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=3&mid=8 (vizitat la 14.04.2015).

[42] Конституция Республики Македония от 17 ноября 1991 года, www.concourt.am/.../legal.../macedon-r.htm (vizitat la 14.04.2015).

[43] Конституция Литовской Республики, www3.lrs.lt/home/.../Konstitucija_RU.htm (vizitat la 14.04.2015).

[44] Конституция Федеративной Республики Бразилии, www.krugosvet.ru/node/41662 (vizitat la 13.03.2015).

[45] Конституция Республики Хорватия, https://ru.wikipedia.org/.../Конституция_Хорватии (vizitat la 14.04.2015).

și cercetării științifice este garantată (art. 20 din Constituție),[46] în Slovaca (art. 43 din Constituție),[47] Slovenia (art. 59 din Constituție)[48] este garantată libertatea cercetărilor științifice și a creației. Conform Constituției Yemenului (art. 27), statul garantează libertatea cercetărilor științifice și realizărilor în literatură, artă și cultură. Aceste realizări însă trebuie să corespundă spiritului și scopului Constituției. Articolul 44 alin. 1 din Constituția Federației Ruse stipulează că fiecăruia i se garantează libertatea creației literare, artistice, științifice, tehnice și de alt gen. Constituția Albaniei (art. 58)[49] garantează tuturor libertatea creației artistice și a cercetărilor științifice, inclusiv venitul obținut în urma acestor activități. Libertatea cercetărilor științifice este garantată și de Constituția Cehiei (art. 15). În Polonia, fiecăruia i se garantează libertatea creației artistice, cercetărilor științifice, publicarea rezultatelor acestora (art. 73 din Constituție).

În scopul creării unor condiții efective pentru realizarea libertății creației științifice și artistice, constituțiile obligă statul să întreprindă acțiuni concrete în acest scop. Astfel, Constituția Coreei de Sud (art. 127)[50] obligă statul să întreprindă toate măsurile pentru ameliorarea economiei naționale prin intermediul dezvoltării științei și tehnologiilor, resurselor informaționale și a forței de muncă, inclusiv contribuind la implementarea inovațiilor tehnice.

Guvernul Iranului trebuie să întreprindă toate acțiunile pentru promovarea inițiativei și spiritului cercetător în toate sferele științei, tehnicii, culturii și islamului prin crearea centrelor de cercetare și stimularea cercetătorilor (art. 3 alin. 10 din Constituție).[51] În Qatar (art. 24 din

---

[46] Союзная конституция Швейцарской Конфедерации от 18 апреля 1999 года, www.concourt.am/armenian/.../swiss--r.htm (vizitat la 14.04.2015).

[47] Конституция Словацкой Республики от 1 сентября 1992 года, worldconstitutions.ru/?p=110 (vizitat la 14.04.2015).

[48] Конституция Словении, hirakcentre.org/hy/.../286-shirak-centre (vizitat la 14.04. 2015).

[49] Конституция Республики Албания от 21 октября 1998 года, www.concourt. am/.../albania/albani-r.htm (vizitat la 14.04.2015).

[50] Конституция Республики Корея (Южная Корея). Принята: 17 июля 1948 года. Статус: 29 октября 1987 года, legalportal.am/download/constitutions/119_ru.pdf (vizitat la 14.03.2015).

[51] Конституция Исламской Республики Иран, www.cis-emo.net/sites/.../constitution_ of_iran.p... (vizitat la 14.03.2015).

Constituție)[52], stimularea științei, artelor, protecția patrimoniului cultural și național, contribuirea la efectuarea cercetărilor științifice constituie una dintre sarcinile statului.

Statul portughez (art. 73 din Constituție)[53] este obligat să contribuie la democratizarea instituțiilor culturale, stimulând și asigurând accesul tuturor cetățenilor la realizările culturii și la creație. Cât privește creația științifică și descoperirile, inclusiv inovațiile tehnologice, acestea sunt stimulate și susținute de stat în așa fel încât să asigure libertatea și autonomia respectivă, creșterea concurenței și interacțiunea dintre instituțiile științifice și întreprinderi. Totuși, una dintre sarcinile primordiale ale statului (art. 81 lit. j) din Constituție) constă în asigurarea unei politici științifice și tehnologice pentru dezvoltarea favorabilă a țării.

Constituția Kuwaitului (art. 14)[54] obligă statul să contribuie la dezvoltarea științei, literaturii și artei, inclusiv să susțină cercetările științifice. Statul, conform Constituției Lituaniei (art. 42), acordă sprijin culturii și științei. Republica Macedonia (art. 47 din Constituție) contribuie, ajută și protejează dezvoltarea științei, artei și culturii, contribuie și ajută dezvoltarea științifică și tehnologică. Constituția Maltei (art. 8 din Constituție)[55] impune statul să contribuie la dezvoltarea culturii, cercetărilor științifice și tehnice. În Spania (a*rt. 44 din Constituție), statul va* încuraja și proteja accesul la cultură, la care toți cetățenii au dreptul și vor încuraja știința, cercetarea științifică și tehnică în beneficiul interesului general. Constituția Yemenului (art. 27) obligă statul să asigure mijloacele necesare, susținerea și stimularea invențiilor tehnico-științifice, operelor artistice și să protejeze realizările din acest domeniu.

Libertatea creației, în calitatea sa de drept fundamental, se află într-o relație interdependentă cu alte drepturi fundamentale, cum ar fi inviolabilitatea vieții private, dreptul la muncă, libertatea mijloacelor de informare în masă, dreptul la învățătură, dreptul la asociere etc.[56]

---

[52] Конституция Катара, worldconstitutions.ru/?p=92 (vizitat la 14.03.2015).

[53] Конституция Португальской Республики, www.concourt.am/armenian/.../portug-r.htm (vizitat la 14.04.2015).

[54] Конституция Государства Кувейт, www.worldislamlaw.ru/?p=294 (vizitat la 14.04.2015).

[55] Конституция Мальтийской Республики, www.concourt.am/armenian/.../malta-r.htm (vizitat la 14.04.2015).

[56] Гучак И. *Конституционные основы научного творчества в Республике Молдова*. În: Право и политология nr. 17, Chișinău, 2011, p. 6-10.

Unul dintre drepturile fundamentale care se află în cea mai strânsă legătură cu libertatea creației științifice și artistice este libertatea opiniei și a exprimării și care implică dreptul oricărei persoane de a căuta, de a obține și de a răspândi, fără considerații de frontieră, informații și idei prin orice mijloc de exprimare.[57]

În constituții, normele despre libertatea exprimării, de obicei, sunt completate cu norme privind interzicerea cenzurii (art. 22, Albania; art. 20, Kazahstan; art. 17, Cehia; art. 21, Coreea de Sud; art. 38, Croația; art. 77, Danemarca; art. 100, Letonia; art. 29, Federația Rusă; art. 26, Slovacia; art. 20, Spania etc.).

Limitarea abuzului de putere. Este cunoscută tendința de secole de a identifica unele frâne și contragreutăți care ar asigura ca niciunul dintre organele statale să acumuleze prea multă putere și să se transforme, în ultimă instanță, într-o forță tiranică.

Soluția general acceptată în calitate de remediu al acestui fenomen a fost recunoscută ca fiind consacrarea în constituție a principiilor fundamentale de creare, organizare și funcționare a tuturor instituțiilor cu atribuții de exercitare a puterii. Mai mult decât atât, constituția trebuie să conțină și norme care distribuie împuternicirile cu care sunt înzestrate aceste autorități, precum și limitele de exercitare a atribuțiilor de putere și măsurile de combatere a tentativelor de abuz. Această ipoteză, argumentată de mai mulți doctrinari[58], apreciază constituția ca „cel mai eficient obstacol în fața tendințelor pe care… le au forțele politice ajunse la putere de a-și depăși limitele de autoritate sau de a adopta o atitudine discreționară în actul de guvernare”[59].

Astfel, constituția trebuie privită nu numai ca o lege fundamentală menită, în primul rând, să asigure protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și cetățeanului, dar și să limiteze arbitrarul de putere din partea celor cărora le-a fost încredințată puterea.

Pentru aceasta, dispozițiile cuprinse în constituție trebuie să fie formulate cu claritate și precizie, fără a lăsa loc pentru interpretare *lato senso*

---

[57] I. Guceac. *Dicționar juridic: Drepturile omului pe înțelesul tuturor*. Chișinău: Știința, 2010, p. 86.

[58] T. Drăganu. *Introducere în teoria și practica statului de drept*. Cluj-Napoca: Dacia, 1992, p. 43; P. Miculescu. *Statul de drept*. București: Lumina Lex, 1998, p. 54.

[59] A. Amititeloaie, *Drept constituțional și instituții politice*. Iași: Junimea, 2009, p. 177.

de către autoritatea învestită cu atribuții de putere, aceasta transformându-se într-un executant ordonat, netentat să acționeze abuziv sau discreționar. Din aceste considerente, constituției i se atribuie semnificația unei „autoconstrângeri pe care guvernanții trebuie să și-o impună", iar recunoașterea faptului că există constrângeri cărora guvernanții urmează să se supună trebuie privită ca o „condiție indispensabilă pentru ca misiunea lor să producă cât mai multă satisfacție socială"[60].

Din această perspectivă, Constituția Franței (art. 3 alin. 1) stabilește: „Suveranitatea națională aparține poporului, care o exercită prin reprezentanții săi și pe cale de referendum"[61].

Constituția Republicii Moldova (art. 2) prescrie că nicio persoană particulară, nicio parte din popor, niciun grup social, niciun partid politic sau o altă formațiune obștească nu poate exercita puterea de stat în nume propriu, uzurparea puterii de stat constituind cea mai gravă crimă împotriva poporului.

În articolul 1 din Constituția Italiei se menționează: „Suveranitatea aparține poporului, care o exercită sub formele și în limitele prevăzute de constituție"[62].

În Republica Federală Germania (art. 20 alin. (2) din Legea fundamentală): „Întreaga putere de stat emană de la popor".

Constituția Spaniei, prin art. 1 alin. 2, statuează: „Suveranitatea națională constă în poporul Spaniel, cel de la care emană puterile statului"[63].

În Constituția Federației Ruse (art. 3 alin. 1), „poporul multinațional" este recunoscut ca fiind „purtătorul suveranității și unicul izvor al puterii".

La fel Constituția României (art. 2 alin. 1) consacră: „Suveranitatea națională aparține poporului român, care o exercită prin organele sale reprezentative...".

În procesul examinării funcțiilor Constituției nu trebuie să uităm și de *funcția ideologică* a constituției. Experiența constituționalismului la acest capitol atestă trei abordări diferite: principiul obligativității unei anumite ideologii; ideologia unică susținută de stat; diversitatea liberă a ideologiei

[60] *Ibidem*, p. 180.
[61] Constituția Franței. București: ALL Educațional, 1998.
[62] Constituția Republicii Italiene. București: Editura ALL BECK, 1998.
[63] Constituția Spaniei. București: ALLEducațional, 1998.

politice.[64] De exemplu, Constituția Vietnamului (art. 30)[65] declară că statul și societatea păstrează și dezvoltă cultura vietnameză – caracterul popular al acesteia, contemporaneitatea, umanitatea; moștenesc și multiplică valorile culturale ale naționalităților Vietnamului, ideile, morala și stilul lui HÓ Chí Minh. Constituția interzice cu strictețe propagarea ideologiei reacționare și amorale.

Conform Constituției Coreei de Nord (art. 10),[66] statul, fortificând revoluția ideologică, sporește conștiința ideologică a tuturor membrilor societății, educându-i în spiritul tradițiilor clasei muncitoare și transformă întreaga societate într-un colectiv tovărășesc închegat. Statul (art. 13 din Constituție), prin întreaga sa activitate, „traduce în viață spiritul și metoda Chonsanri, a cărei esență constă în faptul că suspușii ajută pe cei „de jos", identifică în grosul maselor soluția corectă a problemelor, înaintează pe prim-plan munca politică, lucrul cu oamenii și identifică entuziasmul conștient al acestora".

Constituția Republicii Moldova dispune (art. 5) că nicio ideologie nu poate fi instituită ca ideologie oficială a statului. Orice metodă de control ideologic din partea statului interzice și Constituția Andorrei (art. 12). Art. 4 din Constituția Republicii Belarus menționează imposibilitatea creării unei ideologii obligatorii pentru cetățeni.[67] În Bulgaria (art. 11 din Constituție),

---

[64] Guceac I. *Constituția la răscruce de milenii*, *op. cit*., p. 353-354.

[65] *Новшества в исправленной Конституции страны*, vovworld.vn/ru... Конституции.../199868.vov (vizitat la 14.03.2015).

[66] Социалистическая Конституция Корейской Народно-Демократической Республики принята на I сессии ВНС пятого созыва 27 декабря 61 года чучхе (1972), изменения и дополнения внесены в нее на III сессии ВНС девятого созыва 9 апреля 81 года чучхе (1992), изменения и дополнения внесены в нее на I сессии ВНС десятого созыва 5 сентября 87 года чучхе (1998), изменения и дополнения внесены в нее на I сессии ВНС двенадцатого созыва 9 апреля 1998 года чучхе (2009), изменения внесены в нее на II сессии ВНС двенадцатого созыва 9 апреля 99 года чучхе (2010), изменения и дополнения внесены в нее на V сессии ВНС двенадцатого созыва 13 апреля 101 года чучхе (2012), изменения и дополнения внесены в нее на VII сессии ВНС двенадцатого созыва 1 апреля 102 года чучхе (2013), https://vk.com/doc 34486042_284175464?dl=8bb7b7c2ef33dc4339 (vizitat la 14.03.2015).

[67] Конституция Республики Беларусь 1994 года (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24 ноября 1996 г. и 17 октября 2004 г.), https://ru.wikipedia.org/wiki/Конституция_Беларуссии (vizitat la 12.03. 2015).

Uzbekistan (art. 12 din Constituție), nicio ideologie nu poate fi declarată sau adoptată în calitate de ideologie de stat. Constituția Federației Ruse (art.13) recunoaşte diversitatea ideologică. În conformitate cu dispozițiile constituționale, nicio ideologie nu poate fi propusă în calitate de ideologie oficială sau obligatorie. Constituția Republicii Slovacia (art. 1) dispune că statul este liber de orice ideologie. În Spania (art. 16 din Constituție) este garantată libertatea ideologică a indivizilor și a comunităților, fără nicio limitare privind formele de manifestare, în afara celor necesare pentru păstrarea ordinii publice protejate de lege.

Funcțiile Constituției oferă posibilitatea dezvăluirii mai cuprinzătoare a scopului social, naturii și esenței acesteia; identificării specificului impactului reglementărilor constituționale asupra relațiilor sociale; direcțiile, natura acestui impact; înțelegerea mai profundă a rolului ei în formarea și dezvoltarea sistemului de drept, particularitățile interacțiunii elementelor constitutive ale sistemului de drept; practica aplicării Constituției, specificul realizării instituțiilor, principiilor și normelor de drept constituțional, precum și particularitățile evoluției Constituției însăși.

Funcțiile acestea exprimă rolul activ al constituției în viața societății. Metoda funcțională are un rol important în evaluarea constituției din punct de vedere al eficienței juridice și sociale. Nu în zadar, profesorul I. Muraru menționează rolul civilizator al constituției. Conform acestei opinii, în cazul în care constituția „este receptată în conștiința oamenilor și este respectată, scopurile civilizatoare sunt realizate".[68]

Constituția evoluează în calitate de factor de formare și dezvoltare a relațiilor sociale, iar funcțiile sale reprezentă întotdeauna proprietăți realizatoare. Prin intermediul lor poate fi urmărită evoluția realizării normelor constituționale, capacitatea de a influența direcționat relațiile sociale, eficiența Legii fundamentale. Funcțiile, evoluând ca un fel de manifestare a proprietăților inerente Constituției, caracterizează, pe lângă rezultat, procesul propriu-zis de intervenție a Constituției asupra relațiilor sociale, modul în care aceasta acționează.

Intervenția Constituției reprezintă o implementare nu numai a proprietăților juridice, dar, de asemenea, și a altor proprietăți. Constituția este capabilă de a influența comportamentul oamenilor, conștiința lor juridică,

[68] I. Muraru, *Pragmatism constituțional*, *op. cit*., p. 93.

moralitatea și cultura. Prin urmare, funcțiile Constituției nu pot fi reduse doar la aspectele juridice de influență asupra relațiilor sociale.

Pe lângă funcțiile care mediază procesul de intervenție a Constituției asupra relațiilor sociale și care exprimă natura, direcțiile de bază ale acestui impact, trebuie să evidențiem funcțiile „de serviciu", care nu depășesc sistemul juridic. Perceperea destinației funcționale a Constituției în cadrul sistemului de drept ne permite să apreciem pe deplin importanța acesteia în mecanismul de reglementare normativă, să evidențiem rolul Constituției în instituirea, organizarea și dezvoltarea sistemului de drept național, asigurarea ierarhiei interne a acestuia.

Astfel, prin funcții ale Constituției trebuie să înțelegem întâi de toate principalele direcții de impact al Constituției asupra relațiilor sociale, comportamentului și conștiinței juridice a oamenilor, moralei și culturii, care dezvăluie esența și destinația socială a acesteia, care asigură coerența și eficiența tuturor elementelor din cadrul mecanismului de reglementare constituțional-juridică. Funcțiile Constituției sunt condiționate de rolul său în societate, de scopurile și obiectivele care stau în fața societății și statului, de legitățile obiective ale dezvoltării sociale.

Funcțiile Constituției oricărui stat se află într-o legătură strânsă, ele se întrepătrund și interacționează între ele; în același timp, fiecare dintre funcțiile Constituției dispune de trăsături specifice, care permit delimitarea lor.

Utilizarea în calitate de criteriu a particularităților relațiilor sociale, în cadrul cărora se manifestă destinația Constituției și sunt puse în aplicare prevederile acesteia, inclusiv ținând cont de caracterul și scopul impactului reglementării constituționale, de formele și mijloacele de realizare a acestora, pot fin evidențiate, după cum ne-am convins, diferite categorii de funcții ale Constituției.

Destinația deosebită și posibilitățile Constituției în calitate de instrument social de reglementare a relațiilor sociale este de a influența asupra relațiilor sociale, a asigura caracterul ordonat al acestora, ordinea, stabilitatea și dezvoltarea pentru a atinge interesele individuale, ale societății și statului, precum și acțiunea sa directă în aspectul juridic este vădită în funcțiile de reglementare.

În mare parte, gradul de intervenție și impactul constituției asupra relațiilor sociale depinde și de gradul de constituționalizare a dreptului,

prin care ar trebui să înțelegem transpunerea unor principii specifice unei ramuri de drept, la rangul de principii constituționale fundamentale consacrate în textul constituției, ori ca fenomen juridic complex, „ce afectează în ansamblul său un sistem juridic, prin interacțiunea care se stabilește între normele juridice ale legii fundamentale și celelalte norme juridice, de rang inferior constituției".[69]

Reglementarea constituțională reprezintă cel mai înalt nivel de reglementare juridică a relațiilor sociale. Constituția contribuie la stabilitatea și înalta organizare a vieții publice, în primul rând prin sistemul funcțiilor sale, acționând astfel ca un instrument esențial pentru gestionarea proceselor sociale.

Sursa: Revista de științe juridice. 2015, Vol. 26, nr. 1, p. 71-90. ISSN: 1454-3699.

[69] A. Varga, *Constituționalitatea procesului legislativ*, Editura Hamangiu, București, 2007, p. 1.

PROFESORUL CONSTANTIN STERE – ÎNTEMEIETOR AL DREPTULUI CONSTITUȚIONAL ROMÂNESC

Ion GUCEAC

„Fiecare popor nu are numai dreptul dar și
datoria să-și afirme voința sa de a trăi
ca o unitate, să tindă la plenitudinea de viață
națională și să-și apere ființa sa etnică."

Constantin Stere[1]

Admiratorii consacrați ai lui Constantin Stere, numit foarte frumos „…român basarabean de geniu"[2] , constată că biografia consacrată personalității și operei acestuia „…s-a îmbogățit în ultimii ani cu noi și valoroase lucrări de referință". Este și mai îmbucurător faptul că asemenea apariții „există și de o parte și de cealaltă a Prutului", toate urmărind „restabilirea adevărului istoric asupra rolului jucat în epocă de marele patriot… în dezvoltarea democratică a țării, așezarea pe baze constituționale moderne a statului român unitar"[3], Cu toate acestea viața lui n-a fost deloc simplă, cazul lui fiind poate „cel mai dramatic din … istoria spiritului public în prima jumătate a secolului XX…", deoarece, în timp ce și-a „sacrificat toată energia și inteligența pentru adevărurile și obiectivele fundamentale ale țării – adevărul său personal n-a fost înțeles decât de foarte puțini contemporani"[4].

---

[1] Gh. Marinică, M. Cosma, *Apostolul se-ntoarce din surghiun. In memoriam Constantin Stere*, Ploieşti, 2007, p. 168.

[2] *Ibidem*, p. 11.

[3] *Ibidem*, p. 9.

[4] *Ibidem*, p. 15.

La inițiativa unor reputați autori din România[5], dar și din Republica Moldova[6], opera lui Constantin Stere a fost repusă în circuitul științific,

[5] *Ibidem*, p. 17-18; 22.

[6] Corbu Haralambie, *Florile și spinii unui destin: Constantin Stere*, în: C. Stere, *În preajma revoluției*, Chișinău, 2006, vol. I, X-XVII; Idem, *Constantin Stere anteromancierul (valorile socioculturale și estetico-literare reflectate în publicistică)*, în: „Revistă de lingvistică și știință literară", 2003, nr. 1-2, 19-41; Idem, *Triumful și calvarul lui Constantin Stere*; *Constantin Stere: În preajma revoluției. Între roman și memorii*; *O paralelă*: *Constantin Stere și Liviu Rebreanu*; *Un alt „Singur împotriva tuturor": Paul Goma*; *Paul Goma – visavi de C. Stere*, în: Corbu H., *Deschidere către valori: Studii. Eseuri. Atitudini.* Chișinău, Cartea Moldovei, 2003, p. 277-285, 286-297, 298-317; 318-322; 328-332; *Idem*, *Poporanismul lui Stere ca doctrină științifică și mesaj social-uman*, în: „Revistă de lingvistică și știință literară", 2002, nr. 3-4, p. 21-35; *Idem*, *Constantin Stere și timpul său. Schiță de portret psihologic*, Chișinău, Editura Cartea Moldovei, 2005; *Duca Gheorghe*, *Un spirit european uriaș – Constantin Stere*, în : „Akademos", 2006, nr. 1, p. 3; Druță Ion, *Revenirea lui Stere*, în: „Akademos", 2006, nr. 1, p. 3-5; Pânzaru Sava, *Lev Tolstoi în aprecierea lui Constantin Stere*, în: Pânzaru Sava, *Itinerar arhivistic: Interpretări istorico-literare, schițe și portrete scriitoricești*, Chișinău, 2008, p. 91-102; Balmuș Pavel, *Notă asupra ediției*, în: Stere C. *Publicistică*, Chișinău, Tipografia Editurii Universul, 2006, vol. IX, p. 5-7; Gavrilov Anatol, *Constantin Stere și G. Ibrăileanu: ideologia literară a poporanismului*, în: *Constantin Stere – 140 de ani de la naștere: Materialele conferinței științifice internațional*, Chișinău, 2005, p. 134-146; Guceac Ion, *Constantin Stere – o ilustră figură și mare doctrinar în materia dreptului constituțional*, în *ibidem*, p. 113- 123; Hadârcă Ion, *Constantin Stere și Nicolae Iorga: Antinomiile idealului convergent*, în *ibidem*, p. 25-38; Burlacu Alexandru, *Bildungsromanul lui Stere. Univers artistic, personaje, tehnici narative*, în *ibidem*, p. 147-157; Balmuș Pavel, *Realități și personalități chișinăuiene în biografia lui Stere: Maria Stere, născută Grosu,* în *ibidem*, p. 163-169; Cimpoi Mihai, *Drumurile întrerupte ale romanului în Basarabia*: *Notă bibliografică*, în: *Roman* (în 4 vol.), selecție și note de Mihai Cimpoi, Chișinău, Știința, Arc, 2004; *Idem*, *Constantin Stere*, în: Cimpoi Mihai, *Istoria literaturii române din Basarabia*, Chișinău, 2003, p. 173-183; *Idem*, *Constantin Stere, romancierul total*, în: *Basarabenii în lume*, Chișinău, BNRM, vol. 1, p. 29-38; Burlacu Alexandru, *Constantin Stere*, în: Burlacu A., *Literatura română din Basarabia*: *Anii 20-30*, Chișinău, Tehnica-Info, 2002, p. 162-173; *Idem*, *Modele prezumtive în romanul lui Constantin Stere*, în: „Convorbiri literare", 2002, nr. 1, p. 91-93; Caraman Vlad, *Caragiale și Stere. Metaliteratura*, vol. V, Chișinău, 2002, p. 139-140; *Idem*, *Personajul la Constantin Stere*, Tezele Conferinței profesorilor UPS „Ion Creangă", Chișinău, 2002, p. 330-332; Burlacu Alexandru, *Un model al romanului basarabean*, în „Destin românesc", 2000, nr. 3, p. 54-61; Balmuș Pavel, *Familia C. Stere în capitala Basarabiei*, Enciclopedie, Chișinău, Museum, 1997, p. 214-215; Apetri Dumitru, *Constantin Stere – eminentă personalitate basarabeană*, în „Știința", 1992, 31 ianuarie, p. 13; Caraman Vlad, *În preajma revoluției de Constantin Stere. Elemente de poetică a bildungsromanului*. Chișinău, Gunivas, 2009; Șpac Ion, *Constantin Stere. Scriitorul, publicistul, politicianul, juristul, omul*, Chișinău, Tipografia Centrală, 2011.

trezind interesul mai multor cercetători pentru viața și opera lui. Este nespus de plăcut să constatăm preocuparea crescândă față de opera lui Constantin Stere, manifestată de reprezentanți ai celor mai diverse domenii științifice și culturale din Republica Moldova, unde, după cum constată academicianul Haralambie Corbu „… până în 1991… numele marelui răzvrătit a fost totalmente omis din istoria politică și culturală a neamului". Excepție constituie, în opinia academicianului doar „epizodul I. Vasilenco din 1963, articolul căruia privind valoarea și actualitatea lui C. Stere a avut… urmări nefaste asupra destinului tânărului și talentatului cercetător chișinăuian"[7]. Academicianul Corbu scoate la lumină și alte nume notorii preocupate de „receptarea și interpretarea lui Constantin Stere în Basarabia interbelică și în Republica Moldova…". Printre aceste nume se regăsesc Andrei Lupan, Bogdan Istru, I. C. Ciobanu, Dumitru Matcovschi ș.a. Un loc aparte este rezervat academicianului Ion Druță care, „în preajma căderii regimului și cenzurii totalitare de la sfârșitul deceniului al optulea al secolului trecut", a optat „cu fermitate pentru readucerea numelui și operei Uriașului de la Soroca în circuitul valorilor naționale autentice…"[8].

În final, academicianul Corbu constată că elaborarea unui studiu fundamental privind viața și opera lui C. Stere „rămâne o sarcină de viitor a specialiștilor în domeniu de pe ambele maluri ale Prutului". Dar „nici un sociolog, nici un filozof, nici un jurist, nici un politolog, nici un critic literar nu va fi în stare să ridice, de unul singur, acest munte intelectual…", fiind nevoie „de eforturi conjugate"[9].

Cu părere de rău, mai puțin au fost analizate și puse în circuitul științific lucrările juridice, în special cele de drept constituțional, scrise de C. Stere, care fac parte, pe bună dreptate, din tezaurul constituționalismului românesc.

Sincer să fiu, am fost întotdeauna admirator al acestui personaj legendar al neamului nostru, nu numai din motiv că este un exemplu demn de urmat pentru toate generațiile de români în ceea ce privește coeziunea spirituală a românilor de pretutindeni, dar și din simplul motiv că îmi este

---

[7] Pentru detalii a se vedea Corbu Haralambie. *Constantin Stere și timpul său*, p. 1 și urm.

[8] *Ibidem*, p. 24 și urm.

[9] *Ibidem*, p. 54.

și pământean, deoarece moșiile deținute de familia sa (cam 7500 ha) se întindeau peste localitățile Dimitreanca, Horodiștea, Soloneț și Văscăuți[10], ultimul fiind satul meu de baștină.

Noi, cei care facem parte din tagma juriștilor preocupați de cercetări științifice în domeniul dreptului, avem o mare datorie față de colegul de breaslă și primul dintre constituționaliștii români în ceea ce privește interpretarea operei juridice semnată de profesorul C. Stere și plasarea numelui său în capul listei acelora care au pus bazele teoretice ale constituționalismului românesc, deoarece prea modestă este contribuția contemporanilor noștri la acest capitol, excepție făcând doar câteva tentative. Am îndrăzni să menționăm, totuși, câteva încercări demne de apreciat. Printre primele lucrări de specialitate se numără *Curs elementar de drept constituțional*, în conținutul căruia pentru prima dată este pusă în circuitul juridic național definiția dreptului constituțional, formulată de profesorul Stere încă în îndepărtatul 1910[11] , informația despre proiectul de Constituție înaintat de către Partidul Țărănesc și „care, în întregime, nu era altceva decât opera remarcabilului constituționalist C. Stere"[12], articolul *Constantin Stere – o ilustră figură și mare doctrinar în materia dreptului constituțional*[13]. O mențiune și o apreciere deosebită merită contribuția doamnei profesor universitar Raisa Grecu, care a pus la dispoziția publicului larg câteva lucrări extrem de importante și unice în felul lor: *Stere – Juristul*, *Stere în luptă pentru drepturile omului* etc.[14]

Pentru cei familiarizați cu opera științifică juridică aparținând profesorului și membrului post-mortem al Academiei Române[15] Constantin Stere, cele mai valoroase lucrări sunt: *Evoluția individualității și noțiunea*

---

[10] Z. Ornea, *Viața lui C. Stere*, București, Editura Cartea românească, 1989, p. 5.
[11] Guceac Ion, *Curs elementar de drept constituțional*, Chișinău, Reclama, 2001, p. 8.
[12] *Ibidem*, p. 199.
[13] Guceac Ion, *Constantin Stere – o ilustră figură și mare doctrinar în materialul dreptului constituțional*, în: *Constantin Stere – 140 de ani de la naștere*, p. 113-123
[14] R. Grecu, *Stere-Juristul*, Chișinău, Universul, 2008; R. Grecu, *Stere în luptă pentru drepturile omului,* Chișinău, Universul, 2009.
[15] Numele lui Constantin Stere nu se regăsește în lista juriștilor – membri ai Academiei Române din țară. A se vedea *Seria mari juriști români. Centenar Tudor Radu Popescu*, Lucrare îngrijită de Ion Dogaru și Mircea Duțu, București, Editura Academiei Române, 2013, Anexa I, Anexa II.

de persoană în drept,[16] *Introducere în studiul dreptului constituțional*,[17] *Curs de drept constituțional* (litografiat), *Anteproiect de Constituție*, întocmit de Secția Studii a Partidului Țărănesc, cu o expunere de motive de C. Stere. Nu vom îndrăzni să trecem cu vederea și alte probleme de natură juridică, economică, social-politică, de drept electoral, proprietate, organizare administrativ-teritorială, corupție etc., care sunt tratate în numeroase lucrări semnate de Constantin Stere[18].

---

[16] Este teza de licență concepută de Stere încă în anii surghiunului și pe care el o aprecia în felul următor: „Cu teza de față părăsesc băncile școalei și întru pe arena vieții... Din nou întreagă mi se impune datoria de a lucra, după măsura modestelor mele puteri, la binele și propășirea neamului meu oropsit și, după măsura priceperii mele, la realizarea marilor idei de Dreptate, Libertate și Frăție". În prefața la această lucrare, Stere menționează că necesitatea de a satisface în grabă „nevoile practice ale unui stat tânăr, de curând intrat în făgașul statelor occidentale" a fost însoțită de necesitatea de „primari, judecători, avocați și alți specialiști", ceea ce explică faptul că universitățile, la acel moment istoric, aveau o „direcție prea practică". Autorul crede că, într-un asemenea concurs de împrejurări, universitățile au luat „înfățișarea unor școli speciale... un fel de școli profesionale superioare". O asemenea stare de lucruri îl face pe C. Stere să creadă că, până când universitățile „vor urmări numai scopuri practice și nu vor ajunge focare de cultură științifică generală, ...acei puțini, care se pot adăpa la izvoarele științei europene, se vor pierde în mijlocul indeferenței publice... universitățile vor urma să pregătească specialiști mai mult sau mai puțin iscusiți, dar nu vor putea să servească intereselor generale ale științei și ale civilizației". Proaspătul absolvent considera știința ca având „înrâurire moralizatoare și înălțătoare". C. Stere vedea necesitatea reformei „mai ales a facultăților juridice din care cu deosebire ies viitorii oameni politici: avocații în toate statele cu regim parlamentar dau majoritatea luptătorilor pe terenul politic". Stere era de părerea că „direcția exclusiv practică a facultăților juridice va contribui la crearea unor generații de oameni politici înguști, fără vederi generale adânci, fără orizonturi largi...". În viziunea tânărului jurist universitățile și, respective, facultatea de drept trebuia să se transforme într-un „focar de cultură generală științifică", care să servească drept fundament pentru activitatea ulterioară a unui cetățean „luminat și profesionalist conștiincios". Apud C. Stere, *În Viață, în literatură*…, Cartea a cincea, Chișinău, Editura Hyperion, 1991, p. 262-266.
Ziarul Drapelul din 1 iulie 1897 relata următoarele: „Lucrarea lui Stere nu este teză de școlar, ci o lucrare de erudit – și încă un pătruns de metodele științifice moderne". Apud Gh. Marinică, M. Cosma, *op. cit.*, p. 89.

[17] În iunie 1903, Constantin Stere este numit profesor titular la Catedra de drept constituțional a Universității din Iași și imediat publică acest curs, în al cărui conținut supune analizei originea și esența statului, organizarea societății în stat, problematica drepturilor omului și limitarea participării cetățenilor la guvernarea țării etc.

[18] Pentru detalii a se vedea R. Grecu, *Stere-Juristul*, Chișinău, p. 12 și urm.

Contribuția profesorului Constantin Stere la fundamentarea și popularizarea dreptului constituțional în România începutului secolului al XX-lea. Spre marea noastră satisfacție, cei mai reputați reprezentanți ai științei dreptului românesc contemporan atribuie profesorului basarabean rolul de întemeietor al dreptului constituțional. Chiar în unul dintre primele cursuri de drept constituțional care a văzut lumina tiparului în România postdecembristă, semnat de renumitul constituționalist Ioan Muraru, se constată că în România: „Conceptul de drept constituțional se consideră încetățenit prin predarea (și publicarea) la Facultatea de drept din Iași a cursului de Drept constituțional al profesorului Constantin Stere (1910)…”[19]. Aceeași poziție este menținută de autori și în lucrările ce au urmat[20].

Profesorul Antonie Iorgovan, într-un mod indirect, constată că unii autori consideră că Dreptul constituțional ca disciplină didactică „… și-a câștigat dreptul de „cetate” după publicarea cursurilor de drept constituțional de către Constantin Stere (Iași, 1910), respectiv de către Constantin Dissescu (București, 1915)”[21]. În continuare, profesorul Iorgovan, „pentru a contura o imagine asupra evoluției în timp a conținutului cursurilor sau tratatelor de drept constituțional…”, se oprește „la câteva exemple semnificative”, evocând pe: A. Esmein, Joseph Barthelemz, Paul Duez, G. Burdeau, P. Pactet, C. Leclercq, J. Gicquel, P. Negulescu etc., dar fără a mai reaminti despre contribuția la acest domeniu a profesorului Constantin Stere.[22]

Printre prestigioasele lucrări științifice românești în materia dreptului constituțional, pentru care contribuția profesorului Stere la fundamentarea „sistemului dreptului constituțional” a fost semnificativă se numără și lucrarea semnată de profesorul Ion Deleanu[23].

---

[19] Muraru Ioan, *Drept constituțional și instituții politice*, București, Editura Naturalismul, 1991, p. 3.

[20] Muraru Ioan, *Drept constituțional și instituții politice*, Vol. I, București, 1993, p. 6; Muraru Ioan, Elena Simina Tănăsescu, *Drept constituțional și instituții politice*, Ediția 13, Vol. I. București, Editura C.H. Beck, 2008, p. 23.

[21] Iorgovan Antonie, *Drept constituțional și instituții politice. Teorie generală*, București, Editura Galeriile J. L. Calderon, 1994, p. 11.

[22] Pentru detalii a se vedea *ibidem*, p. 12 și urm.

[23] Ion Deleanu, *Instituții și proceduri constituționale: în dreptul român și în dreptul comparat*, București, Editura C. H. BECK, 2006, p. 17-24.

Alta este situația referitoare la importanța întemeietorului școlii românești de drept constituțional în bibliografia de specialitate din Republica Moldova. După cum spuneam anterior, o primă încercare de a dezvălui rolul edificator al profesorului Stere în evoluția dreptului constituțional în literatura juridică din Republica Moldova am făcut-o abia în anul 2004, deși la orele de drept constituțional le vorbeam studenților despre efortul neobosit în acest domeniu al acestui înaintaș al neamului nostru[24]. Meritul cel mai mare însă în acest context aparține, fără echivoc, profesorului universitar Raisa Grecu, care a făcut multă lumină în această problemă[25].

Deși în Republica Moldova există un corp de constituționaliști apreciați, credem că, în virtutea circumstanțelor istorice, opera juridică a lui Constantin Stere nu a fost profund studiată și apreciată.

În continuare, vom încerca să arătăm că profesorul Constantin Stere a fost primul care a enunțat o serie de elemente definitorii ale dreptului constituțional (cel puțin în spațiul românesc).

După cum reiese din tabel comparativ (vezi pagina următoare), elementele definitorii pe care le conține definiția formulată de Constantin Stere (*funcționarea statului, organelor statului; principiile de organizare și funcționare ale organelor statului*) se regăsesc, într-o formă sau alta, și în definițiile aparținând celorlalți autori.

[24] A se vedea Guceac Ion, *op. cit*., p. 2.
[25] 62 R. Grecu, *Stere-Juristul*, p. 48 și urm.

Constantin Stere	Constantin Disescu	Paul Negulescu	George Alexianu
Dreptul constituțional – „normele după care *funcționează însuși Statul, organele Statului, principiile de organizare și funcționare* ale organelor Statului”.	Dreptul constituțional – „ramură a dreptului care tratează despre *organizarea politică a Statului*, constituirea suveranității și a puterilor publice”.	Dreptul constituțional – „se ocupă cu *organizarea Statului*, ... împărțirea atributiilor suveranității între organele sau puterile Statului, stabilirea raporturilor dintre aceste puteri, precum și autolimitarea Statului prin garantarea dreptului individului”.	Dreptul constituțional – „totalitatea regulilor și principiilor după care se *organizează și se guvernează un stat*”.
Constantin Stere, *Drept constituțional*, Universitatea Iași, 1910, p. 46-47.	C. Disescu, *Drept constituțional*, Ed. Librăriei SOCEC & Co, Societate anonimă, București, 1915, p. 34-36.	P. Negulescu, *Drept constituțional Român*, București, 1927, p. 35	G. Alexianu, *Curs de drept constituțional*, Universitatea din Cernăuți, 1930, p. 17-20.

Constantin Stere – eminent profesor de drept constituțional. Circumstanțele în care Stere a urmat studiile la facultatea de drept au avut o influență benefică asupra acestuia, permițându-i să conceapă cu totul altfel decât alți colegi problema instruirii juridice din perioada amintită.

Poate și aceasta a fost condiția care l-a făcut să ajungă un profesor excepțional de drept constituțional, dar cu vaste cunoștințe și în alte științe juridice adiacente. Despre cursurile de drept constituțional ținute de profesorul Stere se spunea că erau adevărate evenimente științifice, mulți dintre studenții care i-au frecventat cursurile devenind ulterior importanți oameni de știință și cultură. Demostene Botez[26], student din generația respectivă, relata următoarele: „Noi parcă asistam, nevăzuți… la fixarea unor reguli care trebuiau să fie de-atunci înainte nu numai reguli pentru călăuzirea unui stat, dar și pentru așezarea pentru totdeauna în noi, în mintea și în sufletul nostru, a unor puncte morale, după care să ne ducem toată judecata rostului nostru între oameni... Am fost seriile celea de studenți o generație fericită. Ni s-a dat credința în câteva adevăruri de care nu ne îndoiam"[27]. Un alt discipol al profesorului, omul de știință Iorgu Iordan[28], menționa în una dintre lucrările sale: „Ceea ce impresiona puternic în prelegerile sale... era... nu erudiția, adică bogăția și varietatea informației ajutate de o concepție social-politică de mare înălțime, ci pasiunea și convingerea cu care dezbătea problemele și-și prezenta punctul de vedere foarte personal..."[29]. „Când se ocupa... de problemele publice... zbuciumul lui Stere se transforma într-un adevărat uragan... Te simțeai în fața unui preot, iluminat și transfigurat de credința în slujba căreia își punea întreaga ființă... O mai bună școală de civism n-am mai cunoscut în țara noastră"[30].

---

[26] Demostene Botez (n. 29 iulie 1893) scriitor și publicist român, academician (membru corespondent din 1963) și avocat (licențiat în drept al Facultății din Iași).

[27] 63 D. Botez, *Profesorul Stere*, în: „Viața Românească", nr. 1-3/1937, p. 149-150. Apud Gh. Marinică, M. Cosma, *op. cit*., p. 105.

[28] Se naște la 11 octombrie 1888. A urmat liceul la Iași, apoi Facultățile de Litere și de Drept ale Universității din Iași. Viitorul savant a luat licența la două facultăți, însă nu a practicat dreptul niciodată. La Facultatea de Drept s-a atașat de Constantin Stere (care era profesor), personalitate ce i-a influențat în multe drumul vieții. În 1946 se transferă la București și devine director al Institutului de Lingvistică, în cadrul căruia avea să continue elaborarea Dicționarului tezaur al limbii române și avea să se realizeze Gramatica Academiei. A fost decan al Facultății de Filologie și rector al Universității din București, vicepreședinte al Academiei și președinte al Comisiei Naționale pentru UNESCO, fondator și președinte al Societății Române de Lingvistică Romanică.

[29] 64 Iorgu Iordan, *Memorii*, vol. I, București, Editura Eminescu, 1976, p. 169-170. Apud Gh. Marinică, M. Cosma, *op. cit.*, p. 106.

[30] Iorgu Iordan, *C. Stere, profesor* în: „Viața Românească", ianuarie, martie 1937 (număr omagial). Apud Gh. Marinică, M. Cosma, *op. cit.*, p. 106.

Constantin Stere și problema constituției. Într-o lucrare recentă am demonstrat faptul că, deși statul modern recunoaște unul sau câteva acte legislative fundamentale numite constituție, în fiecare stat aparte constituția a apărut în timpuri diferite și în diverse forme, la originea acesteia fiind pusă o serie de factori generali, care convențional pot fi numiți rădăcini istorice și politice ale constituției[31]. Analizând opiniile mai multor autori din diferite epoci istorice și curente doctrinare, am dedus că geneza și dezvoltarea constituției sunt determinate de mai mulți factori, dintre care, după opinia noastră, cei mai importanți rămân: ordinea de drept în democrația antică; concepția dreptului natural; ideea suveranității poporului; valorile religioase; declarațiile politice începând cu sec. al XVIII-lea. Unul dintre acești factori, și anume ideea suveranității poporului, este dezvoltată de Constantin Stere. Astfel, acesta era de părere că „... o singură Adunare națională, liber aleasă de națiunea întreagă, sub toate garanțiile drepturilor și libertăților cetățenești, prin sufragiu universal, pe baza reprezentării proporționale, poate fi chemată să întocmească și să voteze constituția Regatului Român". În viziunea autorului, această „credință se întemeiază pe drepturile sacre și inalienabile ale națiunilor libere pe care ele și le-au dobândit prin multe lupte și jertfe grele, și cari formează ordinea morală și juridică a lumii civilizate"[32].

Acest unic profesor de drept constituțional este autorul operei de generalizare și extindere a „dispozițiunilor esențiale ale Constituției unui Stat". Astfel, în viziunea lui, constituția este determinate, în esența sa, de următoarele trăsături:

1. Constituția trebuie să recunoască și să accepte principiul că „guvernul își primește toate puterile legitime din consimțământul poporului";

2. Poporul trebuie să dovedească prin această constituție că e „stăpân pe destinele lui prin adunări reprezentative și prin sufragiul universal";

3. Constituția trebuie să rezerve poporului însuși, prin reprezentanții lui „puterea de a dispune de pace și de război și controlul asupra acțiunii diplomatice";

---

[31] I. Guceac, *Constituția la răscruce de milenii*, Chișinău, Tipografia Centrală, 2013, p. 10-11.

[32] *Ante-proiect de Constituție*, întocmit de Secția Studii a Partidului țărănesc, cu o expunere de motive de C. Stere, București, Tipografia „Viața Românească", 1922, p. 3.

4. Constituția trebuie să asigure „respectul drepturilor individuale și respectul minorităților, fără deosebire de rasă și religiune”[33].

Stere a demonstrat necesitatea unei noi constituții după marea Unire din 1918, pornind de la faptul că: „Poporul românesc, constituit ca o singură Națiune, în virtutea dreptului de liberă autodeterminare, în împrejurările istorice cunoscute, este chemat astăzi să-și dea acea haină juridică, prin care Statul să-și întocmească „pactul fundamental”, care să-i servească de temelie”[34]. Condițiile și formele „în care urmează să fie întocmită și acceptată constituția acestui Regat nu pot fi în contrazicere cu principiul de suveranitate națională”, iar Constituția din 1866, sub al cărei regim a trăit vechiul Regat, nu poate fi, deci, întinsă asupra provinciilor unite, fără voința lor expresă și liber declarată[35].

Profesorul Stere era convins că „orice încercare de a impune o constituție, – violentând sau chiar nesocotind numai conștiința cetățenească, nu ar da temelie solidă edificiului politic al Regatului și ar putea deschide cărarea unor eventualități, la care nimeni nu are dreptul să exprime viitorul țării”[36].

Însăși procedura de adoptare a noii constituții, în viziunea profesorului Stere, urma să fie guvernată de următoarele reguli:

- în conformitate cu principiul suveranității naționale constituanta (autoritatea competentă să adopte constituția - *n.n.*) trebuie să fie alcătuită doar dintr-o singură adunare;

- constituția trebuie să fie considerată ca o supremă manifestare a suveranității naționale; numai ea poate delega anumite atribute ale suveranității diferitelor organe ale puterii de stat; numai ea poate preciza atribuțiunile acestora și delimita sferele lor de competență și, în consecință, stabili condițiunile de legiferare și, eventual, de revizuire constituțională;

- pentru întocmirea și acceptarea unei noi constituțiuni, când nicio constituție anterioară nu impune anumite forme, este necesară o directă și expresă delegațiune din partea națiunii, dată unei adunări, care să fie icoana credincioasă a națiunii însăși, adică să o reprezinte desăvârșit;

---

[33] *Ibidem*, p. 7-8
[34] *Ibidem*, p. 15.
[35] *Ibidem*, p. 16.
[36] *Ibidem*, p. 17.

- o „constituantă bicamerală", care este o vădită contrazicere în termenii înșiși, ar constitui și o flagrantă violare a principiului de suveranitate națională;

- într-o legislatură ordinară sau în cazul unei revizuiri, soluțiunea e simplă: legea asupra căreia nu s-a stabilit acordul nu este votată sau revizuirea nu are loc, – rămân în vigoare vechile dispoziții[37].

Pe lângă scopuri pur științifice, de cercetare analitică a fenomenului constituției, demersul lucrărilor juridice semnate de Constantin Stere urmărește și scopuri practice, care sunt oportune chiar și în zilele noastre. Un exemplu elocvent la acest capitol este problema revizuirii ori abrogării Constituției Republicii Moldova[38]. Stere considera, pe bună dreptate, că „pentru întocmirea și acceptarea unei noi constituțiuni, când nici o constituție anterioară nu impune anume forme (situație specifică Republicii Moldova, rezultat al inițiativei Președintelui Republicii Moldova din 12 februarie 2003, când a fost dată publicității noua inițiativă a autorităților moldovene privind soluționarea diferendului transnistrean în baza unei noi Constituții, și Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 160- XV din 04.04.2003 privind unele aspecte ale mecanismului de elaborare a proiectului noii Constituții a Republicii Moldova), este necesară o directă și expresă delegațiune din partea națiunii…"[39]. De menționat că prin „adunare" autorul avea în vedere o „adunare națională constituantă".

În același timp, Stere ne avertizează că „nu există, nu poate exista vreun text de Constituție „ideală", potrivită pentru toate țările și pentru toate timpurile, fără deosebire. Dar oriunde și oricând, susține Stere, cea mai detestabilă constituție ar fi cea impusă prin abuzul de putere al vreunui partid"[40]. Meditând asupra noii constituții care urma să fie adoptată după marea unire, Stere constata că, în cazul în care „viitoarea constituție nu va aduce remedii eficace, nu va pune la dispoziția cetățenilor mijloace reale de apărare a drepturilor și libertăților individuale, dacă nu va crea centre de radiare a activității cetățenești, … atunci oricare va fi aparatul central adoptat, nu vom avea un stat democratic, nu vom avea măcar o ordine de drept, în

[37] *Ibidem*, p. 18-20.

[38] Pentru detalii a se vedea: I. Guceac, *Constituționalismul contemporan și problema revizuirii Constituției*, în: „Revista națională de drept", nr. 9, p. 4-15.

[39] C. Stere, *Ante-proiect de constituție*, p. 18.

[40] *Ibidem*, p. 25.

înțelesul adevărat al cuvântului”[41]. A trecut aproape o sută de ani, dar aceste afirmații rămân actuale și pentru o eventuală reformă constituțională în Republica Moldova.

Viziunea profesorului Stere față de structura de stat și organizarea administrativă a teritoriului. Profesorul este preocupat de această problemă în conținutul lucrării sale *Introducere în studiul dreptului constituțional*, menționată supra. Ca orice constituționalist din perioada respectivă, alături de caracteristicile esențiale ale statului, cum ar fi poporul și suveranitatea, Stere analizează și teritoriul. Abordând această problemă, el este de părere că relația dintre un popor și teritoriul pe care acest popor și-a întemeiat statul său, este „… strânsă”[42].

Stere considera că România „din propria sa voință dorește de a da garanții sigure de libertate și de dreptate atât locuitorilor din vechiul Regat al României, cât și celor din teritoriile de curând transferate, fără deosebire de rasă, limbă sau religiune, cărora le-ar aparține”[43].

Când Constantin Stere a elaborat, în februarie 1929, proiectul de lege referitor la reorganizarea administrativă a României, pentru a contrabalansa puterea excesivă a centrului, el propunea introducerea unei noi unități administrative, provincia. Opoziția, condusă de liberali, l-a acuzat pe autorul proiectului de subminarea unității naționale a țării, de intenția „josnică” a federalizării. Analizând însă lucrările acestui pionier al constituționalismului roman, ne convingem de noblețea ideii de provincie, ea fiind preluată chiar din trecutul istoric al Basarabiei. Stere era de părerea că „nu este admisibil ca populațiunea unei provincii românești (se avea în vedere Basarabia, *n.a.*) să aibă mai puține drepturi după unire, decât câte le-a avut înainte sub regimul străin”[44].

Considerând provinciile drept „formațiuni istorice, fiecare cu destinul ei deosebit”, Stere găsea necesară extinderea „acestei organizații asupra restului țării, unde ea a lipsit cu totul, sau e cu mult inferioară”[45]. Conform opiniei savantului, România urma să fie divizată din punct de vedere administrativ teritorial în șase provincii, și anume: Muntenia, Moldova,

---

[41] *Ibidem*, p. 49.
[42] Apud R. Grecu, *Stere – Juristul*, p. 35.
[43] C. Stere, *Ante-proect de constituție*, p. 13.
[44] *Ibidem*, p. 76.
[45] *Ibidem*, p. 76.

Ardealul (împreună cu Banatul și „părțile ungurene"), Basarabia, Bucovina și Dobrogea (cu patru județe de peste Dunăre). Stere credea că, ulterior, unele din aceste provincii vor putea fi subîmpărțite, dar „tot pe temeiul istoric": Muntenia și Oltenia, Moldova de sus și Moldova de jos, Ardealul și Banatul („cu părțile ungurene"), Basarabia de Nord și Basarabia de Sud („vechiul Budgeac")[46].

Pornind de la particularitățile vieții rurale din România, profesorul Stere se întreba dacă se poate ca, din punctul de vedere al autonomiei locale, „aceste centre naturale de populațiune, în care trăiește *majoritatea covârșitoare a națiunii* (sublinierea aparține profesorului Stere), să formeze punctul de plecare al organizațiunii administrative[47]?

Stere era de părere că o „organizare administrativă cinstită și serioasă nu poate face abstracție de realități… ea trebuie să se rezume, cât e cu putință, pe organisme vii, nu pe niște mecanisme arbitral și artificial combinate, fără viață proprie"[48]. Constantin Stere a fost preocupat și de ***problema națiunii***, ca deținător al suveranității. El acordă atenție acestei categorii juridice, prezentând chiar anumite valori definitorii ale acesteia (comunitatea de viață culturală, istorică, sufletească, caracterizate prin comuniunea de limbă, teritoriu, obiceiuri etc.)[49]. În viziunea distinsului profesor, națiunea este „o persoană morală necesară; forma de Stat sau organizațiunea politică pe care o națiune își dă, nu e decât o haină juridică pe care ea o îmbracă, în virtutea dreptului de liberă autodeterminare"[50]. Un popor subjugat altei culturi e numai un „material în istoria lumii… și e nu numai silit la o imitațiune morală care îi ucide puterea de creațiune, dar el înseamnă totdeauna o pierdere neprețuită pentru civilizația omenească în genere. Acesta este izvorul naționalismului sănătos și adevărat".[51] Analizând specificul României din acea perioadă, Stere constată că aceasta „a fost și din păcate este încă subordonată marilor puteri – „suzerane și protectoare", având amenințată în fiecare clipă independența". Singura salvare din această situație văzută de el

[46] *Ibidem*, p. 77.
[47] *Ibidem*, p. 42.
[48] *Ibidem*, p. 44.
[49] *Idem*, *Social democratism sau poporanism*, în „Viața Românească", apud Gh. Marinică, M. Cosma, *op. cit.*, p. 142.
[50] Idem, *Ante-proect de constituție*, p. 9.
[51] V. Mușat, *C. Stere, Scriitorul*, cap. "Ideolog al poporanismului", Editura Cartea Românească, 1978, pp. 89-95, apud Gh. Marinică, M. Cosma, *op. cit.*, p. 142.

este „aplicarea unei politici de reforme adânci și largi – pe cale pașnică”[52]. Cu părere de rău, s-au scurs mai bine de o sută de ani, dar aceste propuneri de reforme rămân a mai fi valabile și pentru Republica Moldova de azi.

În dezvoltarea acestei idei autorul menționează: „de viața unei națiuni n-au dreptul să dispună conducătorii statului, care vremelnic pot vorbi în numele ei. N-are dreptul să dispună de această viață chiar unanimitatea unei generațiuni, condamnând la moarte națională, adică moarte intelectuală și morală, toate generațiunile ce nu sunt încă măcar zămislite. Desigur, nu se poate vorbi aici de un drept juridic, întrucât nu există un for competent să-l constate, dar un drept istoric și moral este tot așa de real, și adesea mai eficace”[53].

În tendința de fundamentare a conceptului de poporanism, Constantin Stere consideră că noțiunea de popor este determinată de trei trăsături caracteristice: gruparea etnică este un tip cultural determinat de o viață sufletească comună; totalitatea elementelor sociale pozitive care asigură o dezvoltare istorică; totalitatea claselor muncitoare, atât în sfera productivă, cât și intelectuală[54].

Perfectă dreptate avea profesorul Stere atunci când avertiza că „nu fiecare popor sau grupare etnică constituie o Națiune, ele nu pot intra în această categorie superioară, dacă nu au conștiință de sine, dacă nu sânt capabile de liberă guvernare de sine”, dacă nu dau dovadă că vor și pot să se guverneze liber, adică, cu alte cuvinte, dacă nu afirmă principiul de suveranitate națională chiar prin organizația sau constituția pe care și le dau”[55]. Apărător al regimului constituțional și al sufragiului universal, Stere se dovedește în același timp conștient de neverosimilitatea unor practici politice democratice într-o societate lipsită de „înrădăcinarea în viață publică a instituțiilor și moravurilor” specifice unui asemenea sistem. Așadar, fie că este vorba despre muncitori, fie că este vorba despre țărani, concluzia rămâne aceeași: pentru că masele, muncitorești sau țărănești, nu pot fi ele însele actori politici, orice formă rațională de organizare politică nu poate fi întemeiată decât pe o strânsă colaborare a „maselor” și a intelectualilor.

---

[52] Apud Gh. Marinică, M. Cosma, *op. cit.*, p. 143.
[53] C. Stere, *Documentări și lămuriri politice*, București, 1930, p. 8-9.
[54] Apud Gh. Marinică, M. Cosma, *op. cit.*, p. 143.
[55] C. Stere, *Ante-proiect de constituție*, p. 10.

Fenomenul parlamentarismului în viziunea profesorului Constantin Stere. Stere a fost un mare admirator al constituționalismului englez, considerând că „…din instituțiunile anglo-saxone a izvorât sistemul de Drept constituțional modern…" Profesorul Stere considera că, din simplul motiv al absenței în Anglia a unei constituții scrise, „…țările continentale au copiat adesea numai instituțiunile centrale (inclusiv a parlamentului – *n.n.*), care izbeau mai mult atențiunea, nesocotind însăși temelia acestora"[56].

Analizând sistemul instituțional englez, Stere conchide că „aparatul central, parlamentarismul, constituie numai o suprastructură și că întreg edificiul lor constituțional se reazemă pe cei doi stâlpi ai dreptului anglo-saxon cutumiar…: garanția drepturilor și a libertăților individuale și autonomia locală"[57]. În viziunea autorului: „Instituțiunile centrale ale parlamentarismului englez par… ca o simplă excrescență a autonomiei locale"[58].

Trecând în revistă viața social politică din România de la începutul secolului al XX-lea, Stere considera că cel mai serios obstacol în dezvoltarea țării este faptul că „burghezia nu și-a desăvârșit propria revoluție, întârziind democratizarea instituțiilor; poporul este străin de guvernare – ceea ce presupune introducerea votului universal; a întârziat, de asemenea, aplicarea unor reforme economice și sociale". Activitatea parlamentară desfășurată de Stere includea printre obiectivele principale și următoarele: legiferarea Casei rurale; Colegiul unic; extinderea mișcării cooperatiste; lărgirea rețelei de școli la sate; înlăturarea marii proprietăți funciare; introducerea votului universal; dezvoltarea economiei rurale, a micii industrii țărănești; probele unității naționale etc.[59]

În același context, Stere pleda și pentru un plan profund de reforme sociale și demografice, pe care l-a și publicat în revista „Viața Românească", nr. 1 din ianuarie 1913 și care cuprindea o serie de idei progresiste (valabile, de altfel, și în zilele noastre):

- lărgirea dreptului de vot pe baza colegiului unic pentru toți știutorii de carte, ca o îndrumare firească spre sufragiul universal și reprezentarea minorităților;

---

[56] *Ibidem*, p. 28.
[57] *Ibidem*.
[58] *Ibidem*, p. 35.
[59] Apud Gh. Marinică, M. Cosma*, op. cit.*, p. 143-144.

- consolidarea pe aceeași bază a organelor de autonomie locală și ocrotirea lor, împotriva abuzului de dizolvări arbitrare;

- asigurarea pentru fiecare cetățean a dreptului de apărare legală împotriva abuzurilor administrative și a încălcărilor libertăților individuale;

- înființarea de școli îndestulătoare pentru întreaga populație școlară, pentru ca învățământul obligatoriu să fie o realitate;

- legislația protectoare a muncii și recunoașterea sindicatelor muncitorești, ca mijloc legal de apărare a intereselor profesionale;

- integrarea reformelor agrare în ce privește ocrotirea muncii, cât și pentru a trece în stăpânirea țărănimii fără întârziere și la nevoie prin expropriere silită a cel puțin două milioane de hectare[60].

Pe lângă asigurarea libertăților și autonomiei locale, o condiție esențială a oricărui regim constituțional ar trebui să fie asigurarea *libertății alegerilor* (sublinierea aparține profesorului Stere). Rușinea parlamentelor „fabricate", scrie acesta, trebuie să dispară, dacă voim să ne asigurăm viitorul de stat european"[61]. Dezvoltând această idee, Stere a înțeles și a promovat parteneriatul dintre societatea civilă și organele reprezentative ale statului, spunând, în acest context, că: „Opinia publică e întotdeauna pornită, în chestiuni constituționale, să-și concentreze atențiunea asupra instituțiunilor parlamentare… adică asupra aparatului central al mașinii de guvernământ… „[62].

Stere și fenomenul constituționalismului. Actualmente, termenul „constituționalism" este utilizat tot mai frecvent în textele manualelor și lucrărilor științifice de drept constituțional[63]. O altă situație a fost înregistrată, însă, la începutul secolului al XX-lea, perioadă în care a activat și a creat profesorul Constantin Stere, când această categorie juridică nu era atât de răspândită ca și în zilele noastre.

---

[60] V. Mușat, *op. cit.*, p. 37-38, apud Gh. Marinică, M. Cosma, *op. cit.*, p. 150-151.

[61] C. Stere, *Ante-proect de constituție*, p. 49.

[62] *Ibidem*, p. 26.

[63] I. Guceac. *Evoluția constituționalismului și a organizării de stat în Republica Moldova*, în: Gh. Costachi, I. Guceac, *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*, Chișinău, Tipografia Centrală, 2003, p. 75-342; Idem, *Edificarea unei societăți democratice în condițiile constituționalismului contemporan*, în: „Revista națională de drept", Ediție specială, nr. 12, decembrie 2006, p. 17-21.

Cu toate că, din punct de vedere cronologic, termenul „constituționalism" a fost utilizat pentru prima dată în doctrina politico-juridică din SUA, desemnând la acea perioadă supremația constituției asupra altor acte normative[64], constatăm că constituționalismul comportă mai multe sensuri: guvernare de stat limitată de constituție; totalitate de cunoștințe despre constituție ca lege fundamentală a statului și societății; un sistem politic care se bazează pe metodele constituționale de guvernare[65].

Analizând lucrările mai multor autori, consacrate diferitor aspecte ale constituționalismului, observăm o competiție acerbă referitoare la recunoașterea dreptului de pionierat asupra acestei noțiuni. Anterior, în alte lucrări, ne-am exprimat opinia că Republica Moldova nu-și poate permite să concureze cu reprezentanții unor școli de drept constituțional cu tradiții seculare, aparținând altor state. Și totuși, cu anii, studiind lucrările unor înaintași ai neamului românesc, constatăm că și premergătorii noștri și-au adus prinosul la fundamentarea și difuzarea constituționalismului – categorie juridică indispensabilă vieții din statul contemporan. Un exemplu concludent la acest capitol este inestimabila operă juridică a consângeanului nostru, Constantin Stere, care a scos în evidență meritul poporului britanic în fundamentarea constituționalismului universal, fiind convins că anume britanicii au pus la dispoziția civilizației umane statul constituțional – produs al constituționalismului. Se vede că profesorul Stere era un mare admirator al Marii Britanii din acea perioadă, pe care o considera o țară al cărei popor a pus la dispoziția omenirii posibilitatea pledării pentru un aranjament politic al vieții sociale mai aproape de aspirațiile seculare ale omului, cu o civilizație și o cultură de nivel mai înalt, capabile să asigure continuitatea progresului material și spiritual al întregii omeniri[66].

Vorbind despre organele reprezentative ale statului, Stere ne avertiza că „… acest aparat poate duce la o odioasă mistificare, dacă este lipsit de temelia adevărată a oricărei democrații și a oricărui constituționalism"[67].

---

[64] Г. Дж. Берман, *Западная традиция права*: *эпоха формирования*, Москва, 1994, p. 370.

[65] I. Guceac, *Constituția la răscruce de milenii,* Chișinău, „Tipografia Centrală", 2013, p. 187-206.

[66] Constantin Stere, *Introducere în studiul dreptului constituțional*, Partea I, Iași, 1903, p. 178-179.

[67] Idem, *Ante-proiect de constituție*, p. 26.

Aceste gânduri ne ajută să concluzionăm cel puțin următoarele: Stere era familiarizat plenar cu doctrina constituționalismului din acea perioadă, înțelegând că constituționalismul și democrația sunt două noțiuni indispensabile.

Mai mult decât atât, profesorul Stere identifică și pilonii de bază ai constituționalismului: „Nu poate fi nici democrație, nici constituționalism, nici chiar ordine de drept, fără două condițiuni primordiale: garanția drepturilor și a libertăților cetățenești, pe de o parte, și dezvoltarea focarelor de viață cetățenească în adâncimile corpului național, a instituțiunilor de autonomie locală, pe de altă parte”[68].

Totuși, Stere era convins de faptul că „țările cari introduc instituțiunile centrale din Anglia, copiate cu ori câtă minuțiozitate, dar nesocotesc premisele înseși ale constituționalismului englez, nu merg dar pe calea care le-ar putea duce spre o viață constituțională și democratică sănătoasă”[69]. Fără „supremația legii” și fără autonomia locală, adică fără asigurarea libertății individuale și a libertății comunale, oricât de perfecționat ar fi aparatul central de guvernare al acestor țări, constituționalismul lor „va rămâne o simplă fațadă, în dosul căreia se poate ascunde arbitrariul și despotismul cel mai neînfrânat”[70].

În ceea ce privește România de atunci, Stere era convins că aceasta „poate servi de pildă clasică a unei țări care s-a mărginit să copieze instituțiunile centrale ale parlamentarismului”[71].

Concluzie. Analiza noastră și-a propus să investigheze, pe acest fundal, modul în care un gânditor de formația lui Constantin Stere a dat sens unor categorii politico-juridice fundamentale și le-a promovat în activitatea profesională. Marele talent al lui Constantin Stere, oglindit în concepțiile sale științifice, prin tezele pe care le-a susținut cu privire la dezvoltarea dreptului constituțional și a constituționalismului, ne obligă să-l plasăm în primele rânduri ale făuritorilor școlii românești de drept constituțional. Activitatea sa teoretică dovedește o contribuție prețioasă la progresul gândirii politico-juridice din România, dar este în egală măsură utilă și pentru etapa contemporană a constituționalismului din Republica Moldova.

---

[68] *Ibidem*, p. 27.
[69] *Ibidem*, p. 36.
[70] *Ibidem*, p. 37.
[71] *Ibidem*, p. 38.

Nu în zădar: „Timp de treizeci de ani, toate partidele au trăit din programul său. Cooperatism, țărănism, constituționalism, contencios administrativ, agrarianism, libertăți publice, expropriere, vot universal, în toate aceste reforme de idei a fost un precursor”[72].

În una din cuvântările sale, Constantin Stere spunea despre sine următoarele: „Dacă eu nu existam, ar fi trebuit inventat un alt basarabean care să protesteze”[73]. Această expresie ne obligă să-i cinstim memoria și să evocăm opera marelui constituționalist basarabean Constantin Stere, istoria demonstrând profunzimea gândirii politico-juridice și vastitatea culturii acestuia, cu atât mai mult cu cât și-a consacrat intelectul pentru cauza neamului său.

Sursa: „Constantin Stere – prozator, publicist, jurist și om politic. 150 de ani de la naștere” : Materialele conferinței științifice internaționalE, 1 iunie 2015. Chișinău–Iași: Editura Vasiliana’98, p. 253-272. ISBN 978-973-116-53-5.

[72] M. Ralea, *Omagiu*, în: „Viața românească”, ianuarie – martie 1937, p. 119, *apud* Gh. Marinică, M. Cosma*, op. cit.*, p. 172.
[73] Gh. Marinică, M. Cosma, *op. cit.*, p. 168.

ИННОВАЦИОННОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО – ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА

Ион ГУЧАК

В начале пути реформирования казалось, что провозгласив независимость и совершенствуя национальное законодательство, наши государства начнут бурно развиваться, резко поднимется уровень жизни, отрасли экономики откажутся от экстенсивных путей развития и перейдут к путям интенсивным, и что данные достижения положительно повлияют на социальную культуру стран. Сегодня, однако, эти стремления предстают перед нами в чертах одичания и вырождения, так как реализация этих планов выявила наличие огромных недостатков в нормативно-правовой базе.

Глобальные экономические тенденции развития показывают, что современная экономика устремляется всё больше и больше к экономике, основанной на знаниях, которая становится, по сути, основным стратегическим ресурсом, подобно капиталу в индустриальном обществе, оказывая решающее влияние на развитие и процветание любой нации. В большинстве экономически развитых стран интенсивное использование знаний является главным фактором прогресса и устойчивого экономического роста.[1]

В этих условиях особое место занимает сотрудничество в области науки и инноваций. Кодекс о науке и инновациях Республики Молдова определяет инновации как «применение нового или усовершенствованного конечного результата деятельности в области научных исследований и трансферта технологий, получившего воплощение в форме конкурентоспособных новых или усовершенствованных знаний, продукта, услуги, процесса, используемых в практической деятельности и/или реализуемых на рынке».[2] При-

[1] Belostecinic G. *Dezvoltarea economică a Republicii Moldova*. Akademos, nr. 1(12) 2009, c. 53.

[2] *Кодекс Республики Молдова о науке и инновациях* № 259 от 15.07.2004. Опубликован: 30.07.2004 в Monitorul Oficial Nr. 125-129, статья 56 пар. (1), ст. 58.

нято, что инновация представляет собой «внедрение какого-либо продукта (товара или услуги) или процесса, метода маркетинга или менеджмента, являющегося новым или значительно улучшенным в деятельности предприятия, организации рабочего места или взаимодействия компании с внешней средой[3]». Таким образом, науку не надо воспринимать как прочитанную книгу. Наука – это всегда шаг в будущее, а внедрение инновационных технологий будет существенно способствовать экономическому развитию и росту стран. отражая при этом потребности современного общества располагающего возможностями усвоения результатов научных исследований и инноваций.

В настоящее время, бесспорно, то, что инновации и передача технологий являются одним из основных факторов устойчивого экономического роста любой страны, способствуя повышению уровня жизни населения. Для развития экономики необходимо внедрение научных и технологических инноваций.

Инновационное сотрудничество на международном уровне позволяет создать условия для повышения глобальной конкурентоспособности экономики государств, трансформировать ее в социально ориентированную экономику знаний, реализовать приоритеты экономического развития на основе эффективного взаимодействия национальных инновационных систем в интегрируемом инновационном пространстве.

Основной целью государственной политики в области науки и инноваций является устойчивое социально-экономическое и человеческое развитие Республики Молдова, основанное на стимулировании и максимально широком использовании научного, научно-технического и технологического потенциала, ориентированного на ценности открытого демократического общества, для создания и реализации конкурентоспособных и экологически чистых продуктов, услуг и процессов. Государственная политика в области науки и инноваций предусматривает концентрацию ресурсов на стратегических направлениях деятельности в этой области, которые определяются с учетом имеющихся на международном уровне тенденций,

[3] *Руководство Осло: Рекомендации по сбору и интерпретации инновационных данных,* 3-е издание, 2005 г.

национального потенциала и потребностей социально-экономического развития страны.[4]

На европейском уровне для разных областей исследования и инноваций развиты специфические тенденции, обусловленные проблемами, стоящими перед человечеством, основные из которых изложены ниже.

1. Здравоохранение, демографические изменения и благосостояние.

2. Продовольственная безопасность, устойчивое развитие сельского хозяйства, биоэкономика.

3. Безопасные, экологически чистые и эффективные источники энергии.

4. «Умные», экологичные и интегрированные транспортные средства.

5. Противодействие изменению климата, эффективное использование ресурсов и сырья.

В целях синхронизации этих направлений с научным потенциалом страны, Парламент Республики Молдова утвердил следующие **стратегические направления деятельности в области науки** и инноваций: инновационные материалы, технологии и продукты; энерго-эффективность и использование возобновляемых источников энергии; здравоохранение и биомедицина; биотехнология; национальное достояние и развитие общества.[5]

Считаем, что в рамках международного сотрудничества Молдовы главной задачей должно стать *создание эффективного механизма взаимодействия для определения взаимовыгодных инновационных проектов, имеющих высокую степень готовности для возможной коммерциализации.*

До недавнего времени в нашей республике существовали определенные препятствия для осуществления инновационной деятельности и передаче технологий, которые выражались в отсутствии

---

[4] *Кодекс Республики Молдова о науке и инновациях* № 259 от 15.07.2004. Опубликован: 30.07.2004 в Monitorul Oficial Nr. 125-129, статья 56 пар. (1), ст. 58.

[5] *Постановление Парламента об утверждении Стратегических направлений деятельности в сфере науки и инноваций на 2013-2020 годы* № 150 от 14.06. 2013. Опубликовано: 05.07.2013 в Monitorul Oficial Nr. 141-144 статья № 445.

функциональных связей между основными участниками инновационного процесса: научно-исследовательскими институтами, университетами, с одной стороны, и частным бизнесом, государственными органами, с другой стороны. Важную роль, в процессе развития науки и инноваций сыграло принятие Парламентом Республики Молдова «Кодекса о науке и инновациях». Настоящий кодекс регламентирует правовые отношения, связанные с разработкой и осуществлением государственной политики в области науки и инноваций, деятельностью в области научных исследований, инновациями и передачей технологий, научно-технологической информации, аккредитацией организаций в области науки и инноваций, аттестацией научных и научно-педагогических кадров высшей квалификации, защитой интеллектуальной собственности, с правовым статусом субъектов в области науки и инноваций.

Согласно Кодексу о Науке и Инновациях, инновационная инфраструктура Республики Молдова состоит из Агентства по инновациям и передаче технологий, научно технологических парков (НТП) и инновационных инкубатора (ИИ).[6]

Принятие данного кодекса стало фундаментом для создания в 2004 году и активного функционирования *Агентства по инновациям и передаче технологий (*AITT). Необходимость создания AITT была продиктована проблемами глобализации современного мира и обязательствами, взятыми на себя Молдовой в рамках международного сообщества. Приоритетной задачей AITT является координация, стимулирование научных исследований, инноваций, реализация государственной инновационной политики и передача технологий. Инновационная деятельность Агентства направлена на осуществление государственной политики в области создания и развития инновационной инфраструктуры. В настоящее время Агентство играет роль прагматичного центра, который объединяет ученых, представителей государственных органов и бизнес. Это сотрудничество продиктовано как вызовами современности, так и обязательствами Республики Молдова перед международным сообществом.

---

[6] *Кодекс Республики Молдова о науке и инновациях* № 259 от 15.07.2004. Опубликован: 30.07.2004 в Monitorul Oficial Nr. 125-129.

Ежегодно, Агентство по Инновациям и Трансферу Технологий Академии Наук Молдовы объявляет конкурс инновационных проектов и проектов по технологическому трансферу, с финансированием из государственного бюджета, в размере до 50% от общей суммы проекта. Обязательным условием для применения инновационных проектов и проектов по технологическому трансферу является внедрение инновации либо разработанной технологии в Республике Молдова. Срок реализации инновационных и технологических проектов составляет максимум 2 года.

К примеру, для участия в конкурсе инновационных проектов и проектов по технологическому трансферу на 2014-2015 гг. поступило 33 проекта, из которых 12 получили финансирование из государственного бюджета на сумму 4 785 700 леев. Также, в 2014 году из государственного бюджета было профинансировано 7 действующих проектов на период 2013-2014 гг. в сумме 3 880 000 леев.[7] Для определения социально-экономических последствий, по завершению проектов передачи технологий, необходимо оценить их производительность. Одним из показателей является объем инновационной продукции, полученный в результате этих проектов. Исходя из значимости, установленной в 2014 году, можно прийти к выводу, что из каждого инвестированного лея в проекты по технологическому трансферу из государственных и частных средств, выходило по 2,0 лея от продажи инновационной продукции.

В месте с тем, нашей инновационной системе пока еще не удалось полностью интегрироваться в процессы глобализации инноваций. Доля инвестиций в исследования и разработки, финансируемые из-за рубежа, в общем объеме инвестиций в эту отрасль в случае Молдовы составляет всего 6,5%, что немного выше стандартов стран СНГ (5,5%), но значительно ниже, чем в странах Центральной и Восточной Европы (9,1%, во многом благодаря их интеграции в европейскую инновационную сферу). Объем иностранных инвестиций в молдавскую экономику, даже если он и вырос в абсолютном

[7] *Raport privind activitatea Consiliului Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică și rezultatele științifice principale, obținute în sfera științei și inovării în perioada anilor 2006-2010*. Chișinău. 2011, pag. 145-146.

выражении за последнее десятилетие, остается небольшим в относительном выражении (в процентах от ВВП) и в региональном сравнении.[8]

Зарегистрированное, в последние годы, снижение числа финансируемых проектов, объясняется тем, что до сих пор не был увеличен фонд финансирования инновационных проектов и проектов трансфера технологий. Другой причиной является постоянно возрастающие цены на инвестиции в рамках проектов, которые, в конечном счете определяют меньшее количество финансируемых проектов.

Еще в 2010 году в республике был принят Закон о промышленных парках[9] устанавливающий что создание промышленных парков преследует цель формирования конкурентоспособных отраслей промышленности на основе современных и инновационных технологий. Закон гласит, что в промышленных парках может осуществляться деятельность по освоению результатов научных исследований и/или технологических разработок в режиме специфических льгот, с целью использования людских и материальных ресурсов соответствующего региона. При научно технических парках и инновационных инкубаторах были отобраны резиденты (малые и средние инновационные предприятия), которых, согласно вышеупомянутого Кодекса о науке и инновациях, государство должно поощрять посредством предоставления налоговых льгот. Создание промышленных парков в республике способствует привлечению отечественных и иностранных инвестиций; созданию конкурентоспособных отраслей промышленности на основе современных инновационных технологий.

В период 2011-2014 гг. были созданы 8 новых субъектов инновационной инфраструктуры: 2011: II «Universcience» и II «Politehnica» 2012: II «Инвентика-USM» II «Nord», II «Innocenter» и II «Itech» 2013: II «Инновационный предприниматель» Только в 2014 году иннова-

---

[8] *Инновационная стратегия Республики Молдова на период 2013-2020 гг.* Утверждено Постановлением Правительства № 952 от 27 ноября 2013 г. Monitorul Oficial Nr. 284-289 статья № 1063.

[9] *Закон о промышленных парках № 182 от 15 июля 2010*. Monitorul Oficial Nr. 155-158 статья № 561.

ционная инфраструктура Молдовы включала три научно-технологических парка и 7 инновационных инкубаторов. В течении года было инициировано три конкурса по созданию новых инновационных структур; конкурс по созданию научно-технологического парка в г. Кагуле, и два конкурса по созданию инновационных инкубаторов в мун. Кишинэу. В результате проведенного конкурса, в мун. Кишинэу был создан молдавско-литовский инновационный инкубатор «Media Garaj».

В течении 2014 г., в 3 вышеупомянутых научно-технологических парках и 7 инновационных инкубаторах, 33 компании воспользовались статусом резидента, 4 из которых приобрели этот статус в 2014 году. Другие 11 компаний подали заявки для получения статуса резидента на основе проектов трансфера технологий в 2015 году.

Также в течении 2014 г. Агентство по Инновациям и Трансферу Технологий приняло участие, в качестве партнера, в 5 международных проектах. В рамках совместной оперативной программы Румыния–Украина–Республика Молдова на 2007-2013, Агентство активно сотрудничает с партнерами из Румынии и Украины, в рамках трансграничного проекта «Создание сетевой инновационной инфраструктуры в рамках учреждений трансграничного региона». Проект направлен на повышение конкурентоспособности в приграничной зоне Румыния–Украина–Республика Молдова, путем формирования трансграничной сети учреждений инновационной инфраструктуры, повышения их потенциала, а так же их объединения в единую область исследования.

В течении 2014 г. в рамках этого проекта были реализованы:

Круглый стол под названием: «Диалог между представителями трансгранично-инновационного сектора», который посетили более 40 человек из различных государственных и частных учреждений. На данном мероприятии обсуждались перспективы развития инновационной инфраструктуры в трансграничном контексте; вопросы интеллектуальной собственности; стандартизации; технологического трансфера и др. Цель мероприятия заключалась в укреплении диалога между представителями различных учреждений, которые вносят свой вклад в развитие инновационного рынка, для дальнейшего сотрудничества.

Конкурс „Лучший инновационный бизнес-план" был проведен одновременно в трех странах: Румыния, Украина и Республика Молдова. Для участия в конкурсе зарегистрировались 34 участника, 30 инновационных проекта с различной тематикой (информационные технологии, медицина, сельское хозяйство и т.д.), которые были разделены на 3 категории: лицеисты, студенты и молодые исследователи.

Другим примером международного сотрудничества является проект Technological Transfer Network (Tempus IV), цель которого заключается в предоставлении высшим учебным заведениям Республики Молдова эффективные инструменты для установки программы на магистратуре в области инноваций, трансфера технологий и интеллектуальной собственности. Таким образом, в 2014 году, в рамках проекта, АИТТ поспособствовало реализации следующих мероприятий: запуск магистерской программы «Менеджмент инновационный и передачи технологий» в четырех университетах Республики Молдова (Государственный Университет Молоды, Технический Университет Молдовы, Университет Академии Наук Молдовы и Бельский Государственный Университет «Алеку Руссо»); организация 2 семинаров, посвященных сотрудничеству между университетами и предприятиями; инициация формирования 4 офисов трансфера технологий в вышеупомянутых четырех университетах.

В рамках международного проекта «Поддержание треугольника знаний в Беларуси, Украине и Республике Молдова, FKTBUM», АИТТ способствует, в качестве партнера, модернизации системы образования в этих трех странах, и ее соответствию требованиям Европейского Союза. В 2014 был проведен анализ системы образования в Республике Молдова, результаты которого были представлены в мае 2014 года, на заседании консорциума проекта состоявшейся в Латвии, г. Рига.

В рамках 7-й Рамочной Программы, АИТТ участвовало в проекте «RERAM – устранение пробелов между исследованиями и инновациями в сфере эффективного использования ресурсов и сырьевых материалов». В результате этого проекта были оптимизированы пути конвертирования древесного сырья, путем внедрения инновационных технологий, производственных процессов и методологического плана, в том числе для малого и среднего бизнеса.

Также АИТТ участвовало в качестве партнера в рамках международного проекта «Укрепление сотрудничества между странами ЕДП (Европейская Политика Добрососедства) для снижения недостатков между исследованиями в области энергетики и инновационной энергетики» в рамках 7-ой Рамочной программы. В рамках проекта, в период с 10 по 11 декабря 2014 года было организованно брокерское мероприятие с участием около 100 представителей различных секторов, в рамках которого были установлены новые связи и партнерские отношения между экспертами из Республики Молдова и странами ЕС.

Бесспорный вклад в развитии международного инновационного сотрудничества приносит участие АИТТ в ряде международных экспозиций, среди которых хотелось бы отметить Экспозиция Инновации и Креативности Euroinvent, IV-й выпуск (22–24 мая 2014 г.), Яссы, Румыния; салон изобретений и инноваций „INVENTIKA 2014» (15–18 сентября 2014) г., Бухарест, Румыния; Международная выставка изобретений, исследований и новых технологий – «Brussels Innova 2014» (13–15 октября 2014), г., Брюссель, Бельгия.

Отдельное место в международном сотрудничестве Республики Молдовы являются двусторонние отношения со странами СНГ. В настоящее время, Академия Наук Молдовы является стороной 42 научно-технических соглашений с различными академиями и специализированными международными организациями, 17 из которых со странами-участниками СНГ. В рамках соглашений осуществляется деятельность, связанная с поддержкой и содействием академической мобильности, укреплением партнерских отношений и организацией международных мероприятий. Механизм действия этих соглашений основывается на развитии научно-технического сотрудничества путем равноценного обмена. В целях реализации второго этапа (2012-2015) Стратегии экономического развития СНГ на период до 2020 года, АИТТ участвует в разработке, совершенствовании и модификации набора документов, составляющих основу для реализации Межгосударственной Программы Инновационного Сотрудничества стран участников СНГ до 2020 года. В данном контексте АИТТ приняло участие в рабочих заседаниях имеющие место в Астане, Минске и Москве.

Принятие Республикой Молдова политического решения о европейской интеграции приносит возможность: участия в европейских программах и проектах в области инноваций; молдавским компаниям будет проще сотрудничать с европейскими ассоциациями и бизнес-ассоциациями, что, со временем, будет способствовать преодолению технологического разрыва и позволит интегрировать молдавские компании на более выгодных условиях в международные технологические цепи; либерализация визового режима упростит налаживание партнерских связей и облегчит интеграцию молдавского инновационного сообщества в европейские процессы.

На современном этапе главная цель Молдовы в области международного сотрудничества и партнерства по инновациям и трансферту технологий заключается в: интеграции сообщества Республики Молдова в международное сообщество: в первую очередь; согласовании национальных тенденций в области развития научного, технического и производственного потенциала с международными тенденциями; повышении эффективности и результативности научно-исследовательских разработок и инноваций, продуктов и услуг за счёт приобретения современных технологий в области управления международными проектами.

В упомянутой Инновационной стратегии Республики Молдова содержатся меры направленные на содействие установлению взаимосвязи и технологической интеграции молдавских и зарубежных компаний, среди которых значатся и следующие: оказание поддержки для установления взаимосвязей молдавских предпринимателей со спонсорами типа «бизнес-ангелов» («инвестиционные ангелы», инвесторы, которые осуществляют вложения в новые, рискованные, но многообещающие предприятия) и стимулирования присоединения инновационных МСП к европейским и международным бизнес-ассоциациям; создание Клуба инновационных инвесторов Республики Молдова, который объединит предпринимателей, обладающих возможностью предоставить капитал, консультативную поддержку, лучшие практики и модели инновационного предпринимательства; организация бизнес-лагерей (business-camps), в которых местные и иностранные бизнес-лидеры будут делиться своим предпринимательским опытом в области инноваций с молодыми

компаниями; проведение стратегических переговоров с целью привлечения в Республику Молдова средних и крупных международных фирм, обладающих возможностью создания новых технологических цепочек и инновационных кластеров; укрепление потенциала по привлечению инвестиций и продвижению экспорта, Торгово-промышленной палаты и других учреждений, в области оказания поддержки местным компаниям по установлению взаимоотношений с зарубежными компаниями.

Одним из серьезных факторов, препятствующих формированию единого научно-технологического и инновационного пространства, является по прежнему различие в уровне научно-технологического и инновационного потенциала. Считаем, что для их выравнивания необходимы согласованные усилия по развитию материально-технической базы науки, приведение к единым стандартам систем подготовки и аттестации научных кадров, организации научных исследований, статистики науки и инноваций, повышению авторитета научного и инновационного знания и престижности профессии исследователя.

Нам представляется, что *международном сотрудничестве Молдовы в области инноваций и передачи технологий должно осуществляться по следующим стратегическим направлениям:* создание современных концепций организации и управления в сфере производства, услуг, исследований и разработок, инновационной деятельности и их интеграции в рыночную экономику; укрепление национального потенциала в области исследований и разработок продукции и услуг и повышение эффективности использования научно-технологического потенциала и применения полученных результатов; продвижение сотрудничества между предприятиями и организациями в рамках партнерства на международном уровне в целях достижения существенных выгод для участников; облегчение доступа к престижным исследовательским центрам и исследовательским центрам предприятий с научными и технологическими достижениями, с целью получения научных и технологических знаний на мировом и европейском уровне и их использования в проектах, представляющих национальный интерес; стабилизация и укрепление национального потенциала на международном уровне; развитие программ сотрудничества с международными организациями путем установления и

развития отношений с аналогичными учреждениями; стимулирование участия специалистов в совместных международных программах.

Участие Республики Молдова в межгосударственном инновационном сотрудничестве, в основе которого будет заложена идея единого межгосударственного инновационного пространства государств, позволит экономике республики влиться в русло высокотехнологичного производства развитых стран и реализовать в полной мере свой научно-технический и инновационный потенциал. Обозначенные меры позволят Республике Молдова развить свое инновационное сотрудничество с другими государствами и получить доступ к высокотехнологичным компаниям и технологиям, опыту по созданию и функционированию инновационных структур (технопарков, инкубаторов), созданию венчурных фондов, а также осуществить подготовку кадров по вопросам создания и функционирования инновационных структур (технопарков, инкубаторов), создания и управления венчурными фондами.

Sursa: „Взаимодействие правительств и национальных научных обществ с международными организациями в целях развития и применения научных знаний" : Материалы международного симпозиума, Киев, 19–20 октября 2015 г.

THE IMPACT OF CONSTITUTIONAL COURT'S CASE LAW ON THE NORMATIVE CONTENT OF THE CONSTITUTION

Ion GUCEAC

A review of the specialized literature shows that the main problems that constitutional justice faces virtually include none where there would be absolute convergence between the theoretician and practitioner lawyers. No exception in this sense is also the problem of the impact of the Constitutional Court case law.

In 2014, we marked the 20th anniversary of the Moldovan Constitution. Obviously, an anniversary of the Constitution implies a long-term action thereof, otherwise we would not be able to speak about an anniversary. This surely raises the question related to the circumstances that assure the stability and longevity of the Fundamental Law. Such objectives would certainly be unachievable in the absence of an important function of the constitutional justice that consists in „adapting the constitution and stimulating it according to the mutations produced in the social-political system by progressive and coherent constitutional control actions, thus preventing the brutal change of the constitution..."[1]

However, it is clear that the appearance of new constitutions and the revision of the fundamental laws in force, no matter how strange it may sound, are inevitable processes that assure their dynamic and stable action. These processes stir the attention of those interested in researching the normative content of the Constitution, an aspect that represents the pillar of this communication.

As a rule, the content of the constitution implies the prescriptions to be developed within the legal norms on the scope of state power, political relations, human rights and freedoms etc. The content of the constitution is also said to consist of „various provisions... formulated in an extremely general, concise and compressed manner". The author of this definition, Professor N. Vitruk, thinks that as a generic element of the content of

[1] I. Deleanu, *Instituții și proceduri constituționale, în dreptul român si în dreptul comparat*, editura C.H. Beck, București, 2006, p. 242.

the constitution the most appropriate it would be to use the concept of *provisions of the constitution* that, being diverse by their ontological status, represent a diversity of goals and tasks, definitions, principles, norms, presumptions, symbols, models, and constructions.[2]

The content of the constitution is a category of major importance in the constitutional law. In a democratic state, the content forms a single system of institutions and norms but the content of various constitutions is not identical.

The total number of institutions and constitutional norms becomes real content of the constitution only when it assures the functioning of the constitution. A situation may arise in history when the content of the constitution becomes useless and it remains only a formally adopted act. Obviously, the question arises then whether this formal act has any importance. The simplest answer would be no, an argument in this sense being also Hegel's opinion, who was writing in the *Encyclopedia of Philosophical Sciences* „...in reality, both (content and form) are as essential and there is no substance without form... the content as such is what it represents only due to the fact that it contains a developed form…"[3].

With regard to the normative content of the constitution, it has been mentioned that it is „complex, comprising all the fundamental principles for all the areas of life (political, economic, social, cultural, legal etc.)".[4] Other authors promote the opinion that constitution allegedly has a dual content: social (a form embodying the social essence) and normative (the legal matter of which it is made up).[5]

In I. Muraru's opinion, the normative content of the constitution is conditioned on three elements, and namely[6]:

Rules related to the governmental technique (whom the state power belongs to how the governors are instituted);

---

[2] *Конституционное право Российской Федераиии*. Учебник. Москва: НОРМА ИНФРА-М, 2010, p. 51.

[3] Г. В. Ф. Гегель. *Энциклопедия философских наук*. Т.1. Москва, 1974, p. 298-299.

[4] I. Muraru, E. S. Tănăsescu, *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 13-a. Vol. I. București: C.H. Bek, 2008, p. 43.

[5] В. Чиркин. *Конституционное право зарубежньіх государств*. Москва: Юрист, 1997, p. 32.

[6] I. Muraru, *Drept constituțional și instituții politice*. București, 1993, p. 62.

Rules alien to the organization of power (rules the legislator wants to give certain stability to, e.g. the status of a person, of property, other economic and social provisions):

Statements of rights.

I. Deleanu classifies the norms of the constitution's content into two categories:

a) norms that are in direct connection with the phenomenon of power and its forms of manifestation (norms based on which principles are formulated, institutions are organized and strengthened, the political regime of the society);

b) norms that do not have a direct link to the phenomenon of power or even seem to be completely alien to this phenomenon.[7]

A position that is discordant in our opinion is promoted by the supporters of the material definition of the constitution who believe that its „body" is supposedly made up not only of constitutional rules as such but also of rules comprised in ordinary laws and normative acts issued by the executive power.[8]

Some authors claim that the normative stock of the conventional fundamental law is made up of two blocks, one of which includes compulsory elements and the other one includes norms of another type[9]. Others think the block of compulsory elements must include provisions on people's sovereignty; legal status of the person; composition and structure of the central institutions of public power; the fundamental principles on normative regulation of social relations; the federalization contract, the status of autonomy forms or the status of the administrative-territorial units.

In addition to these mandatory dispositions, the author admits that in the second block, each state may include provisions on foreign policy principles; adherence of the state to international associations and unions;

---

[7] I. Deleanu, *Instituții și proceduri constituționale, în dreptul român și în dreptul comparat*, *op. cit*., p. 412.

[8] Ph. Parini, *Les institutions politiques. Droit Constitutionnel*, 8e ed. Dalloz, Paris, 1987, p. 21; *apud* I. Deleanu, *Instituții și proceduri constituționale, în dreptul român și în dreptul comparat*, *op. cit*., p. 446.

[9] К. Арановский. *Государственное право зарубежньіх стран*. Москва: Форум, 2000, p. 126; Е. Ковешников, М. Марченко, Л. Стешенко. *Конституционное право стран Содружества Независимьіх Государств*. Москва, 1999, p. 28.

environmental policy of the state and environment protection conditions; the relation between the state and religious confessions; dispositions of declarative character; social sphere policy principles; theoretical defining of the civil society; obligation to respect social state principles; the fundamental principles of economic policy; national independence dispositions; and dispositions regulating the state activities in case of siege, war, or other emergency situations etc.[10]

At the same time, the concept of ‚constitutional block' is used by which some mean „the acts with fundamental value for a national legal system"[11] and others – „the total range of legal rules, regardless of their source and procedure of adoption that aim at regulating some constitutional „matters".[12]

From a historical point of view, this concept was imposed in France and had as premise the extensive interpretation of the concept of Constitution. Thus, in French law, the constitutional block appoints a range of norms of constitutional value protected by the Constitutional Council. Initially, from its creation in 1958, the Constitutional Court was not controlling the conformity of laws other than of the most constitutional ones in their strict sense.

But with the decision to set up the Freedom of Association as from 16 July 1971, the Council confined as constitutional value the preamble of the Constitution of 4 October 1958, updated the preamble of the Constitution of 27 October 1946 and the Declaration of Human and Citizens Rights of 26 August 1789. In this sense, the constitutionality block comprises the Constitution of 1958, the Declaration of Human and Citizens Rights of 1789 the Preamble of the Constitution of 1946 and the fundamental principles recognized by the laws of the Republic. In 2005, the Constitution was amended by a constitutional law to introduce a reference to the Environment Charter that is also part of the constitutional block. Now, according to the lawyer Luis Favoreu, we can speak about a

[10] К. Арановский, *op. cit*., p. 126-135.

[11] Genoveva Vrabie; Mihaela Roxana Prisacariu, *Introducere în studiul dreptului*. Suport de curs. Universitatea Mihail Kogălniceanu Iași, Facultatea de Drept, https://jurisdictie.wordpress.com/../izvoarele-dr... (vizitat la 22.09.2015).

[12] I. Deleanu, *Instituții si proceduri constitutionale, în dreptul român și în dreptul comparat*, *op. cit*., p. 446.

constitutional block regrouping a range of norms that are positioned on the top of the hierarchy of norms.[13]

It is already known that Constitutional Court caselaw includes cases when reference is made to similar legal arguments, which creates legal standards and universal constitutional value systems. As a consequence, the bodies controlling the constitutionality of laws „can avoid arbitrariness and can act in such a way that the reasoning method used becomes predictable…"[14]

In this connection, the term has been taken over also by the Moldovan Constitutional Court that thinks that, starting from the „sense of the Preamble of the Constitution, the Declaration of Independence of the Republic of Moldova is a common body with the Constitution, being the primary and immutable constitutional text of the constitutionality block."[15] Thus, the Court found that the Declaration of Independence of the Republic of Moldova ..."by its nature, has the value of a constitutional text because it represents the major expression of people's will to build and live in a free and independent state, a will that predetermines the need to adopt the Constitution and connects the constituent to the ideals, principles and values of the Declaration." Subsequently, this experience was applied also in the constitutional caselaw of other states. For example, the Romanian Constitutional Court judge Puskas Valentin Zoltan, in his separate opinion to Decision no. 80/2014 on legislative proposals on revising Romania's Constitution, makes reference to the term of „constitutionality block" that is used in the Moldovan Constitutional Court Decision no. 36 of 5 December 2013.

Thus, we think that the normative content of the constitution is established depending on the content and value of social relations regulated. In addition, the normative content of the constitution shall be established taking into account the traditions of states in this area and the

---

[13] *Qu'est-ce que le bloc de constitutionnalité en droit français*, regards-citoyens.over-blog.com/article-qu-est-C... (vizitat la 22.09.2015).

[14] Șt. Deaconu, *Utilizarea jurisprudenței constituționale a altor state de către judecătorul constituțional roman*. În: *Perspectivele constituționalismului în România*, București, Monitorul Oficial R. A., 2010, p. 28.

[15] Hotărâre nr.36 din 05.12.2013 privind interpretarea articolului 13 alin. (1) din Constituție în corelație cu Preambulul Constituției și Declarația de Independență a Republicii Moldova, Monitorul Oficial Nr. 304-310, art. Nr. 51, din 27.12.2013.

innovative elements that have appeared or may appear, especially for the modern era it is characteristic to have „different legal systems that mark traditions, customs and specific features of the countries in which they work."[16]

The content of the constitution changes with the passage of time: if it was different, the constitution, as a legal phenomenon, would lose any value. The changes of content depend also on the type of constitution, on the legal family as well as on the staticism/ dynamism relation of the constitution. The content of the constitution is put in light by its features and functions.

In the scientific literature there are also opinions that constitutions may also have fundamental problems that are not regulated, which proves the defective character of constitutions.

In our view, the legal gap must be interpreted as the lack of a rule by which, as becomes obvious from the content of the legislation in force, the legislator was to regulate a certain problem but for some reason failed to do so. The gap in the legislation may be eliminated by making amendments and completions to the normative act if a situation of uncertainty has appeared in its area of regulation. The gap may also be eliminated by adopting another legal document with the same status that regulates the same relations.

Unlike the ordinary laws, the constitution must not contain gaps because, by the level of generalization, the text of the constitution significantly exceeds other normative texts. And this is absolutely normal: it is necessary for a small document to include everything that is vital and important for the given society and the state; another way than being very abstract simply does not exist. The more abstract the text, the more complicated is to identify the gaps in it. The general formulations of constitutional prescriptions usually leave room both for the vast and more limited interpretations: in the first case, we identify the gaps and in the second one, they are on the surface. This means that, depending on the interpretation, the constitution may have a fully completed text or a text full of gaps.

---

[16] I. Leș. *Sisteme latino-americane de control a constitutionalității legilor*, în *Ad honorem Ion Dogaru. Studii Juridice alese*. Bucuresti: All Beck, 2005, p. 349.

A similar attitude is adopted also by G. K. Gadjiev who finds that the possibility to apply the constitutional principles on the social relations is not regulated directly by the constitution but the activity of bodies controlling the constitutionality allows supposing that in constitution, unlike the ordinary laws, there are no gaps and cannot be.[17]

Thus, about gaps in a specific constitution we can especially speak if it lacks the essential elements that are characteristic for the content of most modern constitutions.

There are various possibilities to solve the problem of preparing prescriptions of the fundamental law, one of the means for eliminating the constitutional gaps being the system of control of constitutionality of laws that removes the vices and mitigates contradictions. From the perspective of the plenary use of the democratic potential comprised in constitutions and from a legal point of view this means finalizing „building the constitutional premises". The constitutional interpretation must „remove" the reluctance of contradictions and the gaps. For instance, Romania's Constitution (art. 20 para. 1)) provides that the constitutional dispositions on citizens' rights and freedoms shall be interpreted and applied in accordance with the Universal Declaration on Human Rights, with the pacts and other treaties to which Romania is a party.[18] Similarly, the Moldovan Constitution (art. 4 para. (1)) establishes that the constitutional provisions on human rights and freedoms shall be interpreted and applied in accordance with the Universal Declaration of Human Rights, with the pacts and other treaties to which Moldova is a party.[19] In accordance with Angola's Constitution (art. 21 para. 2), the constitutional norms on fundamental rights must be interpreted in accordance with the Universal Declaration of Human Rights, African Charter of Human and Peoples Rights, and other international acts to which Angola is a party.[20] According to article 13 of Ethiopia's Constitution, the fundamental rights and freedoms shall be interpreted in accordance with the principles of the

---

[17] Г. Гаджиев. *К вопросу о пробелах в Конституции*. În: *Пробелы в российской Конституции и возможность ее совершенствования*. Москва: 1998, p. 20-24.

[18] Constituția României cu modificările si completările aduse prin Legea de revizuire din 18 septembrie 2003. București: Editura ALL BECK, 2003

[19] Constituția Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial nr. 1 din 12.08.1994.

[20] Конституция Анголы, artlibrary2007.narod.ru/konstitucii.html

Universal Declaration of Human Rights, international pacts on human rights, including the international acts approved by Ethiopia.[21] Article 18 of the Serbian Constitution establishes that the provisions on human and minority rights shall be interpreted from the perspective of maintaining the values of a democratic society in accordance with the international standards on human and minority rights as well as in accordance with the practice of international institutions that monitor their application.[22] In Somalia (art. 40 of the Constitution), while interpreting the norms confined in the section on rights, fundamental freedoms and restrictions, courts are required to take a position that contributes to reaching the rights and values in which they reside. Moreover, the Constitution admits that when interpreting such rights, courts should take into account Șharia, the international law, but without being obliged to follow the respective provisions.[23] According to the Constitution of Spain (art. 10), the norms on the fundamental rights and freedoms that the Constitution confines shall be interpreted in accordance with the Universal Declaration on Human Rights and with the international treaties and agreements on the matter, ratified by Spain.[24]

In some cases, the Constitution itself interprets certain terms or provisions of its content. For example, the Constitution of the Republic of Bangladesh (art. 152), interprets the concepts of administrative unit; appeal unit; article; loan; capital; main advisor; main member of the election committee; main judge; citizen; court; debt; disciplinary law; military forces; district court judge; legislation in force; financial year; unit of the High Court of Justice; judicial services; law; parliament; pension benefit; political party; president; property; official endorsement; civil servant; annex; securities; Republic's service; session; parliament session; speaker; state; state bodies established by law; subpoint; supreme Court; taxation.[25]

---

[21] Конституция Эфиопии, artlibrary2007.narod.ru/konstitucii.html

[22] Конституция Сербии 2006 года, https://ru.wikipedia.org/../Конституция Сербы (vizitat la 17.07.2014).

[23] Временная Конституция Сомали 2012 года, worldconstitutions.ru/?cat=5 (vizitat la 17.07.2014).

[24] Constituția Spaniei. București: ALLEducational, 1998.

[25] Конституция Народной Республики Бангладеш (с изменениями от 17 мая 2004 года), constitutions.ru/?cat=476 (vizitat la 15.07.2014).

The Constitution of Botswana (art. 19) interprets the concepts of court: disciplinary law; disciplinary service; legal representative.[26] The Constitution of Brunei (Part I Preliminary provisions) interprets the following concepts: prosecutor general; general auditor; the recognition agency of Brunei; the supreme judge of sharia; citizen of Brunei: Secretary of the Council of Ministers; Secretary of the Legislative Council; Secretary of the Secret Council; Council of Ministers; Council of Regents; duty; deputy ministers; deputy Sultan; His Majesty the Sultan; Muslim religion; muftiu Kerazhaan; Islamic revenue, and monetary capital; Yang Di - Pertwee Adat Istiadat etc.

The Constitution of India (art. 21) establishes that the concept „Indus" must be interpreted as including in itself also the persons professing the religions of Sikh, Jain and Buddhism.[27]

The Constitution of the Republic of Singapore (art. 2)[28] interprets the concepts of: Cabinet; maintenance list; citizen of Singapore; Consolidated Fund; Council of President's assistants; law in force; government; law; minister; paid position; parliament; president; Presidential Elections Committee; Prime Minister; public office; public officer; state seal; electorate list; session; Singapore; speaker and deputy speaker; law-statute.

A problem related to the content of the Constitution, less researched, is the one of *antinomians*, especially of *real antinomians*, which imply the „conflicts that arise between various normative acts and the Constitution as well as those that appear inside any normative act, *including the Constitution*..." It is supposed that such intra-legislative antinomians „can be of different nature, some may regard the editing of any normative act while others may regard even the texts of the Fundamental Law."[29]

The number of the adepts of eliminating gaps, including anonymities of constitutions by way of amendment has been increasing lately.

We think that the main purpose of including into the constitution the rigid procedure of its amendments is done in order to assure its protection. Excessive flexibility or rigidity of the constitution in public conscience causes a decline in the importance of certain provisions thereof or

[26] Конституция Ботсваны, worldconstitutions.ru/?cat=5 (vizitat la 17.07.2014).
[27] Конституция Индии, constitutions.ru/?cat=476 (vizitat la 15.07.2014).
[28] Конституция Сингапура, constitutions.ru/?cat=476 (vizitat la 15.07.2014).
[29] I. Vida. *Legistică formală*. București: Lumina Lex, 2006, p. 149.

even in its general role of fundamental regulator of social relations. Due to the interminable constitutional amendments, the constitution's authority essentially decreases. On the other hand, the abstract character of certain constitutional provisions, their relative „reluctance" as well as some problems used for reasoning the adoption of the amendments is better to be settled by having the Constitution interpreted by the Constitutional Court.

In Moldova, as in other states, the Constitutional Court interprets the Constitution (art 4 of the Law on Constitutional Court).[30] This duty surely has impact on the normative content of the constitution, the interpretation being perceived as „a necessary complement of the legal norm", a „necessary continuation and completion, but subordinated to the normative activity..."[31] at the same time, the Constitutional Court must be responsible for „bandaging the fundamental act" and for the „possibility to sin by direct creation of new rules," although this is very complicated in the conditions of inconsistent constitutional regulations.[32]

It is well-known that one of the main characteristics of constitutions is considered to be their long-term action and without substantial changes. We agree with those authors who claim that Constitution's stability „must derive from the content of the fundamental law and less from its extremely cumbersome amending procedure, hard to implement."[33]

The longevity of certain constitutions is justified by certain circumstances called „constitutional pragmatism": stability of the essential directions of social-economic and political systems; grace of constitutions, which „enabled improvements and corrections of constitutional order, with rare amendments to the constitutions.[34]

In our view, the stability of the constitution is based on the sanctity of social order in whose context this was adopted and that configures its

---

[30] Lege cu privire la Curtea Constitutională nr. 317-XIII din 13.12.1994, Monitorul Oficial al R. Moldova nr. 8/86 din 07.02.1995.

[31] I. Muraru, M. Constantinescu, E.S. Tănăsescu, M. Enache, Gh. lancu, *Interpretarea Constituției, doctrină și practică*. Editura Lumina Lex, Bucureşti, 2002, p. 3.

[32] A. Varga, *O atribuție incomodă sau o nouă perspectivă pentru Curtea Constituțională*. În *Perspectivele constitutionalismului în România*, *op. cit*. p. 131.

[33] A. Varga, *Constitutionalitatea procesului leaislativ*. Editura Hamangiu, București, 2007, p. 120.

[34] Ioan Muraru, *Pragmatism constituțional*. În *Perspectivele constituționalismului în România*, *op. cit*. p. 92.

normative content. If the social relations and, as a result, the state life is stable – the constitution also enjoys stability; if the society and the state are at an establishment stage or going through transition, amendments to the Constitution may rather occur. This situation may generate an even more dangerous effect - the Constitution may remain intact on paper while the social relations will step ahead of the constitutional provisions or will get a legal basis in the content of some unconstitutional laws.

There is no doubt that the constitution does not appear according to the principle „today adopted tomorrow revised." This may happen only in case of a *coup d'etat* or revolution. Nonetheless, in the conditions of a state that operates normally it is worth perceiving the Constitution not as a perfect document from the point of view of its quality; justification of the social relations provided in its normative content; the contradictory character of the Constitution to the new social relations that appear in the social conscience, the more so in the day-to-day life. Other countries' experience shows that flexibility in the process of revising of the constitution that enables making changes to its text as necessary assures stability to the process of regulation of the fundamental principles of the constitutional system and dynamism in reflecting the new trends in society development, state organization, state tasks, rights and freedoms of the individual etc.

Thus, the stability of the constitution does not exclude promoting certain constitutional reforms. The truth is, we need more clarity about what is generally meant by the term „constitutional reform". We have got used to the fact that the term „reform" by its content guides us to actions of large scope. However, if speaking about the constitutional reform, then it is very likely that such actions, in one way or another, should refer to the text of the state's Fundamental Law. That is, the first thing to be mentioned in this case is connecting the reform to the state constitution itself. In this connection, at least two questions arise.

First, can any amendment to the constitutional text be considered a reform? This concept itself suggests something of large scope. Sometimes, completing the text of the Constitution or excluding certain provisions from its content is minor, so that the term „ reform" through itself can assign a high unjustified value to this ‚technical' intervention that results in an insignificant improvement of the text of the Fundamental Law. In such case, it is important to draw attention not to the quantity but to the

quality aspects because the essence of the amendments will enable us qualify the respective amendment as a constitutional reform.

Secondly, starting from the fact that the total number of formal sources of constitutional law is often assessed as being the constitutional legislation[35], the following question naturally arises: can one consider a constitutional reform the amending only of the text of the constitution or is it the case to extend the parameters of the concept and consider the general improvement of the constitutional legislation a reform? The answer to this question is not so simple. Thus, in the conditions of dynamism and mobility of the constitutional law legislation, specific today also for Moldova, the frequent appearance of acts containing constitutional regulations should bring us to finding that we are in a constant situation of constitutional reform.

This would however devalue the concept itself of constitutional reform because this should give birth to a new extraordinary rather than an ordinary regulation.

And yet, in this sense we must stress that we should not base ourselves exclusively on improving the current constitutional legislation as a promising method of constitutional reform.

Nonetheless, this model is given high importance in the specialized literature as it is regarded as an efficient way of so-called „transformation of the Constitution,"[36] i.e. in other words, adaptation of its provisions to the realities of the social-political and economic life.

---

[35] Some authors use the concept of «constitutional norm system» (See I. Deleanu, *Instituții și proceduri constituționale, în dreptul român și în dreptul comparat*, *op. cit*., p. 447-451), integrating in this system: the norms included in the Constitution, regardless of their location, the technical manner in which they are formulated, their level of generality or concreteness; the international treaties on human rights to which the state is a party, as well as other treaties whose subject-matter of regulation is «constitutional matters»; organic laws that regulate social relations on institutionalizing the power and the framework of its exertion; ordinary laws if they regulate fundamental social relations; decisions on organizing the work of the legislative body; constitutional traditions it they «maintain dialectic relations with the constitution»; caselaw of courts and of Constitutional Courts; dispositions of the Government if they reagulate fundamental social relations such e.g. guaranteeing fundamental rights and freedoms.

[36] Митюков М.А. *О преобразовании Конституции Российской Федерации* // *Конституционное развитие России* : Межвуз. сб. науч. статей. Вып. 4. Саратов, 2003.

This means of constitutional reform by its essence implies that the constitutional provisions will act only as they are developed in the Constitutional Court rulings that interpret the norms of the Fundamental Law. Thus, Prof. I Deleanu thinks that constitutional justice becomes or may become the „unifying speech" of various elements that make up the social body.[37]

Regarding the tactics of the constitutional reform, two different conditions can be noticed in the conditions of contemporary constitutionalism: a conservative one, in which the reform is an extraordinary, rare event and determined by the main transformation of the nature of the state system; the second part can be assessed as being a rational one, manifesting itself when the normative content of the constitution is amended as necessary.

Of course, we should not think that these two means exclude each other; in practice, constitutionalism, even the attempts of an emergency revision that is not related to the cardinal restructuring of the system are developed and promoted profoundly, this process having travelled a rather long period of time.

In this sense, in some countries, the process of revision of the constitution has two stages, so that after the first debate of the constitutional amendments a break is taken for a considerable period of time, after which the constituent comes back to a new debate. For instance, the laws on revising the Constitution of Italy (art.138 para.1) are adopted by each chamber of the Parliament (Chamber of deputies and the Senate) after two successive deliberations separated by an interval of at least three months.[38]

In other cases the restrictions are even more radical – if the need arises to make a substantial reform of the Constitution or to adopt a new Constitution, after the draft law is debated the legislator is dissolved and a new one is elected to promote the reform. Thus, the amendments to Denmark's Constitution are adopted by Folketing who, after adopting them, is dissolved and, in the same reading, are adopted by the new representative body, elected according to the legislation. Estonia's Consti-

[37] I. Deleanu, *Instituții și proceduri constituționale, în dreptul român și în dreptul comparat*, *op. cit.*, p. 215.

[38] Constituția Republicii Italiene. Bucureşti: Editura ALL BECK, 1998.

tution can be revised by referendum, by two consecutive legislatures of the State Assembly or by the State Assembly as an emergency by two-third votes of its members.[39] The amendments to Finland's Constitution are adopted by the Parliament but become effective only after their approval by the Parliament of the following legislature (§ 73).[40]

The amending of Germany's Constitution is regulated by the provisions encompassed in art. 79 and can take place by constitutional laws adopted by two-third votes of the members of the Bundestag and two-third votes of the Bundesrat.[41] Amendments to the Greek Constitution are made by three-fifths of the votes of all the Members of the Parliament, in two readings, with a one month break, subsequently approved by the Parliament in its following legislature.[42] The amendments to Iraq's Constitution that regard the fundamental principles of the Constitution and the fundamental rights can be adopted only by two consecutive legislatures.[43]

The Moldovan Constitutional Court is called to rule on all the initiatives for revising the Constitution (art. 4 of the Law on Constitutional Court). As in the case of interpreting norms from the content of the Constitution, during the control of the constitutionality of constitutional draft laws the Court may play a creative role by specifying or even extending the significance of constitutional norms, enriching or conserving the normative content of the Fundamental Law but only from the perspective of the constitutional norm in force.

Sursa: GUCEAC, I. „Relations of the Constitutional Court with other public authorities". Chişinău: Editura Arc, Tipografia Europress, 2016, p. 262-276.

---

[39] Конституция Эстонской Республики, https://www.eesti.ee/rus/riik/pohiseadus (vizitat la 16.05.2015).

[40] Конституция Финляндии, https://www.finlex.fi/fi/laki/.../ru19990731.pdf (vizitat la 14.04.2015).

[41] Legea Fundamentală pentru Republica Federală Germania. Constitutiile statelor lumii. Bucureşti: ALL Educational, 1998,

[42] Конституция Греции, worldconstitutions.ru/?p=153 (vizitat la 14.04.2015).

[43] Конституция Иракской Республики, worldconstitutions.ru/?p=338 (vizitat la 14.04.2015).

LIBERTATEA CONȘTIINȚEI ȘI RELIGIEI ÎN CONȚINUTUL NORMATIV AL CONSTITUȚIEI

Ion GUCEAC

Chiar și în condiții de plină criză a valorilor, divizare a societăților în care trăim, în lumea de azi au loc procese de renovare spirituală și morală, bazate pe valorile universale, fiind evidentă în mod semnificativ, tendința de viziune holistică, și creșterea rolului religiei în societate. Spre exemplu, sondajele recente efectuate în Republica Moldova demonstrează că Biserica rămâne în topul încrederii în rândul populației.[1]

Atenția față de libertatea conștiinței este determinată de faptul că religia a fost și rămâne până în prezent una din cele mai răspândite viziuni despre lume. De exemplu, conform unor date prezentate de *The Pew Research Center* * în decembrie 2011, în lume erau cca 2.184.060.000 de creștini, ceea ce prezintă 31,7% din populația globului. În clasamentul țărilor cu cei mai mulți creștini ortodocși, Republica Moldova se plasează pe locul al 9-lea, înregistrând 3.270.000 ortodocși.[2]

Rolul omniprezent al religiei în societate, reclamă o reglementare normativă adecvată, conformă principiilor de drept internațional, care statuează dreptul fiecărui om la libertatea opiniei și, respectiv, a conștiinței.

Libertatea conștiinței pornește de la caracterul laic al statului, în condițiile căruia nicio religie nu poate fi stabilită ca fiind de stat sau obligatorie, cultele religioase fiind separate de stat și egale în fața legii. De regulă, prin conștiința se subînțelege proprietatea mintală a persoanei, manifestarea conștiinței de sine morale, autocontrolul, recunoașterea necesității

---

[1] *Sondaj. Moldovenii au încredere în biserică, armată și mass-media*, http://www.allmoldova.com/ro/news/sondaj-moldovenii-au-incredere-in-biserica-armata-si-mass-media (vizitat la 12.05.2016).

* Un institut din SUA, care oferă opțiuni, atitudini și tendințe ale opiniei publice din SUA și din lume. Efectuează sondaje și compară opiniile locuitorilor din aproximativ 40 de țări în fiecare an.

[2] *Statistica creștină în lume. Ce concluzii putem trage?*, www.teologie.net › Secte și Religii (vizitat la 12.05.2016).

respectării anumitor reguli de comportament social. Pentru persoanele religioase, conștiința, mai întâi de toate, este legată de dogmele credinței. Pentru atei, conștiința este bazată pe criterii morale prin care sunt destinse binele și răul. Astfel, conținutul libertății conștiinței presupune libertatea de autodeterminare a persoanei, libertatea alegerii de către individ a viziunilor despre lume. Unul dintre elementele libertății conștiinței este libertatea religiei.

Libertatea conștiinței nu este un drept creat și acordat de stat. Acest drept este dat de la naștere fiecărui individ și face parte din categoria drepturilor naturale așa-numitele (ius naturale).

În sensul său juridic, libertatea conștiinței este o cucerire, în primul rând, a civilizației din Europa occidentală, care a rezultat în urma proceselor istorice a conflictelor religioase, războaielor, și, în cele din urmă, a dialogului social devenit necesar. Până la războaiele europene (care au generat dreptul la libertatea religioasă) libertatea absolută a conștiinței, desigur, nu a avut un caracter absolut. În perioada respectivă, acționa principiu „cine deține puterea, comandă și credința" (*Cuius regio, eius reli*, principiu stabilit în 1555 (așa-numita pace de la Augsburg) ca urmare a războaielor dintre principii protestanți din Germania și Împăratul catolic Carol al V-lea).

În urma războaielor religioase a apărut necesitatea de a negocia și de a rezolva conflictele în mod pașnic. Astfel, dreptul absolut a libertății religioase începe să se contureze și astăzi libertatea conștiinței face parte din drepturile inerente și incontestabile ale omului.

Conținutul libertății religioase cuprinde, inclusiv, dreptul de a profesa, individual sau împreună cu alții, orice religie sau a nu profesa nicio religie, alege în mod liber și schimba, poseda și disemina convingerile religioase și acționa în conformitate cu ele.

Libertatea conștiinței este un drept cucerit în epoca modernă, fiind consacrat printre cele mai importante drepturi și libertăți fundamentale. Cel mai eficient areal de realizare a drepturilor, libertăților și îndatoririlor ce țin de libertatea conștiinței este sistemul drepturilor fundamentale ale omului privitor la alegerea, împărtășirea și manifestarea viziunilor despre lume.

Astfel, conform Cartei ONU (art. 55), în scopul de a crea condițiile de stabilitate și bunăstare necesare unor relații pașnice și prietenești între națiuni, întemeiate pe respectarea principiului egalității în drepturi a

popoarelor și al dreptului lor de a dispune de ele însele, Națiunile Unite vor promova ridicarea nivelului de trai, deplina folosire a forței de muncă și condiții de progres și dezvoltare economică și socială; rezolvarea problemelor internaționale în domeniile economic, social, al sănătății și al altor probleme conexe; cooperarea internațională în domeniile culturii și învățământului; respectarea universală și efectivă a drepturilor omului și libertăților fundamentale pentru toți, fără deosebire de rasă, sex, limbă sau religie.[3] Declarația universală a Drepturilor Omului (art. 18) dispune că orice om are dreptul la libertatea gândirii, de conștiință și religie; acest drept incluzând libertatea de a-și schimba religia sau convingerea, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea, singur sau împreună cu alții, atât in mod public, cât și privat, prin învățătură, practici religioase, cult și îndeplinirea riturilor.[4] În Actul final de la Helsinki (art. VII), se menționează că statele participante vor respecta drepturile omului și libertățile fundamentale, inclusiv libertatea de gândire, conștiință, religie sau de convingere pentru toți, fără deosebire de rasa, sex, limba sau religie. În acest cadru, statele participante vor recunoaște și respecta libertatea individului de a profesa și practica, singur sau în comun, religia sau convingerea acționând după imperativele propriei sale conștiințe… În domeniul drepturilor omului și libertăților fundamentale, statele participante vor acționa în conformitate cu scopurile și principiile Cartei Națiunilor Unite și cu Declarația universală a Drepturilor Omului. Ele își vor îndeplini, de asemenea, obligațiile așa cum sunt enunțate în declarațiile și acordurile internaționale în acest domeniu, inclusiv, între altele, pactele internaționale referitoare la drepturile omului, prin care ele ar putea fi legate.[5]

Și Convenția Europeană a Drepturilor Omului (art. 9) consacră dreptul oricărei persoană la libertatea de gândire, de conștiință și de religie. Acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau convingerile, precum

3 Carta Organizației Națiunilor Unite (semnată la 26 iunie 1945 la San Francisco; intrată în vigoare la 24 octombrie 1945), http://www.dadalos.org/uno_rom/uncharta.htm#4 (vizitat la 12.05.2016).

4 Declaratia Universala a Drepturilor Omului adoptata de Adunarea Generala a Organizatiei Natiunilor Unite la 10 de septembrie 1948, http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/legea/declaratia-universala-a-drepturilor-omului.php (vizitat la 11.05.2016).

5 *Actul final al Conferinței pentru securitate și cooperare în Europa, elaborat la Helsinki la 1 august 1975*, Buletinul Oficial nr. 92 din 13.08.1975.

și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau colectiv, în public sau în particular, prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor.[6]

La începutul secolului al XXI-lea, în condițiile în care omenirea pășește într-o nouă fază de existență generată de fenomenul globalizării acest drept dobândește o nouă valență.

În aspect global, religia cu greu își menține calitate de factor unificator, de coexistență pașnică a statelor și popoarelor, fundamentalismul și totalitarismul actualmente mai fiind admise în practica socială. Și aceasta în situația în care orice violență sau constrângere în domeniul religiei, sau în numele religiei, sau din numele religiei nu poate oferi nimic bun nici religiei, nici statului, nici poporului acestuia.

Această ipoteză este valabilă și pentru popoarele mai multor state sfâșiate de contradicții interne, din care motiv omenirea trebuie și se va consolida nu în baza viziunilor religioase despre lume, dar în baza consacrării unor drepturi și îndatoriri în domeniul religiei, în primul rând a libertății conștiinței.

Este știut că element indispensabil a oricărei religii și formă de realizarea a acesteia în diverse domenii ale vieții cotidiene este cultul. Cultul (din latină *cultus* – adoră, splendoare, venerație) reprezintă o totalitate de acțiuni iluzoriu-practice, prin care credinciosul încearcă de a exercita influență asupra unor obiecte fictive (supranaturale) sau real existente. Conform DEX-ului, cultul reprezintă un omagiu care se aduce divinității prin acte religioase; manifestare a sentimentului religios prin rugăciuni și prin acte rituale; totalitatea ritualurilor unei religii.[7]

Pornind de la faptul că marea majoritate a constituțiilor consacră și garantează libertatea conștiinței și libertatea religioasă, statele respective sunt multiconfesionale, adică cetățenii lor se asociază în mai multe culte religioase.

Astfel, în SUA unde 88% din rândurile populației credincioase sunt creștini, sunt înregistrate aproximativ 260 de comunități religioase. Drept exemplu elocvent ce ține de influența comunităților religioase în sfera politicului servește situația creată în Liban, stat din Asia de Sud-Vest. Siste-

---

[6] *Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale*, în Tratate Internationale Nr. 1, art. Nr. 342, din 30.12.1998.

[7] *DEX*, https://dexonline.ro/definitie/cult (vizitat la 12.05.2016).

mul politic libanez pluripartitist cuprinde circa 100 de partide, mișcări și organizații politice, din care 20 de organizații politico-militare (miliții) aparțin celor 17 comunități religioase din țară. În funcție de orientarea religioasă, ele se grupează în partide ale comunității musulmanilor șiiți (Mișcarea Amal, Partidul lui Dumnezeu – Hezbollah; Amalul Islamic, Partidul Baos Arab Socialist, Partidul Socialist Naționalist Sirian), a musulmanilor suniți (Fondul Democratic Parlamentar, Mișcarea de Unificare Islamică, Mișcarea Naseriștilor Independenți, Armata Populară), a musulmanilor druzi (Partidul Socialist Progresist), ale creștinilor maroniți (Partidul Falandist numit și Falangele Libanee, Partidul Kataeb, Partidul Național Liberal, Blocul Național), ale creștinilor armeni (Federația Revoluționară Armeană). De asemenea, există partide ai căror membri fac parte atât din comunitatea musulmană, cât și din cea creștină (Partidul Comunist Libanez, Mișcarea de Acțiune Națională)[8].

Sistemul constituțional libanez, începând cu anul 1943 reglementat de un pact național, prevedea o proporție fixă de reprezentare în parlament (la 6 creștini revenind 5 musulmani), un șef al statului creștin, un prim-ministru musulman sunit și un președinte de parlament musulman sunit. Acest fragil echilibru etnico-confesional a funcționat până la 1975, când la Beirut izbucnesc ciocniri între fracțiunile politice și religioase rivale (între creștini și musulmani) care degenerează în următoarele luni în confruntări armate care au durat până la 21.09.90, când a fost proclamată cea de-a doua republică[9].

Conform datelor oferite de Secretariatul de Stat pentru Culte din România, în țară sunt înregistrate 18 culte religioase.*[10] Conform recensămân-

---

[8] Matei H., *Statele lumii*, Ediția a XII-ea, Meronia, București, 2014.

[9] Matei H., *Statele lumii*, Meronia, București, 1994, 206.

* Biserica Ortodoxă Română; Episcopia Ortodoxă Sârbă de Timișoara; Biserica Romano-Catolică; Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică; Arhiepiscopia Bisericii Armene; Biserica Ortodoxă Rusă de Rit Vechi din România; Biserica Reformată din România; Biserica Evanghelică C.A. din România; Biserica Evanghelică Lutherană din România; Biserica Unitariană din Transilvania; Cultul Creștin Baptist- Uniunea Bisericilor Creștine Baptiste din România; Biserica Creștină După Evanghelie din România – Uniunea Bisericilor Creștine după Evanghelie din România; Biserica Evanghelică Română; Cultul Creștin Penticostal – Biserica lui Dumnezeu Apostolică din România; Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea din România; Federația Comunităților Evreiești din România – Cultul Mozaic; Cultul Musulman; Organizația Religioasă „Martorii lui Iehova".

[10] *Culte recunoscute oficial în România*, www.culte.gov.ro/biserici-culte (vizitat la 12.05.2016).

tului din 2002, 18.806.428 de cetățeni, reprezentând 86,8% din populație, s-au declarat ortodocși, 1.028.401 s-au declarat romano-catolici (4,5% din populație), 698.550 reformați (3,7%), 330.486 penticostali (1,5%), 195.481 greco-catolici (0,9%), 129.937 baptiști (0,6%) ș.a. În august 2010, în România existau 18.300 de biserici.[11]

Desigur că și Republica Moldova declarându-se un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate, este obligată să creeze condiții pentru realizarea efectivă a acestui drept. Actualmente Republica Moldova cu o populație de circa 2,615 mil. locuitori (2021) atrage atenția prin activitatea a celor 2327 părți componente (parohii, mănăstiri, instituții teologice, misiuni etc.), reprezentând 23 de biserici, culte și organizații religioase, fără a lua în considerare creșterea continuă a numărului acestora și celor neînregistrate oficial.[12]

Deși izvoarele internaționale în domeniul protecției drepturilor omului sunt consacrate de organizații, ai căror membri sunt, practic, toate statele lumii, cetățenii din țări diferite nu dispun, în egală măsură, de libertatea conștiinței reflectată în aceste acte, unul dintre elementele principale ale libertății de conștiință fiind separarea bisericii de stat și a școlii de Biserică.

Pe parcursul evoluției istorice a societății umane, problema relației dintre stat și Biserica a cunoscut diferite soluții. Religia a fost subordonată puterii laice în majoritatea țărilor, inclusiv în Grecia antică, cu toate că tinerii, dând jurământ, se angajau să rămână credincioși zeilor veneraţi în propria țară. Deseori religia era identificată cu puterea, cum era, de exemplu, în Egiptul antic, unde faraonul era recunoscut și preot principal.

În unele cazuri puterea era subordonată religiei, ca în India antică, în care cea mai înaltă castă era cea a preoților, iar altele, inclusiv casta militarilor, din care proveneau și regii, se afla pe o treaptă socială mai inferioară. La fel și în Europa medievală, unde Papa de la Roma numea și revoca suveranii.

---

[11] *Religia în România*, https://ro.wikipedia.org/wiki/Religia_în_România (vizitat la 12.05.2016).

[12] *În R. Moldova activează 23 de culte religioase*, http://unimedia.info/stiri/-1830.html (vizitat la 11.05.2016).

În cele din urmă, statul a luptat cu Biserica, ca în perioada incipient de apariție a creștinismului, ori în fosta URSS. O nouă etapă în relația dintre stat și Biserică începe în perioada iluminismului, odată cu apariția concepției suveranității de stat și mai apoi a poporului.

Se consideră că însăși principiul separării puterii laice și de cea religioasă, se regăsește chiar în cuvintele lui Isus: „Dați deci Cezarului cele ce sunt ale Cezarului și lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu".[13] Acest principiu a acționat și în perioada persecuției creștinismului. După proclamarea creștinismului în calitate de religie de stat în Imperiul Roman au apărut două tipuri de relații dintre stat și biserică: subordonarea Bisericii statului în ortodoxie și subordonarea Bisericii statului în catolicism. Ulterior, principiul separării bisericii de stat revine din nou în prim-plan, de data aceasta la inițiativa statului, fiind justificat de conținutul diferit al puterii religioase și laice. Astfel, dacă puterea religioasă se bazează pe etica convingerii, atunci puterea laică – pe etica responsabilității. De altfel, ambele domenii sunt necesare societății, acestea, însă, nu trebuie confundate.

De regulă, în statele cu un regim politic democratic se consacră egalitatea în drepturi a cultelor religioase, libertatea conștiinței și libertatea religioasă, biserica este separată de stat, iar școala de biserică, libertatea confesională fiind garantată.

În statele cu regim politic antidemocratic se evidențiază trei tendințe de bază în ce privește natura relațiilor dintre cultele religioase și stat:

a) cultele religioase sunt persecutate de către stat sau sunt subordonate totalmente acestuia.

b) cultele religioase contopindu-se cu statul capătă un caracter etatic.

c) cultele religioase se află în opoziție față de autoritățile publice.

După cum am menționat, libertatea religioasă într-o societate democratică este garantată printr-un set de legi capabile să asigure condițiile egale pentru funcționarea tuturor cultelor religioase a căror legalitate este recunoscută de către stat. În conformitate cu rezoluțiile adoptate de unele organisme internaționale, statele sunt obligate să nu admită nici o persecuție din motive religioase și să asigure realizarea principiului libertății religioase în societatea respectivă astfel încât activitatea unei confesiuni religioase din acest stat să nu vină în contradicție legislației și să nu aducă atingeri negative drepturilor cetățenilor acestui stat.

[13] Sfânta Evanghelie după Matei, Capitolul 22, p. 21.

Totodată, experții în problemele libertății religioase sunt alarmați de faptul că la etapa actuală nu există niciun instrument internațional, care ar garanta nediscriminarea minorităților religioase.

Astăzi putem constata cu certitudine că în legislația mai multor state persistă intenția de a oferi protecția statului unei anumite religii. O astfel de protecție admite sprijinul, de regulă, financiar, acordat unor culte religioase fără o câtuși de mică avantajare socială și politică a altor confesiuni. Chiar și acolo unde astfel de măsuri discriminatorii nu sunt susținute în mod direct prin legi, tradiții etc., unele structuri statale sau societatea în ansamblu pot da dispoziții speciale care privilegiază un anumit tip de religii în timp ce alte culte religioase, mai ales acele ale căror doctrine și practici contravin reprezentărilor tradiționale despre o adevărată religie și despre comportamentul oamenilor credincioși, provoacă multora dubii și intoleranță cu privire la legitimitatea existenței lor. În consecință, ele se văd plasate în afara acestor frontiere în cadrul cărora legea garantează respectarea libertății religiei.

Problema capătă o importanță și mai sporită față de situația impusă de apariția așa-numitelor „neoreligii", religii ale secolului nou, credințe neconfesionale, religii ale tineretului etc. Spre deosebire de religiile tradiționale, aceste mișcări religioase noi, care nu sunt specifice matricei spirituale și culturale ale etniei, nu sunt înrădăcinate la nivelul conștiinței sociale, dar sunt impuse prin activități misionare insistente, adesea intruzive, agresive și, desigur, bine finanțate. Apariția acestor religii este determinată atât de schimbarea paradigmelor filosofice, cât și de inițiativa spirituală manifestată de unii indivizi, care, folosind ca bază anumite religii tradiționale sau sincretismul câtorva, creează dogme noi, cult, organizație, care în cele mai dese cazuri îmbracă forma unor secte cu regim totalitar, cu trăsături de cult ale fondatorului său.

Printre factorii care stimulează aderarea la noile mișcări religioase putem menționa: instabilitatea politică și social-economică, setea de noi forme de exprimare a valorilor spirituale personale, caracterul exotic al unor culte necunoscute.

Din perspective realizării libertății conștiinței, unele constituții declară în mod direct separarea cultelor religioase de stat. De exemplu, în Constituția Spaniei (art. 16) se menționează că nicio religie nu are caracter statal. Autoritățile publice țin cont de credințele religioase ale societății

spaniole și mențin, în consecință, relații de cooperare adecvate cu Biserica Catolică și cu alte culte.[14]

În Japonia (art. 20 din Constituție), nici o organizație religioasă de orice fel nu primește nici un fel de privilegiu de la Stat și nici nu exercită nici o autoritate publică.[15]

Conform Constituției SUA (Amendamentul I. Libertatea religiei, a cuvântului, a presei, libertatea de întrunire și de petiționare) Congresul nu va elabora nici o lege care să impună o religie sau să interzică practicarea liberă a unei religii; sau să restrângă libertatea cuvântului sau a presei; sau dreptul poporului la întrunire pașnică sau de a adresa Guvernului petiții privind repararea nedreptăților.[16]

În conformitate cu Constituția Bulgariei (art. 13), instituțiile religioase sunt separate de stat.[17] La fel și Constituția Letoniei (art. 99) dispune că Biserica este separată de stat.[18] În Slovenia (art. 7 din Constituție), comunitățile religioase sunt separate de stat, se bucură de drepturi egale și acestea își desfășoară activitatea în mod liber.[19]

În Constituția Irlandei se menționează că statul garantează că nu va aloca fonduri nici unei religii. Statul nu poate să impună nicio restricție sau să facă vreo discriminare pe motiv de confesiune religioasă, convingeri sau statut.[20]

În Portugalia, conform Constituției (art. 41), Bisericile și alte comunități religioase sunt separate de stat și libere să se organizeze și să își îndeplinească ceremoniile și practicile de cult.[21]

---

[14] *Constituția Regatului Spaniei,* Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene.

[15] Constituția Japoniei, https://constitutii.files.wordpress.com/.../constitu... (vizitat la 15.09.2016).

[16] *Constituția Statelor Unite ale Americii, 1787*, forumulconstitutional.ro/.../constitutia-s-u-a.pdf (vizitat la 13.09.2016).

[17] *Constituția Republicii Bulgaria,* Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene.

[18] *Constituția Republicii Letonia,* Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene.

[19] *Constituția Republicii Slovenia,* Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene.

[20] *Constituția Irlandei,* Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene.

[21] *Constituția Republicii Portugheze*, Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene.

În Italia, statul și Biserica Catolică sunt independente și suverane în propria sferă de activitate. Raporturile dintre acestea sunt reglementate de Pactele Laterano (art. 7 din Constituție). Toate confesiunile religioase beneficiază de aceeași libertate în fața legii. Alte confesiuni decât cea catolică au dreptul la organizare potrivit propriilor statute, cu condiția ca acestea să nu contravină legii italiene (art. 8 din Constituție). [22] Statul se obligă să nu impună restricții speciale sau sarcini fiscale în legătură cu înființarea, capacitatea juridică sau activitățile oricărei organizații ca urmare a naturii sale religioase sau a obiectivelor sale religioase ori confesionale (art. 20 din Constituție).

Conform Constituției Ungariei (art. VII), comunitățile religioase funcționează separat de stat și sunt autonome. Statul și comunitățile religioase pot coopera în vederea atingerii unor obiective ale comunității. La cererea unei comunități religioase, Adunarea Națională decide cu privire la o astfel de cooperare. Comunitățile religioase care participă la o astfel de cooperare funcționează ca biserici constituite. Statul acordă privilegii specifice bisericilor constituite în ceea ce privește participarea acestora la îndeplinirea sarcinilor care le revin și care servesc îndeplinirii unor obiective comunitare.[23]

Consacrând libertatea conștiinței, unele constituții acordă prioritate unor culte religioase. De exemplu, în Constituția Bruneiului, islamul este recunoscut religie oficială a statului (Partea a II-a, p. 3.1). Toate celelalte religii pot fi practicate „în mod pașnic și armonios".[24]

Conform Constituției Bulgariei (art. 13), în această țară, creștinismul ortodox răsăritean este considerat religia tradițională. Constituția Greciei (art. 3) stabilește că religia predominantă în țară este cea a Bisericii Ortodoxe Răsăritene a lui Hristos și tradițiile sacre. Aceasta este autocefală și este administrată de Sfântul Sinod al Episcopilor slujitori și de Sfântul Sinod Permanent care își are originea în acesta. În același timp, Constituția dispune că orice religie cunoscută este liberă și practicarea cultului

---

[22] *Constituția Republicii Italia*, Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene.

[23] *Constituția Ungariei,* Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene.

[24] Конституция Государства Бруней Даруссалам, worldconstitutions.ru/?p=334 (vizitat la 13.03.2015).

se realizează fără intervenţii, sub protecţia legii. Practicarea ritualurilor religioase nu este permisă dacă aduce atingere ordinii publice sau bunelor moravuri. Prozelitismul este interzis. Preoţii oricăror religii cunoscute sunt supuşi aceleiaşi supravegheri din partea statului şi acelorași obligaţii către acesta ca şi cei ai religiei dominante.

În Danemarca, Biserica Evanghelică Luterană este declarată biserica naţională şi, ca atare, este sprijinită de stat (art. 4 din Constituţie). Constituţia mai dispune că Regele trebuie să fie membru al Bisericii Evanghelice Luterane. Statutul bisericii naţionale şi normele de organizare a cultelor religioase separate de biserica naţională se stabileşte prin lege (art. 66, 69).[25] Statul irlandez recunoaşte că Dumnezeu cel Atotputernic trebuie omagiat printr-un cult public. Acesta trebuie să trateze numele Său cu veneraţie, să respecte şi să cinstească religia (art. 44 din Constituţie).

Constituţia Norvegiei (art. 2), consacră libertatea conştiinţei, declarând, în acelaşi timp, religia Evanghelică-Luterană religia oficială a statului. Locuitorii statului care profesează această religie sunt obligaţi să-şi educe copii în acest spirit.[26]

Republica Islamică Iran este declarată (art. 2 din Constituţie) un sistem de guvernare bazat pe credinţa în Dumnezeu, singurul demn de veneraţie (La Ilaha Illa Allah), şi pe faptul că acesta a stabilit legile Sharia şi că omul trebuie să asculte de voia lui. Religia oficială a Iranului este islamul, recunoscând existenţa celor 12 imami, acest principiu rămânând neclintit. Alte curente islamice, în special, malekismul, hanefismul, şafiismul şi hanbalismul, şi zayditul, se bucură de respectare deplină (art. 12 din Constituţie).[27]

Guvernul Federal din Argentina, conform Constituţiei (art. 2) susţine Biserica Romano-Catolică apostolică.[28]

---

[25] Constituţia Regatului Danemarcei, Codex constituţional. Constituţiile statelor membre ale Uniunii Europene.

[26] Constituţia Regatului Norvegiei, The Constitution, as laid down on 17 May 1814 by the Constituent Assembly at Eidsvoll and subsequently amended, most recently on 20 February 2007, https://constitutii.wordpress.com/.../constitutia-r... (vizitat la 15.09.2016).

[27] Конституция Исламской Республики Иран, www.cis emo.net/sites/default/files/imagesimce/constitution_of_iran.pdf (vizitat la 15.09.2016).

[28] Конституция Аргентины, https://ru.wikipedia.org/wiki/Конституция_Аргентины (vizitat la 15.09.2016).

Deseori, cultele religioase sunt calificate ca fiind subiecți ai relațiilor sociale cu statut similar cu cel al asociațiilor obștești. În viziunea noastră, acest lucru corespunde realității doar parțial. Într-adevăr, cultele religioase au mai multe trăsături comune cu asociațiile obștești, cu toate acestea, ele se deosebesc mult de acestea, fapt care duce la imposibilitatea plasării asociațiilor obștești și cultelor religioase în același rând.

Diferențele dintre aceste tipuri de asociații nu țin doar de scopurile urmărite. Cultele religioase, reprezintă, de fapt, un sistem de administrare alternativ statului. Ele dispun de organele proprii de administrare, cadrul de reglementare, autorități chemate să soluționeze litigii și să aplice sancțiuni membrilor săi pentru încălcarea normelor stabilite de cult.

Este clar, că orice asociație obștească dispune, de asemenea, de organe de administrare, care, însă, în procesul de organizare internă, sunt într-o stare de dependență mai mare față de autoritățile publice și dispozițiile normative emise de acestea.

Cultele religioase dispun, de asemenea, de propriile lor coduri de norme, organism care, monitorizează respectarea acestor reguli și sancționarea pentru încălcarea acestora.

Unele state, însă, își păstrează dreptul de a interveni în activitatea cultelor religioase. De exemplu, în Brunei, capul religiei este recunoscut Sultanul. El este consiliat de Consiliul religios (Adat Istiadat) – o autoritate subordonată Sultanului. Sultanul este în drept să emită legi speciale privind Islamul. În acest sens, el poate consulta Consiliul religios, dar acest lucru este opțional (Partea a II-a, p. 3.1 din Constituție).

În marele Ducat de Luxemburg (art. 22 din Constituție), este admisă intervenția statului în numirea și instalarea liderilor religioși, modalitatea de numire și destituire a șefilor cultelor religioase, posibilitatea fiecăruia dintre aceștia de a coresponda cu superiorii lor și de a-și publica actele, precum și relația dintre Biserică și Stat fac obiectul unor legi ce se adoptă de Camera Deputaților potrivit competențelor sale.[29]

Prin urmare, în statele în care principiul separării cultelor religioase nu este unul formal, o mare atenție este acordată așa-numitei autonomii bisericești.

Ce reprezintă această autonomie, care sunt limitele de extindere a acesteia, gradul de limitare a ei, sunt doar câteva întrebări importante

[29] Constituția Marelui Ducat de Luxemburg, Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene.

în domeniul relațiilor biserică-stat, înaintate de cei interesați în acest subiect.[30]

Recunoscând suveranitatea statului la instituirea unui cadru juridic pentru activitatea diferitor subiecți de drept, constatăm că acesta este obligat să ia în calcul sistemele normative și de administrare existente în cadrul cultelor religioase.

O astfel de stare este impusă și de anumite îndatoriri internaționale. Astfel, în conformitate cu documentul final al reuniunii Viena a reprezentanților statelor participante la Conferința de securitate și cooperare în Europa (1989), statele părți, au recunoscut dreptul oricărei persoane la libertatea de gândire, conștiință și religie. Acest drept cuprinde libertatea de separare de o anumită religie sau convingere, precum și de a practica religia sau convingerile în mod individual sau colectiv, în public sau în particular, prin intermediul unui cult religios, al învățământului, prin practicarea și respectarea obiceiurilor.

Statele nu vor putea îngrădi exercitarea acestor drepturi decât în limite prevăzute de lege și conform cu normele internaționale general admise.[31]

Principiul separării cultelor religioase de stat astăzi este specific pentru legislația din mai multe state ale lumii, dar în fiecare din ele este interpretată în mod diferit, în funcție de tradiții legislative și religioase, regimul politic etc. Unele constituții nu înserează în conținutul său principiul separării statului de biserică, însă acesta decurge din altul – cel al libertății, sau egalității cultelor religioase. De exemplu, în Constituția Ciprului (art. 18), se menționează despre libertatea cultelor religioase ale căror doctrine sau rituri nu sunt secrete. Toate cultele religioase sunt egale în fața legii. Fără a aduce atingere competenței Camerelor Comunitare în conformitate cu prezenta Constituție, niciun act legislativ, executiv sau administrativ al Republicii nu poate discrimina vreo instituție religioasă sau cult religios.[32]

În opinia noastră, în sens juridic, nu putem vorbi despre o separare absolută între stat și biserică. Aceasta deoarece autoritățile publice au au-

---

[30] *Church Autonomy: a comparative survey / Gerhard Robbers (ed*). Frankfurt am Main, Peter Lang GmbH., 2001.

[31] *Documentul reuniunii de la Copenhaga a Conferinței pentru dimensiunea umană a CSCE*, Tratate Internationale Nr. 1 art Nr. 286, din 30.12.1998.

[32] Constituția Republicii Cipru, Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene.

toritatea suverană de a interveni în activitatea cultelor religioase, în cazul în care acestea nu respectă legea.

Statul stabilește regimul juridic al cultelor religioase, legalizează activitățile lor, determină particularitățile statutului de persoană juridică. În astfel de circumstanțe ar fi lipsit de sens să vorbim despre separare. Din alt punct de vedere, însă, cultele religioase, nu sunt complet izolate de stat, în special în contextul contemporan. Ele sprijină statul în diverse domenii: educație, asistență socială, etc. Cele menționate, de asemenea, demonstrează imposibilitatea absolutizării principiului separării bisericii de stat.

Totuși, în conformitate cu experiența constituțională a statelor contemporane, principiul separării bisericii de stat, presupune, „îndepărtarea" cultelor religioase de la activitatea politică. În acest caz într-adevăr există o delimitare clară: cultele religioase nu pot constitui partide politice, să participe la alegeri, să îndeplinească funcții publice, să se angajeze în agitație politică și alte forme de propagandă ideologică, să participe la activitatea partidelor politice și să le ofere sprijin financiar, etc. Astfel, Constituția Bulgariei (art. 13) menționează că instituțiile și comunitățile religioase, precum și convingerile religioase nu pot fi utilizate în scopuri politice. Unele state, însă, își organizează procesul de guvernare în conformitate cu normele religioase. De exemplu, prin Constituția Arabiei Saudite (art. 6) supușii regelui sunt obligați să depună jurământ de supunere și credință în durere și bucurie, noroc și dezastre, pe Cartea lui Allah și Învățăturile profetului Său.[33] În acest Regat, puterea este bazată pe Cartea lui Allah și Învățăturile profetului Său, care stau la baza Constituției și altor acte de stat (art. 7 din Constituție).

La rândul său, statul nu intervine în materie de activități pur religioase, cum ar fi, de exemplu, stabilirea ordinii și programului în care se exercită serviciul divin, să prescrie conținutul rugăciunilor, atribuțiile clerului, etc. În unele cazuri, însă, statul stabilește anumite restricții în acest sens. De exemplu, Constituția Italiei (art. 19) acordă dreptul oricăror persoane de a-și exprima în mod liber credința religioasă sub orice formă, individual sau alături de alte persoane, de a o propovădui și de a-și exercita cultul, în public sau în privat, cu condiția ca acestea să nu contravină moralei publice.

În Constituția Greciei (art. 3) este declarat că Biserica Ortodoxă a Greciei, care îl recunoaște pe Hristos drept conducător, este unită în doc-

[33] Основной Низам (Положение) Королевства Саудовская Аравия, legalportal.am/download/constitutions/195_ru.pdf (vizitat la 15.09.2016).

trină în mod inseparabil cu Marea Biserică a lui Hristos din Constantinopol și cu orice altă Biserică a lui Hristos de aceeași doctrină, respectând cu fermitate sfintele canoane apostolice și sinodale. Mai mult, Constituția interzice modificarea textului Sfintei Scripturi și traducerea oficială a acestui text în orice limbă, fără aprobarea prealabilă a Bisericii Autocefale a Greciei și a Marii Biserici a lui Hristos din Constantinopol.

Constituția Republicii Moldova (art. 31), garantează libertatea conștiinței. Această libertate trebuie să se manifeste în spirit de toleranță și de respect reciproc. În Republica Moldova, cultele religioase sunt libere și se organizează potrivit statutelor proprii, în condițiile legii. În relațiile dintre cultele religioase sunt interzise orice manifestări de învrăjbire. Ele sunt autonome, separate de stat și se bucură de sprijinul acestuia, inclusiv prin înlesnirea asistenței religioase în armată, în spitale, în penitenciare, în aziluri și în orfelinate.

Cu toate acestea, orice stat care pretinde a fi unul de drept, consacrând un regim politic democratic, trebuie să conștientizeze pe deplin consecințele acțiunilor sale în toate sferele vieții publice și să fie responsabil pentru ele. În cazul în care Republica Moldova declară principiul separării dintre stat și Biserică, atunci statul ar trebui să nu se amestece în zona intereselor Bisericii. La rândul său, Biserica nu ar trebui să declanșeze dezbateri privind corectitudinea actelor emise de organele de stat, sau a deciziilor politice ale guvernului.

Ambele extreme – când Biserica folosește puterea de stat în promovarea propriilor interese, sau în cazul în care statul sau unii politicieni încearcă să exploateze capitalul social al Bisericii în propriile scopuri, sunt dăunătoare pentru statul de drept.

Dificultatea identificării soluției pentru această gamă de relații, în mare măsură este legată și de claritatea insuficientă a cadrului legislativ ce reglementează relațiile dintre stat și biserică în Republica Moldova la etapa contemporană. Este cazul să menționăm că Constituția în vigoare și Legea privind cultele religioase și părțile lor componente, alte acte legislative, consacrând caracterul laic al statului, mai lasă loc pentru interpretări arbitrare ale unora dintre normele din conținutul lor.

Sursa: GUCEAC, I. Materialele conferinței științifice naționale „Biserica ortodoxă din Moldova și statul. Credință și cunoaștere". Chișinău: Combinatul poligrafic, 2017, p. 98-112.

PRINCIPII FUNDAMENTALE ALE CONSTITUȚIONALISMULUI ÎN ACTIVITATEA SFATULUI ȚĂRII (1917-1918)

Ion GUCEAC

Centenarul Unirii este semnificativ prin organizarea unor numeroase evenimente științifice în cadrul cărora aflăm și despre modul în care Basarabia a cunoscut procesul de organizare statală a puterii, în conformitate cu principiile constituționalismului european. Din această perspectivă, ne-am stabilit sarcina de a demonstra, în acest demers științific, coeziunea, poate chiar modestă, dintre teoria dreptului constituțional și realitățile social-politice din Basarabia, ulterior Republica Democratică Moldovenească, din anii 1917-1918. Fără îndoială, constituționalismul este dimensiunea potrivită pentru generalizări și concluzii de acest gen, în special având în vedere complexitatea și caracterul cuprinzător al acestuia, pentru întreaga gamă de relații sociale fundamentale. Chiar de la bunul început, vom reaminti, în primul rând, despre conceptul constituționalismului.

Potrivit unei opinii, constituționalismul este prezentat ca o guvernare de stat limitată de constituție; conform alteia, constituționalismul este o totalitate de cunoștințe despre constituție ca lege fundamentală a statului și societății. În același timp, constituționalismul este considerat un sistem politic care se bazează pe metodele constituționale de guvernare[1].

Autorul francez T. Debard opinează că noțiunea de „constituționalism" este utilizată cu referință la caracteristicile esențiale (geneza istorică, elementele principale de drept pozitiv) aparținând sistemului constituțional al unui anumit stat[2].

---

[1] И. М. Степанов. *Грани Российского конституционализма (XX век)*. În: *Конституционный строй России*. Вып. 1, Москва, 1922, с. 30-31; *Государственное право буржуазных и развивающихся стран*. Учебник. Москва, 1989, с. 67; *Словарь иностранных слов*. Москва, 1984, с. 247; С. А. Егоров. *Конституционализм в США: политико- правовые аспекты*. Москва, 1993, с. 5-13.

[2] T. Debard. *Dictionnaires de Droit constitutionnel*, 2 edition enrichie et mise a jour, Paris: Ellipses, 2007, p. 108.

Cunoscutul jurist român, Ion Deleanu, apreciază constituționalismul ca o mișcare ce are drept scop substituirea cutumelor existente, vagi, imprecise și care lasă o foarte largă posibilitate de acțiune discreționară prin constituțiile scrise[3]. În același sens, das într-o manieră deosebită, este interpretată noțiunea și de savantul francez Pierre Pactet care susține: „Constituționalismul (...) s-a străduit să substituie cutumele existente (...) constituții scrise concepute ca prim-pas în limitarea absolutismului și, adesea, despotismului puterilor monarhice". P. Pactet arată în continuare că „liberalii au cerut ca modurile de transmitere și exercitare a puterii politice să fie fixate odată pentru totdeauna într-o cartă fundamentală, servind regula jocului"[4].

În doctrina rusă, noțiunea de constituționalism este definită în sens restrâns (sistem de cunoștințe despre valorile politico-juridice democratice fundamentale) și în sens larg (teoria constituției, istoria și practica dezvoltării constituționale a fiecărui stat în parte, a grupurilor de state sau a societății în general)[5]. Subliniind polisemantismul termenului „constituționalism", unii autori atenționează asupra faptului că acesta este, în primul rând, o ideologie juridică deosebită, orientată spre evitarea despotismului și garantarea libertăților individuale, ceea ce presupune „formularea principiilor cărora ar trebui să se subordoneze organele puterii publice"[6].

În opinia noastră, odată ce constituționalismul este un fenomen politico-juridic, acesta poate fi comentat în cel mai reușit mod prin prisma unor principii definitorii, cum ar fi: exercitarea suveranității naționale prin intermediul organelor reprezentative constituite în baza votului universal, egal, direct, secret și liber exprimat, supremația legii, separația puterilor.

---

[3] I. Deleanu. *Instituții și proceduri constituționale (în dreptul român și în dreptul comparat)*, C.H. Beck, Bucureşti, 2006, p. 208.

[4] P. Pactet, *Institutions politiques. Droit constitutionnel*, II edition, Paris: Masson, 1992, p. 67.

[5] И.М. Степанов. *Уроки и парадоксы российского конституционализма* : очерк-эссе. Москва 1991, с. 3; *apud* Ю.Н. Тодыка. *Конституционное право Украины*. Харьков, 2003, p. 213.

[6] В. Баев, Е. Ковальски. *Конституиционализм: история и теория вопроса*, în: *Представительная власть - XXI век: законодательство, комментарии, проблемы*, 2008, № 8 (87).

Și unii autori britanici încearcă să identifice semne definitorii ale constituționalismului. Cu toate că aceștia au ca punct de reper Constituția britanică, concluziile care le aparțin sunt valabile și pentru alte sisteme constituționale. De exemplu, H. Barnett apreciază constituționalismul în calitate de doctrină care „orientează legitimitatea actelor de guvernare". În opinia acestuia, constituționalismul presupune: corespunderea constituției valorilor filozofice ale statului; realizarea puterii în cadrul limitelor stabilite de parlament; respectarea drepturilor omului; separația puterilor; responsabilitatea guvernului și a statului în fața electoratului[7]. J. Alder susține că, în calitate de „instrument al orânduirii (*arrangements*) statului care limitează puterea guvernanților și oferă regimului de guvernare autoritate morală", constituționalismul impune guvernului restricții juridice și politice; presupune responsabilitatea guvernului în fața unui organ independent (nu neapărat un organ judecătoresc), existența frânelor și contrabalanțelor în cadrul sistemului organelor de administrare și în interiorul lor, desfășurarea alegerilor libere și oneste în cadrul cărora guvernanții nu pot privilegia candidații lor[8].

Este firesc ca orice societate organizată în stat să-și instituie o bază normativă care ar reglementa relațiile social-economice, politice, civile, etnice și de altă natură. Apoi ideile și principiile normative să fie sistematizate într-o lege fundamentală – constituția statului respectiv –, care cuprinde sub aspect normativ întreaga organizare de stat. Cu toate acestea, constituția, prin definiție, predetermină existența reală a constituționalismului în multe privințe, dar nu în toate. Deși constituționalismul se bazează pe constituție, constituția în sine, ca lege, nu este suficientă pentru transformarea constituționalismului în realitate, așa cum nici adoptarea acesteia nu este suficientă pentru edificarea sau funcționarea statului de drept. Altfel spus, constituționalismul poate exista fără o constituție, dar constituția fără constituționalism este lipsită de sens.

Astfel, constituționalismul este nu numai și nu tocmai un sistem de drept și o realitate juridică. Constituționalismul trebuie să se bazeze pe anumite valori ca parte integrantă a conștiinței juridice a individului, conștientei și a

---

[7] H. Barnett, *Constitutional and Administrative Law*, 7th ed. L, 2009, pp. 5-6.
[8] J. Adler, *Constitutional and Administrative Law*, 6th ed. N. Y., 2007, pp. 7-8.

culturii juridice în general. Ca să recunoaștem că pentru constituționalism reprezintă valoare determinantă nu atât de mult normele inserate în conținutul legii fundamentale, cât experiența realizării acestora și fundalul cultural-ideologic pe al cărui fundament se maturizează și evoluează.

Procesul de percepere a specificului evoluției constituționalismului în cadrul unui anumit stat implică un efort care ne va permite o abordare mai exactă a ideilor constituționale în calitate de categorii de drept constituțional, va contribui la înțelegerea esenței și diversității lor, precum și a perspectivelor dezvoltării ideilor constituționale actuale.

După cum s-a menționat, în literatura de specialitate, la originea constituționalismului stau ideile constituționale[9]. Într-adevăr, este inimaginabilă o societate care cunoaște o organizare politico-etatică că ar fi lipsită de o reglementare de natură constituțională. Or, îndată ce puterea asupra oamenilor și a lucrurilor are ambiția de a dăinui, ea trebuie să se convertească „într-o putere asupra cuvintelor, adică să se investească în norme de drept formulate și profesate"[10].

În calitate de soluție se propune utilizarea unei „arheologii constituționale", care ,, ar fi o metodă de incizie în stratigrafia acelor texte, nu întotdeauna de natură calificată constituțională (...) capabile să exprime, fiecare în parte și pe propriul nivel, un anumit mod de a gândi folosul obștesc, adică ceea ce membrii unei societăți consideră că au în comun și pot realiza împreună (...)"[11].

Exemplu demn de preluat ar putea servi poziția doctrinarilor din Ucraina care susțin că dovada constituționalismului ucrainean este așa-numita „Constituție a lui Filip Orlik", adoptată la 5 aprilie 1710, în orașul Tighina[12].

Așa-numita Constituție a lui Filip Orlik, cunoscută sub titlul *Contractul și Rezoluția drepturilor și libertăților oastei Zaporojiei*[13] și *poporului*

---

[9] С.А. Авакьян. *Конституция России: природа, эволюция, современность*, p. 230.
[10] D. Barbu, *O arheloaie constitutională românească*, *op. cit*.
[11] *Ibidem*.
[12] *Конституция Українськоі Гетьманской Державі*. Київ, 1997.
[13] Numele regiunii este tradus cu aproximație ca „Teritoriul de dincolo de praguri». În perioada secolelor XVI-XVIII regiunea a avut un statut de teritoriu semi-independent al cazacilor, cu centrul administrativ la Secea Zaporojeană.

rutenesc liber[14], a fost elaborată și adoptată de către emigrația ucraineană în orașul Tighina, având calitatea de act constituțional care urma să reglementeze principiile instituirii și funcționării puterii, organizarea administrativ-teritorială în Seciul Zaporojan. Documentul este constituit din preambul, 16 articole, postfață și textul jurământului lui Filip Orlik. Adoptat de un guvern în emigrație, acest Acord nu a mai fost aplicat. Cu toate acestea, majoritatea oamenilor de știință din Ucraina consideră că acesta este prima constituție a oastei din Zaporojia[15], alții îl apreciază ca fiind un act constituțional, un acord între forțele politice ucrainene[16].

În cele ce urmează vom încerca să argumentăm că în scurta perioadă de activitate a sa, Sfatul Țării a depus eforturi demne de apreciat în vederea promovării unor principii fundamentale ale constituționalismului.

Imediat după constituire, Sfatul Țării începuse o operă legislativă care avea drept scop final substituirea vechilor legi rusești. Astfel, în cadrul primei ședințe a Sfatului, I. Inculeț, în luarea sa de cuvânt în calitate de președinte proaspăt desemnat, susținea că Sfatul Țării trebuie să asigure ca „viața să fie pusă pe baza păstrării legilor, iar legile să fie apropiate de cunoștința norodului"[17]. La fel și I. Pelivan, un jurist cunoscut și înalt apreciat în acea perioadă, chema ca în Sfatul Țării „să se facă legi noi, bune și sfinte care să se potrivească cu trecutul muncitorimii și cu istoria noastră moldovenească"[18].

Un act fundamental considerat primul document istoric care a instituit reglementări cu privire la „modul de administrare a Basarabiei autonome", dar și a autorităților supreme din cadrul republicii, este Regula-

---

[14] *Конституция Українськоі Гетьманской Державі*, *op. cit*.

[15] О. Пріцак. *Конституція Пилипа Орлика* / О. Пріцак // *Перша Конституція України гетьмана Пилипа Орлика. 1710 рік* / упор. М. Трофимук. Київ, 1994; А. Слюсаренко. *Історія украшськоі конституції* / А. Слюсаренко, М. Томенко. Київ, 1993, p. 9, 5, 63.

[16] О. Лукашевич, *«Конституція» Пилипа Орлика – історико-правова памятка XVIII ст.* / О. Лукашевич, К. Манжул. Х., 1996, pp. 18-24; О. Субтельний, *Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVШ ст.* / О. Субтельний. Київ, 1994, p. 61; В. Ульяновський, Пилип Орлик / В. Ульяновський // *Володарі гетьманськоі булави*. Київ, 1994, p. 436.

[17] *Unirea Basarabiei cu România 1917-1918. Documente*, *op. cit*., p. 78.

[18] *Idem*, p. 88.

mentul organizării ocârmuirii (administrării) Basarabiei[19,20], Asemenea unei veritabile constituții, Regulamentul stabilește chiar în art. 1 că „Până la convocarea Adunării populare basarabene, puterea supremă în Basarabia aparține organului ținutal Sfatului Țării". În conformitate cu acest Regulament, Sfatul Țării (căruia i se încredința „puterea înaltă", incluzând și cea de legiferare) era definit ca cel mai înalt așezământ de ocârmuire până la chemarea adunării poporane basarabene. Asigurând aplicarea principiului separației puterilor, Regulamentul (pct. 3) consacra că „toată puterea executivă din Basarabia aparține Consiliului Directorilor Generali, care activează pe baza regulamentelor și instrucțiunilor întărite de Sfatul Țării" și organul împlinitor (executiv) al Sfatului Țării, care era „răspunzător pentru treburile și măsurile sale" în fața Sfatului Tării[21]. Regulamentul mai conținea norme dedicate Prezidiului Sfatului Țării, principiilor de organizare și activitate a Consiliului Directorilor Generali, structurii și sarcinilor altor organe guvernamentale.

Ținând cont de faptul că Regulamentul cu privire la administrarea Basarabiei a fost actul care a reglementat cele mai importante relații sociale din Republica Democratică Moldovenească de la sfârșitul anului 1917 până la începutul anului 1918, acest document poate fi considerat ca și o constituție provizorie, deși recunoaștem că nu este totalmente caracteristicile acesteia, cu atât mai mult că înșiși membrii sfatului apreciau ca atare acest act. De exemplu, într-o luare de cuvânt în ședința Sfatului Țării, Vladimir Cristi, fost deputat, iar ulterior director general al internelor, făcând trimitere la acest Regulament, utilizează expresia „Constituția tinerei Republici"[22].

---

[19] Ținând cont de faptul că Regulamentul cu privire la administrarea Basarabiei a fost actul care a reglementat cele mai importante relații sociale din Republica Democratică Moldovenească de la sfârșitul anului 1917 până la începutul anului 1918, acest document poate fi considerat ca și o constituție provizorie, deși recunoaștem că nu întrunește totalmente caracteristicile acesteia.

[20] *Proiectul organizării ocârmuirii Basarabiei*. Cuvânt moldovenesc, nr. 109 din 3 decembrie 191, *apud Unirea Basarabiei cu România 1917-1918. Documente*, *op. cit*., pp. 116-117.

[21] *Ibidem*.

[22] Протокол Заседания Сфатул Цэрий от 23-го января 1918 года № 30, с. 307. *Sfatul Țării: Documente*, vol. I, *op. cit*., pp. 342-346.

Prin Declarația Sfatului Țării din 24 ianuarie 1918, parlamentul basarabean punea în fața Adunării Constituante, care urma să fie convocată „în cel mai scurt timp", sarcina adoptării Constituției[23]. Dovadă a intenției guvernării de a iniția elaborarea Constituției servesc și discursurile pronunțate în cadrul ședințelor Sfatului. De exemplu, în ședința din 24 ianuarie 1918, D. Ciugureanu, având calitatea de prim-ministru al Republicii Democratice Moldovenești, atenționa despre „ necesitatea elaborării Constituției și a altor legi, a căror lipsă se face foarte resimțită"[24].

Un proiect de constituție a Republicii Democratice Moldovenești a fost elaborat de Societatea juridică moldovenească, în perioada lunilor februarie-martie 1918, fiind publicat și în presă[25] pentru discuții publice, care însă nu au avut loc. Proiectul elaborat de Societatea juridică moldovenească era intitulat Constituția Republicii Naționale Moldovenești și era format din zece compartimente: Partea I, Despre teritoriul Republicii Naționale Moldovenești; Partea a II-a, Despre populația Republicii Naționale Moldovenești; Partea a III-a, Despre puterea suverană a Republicii Naționale Moldovenești; Partea a IV-a, Despre legi; Partea a V-a, Drepturile și libertățile cetățenilor; Partea a VI-a, Despre puterea legislativă în Republica Democratică Moldovenească; Partea a VII-a, Despre stăpânirea Republicii Democrate Moldovenești; Partea a VIII-a, Despre puterea juridică; Partea a IX-a, Despre temeiurile sineocârmuirii locale și despre minoritățile naționale, și Partea a X-a, Despre Constituantă, cercetarea din nou a Constituției și despre dizolvarea Sfatului Țării.

Al doilea proiect de Constituție a fost emis de Comisia constituțională a Sfatului Țării, după adoptarea Declarației de Unire din 27 martie, activitatea acesteia începând la 11 mai 1918[26]. Din componenta Comisiei făceau parte: Nicolae Alecsandri (președinte, ziarist), Serghie Donico-

---

[23] Протокол Заседания Сфатул Цэрий от 23-го января 1918 года № 30, p. 307. *Sfatul Țării: Documente*, vol. I, *op. cit*., pp. 342-346.

[24] Протокол Заседания Сфатул Цэрий от 23-го января 1918 года № 30, *Sfatul Țării: Documente*, vol. I, *op. cit*., pp. 342-346.

[25] A se vedea ziarul România Mare; Chișinău, 1918, 14, 15, 18, 20, 21, 22, 23, 25 si 28 martie, *apud* V. Popovschi, *Reflecții asupra a unui proiect de constituție a Republicii Democratice Moldovenești*, *op. cit*.

[26] Apud V. Popovschi, *Biroul de organizare al Sfatului Țării. Republica Democratică Moldovenească*, Ed. Academiei Române – Ed. Istros, București–Brăila, 2017, p. 249.

Iordăchescu (vicepreşedinte), Gheorghe Tudor (secretar, învăţător), Vladimir Bodescu (avocat), Nicolae Suruceanu (ofiţer), Andrei Scobioală (profesor), Vasile Bârcă (funcţionar), Teodor Bârcă (învăţător), Teofil Ioncu (funcţionar), Grigore Cazacliu (student), Vladimir Diaconovici, Teodor Uncu (funcţionar), Teodor Moldovan, Fiodor Stanevici (magistrat), Moise Stuţki (medic), Piotr Maniţân (învăţător), Kristo Misirkov (profesor), Arcadi Osmolovski, Mihail Starenki, Stepan Balamez (functionar) ş.a. Proiectul intitulat Constituţia Basarabiei Autonome era constituit din unsprezece compartimente: I. Partea declarativă; II. Despre teritoriul Basarabiei autonome; III. Despre puterea legislativă a Basarabiei autonome; IV. Despre biserică; V. Despre administraţia locală; VI. Despre judecată: VII. Despre cetăţenii Basarabiei şi drepturile lor; VIII. Despre şcoală şi învăţământul public; IX. Despre serviciul militar; X. Consiliul Directorilor; XI. Despre revizuirea şi modificarea Constituţiei.

Elaborate în condiţii politice diferite, proiectele se deosebeau, în unele aspecte, în mod radical, dar aveau şi elemente de conţinut comune. Astfel, dacă în proiectul Constituţiei elaborat de Societatea juridică moldovenească (art. 2) se menţiona că Republica Naţională Moldovenească alcătuieşte un stat unita independent şi indivizibil, al cărui teritoriu nu poate fi înstrăinat, în proiectul Constituţiei elaborat de Comisia constituţională a Sfatului Ţării (art. 1), Basarabia era declarată o provincie autonomă a regatului român cuprinsă între Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră şi graniţa veche cu Austria anului 1914. În cazul în care apărea problema intrării Republicii Democratice Moldoveneşti „în vreo uniune politică cu oricare alt stat pe temeiul confederaţiei, federaţiei sau uniunii personale ori reale", trebuia să se organizeze un referendum la care să ia parte toţi cetăţenii ajunşi la vârsta de 21 de ani fără deosebire de sex, religie, naţionalitate.

Proiectul Constituţiei elaborat de Societatea juridică moldovenească prevedea ca puterea legislativă să fie realizată de Sfatul Ţării, „alcătuit din membri aleşi pe un timp de 4 ani". Sfatului Ţării îi revenea aceeaşi funcţie şi conform prevederilor cuprinse în proiectul elaborat de Comisia constituţională. Însă, în acest caz, mandatul deputaţilor era de trei ani. Ambele proiecte prevedeau imunitate parlamentară pentru deputaţii Sfatului Tării. Astfel, aceştia, în timpul sesiunilor, pot fi lipsiţi de libertate numai cu învoirea Sfatului Ţării, afară de cazul dacă vor fi prinşi în flagrant delict.

În proiectul elaborat de Societatea juridică moldovenească, competența legislativă a Sfatului Țării nu era limitată, pe când în proiectul Constituției elaborat de Comisia constituțională din competența organului legislativ erau excluse problemele care aveau „o însemnătate pentru întregul stat, și anume: sistemul monetar, sistemul măsurilor și greutăților, relații internaționale, problemele dreptului maritim, fluvial, comercial, cambial, militar, miner, vamal, poșta, telegraful și căile ferate, în afară de acele căi, care, având o însemnătate locală, apar pe teritoriul Basarabiei pe calea inițiativei particulare".

O abordare diferită au avut autorii proiectelor vizavi de puterea executiva. De exemplu, proiectul Constituției elaborat de Societatea juridică moldovenească prevedea un executiv bicefal, constituit din șeful statului și Consiliului de Miniștri. Astfel, șeful statului – președintele Republicii Democratice Moldovenești – era considerat președintele Sfatului Țării, înzestrat cu „puterea împlinitoare a republicii" (§60 din proiect). El urma să fie ,, înaltul comandant al armatei și flotei Republicii Democratice Moldovenești și reprezentantul republicii în relațiile internaționale". Consiliul de Miniștri era format din președintele ales în Sfatul Țării, prin vot secret cu majoritatea voturilor, și miniștri aleși de Sfat, la propunerea președintelui Consiliului. Conform proiectului, președintele Consiliului de Miniștri și miniștrii urmau să răspundă „înaintea Sfatului Țării pentru mersul general al guvernării statului". Mai mult decât atât, pentru „călcările legilor sau drepturilor cetățenilor săvârșite la împlinirea datoriilor", miniștrii erau supuși „răspunderii personale și cetățenești", iar pentru „călcările cu rea-credință a hotărârilor Constituției și pentru păgubirea intereselor statului prin depășirea, neglijența și folosirea în nume de rău a puterii", miniștrii puteau fi trași la răspundere de Sfatul Țării cu darea în judecată la Curtea de Casație.

Proiectul Constituției elaborat de Comisia constituțională prevedea că legile sale și dispozițiile Sfatului Țării urmau să fie realizate printr-un organ special executiv - Consiliul Directorilor. Numărul directorilor trebuia să fie stabilit de fiecare dată de către Sfatul Țării. Activitatea Consiliului era condusă de un prim-director. Proiectul prevedea răspunderea colectivă a directorilor pentru politica comună și fiecare aparte pentru acțiunile personale și dispoziținile sale înaintea Sfatului Țării, care în orice

moment putea „ să retragă încrederea, să-i priveze de putere și să hotărască darea lor în judecată pentru orice acțiune în îndeplinirea funcțiunii și pentru orice dispoziție care aduce prejudicii autonomiei țării, garanțiilor constituționale și prevederilor legilor existente".

Societatea juridică moldovenească a introdus în proiect dispoziții care asigurau independența puterii judecătorești. Astfel, în viziunea autorilor, „locurile și persoanele ce împlinesc puterea administrativă a statului" nu puteau fi însărcinate cu puterea judecătorească, iar instituțiile judecătorești nu puteau fi „sub supunerea altei puteri, decât a celei judecătorești". Proiectul prevedea că judecătorii, fără voia lor, nu puteau fi „ nici demisionați, nici transferați, nici înlăturați de la împlinirea serviciului lor, altfel, decât numai după hotărârea judecății și după temeiurile hotărâte de legi".

Acest principiu a fost inserat și în proiectul Constituției elaborat de Comisia constituțională. Conform proiectului, instituțiile și persoanele care efectuează puterea judecătorească urmau să se subordoneze exclusiv puterii judecătorești locale. Instituțiile și persoanele, care îndeplineau funcții administrative, nu puteau primi însărcinări cu caracter judecătoresc. Concomitent, judecătorii nu puteau, împotriva dorinței lor, să fie mutați, înlăturați sau concediați din serviciul lor, decât după hotărârea judecătorească, în modul prevăzut de lege.

Acest proiect prevedea ca puterea judecătorească a Basarabiei, ca provincie autonomă, să se realizeze: de judecători de pace, aleși periodic de administrațiile locale, zemstviale și orășenești, de congresele judecătorilor de pace, de tribunale, de Camera de judecată și de Senatul de Casație cu sediul la Chișinău. Proiectul mai prevedea ca procesele de judecată să fie orale și publice. Procedura judecătorească se admitea și în alte limbi locale, și în cazul acesta se invitau translatori, dacă aceste limbi nu sunt cunoscute judecătorilor. Era interzisă categoric înființarea comisiilor și organelor de judecată excepționale.

În viziunea autorilor ambelor proiecte, unitățile administrativ-teritoriale urmau să se bucure de dreptul la autoadministrare. De exemplu, proiectul elaborat de Societatea Juridică moldovenească prevedea ca județele, plasele și orașele să constituie „uniuni desineocîrmuitoare", numite dietă. În competența „organelor desineocîrmuirii locale" intrau „toate trebile ocîrmuirii locale, inclusiv și poliția pentru pază și liniște, excluzând nu-

mai acele ramuri ale ocârmuirii care în împrejurările vieții statului" trebuiau să fie concentrate în „mâinile autorităților centrale cu acordarea în folosul desineocîrmuirii locale a mijloacelor generale ale statului".

Acest proiect mai prevedea ca toate popoarele locuitoare în republică, în afară de egalitatea completă cetățenească și politică a tuturor cetățenilor, să dispună liber de soarta lor în ceea ce privește cultura: a) dreptul de a se folosi de limba maternă în instituțiile locale de stat și obștești, precum și în școli potrivit cu populația care trăiește în localitatea respectivă; b) dreptul de a se da învățătura începătoare în limba maternă; c) dreptul de a alcătui instituții, adunări și asociații de tot felul, care au drept scop să păstreze și să dezvolte limba, literatura și cultura fiecărui popor.

Proiectul Constituției elaborat de Comisia constituțională, prevedea că „afacerile administrației locale se efectuează de organele autonome: orășenești, de târgușoare și zemstviale".

În viziunea autorilor acestui proiect, până la alcătuirea legilor speciale cu privire la administrația locală zemstvială, orășenească și de târguri, sunt în vigoare legile publicate de guvernul rus împărătesc cu toate suplimentările, reducerile și modificările care au fost decretate de Guvernul provizoriu și de Sfatul Țării (Regulamentul din 11 iunie 1892, cu modificări făcute la 9 iunie 1917, Regulamentul pentru efectuarea alegerilor consilierilor „dumelor" orășenești din 15 aprilie 1917, Regulamentul cu privire la veniturile, cheltuielile, bugetele și dările de seamă ale orașelor din 29 septembrie 1917, Regulamentul cu privire la instituțiile zemstviale, guberniale și județene din 12 iunie 1890, cu modificări făcute la 9 iunie 1917, Regulamentul cu privire la administrația zemstvială a volostelor din 21 mai 1917, Decretul despre efectuarea alegerilor consilierilor zemstviali, guberniali și județeni din 21 mai 1917, Instrucțiunea pentru efectuarea alegerilor consilierilor zemstviali, guberniali și județeni din 17 iunie 1917, Instrucțiunea pentru efectuarea alegerilor consilierilor zemstviali în voloste din 11 iunie 1917, Regulamentul provizoriu despre administrația târgurilor din 15 iulie 1917, Regulamentul Sfatului Țării din 29 ianuarie 1918).

În proiecte găsim și diferențe privitor la procedura de revizuire a Constituției. Astfel, în proiectul elaborat de Societatea juridică moldovenească era prevăzut că pentru revizuirea Constituției, în întregul ei sau numai în parte, se convoacă Constituanta. Proiectul Constituției elaborat de Comisia constituțională prevedea o procedură mult mai complicată.

În acest caz, inițiativa revizuirii constituției aparținea exclusiv Sfatului Țării. Pentru hotărârea despre revizie și modificarea constituției se cerea „asistența în ședința Sfatului Țării, nu mai puțin de două treimi a întregii componente a Sfatului Țării, și acceptarea hotărârii cu o majoritate de două treimi a deputaților ce asistă în ședință și, în cazul acesta, odată cu luarea hotărârii, se indică precis și chestiunile ce urmează să fie revizuite și modificate". După terminarea sesiunii, Sfatul Țării urma să fie dizolvat și, în termen de jumătate de an, era convocat un nou Sfat al Țării. Sfatul Țării astfel convocat putea să adopte proiectul legii de revizuire cu votul a două treimi din deputați. Ulterior, modificările Constituției, adoptate de Sfatul Țării, se prezentau spre aprobare Parlamentului românesc, care sau acceptă, sau refuză hotărârile Sfatului Tării, însă nu poate să introducă modificările sale.

În definitiv, conținutul ambelor proiecte este o mărturie elocventă a eforturilor intelectuale depuse pe atunci, orientate spre fundamentarea constituțională a organizării de stat în teritoriul Basarabiei, fără vreun amestec din exterior, valoarea lui de parte constitutivă a constituționalismului național fiind incontestabilă. Cu toate că niciunul dintre aceste proiecte nu au mai ajuns să fie adoptate, constatăm că acestea totuși reprezintă o pagină importantă în istoria constituționalismului autohton, unele dintre principiile fundamentale fiind inserate și în Constituția Republicii Moldova în vigoare.

Cunoscutul profesor de filozofie a dreptului, Giorgio del Veccio, polemizând despre izvoarele formale ale dreptului și plecând de la conceptul de drept pozitiv, menționa următoarele: „(...) un proiect de lege nu constituie încă drept pozitiv, dar are cu toate acestea forma dreptului (...)". În opinia acestuia, ori de câte ori o propoziție determină în chip ideal un raport între persoane, o astfel de propoziție aparține în mod logic domeniului dreptului, ea având sau nu șanse de a dobândi o recunoaștere pozitivă. Autorul ne încurajează să recunoaștem natura juridică a unei propoziții chiar fără a ști dacă a fost vreodată aplicată în realitate[27], cu toate că, potrivit lui, dreptul pozitiv este compus din norme juridice care sunt impuse și efectiv intrate în vigoare[28].

---

[27] G. del Veccio. *Lecții de filozofie juridică*, Ed. Europa Nova, București, p. 225.
[28] G. del Veccio, *Lecții de filozofie juridică*, *op. cit*., p. 226.

În această ordine de idei, nu putem demonstra prezența constituționalismului într-un anumit stat, având în calitate de argument doar constituțiile adoptate. În viziunea noastră, pentru aceasta este suficient să invocăm, în calitate de exemple, unele idei și principii, aplicate doar în procesul de elaborare a unor acte de valoare constituțională, printre care și aceste proiecte de constituție.

Sursa: GUCEAC I. „Public Law Review" / „Revista de Drept Public". 2018, Nr. 2, p. 19-27.

CONSIDÉRATIONS RELATIVES À LA LÉGITIMATION DU RÉFÉRENDUM D'INDÉPENDANCE

Ion GUCEAC

A l'heure actuelle, de plus en plus d'Etats ont pris conscience de la nécessité de réformes radicales, conditionnées par des crises économiques, financières, monétaires, énergétiques, alimentaires, qui ont accentué les contradictions sociales.

Tenant compte de telles situations, Alvin Toffler a introduit le concept de «fardeau de la décision », qu'il considérait «d'une importance cruciale pour la compréhension de la démocratie». Selon lui, la société, pour pouvoir fonctionner, a besoin d'une certaine quantité et d'une certaine qualité de décisions politiques. C'est d'autant que le nombre de décisions nécessaires pour diriger la société, leur variété, leur fréquence et leur complexité augmentent, que le «fardeau» de la décision politique est plus difficile[1]. Toffler soutient l'idée qu'un fardeau plus sérieux doit être «réparti par une participation démocratique plus large». En conséquence, lorsque la charge décisionnelle du système social augmente, la démocratie «n'est pas une question de choix, mais une nécessité d'évolution, sans laquelle le système ne peut pas fonctionner»[2].

Pour ces raisons, l'ampleur des réformes du système politico-juridique entreprises en République de Moldavie, qui, comme d'autres États, traversent une période difficile de développement, exige la participation au processus donné d'une grande partie de la population. Un rôle important dans la consolidation de l'État à cette étape est également attribué aux institutions de la démocratie directe.

Dans ces conditions, la recherche scientifique de certaines formes de démocratie directe est l'un des sujets actuels de la science du droit constitutionnel. L'application de ces formes d'intervention directe du peuple dans le processus du gouvernement, y compris par référendum, augmente l'efficacité de l'État moderne.

---

[1] Alvin Toffler, *Al treilea val*, Bucureşti, Editura Politică, 1983, p. 587.
[2] *Id.*, p. 588.

En ce qui concerne les institutions de la démocratie en République de Moldavie, depuis longtemps, le référendum n'a pratiquement pas été appliqué dans la vie sociale et politique. Une première tentative d'organisation d'un référendum sur le territoire de la République de Moldavie a été initiée au début des années 90 du XXe siècle, dans le cadre d'actions visant à maintenir l'intégrité de l'URSS dans les conditions de son effondrement. Ainsi, le 16 janvier 1991, le Soviet Suprême de l'URSS a décidé d'organiser, le 17 mars 1991, le référendum sur la préservation de l'Union des Républiques Socialistes Soviétiques en tant que fédération de républiques égales. Au scrutin secret, la question a été posée de savoir și les citoyens jugent nécessaire de maintenir les Républiques Socialistes Soviétiques dans une nouvelle fédération de républiques souveraines avec des droits égaux, dans lesquels les droits et les libertés de toutes les nationalités seront garantis[3].

Le Soviet Suprême de la République Socialiste Soviétique de Moldavie a décidé de constituer une commission pour l'élaboration d'un projet de décision concernant l'organisation du référendum sur l'Union le 17 mars 1991 et du projet de Traité instituant la Communauté des États Souverains. La Commission a dû examiner les propositions faites par les députés moldaves sur le projet de traité instituant la Communauté des États souverains, élaboré par le groupe d'experts créé par le Présidium du Soviet Suprême de RSS de Moldavie, ainsi que sur l'opportunité de réaliser le 17 mars 1991 un référendum visant l'Union sur le territoire de RSS de Moldavie[4].

Ultérieurement, le Soviet Suprême de RSS de Moldavie, a constaté que conformément à l'article 74 de la Constitution, les lois et autres actes juridiques des organes de l'Etat et de l'administration de l'URSS, ainsi que les décrets du Président de l'URSS, entrent en vigueur sur le territoire de

---

[3] Постановление Верховного Совета СССР от 16 января 1991 года № 1910-I «Об организации и мерах по обеспечению проведения референдума СССР по вопросу о сохранении Союза Советских Социалистических Республик», dans (1991) № 4, *Ведомости* СНД и ВС СССР.

[4] Hotărâre nr. 493 din 13.02.1991 *despre formarea comisiei pentru pregătirea proiectului de hotărâre a Sovietului Suprem al R.S.S. Moldova privind desfășurarea la 17 martie 1991 a referendumului unional și proiectul Tratatului asupra creării Comunității de state suverane,* Monitorul Oficial nr. 3-6 din 30.06.1991.

Moldavie seulement après avoir été ratifié par le Soviet Suprême de RSS de Moldavie[5]. Selon la décision du Soviet Suprême, toute action des organes de l'Etat et de l'administration publique, des fonctionnaires, des partis politiques, d'autres associations et des mouvements publics de RSS de Moldavie, visant à organiser et à diriger, sous quelque forme que ce soit, le 17 mars 1991 le référendum sur la question de l'intégrité de l'URSS, a été qualifié d'illégal, et les résultats du référendum, en cas de son déroulement sur n'importe quelle partie du territoire de RSS de Moldavie, comme non valides.

Néanmoins, les soviets des villes Bălți, Bender, Dubăsari, Ribnița et Tiraspol, les soviets des districts Camenca, Ceadâr-Lunga, Comrat, Dubăsari, Grigoriopol, Ribnița, Slobozia et Taraclia, ignorant cette décision, ont adopté entre le 22 janvier et le 22 février 1991 une série de décisions relatives à l'organisation, sur leur territoire, d'un référendum concernant l'URSS. Le Comité Central du Parti Communiste de Moldavie, le mouvement international «Edinstvo»[6], les Conseils Collectifs Unifiés des Travailleurs (CCUT) dans les villes de Bender, Ribnita et Tiraspol, ainsi que plusieurs autres associations et mouvements publics des citoyens, ont mené une activité illégale d'organisation du référendum et de propagande en faveur d'une participation plus active. Dans certains districts comme Ungheni, Orhei et Hânceşti, de violents affrontements ont eu lieu entre les partisans du référendum et ses opposants. Les actions les plus efficaces, évitant l'application de la force, ont eu lieu à Chisinau, où la plupart des bureaux de vote ont été fermés, comme l'usine Vibropribor et le département de l'aviation civile moldave. Malgré cela, 506 bureaux de vote ont été ouverts sur le territoire de la république, notamment à Chisinau, Balti, Bender et Tiraspol. Dès 48 districts, 11 ont participé largement au référen-

---

[5] *Hotărâre cu privire la hotărârile unor soviete locale de deputați ai poporului din R.S.S. Moldova în problema referendumului U.R.S.S. nr. 526-XII din 01.03.1991*, dans *Veștile* № 1-2/13, 1991.

[6] Le mouvement international Unité-Edinstvo était en grande partie composé de russes qui s'opposaient à l'émancipation nationale des moldaves roumains en recourant à des documents fondamentaux de l'ONU pour défendre leurs intérêts en termes de parler russe et de ne pas apprendre le roumain. Dans la même catégorie était OSTK (Union des syndicats de travailleurs), dirigé par Igor Smirnov, plus tard autoproclamé président de Transnistrie.

dum, et dans 13 districts seulement certaines localités. On suppose que 831.000 personnes ont participé au référendum, soit environ 30% des citoyens ayant le droit de vote, les plus actifs étant les habitants des districts de Ceadâr-Lunga (96%), Taraclia (89%), Slobozia (86%), ainsi que ceux de Tiraspol (86%) et de Bălți (60%). Cependant, le référendum en Moldavie a été déclaré nul, car il n'impliquait pas la majorité absolue des citoyens ayant le droit de vote.

Le premier référendum national a eu lieu le 6 mars 1994. Lors de ce référendum, on a demandé aux citoyens s'ils acceptaient que la République de Moldavie se développe en tant qu'État indépendant et unitaire et qui promouvrait une politique de neutralité et maintiendrait des relations économiques mutuellement bénéfiques avec tous les pays du monde et garantirait à ses citoyens l'égalité des droits, conformément aux règles du droit international. Le référendum a réuni environ 75% des électeurs, dont 95,4% ont voté «Oui»[7].

Le deuxième référendum républicain a été initié par le Décret présidentiel № 930 du 22 mars 1999. Il visait à modifier le système de gouvernement en République de Moldavie et a eu lieu le 23 mai 1999. Les citoyens ont été interrogés s'ils soutenaient l'amendement de la Constitution afin d'établir le système de gouvernance présidentielle en République de Moldavie, où le président de la République serait responsable de la formation et de la direction du gouvernement, ainsi que des résultats de la gouvernance du pays. Du nombre total de citoyens ayant participé au référendum, 768.905 (64,2%) personnes ont choisi l'option «OUI» et 428.706 (35,80%) se sont prononcés pour l'option «NON»[8].

Un autre référendum républicain s'est tenu le 5 septembre 2010. Selon la décision adoptée par le Parlement, il a été organisé en raison de la nécessité de résoudre la crise constitutionnelle, générée par l'impossibilité d'élire le président de la République de Moldavie par la XVII législature du Parlement et la XVIIIe législature du Parlement[9]. La décision du Par-

---

[7] *Referendumul din Republica Moldova*, 1994, https://ro.wikipedia.org/wiki/Referendumul_din_Republica Moldova, 1994 (vizitat la 02.09.2017).

[8] *Referendumul din Republica Moldova*, 1999, https://ro.wikipedia.org/wiki/Referendumul_din_Republica Moldova, 1999 (vizitat la 02.09.2017).

[9] *Hotărâre privind desfășurarea referendumului republican constituțional nr. 150 din 07.07.2010*, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.117-118/368 din 09.07.2010.

lement a approuvé le texte du bulletin de vote contenant le projet de loi sur la modification de l'article 78 de la Constitution de la République de Moldavie dans le sens de l'élection du président par un vote universel, égal, direct, secret et librement exprimé. La question au référendum avait le contenu suivant: «Êtes-vous d'accord avec l'amendement de la Constitution qui permettra l'élection du Président de la République de Moldavie par tout le peuple?»

Le référendum n'a pas été validé en raison d'une participation électorale insuffisante. Du minimum nécessaire de 1/3 des personnes inscrites dans les listes électorales, ont été présents seulement 30,29% des citoyens ayant droit de vote[10].

Par cet exemple de la République de Moldavie, ainsi que ceux d'autres Etats postsocialistes, nous constatons qu'avec la démocratisation de la société, il y a aussi une intensification des référendums, cette institution étant considérée comme une sphère accessible de la participation populaire au gouvernement. En conséquence, l'application extensive des référendums est due à une longue expérience de la démocratie directe à travers les assemblées populaires des citoyens, se transformant au fil du temps dans l'une de ses formes les plus populaires, traditionnelles et répandues, une expression de la volonté des citoyens sur un problème particulier.

L'évaluation sans ambiguïté du référendum est une perspective extrêmement difficile. Le caractère démocratique ou réactionnaire de cette institution dépend en grande partie des conditions politiques réelles dans lesquelles le référendum est organisé. L'attitude contradictoire, parfois même prudente, des diverses couches sociales à l'égard du référendum est déterminée par des opinions diverses: le référendum sert en tant que facteur de déstabilisation et contribue à la juxtaposition des différentes catégories sociales; cette activité politique constitue le domaine de compétence exclusif des politiciens et non de certains dilettantes; la perception des institutions démocratiques représentatives comme supérieures à celles de la démocratie directe, etc. Selon l'avis de certains auteurs, les référendums pourraient devenir des «outils pervers» et leurs résultats

[10] *Hotărârea Comisiei Electorale Centrale cu privire la totalizarea rezultatelor referendumului republican constituțional din 5 septembrie 2010*, http://www.e-democracy.md/elections/referendum/2010/cec/ (vizitat la 04.09.2017).

controversés du point de vue de la consolidation démocratique, en dehors de la division de la société, fonctionnent également comme un outil pour exclure des considérations intermédiaires[11].

Il est également certain que le référendum est «susceptible de créer une rupture ou une brèche de la constitutionnalité de l'ordre juridique en vigueur»; grâce à leurs pouvoirs concernant l'initiation et la tenue du référendum, les gouvernants peuvent vicier ou même pervertir la volonté des électeurs, en fonction de leurs intérêts; le référendum peut affecter l'équilibre des pouvoirs dans l'Etat; le référendum «perturbe le bon fonctionnement de la démocratie représentative »[12].

Selon le critère de classification, plusieurs types de référendums sont mentionnés dans la littérature spécialisée. Par exemple, en fonction des problèmes en discussion, les référendums peuvent être: *constitutionnels* (ils sont organisés sur le projet de constitution ou sa révision); *juridiques (législatifs*) (est prévu le processus de consultation des projets de loi, şi le système constitutionnel admet la manière non parlementaire d'adopter des actes législatifs ou le droit de veto populaire); *conventionnels* (sont tenus s'il est nécessaire de connaître la volonté de l'électorat en cas de grandes questions de droit international telles que la ratification des accords internationaux)[13].

Selon le type de décision adoptée à la suite du référendum (notamment dans le cas du référendum législatif), nous faisons une distinction entre le référendum *normatif*, orientée vers l'adoption d'un acte normatif, et le référendum *abrogatif*[14].

En ce qui concerne la compétence discrétionnaire de l'initiateur du référendum, il peut être obligatoire ou facultatif[15].

---

[11] *Reforma constituțională: analiză şi proiecții: raportul comisiei pentru o nouă Constituție,* Elena Simina Tănăsescu, Bogdan Dima (coord.), Bucureşti, Universul Juridic, 2012, pp. 99-100.

[12] Claudia Gilia, *Referendumul - putere sau contraputere*, dans (2015) 29 Revista de ştiinte juridice, pp. 106-115.

[13] Joan Muraru, Elena Simina Tănăsescu, *Drept constituțional şi instituții politice* ed. a 13-a, vol. II, Bucureşti, Editura C.H. Beck, 2008, p. 141. Ştefan Deaconu, *Instituții politice*, Bucureşti, Editura C.H. Beck, 2012, p. 172.

[14] Muraru, Tănăsescu, *op. cit.*, *supra*, note 13 p. 141.

[15] *Id.*, pp. 143-144.

Les référendums consultatifs sont inclus dans une catégorie distincte[16], ce qui permet une plus grande flexibilité dans la formulation des questions, offrant plus de variantes de réponses. D'habitude, un tel type de référendum est utilisé dans les cas d'adoption de décisions spéciales et importantes, quand il est nécessaire qu'elles soient approuvées par un cercle de personnes plus large que celui des députés du Parlement.

Selon l'espace dans lequel il est organisé, le référendum peut être *national* ou *régional* (local)[17].

En ce qui concerne la mesure dans laquelle les référendums servent vraiment à accroître l'influence directe des électeurs, ils peuvent être classés en: référendums *contrôlés*, référendums *incontrôlés* et référendums *pro-hégémoniques* ou *anti-hégémoniques*. Un référendum est considéré comme contrôlé lorsque les autorités ont la possibilité de décider de son organisation, de fixer la date de déroulement et de formuler la question en discussion. şi le référendum est basé sur une initiative populaire, il est par définition *incontrôlé*. Un référendum est considéré comme pro-hégémonique ou anti-hégémonique şi ses résultats sont un soutien pour le régime ou ils sont à son détriment[18].

En même temps, la doctrine du droit constitutionnel ne donne pas au référendum d'indépendance un espace séparé. Selon certains chercheurs, la notion de contenu similaire est le *plébiscite* – étude (sondage) qui reflète la vision de la population concernant le destin politique du territoire sur lequel elle se situe[19]. En même temps, d'autres sont d'avis qu'il n'y a pas que certaines différences «de nuance et de connotation» entre le référendum et le plébiscite. La notion de référendum a une connotation positive, dans le sens de «favoriser une démocratie réelle» et le terme plébiscite – une connotation quelque peu négative, qui est due à «l'utilisation abusive ou fautive», qui cherche à confirmer la légitimité de l'autorité qui l'initie, plutôt qu'une véritable consultation démocratique des citoyens. Cependant,

---

[16] А.А. Мишин, *Конституционное (государственное) право зарубежных стран*, Учебник для вузов, М.: СтарауТ, 2013, p. 188; Muraru, Tănăsescu, op. cit., supra, note 13, pp. 141-142.

[17] Gilia, *op. cit.*, *supra*, note 12, p. 108.

[18] Jon Guceac, *Curs elementar de drept constituțional*, Vol. II, Chișinău, Tipografia Centrală, 2004, p. 166.

[19] Мишин, *op. cit.*, *supra*, note 16, p. 186.

les auteurs considèrent que la distinction entre le référendum et le plébiscite n'a pas été effacée, mais qu'elle est encore utilisée au niveau du langage avec une signification latente[20].

Les référendums sur l'indépendance ne sont pas considérés comme une catégorie distincte. Ceux-ci peuvent être inclus dans l'un des groupes mentionnés ci-dessus, selon la doctrine du droit constitutionnel spécifique au pays. Par exemple, și les décisions sur la souveraineté de l'État, l'intégrité territoriale de l'État ou la substitution de la structure de l'État adoptée lors du référendum exigent la modification de la Constitution ou l'adoption d'une nouvelle Constitution de cet État, un tel référendum fait partie de la catégorie des référendums constitutionnels. și aucune révision de la Constitution n'est demandée, le référendum sur l'indépendance peut être inclus dans la catégorie des référendums législatifs.

En 2012, la Commission européenne pour la démocratie par le droit (Commission de Venise), l'organe consultatif du Conseil de l'Europe sur les questions constitutionnelles, suite à l'examen de la démarche de la Belgique concernant le referendum obligatoire dans le processus de révision de la Constitution, a conclu que la procédure parlementaire de révision constitutionnelle, à condition que la décision soit adoptée à la majorité qualifiée des députés, est caractéristique aux constitutions des pays européens. Ainsi, la Constitution de l'Allemagne (article 79) ne peut pas être mise à jour que par une loi modifiant ou complétant expressément son texte. Cette loi devrait être adoptée par les deux tiers des membres du Bundestag et les deux tiers des voix du Bundesrat[21]. Le projet de révision de la Constitution française (article 89) n'est approuvé que s'il réunit la majorité des trois cinquièmes des suffrages exprimés[22]. Les lois modifiant la Constitution de l'Italie sont adoptées par chaque Chambre après deux délibérations successives, tenues à trois mois, et adoptées à la majorité absolue des voix des membres de chaque Chambre après la deuxième délibération[23]. Le projet de loi sur les amendements à la Constitution de

[20] Muraru, Tănăsescu, *op. cit.*, *supra, note* 13, pp. 140-141.
[21] *Legea fundamentală a Republicii Federale Germania, Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene,* dans abcjuridic.ro/codex-ul-constituțional-constitutiile-statelor-membre-ale-uniunii-europe/ (vizitat la 11.09.2017).
[22] *Constituția Republicii Franceze*, *op. cit.*
[23] *Constituția Republicii Italia*, *op. cit.*

l'Espagne doit être approuvé par une majorité des trois cinquièmes des membres de chaque Chambre (article 167)[24]. En Autriche, les lois constitutionnelles ne peuvent être adoptées par le Conseil national qu'en présence d'au moins la moitié des membres et à la majorité des deux tiers des voix exprimées (article 44)[25].

Une procédure plus rigide pour l'adoption d'amendements constitutionnels, qui prévoirait l'approbation obligatoire des lois constitutionnelles lors d'un référendum, n'est pas une règle générale et ne peut pas être considérée comme une norme européenne.

En fonction du fait que la constitution d'un certain Etat est réelle ou fictive, les référendums sur l'indépendance, ou plus précisément les référendums visant à assurer la sécession d'une partie du territoire national dans un Etat indépendant, sont initiés par certaines autorités régionales ou par la population. C'est dans cette situation que se pose la question de la légitimité des référendums et de leurs conséquences.

De notre point de vue, un tel référendum peut être considéré comme légitime s'il remplit deux conditions fondamentales: il est constitutionnel et légal.

Concernant la constitutionnalité du référendum, la possibilité de sa réalisation est prévue dans le système constitutionnel du pays, l'initiative d'organiser le référendum appartient à un sujet spécifié dans la Loi fondamentale, les problèmes soumis aux débats publics ne contredisent pas les principes constitutionnels et les normes de la Constitution.

La légalité du référendum implique de l'organiser en stricte conformité avec la procédure établie par la loi spéciale, généralement organique (par exemple, expressément prévue par la Constitution). Il est également nécessaire que le référendum soit conforme aux normes démocratiques pour leur réalisation, fixées par la Commission de Venise, énoncées dans le Code de bonnes pratiques sur le référendum[26]. Dans la catégorie de

---

[24] *Constituția Regatului Spaniei*, *op. cit.*

[25] *Constituția Republicii Austria*, *op. cit.*

[26] *Codul de bune practici în materie de referendum...*, adoptat de Consiliul pentru alegeri Democratice la cea de-a XIX-a reuniune (Veneția, 16 decembrie 2006) și de Comisia de la Veneția la cea de-a 70a Sesiune Plenară (Veneția, 16 martie2007), http://www.cec.md/index.php?pag-news&id=1004&rid-598&l=ro (vizitat la 24.07. 2017).

ces normes sont inclus: le suffrage universel, l'égalité du suffrage, la libre expression de la volonté des électeurs et la lutte contre la fraude, l'égalité, le scrutin secret. Les référendums démocratiques ne sont possibles qu'en termes de respect des droits de l'homme, en particulier la liberté d'expression et la liberté de la presse, la libre circulation à l'intérieur du pays et la liberté de réunion et d'association à des fins politiques, y compris la liberté de constitution des partis politiques.

C'est exactement sur ces critères que, dans l'avis du 16 mars 2014, la Commission de Venise a noté que «les circonstances en Crimée ne permettaient pas la tenue d'un référendum conforme aux normes démocratiques européennes»[27].

Après avoir examiné la conformité de la décision sur l'organisation du référendum adopté par le Conseil suprême de la République autonome de Crimée aux principes constitutionnels, la Commission a établi: la Constitution de l'Ukraine reconnaît la souveraineté et l'intégrité territoriale du pays comme principes fondamentaux de règlement constitutionnel. De même, la Constitution de l'Ukraine identifie le référendum comme une forme d'expression de la volonté du peuple, bien que cela ne signifie pas automatiquement la constitutionnalité de tout référendum. En particulier, la question de la sécession d'une partie du territoire du pays ne peut faire l'objet d'un référendum local. L'article 73 de la Constitution de l'Ukraine prévoit expressément que la question de la séparation d'une partie du territoire de l'Ukraine ne peut être résolue que par un référendum national[28].

Selon la Commission de Venise, conformément à la Constitution de l'Ukraine, seul un référendum consultatif sur une autonomie plus large pourrait être accepté en Crimée. La Commission souligne que les circonstances n'ont pas permis la tenue d'un référendum conforme aux normes démocratiques européennes, avec lesquelles tout référendum sur le statut

---

[27] *Opinion on "whether the decision taken by the supreme council of the autonomous republic of crimea in ukraine to organise a referendum on becoming a constituent territory of the russian federation or restoring crimea's 1992 constitution is compatible with constitutional principles"*, № 762/2014, https://www.oscepa.org/meetings/annual-sessions/2015-annual-session-helsinki/2015-helsinki-final-declaration/2282-07 (vizitat la 20.06.2017).

[28] Конституция Украины, Ведомости Верховной Рады Украины (ВВР Украины), 1996, no 30, http://iportal.rada.gov.ua/uploads/documents/27396.pdf (vizitat la 22.07.2017).

d'un territoire doit être précédé de négociations approfondies avec les parties intéressées.

La question de la légitimité des référendums sur l'indépendance est étroitement liée aux concepts de «séparation» et d'«autodétermination». Les défenseurs de l'indépendance d'un territoire, partie intégrante d'un État particulier, justifient généralement leur position par le droit constitutionnel à l'autodétermination. En réalité, ils invoquent le droit à la sécession.

Le rapport de la Commission de Venise sur l'autodétermination et la sécession en droit constitutionnel[29] nous permet de distinguer ces notions du point de vue du droit international. Ainsi, la Commission a constaté que: en règle générale, les constitutions s'opposent au droit de sécession. En outre, ces lois fondamentales se concentrent sur des concepts tels que l'intégrité territoriale, l'indivisibilité de l'État ou l'unité nationale.

Dans le même temps, ces principes permettent d'imposer des restrictions à l'application des droits et des libertés fondamentaux. Il ressort clairement de la pratique de la Cour européenne des droits de l'homme que ces restrictions doivent respecter le principe de proportionnalité, c'est-à-dire qu'elles ne s'appliquent que dans des circonstances exceptionnelles.

Contrairement au droit de sécession, le concept d'autodétermination prévaut en droit constitutionnel. Cependant, le droit constitutionnel, en général, ne fournit pas de données concrètes sur le droit à l'autodétermination, n'énumère pas les sujets de ce droit et n'interprète pas son contenu. La Commission détermine que, même și ce droit est stipulé dans les constitutions examinées, les formes concrètes par lesquelles il peut être réalisé ne sont pas indiquées.

Dans le domaine du droit constitutionnel, le terme d'autodétermination peut désigner, par exemple, la décolonisation, lorsque ce sujet est actuel; le droit à l'indépendance dans les conditions d'un Etat déjà formé; au droit des peuples de déterminer librement leur statut politique et leurs voies de développement à l'intérieur de leurs frontières nationales (autodétermination interne).

---

[29] Self-determination and secession in constitutional law Report adopted by the Commission at its 41th meeting (Venice, 10-11 December 1999), http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-INF (2000)002-e (vizitat la 24.07.2017).

Dans certains cas, l'autodétermination interne peut être exprimée par la consécration des droits et des libertés fondamentaux de nature collective tels que la culture d'entreprise, le fédéralisme, le régionalisme et d'autres formes d'autonomie locale.

L'adhésion des Etats à diverses associations internationales est un autre facteur important et qui a une influence sur la légitimité du référendum. La tendance qu'ont les États membres de l'Union européenne à examiner les questions ayant entraîné la séparation d'une partie de leur territoire dans les limites des normes démocratiques européennes peut avoir des conséquences inhabituelles. De ce point de vue, le modèle de consultation des voix des électeurs sur l'indépendance de l'Ecosse et de la région de Vénétie en Italie est très éloquent.

Dans le cas de l'Écosse, la question de l'organisation d'un référendum sur la sécession a été résolue à la suite de négociations pluriannuelles entre toutes les parties prenantes. Malgré le fait que le Royaume-Uni s'est opposé à la perte de l'Ecosse en tant que partie de son territoire, le Premier ministre britannique et son homologue écossais ont signé le 15 octobre 2012 un accord sur la procédure d'organisation d'un référendum, la question posée étant: « L'Ecosse devrait-elle être un Etat indépendant?»

Le vote était prévu le 18 septembre 2014, bien qu'en novembre 2013 le gouvernement écossais ait déjà présenté le soi-disant «livre blanc» – un projet d'organisation d'Etat après sa séparation du Royaume-Uni. Le principal problème pour le Parti national écossais, qui a initié le référendum, a été le processus d'harmonisation de deux questions importantes: maintenir la livre sterling en tant que monnaie nationale de l'Ecosse et confirmer l'adhésion de l'Etat à l'Union européenne. Toutefois, les problèmes n'ont pas été résolus unilatéralement. La Grande-Bretagne a interdit à l'Écosse d'utiliser sa monnaie, et l'Union européenne a souligné le caractère contraignant général du processus d'adhésion des nouveaux États membres de l'Union européenne, expliquant que și un nouveau pays émerge à la suite de la sécession d'une partie de l'UE État membre existant, ce pays devra soumettre une nouvelle demande d'adhésion à l'Union européenne.

Après que le Royaume-Uni a déclaré sa sortie de l'Union européenne, le Parlement écossais a voté pour un deuxième référendum sur l'indépen-

dance qui aura lieu dans la période de temps entre l'automne 2018 et le printemps 2019[30].

Dans le cas de la séparation de la région de la Vénétie de l'Italie, a été appliqué un autre modèle de plébiscite. Puisque la séparation d'une partie du territoire d'un État unitaire est contraire à la Constitution italienne, le sujet de l'indépendance de la région n'a pas été soumis à un référendum au sens du droit constitutionnel, mais à un vote électronique informel organisé en ligne et dans les bureaux de vote créés par les autorités locales dans toute la région.

L'expérience de la République de Moldavie est un cas particulier. Ainsi, le 17 septembre 2006, un référendum a été organisé sur l'indépendance de la République moldave du Dniestr (la Transnistrie), décision adoptée par le Soviet Suprême de l'autoproclamée république. On a demandé à l'électorat s'il approuvait la possibilité d'abandonner la soi-disant indépendance et de s'intégrer dans la République de Moldavie ou, alternativement, s'ils veulent «l'indépendance» et finalement l'intégration dans la Fédération de Russie[31] Selon les résultats publiés par les autorités séparatistes, 96,6% des transnistriens se sont opposés à la fois à la renonciation à «l'indépendance et à «l'intégration en République de Moldavie». Dans le même temps, 98,07% de la population ont opté pour le maintien de «l'indépendance» et ensuite pour «l'intégration éventuelle dans la Fédération de Russie». L'Union européenne, les États-Unis d'Amérique, la Roumanie, l'Ukraine, la Bulgarie, la Turquie, la Croatie et la Norvège ont refusé d'accepter les résultats du référendum, en le cataloguant comme «illégal». L'Organisation pour la sécurité et la coopération en Europe (OSCE) a rejeté la légalité du référendum, exprimant sa préoccupation que le plébiscite ne fera que rendre difficile la recherche d'une solution à la crise séparatiste.[32] La République de Moldavie a qualifié le référendum par le terme «illégal», la

[30] *Scoția. Al doilea referendum pentru independență,* www.digi24.ro/stiri/externe/.../scotia-al-doilea-referendum-pentru-independenta-6966 (vizitat la 06.09.2017).

[31] *Referendumul din Transnistria „mănușa aruncată de Rusia SUA, Europei și României",* www.civicmedia.ro/referendumul-din-transnistria-ae-manusa-aruncata-de-rusia-sua-e (vizitat la 06.09.2017).

[32] *ANALIZĂ*: *Transnistria vota în 2006 pentru unirea cu Rusia, dar Moscova cerea continuarea negocierilor,* www.mediafax.ro/.../analiza-transnistria-vota-in-2006-pentru-unirea-cu-rusia-dar-mos (vizitat la 06.09.2017).

Présidence de Chisinau soulignant qu'elle ne peut pas accepter les résultats d'un plébiscite «illégitime» organisé dans la région séparatiste.

Dix ans après ce référendum, le soi-disant président de l'autoproclamée république a décidé de légiférer et d'appliquer ses résultats. Selon le décret signé par lui, la législation transnistrienne doit être harmonisée avec celle de la Russie, suggérant au Soviet Suprême de Tiraspol et à l'exécutif régional de coordonner leurs activités à cet effet[33].

En 2013, l'Assemblée populaire de l'ATU Gagaouzie a adopté deux décisions « Relative à la conduite du référendum législatif sur le statut séparé des habitants de Gagaouzie dans l'autodétermination externe» et «Relative à la conduite du référendum consultatif». Nous rappelons que la loi sur le statut juridique spécial de la Gagaouzie, conformément à l'article 12, paragraphe 3, point e), stipule que «la compétence de l'Assemblée populaire de Gagaouzie consiste uniquement à organiser des référendums locaux sur des questions relevant de la compétence de la Gagaouzie»[34]. Le 3 janvier, le tribunal municipal de Comrat a suspendu la décision de l'Assemblée populaire de Gagaouzie sur le référendum du 2 février 2014[35]. Cependant, le référendum a eu lieu, enregistrant 70,4% des électeurs de l'Unité territoriale autonome de Gagaouzie, soit 70777 électeurs.[36] Environ 99% des habitants de Gagaouzie veulent l'indépendance, și la République de Moldavie perd sa souveraineté.

Bien entendu, la Constitution de la République de Moldavie (art. 75, alinéa (1)) stipule que les plus importants problèmes de la société et de l'État sont soumis au référendum. En même temps, la Constitution (art. 66, point (a) et (b)) stipule que la déclaration des référendums est l'une des principales tâches du Parlement. La Cour constitutionnelle de la Répu-

---

[33] *Transnistria și-a declarat independenta față de Moldova și alipirea la Rusia*, www.cotidianul.ro/transnistria-si-a-declarat-independenta-fata-de-moldova-si-alipirea- (vizitat la 06.09.2017).

[34] Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 3-4 din 14.01.1995.

[35] *Instanta a decis. Inițiativa de referendum în UTA Găgăuzia este ilegală*, http://unimedia.info/stiri/instanta-a-decis-initiativa-de-referendum-in-uta-gagauzia-este-ilegala-70427.html (vizitat la 11.09.2017).

[36] *R. Moldova: Prezență record la referendumul declarat ilegal din Găgăuzia,* http://www.romaniatv.net/r-moldova-prezenta-record-la-referendumul-declarat-ilegal-din-gagauzia_124211.html (vizitat la 11.09.2017).

blique de Moldavie a réitéré que şi l'article 75 de la Constitution de la République stipule que les plus importants problèmes de la société et de l'État sont soumis au référendum, c'est le moyen par lequel les personnes exercent directement leur volonté. Selon l'avis de la Cour, le référendum peut concerner soit un projet de loi lorsqu'il est déclaré par le Parlement en vertu de l'art. 66, point (b) de la Constitution, soit une question d'intérêt national pour laquelle l'opinion des électeurs est requise par le Président de la République de Moldavie, conformément à ses attributions et en vertu de l'art. 88, point f) de la Constitution. La Cour estime que les dispositions de la Constitution sur le caractère souverain, indépendant et unitaire de l'Etat, ainsi que celles concernant la neutralité permanente de l'Etat ne peuvent être révisées par le Parlement qu'après leur approbation par référendum et avec le vote de la majorité des citoyens de la République[37]. En plus, la Cour a établi que le Parlement, étant le seul organe qui décide par la loi de l'organisation et du déroulement du référendum républicain, a le droit de décider sur des conditions de validité de ses résultats[38].

Analysant l'expérience des référendums tenus à Tiraspol et Comrat, à regret nous trouvons stupéfiant que, dans certaines circonstances, le référendum puisse en effet devenir «une arme de confiscation»[39] de la volonté du peuple en tant que détenteur de la souveraineté nationale.

Étant donné que la souveraineté appartient au peuple de la République de Moldavie, en l'exerçant directement et par l'intermédiaire de ses organes représentatifs, dans les formes établies par la Constitution, aucune partie du peuple ne peut exercer le pouvoir en son propre nom (Constitution de la République de Moldavie, art. 2)[40], le référendum, en particulier celui sur l'indépendance, ne peut prévaloir sur les institutions de la démocratie représentative, y compris les attributions exclusives du Parlement.

---

[37] *Hotărârea Curții Constituționale nr. 57 din 03.11.1999 privind interpretarea art.75, art. 141 alin. (2) și art.143 din Constituție.* Monitorul Oficial nr. 124 din 11.11.1999,

[38] *Hotărîrea Curții Constituționale nr. 1 din 11.01.2000*, Monitorul Oficial al R. Moldova nr. 008 din 20.01.2000.

[39] *Reforma constituțională: analiză și proiecții: raportul comisiei pentru o nouă Constituție, op. cit., supra*, note 11, p. 99.

[40] *Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994*, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 1 din 12.08.1994.

En général, tout type de référendum, conformément aux règles du droit constitutionnel national, doit être orienté vers l'obtention de résultats selon lesquels l'opinion des citoyens concernant l'État est explicite et sa légitimité ne fait aucun doute.

Sursa: „Romanian Journal of comparative law". 2018, Vol. 9, (issue 1), p. 207-222. ISSN: 2066-6918.

SORGINTEA EUROPEANĂ A IDEILOR ȘI PRINCIPIILOR PARLAMENTARISMULUI ÎN ACTIVITATEA SFATULUI ȚĂRII (1917-1918)

Ion GUCEAC

Ideea parlamentarismului are rădăcini adânci în istoria umanității, care, în principiu, sunt comune pentru toate popoarele și țările. Ca orice alt fenomen social-politic, parlamentarismul are propriile sale caracteristici și se dezvoltă în funcție de condițiile istorice specifice de formare a instituțiilor publice.

Sistemul contemporan de guvernare reprezentativă este relativ tânăr în comparație cu istoria milenară a democrației directe exercitată de popor, care își are sorgintea în adunările tribale din perioada orânduirii comunei primitive. Acest instrument, pus la îndemână democrației directe asigură discutarea problemelor reale, atunci când o decizie asupra lor se ia pe baza avizului de majoritatea alegătorilor. Democrația directă în acest sens este un instrument oportun de a dezbate asupra problemelor existente, iar o decizie asupra lor poate fi adoptată de majoritatea membrilor comunității.

Un astfel sistem de forumuri a existat în orașele-state grecești – polisuri. Dezavantajul evident al acestei forme de guvernare este determinat, în mare parte, de spațiul teritorial mic supus controlului real. Din punct de vedere fizic, este imposibil de a colecta într-unul singur pe toți cei care au dreptul de vot, dacă statul dispune de un teritoriu mai întins decât cel al unui oraș sau comunități rurale. Prin urmare, de aici și ideea democrației reprezentative – un model de guvernare a societății, în cadrul căreia problemele curente sunt soluționate de o adunare a reprezentanților poporului.

Democrația reprezentativă este bazată pe reuniunea celor aleși de membrii societății cu drept de vot, pentru o anumită perioadă de timp.

În general, noua eră politică a parlamentarismului a început cu Parlamentul englez, care a devenit un simbol al acestui curent. Această experiență însă nu a fost primul organism reprezentativ în statele europene din vest. Despre adunarea generală a tuturor războinicilor (thing), care se

întrunea „laolaltă în zilele hotărâte, ori când e lună nouă, ori când e lună plină" ..., capabile să limiteze puterea conducătorului (rex) la germani, scria chiar istoricul roman Tacitus. În Roma, interesele oamenilor de rând în fața Senatului aristocratic erau reprezentate de *comiții* – o variantă a adunării populare, unul dintre cele trei organe ale statului roman în timpul perioadei republicane. Elementul de bază al comițiilor este cetățeanul , care are drept de vot (*ius suffragii*), precum și dreptul de a fi ales magistrat (*ius honorum).* Rădăcini antice au și vikingii, care aproximativ în anul 900 d.H. se convocau într-o adunare, denumită în limba scandinava veche Ting. În cadrul acestor adunări, oamenii liberi adoptau sau respingeau legi, inclusiv alegeau regi, care erau obligați, uneori, să jure credință legilor acceptate de către Ting. Înaintând în vest spre Islanda, vikingii au răspândit această experiență politică, creând în unele localități un Ting. În anul 930 d.H. au creat și un fel de supra-Ting, *Althing*, sau Adunare Națională.[1]

Adunările reprezentative ale nobilimii, clerului și orașelor din anul 1137 au început să funcționeze în Spania.

În anul 1215, în urma unei confruntări între Coroană și baronii susținuți de nobilii mai săraci, orășeni, dar și de biserică, regele Angliei, Ioan Fără de Țară (engl. John Lackland), a fost obligat să semneze Marea Carta a Libertăților. Una dintre dispozițiile esențiale ale acestui document prevedea că banii și alte contribuții financiare nu vor fi percepute și ridicate decât cu consimțământul consiliului regatului.[2] Ulterior, regele refuză să recunoască Carta și numai moartea lui Ioan (1216) și instalarea pe tron a lui Henri al III-lea au condus la soluționarea acestui conflict. Noul monarh reconfirmă Carta, dar fără articolul 61, care garanta baronilor dreptul „*de a alege 25 de baroni din regat, care trebuie cu toată puterea să respecte, să ocrotească și să impună respectarea păcii și a libertăților dăruite de rege și confirmate de această Carta*"[3]. În anul 1265, Simon de Montfort, susținut de cavaleri și orășeni, obține victorie în lupta cu regele și baronii și convoacă o „Adunare a stărilor", care ulterior a fost numită parlament. În afară de baroni, din componența acestei Adunări făceau parte câte doi

---

[1] ROBERT A. DAHL, *Despre democratie*, Editura Institutului european, Iasi, 2003.

[2] *Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран*, Москва, Юридическая литература, 1984, с. 98.

[3] *Хрестоматия*, *Ibidem*, op. cit., p. 100.

cavaleri din fiecare comitat și câte doi reprezentanți din fiecare oraș[4]. Procedura s-a dezvoltat în continuare și în anul 1295, sub domnia lui Eduard I, a fost convocat un consiliu, cunoscut sub numele de „Parlament exemplar" (Model Parlament)[5].

Practic, concomitent cu Anglia, parlamentul apare și în Franța, având în calitate de predecesor adunările notabililor și Statele Generale, convocate periodic de rege din cele mai vechi timpuri. Procesul de convocare a Statelor Generale în 1789 condiționat condiționate de primele discuții și polemici fundamentale privind problema unei adunări reprezentative și atribuțiile acesteia. O contribuție directă a fost și decizia regelui Ludovic al XVI-lea de a dubla numărul deputaților aleși de cea de a treia stare socială, care astfel se egala cu reprezentanții aleși de ambele stări privilegiate luate împreună. Deputații însă au rămas dezamăgiți, odată ce au aflat că regele a păstrat vechiul regulament de activitate a Statelor Generale, ei urmând să dezbată și să voteze în ședințe separate. Din aceste considerente, chiar de la începutul activității Statelor Generale, pe prim-plan au fost problemele de procedură. Deputații stării a treia solicitau ședințe comune pentru toate stările și votare individuală. Deoarece stările privilegiate se împotriveau acestor cerințe, la 12 iunie deputații stării a treia au declarat ședința lor comună și au solicitat celorlalte două stări să li se alăture. Primii care au reacționat favorabil la acest apel au fost reprezentanții clerului, printre care dominau preoții parohiali. Astfel, a doua zi la ședință s-au prezentat trei deputați din partea clerului, iar mai apoi au urmat și alții[6]. Această adunare lărgită a deputaților stării a treia, la propunerea abatelui Sieyes (Emmanuel-Joseph Sieyes, unul dintre autorii Constituției din 1795), se declară Adunarea națională, asumându-și dreptul de a reprezenta întreaga populație a țării. La 19 iunie, deputații din partea clerului, prin majoritate de voturi, adoptă decizia de a se asocia cu starea a treia. Ca reacție la acest act, Ludovic al XVI-lea dispune închiderea sălii de ședințe a Adunării na-

---

[4] З.М. ЧЕРНИЛОВСКИЙ, *Всеобщая история государства и права*, учебник для вузов, Москва, Высшая школа, 1983, с. 130; Ph. Lauvaux, *Le parlementarisme*, op. cit., p. 6.

[5] PH. LAUVAUX, *Le parlementarisme*, op. cit., p. 6.

[6] А.В. РЕВЯКИН, *Французская революция XVIII в. и парламентаризм / Из истории европейского парламентаризма: Франция.* Москва, ИВИ РАН, 1999, с. 27.

ționale. Deputații însă ignorează voința regelui și se adună în sala de joc cu mingea. Aici ei au jurat să nu părăsească încăperea și să nu înceteze lupta până nu se va decide adoptarea constituției statului. Doar după unele amenințări, pe care Ludovic nu s-a mai îndrăznit să le aplice, acesta a cedat presiunilor deputaților Adunării naționale. La 27 iunie, Ludovic al XVI-lea a ordonat deputaților din partea nobilimii să se asocieze colegilor din partea celorlalte stări. Drept rezultat, la 7 iulie 1789, deputații din partea tuturor stărilor s-au declarat Adunare constituantă națională. De fapt, ei au obținut recunoașterea de către rege a statutului Adunării ca organ reprezentativ al tuturor stărilor sociale și au obținut una din prerogativele cele mai importante ale acesteia – dreptul de a determina organizarea de stat. Imediat au format și o comisie pentru elaborarea constituției.

Declarația drepturilor omului și cetățeanului, adoptată de Adunare la 26 august 1789, a consacrat unul din principiile fundamentale ale parlamentarismului – separația puterilor în stat (art. 16). Din textul Declarației reiese că autorii acesteia au urmărit două scopuri principale: renunțarea la moștenirea politică de „stil vechi" și instituirea fundamentului unei organizări de stat noi.

Constituția din anul 1791, elaborată de Adunarea constituantă, a reconfirmat principiile guvernării reprezentative și separației puterilor. Constituția care avea un caracter „reprezentativ" a consfințit și caracterul reprezentativ al adunării legislative și al regelui. Puterea legislativă era încredințată Adunării naționale, iar puterea executivă ținea de competența regelui care asigura controlul asupra exercitării acesteia.

Apelând la istoriografie, constatăm că în Țara Moldovei adunarea stărilor sociale, problema cu privire la adunarea reprezentativă, existând numeroase teze adverse și contradictorii: ce prezenta aceasta - un consiliu restrâns sau adunare de obște, un sfat domnesc redus la câțiva boieri sau adunare mai numeroasă de delegați ai Stărilor?

Ion C. Brătianu menționează, în lucrarea sa *Memoriul asupra situației Moldo-Valahiei după tratatul de la Paris* că „*vechile noastre câmpuri ale lui Marte erau alcătuite din mai multe mii de oameni și deschise fără deosebire oricărei persoane, având conștiința că onestitatea și patriotismul său îi dădeau dreptul să-și spună cuvântul în treburile publice*"[7].

[7] *Ibidem,* p. 168-169.

Desigur că aceste constatări se bazau nu pe studierea surselor istorice, ci reieșeau din spiritul timpului caracteristic prin includerea cercurilor largi ale populației în viața politică.

C. Racoviță constată, în una dintre lucrările sale, că „în Moldova exista o orânduire constituțională, dacă putem s-o numim așa, și anume nici un act de oarecare însemnătate nu putea fi dat de Domnul țării fără a purta și asentimentul boierilor din divan (sau mai propriu, consiliu suprem). Chiar actele de donare sau întărire de moșii trebuiau să fie însoțite de pecețile boierilor. Cu atât mai mult, actele de valoare internațională trebuiau să poarte aprobarea boierilor, ba chiar pentru că actele erau de o deosebită însemnătate, boierii dădeau un act independent"[8].

Dinu C. Arion consideră că „*pe baza situațiunii lor de mari concesionari feudali ai domnului și astfel boieri locali prin forța lucrurilor și deseori desemnați ca atari, cei mai însemnați dintre dânșii și, de asemenea, dintre dânșii, acei pe cari alegerea voievodului îi chema în capul unei dregătorii, participau – m-aș încumeta să spun sub președinția lui – la cârmuirea țării*"[9].

În acest context, în ultimii ani au fost publicate lucrări de sinteză, în care au fost examinate componența și prerogativele instituțiilor statului în Țările Române. S-a constatat că, prin componența lor, Adunările de stări erau o instituție reprezentativă a stărilor privilegiate.

Adunarea de stări reprezenta un Sfat domnesc lărgit, convocat de domni cu unele ocazii importante, când boierilor din divan li se adăugau boieri și clerici, care nu făceau parte din divan. Asemenea adunări ale stărilor erau numite „Sfat de obște". Istoricul C. Rezachevici consideră că, deși „*a stat la baza parlamentarismului românesc modern, mai bine zis a marii adunări obștești din perioada Regulamentului Organic, Adunarea de stări din Țara Românească și Moldova… nu dispunea de prerogative deliberative și mai ales de control al aplicării hotărârilor, mai degrabă un organ consultativ menit să dea greutate hotărârilor domnești dinainte stabilite*"[10].

---

[8] C. RACOVITA. *Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei*. În: Revista Istorică Română, X, (1940).

[9] DINU C. ARION, *op. cit*., p. 18-20.

[10] DINU C. ARION, *op. cit*., p. 562.

Convocarea Adunării stărilor a fost atestată și în secolele următoare. Astfel, într-un hrisov pentru vecinii mănăstirești și boierești din Moldova[11], Miron Barnovschi, Domnul Țării Moldovei, „*sfătuind cu tot Sfatul, cu mitropolitul și cu alți episcopi, cu egumenii și cu boiarii cei mari și ai doii și ai treii, și cu mazilii și cu feciorii de boiari de țară și cu slugi domnești, vonici denainte și cu toată țara și așe s-au tocmit și s-au ruptu dintru Svatul nostru ce vor hi fugiți vecini de după înparatul încoace, să hie tari și putérnici cu cărțile domniei mele calugării și feciorii de boieri a-s lua vecinii, însa să le ia și cisla cum va hi cu direptul, hie unde vor hi și-i vor găsi, hie în sat domnescu, hie în oraș, hie în sat boerescu, hie în slobodzie, hie într-alte sate calugărești fugiți vecinii altor călugări să aibă a-i lua și a-i duce cu toate bucatele lor înapoi, cines pre la locurile sale și cisla să li să mute după dânșii*”.

În Iertarea de dări a preoților din Moldova[12], Ioan Alexandru Iliaș Voievod, Domn al Țării Moldovei, cercetând țara și găsind-o plină de tot felul de „*lucruri rele și fără de Dumnezeu și de toate fărădelegile… iar preoții moldoveni, nu de multă vreme, sunt supuși la toate dările grele… și din pricina vieții lor nevoiașe și sărace, unii își leapadă preoția lor și fug în țări străine… și sfintele biserici rămân fără preoți și oamenii mor fără împărtășanie și fără spovedanie*”.

De aceea, sfătuind cu tot Sfatul, cu cei patru ierarhi și cu toți boierii mari și mici și cu tot Sinclitul, domnul iertă pe toți preoții din Moldova de toate „*dările câte au fost asupra lor până acum*”; „*numai darea steagului domniei, când va veni întâi Domnul de la cinstita Poartă*”.

Consultările domniei cu stările privilegiate au devenit frecvente în secolul al XVIII-lea, când domnii fanarioți au realizat un șir de reforme sociale și politice. Ei aveau nevoie de o conlucrare cu boierimea autohtonă, care forma o „partidă națională” ce se opunea fanarioților. La această etapă, boierii nu numai aprobau formal hrisoavele domnești, ci și negociau anumite privilegii pentru ei[13].

---

[11] MIRON BARNOVSCHI. *“Tocmeala” pentru vecinii mănăstirești și boierești din Moldova*, 12 ianuarie 1628. *Apud* Daniel Barbu. *O arheologie constituțională românească*, *op. cit*.; Miron Costin. *Opere.* București: Ed. P.P. Panaitescu, 1958, p. 92.

[12] ALEXANDRU ILIAȘ. *Iertarea de dări a preoților din Moldova, 8 iulie 1632*. Traducere după originalul slavon publicat în DRH, A, XXI, nr. 146, p. 187-189. *Apud* Daniel Barbu. *O arheologie constituțională românească*, *op. cit.*

[13] Expunerea reformelor lui C. Mavrocordat vezi: D. Dragnev. *Istorie și civilizație medievală și modernă timpurie în Țările Române.* Chișinău, 2012, p. 187-212.

În context vom menționa Marele Hrisov din 7 februarie 1740 al lui Constantin Mavrocordat (a domnit de șase ori în Țara Românească și de patru ori în Moldova), care a fost implementat și în Moldova în perioada domniei acestuia din 1741-1743. Acest document fundamental a fost tradus și în limba franceză, cu titlul de „Constituție", și publicat în revista *Mercure de France*[14]. *Constituția*, cunoscută și comentată în Apus, nu a fost un act de autoritate al Domnului, ci „*rezultatul acordului dintre el și reprezentanții categoriilor privilegiate*"[15].

Acest important act lansa o nouă concepție de guvernare în spiritul „absolutismului luminat": „*purta grija pentru cei mici, pentru păturile nevoiașe, cărora caută să le creeze condiții de viață suportabile, dar prin măsuri realizate cu ajutorul stărilor privilegiate, pe cari le chiamă și aici la sfat și colaborare*"[16].

Marele Hrisov prevedea crearea unei Adunări a tuturor Stărilor care includea „*cincizeci și cinci de fețe bisericești (Mitropolitul, trei episcopi, patru arhierei și 47 de egumeni) și 60 de demnitari, în funcțiune sau foști în slujbe*"[17].

Din cele menționate ne convingem că era vorba de o adunare restrânsă, limita de participare la care erau reprezentanții de frunte ai Stărilor sociale și care contura rândurile boierilor, separându-i pe aceștia de categoriile sociale inferioare ce urmau să plătească birul cu „țara"[18].

Un exemplu elocvent din această perioadă incipientă servește și Adunarea de la Iași din 6/17 aprilie 1749, care „*hotărâseră eliberarea vecinilor (țărani șerbi)*". Hrisovul ce cuprindea hotărârea Adunării era asemănat cu o *Charta Magna*, de „șapte palme în înălțime și de cinci în lățime, căptușită cu meltek (mătăsărie) verde". Hrisovul, confirmat de aproximativ 170 de semnături, din care descifrate au fost: 23 de semnături ale fețelor bisericești, restul fiind boieri de neam cu dregătorii lor, semnături ale unor

---

[14] ȘERBAN PAPACOSTEA. *Marele Hrisov a lui Constantin Mavrocordat din 1741 și reformele din Țara Românească și Moldova*. În: Studii de istorie românească. Brăila, 2009, p. 311-322. Textul hrisovului vezi: C. Istrati. *Condica lui Mavrocordat*. Vol. III. Iași, 2008, p. 511-531.

[15] GHEORGHE I. BRĂTIANU, *op. cit*., p. 106.

[16] *Ibidem*, p. 179.

[17] GHEORGHE I. BRĂTIANU, *op. cit*., p. 179.

[18] G. I. BRĂTIANU. *Două veacuri de la reforma lui Constantin Mavrocordat*. În : Analele Academiei Române, Mem., Secț. Ist., s. a 3-a, XXIX, p. 442-443.

persoane fără indicație de dregătorii, neamuri de mazili sau boiernași, dar sunt observate și o serie de nume care indică obârșie populară fără nicio legătură cu neamul boieresc. Probabil că anume din considerentele amintite acest „proces-verbal" al hotărârii consemnează că „*s-au adunat, la Trei Sfetitele, partea bisericească și boierească și altă obște*"[19].

În ultimele decenii ale sec. al XVIII-lea are loc un proces transformatori cu caracter modern, generat de reformele aceluiași Constantin Mavrocordat, situație care a favorizat pătrunderea ideilor iluministe pe care s-au fundamentat ulterior principiile regimului parlamentar în spiritul liberalismului european. Această perioadă, numită și fanariotă, cunoaște o luptă deschisă între veneticii fanarioți și marea boierime băștinașă, care încearcă să apere cu îndârjire organizarea de stat și obiceiurile moștenite.

Cercetarea unor documente istorice relevă că în vremea domnilor fanarioți reprezentativitatea populară își găsea expresia în activitatea divanului restrâns care lua decizii sub formă de anaforale și hrisoave, iar în cazul unor probleme de importanță majoră se organizau și foruri reprezentative mai numeroase. Convocarea unor asemenea adunări era condiționată nu numai de caracterul problemelor supuse dezbaterilor, ci și de alte circumstanțe.

Drept confirmare a celor menționate de noi servește și următoarea observație făcută de Gheorghe Ghibănescu: „*Voința Domnului întrupată în cutare hrisov era lege numai pentru el, urmașul dacă voia o primea, dacă nu, nu*"[20].

Pentru ca anumite hrisoave să obțină caracterul unor legi perene peste ani, trebuia ca acestea să fie „sobornicești", adică să fie aprobate cu concursul „sfatului obștesc": fețe bisericești, boieri și boiernași. Anume astfel a procedat C. Mavrocordat în anul 1749, soluționând problema eliberării țăranilor de șerbie. În același mod unul din urmașii acestuia, Al.I. Mavrocordat, în anul 1785, printr-un „*Sloboznicesc Hrisov*", a hotărât asupra problemelor ce țineau de daniile de pământ din moșiile răzășești și împărțirile de robi țigani și căsătoriile dintre moldoveni și țigani, adică dintre robi și oameni liberi[21].

---

[19] Ibidem, p. 180-181.
[20] *Apud* GH. I. BRĂTIANU, *op. cit*., p. 201.
[21] *Sloboznicescul Hrisov*. București, 1958.

În conținutul acestui document care reproduce și firmanele anterioare din 1774, 1783 și 1791, se reconfirmă o bună parte din doleanțele Stărilor reprezentative din ambele principate de reglementare a relațiilor acestora cu Poarta prin acte cu caracter internațional[22].

Sub influența liberalismului francez, la începutul sec. al XIX-lea, în Moldova încep a fi promovate idei moderne cu privire la organizarea constituțională și de stat, care se conturează în așa-numita „Scrisoare anonimă" din 1804. Fiind opera de creație a micii boierimi, acest demers era direcționat împotriva domnului și a marilor boieri care dețineau toate privilegiile. După o analiză minuțioasă a acestei scrisori, A.D. Xenopol constată că textul acesteia conținea propuneri și cereri de reformă, sub amenințarea de răscoală. În viziunea autorului „Scrisoarea anonimă" a anticipat reforma solicitată prin proiectul de constituție al cărbunarilor[23].

„Regulamentul privind organizarea regiunii Basarabia"[24], în alte surse – „Așezământul privind înființarea regiunii Basarabia",[25] prevedea crearea unui organ reprezentativ - Sfatul Suprem (în unele izvoare se regăsește sub titlul de Consiliu[26]). Din punct de vedere organizatoric, Sfatul Suprem („*Verhovnâi Soviet*") era format din 11 membri: un președinte, patru membri ai guvernului provincial (guvernatorul civil, viceguvernatorul, președintele Tribunalului penal și președintele Tribunalului civil) și șase deputați, aleși de nobilime pe un termen de trei ani, cu condiția confirmării lor de către guvernatorul general. Printre deputați trebuia să fie și mareșalul provincial al nobilimii. Prezenta componență a Sfatului Suprem asigura preponderența membrilor aleși asupra celor de drept.

Ulterior, odată regulamentul abrogat, Basarabia a fost privată de orice privilegiu și doar în anul 1917, în teritoriul de azi al Republicii Moldova a început o nouă etapă în istoria democrației parlamentare. Desigur, ca și în

---

[22] A se vedea textele la GH. PETRESCU, D. A. ȘI D. C. STURDZA. *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, I, p. 252.

[23] A. D. XENOPOL. *Primul proiect de Constituție al Moldovei*, p. 157.

[24] În traducerea de epocă acest act normativ este cunoscut în istoriografie sub denumirea „Așezământul obrazovaniei oblastei Basarabiei". A se vedea D. Poștarencu. *Regulamentul privind organizarea Basarabiei*. În: Tratatul de Pace de la București din 1812, 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus. Materialele Conferinței Internaționale, Chișinău, 26-28 aprilie 2012. Pontos, 2012, p. 83-108.

[25] I. VARTA, *op. cit*., p. 12.

[26] V. TOMULEȚ, *op. cit*., vol. I, p. 370.

orice alt stat, crearea unui Parlament nu era soluția la toate problemele cu care se confrunta Basarabia la acea perioadă, dar a fost un pas important și necesar pentru rezolvarea acestora.

Desigur că această operă de construcție statală urma să se alinieze principiilor tradiționale ale constituționalismului european. Unul dintre aceste principii fundamentale este cel al suveranității naționale. Acest principiu, care formează temelia parlamentarismului contemporan, din punct de vedere normativ, este formulat în istorica Declarație franceză a drepturilor omului și cetățeanului, care proclama: „*Principiul oricărei suveranități reșade esențialmente în națiune. Nici un corp, nici un individ nu poate exercita vreo autoritate care nu emană expres de la această sursă*".[27] În conformitate cu acest principiu, voința poporului constituie baza puterii de stat. Această voință trebuie să fie exprimată prin alegeri oneste care urmează să aibă loc periodic, prin sufragiu universal, egal și prin vot secret sau după o procedură echivalentă care să asigure libertatea votului. Indiscutabil, acest principiu a fost piatra de temelie în procesul de organizare statală a Basarabiei în perioada anilor 1918-1919. De exemplu, în Partea declarativă a proiectului Constituției Republicii Democratice Moldovenești, elaborat de Comisia constituțională a Sfatului Țării, după adoptarea Declarației de Unire din 27 martie,[28] se menționa că „*proclamarea Basarabiei, ca republică moldovenească independentă, … trezea în populație sentimentul suveranității naționale, scotea pe primul plan voința lui suverană ca unicul izvor și unicul centru al întregii vieți politice a țării*".

Drept argument în sprijinul prezentei ipoteze servește și Declarația Sfatului Țării din 2 decembrie 1917, prin care Basarabia era proclamată Republică Democratică Moldovenească, în al cărei conținut se menționa că, până la convocarea „*adunării poporane a Republicii Moldovenești*", aceasta urma să fie aleasă de tot poporul, prin „*glăsuirea de-a dreptul, deopotrivă și tăinuită*", conform sistemului electoral al reprezentării proporționale. Din conținutul Declarației rezultă că Sfatului Țării i se încredința un mandat provizoriu, acesta fiind obligat să „*convoace în timpul cel mai*

---

[27] *Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран*. Москва: Юридическая литература, 1984, p. 208.

[28] Apud V. POPOVSCHI, Biroul de organizare al Sfatului Țării. Republica Democratică Moldovenească. Editura Academiei Române – Editura Istros, București – Brăila, 2017, p. 249.

scurt adunarea poporană …", aleasă prin vot direct, egal și secret.[29] Acest angajament al Sfatului Țării este consacrat și în Declarația din 24 ianuarie 1918, care proclama independența Republicii Moldovenești, prin care acesta era obligat să „*cheme cât mai degrabă adunarea poporană pe temeiul glăsuirii obștești, care va hotărî desăvârșit rânduiala lăuntrică în țară și legăturile ei de unire cu alte țări ...*". În ședința Sfatului Țării din 29 ianuarie 1918, I. Inculeț, președintele acestuia, informa deputații că „*în zilele apropiate în parlament va fi prezentat pentru examinare proiectul legii cu privire la Adunarea constituantă a Republicii noastre Moldovenești*".[30]

Praporgicul Teofil Cotoros, reprezentant al Comitetului executiv al Sovietului de deputați ai ostașilor și muncitorilor din Basarabia, în ședința de inaugurare a Sfatului Țării, saluta convocarea acestui organ, „adevărat stăpân" al Basarabiei. În opinia acestuia, doar poporul poate conduce țara, și nicidecum un grup de persoane iresponsabile.[31]

Ulterior, Sfatul Țării a supus dezbaterilor proiectul de lege cu privire la alegerile în Adunarea populară a Republicii Moldovenești. În ședința din 12 februarie 1918, Ion Inculeț a atenționat plenul Sfatului: dacă „*vom reuși să organizăm corect convocarea Adunării noastre Constituante, atunci Sfatul Țării va găsi în asta îndreptățirea sa istorică și îi vor fi iertate toate greșelile sale. Trebuie să fim foarte atenți față de acest proiect (cu privire la alegeri - n.n.) și de realizarea legii în viață*".[32] În conformitate cu acest Regulament, membrii organului reprezentativ urmau să fie aleși prin vot universal, egal, direct și secret, mandatele fiind repartizate conform sistemului electoral al reprezentării proporționale.[33]

Un act fundamental, considerat primul document istoric care a instituit reglementări cu privire la „*modul de administrare a Basarabiei autonome*",

---

[29] Declarația Sfatului Țării din 2 decembrie, 2017. Cuvânt moldovenesc, nr. 110, din 6 decembrie 2017. Apud Unirea Basarabiei cu România 1917-1918. Documente, *op. cit*., p. 117-119.

[30] *Протокол заседания Сфатул Цэрий от 29-го января 1918 года № 39*, p. 307. *Sfatul Țării: Documente*, vol. I, op. cit., p. 355-362.

[31] *Протокол заседания Сфатул Цэрий от 21-го ноября 1917 года № 1б* p. 106. *Sfatul Țării: Documente*, vol. I, op. cit., p. 102-123.

[32] *Протокол заседания Сфатул Цэрий от 12-го февраля 1918 года № 45*, p. 307. *Sfatul Țării: Documente*, vol. I, op. cit., p. 402-405.

[33] Положение о выборах в Народное Собрание Молдавской Республики. *Sfatul Țării: Documente*, vol. I, op. cit., p. 485-502.

dar și a autorităților supreme din cadrul republicii, conform principiilor parlamentarismului este Regulamentul organizării ocârmuirii (administrării) Basarabiei*.[34] Regulamentul stabilește asemenea unei veritabile constituții chiar în art. 1 că „*Până la convocarea Adunării populare basarabene, puterea supremă în Basarabia aparține organului ținutal Sfatului Țării*". În conformitate cu acest Regulament, Sfatul Țării (căruia i se încredința „puterea înaltă", incluzând și cea de legiferare) era definit ca cel mai înalt așezământ de ocârmuire până la chemarea adunării poporane basarabene. Asigurând aplicarea principiului separației puterilor, Regulamentul (pct. 3) consacra că „*Toată puterea executivă din Basarabia aparține Consiliului Directorilor Generali, care activează pe baza regulamentelor și instrucțiunilor întărite de Sfatul Țării*" și organul împlinitor (executiv) al Sfatului Țării, care era „răspunzător pentru treburile și măsurile sale" în fața Sfatului Țării.[35] Regulamentul mai conținea norme dedicate Prezidiului Sfatului Țării, principiilor de organizare și activitate a Consiliului Directorilor Generali, structurii și sarcinilor altor organe guvernamentale.

Ținând cont de faptul că Regulamentul cu privire la administrarea Basarabiei a fost un act care a reglementat cele mai importante relații sociale din Republica Democratică Moldovenească de la sfârșitul anului 1917 până la începutul anului 1918, acest document poate fi considerat ca o constituție provizorie, deși recunoaștem că nu întrunește totalmente caracteristicile acesteia. Cu atât mai mult că înșiși membrii Sfatului apreciau ca atare acest act. De exemplu, într-o luare de cuvânt în ședința Sfatului Țării, Vladimir Cristi, fost deputat, iar ulterior Director general al Internelor, făcând trimitere la acest Regulament, folosește expresia „Constituția tinerei Republici".[36]

---

* Ținând cont de faptul că Regulamentul cu privire la administrarea Basarabiei a fost actul care a reglementat cele mai importante relații sociale din Republica Democratică Moldovenească de la sfârșitul anului 1917 până la începutul anului 1918, acest document poate fi considerat ca o constituție provizorie, deși recunoaștem că nu întrunește totalmente caracteristicile acesteia.

[34] Proiectul organizării ocârmuirii Basarabiei. Cuvânt moldovenesc, nr. 109 din 3 decembrie 1917. Apud Unirea Basarabiei cu România 1917-1918. Documente, op. cit., p. 116-117.

[35] Proiectul organizării ocârmuirii Basarabiei. Cuvânt moldovenesc, nr. 109 din 3 decembrie 1917. Apud Unirea Basarabiei cu România 1917-1918. *Documente cit*., p. 116-117.

[36] *Протокол заседания Сфатул Цэрий от 13-го января 1918 года № 30*, p. 309. *Sfatul Țării: Documente*, vol. I, op. cit., p. 309.

Prin Declarația Sfatului Țării din 24 ianuarie 1918, parlamentul basarabean punea în fața Adunării Constituante, care urma să fie convocată „în cel mai scurt timp", sarcina adoptării Constituției.[37] Dovadă a intenției guvernării de a iniția elaborarea Constituției servesc și discursurile pronunțate în cadrul ședințelor Sfatului. De exemplu, în ședința din 24 ianuarie 1918, D. Ciugureanu, având calitatea de prim-ministru al Republicii Democratice Moldovenești, vorbește despre „*necesitatea elaborării Constituției și a altor legi, a căror lipsă se face foarte resimțită*".[38]

Un proiect de constituție a Republicii Democratice Moldovenești a fost elaborat de Societatea juridică moldovenească în perioada lunilor februarie-martie 1918, fiind publicat și în presă[39] pentru discuții publice, care, însă, nu au mai avut loc. Cel de-al doilea proiect de Constituție a fost elaborat de Comisia constituțională a Sfatului Țării, după adoptarea Declarației de Unire din 27 martie, activitatea acesteia începând la 11 mai 1918.[40]

În teoria parlamentarismului, organele reprezentative, înzestrate cu atribuții legislative, sunt colegiale și iau decizii numai în cadrul unor ședințe cu participarea tuturor ori a majorității prestabilite de membri. În scopul unei bune asigurări a activității acestui organ reprezentativ, a fost necesar ca în cadrul lui să fie create niște organisme mai restrânse, constituite din membrii parlamentului, reprezentând organizarea internă a parlamentului, care presupunea „*existența unor organisme colegiale, care, având aceeași concepție politică sau orientări înrudite, se reunesc voluntar pentru eficiența acțiunii politice*".[41]

O structură internă specifică parlamentarismului în perioada respectivă a avut și Sfatul Țării, fapt care i-a permis să respecte normele tehnicii

---

[37] *Протокол заседания Сфатул Цэрий от 23-го января 1918 года № 30*, p. 307. *Sfatul Țării: Documente*, vol. I, op. cit., p. 342-346.

[38] *Протокол Заседания Сфатул Цэрий от 23-го января 1918 года № 30. Sfatul Țării: Documente*, vol. I, *op. cit*., p. 342-346.

[39] A se vedea ziarul *România Mare*, Chișinău, 1918, 14, 15, 18, 20, 21, 22, 23, 25 și 28 martie, *apud* V. POPOVSCHI. *Reflecții asupra unui proiect de constituție a Republicii Democratice Moldovenești*, *op. cit.*

[40] Apud V. POPOVSCHI, Biroul de organizare al Sfatului Țării. Republica Democratică Moldovenească. Editura Academiei Române – Editura Istros, București – Brăila, 2017, p. 249.

[41] M. BĂDESCU, *Drept constituțional și instituții politice*, București, Lumina Lex, 2001, p. 282.

legislative în procesul de elaborare și adoptare a actelor. Astfel, chiar a doua zi după deschiderea lucrărilor sale, Sfatul Țării își constituie Biroul provizoriu. În conformitate cu Proiectul organizării ocârmuirii Basarabiei, Biroul era format din: un președinte, doi vicepreședinți și cinci secretari.[42]

În aceeași ședință a fost discutat și subiectul referitor la comisiile de lucru ale Sfatului Țării. Drept rezultat al dezbaterilor, plenul a hotărât că, la lucrările comisiilor, în afară de membrii aleși, pot participa și alți deputați cu drept de vot consultativ. La fel, comisiilor li se acordă dreptul de a implica experți.[43] Din conținutul proceselor-verbale ale Sfatului Țării, constatăm că alegerea comisiilor avea loc treptat. De exemplu, Comisia militară și cea de alimentare au fost formate în ședința din 23 noiembrie 1917.[44]

Treptat are loc și cristalizarea grupurilor (fracțiunilor) parlamentare: două grupuri principale rivale – grupul moldovenesc și fracțiunea țărănească, pe lângă care existau și fracțiunile reprezentanților minoritari (ucraineni, evrei, bulgari, găgăuzi, greci, polonezi, armeni).[45] Suntem convinși că fracțiunile parlamentare participau nemijlocit la procesul legislativ prin examinarea tuturor proiectelor supuse dezbaterilor în ședințele plenare ale Sfatului. În calitate de argument servește alocuțiunea deputatului Țâganco, în care acesta atrăgea atenția asupra unor nereguli, semnalate și anterior, când unele proiecte de legi nu erau transmise fracțiunilor pentru examinare minuțioasă, ci prezentate direct Parlamentului.[46]

În acest context, principiile parlamentarismului se regăsesc doar în statele în care puterea public se bazează pe ideea de unitate și separare a puterilor. Paternitatea conjugării teoriilor separației puterilor în stat este atribuită filozofului englez John Locke, care a formulat pentru prima dată

---

[42] Проект Положения об административном управлении Бессарабии. *Sfatul Țării: Documente*, vol. I, op. cit., p. 143-146.

[43] Протокол заседания Сфатул Цэрий от 22-го ноября 1917 года № 2. *Sfatul Țării: Documente*, vol. I, Chișinău, Știința, 2016, p. 124-126.

[44] Протокол заседания Сфатул Цэрий от 23-го ноября 1917 года № 3. *Sfatul Țării: Documente*, vol. I, Chișinău, Știința, 2016, p.127-137.

[45] A. CHIRIAC, Membrii Sfatului Țării. 1917-1918. Dicționar. Editura Fundației Culturale Române, București, 2001, p. 21.

[46] Протокол заседания Сфатул Цэрий от 29-го января 1918 года № 2. *Sfatul Țării: Documente*, vol. I, Chișinău, Știința, 2016, p. 355-362.

doctrina modernă a separației puterilor în stat.[47] Inspirat de concepțiile lui John Locke, marele filozof francez Charles de Secondot baron de Montesquieu a dat o apreciere nouă și a argumentat teoria separației puterilor în stat. Odată presupusă necesitatea existenței în cadrul oricărui stat a trei puteri distinctive: legislativă, executivă și judiciară, el susținea că, pentru a preveni abuzurile între puteri, trebuie creat un sistem de balanțe, astfel încât „măsurii" să i se opună „contramăsura" fiecăreia dintre „puteri".

„*Totul ar fi pierdut,* scria Montesquieu, *dacă unul și același om sau același corp de fruntași, fie ei ai nobililor, fie ei ai poporului, exercită toate aceste trei puteri: pe cea de a face legi, pe cea de a duce la îndeplinire hotărârile obștești și pe cea de a judeca infracțiunile sau litigiile dintre particulari*"[48].

Ulterior, teoria separației puterilor în stat a fost pusă la baza Constituției SUA din 1787 și a Declarației franceze a drepturilor omului și ale cetățeanului din 1789, care în art. 16 consacră că statul care nu asigură separația puterilor în stat nu are constituție.

În calitate de imperativ al democratizării vieții politice, garanție a libertății sociale și a securității persoanelor în raporturile cu autoritățile statale, unul din actele fundamentale, adoptat de Sfatul Țării - Regulamentul organizării ocârmuirii Basarabiei, prevedea crearea a două autorități distincte: Sfatul Țării (căruia i se încredința „puterea înaltă", incluzând și cea de legiferare) – cel mai înalt așezământ de ocârmuire până la chemarea adunării poporane basarabene și organul împlinitor (executiv) al Sfatului Țării – Sfatul Directorilor generali, care era „*răspunzător pentru treburile și măsurile sale*" în fața Sfatului Țării.[49]

În istorica Declarație din 2 decembrie 1917, Sfatul Țării, format din „împuterniciții tuturor organizațiilor democrației revoluționare ale deosebitelor noroade și din împuterniciții zemstvelor și târgurilor", *era recunoscut ca „cea mai înaltă ocârmuire a Republicii Democratice Moldovenești*".[50]

---

[47] Локк Д., *Избранные философские произведения*, Т. 2, Москва, 1960; Locke J., Essai sur la pouvoir civile, Paris, 1952.

[48] MONTESQUIEU Ch. L., *Despre spiritul legilor*, vol. I, Bucureşti, 1964, p. 196.

[49] Proiectul organizării ocârmuirii Basarabiei. Cuvânt moldovenesc, nr. 109 din 3 decembrie 1917. Apud Unirea Basarabiei cu România 1917-1918. *Documente cit*., p. 116-117.

[50] Declarația Sfatului Țării din 2 decembrie, 2017. Cuvânt moldovenesc, nr. 110, 6 decembrie 2017. Apud Unirea Basarabiei cu România 1917-1918. *Documente cit*., p. 117-119.

În procesul de formare, subordonare și asigurare a răspunderii autorității de supraveghere a aplicării legii, trebuie să se asigure ca acesta să respecte cu strictețe litera și spiritul legii. Acest fapt semnifică, pe de o parte, un anumit grad de autonomie în ceea ce privește organul executiv suprem, iar pe de altă parte, subordonarea organului legislativ provizoriu (în viitor - parlamentului ales), precum și responsabilitatea pentru legalitatea acțiunilor acestuia în fața instanțelor judecătorești.

În conformitate cu Regulamentul organizării ocârmuirii Basarabiei, Sfatul Directorilor generali era *„răspunzător pentru treburile și măsurile sale numai înaintea Sfatului Țării"*. Acesta dispunea de toată puterea executivă și își desfășura activitatea în *„temeiul zacoanelor și poveților date și întărite de Sfatul Țării*". La fel și Declarația Sfatului Țării din 2 decembrie încredința puterea executivă Sfatului Directorilor generali, ai cărui membri erau responsabili doar în fața Sfatului Țării.

Separația puterilor era prevăzută și în proiectul de constituție al Basarabiei autonome, elaborat de comisia constituțională a Sfatului Țării. Astfel, puterea legislativă a provinciei autonome Basarabia era atribuită organului ei suprem, Sfatul Țării, care consta din deputați aleși pe baza votului universal, fără diferență de sex, direct, egal și proporțional. Conform proiectului, toate legile și dispozițiile Sfatul Țării urmau să fie realizate printr-un organ special executiv - Consiliul Directorilor. Puterea judecătorească a Basarabiei urma să fie realizată, în virtutea legii, de judecători de pace, de congresele judecătorilor de pace, de tribunale, de Camera de judecată și de Senatul de Casație cu sediul la Chișinău. Instituțiile și persoanele, care exercitau puterea judecătorească, se supuneau exclusiv puterii judecătorești locale. Instituțiile și persoanele, care îndeplinesc funcții administrative nu puteau exercita „însărcinări cu caracter judecătoresc".

Acest principiu se regăsește și în proiectul Constituției Republicii Naționale Moldovenești, elaborat de Societatea juridică moldovenească. Astfel, puterea legislativă în Republica Democratică Moldovenească aparținea *„organului înalt Sfatul Țării, alcătuit din membri aleși pe un timp de 4 ani*". Puterea executivă era încredințată președintelui Republicii Democratice Moldovenești, care era și președinte al Sfatului Țării și care deținea *„puterea împlinitoare a republicii*" și Consiliul miniștrilor. Instanțele judecătorești nu puteau fi puse *„sub supunerea altei puteri*", decât a celei judecătorești, iar persoanele care exercitau puterea administrativă a statului nu puteau fi însărcinate cu putere judecătorească.

Un alt principiu al parlamentarismului este cel al respectării drepturilor și libertăților fundamentale. Procesul de conturare a drepturilor omului, independent de statutul social și politic al individului, a avut loc treptat, fiind un merit al diferiților filozofi, dar și al legiuitorilor din diferite etape istorice. Documentul care a relevant, într-o formă modern, aspectul normativ al conceptului de drepturi și libertăți ale omului a fost *Declarația drepturilor omului și cetățeanului*, adoptată în perioada Revoluției franceze la 26 august 1789.[51] Spre deosebire de alte acte similare cunoscute de civilizație până la acest eveniment, Declarația evoca două lucruri noi pe care le identificăm chiar în art. 2. În primul rând, se consacra că omul, ca individ, dispune de „*drepturi naturale inalienabile și sacre*", pe primul plan fiind libertatea, egalitatea semnificând accesul tuturor la libertate. În al doilea rând, Declarația dispunea că „*scopul oricărei asocieri politice este de a păstra drepturile naturale și imprescriptibile ale omului*".

Cunoscute și de predecesorii noștri, aceste postulate au fost preluate drept linii directoare în procesul de nouă organizare a vieții sociale din Basarabia. De exemplu, în programul său, Partidul Național Moldovenesc se angaja să susțină „în tot chipul pe cei care luptă pentru așezarea temeinică a slobozeniilor cetățenești…".[52]

În cadrul primei ședințe a Sfatului Țării, I. Inculeț, președintele proaspăt desemnat, pe lângă alte sarcini expuse de el la prezentarea programului de activitate a Sfatului, considera că a sosit momentul ca „*tot pământul și toată libertatea trebuie să fie date poporului muncitor*". În opinia sa, „*garantând libertatea cuvântului, a persoanei, conștiinței, întrunirilor, a domiciliului*", Sfatul Țării trebuie să inițieze toate acțiunile pentru „*apărarea acestor bunuri adevărate ale vieții cetățenești*".[53]

În Declarația Sfatului Țării (2 decembrie 1917), printre alte sarcini pe care și le asuma acest organ reprezentativ, se obliga să apere „*toate slobozeniile … precum: slobozenia cuvântului, tiparului, credinței, cugetului, unirilor, adunărilor și grevelor, să chezășluiască neatingerea persoanei și a locuinței și să așeze judecată dreaptă pentru tot norodul*".

---

[51] *Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран*, Москва, Юридическая литература, 1984, с. 234-236.

[52] Basarabia în actul Marii Uniri de la 1918, Î.E.P. Știința, Chișinău, 2017, p. 18.

[53] *Ibidem*, op. cit., p. 36.

Sfatul abroga pedeapsa capitală „*pentru totdeauna pe pământul Republicii Moldovenești*" și consacra drepturi „*deopotrivă pentru toate noroadele ce trăiesc pe pământul Republicii Moldovenești*".[54]

Această intenție a Sfatului a vociferate-o și P. N. Halippa, care, în prima ședință a parlamentului basarabean, menționa ideea de a activa în Sfatul Țării pentru „*pricopsirea tuturor națiunilor din Basarabia cari și ele au dreptul să trăiască în cuprinsul ei primitor*".[55]

În proiectul Constituției Basarabiei Autonome, elaborat de comisia constituțională a Sfatului Țării (cap. X. Despre cetățenii Basarabiei și drepturile lor), erau stipulate: drepturile politice ale tuturor cetățenilor născuți în Basarabia, care au locuit pe teritoriul ei ultimii cinci ani înainte de 27 martie 1918; egalitatea în fața legii; dreptul naționalităților care locuiau în Basarabia, la drepturi egale, la dezvoltarea culturii și limbii; libertatea personală; dreptul de a nu fi privat de drepturi și supus pedepsei altfel, decât în virtutea legii, inviolabilitatea locuinței; secretul corespondenței prin poștă; dreptul de a nu fi privat de proprietate altfel, decât pentru utilitate publică în cazuri și în moduri stabilite de lege și cu condițiunea recompensei prealabile și juste; libertatea conștiinței și a confesiunii; dreptul la exprimare liberă „*prin cuvânt, prin scris, prin presă și prin arta grafică*"; dreptul la întruniri „*fără vreo autorizare prealabilă, pașnic, fără arme, atât în locuințe, cât și sub cerul deschis*"; dreptul la înființarea unor societăți sau asociații cu „*condițiunea, ca să nu fie nimic ilegal în scopurile acestor societăți sau în mijloacele pe care le întrebuințează*". În proiect se mai prevedea abrogarea pentru totdeauna a pedepsei cu moartea, precum și a pedepselor corporale.

Un alt principiu care, în viziunea noastră, trebuie să se regăsească în cele ale parlamentarismului, este pluripartitismul. Acest principiu este important pentru parlamentarism, deoarece doar prezența pluralismului politic și ideologic, libertății cuvântului și a presei, inclusiv a pluralității de poziții și puncte de vedere, este posibil să se ia în considerare interesele întregii societăți. Principiul nominalizat este demonstrat prin prezența în cadrul Sfatului Țării, a reprezentanților mai multor partide politice, cum

[54] Declarația Sfatului Țării privind crearea Republicii Democratice Moldovenești, Basarabia în actul Marii Uniri de la 1918, op. cit., p.40.

[55] *Ibidem*, p. 78.

ar fi: Partidul Național Moldovenesc, Partidul Popular Democrat, Partidul Popular Socialist, Partidul Socialist Revoluționar.[56]

Ca un fir roșu, principiile parlamentarismului, menționate anterior, erau bazate pe legalitate. Acest principiu implica respectarea întocmai și constantă a Constituției și a legilor, fapt ce era esențial pentru punerea în aplicare completă și judicioasă a parlamentarismului. În programul de activitate a Sfatului Țării, prezentat în cadrul primei lui ședințe, președintele acestuia, I. Inculeț, menționa că „*Asupra Sfatului Țării cade obligațiunea sfântă de a îndruma viața țării în matca legilor, fiindcă nu poate fi ordine fără respectarea legilor*".[57]

În concluzie, principiile parlamentarismului, cunoscute și aplicate în Europa la sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea, au constituit fundamentul organizării de stat a Basarabiei în perioada anilor 1918-1919. În același timp, atenționăm că faptele istorice, instituțiile publice, partidele politice și organizațiile obștești trebuie să fie evaluate, ținând cont de rezultatele reale ale activităților lor, adică ceea de ce au fost apți să facă pentru propriul popor, și nu ceea ce nu au reușit. În acest caz este inadmisibilă extrapolarea evenimentelor anterioare la cele curente, precum și conceperi, simpatii politice sau personale moderne, antipatii sau chiar intenții. Oportună ar fi abordarea acestor evenimente, acțiuni și acte în contextul condițiilor istorice concrete, ținând cont de întreaga gamă a factorilor procesului istoric.

Într-adevăr, Sfatul Țării nici pe departe nu a reușit să pună în aplicare toate doleanțele, să realizeze principiile parlamentarismului consacrate în actele emise. Prea dificile au fost condițiile obiective și cele subiective. Nu întru totul a fost în măsura posibilităților misiunea de a forma un nou stat. Dar tocmai Sfatului Țării îi aparține onoarea de a fi un organism politic care și-a asumat, la începutul secolului al XIX-lea, transformarea radicală a societății și organizarea acesteia în conformitate cu principiile clasice ale constituționalismului european.

Sursa: „Romania e Italia, La cultura della memoria condivisadegliultimi cento anni". Roma, Aracneeditrice, 2018, p. 565-586. ISBN 978-88-255-1923-5.

[56] Basarabia în actul Marii Uniri de la 1918, op. cit., p. 30.
[57] *Ibidem*, p. 36.

CONSTITUTIONAL JUSTICE IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Ion GUCEAC

Introduction

Constitution is fundamental law, which has supremacy over other laws. This aspect is determined by the fact that the Constitution forms the mechanism of state structure and legal basis of the state, proclaims fundamental rights/freedoms of person and citizen, and ensures the legal guarantees of their implementation. Based on this undeniable reality, the Constitution of the Republic of Moldova proclaims the supremacy of law, while declaring the Constitution a supreme law of society and state. Any law or legal act conflicting with provisions of the Constitution is invalid (Article 7 of the Constitution of the Republic of Moldova).

To ensure that the supremacy of the Constitution shall not be just a constitutional principle, it requires an arrangement of conditions for the introduction of special guarantees, which would enable the manifest of the Constitution as law with supreme legal force. A system of penalties (in case of violating the constitutional norms by one of established powers) shall find its place within this system of guarantees.

It is widely recognized that monitoring the constitutionality of laws is the most reliable guarantee for the supremacy of the Constitution.

As a rule, the need to introduce the constitutional review is confirmed by the following arguments: the legislator is prone to mistakes, the Constitution contains gaps, and the absence of legal constitutional review forms conditions for legal instability, in addition to other arguments.

Upon the declaration of independence in the Republic of Moldova, the country put an end to the monopoly of the Communist Party, introduced various forms of property, and proclaimed the principles of national sovereignty, separation of powers, political pluralism, independence of judicial power, and other democratic freedoms. These changes took place in the context of applying the basic principles of European constitutionalism. Law-bound state, civil peace, democracy, human dignity, human rights and freedoms, free development of person, justice, and

political pluralism were recognized as the highest values of the state. Thus, prerequisites for measures ensuring the supremacy of the Constitution (control over the constitutionality of laws) have appeared. In general, the introduction of control over constitutionality of laws can be defined as a necessary condition for building the law-bound state in the Republic of Moldova. Later on, the Constitutional Court of the Republic of Moldova played an important role in keeping the balance between main branches of government and ensuring the constitutionality of laws.

Given the recent events in our state and the ways that the Constitutional Court has used to fully or partially implement its mission, we believe that this institution (fundamental for any law-bound state) is subject to some changes, to ensure better definition of its role and avoid any doubts about authorities, training, and the morality of constitutional judges. The Constitutional Court cannot provide „magical" decisions all the time; by decision-making, the court cannot be turned into a panacea for all conflicts between public authorities. To avoid conflicts, which often prevent the uninterrupted functioning of public authorities, it would be better to base the reformation of the Constitutional Court upon prior negative experiences of this institution's activities.

1. Motives for Introduction and Key Dilemmas of Control over Legal Norms

Defining the concept of control over constitutionality and its regulation in Moldova's laws is a complex process, both in theory and in practice.

The state of affairs in this area is mostly determined by the specific development of national constitutionalism[1].

Constitutional control in Republic of Moldova was applied for the first time in 1918-1940, when the right-bank part of Moldova (Bessarabia) was part of the Romanian Principality. Thus, the Romanian Constitution of 1923 and 1938 authorized the Court of Cassation for verifying the constitutionality of laws, declaring the norms conflicting with the Constitution inapplicable.

[1] I. Guceac, *Constituția la răscruce de mileniu, Ediția a II-a revăzută și adăugită*, Bucureşti, Editura Academiei Române 2016.

Socialist constitutions, which were applied in the Republic of Moldova prior to the declaration of independence, granted the Supreme Council (Parliament) a status of the highest public authority with subordination of all other state bodies.

In this view, control over constitutionality of laws was within the competence of the Supreme Council. The very idea of establishing a special body exercising control over the constitutionality of laws adopted by a „supreme public authority" was missing. Thus, the Constitution of the Moldavian Soviet Socialist Republic of 1978 (Article 107, Part 4) referred the monitoring of compliance with the Constitution to powers of Presidium of Supreme Council of the Moldavian Soviet Socialist Republic (Moldavian SSR)[2].

Following the revision of the 1978 Constitution, the Constitutional Review Committee (elected by legislative body) was established, including a Chairperson, Vice Chairperson, and five Committee members. Experts „in the field of politics and law" could be candidates. Members of the Constitutional Review Committee were elected for 10 years. The Committee was entitled to a preliminary and subsequent review of laws and other normative acts on the initiative of Parliament, President of Republic, Chairperson of the Parliament, Parliamentary Committees, Government, Supreme Court, and Attorney of Moldova. However, during the validity of the 1978 Constitution, the Committee was not established, as the Supreme Council of MSSR had not approved this initiative, while analyzing the draft law on constitutional review in the first reading.

The Declaration on Sovereignty of Moldova, adopted by the Parliament on June 23, 1990, established the full authority of the Republic on all issues of state and public life, as well as the supremacy of the Constitution and laws throughout the territory of Moldova. As a result, laws and other normative acts of the USSR were allowed for use only upon their ratification by the Parliament of the Republic. The effect of previously adopted acts, which conflicted with the sovereignty of Moldova, was suspended.

Equal legal opportunities on involvement in the administration of state and public affairs were guaranteed to all citizens, political parties,

---

[2] Constitution of Moldovan SSR of April 15, 1978, https://ru.wikipedia.org/wiki/Конститушия_Молдавской_ССР_ (1978) (accessed: March 20, 2018).

public organizations, mass movements, and religious organizations and operated according to provisions of the Constitution. The Declaration noted that the separation of legislative, executive, and judicial power is a basic operating principle of Moldova as a democratic, law-bound state.

In the Declaration of Independence, adopted by the Parliament of the Republic of Moldova on August 27, 1991, Moldova was proclaimed a sovereign, independent, and democratic state, which could freely-without outside interference- resolve its present and future issues according to the ideals and sacred aspirations of people, in historical and ethnic spaces of national formation. The Parliament has also ruled to apply throughout the territory only the Constitution, laws, and other normative acts adopted by legally established bodies of Moldova.

In its essence, constitutional justice implies that institutionalization shall be ensured in the manner assumed directly by the Constitution, which states that basic rules for arrangement and functioning of constitutional courts shall be assumed by norms at the constitutional level.

Thus, the European model of constitutional review was taken as a basis for preparing a draft of a new constitution and consolidated in the Constitution of the Republic of Moldova, which was adopted on July 29, 1994[3].

The legal basis for the Constitutional Court of the Republic of Moldova is contained in provisions of the Constitution, Section 5 (Articles 134-140) and in some other articles of Fundamental Law. Thus, Article 62 of Constitution states that the Constitutional Court, by proposal of the Central Election Commission, decides on recognizing or not recognizing (in the case of election law violation) the deputies' mandates. Article 141 (assuming the right to initiate the revision of Constitution) states that drafts of constitutional laws shall be submitted to Parliament only with the opinion of the Constitutional Court adopted by at least four judges.

According to final and transitional provisions (Section 7, Article 5), the Constitutional Court had to be established within six months since the Constitution has come into force. However, the first staff of the Con-

[3] Constitution Moldova dated July 29, 1994. Monitorul Oficial No. 1 of August 12, 1994.

stitutional Court was formed on February 23, 1995 upon the adoption of the Law on Constitutional Court on December 13, 1994[4]. Judges of the Constitutional Court took office starting June 16, 1995, when the Code of Constitutional Jurisdiction was adopted[5].

2. Legislative Stability of Legal Norm Controlling Body

Even though it had no experience of exercising the constitutional review, the Republic of Moldova had to resort to a gradual revision of constitutional legislation. At that, the republic's „political atmosphere" played an important role, as did the resolutions and opinions of the Venice Commission, given the experience of foreign colleagues, recommendations of scientific-practical conferences, etc.

In a year, the Parliament of the Republic of Moldova made its first amendments to the Law on Constitutional Court (Article 25) and Code of Constitutional Jurisdiction (Part 1, Article 38)[6]. Due to these amendments, the list of subjects entitled to appeal to the Constitutional Court was added by the National Assembly of Gagauzia (Gagauz Yeri). The National Assembly of Gagauzia gained the right to appeal to the Constitutional Court upon verifying the constitutionality of laws, regulations, and resolutions of the Parliament; decrees of the President, decrees, ordinances, and orders of the Government; and international treaties involving the Republic of Moldova, which limited the powers of Gagauzia[7]. In 1998, the Parliament of the Republic of Moldova amended the Law on the Constitu-

---

[4] Law No. 317 of December 13, 1994 on Constitutional Court. Monitorul Oficial No. 008 of February 07, 1995.

[5] Law No. 502 of June 16, 1995. Code of Constitutional Jurisdiction. Monitorul Oficial No. 053 of September 28, 1995.

[6] Law No. 917-XIII of July 11, 1996 on amendments to Law on Constitutional Court and Code of Constitutional Jurisdiction Monitorul Oficial al R. Moldova No. 54-55/513 of August 15, 1996.

[7] Gagauzia (Gagauz Yeri) is autonomous territorial unit with special status, as form of Gagauz self-determination, forming an integral part of Moldova, which independently (within its competence) solves political, economic, and cultural issues on behalf of the entire population. Administration in Gagauzia is ensured on the basis of Moldovan Constitution, other laws of Moldova, which do not conflict with them, Code of Gagauzia, and normative acts of National Assembly (Halk Toplusu) of Gagauzia.

tional Court (Article 25) and Code of Constitutional Jurisdiction (Part 1, Article 38) again. At that, the right to appeal to the Constitutional Court was vested in the Parliamentary Lawyer[8].

After several years of Constitutional Court activity, issues of legitimacy regarding these acts arose. To clarify some issues related to Constitutional Court decisions, the Parliament stated that acts of the Constitutional Court were official documents, binding for all public authorities, legal entities, and individuals in the country. Normative acts (parts thereof) recognized unconstitutional shall be invalid and shall not be applied since the adoption of this Constitutional Court decision.

The Law on the Constitutional Court was added with a new article (Article 28, mandatory exercising of Constitutional Court acts by public authorities), according to which, the Government, no later than three months after publishing the Constitutional Court resolution, had to provide the Parliament with a draft law on amendments/addenda to the normative act (part thereof) declared unconstitutional or recognizing it as invalid. The law obliged the President and the Government of the Republic of Moldova to provide amendments and addenda to the act (part thereof) declared unconstitutional or recognize it invalid (within two months since publishing the Constitutional Court resolution) and, if necessary, issue or adopt the new act[9].

In June 2002, the Parliament of the Republic of Moldova adopted an organic law expanding the powers of the Constitutional Court. Upon amending Part 1, Article 4 of the Law on the Constitutional Court, a constitutional jurisdiction body was able to confirm the results of the elections for Parliament and the President of Moldova, recognize the validity of mandates for deputies and the President of Moldova, and state the circumstances justifying the dissolution of Parliament, removal of President from office, temporary exercise of his/her duties, and the impossibility of exercising the President's duties for more than 60 days. The Constitutional Court was also entitled to state the circumstances resulting in annulment

---

[8] Law No. 18-XIV of May 14, 1998 on amendments and addenda to some legislative acts, Article XII. Monitorul Oficial al R. Moldova No. 60-61/411 of July 02, 1998.

[9] Law No. 1137-XV of June 14, 2002 on amendments and addenda to Law on Constitutional Court No. 317-XIII of December 13, 1994. Monitorul Oficial al R. Moldova No. 103-105/795 of July 18, 2002.

of the deputy's mandate, make decisions regarding the mandate's annulment, and declare the mandate vacant[10].

To avoid misunderstandings regarding decisions made by the Constitutional Court (at equally divided affirmative/negative votes of judges), the legislation on constitutional legal proceedings was amended. It was stated that in case of determining the results of an equally divided vote by judges (during the adoption of a resolution on the constitutionality of a normative act or international treaty), the normative act or international treaty would be considered constitutional and the case dismissed. In other cases (in the case of an equally divided vote by judges), it was assumed that the resolution, opinion, or decision was not made and review of relevant case postponed[11].

The Moldovan legislation on constitutional proceeding was also amended regarding the subject of control. In 2010, the Parliament excluded certain resolutions of the Parliament, decrees of the President, and decisions of the Government in the category of subjects reviewed by the Constitutional Court. Relevant addenda were also made to Code of Constitutional Jurisdiction[12].

In 2016, Parliament expanded a list of subjects entitled to appeal to the Constitutional Court, while adding the councils of administrative units (1st, 2nd level) and the National Assembly of Gagauzia at verifying the constitutionality of laws, regulations, and resolutions of the Parliament; decrees of the President; decrees, ordinances, and orders of the Government; and international treaties involving the Republic of Moldova[13]. Amendments of the Parliament also affected the provisions of Law on the Constitutional Court (on early termination of judges' powers). Thus, the following was recognized as prerequisites for termination of the judge's

[10] Law No. 1157-XV of June 21, 2002 on amendments and addenda to some legislative acts. Monitorul Oficial al R. Moldova No. 102/775 of July 16, 2002.

[11] Law No. 1570-XV of December 20, 2002 on amendments to Article 27 of Law on Constitutional Court No. 317-XIII of December 13, 1994 and Article 66 in Code of Constitutional Jurisdiction No. 502-XIII of June 16, 1995. Monitorul Oficial al R. Moldova No. 1-2/4 of January 15, 2003.

[12] Law No. 95 of May 21, 2010 on amendments and addenda to some legislative acts, Article I, Article II. Monitorul Oficial No. 98-99/295 of June 15, 2010.

[13] Law No. 24 of March 4, 2016 on amendments and addenda to some legislative acts. Monitorul Oficial No. 100-105/192 of April 15, 2016.

powers by depriving of immunity: establishing the final act of transaction (directly or through a third party), making/participation in making a decision without resolving the actual conflict of interests (according to legislation on regulating the conflict of interests), and non-submission/refusal to submit a declaration on property and personal interests[14].

There were other legislative changes in constitutional jurisdiction, although some of these changes were cosmetic and affected the less important legal aspects on control over the constitutionality of laws. So, some innovations affected the circumstances resulting in annulment of the deputy's mandate[15], the remuneration of the Chairperson and judges of the Constitutional Court[16], some terms of pension benefits for judges of Constitutional Court[17], the status of the Assistant Judge at the Constitutional Court[18], the status of staff at Secretariat of the Constitutional Court[19], etc.

The unfinished attempts to amend the legal status of the Constitutional Court in the Republic of Moldova could not be ignored. Thus, in 2009, the President of Moldova initiated an attempt to develop a new Constitution[20]. A commission on constitutional reform established a workgroup on constitutional study and analysis, which included promi-

---

[14] Law No. 134 of June 17, 2016 on amendments and addenda to some legislative acts. Monitorul Oficial No. 245-246/515 of July 30, 2016.

[15] Law No. 141-XV of March 21, 2003 on amendments to some legislative acts. Monitorul Oficial al R. Moldova No. 70-72/318 of April 15, 2003.

[16] Law No. 447-XVI of December 28, 2006 on amendments and addenda to some legislative acts. Monitorul Oficial No. 51-53/239 of April 13, 2007.

[17] Law No. 399-XVI of December 14, 2006 on amendments and addenda to some legislative acts. Monitorul Oficial No. 39-42/169 of March 23, 2007; Law No. 139-XVIII of December 29, 2009 on amendments to some legislative acts. Monitorul Oficial No. 197-200/674 of December 31, 2009; Law No. 264 of December 9, 2016 on amendments and addenda to Article 21 of Law on Constitutional Court No. 317-XIII of December 13, 1994. Monitorul Oficial No. 453-458/901 of December 23, 2016.

[18] Law No. 1221-XIII of June 26, 1997 on amendments and addenda to Law on for Constitutional Court and Code of Constitutional Jurisdiction. Monitorul Oficial al R. Moldova No. 51-52/457 of August 7, 1997.

[19] Law No. 222 of September 17, 2010 on amendments and addenda to some legislative acts. Monitorul Oficial No. 210/696 of October 26, 2010.

[20] Decretul privind constituirea Comisiei pentru reforma constituțională. În:Monitorul Oficial al Republicii Moldova No. 174-176/548, December 4, 2009.

nent academic constitutionalists of Moldova, who drafted the new Constitution[21]. The draft assumed some changes in the arrangement and functioning of the Constitutional Court. Thus, to avoid political influence on judges of the Constitutional Court, a staff of nine judges (appointed for a nine-year term) was suggested, subject to proviso that one and the same person could not be elected to this position for more than one term. Powers of the court also included the exercise of constitutional review, upon request, for resolutions/ordinances of the Government as well as international treaties involving the Republic of Moldova prior to their ratification by the Parliament.

In 2016, the Ministry of Justice drafted a law to amend the Constitution of the Republic of Moldova, on arrangement and functioning of the Constitutional Court. Along with the deputies, representatives of the Parliament, the President's Office, the Ministry of Justice, and the Constitutional Court, the draft involved Evgeny Tankev (Deputy Chairperson of Venice Commission and former Chairperson of Constitutional Court in Bulgaria); Tudorel Toader (member of the Venice Commission, judge of the Constitutional Court in Romania, at the time); Miroslav Granat (a judge in Poland's Constitutional Court); Alexander Balthasar (Chairperson of the Institute on State System and Administrative Reform at the Austrian Federal Chancellery); Michael Grepper (former judge of the Supreme Administrative Court in Germany); and Balazs Mazhtheny, Andras Pap, Gabor Suleck, and Balazs Vizi of the Hungarian Academy of Sciences. The constitutional law draft proposed changes to subjects who entitled to appeal to the Constitutional Court and the number and term of office for constitutional judges. As for the subjects with right to appeal to the Constitutional Court, Item g, Part 1, Article 135 of the Constitution (on powers of the Constitutional Court to resolve exceptional cases on unconstitutionality of legal acts submitted by the Supreme Court of Justice) proposed to replace the words „Supreme Court of Justice" with the words „judicial instances. Besides, it was proposed to increase the number of constitutional judges to 7:2 of them appointed by the Parliament, two by the Government, two by the Supreme Council of Magistracy, and one by the President of Moldova.

[21] I. Guceac, *Constituția la răscruce de milenii, Ediția a II-a revăzută și adăugită*, București, Editura Academiei Române 2016, pp. 316-324.

Regarding the term of office for the judge (and the number of these terms), it was proposed to elect one person-and the same person-for a nine-year term, without renewal. The Parliament could adopt a law amending the Constitution not sooner than six months after submission of the relevant proposal (Constitution of the Republic of Moldova, Article 143). The law is adopted by two-thirds of the deputies' votes. If, within a year after submitting a proposal to amend the Constitution, the Parliament does not adopt the relevant constitutional law, then the proposal is considered null and void. At that, recognized experts in the field of constitutional review fear for the future of the Constitutional Court, believing that the destruction of mechanisms providing the final court decisions in disputes on constitutionality of normative acts (by Parliament) compromises the capabilities and potential of the Constitutional Court (as a body protecting the Constitution) and faith of society in its independence, impartiality, and objectivity[22].

3. Legislative Position of the Constitutional Court

3.1. The Constitutional Court and the President of Moldova

The legal nature, value, and functions of the President of Moldova require provision of presidential powers in the text of the Constitution. Thus, studying the relations between head of state and the Constitutional Court and defining their essence shall start with provisions of Article 77 in the Constitution of the Republic of Moldova, according to which, the President of Moldova represents the state and serves as guarantor of sovereignty, national independence, unity, and territorial integrity of the country.

Hence, it follows that presidential powers (regarding the only body of constitutional jurisdiction) shall be aimed at achieving the above goals. At that, the Constitutional Court of the Republic of Moldova believes that the President shall act as guarantor of sovereignty, national independence, unity, and territorial integrity of the country, while following constitutional

[22] V. Pușcașu, *Independența Curții Constituționale în oglinda strâmbă a legislației*, Timpul, February 16, 2010.

norms, which consolidate the presidential powers and acts of supreme representative body in relevant areas[23].

According to legislation, the President of Moldova may appeal to the Constitutional Court to monitor the constitutionality of parliamentary laws/resolutions, decrees and ordinances of Government, interpretations of the Constitution, and a statement of circumstances justifying the dissolution of Parliament. Appeal to Constitutional Court is based on Law on the Constitutional Court and Code of Constitutional Jurisdiction.

To clarify the controversial issues on the constitutionality of some laws, 27 appeals were filed to the Constitutional Court on behalf of the President of Moldova from February 1995 to December 2005: three appeals in 1995, 1996, 1997, and 1998; six appeals in 1999; eight appeals in 2000; and one appeal in 2004[24]. In 2001, 2002, 2003, and 2005, the President did not appeal to the Constitutional Court[25]. In 2015, the President filed one appeal[26]; and in 2017, three appeals[27].

As for the powers of the Constitutional Court with regards to the head of state, it is agreed that they are designed to ensure the supremacy of the Constitution. Thus, the Constitutional Court ensures control of constitutionality (by request) for decrees of the President, confirms results of presidential elections, states the circumstances justifying the removal of the President from office or temporary exercise of his/her duties, as well as the impossibility of exercising the President's duties for more than 60 days (Article 135 of Constitution).

Recently, appeals to the Constitutional Court (to clarify the circumstances on temporary fulfillment of duties by President of Moldova) have

---

[23] Resolution on control of constitutionality for Decree No. 376-V of June 24, 2010 declaring June 28, 1940 as Day of Soviet Occupation. Monitorul Oficial No. 126-128 of July 23, 2010.

[24] Hotărâre pentru aprobarea Raportului cu privire la exercitarea jurisdicției constituționale în anul 2005. Monitorul Oficial al R. Moldova No. 9-12/1 of January 20, 2006.

[25] Hotărâre pentru aprobarea Raportului cu privire la exercitarea jurisdicției constituționale în anul 2005. Monitorul Oficial al R. Moldova No. 9-12/1 of January 20, 2006.

[26] Report on exercise of constitutional jurisdiction in 2015. lex.justice.md/UserFiles/File/2016/mo106.../raport_1.docx (application date: March 20, 2018).

[27] Raportul privind exercitarea jurisdicției constituționale în anul 2017. Chișinău, Arc, 2018.

increased. Thus, on October 19, 2017, the Government of Moldova appealed to the Constitutional Court with a request to state the circumstances justifying the temporary fulfillment of duties by the President of Moldova, to ensure the constitutional duty on appointing and taking the office by candidate for Minister of Defence (nominated by the Prime Minister of the Republic of Moldova). Having reviewed this appeal, the Constitutional Court recognized the deliberate refusal of the President to fulfil his/her constitutional duty in the framework of the procedure on appointing the Minister of Defence (appointing the candidate repeatedly suggested by the Prime Minister) as a circumstance justifying the temporary fulfillment of duties by the President of Moldova, which, under Article 91 of the Constitution, indicates a temporary impossibility to fulfill this duty[28].

According to the Election Code (Article 112), resolution of the Constitutional Court confirms the results of elections and recognizes the election of certain candidates as valid[29]. In case violations of the Election Code (affecting the election results) are committed during elections / counting of votes, the Constitutional Court may invalidate the elections.

The Constitutional Court recognized that during the confirmation of results for elections of the President of Moldova, its main task is to assess the degree of compliance between election process, constitutional provisions, and other generally accepted principles of democratic elections[30]. The Court found that the 2016 election of the President of Moldova was arranged and held in terms of political, financial, and social crisis aggravated by distrust in state institutions. According to the Court, regulatory legislation ensuring the democratic election has certain gaps and ambiguities. This, in particular, refers to collecting /verifying the signatures in support of the candidates, funding/conducting the election campaign, actual results of election debates, introducing the provisions on mass media

[28] Conclusion on statement of circumstances justifying the temporary fulfillment of duties by President of Moldova-to fulfill the constitutional duty on appointing the Minister. Monitorul Oficial No. 18-26 of January 19, 2018.

[29] Election Code, Monitorul Oficial No. 81 of December 08, 1997.

[30] Resolution No. 34 of December 13, 2016 on confirming the election results and recognizing the validity of mandate for President of Moldova (appeal No. 139e/2016) Monitorul Oficial No. 2-8 of January 6, 2017.

and provisions on holding the 2nd round of presidential elections, and the arrangement of voting at special and foreign polling stations (suspicion of using the methods similar to „election tourism"). In this view, the Constitutional Court emphasized the need to revise the entire electoral legislation related to the election of the President, Parliament, and local public authorities, while merging it into an amended Election Code, the general and special provisions of which shall ensure fair and transparent election under constitutional principles. To this end, the Constitutional Court sent six submissions to the Parliament.

A rather interesting practice was formed in the Republic of Moldova with stating the impossibility to fulfill presidential duties (by the Constitutional Court). Thus, the Constitutional Court believes (results of reviewing the only appeal are described below) that deliberate inaction of the President means a temporary inability to fulfill his/her duties for subjective reasons (reluctance), which justifies the statement on temporary fulfillment to ensure the exercise of these constitutional duties. Temporary fulfillment of duties (caused by a deliberate refusal to fulfill one or more constitutional duties) and circumstances justifying the temporary exercise of presidential duties are stated by the Constitutional Court in each specific case, according to powers provided by the Constitution[31]. In other cases, given the deliberate refusal of the President to fulfill the constitutional duty on appointing the candidates (repeatedly proposed by Prime Minister), the Constitutional Court noted that according to the Constitution, the President is temporarily unable to fulfill his/her duty, which justifies the statement on temporary fulfillment to ensure the exercise of this constitutional presidential duty. According to the Court, by deliberate refusal, the President removed himself/ herself from exercising this constitutional duty[32].

---

[31] Resolution No. 28 of October 17, 2017 on interpreting the provisions of Article 98, Part 6 in combination with Article 1, Article 56, Article 91, Article 135, and Article 140 in Constitution of Moldova (non-fulfillment of constitutional duties by President), Monitorul Oficial No. 18-26 of January 19, 2018.

[32] Conclusion No. 1 of January 2, 2018 on statement of circumstances justifying the temporary fulfillment of duties by President of Moldova-to exercise the constitutional duty on appointing the certain members of Government. Monitorul Oficial No. 33-39 of February 2, 2018.

3.2. The Constitutional Court and Government of the Republic of Moldova

The Constitution of the Republic of Moldova (Article 96, Part 1) states that the Government shall ensure the exercise of internal/external policy and general guidance of public administration. Thus, the fundamental role of the Government is to ensure the internal and external political line of the country. From a legal point of view, this aim is reflected in providing the Government with legal initiative (Article 73 of Constitution) and power to adopt resolutions, ordinances, and decrees for exercising the laws adopted by the Parliament. In the course of exercising its powers, the Constitutional Court may qualitatively affect the law-making activity of the Government. In one of its rulings, the Constitutional Court determined that normative acts adopted by the Government on the basis/in pursuance of laws cannot conflict with provisions of these laws or exceed their limits; in pursuance of its prerogatives, the Government shall strictly comply with constitutional and legislative provisions[33]. To ensure these principles, the Constitution (Article 135) entitles the Constitutional Court to exercise the constitutional review of governmental decrees and ordinances.

In turn, the Government participates in forming the constitutional review body. Thus, according to the Constitution (Article 136), it appoints two judges of the Constitutional Court. Later on, the Constitutional Court stated that in the course of appointing the judges, the Government shall act in the spirit of constitutional commitment to legality principle and appoint new judges within the period established by law[34].

[33] Decree on exceptional case of unconstitutionality for Item 18 in Regulation on Procurement of Medicines and Other Medical Products for Needs of Healthcare System, adopted by Governmental Decree No. 568 of September 10, 2009. Monitorul Oficial No. 258-261 of November 15, 2013.

[34] Decree No. 12 of May 12, 2016 on interpreting the provisions of Article 116, Part 2, 4 and Article 136, Part 1 of Constitution (extending the term of office for judges till appointment of successors). Monitorul Oficial No. 416-422 of December 2, 2016.

3.3. The Constitutional Court and Parliament of the Republic of Moldova

In the Republic of Moldova, as in any state aiming to be law-bound, legislative power is exercised by a representative body, which is independent of other public authorities. According to the Constitution (Article 6), legislative, executive, and judicial authorities of Moldova are separated; in exercise of their prerogatives, they interact under provisions in the Fundamental Law of the country. Meanwhile, in the course of exercising the constitutional jurisdiction, Constitutional Court affects the activity of legislative body in one way or another. In turn, the Parliament has a certain effect on activities of the Constitutional Court. By general rules, the way the Constitutional Court is structured and functions are regulated by provisions adopted by the Parliament of Moldova. Under the Constitution of the Republic of Moldova (Article 72), the structure and activities of the Constitutional Court are regulated by organic law adopted by the Parliament. At that, the Parliament of the Republic of Moldova may amend the relevant organic law without consulting the Constitutional Court, i.e., there are no provisions obliging the legislative body to request its opinion, the rule following from general separation of powers.

Despite that, the Constitutional Court of the Republic of Moldova secured itself from an unreasonable restriction of independence by the Parliament. In this view, the Constitutional Court stated that Parliament was only allowed to „enhance and expand the functions and mechanisms of the constitutional jurisdiction body". According to the Court, if we interpret this constitutional norm to the effect that Parliament can limit, exclude, or reduce actual powers, this is equivalent to depriving it of its content, thus giving up the improvement of constitutional democracy (the aim pursued by the constitutional legislator when revising the Constitution), which is absolutely unacceptable. Any legal norm or legislative amendment adopted by the Parliament, which may result in any blocking of Constitutional Court activity, is primarily unconstitutional[35].

The Constitution of the Republic of Moldova (Article 62) provides the Constitutional Court with the power to recognize the mandates of

[35] Decree on constitutional review, Part 4, Article 23, Law No. 317-XIII of December 13, 1994 on Constitutional Court. Monitorul Oficial No. 119-121 of May 31, 2013.

deputies or reject them (at violation of electoral laws)[36]. According to the Court, its main goal in confirming the election results is to assess the degree of compliance between election process, provisions of national laws, and other generally accepted principles of democratic elections. At that, the Court cannot express its opinion on validity of evidence reviewed in court proceedings (regarding the legality of acts adopted by electoral bodies). According to the Court, it is competent to recognize the elections as invalid, in the case of violations that affect voting results[37].

According to the Constitution (Article 136), two judges of the Constitutional Court are appointed by Parliament. The Constitutional Court of the Republic of Moldova believes that by consolidating the relations between the authorities, the Constitution defines actions on their cooperation in decision-making to establish balance and exclude arbitrary decisions/abuses. So, in the course of appointing judges, the Parliament shall follow the constitutional provisions and legal rules on interaction procedure[38].

By request, the Constitutional Court ensures constitutional review for laws/resolutions of the Parliament (Article 135 of Constitution). The Court found that under Constitution, any law may be subject to constitutional review. Constitutional review of laws is an exclusive prerogative of Constitutional Court to ensure the separation of powers in the state[39].

Constitutional review of laws adopted by Parliament is not an obstacle to democracy, as it allows the parliamentary minority/citizens to oversee the compliance with provisions of Constitution, while being a counterbalance to parliamentary majority (in some cases, where it deviates from the spirit and letter of the Constitution)[40].

---

[36] No such cases.

[37] Decree No. 29 of December 9, 2014 on confirming the results of elections to Parliament of Moldova (held on November 30, 2014) and recognizing the validity for mandates of deputies elected to Parliament of Moldova. Monitorul Oficial No. 1-10 of January 16, 2015.

[38] Decree No. 12 on interpreting the provisions of Article 116, Part 2, 4 and Article 136, Part 1 of Constitution (extending the term of office for judges till appointment of successors). Monitorul Oficial No. 416-422 of December 2, 2016.

[39] Decree No. 15 on interpreting the Article 135, paragraph 1, Item g in Constitution of Moldova, Monitorul Oficial No. 033 of May 22, 1997.

[40] Decree No. 2 on interpreting the Article 135, Part 1, Items a, g in Constitution of Moldova (exceptional case of unconstitutionality). Monitorul Oficial No. 55-58 of March 11, 2016.

It's important to note that the Constitutional Court does recognize the actual risk of pressure from Parliament (during review of certain cases) and the fact that a potential responsibility to Parliament may indirectly affect the judge, who will try to avoid the decisions unacceptable to legislative power, or make decisions expected of them in order to earn „trust"[41].

3.4. The Constitutional Court and Courts of Moldova

Basic principles of a law-bound state include principle of legality, which follows from provisions in Part 3, Article 1 of Constitution, stating that the Republic of Moldova is democratic, law-bound state, and separation of state powers is the basis for the arrangement and functioning of a state institutional mechanism. According to the Constitutional Court, compliance with this principle is ensured only in case of meeting the other principles of a law-bound state-legality is a term for the existence and means of ensuring any constitutional principle. Thus, a practical separation of powers in the state is a primary condition for the establishment and functioning of a law-bound state[42]. The theory of separating the powers forms the very concept of independent justice. Being among three branches of government in a modern democratic state, justice assumes individual and institutional independence. In this view, „independence" defines the relations between judicial power, other branches of government, and bodies aiming to ensure real independence. The Constitutional Court of the Republic of Moldova determined that an exclusive right to administer justice in the name of law belongs to the judge (as the only holder of judicial power), who, according to the Constitution (Part 1, Article 116), is independent, impartial, and irremovable by law. Thus, judicial power is one of three state branches, which is independent, separated from legislative and executive branches, and has its powers exercised via

[41] Decree No. 18 of June 2, 2014 on constitutional review of Law No. 109 dated May 3, 2013 amending and supplementing some legislative acts (Law on Constitutional Court and Code of Constitutional Jurisdiction) (status of Constitutional Court judges, powers of Constitutional Court, and constitutional legal proceedings). Monitorul Oficial No. 256-260 of August 29, 2014.

[42] Decree No. 3 of February 9, 2012 on constitutional review for some provisions of Law No. 163 dated July 22, 2011 amending and supplementing some legislative acts. Monitorul Oficial No. 38-41 of February 24, 2012.

court instances, according to principles and provisions assumed by Constitution, laws, and other normative acts[43].

According to laws, the Constitutional Court promotes the smooth functioning of public authorities, including judicial bodies, within the constitutional principle of separation and interaction. In turn, the state judicial system, along with Parliament and the Government, participates in forming the staff of the Constitutional Court. Thus, according to the Constitution (Article 136), two of six judges are appointed by the Supreme Council of Magistracy-an independent body established for the arrangement/functioning of the judicial system and serving as guarantor of independence for judicial power[44]. To fill the vacant position of the judge at the Constitutional Court of the Republic of Moldova, the Supreme Council of Magistracy holds a competition[45].

Although the Superior Council of Magistracy is involved in nominating the judges, the fundamental difference between the Constitutional Court and courts of general jurisdiction is that under the Constitution, a body of constitutional jurisdiction is not a judicial body and cannot form the part of the judicial system or an integral part of judicial power[46].

According to Fundamental Law (Item g, Article 135), the Constitutional Court of the Republic of Moldova resolves the exceptional cases on unconstitutionality of legal acts (submitted by Supreme Court of Justice). Basic elements of exceptional cases of unconstitutionality are a need for constitutional review and triangular relation between party to proceeding (with rights and interests infringed by any unconstitutional norm), court instance (referred to in case of unconstitutionality), and the Constitutional Court (resolving the exceptional cases of unconstitutionality). The Constitutional Court of the Republic of Moldova came to the conclusion that syntagma (an

---

[43] Decree No. 3 of February 9, 2012 on constitutional review for some provisions of Law No. 163 dated July 22, 2011 amending and supplementing some legislative acts. Monitorul Oficial No. 38-41 of February 24, 2012.

[44] Law on Supreme Council of Magistracy. Monitorul Oficial No. 186-188 of August 22, 2003.

[45] Who will take an office of Chairperson at Constitutional Court of Moldova? https://ru.sputnik.md/society/20180206/17136110/Kto-zajmet-mesto-predsedatelja-Konstitucionnogo-suda-Moldovy.html (accessed: March 20, 2018).

[46] Decree on constitutional review for provisions of Article 2, Part 2 and Article 52 in Law No. 216-XIV of December 12, 1998 "On budget for 1999". Monitorul Oficial No. 048 of May 13, 1999.

exceptional case of unconstitutionality) may be interpreted as initiating the procedure (by courts of general jurisdiction, on initiative of the parties/own initiative) to verify the compliance of law or another normative act (in full or mostly in part) to constitutional norms[47] or procedural means of protection used to draw the attention of Constitutional Court to incompliance between Constitution and legal provisions applied by court in case review[48].

According to the Constitutional Court, requests on exceptional cases of unconstitutionality may be submitted by:

(1) court instance, on its own initiative, which, following the supremacy of the Constitution, has no right to apply controversial (from constitutional point of view) provisions;

(2) parties to proceeding (including their representatives) with rights/interests potentially infringed due to use of unconstitutional provisions in case resolution[49]. While resolving the exceptional cases of unconstitutionality, Constitutional Court activities are intertwined with activities of court instances (general jurisdiction). Procedure on resolving the exceptional case of unconstitutionality assumes 2 stages:

– *judicial*- preliminary stage, which means filing a request on exceptional cases of unconstitutionality within the judicial proceeding (judge makes a decision, which may result in an appeal to the Constitutional Court);

– *constitutional review* for exceptional cases of unconstitutionality (exercised by the Constitutional Court only).

The Constitutional Court found that at the first stage, the decisive role was played by the judge of general jurisdiction, who ultimately decided on filing an appeal to the Constitutional Court. He may be considered „the first constitutional judge" defining unconstitutionality in the course of applying the law. Thus, when revealing the unconstitutionality of an

[47] Decree on interpreting the Article 135, Part 1, Items a and g in Constitution of Moldova). Monitorul Oficial No. 033 of May 22, 1997.

[48] Decree on interpreting the Article 135, Part 1, Items a and g in Constitution of Moldova (exceptional case of unconstitutionality). Monitorul Oficial No. 55-58 of March 11, 2016.

[49] Decree on interpreting the Article 135, Part 1, Items a and g in Constitution of Moldova (exceptional case of unconstitutionality). Monitorul Oficial No. 55-58 of March 11, 2016.

applied act or receiving a request on unconstitutionality from the parties, the judge shall initiate a procedure of constitutional review.

Lately, exceptional cases of unconstitutionality have become quite important. Back in 1995, the Constitutional Court did not receive any appeal on exceptional cases of unconstitutionality; in 2016, 116 of 163 appeals were of such nature[50].

3.5. The Constitutional Court and Other Public Authorities

As a public political-legal body, the Constitutional Court does not belong to any state branch of government: legislative, executive, or judicial. Being independent, the Constitutional Court ensures its main function (constitutional review of normative acts, abolition of legal norms conflicting with Constitution) and interprets the Constitution, thus forming „a true support of state and democracy, which contributes to effective activity of public bodies within the constitutional principles of separation, balance, interaction, and mutual control of authorities in the state". Given the complexity/nature of powers and procedure of their exercise, the Constitutional Court concluded that it forms a public political-legal body[51].

Principles forming the basis of Constitutional Court activities include a principle of independence[52]. Due to special status and constitutional independence of other bodies, the Constitutional Court resolves organizational, financial, material-technical, informational, personnel, and other issues ensuring the conditions for its activities.

The Constitutional Court has its own budget (by proposal from Plenum of the Constitutional Court, it is approved by Parliament and included in the state budget-Part 1, Article 37 of Law on Constitutional Court). Thus, funds for ensuring its activities are assumed by the individual article of the state budget on an annual basis. The Constitutional Court independently determines the amount of expenses without any external interference[53].

---

[50] Report on exercise of constitutional jurisdiction in 2016. Monitorul Oficial No. 73-77 of March 10, 2017.

[51] Decree on constitutional review of Part 4, Article 23, Law No. 317-XIII of December 13, 1994 on Constitutional Court. Monitorul Oficial No. 119-121 of May 31, 2013.

[52] Law No. 317 of December 13, 1994 on Constitutional Court. Monitorul Oficial No. 008 of February 7, 1995.

[53] Decree on constitutional review for provisions of Article 2, Part 2 and Article 52 in Law No. 216-XIV of December 12, 1998 «On budget for 1999». Monitorul Oficial No. 048 of May 13, 1999.

To a certain extent, the procedure of applying to the Constitutional Court may be considered a cooperation mechanism. In institutional terms, several situations can be noted where the Constitutional Court interacts with other state bodies. One example covers state bodies involved in procedures conducted at the Constitutional Court. Thus, in the course of constitutional review, the Constitutional Court interacts with subjects of constitutional legal relations entitled to make a request. Apart from the President and the Government of the Republic of Moldova, this right is held by the Minister of Justice, the Supreme Court of Justice; the Attorney General, members of Parliament; the parliamentary faction, the People's Lawyer, the People's Lawyer protecting the rights of the child, councils of administrative-territorial units (1st, 2nd level), and the National Assembly of Gagauzia (Gagauz Yeri) in cases assumed by law.

The Law on the Constitutional Court (Article 9) states that within 15 days, public authorities and other legal entities, despite the type of ownership and organizational-legal form, shall provide data, documents, and other available materials requested by the Constitutional Court for the exercise of powers.

Constitutional Court activities are also in touch with activities of social insurance bodies, which assign/pay pensions and monthly life support to constitutional judges. At that, social insurance bodies are entitled to control the authenticity of documents confirming the seniority/insured income and issued by competent authorities (Article 21^1 of Law on the Constitutional Court).

According to the Constitution of the Republic of Moldova, the Attorney's Office is an independent public institution of judicial power, which contributes to the administration of justice and the protection of rights, freedoms, and the legitimate interests of individuals, society, and the state via criminal and other legal proceedings[54]. In the Republic of Moldova, the Attorney's Office is recognized as an autonomous public institution of the judicial system, which contributes (in criminal and other legal proceeding) to respecting the rule of law, administration of justice, and the protection of rights and legitimate interests of individuals and society[55].

[54] Law on amending and supplementing the Constitution of Moldova. Monitorul Oficial No. 415 of November 29,2016.

[55] Law on Attorney's Office. Monitorul Oficial No. 69-77 of March 25, 2016.

The Attorney's Office is independent of legislative, executive, and judicial power; any political party; socio-political organization; and any other institutions, organizations, or individuals.

At that, the legal framework that defines the activities of the Attorney's Office (especially in terms of improvement) is becoming more attractive via certain resolutions of the Constitutional Court. Thus, the Court determined that the attorney's role in criminal proceedings is comprehensive and consists of protecting the rights and freedoms of individuals, society, and the state (from phenomenon of crime), in stating and disclosing all the committed crimes, in preventing the new crimes, etc. According to the Court, review of complaints by attorney (on appeal of the defendant, defense counsel, victim, and other persons, whose rights were, in their opinion, violated) is a special form of control to detect/prevent the violation of laws and mistakes made by prosecution authorities or bodies ensuring the operative-investigative activities[56].

The Constitutional Court also commented on the election and dismissal of the Attorney General. Thus, the Court noted that the procedure of appointing the Attorney General (consolidated in the Constitution) is a guarantee of his/her independence and impartial fulfillment of duties established by the Law on Attorney's Office. Regarding the position of Attorney General, the Constitutional Court noted that it corresponds to the highest rank in the system of prosecution bodies. The value of this position is determined by the functions of the Attorney's Office: representing the general interests of society; protecting the supremacy of law and rights/freedoms of citizens; managing/ensuring the criminal prosecution; and legal representation of prosecution at judicial instances[57].

Among the subjects entitled to appeal to the Constitutional Court, the Law on the Constitutional Court also lists the Attorney General. Thus, the Law on Attorney's Office directly states that the Attorney General, who represents the Attorney's Office in relations with other public

[56] Decree on constitutional review for some provisions of Articles 298, 300, and 313 in Criminal Procedure Code introduced by Law No. 264-XVI of July 28, 2006 «On Amending and Supplementing the Criminal Procedure Code of Moldova». Monitorul Oficial No. 175-177/23 of November 9, 2007.

[57] Decree on constitutional review of some parliamentary decisions related to appointment and dismissal of Attorney General dated May 20, 2013. Monitorul Oficial No. 125-129/14 of June 14, 2013.

authorities (in country, abroad), is entitled to appeal to the Constitutional Court, according to the law. Statistical data serve as important indicators characterizing the effective use of this right. Thus, from February 1995 to December 2005, 25 appeals were sent to the Constitutional Court on behalf of the Attorney General (1 appeal in 1996 and 2005, 2 in 1998, 7 in 1999, 8 in 2000, and 6 in 2001)[58]. In 2011, the Attorney General filed 2 (5% of the total) appeals-1 was returned, and 1 was rejected[59]. The same number of appeals was submitted to the Constitutional Court in 2017[60].

The Constitution of the Republic of Moldova (Article 59[1]) consolidates the right of the People's Lawyer to ensure, promote, and protect basic human rights and freedoms[61]. Under current laws, the People's Lawyer (Ombudsman) ensures the observance of human rights and freedoms by public authorities, organizations, enterprises (despite the type of ownership and organizational-legal form), non-profit organizations, and officials of any level. He/she promotes the protection of human rights and freedoms by preventing their violation and monitoring/reporting the procedure on observing the human rights and fundamental freedoms at the national level (by improving the laws on the protection of human rights and freedoms, international cooperation in this field, and promoting the human rights, freedoms, and mechanisms of their protection via use of procedures regulated by law). The People's Lawyer, protecting the rights of the child, shall exercise the powers on ensuring the rights/freedoms of the child and national implementation of the UN Convention on Rights of the Child by central/local public authorities and officials of any level[62].

---

[58] Hotărâre pentru aprobarea Raportului cu privire la exercitarea jurisdicției constituționale în anul 2005. Monitorul Oficial al R. Moldova No. 9-12/1 dated June 20, 2006.

[59] Report on exercise of constitutional jurisdiction in 2011, submitted on the basis of Article 10 in Law on Constitutional Court No. 317-XIII of December 13, 1994 and Article 80 in Code of Constitutional Jurisdiction No. 502-XIII of June 16, 1995. http://www.constcourt.md/pageview.php?l=ru&idc=14&t=/obsie/godovoi-doklad

[60] http://www.constcourt.md/tabview.php?l=ro&idc=13&t=/Prezentare-generala/Date-statistice& (accessed: March 20, 2018).

[61] Law on supplementing the Section II in Constitution of Moldova. Monitorul Oficial No. 155-161 of May 19, 201

[62] Law on People's Lawyer (Ombudsman). Monitorul Oficial No. 110-114 of May 9, 2014.

In one of its rulings, the Constitutional Court noted that the institute of the People's Lawyer is a guarantor of democratic development, which manifests itself as an intermediary between society and the state administration to ensure the dialogue between them and monitoring over observance of universal values (human rights and freedoms). According to the Court, the institute of the Ombudsman has a special legal nature, while being the only one overseeing the administration in its relations with citizens[63]. The Constitutional Court noted that the institute of the People's Lawyer plays an important role in the consolidation of democracy, the law-bound state, and human rights. It is a guarantor of democratic development and mediator in relations between society and the state, which ensures the dialogue and respect of universal values (human rights and freedoms). The Ombudsman's role also assumes increased administrative responsibility of authorities via an impartial and objective analysis of behavior for public authorities, recommendations of lex ferenda, and filing the lawsuits to court instances. The Constitutional Court noted that by his/her activities, the Ombudsman in a democratic society shall fight for the improvement of mechanisms aimed at increasing the responsibility of all subjects involved in protecting fundamental rights, thus contributing to the establishment of proper administration in a law-bound state[64].

The Law on the Constitutional Court entitles the People's Lawyer and the People's Lawyer protecting the rights of the child to appeal to the Constitutional Court.

From February 1995 to December 2005, 49 appeals were sent to the Constitutional Court on behalf of the People's Lawyer: 2 in 2003 and 2005, 10 in 1999, 3 in 2000, 8 in 2001, 20 in 2002, and 4 in 2004[65]. In 2011,

---

[63] Decree No. 27 of November 13, 2014 on constitutional review of Article 21, Part 5, Item e in Law No. 52 of April 3, 2014 on People's Lawyer (Ombudsman) (non-admission of applications submitted by incapable persons). http://www.constcourt.md/ccdocview php?tip-hotariri&docid=518&l=ru (accessed: March 20, 2018).

[64] Decree on constitutional review of Parliamentary Decree No. 140 dated July 3, 2015 on appointment of People's Lawyer protecting the rights of the child. Monitorul Oficial No. 241-246 of August 28, 2015.

[65] Hotărire pentru aprobarea Raportului cu privire la exercitarea jurisdicției constituționale în anul 2005. Monitorul Oficial al R.Moldova No. 9-12/1 of January 20, 2006.

parliamentary lawyers submitted 8 appeals (22 % of the total). In the end, the Constitutional Court issued judgments on the merits of 5 appeals; 3 appeals were returned[66]. Of 163 appeals submitted to the Constitutional Court in 2016, only 3 were sent by the People's Lawyer[67].

While exercising the right to appeal to the Constitutional Court, the People's Lawyer has an undoubted effect on improving laws for the protection of human rights/freedoms and enhancing the law-bound state. The appeal of the People's Lawyer sent to the Constitutional Court in 2016 (on the constitutional review of some provisions in Law on Status of Military Staff) may serve as striking example. According to the author of the appeal, debated provisions (prohibition of multiple citizenship for contract servicemen, restriction of the right to work, free movement, and education) are discriminatory and conflicting with provisions of many articles in the Constitution. Following the review of the appeal, the Constitutional Court recognized Item e, Part 6, Article 28; Item g, Part 3, Article 35; and Part 2, Article 38 in Law on Status of Military Staff unconstitutional[68].

Another example is the appeal of the People's Lawyer on constitutional review of some provisions in the Labour Code, Railway Transport Code, and governmental decree approving the List of Enterprises, Areas, and Services, staff of which cannot participate in strike (according to the author, it conflicts with the Constitution)[69].

---

[66] Report on exercise of constitutional jurisdiction in 2011, submitted on the basis of Article 10 in Law on Constitutional Court No. 317-XIII of December 13, 1994 and Article 80 in Code of Constitutional Jurisdiction No. 502-XIII of June 16, 1995 http://www.constcourt.md/pageview.php?l=ru&idc=14&t=/obsie/godovoi-doklad (accessed: March 20, 2018).

[67] Report on exercise of constitutional jurisdiction in 2016. http://www.constcourt.md/pageview.php?l=ru&idc=14& t=/obsie/godovoi-doklad (accessed: March 20, 2018).

[68] Decree on constitutional review of some provisions in Law No. 162-XVI of July 22, 2005 on status of military staff (prohibition of multiple citizenship for contract servicemen). Monitorul Oficial No. 109-118 of April 7, 2017.

[69] Decree on constitutional review of Article 369, Part 2, 3, 4 in Labor Code, Article 21, Part 2, 3 in Railway Transport Code, governmental decree No. 656 of June 11, 2004 on approving the List of Enterprises, Areas, and Services, staff of which cannot participate in strike (limiting the right to strike for certain categories of staff). Monitorul Oficial No. 421-427 of December 1, 2017.

4. Structure of the Constitutional Court

4.1. The Legal Status of Constitutional Court Judges

The legal status of Constitutional Court judges (legal consolidation of powers for state bodies in the course of appointment, possibility of withdrawal by the same bodies, grounds for potential withdrawal, duration of mandate, and potential appointment of the same person for another term) are factors that determine the independence, forms, and allowed restrictions in the course of exercising the mandate.

According to the Constitution of the Republic of Moldova (Article 136), the Constitutional Court consists of six judges appointed for six-year term.

The procedure of appointing Constitutional Court judges follows from separation of powers (consolidated in Article 6 of the Constitution) and exclusive material competence of the Court (aimed to ensure this principle). Thus, two judges are appointed by Parliament, two by the Government, and two by the Supreme Council of Magistracy. The Constitutional Court noted that during the establishment of the Court, the constitutional legislator laid the foundation for theoretical balance, while assuming the appointment of judges by three state bodies representing three classical branches of government: Parliament (legislative power), Government (executive power), and the Supreme Council of Magistracy (guarantor of independent judicial power)[70]. According to the Court, constitutional provisions consolidating the appointment of Constitutional Court judges form the guarantee of their independence and impartiality, for exercising the powers established by Supreme Law[71].

Requirements for the position of judge are defined in the Law on the Constitutional Court. According to this law (Article 11), the judge of the Constitutional Court shall be a citizen of Moldova residing in the country with higher legal education, high professional level, and have at least

[70] Decree on constitutional review of Part 4, Article 23 in Law No. 317-XIII of December 13, 1994 on Constitutional Court. Monitorul Oficial No. 119-121 of May 31, 2013.

[71] Decree No. 12 of May 12, 2016 on interpreting the provisions of Article 116, Part 2, 4 and Article 136, Part 1 of Constitution. Monitorul Oficial No. 416-422 of December 2, 2016.

15 years of experience working in the legal field (or in the field of higher legal education/science). The age limit for the appointment as a judge of the Constitutional Court is 70 years. In attending circumstances, the appointment is made only at prior written consent of the candidate. If the candidate holds a position incompliant with the position of judge at the Constitutional Court, or is a member of any party/other public political organization, his/her consent shall include an obligation to resign (on the day of taking the oath) and suspend membership in the party or other public political organization.

Terms of taking the office as judge of Constitutional Court include taking an oath before the Parliament, President of Moldova, and Supreme Council of Magistracy (the text is contained in Law on Constitutional Court, Article 12). On the day of taking the oath, the judge comes into office and his/her six-year mandate begins. The Constitution of the Republic of Moldova (Article 136) does not establish the age limit for Constitutional Court judges; it just defines the six-year term of the mandate.

The Constitution of the Republic of Moldova (Article 139) states that the position of judge at the Constitutional Court is incompliant with any paid (public or private) position except for teaching and scientific activities.

According to the Law on the Constitutional Court, the powers of the judge at the Constitutional Court are terminated at the office term's expiration, resignation, revocation of authority, and death. The powers of the judge at the Constitutional Court are terminated by depriving of immunity, in case of a long-term (over four months in a row) inability to fulfill the duties for health reasons; a violation of the oath and official duties; conviction by court for a committed crime; incompliance of positions (established by a final ascertaining act); the committing of direct or third-party transactions (established by a final ascertaining act); deciding or participating in decision-making without resolving the actual conflict of interest (according to laws on regulating the conflict of interest); non-submission/refusal to submit the declaration on property and personal interests; and prescription to confiscate\unjustified property (via a court decision that came into force).

Besides these circumstances, a judge of the Constitutional Court may resign of his/her own volition.

In the case of terminating a judge's powers, the Chairperson of the Constitutional Court shall apply to the authorized body with a request to appoint a new judge within three days of the vacancy. The authorized body shall appoint a new judge within 15 days of the appeal from the Chairperson of the Constitutional Court.

The Constitutional Court noted that contrary to legal norms establishing the clear deadlines for the appointment of Constitutional Court judges, the experience shows that in case of a vacancy, the judge of the Constitutional Court is appointed with considerable delay[72]. According to the Court, the Constitution shall prevent discontinuity in exercising constitutional jurisdiction (due to the inaction of bodies appointing the Constitutional Court judges), and the late appointment of a new judge (at the expired mandate of the current Constitutional Court judge) damages the activities of this institute. To exclude potential obstacles in its activity, the Court stated that on expiry of the mandate, the judge shall keep fulfilling the duties until taking the oath by his/her successor.

At the office term expiration, the judge of the Constitutional Court is provided with a job (upon its liquidation, with an equivalent job at the same or another institution). If, at the office term expiration, the judge has reached the age and has the work experience necessary for retirement, he/she will retire. According to the Law on the Constitutional Court, a judge who reaches the age of 50 years and has at least 20 calendar years of work experience (including the experience as a judge of the Constitutional Court, for one full term of office) is entitled to long-service pension comprised of 55 % of the average salary plus 3 % for each full year of work over 20 years, but no more than 80 % of the average salary total, given the indexation of salary. A judge who retired upon reaching the age limit or because of a long-term (over four months in a row) inability to fulfill duties for health reasons is provided with severance pay in the amount of an annual salary.

Independence and the irremovability of Constitutional Court judges are guaranteed by the Constitution (Article 137), according to which the judges are irremovable during their term of office, independent, and are

[72] Decree No. 12 of May 12, 2016 on interpreting the provisions of Article 116, Part 2, 4 and Article 136, Part 1 of Constitution. Monitorul Oficial No. 416-422 of December 2, 2016.

subject to the Constitution only. Along with the Constitution, the Law on the Constitutional Court and Code of Constitutional Jurisdiction also establish the guarantees of independence/neutrality for Constitutional Court judges, thus enabling the objective administration of justice.

The Constitutional Court stated that any attempt of authorized bodies to with-draw judges from office is excluded, as they are irremovable, which guarantees their independence in exercising powers. According to the Court, this principle protects the judges in the course of fulfilling duties (mostly from external influence). The main idea of the Constitutional Court is that during the exercise of powers, its judges are not subject to bodies that appointed them[73].

Immunity of Constitutional Court judges is among the essential guarantees of their independence. The Law on the Constitutional Court (Article 16) states that without prior consent of the Constitutional Court, the judges cannot be detained, arrested, searched (unless found at the crime scene), or brought to criminal or administrative liability. Judicial review of crimes/administrative offences committed by judges of the Constitutional Court is within the competence of the Supreme Court of Justice; initiation of a criminal case and request for consent to bringing to justice is within the competence of the Attorney General[74].

The Constitutional Court also noted that material guarantees (as opposed to restrictions, prohibitions, and liability imposed by society) are among the basic elements guaranteeing the independence of constitutional judges[75].

At that, Constitutional Court judges must (Article 17, Law on Constitutional Court): impartially exercise the powers following the Constitution; respect the confidentiality of issues related to discussion and voting; avoid the public expression of opinion or consulting on issues within the

[73] Decree No. 18 of June 2, 2014 on constitutional review of Law No. 109 dated May 3, 2013 amending and supplementing some legislative acts (Law on Constitutional Court and Code of Constitutional Jurisdiction) (status of Constitutional Court judges, powers of Constitutional Court, and constitutional legal proceedings). Monitorul Oficial No. 256-260 of August 29, 2014.

[74] No such practice.

[75] Decree No. 20 of June 23, 2015 on constitutional review of some provisions in Article 32, Part 1, Law No. 544-XIII of July 20, 1995 on status of judges (pensions of Constitutional Court judges). Monitorul Oficial No. 332-339 of December 11, 2015.

competence of the Constitutional Court; vote „for" or „against" while adopting the acts of the Constitutional Court; inform the Chairperson of the Constitutional Court on their activities incompatible with exercised powers; avoid the use of their position for any propaganda; refrain from any actions contrary to status of the judge; and submit the declaration on property and personal interests (in the manner prescribed by the law).

4.2. Functions of the Constitutional Court in Moldova

Like most constitutional review bodies, the main function of the Constitutional Court in Moldova is the constitutional review of legal acts adopted by Parliament, the Government, and the President of Moldova. As noted above, the powers of the Constitutional Court of the Republic of Moldova are established by the Constitution (Article 135) according to which constitutional jurisdiction body shall: exercise (by request) the constitutional review of parliamentary laws/decrees, decrees of the President of Moldova, decrees and ordinances of the Government, and international treaties involving Moldova; interpret the Constitution; provide an opinion on proposals to revise the Constitution; confirm the results of republican referendums; confirm the results of elections for Parliament and the President of Moldova; state the circumstances justifying the dissolution of Parliament, removal of President from office, temporary exercise of his/her duties, and the impossibility of exercising the President's duties for more than 60 days; resolve the exceptional cases on unconstitutionality of legal acts submitted by the Supreme Court of Justice; and make decisions on matters related to the constitutionality of any party.

It should be noted that the Constitutional Court reviews the issues within its competence only; in case the review shows that issues are within the competence of other bodies, the Court shall resubmit the materials to them or inform the parties and concerned bodies, while providing the necessary clarifications.

Being independent of any state body and autonomous in arrangement of its activities, the Constitutional Court is vested with certain powers that ensure its functionality. The Code of Constitutional Jurisdiction (Article 5) sets the following functional duties of the Court: electing the Chairperson and deputy Chairperson of Constitutional Court; approving the Regulation for Secretariat of the Constitutional Court (structure and

manning table), the Regulation of Scientific-Advisory Council at the Constitutional Court, regulations on the procedure of calculating the work experience for judges and staff at Secretariat of Constitutional Court; drafting the budget of the Constitutional Court and submitting it for approval to Parliament; setting the wages for the Chairperson and judges of the Constitutional Court; disciplinary responsibility of Constitutional Court judges; depriving the judges of their powers (in cases assumed by the Law on the Constitutional Court); review of complaints on penalties imposed by the Chairperson of the Constitutional Court and rulings held by judges of the Constitutional Court (on legal expenses); defining the main fields of relation with similar institutions of other states; providing the President of Moldova, Parliament, and the Supreme Council of Magistracy with an annual report on exercise of constitutional jurisdiction; and other issues assumed by the Law on the Constitutional Court and Code of Constitutional Jurisdiction.

It is recognized that exercise (by request) of constitutional review for parliamentary laws/decrees, decrees of the President of Moldova, decrees and ordinances of the Government, and international treaties involving Moldova are among the basic functions of the Constitutional Court.

The Constitutional Court of the Republic of Moldova expressed confidence that exercised constitutional review allows the parliamentary minority and citizens to oversee compliance with provisions of the Constitution, while being a counterbalance to the parliamentary majority (in cases where it deviates from the spirit and letter of the Constitution)[76]. According to the Constitutional Court, constitutional review of legal acts is not just a fundamental guarantee for supremacy of the Constitution. It is a tool providing the Constitutional Court I on effective separation and balance of power in a democratic with authority state[77].

A law-bound state is impossible without the guaranteed supremacy of the Constitution and legality (in the course of exercising the law). Inter-

[76] Decree No. 18 of June 2, 2014 on constitutional review of Law No. 109 dated May 3, 2013 amending and supplementing some legislative acts (Law on Constitutional Court and Code of Constitutional Jurisdiction) (status of Constitutional Court judges, powers of Constitutional Court, and constitutional legal proceedings). Monitorul Oficial No. 256-260 of August 29, 2014.

[77] Decree on constitutional review, Part 4, Article 23, Law No. 317-XIII of December 13, 1994 on Constitutional Court. Monitorul Oficial No. 119-121 of May 31, 2013.

pretation of legal and constitutional norms is among the most important stages of exercising the law. In one of its decrees, the Constitutional Court of the Republic of Moldova noted that the authority to interpret the Constitution belongs to the constitutional jurisdiction body only and assumes defining the true will of the legislator, the exact and complete meaning of constitutional norms, and the correct application of the latter in space and time.

The prerogative of the Constitutional Court (under Article 135 of Constitution) assumes defining the actual and complete meaning of constitutional norms, which can be exercised via textual and functional interpretation, to the extent that it can be derived from the text of Constitution, given the general nature of the norm, specific situations that could not be foreseen by the legislator at the moment of developing the norm, subsequent provisions (related or even conflicting), complex situations of applying the norm, etc. As for the purpose of interpreting, the Constitutional Court believes that any interpretation shall ensure the unambiguous and correct understanding of content and the true meaning of constitutional norms. At that, the need for interpreting shall be confirmed by the essence of the legal issue arising from the ambiguous nature of constitutional norms. Based on the significance of interpreting constitutional norms, the Constitutional Court considers thorough review of such appeals as its task. According to the Court, they can be admitted for review only if the constitutional norm, the interpreting of which is requested, is unclear, ambiguous, or incomplete[78].

In general, the interpretation of constitutional norms is official and binding for all subjects of legal relations. As for the decree on interpreting constitutional norms, the Constitutional Court believes that it has the legal force and is binding for all constitutional bodies of Moldova by virtue of conclusions forming its basis[79].

---

[78] Ruling on refusal to admit for review the appeal No. 10a/2014 on constitutional review of some provisions in Law No. 96 of May 21, 2010 amending and supplementing the Article 4 of Parliamentary Regulation and interpreting the Part 2, Article 41 of Constitution (formation of parliamentary factions). Monitorul Oficial No. 127-133 of May 23, 2014.

[79] Decree on interpreting the Article 140 of Constitution. Monitorul Oficial of December 20, 2013.

The Court ensures the interpretation of the Constitution by request of subjects entitled to appeal to the constitutional jurisdiction body (Article 135 of Constitution). So far, the Constitutional Court of the Republic of Moldova has been reviewing the appeals from various subjects of this right.

Thus, of 66 appeals reviewed by the Constitutional Court in 2015, 18 appeals referred to the interpretation of the Constitution. Due to their review, the Court adopted 5 decrees on interpreting some provisions of the Constitution[80]. In 2016, 118 appeals were submitted to the Constitutional Court, 4 of which referred to the interpretation of the Constitution. In total, the Court reviewed 12 appeals on the interpretation of the Constitution this year (8 of them were appeals left since 2015). Of 35 decrees adopted by the Constitutional Court in 2016, only 3 decrees referred to the interpretation of some provisions of the Constitution (Article 135, Part 1, Item a, g in combination with Article 20, Article 115, Article 116 and 134; Article 106[1], Part 1; Article 93, Part 2; Article 116, Part 2, 4; Article 136, Part 1 of Constitution)[81].

The Constitutional Court's practice of adopting the decisions on issues, the subject of which is the constitutionality of some party, has been insignificant so far. As an example, we can cite only 1 appeal of deputy submitted in 2010, which required the constitutional review for the National-Liberal Party of Moldova. However, the Constitutional Court has not admitted this appeal of deputy for review, while referring to Article 38, Part 2, Item d, Code of Constitutional Jurisdiction according to which the deputy of Parliament is not a subject entitled to appeal to the Constitutional Court on the constitutionality of parties. Appeals on these issues are submitted by the President of Moldova, Chairperson of Parliament, and Government[82]. A report from the Chairperson of the Constitutional

---

[80] Decree on approving the Report on Exercise of Constitutional Jurisdiction in 2015. http://www.constcourt.md/public/files/file/Actere%20Curtii%20rus/Raport_CC_2015_ru.pdf (accessed: March 20, 2018).

[81] Report on Exercise of Constitutional Jurisdiction in 2016. http://www.constcourt.md/public/files/file/Actere%20Curtii%20rus/Raport_CCM_2016_rus.pdf (accessed: March 20, 2018).

[82] Report on Exercise of Constitutional Jurisdiction in 2010. Monitorul Oficial No. 25-27/3 of February 11, 2011.

Court (presented at a ceremonial meeting devoted to the 15th anniversary of establishing the Court) noted that in 15 years of work, the constitutional jurisdiction body ensured the constitutional review of 365 normative acts, 178 of which were recognized as, in whole or in part, unconstitutional. Besides, the Constitutional Court issued 27 opinions on draft revisions of the Constitution and adopted 32 decrees on interpretation of 44 constitutional norms[83]. Although the legal status of the Constitutional Court is regulated by Section V of the Constitution, references to the Constitutional Court are also found in other articles of Fundamental Law. Thus, Article 62 of the Constitution (recognizing the deputies' mandates) states that the Constitutional Court, by proposal of the Central Election Commission, decides on recognizing or not recognizing (in case of violation of election laws) the deputies' mandates.

According to the Constitution (Part 2, Article 79), the Constitutional Court participates in the procedure of taking the oath by candidate for the President of Moldova, whose election is recognized as valid. The inauguration of the President includes an announcement of decree (by Chairperson of Constitutional Court) that recognizes the validity of election for the President of Moldova and the handling of the sign of the President of Moldova[84]. Besides, according to the Constitution (Article 89), in case of an initiation of the impeachment procedure, the President may provide the Constitutional Court with explanations on charges against him/her. We cannot ignore another important function of Constitutional Court: the formation and development of constitutional law. According to the Court, the text of the Constitution shall not be changed without legal need, thus ensuring the inviolability of the Constitution and constitutional order[85].

---

[83] D. Pulbere, *Alocuțiune rostită în cadrul ședinței festive consacrate aniversării a 15-a a Curții Constituționale a Republicii Moldova*, Conferința internațională „Asigurarea supremației Constituției, funcția de bază a Curții Constituționale". Chișinău 2010, p. 10.

[84] Law on Inauguration of President of Moldova. Monitorul Oficial No. 3 of January 9, 1997.

[85] Decree No. 7 of March 4, 2016 on constitutional review of some provisions in Law No. 1115-XIV of July 5, 2000 amending and supplementing the Constitution of Moldova (procedure of electing the President). Monitorul Oficial No. 59-67 of March 18, 2016.

4.3. Subject of Constitutional Review Exercised by the Constitutional Court

As noted above, the Constitutional Court of the Republic of Moldova ensures (by request) the constitutional review of parliamentary laws/decrees, decrees of the President of Moldova, decrees and ordinances of Government, and international treaties involving Moldova.

Final and transitional provisions of the Constitution (Section VII, Article II) assume that at the moment of their adoption, laws and other normative acts shall operate in part, not conflicting with its content. Within a year after the Constitution came into force, standing commissions of Parliament and the Government had to review the legislation for compliance with the Constitution and submit relevant proposals to the Parliament.

At first glance, the Constitution clearly identified the sources of law forming the subject of control exercised by the Constitutional Court. At that, for some time, the practice of the Court had certain ambiguities with access to the constitutional justice of state officials, who expressed special political or public interest.

The original version of Decree No. 16 of May 28, 1998, adopted by the Constitutional Court, noted that the „establishment of special procedures or constitutional jurisdiction for state officials expressing special political/public interest, appointed by parliamentary orders, decrees of President of Moldova, and governmental decrees (issued in pursuance of their powers and directly assumed by norms of Constitution or other laws), does not limit the access to justice. According to Article 135, Part 1, Item a of the Constitution, review of constitutionality for these normative acts falls within the competence of Constitutional Court"[86].

When Parliament adopted the Law on Administrative Court, which established the procedure of administrative jurisdiction, the Constitutional Court stated that constitutional review may cover acts that are normative in the essence (adopted or issued by public authority, with a compulsory, general, and binding nature). Administrative acts of individual nature-issued by public authority in pursuance of powers expressly assumed by constitutional/legislative norms, being the legal acts not containing the

[86] Hotărâre cu privire la interpretarea Article 20 din Constituția Republicii Moldova No. 16 of May 28, 1998 Monitorul Oficial al R. Moldova of June 25, 1998.

legal norms, being normative acts of personal nature with one-time legal consequences, applicable only once, and, thus, not compulsory for general public-may not be subject to constitutional review (by request of entitled entities), but may be subject to control of legality (by court instance, according to the law). Thus, only acts of normative nature (listed in Article 135, Part 1, Item a of the Constitution) may be subject to constitutional review[87].

Later, the Constitutional Court revised its position on this view. Thus, in March 2010, Constitutional Court started reviewing the appeal on the constitutional review of Parliamentary Decree No. 30-XVIII of March 4, 2010 on dismissing the Chairperson of the Supreme Court of Justice. The Court noted that based on the Constitution of Moldova (Item a, Part 1, Article 135), it sees its authority in exercising the constitutional review for all acts adopted by the Parliament, despite their regulatory or individual nature[88]. The Constitutional Court recognized that at the beginning of its activities, it reviewed the appeals on debating the acts with regards to state officials[89].

By Law No. 726-XV of December 27, 2001, Parliament amended the Law on Administrative Court, while excluding from judicial administra-

---

[87] Decree on revising the Decree of Constitutional Court No. 16 of May 28, 1998 on interpreting the Article 20 in Constitution of Moldova. Monitorul Oficial No. 90-91/34 of August 2, 2001.

[88] Decree on revising the Decree of Constitutional Court No. 16 of May 28, 1998 on ad interpreting the Article 20 in Constitution of Moldova, as amended by Decree No. 39 of July 9, 2001. Monitorul Oficial No. 58-60 of April 23, 2010.

[89] Decree on constitutional review of Decree from President of Moldova No. 68 dated March 15, 1996 on administration of Ministry of Defense. Monitorul Oficial, 1996, No. 25; Decree on constitutional review of Decree from Parliament of Moldova No. 546- XIII of July 21, 1995 on early dismissal of some Chairpersons of standing parliamentary commissions. Monitorul Oficial, 1995, No. 53-54; Decree on constitutional review of Decree from Parliament of Moldova No. 545-XIII of July 21, 1995 on early dismissal of Deputy Chairperson of the Parliament. Monitorul Oficial, 1995, No. 53-54; Decree on constitutional review of Decree from President of Moldova No. 5 dated January 12, 1995 on dismissing the Court Chairperson. Monitorul Oficial, 1996, No. 25; Decree No. 4 of February 10, 1997 on constitutional review of Decree from Parliament of Moldova No. 912-XIII of July 5, 1996 on early dismissal of Chairperson in Commission on Control and Petitions. Monitorul Oficial, 1997, No. 13-14.

tive review acts against officials and positions, which were previously excluded by the Constitutional Court from constitutional review. As „purely political acts of Parliament, President of Moldova, and Government, as well as the individual administrative acts issued by Parliament, President of Moldova, and Government in exercise of powers directly assumed by constitutional/legislative norms regarding the election, appointment, and dismissal of public state officials expressing special political or public interests" appeared to be beyond jurisdiction, the Court found it logical to revise its attitude regarding these acts. As a result, the Constitutional Court concluded the following: Individual administrative acts issued by Parliament, the President of Moldova, and Government-in exercise of powers assumed by constitutional or legislative norms regarding the election, appointment, and dismissal of public state officials expressing special political interest-cannot be subject to constitutional review by request of entitled entities; Acts issued by Parliament, the President of Moldova, and Government- with regards to state officials expressing special public interest, elected or appointed for a certain term of office-may be subject to constitutional review (by form and procedure of their adoption). Until approval of proper legislation by Parliament, the Constitutional Court will decide in each specific case on issues of public state officials with special public interest.

The constitutional review also covers the legal acts on appeals of the Supreme Court of Justice as exceptional cases of unconstitutionality. The Constitutional Court noted that Article 135, Part 1, Item g of the Constitution assumes the powers of the Constitutional Court in exercising the constitutional review of laws and other normative acts (to be applied when reviewing the case in courts of general jurisdiction). The procedure of constitutional review is initiated on an exceptional basis[90]. The Court believes that the Constitution of the Republic of Moldova includes decision-making on the constitutionality of laws and other normative acts of compulsory nature within the powers of the Constitutional Court-laws and acts that are general and mandatory in essence, are adopted by central public authorities, and have an impact on review of disputes by the

[90] Decree No. 2 of February 9, 2016 on interpreting the Article 135, Part 1, Items a, g in Constitution of Moldova. Monitorul Oficial No. 55-58 of March 11, 2016.

court of general jurisdiction[91]. So-called administrative regulations (implementing, according to the Constitutional Court, the exercising of power granted by the Constitution to the President of Moldova, the Government, and Prime Minister) were categorized as „other normative acts". In this category of acts, the Court included decrees, resolutions, and orders,[92] while stating that apart from laws, the exceptional case of unconstitutionality also covers other normative acts[93].

In reviewing the exceptional cases of unconstitutionality by the Constitutional Court, the laws of Moldova assign an important role to the Supreme Court of Justice. As the supreme judicial body ensuring the exact/uniform application of laws by all court instances and resolution of disputes arising during the application of laws, the Supreme Court of Justice, on its own initiative or by proposal of courts, submits to the Constitutional Court a request for the constitutional review of legal acts[94]. In 2012, given the new circumstances, the Civil Procedure Code of the Republic of Moldova (Article 12^1) was amended to address the exceptional cases of unconstitutionality. In this new revision, the law assumed that if a case review found that an applicable or applied legal norm conflicted with the Constitution of the Republic of Moldova, and constitutional review of the normative act fell within the competence of the Constitutional Court, the court instance should submit a request to the Constitutional Court via the Supreme Court of Justice[95].

The subject of constitutional review by the Constitutional Court also includes international treaties. According to the Court, the need to conclude the international treaties is assumed by the Declaration of Independence, where the Republic of Moldova declared its readiness to establish political, economic, cultural, and other relations with European

[91] Hotărîrea Curții Constituționale No. 15 of May 6, 1997 cu privire la interpretarea Article 135 alin. (1) lit. g) din Constituția Republicii Moldova (Monitorul Oficial No. 33-34/14, May 22, 1997).

[92] Decree on constitutional review of some provisions in Law No. 548-XIII of July 21, 1995 on National Bank of Moldova. Monitorul Oficial No. 22 of March 4, 1999.

[93] Decree No. 2 of February 9, 2016 on interpreting the Article 135, Part 1, Items a, g in Constitution of Moldova. Monitorul Oficial No. 55-58 of March 11, 2016.

[94] Law on Supreme Court of Justice. Monitorul Oficial No. 15-17 of January 22, 2013.

[95] Law on amending and supplementing the Civil Procedure Code of Moldova. Monitorul Oficial No. 185 of August 31, 2012.

states and all countries of the world, as well as the readiness to establish diplomatic relations, according to international law and current international practice in this field[96].

The Constitutional Court determined that „treaty" is a generic concept covering all kinds of international agreements: contracts, agreements, pacts, conventions, declarations, communiqués, protocols, etc. Despite the name, treaties have similar legal force[97]. At the constitutional review of some provisions in the Treaty between the Republic of Moldova and Ukraine (on state border) and additional protocols to this Treaty (signed in Kyiv on August 18, 1999), the Constitutional Court stated that its authority on the constitutional review of international treaties involving the Republic of Moldova (consolidated in Article 135, Part 1, Item a of the Constitution) shall be viewed through the prism of other constitutional provisions and in association with national and international norms in this field, as the above general constitutional norm does not specify the treaties subject to constitutional review and the stage of such review (before or after their coming into force). Referring to the principle of international law on fulfilling the international obligations by state, the Constitutional Court noted that constitutional review of this treaty would conflict with the international principle on faithful exercise of contracts, which could cast doubt on Moldova's credibility as a partner in relations stated by international treaties, as well as slow down or even block the development of inter-state and intergovernmental relations of this country[98].

The Court specified that under Article 135, Part 1, Item a in the Constitution, the constitutional review of international treaties may be implemented between expressing the consent of Moldova to binding

---

[96] Decree No. 24 of October 9, 2014 on constitutional review of Association Agreement between Republic of Moldova, on the one hand, European Union, European Atomic Energy Community, and their member states, on the other hand, and Law No. 112 of July 2, 2014 on ratification of Association Agreement. Monitorul Oficial No. 333-338 of November 7, 2014.

[97] Decree on interpreting some provisions in Article 4, Constitution of Moldova. Monitorul Oficial No. 118-119/64 of October 28, 1999.

[98] Decree No. 5, termination of proceedings on constitutional review of some provisions in Treaty between Moldova and Ukraine (on state border) and additional protocol to the Treaty (signed in Kyiv on August 18, 1999). Monitorul Oficial No. 137 of October 10, 2002

international treaties and their coming into force (due to exercising the procedures assumed by law). The Constitutional Court noted that upon recognizing the unconstitutionality of an international treaty involving Moldova, state authorities cannot exercise procedures on implementing the treaty (assumed by law). According to Law No. 595-XIV of September 24, 1999 on international treaties of Moldova (Part 2, Article 22)[99], assuming that international treaties involving Moldova, recognized by the Constitutional Court incompliant with the Constitution of the Republic of Moldova, are not subject to coming into force and application[100]. Moreover, according to the Constitutional Court, meeting accepted international obligations is a legal tradition and constitutional principle, as an integral part of a law-bound state[101].

4.4. Preliminary and Subsequent Control of Legal Norms

Throughout its operation, the Constitutional Court of the Republic of Moldova could arrange the legal practice on application of Article 135, Part 1 of the Constitution, as a form of constitutional review limited to preliminary control of actual laws only.

Constitutional review covers only normative acts adopted after coming into force through the Constitution by July 29, 1994.

Still, in 2 cases, the Constitutional Court recognized the unconstitutionality of some normative acts adopted prior to the Constitution's coming into force. Thus, on October 2, 1996, the Court reviewed an appeal on the constitutional review of some provisions in the Law of February 10, 1995, Law of February 23, 1996, and the Decree of January 23, 1991 on exercising the right to utilize land. Among other things, the above acts

[99] Law on International Treaties of Moldova. Monitorul Oficial No. 24-26 of March 2, 2000.

[100] Ruling No. 17 of November 7, 2013 on refusal to admit for review the appeal No. 35a/2013 on constitutional review of some acts regarding the Agreement between Government of Moldova and Government of Romania on cooperation in military field. Monitorul Oficial No. 312-314 of December 31, 2013.

[101] Decree No. 24 of October 9, 2014 on constitutional review of Association Agreement between Republic of Moldova, on the one hand, European Union, European Atomic Energy Community, and their member states, on the other hand, and Law No. 112 of July 2, 2014 on ratification of Association Agreement. Monitorul Oficial No. 333-338 of November 7, 2014.

regulated the exercising of rights to utilize owned land plots (via sale/purchase, donation, and exchange) from January 1, 2001 only. Authors of the appeal demanded the recognition of unconstitutionality for some provisions in these normative acts, since they conflict both with constitutional provisions on human rights/freedoms and the Universal Declaration of Human Rights, according to which anyone can enjoy the rights and freedoms proclaimed in it. As a result, the Constitutional Court recognized the unconstitutionality of some provisions in debated laws; regarding the Decree of Supreme Council of the Moldavian SSR „Procedure of Introducing the Law of the Moldavian SSR „On Property" dated January 23, 1991, the case on constitutional jurisdiction was terminated[102].

The second case was in 1997, when the Constitutional Court reviewed in plenary session the appeal for the constitutional review of the Regulation on Drafting and Issuing the Identity Documents of the National Passport System (2nd paragraph, Item 10), Annex No. 1 to the Decree of the Moldovan Government dated June 6, 1995 on additional measures for introducing the national passport system.

The author of the appeal debated the „registration" institute. The Court recognized the unconstitutionality of Item 10 in the Regulation on Drafting and Issuing the Identity Documents of the National Passport System, approved by the Governmental Decree of June 6, 1995 on additional measures for introducing the national passport system, and all orders containing words „residence" and „registration, as, according to Court, since the Constitution of the Republic of Moldova came into force, they had lost their legal force and could not be applied[103].

However, in scientific circles and elsewhere, the focus was always on issues about the form of the constitutional review exercised by the Constitutional Court. Moldovan researchers argue over preliminary (a priori) and subsequent (*a posteriori)* constitutional review and the direct

[102] Decree on constitutionality of some provisions in Law No. 369-XIII of February 10, 1995; Law No. 745-XIII of February 23, 1996; Decree No. 460-XII of January 23, 1991 on exercising the right to utilize the land. Monitorul Oficial No. 067 of October 17, 1996.

[103] Decree No. 16 of May 19, 1997 on verifying the constitutionality of prescriptions in Item 10 (paragraph 2), Regulation on Drafting and Issuing the Identity Documents of National Passport System. Monitorul Oficial No. 037 of June 5, 1997.

application of these forms in the activity of the Constitutional Court. The prevailing view is that constitutional review in Moldova was introduced in legislation and exercised in the form of subsequent (a posteriori) control, i.e., after adopting and promulgating the law. It is assumed that society and state will get closer to democratic ideals if constitutional review is applied to draft laws and prior to their promulgation[104].

The Constitutional Court believes that the Constitution (Item a, Part 1, Article 135) assumes that the Court „exercises constitutional review of laws by request", without limiting the exercise of this power only to the control of laws that came into force. In this view, the Constitutional Court noted that under the Constitution, the constitutional review of the law is possible both before its promulgation and after its coming into force, by means of procedures. The Constitutional Court believes that any entity entitled to appeal to the Constitutional Court may debate a law not published in the Official Gazette of the Republic of Moldova, as well as the published law (under conditions assumed by legislation). Appeal on the constitutional review of law (prior to its publication) has no direct effect on the procedure of its promulgation by the President. In case of promulgating the debated law (prior to the issue of the Constitutional Court decree), preliminary constitutional review of the law turns into subsequent constitutional review[105].

4.5. Legal Control Procedure

As mentioned above, the Constitutional Court is the only body of constitutional jurisdiction in Moldova. The Constitutional Court of the Republic of Moldova is vested with competence to make decisions on the constitutionality of provisions in normative acts within its jurisdiction established by law, only following the appeal of authorized entities. Thus, appeal is the initial phase of constitutional review for laws and other normative acts subject to such control. In this view, the Law on the Constitutional Court (Article 24) states that the Court exercises its jurisdiction on the initiative of entities defined by law and according to the Code of

[104] E. Aramă, *Controlul constituționalității legilor: istorie și actualitate*, Chișinău, Museum, 2000. pp. 25-39.

[105] Decree No. 9 of February 14, 2014 on interpreting the Article 135, Part 1, Item a in Constitution. Monitorul Oficial No. 78-79 of April 1, 2014.

Constitutional Jurisdiction. According to legislation, the right to appeal to the Constitutional Court is held by the President of Moldova; the Government; the Minister of Justice; the Supreme Court of Justice; the Attorney General; members of Parliament; parliamentary factions; the People's Lawyer; the People's Lawyer protecting the rights of the child; councils of administrative-territorial units (1st, 2nd level), and the National Assembly of Gagauzia (Gagauz Yeri), in case of verifying the constitutionality of laws, regulations, and resolutions of Parliament; decrees of the President of Moldova; resolutions, ordinances, and orders of the Government, and international treaties involving Moldova.

Listed subjects may submit appeals on issues within their competence, apart from appeals: on revising the Constitution (submitted by subjects directly indicated in Article 141 of the Constitution); on the statement of circumstances justifying the dissolution of Parliament (submitted by the President of Moldova); on the statement of circumstances justifying the temporary removal of the President from office or temporary fulfillment of presidential duties (submitted by resolution of Parliament, signed by the Chairperson of the Parliament); on issues covering constitutionality of the party (submitted by the President of Moldova, the Chairperson of Parliament, the Government, and the Minister of Justice or Attorney General).

The Chairperson of Parliament may submit an appeal only on the basis of parliamentary decree; the Attorney General, following the decision from the Supreme Council of Attorneys; the Minister of Justice, following the decision from the Board of the Ministry of Justice.

Results of republican referendums, elections for Parliament, and the President of Moldova are approved after reviewing the report from the Republican Commission on Holding a Referendum or Central Election Commission; materials on recognizing the backup candidate as deputy of the Parliament are submitted by the Central Election Commission.

The Code of Constitutional Jurisdiction (Article 39) sets certain requirements to the form and content of an appeal. Thus, any appeal is submitted in writing (in Romanian). It must be justified and shall contain: the name of the Constitutional Court, as a body where the appeal is sent; the name and address of the applicant; the subject of the appeal; the statement of circumstances forming the basis for claims of the applicant; requirements of appeal; other information regarding the subject of the appeal;

the list of documents attached to the appeal; and the signature, index, and stamp of the applicant.

Let's note that neither the Constitution nor other laws on activities of the Constitutional Court assume any dates of appeal to the court, after which the appeal is impossible. It follows that appeals on the constitutionality of certain normative acts may be submitted at any time after their coming into force, which is normal under the preliminary constitutional review of laws[106].

Upon admission by the Constitutional Court, the appeal may be withdrawn by the applicant at any stage of the case review.

This stage on the constitutional review of laws ends with a preliminary study of appeal. At this stage, judges study the opinion of various state bodies, scientific and educational institutions, non-governmental organizations, international organizations, laws of other states, and jurisprudence of other constitutional courts.

Upon submission of the conclusion on the preliminary study of appeal, the Chairperson of Constitutional Court provides materials for the session of the Constitutional Court. Preliminary review of the appeal, study of the appeal for admissibility, and preparation of case for review (in public session of Constitutional Court) are assumed in detail by the Provision on the Procedure of Reviewing the Appeals Submitted to the Constitutional Court[107].

Review of appeals in session. Two-thirds of the total judges shall be present for holding the plenary sessions of the Constitutional Court. Sessions of the Constitutional Court are held in a solemn atmosphere, following the ethics of constitutional legal proceedings. The case review begins with a message of reporting to the judge the essence of the case, grounds for its review by the Constitutional Court, content of materials, and measures taken to prepare the case for hearing, after which, the presiding judge suggests that the parties state their positions. At that, the subject of appeal goes first, followed by the other party.

---

[106] I. Guceac, *Curs elementar de drept constituțional*, Chișinău, Editura Reclama 2001, p. 180.

[107] Ruling of Constitutional Court No. AG-3 of June 3, 2014 approving the Provision on Procedure of Reviewing the Appeals Submitted to Constitutional Court. Monitorul Oficial al Republicii Moldova No. 185-199 of July 18, 2014.

In Constitutional Court sessions, the proceedings are open except in cases where publicity may affect the state security and public order. At a case review in closed session, apart from parties to the process, other persons may be invited by decision of the Constitutional Court.

Consultation of judges. The closed consultation of Constitutional Court judges is held in a consultation room. Besides, judges of the Constitutional Court are not entitled to disclose the contents of the consultation. During consultation, judges can freely state their position on the issue under review. At the end of the consultation, the presiding judge puts draft acts of the Constitutional Court to the vote. The judge of the Constitutional Court is not entitled to abstain from voting. The presiding judge is the last to vote. At the stated equality of votes, the presiding judge may decide to resume the case for an additional study of circumstances essential for resolution. Decision to resume the case is possible in other cases, where judges come to conclusion on the need for additional case examination. At that, the presiding judge takes a recess in session or postpones the case review.

Decision-making. In the end, the decision on constitutionality/unconstitutionality of a reviewed normative act is made by the majority of Constitutional Court judges. A judge disagreeing to an adopted resolution or conclusion may state his/her dissenting opinion in writing.

4.6. Civil Complaint as Means of Legal Control

In some scientific works published in Moldova, authors speak in favor of establishing the constitutional complaint while considering this procedure necessary for our state[108], When asked how necessary and justified granting a citizen with the right to access constitutional jurisdiction is, scholars in Moldova expressed an opinion that it depends on state structure and the place of constitutional jurisdiction in a system of state bodies. It is believed that a modern state (positioned as law-bound, with an effective Constitutional Court) shall grant this right to citizens. In the presence of political will supported by public opinion, these initiatives will be materialized; it's just a matter of time[109].

---

[108] V. Zaporojan, Premisele implementării instituției recursului constituțional în Republica Moldova, Justiția Constituțională în Republica Moldova, 2005, No. 3.

[109] V. Zaporojan, *Accesul direct al persoanei la justiția constituțională* (Practica Germaniei), Revista națională de drept, 2007, No. 4.

Researchers of constitutional law believe that legislative consolidation for the right of citizens to appeal to the Constitutional Court is a serious step for the protection of human rights and freedoms[110]. According to other authors, the direct appeal of citizens of Moldova, foreign citizens, and stateless persons to the Constitutional Court shall take place only upon violation of constitutional material rights, not procedural ones. Only appeals on the violation of fundamental rights/freedoms of individuals by state bodies shall be admitted for review by the Constitutional Court. Besides, there is an opinion that legal entities could also apply to the Constitutional Court, in case some constitutional right is violated by a certain normative act, or this legal entity considers itself a victim of violating the fundamental rights/freedoms or guarantees of their ensuring[111].

In 2004, the Constitutional Court of the Republic of Moldova reviewed in plenary session a request of 35 deputies to provide an opinion of the Constitutional Court on the bill supplementing Article 135 and amending Article 136 in the Constitution of the Republic of Moldova. The bill assumed providing Article 135, Part 1 of the Constitution with the following paragraph: „expressed, when all proper means of protection were used, by complaints of persons positioning themselves as victims of violating the fundamental human rights and freedoms assumed by Section II or international treaties involving Moldova, arising from law, administrative act, court decision or omission of public authorities".

According to the bill, the procedure of constitutional complaint is constitutional and legal by means of subsidiary nature; the procedure is initiated only in case of the violation of the fundamental rights/freedoms of citizens or guarantees thereof; the procedure is initiated only in case of violating the constitutional right by law, administrative act, ruling or omission of public

---

[110] V. Mocrea, *Baza juridică și procedura de soluționare a recursurilor constituționale*, Materialele Conferinței «Rolul Curții Constituționale în sistemul protecției drepturilor omului și respectarea CEDO și jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului în jurisprudența și legislația națională». Chișinău, December 13-14, 2007, p. 38.

[111] V. Zubco, *Probleme și soluții privind accesul direct al cetățenilor la Curtea Constituțională,* Materialele Conferinței «Rolul Curții Constituționale în sistemul protecției drepturilor omului și respectarea CEDO și jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului în jurisprudența și legislația națională». Chișinău, December 13-14, 2007, p. 134.

authorities; initiation of procedure is ensured by any person positioned as infringed in fundamental rights/freedoms or guarantees thereof.

Upon analysis of the bill, Constitutional Court noted that procedure of constitutional complaint introduced at national level will contribute to more effective protection of human rights and freedoms consolidated in Constitution of the Republic of Moldova and international treaties involving Moldova. According to draft constitutional law, it was assumed that by review of constitutional complaint, the Court will speak in first and last instance-on violation of rights and freedoms by public authorities and court instances. Under draft law, prior to submission to submission to international court, constitutional complaints can be reviewed by Constitutional Court- the only body authorized to provide formal interpreting of constitutional norms. Constitutional Court stated that draft law does not violate the unity of constitutional matter and development/specification of procedure on review of constitutional complaint is within the competence of Parliament only[112].

In 2006, Minister of Justice requested the Constitutional Court to interpret Article 135 of Constitution, which states the powers of Constitutional Court. In appeal, the author believed that since Supreme Law does not prohibit the granting of other powers to Constitutional Court (apart from those assumed by Article 135, Part 1 of Constitution), Parliament may extend the competence of Constitutional Court by means of law. In author's opinion, Constitutional Court may be entitled to review the appeals of citizens considering themselves infringed (in any right guaranteed by Constitution or international treaties involving Moldova), without amending the Constitution. Court assessed the arguments and resulting conclusion of the author as unacceptable, while noting that hypothetical judgments (no matter how logical they seem) cannot form the basis for interpreting the Article 135 of Constitution. Due to inconsistency of the author's arguments, Constitutional Court recognized the appeal pointless and, thus, not subject to review in the essence[113].

---

[112] Conclusion No. 1 of December 16, 2004 on draft law supplementing the Article 135 and amending the Article 136 in Constitution of Moldova. Monitorul Oficial No. 241 of December 27, 2004.

[113] Ruling No. 16 of December 4, 2006 on appeal regarding the interpreting of Article 135 in Constitution of Moldova. Monitorul Oficial No. 189-192 of December 15, 2006.

Despite the efforts, today, civil complaint (as means of constitutional review) has no legal basis in Moldova. As Constitution does not assume the right of citizens to appeal to Constitutional Court, the latter believes that due to exceptional case of unconstitutionality, individuals get the indirect access to constitutional jurisdiction, which fits a number of measures taken to guarantee the fair legal proceeding[114]. This indirect way, which grants the citizens an access to Constitutional Court, provides the Constitutional Court (guarantor of supremacy for Constitution) with ability to control the observance of human rights and fundamental freedoms by legislative power.

5. Legal Nature and Legal Force of Constitutional Court Decisions

According to current laws, the Constitutional Court of the Republic of Moldova adopts resolutions, issues rulings, and provides opinions.

The Constitutional Court adopts resolutions on the following issues: constitutionality of parliamentary laws, regulations, decrees, decrees of the President of Moldova, resolutions and orders of the Government, international treaties involving Moldova; interpretation of the Constitution; defining the results of republican referendums, the results of elections for Parliament and the President of Moldova; exceptional cases of unconstitutionality in legal acts from the Supreme Court of Justice, and other cases assumed by law.

The Constitutional Court provides opinions on proposals to revise the Constitution; circumstances justifying the dissolution of Parliament; circumstances justifying temporary removal of the President from office; circumstances justifying temporary fulfillment of presidential duties; and constitutionality of the party.

In cases assumed by the procedure of constitutional legal proceeding (except for cases requiring adoption of resolution and provision of opinion), the Constitutional Court issues the rulings.

Constitutional Court decisions (adopted by an analysis of appeals on constitutional review of certain legal acts) would be meaningless if they

[114] Report on exercising the constitutional jurisdiction in 2016. Chisinau, January 19, 2017, http://www.constcourt.md/public/files/file/Actere%20Curtii%20rus/Raport CCM_2016_rus.pdf (accessed: March 20, 2018).

existed only on paper or were mentioned in scientific discussions. First of all, constitutional jurisprudence is not meant for interpretation by representatives of legal science, but for careful studying and use by Parliament, the Government, the President, and other state bodies or judicial instances of general jurisdiction to exclude unconstitutional laws and other normative-legal acts from the legal system of the state. The Constitutional Court is authorized to recognize the debated law or other normative-legal act conflicting with the Constitution, thus excluding it from the national legal system. However, the Court has no competence to correct or cancel erroneous provisions. These measures are within the authority of the body adopting the unconstitutional law or other normative-legal act.

The Constitution of the Republic of Moldova states that laws and other normative acts (or parts thereof) become invalid since adopting the relevant decision by the Constitutional Court. Decisions of the Constitutional Court are final and not subject to appeal (Article 140). To develop these provisions, Law on the Constitutional Court (Article 28) assumes that acts of the Constitutional Court are official documents, binding on all public authorities, all legal entities, and individuals throughout the country.

The Constitution of the Republic of Moldova and Law on the Constitutional Court do not contain legal norms directly assuming the legal instruments that oblige competent bodies to ensure immediate practical implementation of Constitutional Court decisions, which could help avoid gaps in legislation or other undesirable effects resulting from the abolition of unconstitutional norms in the system of law. As compliance with Constitutional Court decisions is necessary and an important condition for proper functioning of state bodies and establishing a law-bound state, the Court noted to Parliament that its decisions (ensuring the supremacy of the Constitution) are indisputable and binding. *Erga omnes*, the binding nature of Constitutional Court decisions assumes constitutional obligation of all state bodies to ensure precise application of Constitutional Court decisions in specific situations, which fall within the norms recognized unconstitutional[115].

[115] Decree No. 26 of November 11, 2014 on constitutional review of some provisions regarding the immunity of judges. Monitorul Oficial No. 39-45. February 20, 2015.

Based on the constitutional norm (Article 7) that states: „Constitution of the Republic of Moldova is its supreme law. No law or other legal act conflicting with Constitution is legally valid", the Constitutional Court noted that decisions of the constitutional jurisdiction body (ensuring the supremacy of Constitution) are final, indisputable, and binding.

The Court specified that as some legislative provisions or acts recognized unconstitutional may lead to a legislative vacuum, deficiency, and uncertainty in use of the law, measures addressing these negative consequences include provisions of the Law on the Constitutional Court (Article 28^1), which assume that the Government, no later than three months after publishing the Constitutional Court decision, shall provide the Parliament with a draft law amending/ supplementing the normative act (or part thereof) recognized unconstitutional or recognizing it invalid. A relevant draft law shall be reviewed by Parliament as a matter of priority. At that, the Constitutional Court shall be informed within three months on results of reviewing the gaps found in legislation and related to the non-exercising of certain constitutional provisions indicated in the submission. In general, while revealing the content of constitutional norms and developing the rules derived from their interpretation, acts of Constitutional Court determine the direction in the development of the entire legislative system, as well as the process of interpreting and applying the law. Only such a position actually implements the supremacy of the Constitution. The Constitutional Court stated that despite the nature of its rulings (interpreting of Supreme Law or constitutional review of normative acts), based on the powers of the Constitutional Court, they result in consequences assumed by the Constitution and the law on authority exercised by the Court. Their legal force cannot be debated or confirmed by anyone. Therefore, Parliament or the Government (as the case may be) shall cancel or amend relevant normative acts, thus bringing them in compliance with the Constitution. At that, the Constitutional Court noted that legal (rather than political) factors shall be determining in response to Constitutional Court decisions, especially if they assume specific obligations of subjects. Another important statement of the Constitutional Court regarding its rulings is that they are applied to all legal relations unresolved before the date of adoption, respectively, to all situations where provisions recognized unconstitutional are further applied (via revision as well). In this

case, the norm loses its legal force and ceases to exist in the absence of any activity from valid or authorized legislator[116].

The Constitutional Court of the Republic of Moldova believes that exercise of its rulings shall have a double legal effect: first, it must guarantee the protection of subjective right for every person; second, it must be a source of law for legislator and executive power, thus playing the lead role in the development of law[117]. The Republic of Moldova has no evidence of any obvious refusal to exercise the decisions of the Constitutional Court; however, in some cases, application of certain decisions may be delayed.

Comparative analysis showed that all decisions of the Constitutional Court in 2011-2013 were exercised. Of Constitutional Court decisions adopted in 2014-2015, where at least one of the debated provisions was recognized as unconstitutional, 2 were not exercised. In 2016, 17 decisions (with at least 1 of the debated provisions recognized as unconstitutional) were adopted, which obliges Parliament and the Government to take corrective actions. Of those, 3 decisions were exercised at the moment of drafting the report, 4 were unfulfilled or in the course of exercising, and the deadline of 11 decisions has not yet expired[118]. In 2016, the Constitutional Court sent 17 submissions to Parliament. Given the information available to the Constitutional Court, on the date of drafting the report, 1 of 4 submissions was exercised. For comparison, of 5 submissions in 2015, 1 was exercised, 3 were at the stage of exercising, and I was unfulfilled. Of 8 submissions in 2014, only 3 were exercised. All submissions for 2012-2013 were exercised.

In general, via its decisions, the Constitutional Court of the Republic of Moldova contributes to the enhancement of constitutional legality, guarantees observance of constitutional norms, and ensures the unity of the legal system, protection of the constitutional system, and observance of human and civil rights/freedoms.

---

[116] Decree on interpreting the Article 140 of Constitution. Monitorul Oficial of December 20, 2013.

[117] Report on exercise of constitutional jurisdiction in 2016. Chisinau, January 19, 2017, http://www.constcourt.md/public/files/file/Actere%20Curtii%20rus/Raport_CCM_2016_rus.pdf (accessed: March 20, 2018).

[118] Report on exercise of constitutional jurisdiction in 2016. Chisinau, January 19, 2017, http://www. constcourt.md/public/files/file/Actere%20Curtii%20rus/Raport_CCM_2016_rus.pdf (accessed: March 20, 2018).

6. Constitutional Value of the Constitutional Court

Constitutional justice is a key element in the context of protecting/developing the basic values consolidated in the Constitution, which, in turn, represents the legal basis for activity of the Constitutional Court in Moldova, decisions of which have fundamental influence on the development of public relations. In this view, the Constitutional Court of Moldova stated that constitutional justice acts in place of protecting constitutional order and ensures the supremacy of fundamental law. The Constitutional Court also noted that the formation and development of official constitutional practice (e.g. new judicial interpretation of constitutional provisions and new interpretations due to certain changes in constitutional practice) assist with revealing the high potential of the Constitution without amending, allow its adaptation to social changes and ever-changing conditions of society/state, and ensure the viability of the Constitution as a basis of society and state[119].

After the 1990s, the Republic of Moldova faced a number of constitutional problems. Right after the adoption of the Constitution (namely, during 1995), clashes between branches of power (even between the President and Prime Minister) have occurred as an inevitable result of ambiguity in some wordings of the Constitution. Unfortunately, even now, the Republic of Moldova has no true cooperation between institutional branches of state power; tensions between the President, Parliament, and the Government increase; and confrontation between the ruling and opposition parties grows.

Referring to the analysis of Constitutional Court activities, an opinion was expressed that this constitutional jurisdiction body made significant contribution to the establishment of a democratic legislative block in our country, while defining the functional limits of public authorities and insisting on independence of judicial power[120].

---

[119] Decree No. 7 of March 4, 2016 on constitutional review of some provisions in Law No. 1115-XIV of July 5, 2000 amending and supplementing the Constitution of Moldova (procedure of electing the President). Monitorul Oficial No. 59-67 of March 18, 2016.

[120] D. Pulbere, Cuvânt de salut, Materialele Conferinței «Rolul Curții Constituționale în sistemul protecției drepturilor omului și respectarea CEDO și jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului în jurisprudența și legislația națională». Chișinău, December 13-14, 2007, p. 7.

Unfortunately, in recent years, constitutionalism in Moldova notably has suffered from „persistent perseverance" of political party representatives on amending the text of Fundamental Law[121], „extensive" interpretation of the Constitution by the Constitutional Court (with significant effect on content of some features in the state political system, without any changes in Constitution), etc.

Under provisions of Fundamental Law, the Constitutional Court ensures constitutional review of normative acts and exercises its powers according to constitutional procedure. The Court is entrusted with the mission to protect the supremacy of the Constitution and its direct effect, while ensuring the compliance between normative acts of state bodies and the Constitution.

To exercise the decisions of the Constitutional Court, Parliament (and if necessary, other state bodies) shall cancel the unconstitutional act and at best adopt the new normative act (or make relevant amendments, if this act was recognized unconstitutional only in certain parts).

A new law or amendments shall be adopted according to legal arguments and positions provided in the statement part of the Constitutional Court decision. Thus, via its decisions, the Constitutional Court contributes to the enhancement of constitutional legality and ensures constitutional norms, protection of the constitutional order, and respect for human and civil rights/freedoms.

7. Social Perception of the Constitutional Court

Any constitutional jurisdiction body, including the Constitutional Court of the Republic of Moldova, is subject to various (more or less critical) comments, as its decisions can never satisfy all interested parties involved in constitutional review.

In fact, the attitude toward Constitutional Court decisions indicates the level of political maturity for political forces and society as a whole.

[121] PDM propune modificarea Constituției prin introducerea referinței la integrarea europeană a Moldovei, https://www.publika.md> Ştiri Politică, vizitat la 16.10.2017, Socialiştii caută semnături pentru proiectul de modificare a Constituției..., www.jurnal.md/.../socialistii-cauta-semnaturi-pentru-proiectul-de-modificare-a-constit... (vizitat la 16.10.2017), Deputații PLDM au elaborat un proiect de lege privind modificarea art. 13 din Constituție, vizitat la October 16, 2017.

Indeed, everything can be criticized in a democratic society, including Constitutional Court decisions; however, critical comments on Constitutional Court decisions shall not result in the destruction of this institution[122].

According to former judges of the Constitutional Court, this body enjoys independence (special status) and authority (its decisions are final and binding), while occupying a special place in the system of state bodies (no involvement in forming state bodies, no interference in their powers, and no subordination to them-influence on their activities via its decisions only)[123].

Practices of the Constitutional Court were assessed positively by academic-teaching staff, who considered Court decisions as an example of „high principles report, and moral integrity"[124] and noted the „growing role of Constitutional Court in interpreting and ensuring the uniform application of international law"[125].

By proposal from Parliament and the Government of the Republic of Moldova, following the Strategy of Reform in Justice Sector for 2012-2016, EU experts drafted a report on the assessment of the Constitutional Court, which was published on May 27, 2016[126]. According to authors of

---

[122] Al. Tănase, *Cuvânt de salut. „Rolul justiției constituționale în protecția valorilor statului de drept"*, Conferința Internațională „Rolul justiției constituționale în protecția valorilor statului de drept": 20 ani: Adoptarea Constituției Republicii Moldova, September 8-9, 2014, Chișinău. Arc, 2015, p. 11.

[123] D. Pulbere, *Controlul constituționalității actelor juridice ale organelor centrale ale puterii de stat-o garanție a asigurării supremației Constituției,* Materialele Conferinței „Rolul Curții Constituționale în sistemul protecției drepturilor omului și respectarea CEDO și jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului în jurisprudența și legislația națională". Chișinău, December 13-14, 2007, p. 9.

[124] A. Smochină, *Tendințe actuale în evoluția jurisdicției constituționale moldovenești*, Materialele Conferinței "Rolul Curții Constituționale în sistemul protecției drepturilor omului și respectarea CEDO și jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului în jurisprudența și legislația națională". Chișinău, December 13-14, 2007, p. 157.

[125] V. Gamurari, Interpretarea tratatelor internaționale și a dreptului internațional de către Curtea Constituțională - o cale de implementare a acestora în ordinea juridică internă a statelor, Materialele Conferinței „Rolul Curții Constituționale în sistemul protecției drepturilor omului și respectarea CEDO și jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului în jurisprudența și legislația națională". Chișinău, December 13-14, 2007, p. 166.

[126] Raportul Uniunii Europene de evaluare a Curții Constituționale a Republicii Moldova. constcourt.md/

the report, the Constitutional Court is functional and quite an organized and equipped institution that has the required human and material resources. Judges and staff of the Constitutional Court are adequately trained and fulfill their duties at a high professional level. The experts found that constitutional norms and legal provisions ensuring their practical implementation are generally compliant with European standards. Nevertheless, reality specifies the need to protect its independence from obstacles created by political persons. The experts noted that a list of subjects entitled to appeal to the constitutional jurisdiction body is quite extensive. Despite the fact that citizens cannot directly appeal to the Constitutional Court, de jure, they have some methods of indirect access via the People's Lawyer, attorney, and deputy of Parliament. In this view, experts do not recommend introducing a procedure for the direct appeal of citizens to the Constitutional Court of the Republic of Moldova, as such a procedure assumes complete change in the Court's structure and methods of work. They believe that entitling the lower court instances to appeal to the Constitutional Court will be expedient. As a result, authors of the report came to a conclusion on an absence of the need for substantial amendments to laws on Constitutional Court activities, as current provisions sufficiently guarantee independence of the Court and judges, while acts of the Constitutional Court comply with quality standards adopted in EU countries.

Let's note that Constitutional Court activities are given less optimistic and even hostile assessments too. Thus, in 2002, on adoption of some Court decisions (disagreed on by some representatives of political power), it was proposed to revise the legislation so that Parliament could neglect the decisions of the Constitutional Court. A declaration from the leader of one party was quite alarming: „Constitutional Court judges are no gods descending to the Earth; they cannot make better decisions than 100 deputies"[127]

Kalman Mizsei, former special EU representative in the Republic of Moldova (2007-2011), expressed his attitude to the Constitutional Court decision of March 4, 2016 abolishing the deputies' right to elect the President of Moldova in Parliament. In his opinion, this strange decision is

[127] V. Pușcașu, *Independența Curții Constituționale în oglinda strâmbă a legislației*, Timpul, February 16, 2010.

„just another one in the whole series of decisions motivated by short-term political considerations, rather than by wish to preserve the absolute rule of law, even if it does not fit at the moment"[128].

When asked to assess the Constitutional Court decision (the Declaration of Independence prevailing over the Constitution of the Republic of Moldova) of 6,411 respondents, a positive attitude was expressed by 17.2 % and a negative attitude by 59.0 %. Of these, 11.2 % believed that this decision was political; 9.0% assessed it as hasty[129].

Conclusions

In the 21st century, the international community gained vast experience in forming a system of constitutionalism. Each state is different regarding its national, historical, political, ideological, cultural, and economic features, which determine its need and ability to form its own model of constitutionalism. In practice, the constitutionalism of any country has individual features, which assumes the role of the Constitution as a fundamental law plus certain tools to ensure its observance.

The problem with a uniform application of the Fundamental Law can be solved in different ways, but the constitutional review of laws is one of the most reliable methods as it can address conflicts and gaps in legislation.

When studying Constitutional Court activities, let's note the Court's aim to establish legal standards and universal constitutional values. Thus, the Constitutional Court can avoid arbitrariness and act so that applied motivational method becomes predictable. Based on that, provisions of the Constitution of the Republic of Moldova will be applied only in the way that they are provided in the Constitutional Court decisions used for their interpreting. As a result, constitutional jurisdiction becomes or may become the unifying factor for various elements forming the social whole.

As with interpreting certain norms in the Constitution, during constitutional review of laws and other normative acts, the Constitutional Court may perform a constructive role, while specifying or even expanding the

[128] K. Mizsei, *Principiul statului de drept este esențial atât în Moldova, cât și în Ucraina*, http://www.ipn.md/ro/integrare-europeana/75455

[129] All polls-NOI.md. https://www.noi.md/ru/polls (accessed: March 20, 2018); www.ipn.md

meaning and value of constitutional norm, enriching and preserving the normative content of Fundamental Law (of course, based on actual constitutional norms only).

The state duty of ensuring human rights and freedoms is also exercised via activities of the Constitutional Court in Moldova, which, according to the Law on Constitutional Court (Article 1), guarantees the supremacy of the Constitution and responsibility of state to citizen and citizen to state.

These principles form the essence and purpose of the Constitutional Court, which acts under its constitutional status, thus exercising the protective function of law realized by the state.

According to the Constitutional Court, a law-bound state is a means for establishing the rule of law, which cannot recognize and exercise human rights in absolute and discretional form-only along with observing the rights of other persons and society as a whole[130].

Accordingly, the protection of human rights and freedoms by the Constitutional Court becomes an important guarantee for exercise of its inalienable powers.

The activity of this institute is closely related to the new role of the law, which shall be viewed as a normative expression of social justice-an imperative „obstacle" for attempts to reduce the content or guarantees of fundamental rights.

Of course, the ultimate goal of constitutional jurisdiction is to ensure and guarantee the supremacy of the Constitution of the Republic of Moldova throughout the country.

A competence of such nature, inherent to the Constitutional Court of the Republic of Moldova, ensures its turning into a unique institution with extremely high significance of the acts, which are final, excluding any means of appeal and making an integral part in formal sources of law.

However, this hypothesis is conditional; the Constitutional Court of the Republic of Moldova cannot replace the Parliament as a legislative body, while turning into a creator of new legal norms.

---

[130] Decree on constitutional review of some provisions in Law No. 64-XII of May 31, 1990 on Government, as amended by Laws No. 107 and 110 of May 3, 2013, Presidential Decrees No. 634-VII and No. 635-VII of May 16, 2013, and Governmental Decree No. 295 of May 16, 2013. Monitorul Oficial No. 122-124/13 of June 7, 2013.

In conclusion, let's note that, today, unlike the period before 1994, Moldova has its Constitutional Court, which (although far from perfect) managed to lay the basis of national constitutionalism, an important element for building the law-bound state. Later on, the Constitutional Court shall become an example for discussion and thinking over relations between citizen and state (so necessary for Moldova), while acquiring the role of the actual creator in the public sphere of modern society. Without a strong and politically independent Constitutional Court, the Republic of Moldova can never become a democratic and law-bound state for the benefit of all our citizens.

Sursa: „Constitutional Courts in Post-Soviet States. Between the Model of a State of Law and Its Local Application". Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main, 2019, p. 351-405.

SOLIDARITATEA SOCIALĂ – TENDINȚĂ CONSTANTĂ A CONSTITUȚIONALISMULUI

Ion GUCEAC

Constituția Republicii Moldova conține prevederi exprese care stipulează că Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate. Interacțiunea privatului cu publicul are o importanță fundamentală pentru perceperea problemelor sociale în ansamblu. Pe parcursul evoluției civilizației umane, chestiunea privind mecanismul acestei interacțiuni a suscitat constant atenția promotorilor anumitor doctrine sociale fiind soluționată în mod diferit, în funcție de etapa istorică respectivă.

Intrarea statelor dezvoltate în epoca postindustrială și necesitatea identificării unor soluții la provocările acesteia, valurile crizelor financiar-economice, acutizarea contradicțiilor sociale, concurența globală, deteriorarea valorilor morale și dezumanizarea societății, precum și alte fenomene nocive, reactualizează și justifică necesitatea de a identifica noi forme de organizare politico-juridică a societății, capabile să asigure dezvoltarea durabilă a acesteia. această problemă are o importanță deosebită pentru Republica Moldova, care în urma transformărilor profunde care au întrepătruns toate sferele realității sociale, accede la o stare calitativă nouă. Societatea noastră precedentă, mai ales cea de până în anii ’90 ai secolului al XX-lea, cu aspectele sale politice și economice specifice și tradițiile social-culturale, a fost „cutremurată”, în mare parte, anume din cauza că s-a dovedit a fi incapabilă să identifice soluția adecvată pentru stabilirea raportului dintre privat și colectiv, să asigure îmbinarea armonioasă a intereselor individuale cu interesul general. În virtutea acestui fapt, astăzi suntem datori să identificăm soluția potrivită pentru a rezolva problema relațiilor dintre persoană și societate, cetățean și stat, individ și diverse asociații, soluție care s-ar sincroniza cu realitatea social-economică, politică, spirituală și exigențele progresului social-economic civilizat.

În același timp, trebuie să ținem cont de faptul că realizarea principiilor constituționalismului a Republicii Moldova, aflată într-un proces continuu de transformare pe parcursul ultimelor trei decenii, s-a dovedit a fi insuficient de eficientă în accelerarea progresului. Situația este complicată și prin faptul că actualmente, concurența globală acerbă acutizează și problema privind locul și rolul Republicii Moldova în cadrul comunității internaționale și capacitata acesteia în asigurarea intereselor naționale, păstrând, în același timp, identitatea social-culturală și statală.

În acest context, sarcina primordială a științei dreptului constituțional, la această etapă de dezvoltare a Republicii Moldova, constă în proiectarea unei astfel de model al constituționalismului care, asigurând o dezvoltare dinamică a statului, o ordine juridică în măsură să promoveze pacea și coeziunea socială, drept condiții necesare pentru dezvoltarea ascendentă a societății, ar putea fi prielnic și pentru alt imperativ al epocii contemporane – libertatea omului.

Ca rezultat, perceperea științifică a problemei respective și practica social-juridică centrată pe acest fundament au șanse de succes, întrucât apare din însăși experiența socială a Republicii Moldova, sincronizată cu transformările recente și soluțiile întreprinse pentru depășirea provocărilor societății postindustriale. Indiscutabil, constituționalizarea relațiilor interstatale și internaționalizarea relațiilor interne nu sunt în stare să garanteze de la sine interesele Republicii Moldova și nu exclud tentativa unor expansiuni economice, politice și chiar militare întreprinse de alte state, ceea ce predetermină rolul statului nu doar în cadrul relațiilor interne, dar și în mediul internațional. Totuși trebuie să recunoaștem că doctrina dreptului constituțional poate furniza soluții pentru depășirea multiplelor aspecte ale problemelor enunțate doar asigurând coeziunea dintre diverse ramuri ale științelor sociale în procesul de interpretare și modelare a realității sociale.

Deoarece ne referim la dezvoltarea evolutivă a societății, programarea viitorului necesită și atitudinea prudentă față de trecut, dar, în același timp, dezavuarea hotărâtă a oricăror doctrine sau percepții depășite care nu mai corespund necesităților societății contemporane și obiectivelor acesteia. În literatura de specialitate consacrată unor aspecte ce țin de evoluția istorică a percepțiilor despre relațiile dintre individ și societate și reglementarea juridică a acestora, sunt menționate două tradiții diametral

opuse: sistemocentrismul (curent care percepe omul ca o „piuliță" în mecanismul de stat) și personalismul (curent care susține că persoana este valoarea supremă). În școala sistemocentrismului individual, fie lipsește în general, fie este conceput ca fiind ceva auxiliar, capabil să contribuie mai mult sau mai puțin la realizarea unor scopuri extrapersonale. Spre deosebire de acest curent, personalismul tratează omul în calitate de „punct culminant" și" măsura tuturor lucrurilor".[1]

În urma analizei retrospective a legislației constituționale, concluzionăm că la o anumită etapă de dezvoltare a societății și statului nostru, teoria și practica socială acordau prioritate intereselor colective generale în detrimentul celor private, persoana fiind decăzută din scopul dezvoltării sociale în instrumentul acestei dezvoltări. Și aceasta avea loc în situația în care progresul social se datorează nu numai apariției propriu-zise a omului, dar, în special, acțiunii sociale ca o componentă fundamentală a activității umane, și care constă „într-un ansamblu integrat de transformări aplicate de către un individ sau grup social … în vederea obținerii unui rezultat concretizat în adaptare sau cu scopul determinării funcției unei componente a sistemului social".[2]

Depășirea acestei tendințe, dominantă a dezvoltării sociale în trecut, trebuie să servească implementarea consecventă a principiilor constituționalismului în Republicii Moldova însoțită de reforma cardinală a legislației constituționale și a altor ramuri de drept datorate să consolideze suveranitatea poporului și să calibreze drepturile și libertățile fundamentale ale omului la nivelul dezvoltării sociale și necesitățile etapei contemporane de dezvoltare. În realitate este vorba de stabilirea cu claritate a valorii reciproce a individului, societății și statului, altor forme de asociere a cetățenilor, ceea ce constituie, în final, exprimându-ne juridic, problema drepturilor și îndatoririlor cetățeanului, poporului, statului, altor forme de asociere a indivizilor.

Pe tot parcursul evoluției doctrinei juridice, problema de bază în cercetările științifice consacrate statului și dreptului era consacrată identifi-

---

[1] Зорькин В.Д. *Конституционно-правовое развитие России*. Москва, 2011. *Apud* Б.С. Эбзеев. *Человек, народ, государство в конституционном строе Российской Федерации*, 2-е издание, Москва, Проспект, 2016. p. 11.

[2] *Dicționar enciclopedic de sociologie*. Alc., coord. A. Timuș, Chișinău, Tipografia Centrală, 2013, p. 12-13.

cării și consacrării în Legea Fundamentală a unei orânduiri social-politice care ar fi în stare să îmbine fundamentul trainic al statului și ordinea juridică viabilă, ca o condiție indispensabilă pentru dezvoltarea ascendentă a societății, cu libertatea individului. Punct de pornire în soluționarea acestei dileme trebuie să servească recunoașterea drept elemente constitutive de bază a societății individul și diverse forme de asociere a acestuia, cum ar fi asociațiile obștești, partidele politice, societatea în ansamblu, statul.

Giorgio Del Vecchio considera că omul are nevoie de a se asocia, de a aparține unei societăți „chiar de la naștere, nu prin voință, ci din necesitate, când devine conștient de sine, se găsește deja înglobat într-o rețea multiplă de relații sociale".[3] Constantin Stere motiva formarea diverselor grupuri sociale în favoarea acestora pentru „conservarea indivizilor". În opinia lui, formele de asociere ale oamenilor „se pot întări și dezvolta numai în măsura și în forma, în care sunt folositoare pentru conservarea speciei în lupta pentru existență".[4] Odată ce omul este înzestrat cu un „psihic foarte dezvoltat", acțiunile lui sunt determinate de anumite stări sufletești, de tendințe și sentimente. Constantin Stere era convins că societatea nu poate fi reunită, dacă nu este bazată pe anumite sentimente și tendințe „izvorâte din natura emoțională a indivizilor". Iar dacă aceste sentimente și tendințe lipsesc la indivizi, menționa C. Stere, „specia poate să piară, dar societatea tot nu se va forma".[5]

Alain Supiot[6] opina că ființa umană, izolată de orice legătură cu semenii săi, este „sortită idioției, în sensul etimologic al termenului"[7].[8] În viziunea aceluiași autor, idioția amenință și pe cel care, „închis în propria viziune asupra lumii, este incapabil să înțeleagă că sunt posibile și altele … acela incapabil de a se armoniza cu semenii săi în ceea ce privește o reprezentare a lumii în care fiecare să-și aibă locul meritat".

---

[3] Vecchio G. D. *Lecții de filosofie juridică*. București: Editura Europa Nova, p. 267.

[4] Stere C., *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept*. În: C. Stere, *În viață, în literatură*. Cartea a cincea. Chișinău: Hyperion, 1991, p. 281.

[5] Stere C., *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept*. În: C. Stere, *În viață, în literatură*. Cartea a cincea. Chișinău: Hyperion, 1991, p. 282.

[6] Avocat și profesor la Colegiul de France, specializat în dreptul muncii și statului social.

[7] În acest context este invocat termenul grecesc idios, cu semnificația „care este redus la sine însuși".

[8] Supiot A., *Homo Juridicus. Eseu despre funcția antropologică a dreptului*. București: Rosetti Educațional, 2011, p. 11.

Cercetarea științifică a problemelor ce țin de societate, de structura și formele de organizare a acesteia este justificată și de restructurările din ultimul timp, care s-au dovedit a fi atât de profunde „încât transformările în care acestea se reflectă au afectat toate societățile, indiferent de statutul lor”[9]. Este cazul să reliefăm și procesul de constituire a „noi nivele de interconexiune, interdependență și interacțiune în relațiile dintre societăți în edificarea unei noi ordini mondiale”[10].

Examinând societatea prin prisma unui model cibernetic al societății globale, vom începe studierea modelului prin palierul de bază, care reprezintă executorul social, adică totalitatea structurilor, mecanismelor și instituțiilor (întreprinderi, grupuri sau indivizi) care produc, schimbă și consumă legături și servicii materiale și nemateriale sau, în general, exercită un asortiment de activități sociale, cu excepția celor din palierul superior. Fluxul reprezentativ al acestor activități, care constau în prestații succesive și reciproce, este închis în el însuși. Analiza societății prin prisma unui model cibernetic de sistem social-global are următoarele avantaje: pune în lumină conexiunile dintre concepte; reliefează legăturile dintre scopuri, operații și structuri și evidențiază interacțiunile și interdependențele interne ale sistemului complex.

Așadar, noțiunea-cheie a societății este „individul”, conceput ca subiect al vieții sociale, care influențează activ procesul transformărilor sociale. Omul, „din momentul desprinderii de lumea animală, își duce existența într-un sistem corelat de relații, care-l pun în contact, nemijlocit și diversificat, cu semenii săi”,[11] ceea ce justifică faptul că omul nu poate viețui izolat de societate.

În general, societatea umană se află într-un proces de evoluție amplu, datorită faptului că aceasta slujește în beneficiul indivizilor care o compun, pentru că fiecare individ nu este doar un mijloc, ci și un scop în sine[12].

Odată ce omul este o ființă prin excelență socială și nu poate exista izolat de societate, profesorul C. Stere considera că societatea implică o

---

[9] Pascaru A., *Societatea contemporană între conflict și conciliere: cazul Republicii Moldova*. Chișinău: Tipografia Sirius, 2012, p. 6.

[10] Pascaru A., *Societatea contemporană între conflict și conciliere: cazul Republicii Moldova*. Chișinău: Tipografia Sirius, 2012, p. 7.

[11] Szezepanski J. *Noțiuni elementare de sociologie*. București: Editura Științifică, 1972, p. 24.

[12] Amititeloaie A., *Drept constituțional și instituții politice*, Iași, Junimea, 2009, p. 48.

colaborare între membrii ei ... cu un mecanism foarte redus, numit cooperațiune simplă. În opinia autorului, cooperațiunea simplă este o astfel de colaborare, în care indivizii stabilesc un scop comun, fiecare din ei făcând același lucru[13].

S-a constatat că la diferite etape de dezvoltare, medierea intereselor private și a celor publice s-a realizat diferit, în funcție de tipul istoric al societății, de caracterul relațiilor economice, de natura instituțiilor politice și juridice, de forma și gradul de manifestare a conștiinței sociale etc. Astfel, în unele cazuri, acest proces era orientat cu precădere pe subordonarea intereselor individului sau unei părți a societății alteia, în acest caz fiind vorba, mai degrabă nu de mediere, ci de subordonarea intereselor, deoarece însăși societatea și statul, în calitate de formă politico-juridică de organizare a acesteia, exprimă și protejează, prin metode inerente, interesele unor straturi sau clase sociale. Un asemenea model de mediere a intereselor dintre individual și colectiv este specific statelor care își fundamentează puterea pe dictatura unui strat social în calitate de instrument de asigurare forțată a loialității cetățenilor și diverselor forme de asociere ale acestora. Acesta este Volksgemeinshaft, o comunitate în care individul nu are drepturi, ci numai datorii, pretențiile individului fiind întotdeauna „un rezultat al spiritului comercial" [14]. Statul de acest gen nu este nici întemeiat, nici format din indivizi și nu e nicidecum o însumare a indivizilor care îl compun și nici nu are drept scop slujirea vreunui interes individual.

Un alt model de racordare a intereselor individuale și colective este cel al solidarității, model care asigură responsabilitatea reciprocă a societății și individului, statului și cetățeanului, situație caracteristică pentru societățile a căror organizare, după cum s-a menționat, evoluează nu din contul suprimării unor interese și recunoașterea altor ca fiind prioritare, dar în baza îmbinării și recunoașterii interdependenței lor, asigurarea unui echilibru al intereselor individului, colectivelor, societății și recunoașterea juridică a acestea[15]. Drept confirmare avem o stare de convergență a intereselor, cel puțin, dintre subiecții sociali uniți prin inte-

---

[13] Stere C., *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept*. În: C. Stere, *În viață, în literatură*. Cartea a cincea. Chișinău: Hyperion, 1991, p. 30.

[14] Hayek F. A. *Drumul către servitude*. București: Humanitas, 1997, p. 191.

[15] Эбзеев Б.С. *Человек, народ, государство в конституционном строе Российской Федерации*. 2-е издание, Москва: Проспект, 2016, p. 15.

rese comune și care își desfășoară activitatea în numele unor idealuri comune. Aceasta se întâmplă deoarece indivizii nu pot trăi în societate „într-o completă independență unii față de alții, cu o suveranitate desăvârșită", ei găsindu-se într-o stare de solidaritate[16].

În acest context, cercetările științifice trebuie să fie orientate spre identificarea unui model al intereselor individual-colective care ar exclude extremitățile dintre teoriile individualiste și colectiviste privitor la interacțiunea echilibrului intereselor sociale individuale și colective, capabil să protejeze persoana de arbitrariul societății, iar societatea – de voința anarhică dominată de capriciul și iraționalul unei persoane, ceea ce provoacă distrugerea societății și supune însuși omul la grave suferințe.

În mod normal, solidarismul, ca doctrină a democrației, nu presupune stricto senso suprapunerea intereselor individuale celor ale societății privite în ansamblu sau a altor entități sociale, sau îmbinarea acestor interese în ceva comun. Și aceasta deoarece societatea nu a fost și nu este o sumă aritmetică a membrilor săi, din care considerente interesul social nu este doar suma intereselor individuale. În lucrarea lui Benedict Spinoza Etica, individul, ca element al comunității umane, este prezentat într-o ipostază dublă: starea naturală și starea civilă. În starea lui naturală, fiecare există conform legilor supreme ale naturii și, în virtutea dreptului natural, face ceea ce decurge din necesitatea lui materială. Din aceste considerente, fiecare judecă, conform dreptului natural, despre ceea ce este bine și rău, în felul său are grijă de propriul beneficiu și se străduiește să păstreze ceea ce iubește și să distrugă ceea ce urăște[17]. Întrucât oamenii sunt predispuși afectului, care depășește cu mult capacitățile și virtuțile lui, deseori sunt atrași de diferite interese.

Astăzi interesele individului și cele ale asociațiilor de indivizi, ale societății și statului sunt o realitate obiectivă și impun două condiții de bază. În primul rând, asigurarea și satisfacerea reală a intereselor societății și elementelor constitutive ale acesteia trebuie să fie recunoscute ca factor important pentru dezvoltarea indivizilor, ținând cont de interesele fiecărei

---

[16] Costin A. *Concepțiile actuale ale proprietății și Constituția*. În: *Constituția din 1923 în dezbaterea contemporanilor*, Humanitas, București, 1990, p. 359.

[17] Спиноза Б. *Избранные произведения*. В 2-х томах. Москва: Государственное издательство политической литературы. 1957. m. I, p. 553.

persoane. În al doilea rând, interesele oricărui individ nu pot fi ignorate sau subapreciate, ba chiar invers, recunoașterea și asigurarea economică, politică, socială, organizațională și juridică trebuie să corespundă intereselor sociale care să-și găsească exprimarea în esența și în conținutul instituțiilor publice existente în cadrul societății respective.

Îmbinarea și interacțiunea intereselor individului cu cele ale societății este condiția preponderentă pentru libertatea autentică, incompatibilă cu arbitrariul, pentru individualitatea adevărată a omului și conținutului social de bază a responsabilității reciproce dintre individ și societate, cetățean și stat. Pentru societatea contemporană sunt periculoase în măsură egală hipertrofierea atât a criteriului individual, cât și a celui colectiv. Orice exagerare a sorgintei colective induce spre regimuri politice totalitare și respingerea ideii despre individualitate, suprimarea disidenților, ignorarea și, deseori, negarea expresă a drepturilor și intereselor minorităților, drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și cetățeanului. La rândul său, orice hiperbolizare a rolului individului în calitate de punct de pornire în organizarea vieții sociale generează voința anarhică, soldată cu demolarea statalității și erodarea normelor de conviețuire socială.

Omul nu trebuie perceput ca un subiect izolat de societate, ca o „piuliță" a mecanismului social imens, lipsit de valoare individuală. El există și se dezvoltă în sistemul relațiilor sociale și în comunitatea oamenilor, a căror formă superioară de organizare este statul. Anume coordonarea și echilibrarea acestor puncte de pornire (privat și public) în cadrul relațiilor de proprietate, instituțiilor sociale, politice și juridice ale societății reprezintă garanția funcționării reușite a organismului social integru, autoreglarea și capacitatea de dezvoltare prin sine a acestuia. Altfel spus, libertatea individului trebuie să fie compatibilă cu bunăstarea socială. La rândul său, bunăstarea socială nu poate avea drept fundament nonlibertatea individului. Prin urmare, subiectul libertății este anume individul, care nu se estompează în sfera colectivă sau socială, iar libertatea acestuia devine condiție a libertății societății. Într-o societate non-liberă, deoarece persoana se dezvoltă în cadrul relațiilor sociale, nici libertatea individului nu poate fi garantată.

Așadar, coordonarea și integrarea echilibrată a acestor puncte de pornire (privat și public) reprezintă condiția de bază pentru funcționarea stabilă a mecanismului social, autoreglementarea și dezvoltarea prin sine

a acestuia, pentru asigurarea loialității libere a cetățenilor și diverselor forme de asociații ale acestora.

Drept confirmare putem să ne referim la o lege a echilibrului dintre viața privată și cea publică cu caracter universal, a cărei respectare constituie condiția dezvoltării evoluționiste (și nu revoluționare) a societății. Perceperea acestei legi de către constituantul contemporan și transpunerea ei în textul constituției, presupune reflectarea normativă adecvată a unui astfel de echilibru în conținutul pilonilor de bază ai constituționalismului contemporan, cum ar fi: exercitarea suveranității naționale prin intermediul organelor reprezentative constituite în baza votului universal, egal, direct, secret și liber exprimat, supremația legii, separația puterilor, respectarea drepturilor omului; responsabilitatea guvernului și a statului în fața electoratului etc.

Chiar și în pofida competiției dintre diverse forțe politice, orice societate, inclusiv cea din Republica Moldova, trebuie să atingă consimțământul general în raport cu logica orânduirii constituționale: omul–societatea civilă–statul.

În condițiile în care constituționalismul este recunoscut ca un fenomen istoric, care a apărut odată cu certitudinea că bunăstarea și echitatea sunt realizabile doar cu ajutorul autoadministrării și al pieței[18], însuși conceptul de constituție a obținut un conținut principial nou, devenind astfel un drept nou al societății și nu al statului. Cu alte cuvinte, constituția perfectează delimitarea bunăstării și dreptății de puterea politică, reglementând relațiile dintre stat și societate în așa fel încât statul, rămânând garantul drepturilor civile, să înceteze a controla politic societatea[19].

Conform unor opinii, pe parcursul îndelungatei evoluții istorice a constituționalismului s-au constituit mai multe modele constituționale. Cei care împărtășesc acest punct de vedere, de obicei, disting: modelul instrumental liberal-capitalist asocial cu caracter democratic limitat; modelul instrumental liberal-capitalist cu elemente sociale, în general cu caracter democratic; modelul constituțional politic nedemocratic de sorginte

[18] Grimm P. *Constitutional Reform in Germany after the Revolution 1989*. În: *Constitutional Policy and Change in Europe*. N.Y.: Oxford University Press, 1995, p. 143-144.

[19] Grimm P. *Constitutional Reform in Germany after the Revolution 1989*. În: *Constitutional Policy and Change in Europe*. N.Y.: Oxford University Press, 1995, p. 144.

socialist-totalitară și, în sfârșit, modelul social-instrumental democratic al constituției contemporane.[20] Cu toate dificultățile și criticile care sunt aduse Constituției Republicii Moldova, totuși constatăm că aceasta poate fi atribuită modelului social-instrumental. Astfel, Constituția Republicii Moldova din 1994 a consemnat saltul calitativ de la un mijloc de întemeiere a orânduirii statului absolut cu putere nelimitată la o Lege Fundamentală care a consacrat orânduirea de stat în conformitate cu principiile statului de drept, a cărui putere este limitată de puterea suverană a poporului și de drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului. Prin aceasta s-a realizat o transformare a caracteristicii obiective a Constituției precum este esența acesteia. Modificarea respectivă necesită regândirea conceptului de progres social și rolul Constituției în cadrul acestuia. În cazul în care metodologia cercetării în acest domeniu va fi determinată nu de ideea antagonismului de clasă, în ale cărui condiții valoarea personalității umane este determinată de măsura aportului acesteia în atingerea obiectivelor urmărite de stat, dar de ideea cooperării și solidarității sociale, atunci statul evoluează în calitate de instrument al consimțământului și compromisului social, asigurând formarea unui echilibru al diversității de interese care se manifestă în societate – individuale și colective.

În acest context sperăm că autorii Constituției Republicii Moldova în vigoare au acordat prioritate anume acestui model. Astfel, în conformitate cu Constituția (art. 1), Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate. Așa cum declară Constituția (art. 2), suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova și nicio persoană particulară, nicio parte din popor, nici un grup social, nici un partid politic sau o altă formațiune obștească nu poate exercita puterea de stat în nume propriu[21].

Constituția a stabilit organizarea sintetică a societății și statutul juridic al omului și cetățeanului în calitate de elemente ale acesteia. Astfel, în conformitate cu Constituția (art. 10), statul are ca fundament unitatea

---

[20] Юдин И. *Модели конституционного правосудия.* În: Сравнительное конституционное право / Отв. ред. В. Чиркин. Москва, 1996, p. 164.

[21] Constituția Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.1 din 12.08.1994.

poporului Republicii Moldova, Republica Moldova fiind patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor săi. Mai mult decât atât, statul recunoaște și garantează dreptul tuturor cetățenilor la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase.

Constituția asigură echilibrul dintre valorile libertății cu responsabilitatea reciprocă a societății și membrilor acesteia, a cetățeanului și statului. Așa, cetățenii Republicii Moldova beneficiază de drepturile și de libertățile consacrate prin Constituție și prin alte legi și au obligațiile prevăzute de acestea (art. 15). În același timp, respectarea și ocrotirea persoanei constituie o îndatorire primordială a statului (art. 16). Statul asigură și dreptul fiecărui om de a-și cunoaște drepturile și îndatoririle. În acest scop statul publică și face accesibile toate legile și alte acte normative (art. 23).

Constituțiile altor state consacră, în conținutul său, principiul solidarității sociale și unele condiții pentru asigurarea acestuia. De exemplu, constituantul spaniol a prevăzut în Legea Fundamentală (art. 2) că însăși Constituția se bazează pe unitatea indisolubilă a națiunii spaniole, patria comună și indivizibilă a tuturor spaniolilor; ea recunoaște și garantează dreptul la autoguvernare al naționalităților și regiunilor din care este alcătuită și solidaritatea dintre acestea.[22] Statul este obligat să garanteze implementarea efectivă a principiului solidarității, veghind la stabilirea unui echilibru economic corect și adecvat între diferitele regiuni ale teritoriului spaniol și ținând cont de circumstanțele proprii regiunilor insulare (art. 138 1.). Statul român, conform Constituției (art. 4), are ca fundament unitatea poporului român și solidaritatea cetățenilor săi[23]. Constituția Belgiei (art. 7) dispune că în exercitarea competențelor care le revin, statul federal, comunitățile și regiunile urmăresc obiectivele dezvoltării durabile din punct de vedere social, economic și din punctul de vedere al mediului, ținând seama de solidaritatea dintre generații[24].

---

[22] Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene (în colaborare cu I. Muraru, S. Tănăsescu, S. G. Barbu), Editura RA„Monitorul Oficial", București, 2015.

[23] Constituția României. În: Monitorul Oficial nr. 767 din 31 octombrie 2003.

[24] Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene (în colaborare cu I. Muraru, S. Tănăsescu, S. G. Barbu), Editura RA„Monitorul Oficial", București, 2015.

Consacrând în Constituție (art. 2) recunoașterea și garantarea drepturilor inviolabile ale omului, atât ca individ, cât și ca parte a unor grupuri sociale în cadrul cărora este exprimată personalitatea umană, statul italian pretinde asumarea îndatoririlor fundamentale imprescriptibile de solidaritate politică, economică și socială.[25] Constituția Italiei mai dispune că pentru promovarea dezvoltării economice, a coeziunii și a solidarității sociale, pentru diminuarea dezechilibrelor economice și sociale, precum și pentru promovarea exercitării drepturilor persoanei sau pentru îndeplinirea unor obiective diferite de cele avute în vedere în cadrul exercitării normale a funcțiilor acestora, statul alocă resurse suplimentare și adoptă măsuri speciale în favoarea anumitor municipii, provincii, orașe metropolitane și regiuni (art. 119).

Constituția Portugaliei (art. 1) declară că această țară este o republică suverană, bazată pe demnitatea persoanei umane și pe voința poporului, care se angajează să construiască o societate liberă, echitabilă și solidară.[26] În cadrul capitolului II. Drepturi și obligații sociale din Constituție, se conține un articol separat (art. 63. Securitatea socială și solidaritatea), ale cărui dispoziții obligă statul să organizeze, să coordoneze și să subvenționeze un sistem de securitate socială unificat și descentralizat. În vederea îndeplinirii obiectivelor de solidaritate socială, statul este chemat să sprijine și să inspecteze, în conformitate cu legea, activitățile și funcționarea instituțiilor de caritate private și a altor instituții nonprofit care sunt recunoscute ca fiind de interes public.

Constituția Federației Ruse (art. 75.1) impune statul să creeze condiții pentru creșterea economică durabilă a țării și bunăstarea cetățenilor, pentru încrederea reciprocă a statului și a societății, pentru protecția demnității cetățenilor și pentru garantarea respectului față de persoana muncii, asigurarea drepturilor și responsabilităților cetățeanului, asigurarea parteneriatului social, a solidarității economice, politice și sociale[27].

---

[25] Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene (în colaborare cu I. Muraru, S. Tănăsescu, S. G. Barbu), Editura RA,,Monitorul Oficial", București, 2015.

[26] Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene (în colaborare cu I. Muraru, S. Tănăsescu, S. G. Barbu), Editura RA,,Monitorul Oficial", București, 2015.

[27] Конституция Российской Федерации. Disponibil https://www. google.com/search

Constituția Greciei (art. 25 1. alin. 4.) acordă statului dreptul de a solicita tuturor cetățenilor să îndeplinească obligația de solidaritate socială și națională.[28]

Preambulul Constituției Franței din 27 octombrie 1946 proclamă solidaritatea și egalitatea tuturor francezilor în fața îndatoririlor care rezultă din calamitățile naționale.[29] În preambulul Constituției Letoniei se menționează că loialitatea față de Letonia, limba letonă ca unica limbă oficială, libertatea, egalitatea, solidaritatea, justiția, cinstea, etica muncii și familia reprezintă fundamentele unei societăți armonioase[30].

Preambulul Constituției Poloniei adresează „tuturor celor care, pentru binele celei de-a Treia Republici, vor aplica dispozițiile Constituției" un apel la respectarea demnității propriei firi omenești, a dreptului la libertate, a datoriei de solidaritate față de ceilalți[31].

Constituția Austriei (art. 14, alin. 5a) menționează, în calitate de valori fundamentale ale învățământului, democrația, umanitatea, solidaritatea, pacea și dreptatea, precum și onestitatea și toleranța față de oameni[32] Conform Constituției (art. XIX 4), Ungaria contribuie la asigurarea surselor de venit ale persoanelor în vârstă prin menținerea unui sistem general de pensii de stat bazat pe solidaritate socială[33].

Cu regret, textul Constituției Republicii Moldova nu operează cu noțiunea de solidaritate socială și nici nu conține prevederi care să

---

[28] Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene (în colaborare cu I. Muraru, S. Tănăsescu, S. G. Barbu), Editura RA,,Monitorul Oficial", București, 2015.

[29] Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene (în colaborare cu I. Muraru, S. Tănăsescu, S. G. Barbu), Editura RA,,Monitorul Oficial", București, 2015.

[30] Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene (în colaborare cu I. Muraru, S. Tănăsescu, S. G. Barbu), Editura RA,,Monitorul Oficial", București, 2015.

[31] Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene (în colaborare cu I. Muraru, S. Tănăsescu, S. G. Barbu), Editura RA,,Monitorul Oficial", București, 2015.

[32] Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene (în colaborare cu I. Muraru, S. Tănăsescu, S. G. Barbu), Editura RA,,Monitorul Oficial", București, 2015.

[33] Codex constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene (în colaborare cu I. Muraru, S. Tănăsescu, S. G. Barbu), Editura RA,,Monitorul Oficial", București, 2015.

asigure acest obiectiv important al societății contemporane. Ținând cont de particularitățile Republicii Moldova, afirmăm că este cazul ca și Constituția noastră să insereze norme referitoare la solidaritatea socială și căile de asigurare a acesteia, exemplu la acest capitol fiind unele state membre ale Uniunii Europene menționate supra.

Cu părere de rău, solidaritatea socială, ca obiectiv strategic, nu se regăsește nici în documentele de politici naționale. Acest obiectiv nu a fost inclus în prioritățile de dezvoltare enunțate de Strategia națională de dezvoltare „Moldova 2020".[34] Nici Strategia Moldova 2030, considerată un „document de referință pentru toate politicile la nivel național, regional și local" care „indică direcția de dezvoltare a țării și a societății pentru următorul deceniu, având la bază principiul ciclului de viață al omului, drepturile și calitatea vieții acestuia", include în conținutul celor zece obiective și unul care ține de „promovarea unei societăți pașnice, sigure și incluzive"[35].

Dacă prin societate incluzivă vom înțelege societatea în care sunt respectate drepturile și libertățile tuturor membrilor acesteia, și se asigură oportunitatea acestora de a participa efectiv la activitățile sociale și care se bucură de un tratament egal cu ceilalți, ne convingem că acest obiectiv nu este suficient pentru asigurarea solidarității sociale. Un alt argument în sprijinul acestei concluzii sunt chiar acțiunile prioritare pentru realizarea obiectivului respectiv, înscrise în Strategie, care în marea lor parte se referă la profilaxia și combaterea criminalității.

Sfidarea necesității de a întreprinde unele acțiuni de lungă durată pentru asigurarea solidarității sociale în condițiile Republicii Moldova de către guvernanți este încă un argument în sprijinul ideii de a complete articolul 10 din Constituția Republicii Moldova cu dispoziții care ar obliga statul să creeze condiții pentru asigurarea solidarității sociale.

Mai mult decât atât, actualmente trebuie să ținem cont și de faptul că asigurarea, prin Constituție a unui sistem politic, social și economic, adecvat necesităților progresului social, este imposibil, în primul rând, în lipsa unui stat care să dispună de capacitate juridică deplină, înzestrat cu

[34] Lege nr. 166 din 11-07-2012 pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2020". Monitorul Oficial nr. 245-247 din 30.11.2012.

[35] Hotărârea Guvernului „Privind aprobarea proiectului Legii pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2030". Monitorul Oficial din 26.06.2020.

atribuții în toate domeniile vieții sociale, iar, în al doilea rând, fără libertatea autentică a persoanei și garantarea individualității umane. Anume în acest context este vorba despre unificarea principiului statului puternic, capabil să intervină în baza normelor de drept în toate sferele vieții sociale, cu principiul garantării constituționale inalterabile a statutului juridic al omului, care să dispună de posibilități juridice reale și eficiente de a opune rezistență statului în cazurile în care acesta intervine abuziv în domeniul autonomiei individuale a omului sau neîndeplinirea de către acesta a îndatoririlor pe care le are în raport cu individul.

O succintă analiză a izvoarelor științei dreptului constituțional din Republica Moldova ne demonstrează că în calitate de cea mai „magnifică" garanție a drepturilor și libertăților omului deseori este invocată ideea suveranității poporului și regimul politic democratic specific acesteia, care a dobândit un caracter aproape fantastic și care este recunoscut în calitate de principiu fundamental al dreptului constituțional.

Într-adevăr, democrația contemporană, inclusiv modelul consacrat în Constituția Republicii Moldova, este fundamentată pe ideea suveranității poporului. Înfiripată în Evul Mediu, în evoluția sa, democrația a parcurs diferite etape în cadrul cărora doctrina acestei idei inițial promova negarea, scopul fiind instaurarea puterii poporului în locul puterii absolute a monarhului. Pornind de la aceasta, a luat naștere sensul pozitiv al teoriei suveranității poporului ca idee a drepturilor pozitive ale omului și supremația poporului în cadrul mecanismului de guvernare, care se putea manifesta în diverse forme etatico-juridice, iar uneori chiar și în detrimentul acestora, în cazul în care suveranitatea poporului justifica și încuraja dreptul la revoluție.

Pe lângă multitudinea definițiilor noțiunii „suveranitatea poporului", oferite de doctrina dreptului constituțional, în prezentul demers ne vom limita la ipoteza conform căreia suveranitatea poporului determină latura calitativă a puterii poporului, suveranitatea poporului fiind mai degrabă un principiu organizațional – politic și funcțional al orânduirii constituționale decât însăși puterea. În același timp, interpretarea actuală a naturii suveranității este incompatibilă cu așa-numita teorie a suveranității absolute, în virtutea căreia suveranul este iresponsabil și nu poartă nicio obligație. O astfel de interpretare a suveranității nu poate fi aplicabilă pentru statul democratic și de drept.

Hegemonia și puterea deplină a poporului poartă un caracter normativ și, prin urmare, „puterea absolută" a poporului este nu altceva decât puterea legată prin drept. De aici rezultă că puterea suverană a poporului nu este superioară dreptului. Aceasta se reflectă și în textul Legii Fundamentale a Republicii Moldova, care a consacrat adeziunea la statul de drept (art. 1) și supremația Constituției (art. 7).

Din punctul de vedere al pozitivismului juridic însă, puterea poporului nu poate oferi legitimitate niciunui proces de distrugere a ordinii de drept constituite, sau să sancționeze anarhia și destrămarea societății. Altfel spus, afirmația precum că poporul, organizat din punct de vedere politico-juridic, poate face orice în domeniul dreptului, nu poate fi justificată prin argumente demne de apreciat, în acest caz fiind vorba mai degrabă de limitele suveranității poporului decât de limitarea suveranității poporului de către stat.

În acest context trebuie să ținem cont de riscurile care astăzi reprezintă amenințări eventuale, uneori chiar latente, la suveranitatea poporului. Printre acestea putem menționa, în primul rând, statul capabil să absoarbă societatea civilă și care este o amenințare potențială atât în raport cu drepturile unor persoane privite individual, cât și în raport cu drepturile unor subiecte colective de drept constituțional, cum ar fi poporul. Un pericol serios la adresa suveranității poporului ar fi și cezarismul[36], care, cu regret, se manifestă din plin și în Republica Moldova și pentru combaterea căruia Constituția noastră nu dispune de garanții sigure. Un alt gen de pericol reprezintă partidele politice, care, deseori, uzurpează dreptul poporului în raport cu statul. Suveranitatea poporului Republicii Moldova este erodată și de fenomenul secesionismului, soldat cu încercarea de a zdruncina caracterul unitar și indivizibil al statului, punând în primejdie însăși unitatea poporului. În acest context ne solidarizăm cu autorii în a căror opinie cheia succesului pentru consolidarea suveranității constituie unitatea conștiinței juridice a poporului și statului în aspirațiile de construire a unui stat democratic de drept[37].

---

[36] Curent care pledează pentru o formă de guvernământ fără parlament sau cu limitarea drepturilor parlamentului ca organ reprezentativ al poporului.

[37] Pușcaș V. *Conceptul și conținutul suveranității, societatea civilă și statul de drept*. În: V. Pușcaș. *Lege și justiție*, Vol. II, Chișinău, Cuvântul ABC, 2020, p. 180-181.

Printre factorii care amenință puterea poporului un loc aparte ocupă populismul politic. În condițiile în care se admite rolul dominant al populismului, se ajunge la situația în care voința poporului este prezentată ca un punct de pornire în toate dezbaterile politice, iar însuși poporul este prezentat, în acest caz, nu în calitate de forță socială organizată, deținătoare de drepturi respective, ci în calitate de gloată, al cărei drept rezidă doar în puterea sa. Observăm că sistemul politic din Republica Moldova a devenit, în mare parte, ostaticul propriilor viziuni populiste, deseori naive, invocate încă în perioada anilor '90 ai secolului al XX-lea, de care nu este în stare să se debaraseze până în prezent. Nu este exclus faptul că anume demagogia social-politică din primele decenii care a urmat după declararea suveranității Republicii Moldova, a generat sentimentul de neîncredere față de însuși principiul suveranității poporului, însoțită de diminuarea gradului de încredere în Parlament și chiar în ideea parlamentarismului.

Totodată, trebuie să ținem cont și de faptul că idolatrizarea principiului suveranității poporului, întruchiparea și realizarea acestuia de către Parlament este la fel de dăunătoare ca și cazul autocrației, manifestată în diverse forme, de la monarhia ereditară până la cezarismul democratic.

Așadar, indiferent de modul în care s-ar întruchipa puterea publică în cadrul statului, problema garantării drepturilor omului, care reprezintă punctul de pornire în procesul de organizare și funcționare a societății rămâne a fi mereu actuală. Importanța acestui aspect crește și din perspectiva faptului că la baza concepției orânduirii constituționale a Republicii Moldova stau idei umaniste de factură universală, izvorâte din ideea inviolabilității și inalienabilității drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și cetățeanului. Însăși Constituția se manifestă în calitate de formă de exprimare politico-juridică a libertății omului în cadrul societății organizate în stat. Conținutul drepturilor și libertăților consacrate în Legea Fundamentală își găsește expresia în nivelul de libertate a persoanei, în gradul de autonomie a acesteia în raport cu statul și instituțiile acestuia, organizațiile obștești, alte persoane, dar, în același timp, și în limitele în cadrul cărora activitatea liberă a indivizilor nu se transfigurează în arbitrariu.

Altfel spus, Constituția determină măsura libertății reciproce, precum și a răspunderii reciproce dintre stat și persoană, stabilește limitele intervenției statului în sfera activității sociale a individului, inclusiv limi-

tele autonomiei individuale a persoanei și unele forme de manifestare a acesteia. În ce privește drepturile și libertățile omului și cetățeanului abordate la scară socială largă, acestea constituie un important element al mecanismului de negociere și echilibrare a intereselor private cu cele publice și evoluează în calitate de „frâu" pentru legislator și mod de limitare a puterii publice instituite în societatea respectivă.

Drept rezultat, în societatea organizată în stat anume în drepturile și libertățile fundamentale, a căror necesitate este determinată nu doar din punctul de vedere al ordinii de drept existente, dar și a faptului că acestea decurg din legitățile obiective ale progresului social, îi găsește expresia gradul de libertate exprimat în societate asigurat de stat. În afara drepturilor, libertăților și îndatoririlor (civile și politice, social-economice și culturale) exprimate în forma cuvenită și înzestrate cu instrumente sigure de protecție, problema libertății persoanei obține o importanță pur scolastică. În calitate de astfel de instrumente, în mod tradițional sunt considerate principiul separației puterilor în stat, societatea civilă, justiția, controlul constituționalității legilor etc.

Nu trebuie de ignorat și rolul important în perspectiva reală pentru asigurarea solidarității sociale în condițiile Republicii Moldova care îi revine statului pentru crearea și menținerea unei economii de orientare socială.

Sursa: „Contextul multidimensional actual al guvernării și drepturilor omului în Republica Moldova". Monografie colectivă, coordonator: Rodica Ciobanu. Chișinău: Tipografia „Artpoligraf", 2021, p. 38-53. ISBN 978-9975-3498-3-3.

RĂDĂCINI ISTORICE ȘI POLITICE ALE CONSTITUȚIEI REPUBLICII MOLDOVA DIN 1994. PUNCTE DE PORNIRE ALE PROCEDURII DE ELABORARE

Ion GUCEAC

În anul curent, România sărbătorește 30 de ani de la adoptarea primei Constituții de după Revoluția din decembrie 1989. Noua etapă de dezvoltare constituțională a României a fost impusă de cerințele unei situații obiective, mentalității în schimbare a societății, solicitarea venind din partea unor forțe social-politice noi. Adoptarea acestei Constituții poate fi privită ca un eveniment circumstanțial care simbolizează tranziția către o nouă etapă fundamentală în dezvoltarea României. Este etapa în care condiții indispensabile pentru existența drepturilor și libertăților omului și cetățeanului devin democrația, pluralismul politic și economia de piață. Constituția a devenit expresia juridică sistemică a valorilor fundamentale care au conturat imaginea noii Românii: stat de drept, democratic și social, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate, suveranitatea națională, separarea puterilor, parlamentarismul, unitatea poporului și egalitatea între cetățeni. Constituția a devenit expresia celei mai înalte forme universale de legitimizare a României în limitele sale actuale, inclusiv a spațiului său juridic, economic, social și cultural. Ulterior, Constituția română a repurtat o maximă extrapolare în viața socială, asigurând adeziunea nu numai a autorităților, a tuturor celorlalte organisme sociale, ci și a cetățenilor, având un impact simțitor și asupra procesului de evoluție a constituționalismului în Republica Moldova.

Este o axiomă că orice comunitate de oameni, organizată în stat, este impusă să-și instituie o bază normativă care să reglementeze relațiile sociale, economice, politice, raporturile juridice și de altă natură, iar ideile și principiile normative să le sistematizeze într-o lege fundamentală – Constituția statului respectiv. În acest context, nu trebuie să uităm nici de

faptul că „orice comunitate umană a tins să devină unitară, să capete o fizionomie caracteristică sub multiple aspecte”[1].

Deși statele moderne dispun de acte legislative fundamentale, numite *constituții*, în fiecare stat în parte constituția a apărut în timpuri diferite și în diverse forme. În general, fondul reglementării constituționale a relațiilor sociale fundamentale este determinat, în primul rând, de tradiția multiseculară a principiilor politico-juridice.

La originea constituției se află o serie de factori generali, pe care îi vom defini convențional ca fiind *rădăcini istorice și politice ale constituției*. Influența acestor factori este diferită în fiecare stat, dar, în ansamblu, ea a clădit acel fundament pe care s-a format constituția modernă, ținând cont de toate caracteristicile participării omului la viața socială, în corelație cu mediul natural și social. Ideea existenței unor factori care influențează procesul de formare a dreptului, în general, s-a conturat din perspectiva admiterii caracterului evolutiv al dreptului, al progresului juridic.

Indiscutabil, originea dreptului se regăsește în esența practicii sociale, în baza unor fapte repetate într-o formă identică un timp îndelungat, ori, cum spuneau romanii, *ubi societas, ibi ius, ubi ius, ibi societas*. Așadar, dreptul rezultă din cerințele și așteptările sociale, motiv pentru care cunoscutul savant Dimitrie Gusti considera că „o activitate regulativă presupune ceva care să fie reglementat, dar numai societatea poate forma acest obiect”[2].

În viziunea lui Montesquieu, natura presupune relații invariabile și necesare de echitate, astfel încât legile pozitive trebuie derivate din „natura lucrurilor”, și nu din comanda arbitrară a unui legislator[3]. Autorul român Alexandru Vălimărescu descrie următorii factori de configurare a dreptului: factorul material (rasa, ambientul, densitatea populației, starea economică etc.); factorul moral (credințele, religia, morala, marile curente de idei); oamenii superiori și hazardul[4]. Profesorul Edmond Picard inclu-

---

[1] C. Ionescu, *Tratat de drept constituțional contemporan*, ed. a 2-a, Ed. C.H. Beck, București, 2008, p. 4.

[2] D. Gusti, *Sociologie juridică. Culegere de texte*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1997, p. 33.

[3] D. Boucher, P. Kelly, *Mari gânditori politici: de la Socrate până astăzi*, Ed. ALL, București, 2008, p. 206.

[4] A. Vălimărescu, *Tratat de enciclopedia dreptului*, Lumina Lex, București, 1999, p. 281.

de în categoria factorilor de configurare a dreptului: rasa (aceleași legi nu pot fi aplicate popoarelor ariene și celor mongole), mediul (clima, teritoriul, morala, starea economică și socială etc.); intruziunea străină; imitația (exemplul Turciei, care a adoptat Codul civil elvețian); marii jurisconsulți (inteligența omului); atavismul juridic (obiectul implantat adânc, cum ar fi cazul Angliei); progenismul (adică germenii dreptului viitor); tehnica juridică: densitatea populației; acțiunea solidară a marilor forțe sociale (influența elementelor religios, artistic, economic, literar etc.)[5].

Conform ideii de „spirit general", fiecare societate politică dobândește pe parcursul istoriei o structură mentală specifică, comună tuturor membrilor săi, un spirit general. Conform teoriei nominalizate, aceste caracteristici mentale comune nu sunt determinate doar de cauze de natură fizică, cum ar fi teritoriul și clima, dar și de cele morale, precum religia, legile, maximele guvernământului, pildele trecutului, moravurile, manierele[6].

În viziunea lui Jean-Jacques Rousseau, instituirea unei societăți cere oamenilor ceea ce posedă numai cei mai înzestrați dintre ei – o facultate de raționare foarte dezvoltată –, iar, pentru a face legi drepte, „oamenii trebuie să fie deja așa cum vor deveni abia ca rezultat al acestor legi"[7]. Dacă raportăm afirmația lui Rousseau la factorii de configurare a constituției, constatăm că, într-adevăr, adoptarea acesteia se fundamentează pe principii de raționament puternic dezvoltate, mai ales când este vorba de adoptarea unei constituții de o autoritate constituantă originară. În ceea ce privește condiția ca oamenii să fie așa cum solicită constituția până la adoptarea acesteia, credem că acest lucru nu este posibil, mai ales în cazul constituțiilor acordate sau al celor adoptate în urma unor revoluții, lovituri de stat sau impuse din exterior, cum este cazul Constituției Irakului[8].

În contextul factorilor de configurare a constituției, o instituție a legisticii formale este politica legislativă, prin care se înțelege „un ansamblu de idealuri, scopuri, mijloace și instrumente, menite să imaterializeze

---

[5] *Apud* A. Vălimărescu, *op. cit.*, pp. 260-263.

[6] *Apud* D. Boucher, P. Kelly, *op. cit*., p. 206.

[7] D. Boucher, P. Kelly, *op. cit.*, p. 222.

[8] *Consiliul Irakian de guvernare a semnat Constituția provizorie*, disponibil pe *stiri.kappa.ro/.../consiliul-irakian-de-guvernare-* (accesat la 19 iunie 2013). Semnarea Constituției provizorii a Irakului. https://www.dw.com/ro/semnarea-constitu%C5%A3iei-provizorii-a-iraqului/a-2628246 (accesat la 12.01.2021).

conceptual fapte sociale, să le impună o dinamică proprie, inclusiv prin intermediul normelor juridice”[9].

Autorul francez François Geny, încă din anii ’20 ai secolului precedent, a lansat opinia conform căreia activitatea de creație a dreptului în general, iar, în viziunea noastră, și a constituției, oscilează între doi poli independenți: „dat”-ul[10] și „construitul”[11]. În opinia aceluiași autor, „dat”-ul dreptului este constituit din patru elemente:

„*dat*”-ul *real*, numit și „pur natural”, își găsește originea în condițiile fundamentale care stau la baza umanității. Aceste condiții pot fi de natură fizică sau morală (climă, sol, producție, constituția anatomică și psihologică a omului, aspirații morale, sentimente religioase etc.) sau de natură economică, politică sau socială. În viziunea autorului menționat, aceste relații nu generează nemijlocit norme juridice, dar conturează forma și conținutul acestora, creând, astfel, mediul favorabil pentru nașterea normelor juridice[12];

„*dat*”-ul *istoric* – reprezintă un „dat” natural, consolidat de istorie;

„*dat*”-ul *rațional* – reprezintă o direcție fundamentală ce asigură elaborarea și argumentarea științifică a dreptului pozitiv. Acest „dat” constă în normele de conduită, pe care rațiunea umană le selectează din natura omului și din conținutul relațiilor acestuia cu lumea înconjurătoare;

„*dat*”-ul *ideal* – reprezintă tendința de organizare a raporturilor juridice în felul dorit.

Generalizând cele expuse, observăm că, în calitatea sa de izvor fundamental de drept, constituția este și ea influențabilă de unii factori de configurare a dreptului.

Unul dintre factorii în cauză este factorul natural, ce reprezintă condiția firească în care se dezvoltă ființa umană și este constituit din factori geografici, biologici, fiziologici și demografici, aceștia influențând viața socială, dezvoltarea economică, dar și normele juridice, în general, și pe

---

[9] I. Vida, *Legistica formală (introducere în tehnica și procedura legislativă): Curs universitar*, Ed. Lumina Lex, București, 2006, p. 4.

[10] „Dat”-ul dreptului presupune realitatea socială exterioară dreptului pozitiv care-i conferă acestuia substanțialitatea necesară existenței sale.

[11] F. Geny, *Science et technique en droit privé positif. Première partie. Recueil*, Ed. Sirey, Paris, 1922, pp. 96-97.

[12] *Ibidem*, p. 371.

cele constituționale, în special. Este bine cunoscut că natura înrâurește direct și nemijlocit viața și activitatea individului, iar acest fapt nu poate să nu se reflecte și asupra legii fundamentale a societății. Într-adevăr, anumite componente ale cadrului geografic impun adoptarea unor reglementări specifice, de exemplu cele privind regimul juridic al mării teritoriale, regimul juridic al terenurilor agricole, al fondului forestier etc.

Factorul demografic, la fel, influențează cadrul normativ al constituției, în sensul promovării unor dispoziții care ar stimula creșterea natalității ori pentru instituirea unor forme de control legislative adecvate asupra acesteia.

Conținutul constituției este influențat și de *factorii politici*, deoarece statul, reprezentat prin autoritățile publice centrale (parlament, șeful statului, guvern etc.), partidele politice și grupurile de presiune au un important rol în evoluția constituției.

În context, nu poate fi neglijat nici *factorul economic*, fiindcă un anumit tip de organizare economică își lasă amprenta și asupra normelor constituționale existente într-un stat – atât din punct de vedere ideologic, cât și din cel al reglementării diverselor probleme ce țin de situația economică generală a unui stat. Astfel, politica exercitată de stat determină cadrul normativ existent la un moment dat în respectivul stat, bazele sale constituționale, modul de organizare și exercitare a puterii.

Așadar, sintetizând materia expusă, constatăm că în fiecare stat constituția era într-un fel „suprapusă" pe această matrice, adaptând elementele preluate la dreptul, cerințele și viziunile noii societăți și ale noului stat.

În fiecare stat, chiar din momentul constituirii sale, una dintre chestiunile primordiale a fost întotdeauna reglementarea orânduirii statale. Mai devreme sau mai târziu, este adoptat acest cadru legislativ, care într-un stat rămâne în vigoare o perioadă mai lungă de timp, iar în altul, una mai scurtă. *A posteriori* (adică din experiență, deoarece istoria scrisă numără mai bine de cinci milenii), se poate afirma că nu există forme de stat veșnice.

Într-o lucrare mai veche constatam că, în lumea antică, procesul propriu-zis de adoptare a legilor nu era o unitate de măsură, iar titlul de legiuitor eminent îl putea obține doar acela care crea orânduirea de stat[13]. De la lumea antică constituțiile contemporane au moștenit instituția democra-

[13] I. Guceac, *Constituția la răscruce de mileniu*, ed. a 2-a, revăzută și adăugită, Ed. Academiei Române, București, 2016, pp. 37-40.

ției directe și a celei reprezentative. Dacă teoria constituționalismului recunoaște poporul drept unica sursă a puterii de stat, democrațiile antice fixau aceasta *a priori*.

Rezumând importanța ordinii de drept antice în apariția constituției, putem afirma că ea a prezentat principiul normei generale abstracte cu o ierarhie riguroasă, precum și multe alte instituții de drept (democrația, cvorumul, ocuparea funcțiilor pe un anumit termen, colegialitatea, procedura juridică ș.a.). Aceasta nu înseamnă că în lume nu există state care își creează constituția materială pe alte baze, cum este cazul Marii Britanii, cu o constituție întemeiată pe cutumele politice și deciziile judecătorești, sau al țărilor musulmane – pe normele religioase.

Un alt factor, în timp, care a determinat crearea constituției ca document juridic scris, l-au constituit declarațiile politice din secolul al XVIII-lea și din perioada ulterioară. *Declarația politică* este o proclamație solemnă a unui organ, un document care conține aprecierea împrejurărilor și faptelor, a scopurilor și principiilor de activitate. Declarația nu conține norme juridice, dar deseori constituie un punct de plecare pentru elaborarea și adoptarea unor astfel de norme în viitor.

Declarațiile politice au proclamat egalitatea formală a tuturor oamenilor. Dacă factorii apariției constituției, examinați anterior, formau rădăcinile ei ideologice și istorice, declarațiile politice pot fi considerate pasul următor – germenii constituției și izvoarele ei în sfera politică. Aceste declarații proclamau scopul creării unei orânduiri statale care s-ar deosebi principial de toate cele precedente: anularea stărilor și a privilegiilor feudale, așa încât oamenii să nu mai fie împărțiți după origine, proprietate, îndeletnicire sau alte caracteristici; egalitatea formală în drepturi a cetățenilor; drepturile inalienabile ale omului.

Practica actuală a dreptului constituțional a păstrat instituția declarațiilor politice. Ea se utilizează atât la scară internațională și statală, cât și în activitatea unor subiecți de drept aparte. Scopul unor astfel de declarații este de a stabili direcțiile și intențiile principale, de a pregăti cetățenii și adepții unor partide și organizații pentru activitatea de mai departe. În opinia autoarei Genoveva Vrabie, declarațiile (documentele) politice stau „la baza adoptării legii fundamentale”[14].

[14] G. Vrabie, M. Bălan, *Organizarea politico-etatică a României*, Institutul European, Iași, 2004, p. 35.

Un exemplu de declarație politică este *Comunicatul către țară al Consiliului Frontului Salvării Naționale*[15], adoptat în cadrul Revoluției române din decembrie 1989. Acest document consacra abolirea dictaturii, dizolvarea structurilor de putere ale regimului Ceaușescu, demiterea Guvernului, încetarea activității Consiliului de stat și a instituțiilor acestuia.

În istoria dreptului constituțional al Republicii Moldova, declarațiile politice ocupă un loc stabil începând cu anul 1917[16].

Între documente de acest gen, care au influențat istoria constituțională a statului nostru, un rol aparte îi revine *Declarației de Suveranitate a Republicii Moldova*[17]. Conform *Declarației*, Republica Moldova este un stat suveran, purtătorul și sursa suveranității fiind poporul. Suveranitatea se realizează în interesele întregului popor de către organul reprezentativ superior al puterii republicii și nicio parte a poporului, niciun grup de cetățeni, niciun partid politic sau organizație publică, nicio altă formă de organizație, nicio persoană fizică nu are dreptul să-și atribuie dreptul de a exercita suveranitatea.

Declarația scotea în evidență caracterul unitar și indivizibil al statului, ale cărui hotare puteau fi modificate doar cu acordul amiabil dintre Republica Moldova și alt stat suveran, în conformitate cu dorința popoarelor, cu adevărul istoric și regulile acceptate de dreptul internațional.

În scopul asigurării garanțiilor social-economice, politice și juridice ale suveranității republicii, se stabileau puterea deplină a Republicii Moldova asupra deciziilor privitoare la subiectele ce vizează statul și societatea civilă, supremația Constituției și a legilor Republicii Moldova pe întreg teritoriul țării, iar legile și alte acte normative ale Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste deveneau valabile doar după ratificarea acestora de către organul legislativ național.

În calitate de stat suveran, Republica Moldova își asuma statutul de subiect de drept internațional (de a intra în uniuni de state, de a delega acestora, în mod voluntar, anumite prerogative, precum și de a le lipsi de aceste prerogative sau de a se retrage din uniuni, în conformitate cu acor-

---

[15] M. Of. nr. 1 din 22 decembrie 1989.

[16] Pentru detalii, a se vedea I. Guceac, *Constituția la răscruce de milenii*, *op. cit.*, pp. 69-82.

[17] Declarația de Suveranitate a Republicii Sovietice Socialiste Moldova nr. 148-XI din 23 iunie 1990, în Vești nr. 8/192, 1990.

dul respectiv). Republica Moldova, ca subiect egal al relațiilor internaționale, se declară o zonă demilitarizată, care promovează consolidarea păcii și securității, fiind implicată direct în procesul de cooperare și securitate, precum și în structurile europene.

Declarația a stabilit oficial cetățenia republicii. Tuturor cetățenilor republicii, cetățenilor străini și apatrizilor care au viză de reședință pe teritoriul Republicii Moldova li se garantau drepturile și libertățile conform Constituției și altor legi. Republica Moldova acorda garanții pentru toți cetățenii, partidele politice, organizațiile publice, mișcările de masă și organizațiile religioase, ce activează în conformitate cu prevederile Constituției, precum și șanse juridice egale de a participa la gestionarea statului și a afacerilor publice.

Declarația insera – în calitate de principiu de bază al funcționării Republicii Moldova ca stat de drept – separarea ramurilor legislativă, executivă și judecătorească ale puterii.

Această Declarație servea și drept bază pentru dezvoltarea unei noi constituții și pentru îmbunătățirea legislației naționale.

La 27 august 1991, Republica Moldova își proclama independența față de Uniunea Sovietică, adoptând *Declarația de independență*[18]. Conform *Declarației*, Parlamentul Republicii Moldova, având în vedere trecutul milenar al poporului nostru și statalitatea sa neîntreruptă în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale, considerând actele de dezmembrare a teritoriului național de la 1775 și 1812 ca fiind în contradicție cu dreptul istoric și de neam și cu statutul juridic al Țării Moldovei, acte infirmate de întreaga evoluție a istoriei și de voința liber exprimată a populației Basarabiei și Bucovinei, reamintind că, în ultimii ani, mișcarea democratică de eliberare națională a populației din Republica Moldova și-a reafirmat aspirațiile de libertate, independență și unitate națională, exprimate prin documentele finale ale Marilor Adunări Naționale de la Chișinău – din 27 august 1989, 16 decembrie 1990 și 27 august 1991 –, prin legile și hotărârile Parlamentului Republicii Moldova privind decretarea limbii române ca limbă de stat și reintroducerea alfabetului latin, din 31 august 1989, a drapelului de stat, din 27 aprilie 1990, a stemei de stat, din 3 noiembrie

[18] Legea privind Declarația de Independență a Republicii Moldova nr. 691-XII din 27 august 1991, publicată în M. Of. al Republicii Moldova nr. 11-12, art. 103 și 118.

1990, și privind schimbarea denumirii oficiale a statului, din 23 mai 1991, pornind de la Declarația suveranității Republicii Moldova, adoptată de Parlament la 23 iunie 1990, și reafirmând egalitatea în drepturi a popoarelor și dreptul acestora la autodeterminare, proclama, în virtutea dreptului popoarelor la autodeterminare, în numele întregii populații a Republicii Moldova și în fața întregii lumi, că Republica Moldova este un stat suveran, independent și democratic, liber să-și hotărască prezentul și viitorul, fără niciun amestec din afară. În această nouă calitate, Republica Moldova: solicita tuturor statelor și guvernelor lumii recunoașterea independenței sale; adresa Organizației Națiunilor Unite cererea de a fi admisă ca membru cu drepturi depline în organizația mondială și în agențiile sale specializate; declara disponibilitatea aderării la Actul final de la Helsinki și la Carta de la Paris pentru o nouă Europă, solicitând, totodată, să fie admisă cu drepturi egale la Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa și la mecanismele sale; cerea Guvernului Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste să înceapă negocieri cu Guvernul Republicii Moldova privind încetarea stării ilegale de ocupație a acesteia și retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul național al Republicii Moldova; dispunea ca pe întregul său teritoriu să se aplice numai Constituția, legile și celelalte acte normative, adoptate de organele legal constituite ale Republicii Moldova; garanta exercitarea drepturilor sociale, economice, culturale și a libertăților politice ale tuturor cetățenilor Republicii Moldova, inclusiv ale persoanelor aparținând grupurilor naționale, etnice, lingvistice și religioase, în conformitate cu prevederile Actului final de la Helsinki și ale documentelor adoptate ulterior, ale Cartei de la Paris pentru o nouă Europă.

Importanța acestei *Declarații* pentru consolidarea constituționalismului contemporan din Republica Moldova este accentuată și de Curtea Constituțională în hotărârea privind interpretarea art. 13 alin. (1) din Constituție în coraport cu preambulul Constituției și cu Declarația de Independență a Republicii Moldova, pronunțată la 5 decembrie 2013[19].

Așa cum se menționează în literatura de specialitate, actualmente, procedura de elaborare, adoptare și revizuire a constituțiilor s-a complicat

[19] *Textul Declarației de Independență prevalează în raport cu textul Constituției* (Sesizările nr. 8b/2013 și 41b/2013), disponibil pe *www.constcourt.md* (accesat la 5 decembrie 2013).

esențial și a dobândit forme de procedură variate[20]. Etapa contemporană a constituționalismului este specifică și prin extinderea factorilor de configurare a constituției, de care este preocupată legistica formală. Aceasta, făcând parte din științele guvernării, identifică mai multe planuri ale guvernării, printre care: stabilirea obiectivelor politice ale conducerii naționale; stabilirea soluțiilor normative necesare pentru atingerea obiectivelor politice; formalizarea mijloacelor, instrumentelor și metodelor de direcționare a comportamentului uman, în vederea atingerii scopurilor politice prin intermediul normelor juridice[21].

În scopul elaborării noii Constituții a Republicii Moldova, la 19 iunie 1990, prin hotărârea Sovietului Suprem al RSSM, a fost formată Comisia pentru elaborarea proiectului noii Constituții[22]. Comisia era alcătuită din 57 de membri (deputați, miniștri, profesori universitari), președinte al acesteia fiind nominalizat Mircea Snegur, care, la acel moment, deținea funcția de președinte al Sovietului Suprem al RSS Moldova. Pentru elaborarea proiectului Constituției, a fost format un grup de lucru în următoarea componență: Tudor Panțîru (conducător), Alexandru Arseni, Mihai Cotorobai, Nicolae Osmochescu, Petraș Mihai, Boris Negru (membri). Acest grup urma să prezinte Comisiei proiectul noii Constituții până la 20 aprilie 1991[23].

S-a constatat că, după căderea regimurilor totalitare, majoritatea actelor de valoare constituțională din unele țări din Europa Occidentală au fost supuse dezbaterii în cadrul unor conferințe organizate de diferite forțe politice, cu sprijinul autorităților statale, ale căror reprezentanți participau activ la aceste evenimente, condamnând totalitarismul[24]. Un scenariu similar a fost aplicat și în procesul de elaborare a proiectului Constituției

---

[20] *Конституция в XXI веке: сравнительно-правовое исследование*. НОРМА Москва, 2011, p. 37.

[21] I. Vida, *op. cit*., pp. 4-5.

[22] Hotărârea nr. 118 din 19 iunie 1990 cu privire la formarea Comisiei pentru elaborarea proiectului noii Constituții (Legea fundamentală) a Republicii Sovietice Socialiste Moldova, Veștile nr. 6-7 din 19 iunie 1990.

[23] Hotărârea Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldova despre formarea grupei de lucru pentru pregătirea proiectului noii Constituții (Legea fundamentală) a Republicii Sovietice Socialiste Moldova, disponibilă pe *http://www.interese.md (accesat la 7 octombrie 2021).*

[24] Конституция в XXI веке: сравнительно-правовое исследование, *op. cit*., p. 41.

Republicii Moldova din 1994, fapt confirmat de conferința internațională cu genericul „Reformele constituționale în statele membre ale Comunității Statelor Independente", organizată în martie 1993[25].

În același timp, urma ca toți cei implicați în acest proces să fie pătrunși de ideea că realitatea nouă a Republicii Moldova va fi „adăpostită" într-o Lege fundamentală, a cărei boltă, așa cum menționa marele cărturar român Dimitrie Gusti, „să fie întreținută cu măreție de coloane juridice solide și impunătoare"[26].

Activitatea de elaborare a proiectului trebuia să pornească de la un anumit model, Constituția din 1978 fiind prea departe de acest obiectiv. Cei implicați în procesul de elaborare a noii Constituții trebuiau să decidă asupra conținutului proiectului, conștientizând faptul că nu există o abordare unitară a procesului de elaborare a unui astfel de proiect. Astăzi, la o distanță de aproape trei decenii, este complicat să stabilim cu exactitate reperele de la care au pornit membrii acestui grup în pregătirea proiectului, factorii de care au fost influențați, inclusiv în ce măsură aceștia au fost marcați de conținutul Constituției României din 1991. Așa cum relatează Victor Pușcaș, coordonator al Comisiei pentru elaborarea proiectului noii Constituții, grupul de lucru nominalizat ar fi studiat „minuțios" constituțiile din aproximativ 60 de state moderne, întocmind și o schemă care conținea „problemele-cheie ale constituționalismului": forma și regimul de guvernământ, structura și modul de organizare a statului, drepturile și libertățile omului, problema cetățeniei, baza economică, politică și socială a statului, precum și principiile care le guvernează[27]. Victor Pușcaș menționează și cercetarea unui „șir de acte istorice din Moldova medievală: Pravila de la Târgoviște, 1542, Pravila de la Putna, 1581, Pravila de la Bistrița, 1618, Hrisovul lui Constantin Mavrocordat, 1741...". În opinia sa, ideile conținute în aceste acte istorice privind respectul pentru proprietate, egalitatea în fața legilor, libertatea persoanei etc. și-au găsit locul cuvenit în Constituția Republicii Moldova[28].

---

[25] A se vedea *Вестник МПА*, 1993, №1.

[26] *Constituția din 1923 în dezbaterea contemporanilor*, Ed. Humanitas, București, 1990, p. 19.

[27] V. Pușcaș, *Notă informativă cu privire la activitatea Comisiei pentru elaborarea proiectului Constituției Republicii Moldova*, în V. Kuciuk, V. Pușcaș, *Constituția Republicii Moldova – 25 de ani*, Ed. Pontos, Chișinău, 2020, p. 24.

[28] V. Pușcaș, *Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova. 20 de ani de la adoptarea Constituției*, în Revista Institutului Național al Justiției nr. 2/2014, p. 18.

Autorul sus-numit nu face vreo referire la faptul că membrii grupului de lucru ar fi apelat în mod special la textul Constituției României din 1991, care, de fapt, era cel mai accesibil și mai indicat din lista constituțiilor care proveneau „din aproximativ 60 de state moderne". Avem senzația că acest fapt este „trecut" cu vederea în mod conștient sau, pur și simplu, ignorat. După cum menționează Mircea Snegur, președintele Comisiei pentru elaborarea proiectului noii Constituții, unul dintre principiile puse la baza activității grupului de lucru și a Comisiei Constituționale era cel al „multiplicității concepțiilor juridice și politice". În viziunea acestuia, membrii acestor organe urmau să țină cont, în măsura „necesității" (nu a utilității – n.n.), și de „tradițiile istorice constituționale: vestita Pravilă a lui Vasile Lupu, pledoariile lui Gheorghe Asachi pentru o monarhie constituțională, proiectul de republică al lui Dumitru Sturdza de la 1822 ș.a."[29]. Credem că în categoria „ș.a." era inclusă Constituția României din 1991, dar și Constituțiile Regatului Român din 1866, 1923, care au fost aplicate pe teritoriul de azi al Republicii Moldova în perioada anilor 1918-1940. În aceeași categorie ar trebui să fie incluse și proiectul de Constituție a Republicii Democratice Moldovenești, elaborat de Societatea juridică moldovenească în perioada lunilor februarie-martie 1918[30], și proiectul de Constituție elaborat de Comisia constituțională a Sfatului Țării după adoptarea Declarației de Unire din 27 martie[31]. Mircea Snegur mai opinează în sensul că elaborarea proiectului Constituției presupunea și conturarea „modelului statului, societății și al vieții social-economice", pentru care urmau să fie consultate și analizate „constituțiile și legile constituționale ale statelor democratice". Nici de această dată nu se face nicio mențiune despre Constituția României, or, aceasta nu era considerată la acel moment ca fiind un stat democratic?

Ajungem la atare concluzii din mai multe considerente. În primul rând, salutând independența Republicii Moldova, autoritățile din România au dat de înțeles că sunt gata să acorde tot sprijinul de care are nevoie

---

[29] M. Snegur, *Labirintul destinului. Memorii*, vol. III, Ed. Combinatul Poligrafic, Chișinău, 2013, p. 103.

[30] A se vedea Ziarul România Mare, Chișinău, 1918, 14, 15, 18, 20, 21, 22, 23, 25 și 28 martie, *apud* V. Popovschi, *Reflecții asupra unui proiect de constituție a Republicii Democratice Moldovenești*, *op. cit.*

[31] *Apud* V. Popovschi, *Biroul de organizare al Sfatului Țării. Republica Democratică Moldovenească*, Ed. Academiei Române, București, și Ed. Istros, Brăila, 2017, p. 249.

Moldova independentă. Astfel, imediat după adoptarea Declarației cu privire la independența Republicii Moldova, Guvernul României a declarat că este gata să acorde sprijinul necesar autorităților Republicii Moldova pentru consolidarea independenței sale și să acționeze pentru dezvoltarea raporturilor de colaborare frățească dintre românii de pe cele două maluri ale Prutului[32]. Membrii Birourilor permanente ale celor două camere ale Parlamentului României, fiind convinși că, în noile condiții create de declararea independenței, se deschid perspective favorabile pentru dezvoltarea colaborării și a legăturilor multiple dintre cele două state vecine, se angajează în dinamizarea și lărgirea acestor raporturi. În același timp, Birourile permanente își declarau „întreaga lor disponibilitate de a sprijini Prezidiul Parlamentului Republicii Moldova și de a acționa în spiritul comunității noastre de neam și destin"[33].

În al doilea rând, suntem convinși că în acea perioadă era firească tendința, dar și șansa istorică reală, de constituire a unei unități juridice în spațiul românesc. Astfel, cunoscutul istoric și deputat în parlamentul Republicii Moldova, Alexandru Moșanu, fiind întrebat ce așteaptă în această clipă de la România, a menționat, printre altele, că și-ar dori, „mai întâi, să fim recunoscuți de România și apoi – să dezvoltăm acea integrare economică și culturală până când.... ne contopim"[34].

Cu siguranță, o asemenea „contopire" era și rămâne imposibilă în afara unui spațiu juridic comun. În realitate, „contopirea" nu era agreată de factorii de decizie din acea perioadă. De exemplu, într-o declarație prezentată de Președintele Mircea Snegur în Parlamentul Republicii Moldova la 24 decembrie 1992, în care, printre altele, se menționa și despre „consecințele" unor „decizii pripite", legate de „grabnica desăvârșire a marii integrări", constatăm că „teza* unificării sistemelor monetar-valutare, fiscale, bancare, vamale, de prețuri și tarife este în vădită contradicție cu

---

[32] Declarația Guvernului României, în Sfatul Țării, 28 august 1991.

[33] Declarația Birourilor permanente ale Adunării deputaților și Senatului României în legătură cu proclamarea independenței Republicii Moldova, în Sfatul Țării, 31 august 1991.

[34] A. Moșanu, *Proclamând astăzi independența, noi n-am pierdut niciun om*, în Țara nr. 38/1991.

* Astfel de teze fuseseră lansate în cadrul unui simpozion organizat de Academia de Studii Economice din Moldova, care a inclus în agendă problema integrării economice a Republicii Moldova și României.

prevederile Declarațiilor noastre de Suveranitate și Independență" și că prin aceasta „ne lipsim de unul dintre cele mai importante atribute ale statalității..."[35].

Istoria demonstrează că o constituție nu poate fi privită doar ca o valoare făurită, dar ca ceva ce rezultă din tradiția unui popor. Cu siguranță că o constituție, așa cum constatase încă la începutul secolului al XX-lea Dimitrie Gusti, președintele Institutului Social Român, nu poate fi „împrumutată", ea având sarcina de a „formula politic și juridic (...) psihologia socială, starea economică, dezideratele dreptății sociale și aspirațiile etice ale națiunii"[36]. Or, constituțiile „împrumutate" sau impuse împotriva firii, tradițiilor, culturii naționale sau nevoii unui popor vor fi respinse... atât de societatea civilă, cât și de structurile politice[37].

În ce măsură autorii proiectului Constituției Republicii Moldova din 1994 au avut șanse reale de a cunoaște și a ține cont de aceste deziderate este greu de apreciat. Este cert însă faptul că, printre constituțiile care proveneau „din aproximativ 60 de state moderne", Constituția României a fost principala sursă de inspirație. Nu dispunem de documente care ar demonstra această ipoteză, cu atât mai mult că procesele-verbale și stenogramele ședințelor Comisiei pentru elaborarea proiectului noii Constituții și a grupului de lucru pentru elaborarea acestui proiect, împreună cu Declarația de Independență a Republicii Moldova, au ars în timpul protestelor din 7 aprilie 2009. O astfel de atitudine față de propria istorie este o gravă lacună în activitatea autorităților publice sau lipsă de respect față de istoria propriului stat. Spre exemplu, în Federația Rusă a fost editată o culegere de materiale consacrată procesului de elaborare a Constituției, care include toate acțiunile și actele asociate acestui proces, expuse în șase volume[38].

Totuși, din discuțiile pe care le-am avut cu profesorul Alexandru Arseni, deputat în primul Parlament al Republicii Moldova, și profeso-

---

[35] M. Snegur, *Labirintul destinului. Memorii*, vol. II, Ed. Combinatul Poligrafic, Chișinău, 2008, pp. 364-367.

[36] D. Gusti, *Cuvânt de deschidere*, în *Constituția din 1923 în dezbaterea contemporanilor*, *op. cit.*, p. 21.

[37] C. Ionescu, *op. cit.*, p. 176.

[38] Из истории создания Конституции Российской Федерации. Конституционная комиссия: стенограммы, материалы, документы (1990-1993 гг.). Москва. Волтерс Клувер, 2007.

rul Boris Negru, ambii având calitatea de membri ai grupului de lucru , am constatat că, de fapt, Constituția României a fost sursa principală și punctul de pornire în elaborarea proiectului noii Constituții a Republicii Moldova. Profesorul Boris Negru este apreciat ca fiind „animatorul principal al tuturor discuțiilor, analizelor și concluziilor privind definitivarea formulărilor articolelor din Constituție”[39]. Profesorul Alexandru Arseni, fiind întrebat, într-un interviu, despre activitatea sa în Comisia pentru elaborarea proiectului Constituției, menționa: „Ne-am orientat spre modele occidentale și, în primul rând, spre cel francez. (...) Am colaborat foarte bine cu experții români, dar am studiat și experiența altor state democratice”[40].

Conținutul dezbaterilor din 3 martie 1993 asupra proiectului de Constituție demonstrează cunoașterea de către deputați a conținutului normativ al Constituției României din 1991 și chiar încercarea acestora de a promova unele principii consacrate în aceasta. De exemplu, deputatul Gheorghe Ghimpu propunea ca noua Constituție să „acorde fiecărei minorități etnice care depășește cifra de 10 mii (...), dar care n-a obținut niciun mandat în Parlament, dreptul de a avea câte un loc de deputat”[41]. Reamintim că și Constituția României (art. 59) consacra că organizațiile cetățenilor aparținând minorităților naționale, care nu întrunesc în alegeri numărul de voturi pentru a fi reprezentate în Parlament, au dreptul la câte un loc de deputat, în condițiile legii electorale[42].

Într-un studiu consacrat analizei conținutului normativ al Legii fundamentale adoptate de Parlamentul Republicii Moldova în anul 1994 este menționat faptul că Constituția Republicii Moldova din 1994 „a avut ca model de inspirație Constituția României, adoptată în anul 1991”[43]. Abordând în mod critic unele dispoziții din Constituția Republicii Moldova, cum ar fi, de exemplu, art. 2 („*Suveranitatea și puterea de stat*”*)*, autorul

---

[39] M. Snegur, *Labirintul destinului. Memorii*, *op. cit.*, vol. III, 2013, p. 113.

[40] A. Arseni: „Odată cu începutul lucrărilor primului Parlament, s-a terminat perestroika și a început mișcarea de eliberare națională”, disponibil pe https://www.moldpres.md/news/2021/08/07/21005707 (accesat la 13 septembrie 2021).

[41] M. Snegur, *Labirintul destinului. Memorii*, *op. cit.*, vol. III, 2013, p. 118.

[42] Constituția României din 1991, publicată în M. Of. nr. 233 din 21 noiembrie 1991.

[43] V.-S. Curpăn, *Analiza doctrinară a Constituției Republicii Moldova*, Ed. Rovimed Publishers, Bacău, 2010, p. 11.

conchide: „Iată ce se întâmplă când copiezi Constituția altui stat, în speță, Constituția țării mamă – România”[44].

Suntem de acord cu opinia că autorii proiectului Constituției din 1994 au avut ca model de inspirație Constituția României, adoptată în anul 1991, dar nu putem accepta aluzii privitoare la „copiere”. În opinia noastră, autorii proiectului Constituției din 1994 au ținut cont de caracterul relativ al unei constituții, fapt în virtutea căruia o constituție trebuie să fie conformă „cu experiența socială a timpului”[45], dar, totodată, „să fie adaptată la experiența socială”, specifică poporului respectiv, condițiilor de viață proprii doar acestei comunități. Suntem siguri că membrii grupului de lucru au fost conștienți de faptul că o constituție nouă nu poate să însemne „copierea unei constituții străine”, ea trebuie să corespundă „necesităților reale ale vieții de stat...”[46].

Admitem că unele dispoziții din Constituția României se regăsesc și în textul Constituției Republicii Moldova. Nu credem că atribuirea Constituției României a calității de model pentru proiectul Legii fundamentale a Republicii Moldova din 1994 afectează imaginea acesteia. Or, Statele Unite ale Americii nu acuză niciunul dintre cele 165 de state care au luat drept model Constituția acestui stat federal pentru elaborarea propriilor constituții[47].

Suntem predispuși să credem că această „apropiere” de textul Constituției României nu este altceva decât o încercare de unificare legislativă a celor două state românești, tendință perfect compatibilă cu o teză exprimată în doctrina juridică[48], în conformitate cu care, încă de la crearea sa instituțională (mijlocul secolului al XIX-lea), statul național român modern a reprezentat „împlinirea unui proiect intern, de desăvârșire a unității spirituale, politice și teritoriale a românilor răspândiți geografic în arealul lor de formare etnică, înfăptuit sub un puternic impuls european”.

---

[44] *Ibidem*, p. 26.

[45] D. Gusti, *Cuvânt de deschidere*, în *Constituția din 1923 în dezbaterea contemporanilor*, *op. cit.*, p. 21.

[46] R. Boilă, *Principiile Constituției noi*, în *Constituția din 1923 în dezbaterea contemporanilor*, *op. cit.*, p. 536.

[47] Распространение Конституции, disponibil pe https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30139109 (accesat la 25 octombrie 2021).

[48] M. Duțu, *Un secol de stat unitar și drept național (1918-2018). Perspective istorice cultural-științifice*, București, Ed. Academiei Române, 2018, p. 35.

Indiscutabil, în elaborarea oricărui proiect de constituție trebuie să facem distincția între procesul prin care se iau decizii cu privire la conținutul constituției și procesul nemijlocit de scriere a acestuia. Suntem conștienți și de faptul că, uneori, persoanele implicate în pregătirea unei noi constituții pot fi „captivate" de dorința de a apela la experiența altor țări și de a recurge la obișnuitul „*copy-paste*". Dar este important să realizăm nu numai că constituția ar trebui să fie elaborată și percepută în conformitate cu contextul istoric și politic al țării, ci și că există diferite stiluri de alcătuire a acesteia. În acest context, trebuie să facem o precizare privind abordarea „necesară din punct de vedere tehnic", ceea ce presupune distincția clară între ceea ce este adecvat pentru constituție și ceea ce ar trebui să fie consacrat în legislația ordinară.

Cât privește procesul de elaborare a Constituției Republicii Moldova din 1994, constatăm că, în pofida faptului că era nevoie urgentă de aceasta, ținând cont de lipsa de experiență a legislatorului național, poate era rațional ca procesul de creare a acesteia să dureze mai mult timp. Dar, cum viața politică nu a stat pe loc, factorii decizionali au fost nevoiți să rezolve rapid cele mai acute contradicții dintre noile realități și actuala Lege fundamentală.

Sursa: „Puncte de pornire ale procedurii de elaborare". Revista de Drept Public, București, 2021, nr. 3, p. 93-105.

ESSENTIAL VECTORS OF INTERACTION BETWEEN THE CIVIL SOCIETY AND THE RULE OF LAW

Ion GUCEAC

The general design of civil society is impossible without correlating it with the notion of the rule of law. Moreover, it is considered that civil society itself is a determinant of the rule of law. In the context of ideas about law and state, even at the initial stage, attempts were made to formulate judicious arguments for such a political organization of the society in which the law, due to the recognition and support by the state power, becomes a legal force and the public force that recognizes the law, being, at the same time, regulated and directed by it, becomes impartial. Such a meaning of the state – as a socio-political organization endowed with a legal public force-represents the basic idea of the rule of law.

In a previous work we mentioned that „the rule of law can be defined as that form of organization of state power, which ensures the rule of law in the entire activity of the state – both in relations with citizens and in those with various social bodies on its territory"[1]. We consider this idea as an essential one, which determines the character and function of the civil society, meant to create a counterbalance to the activity of the state. This idea is also supported by authors who consider that civil society is not a complex entity, because it is based on the following behavioral norms: double autonomy, collective action, non-usurpation, respect[2] – all of them being compatible with the rule of law.

The specialized literature mentions that the state, the market and civil society are three essential spheres, with the help of which society can be described and on the basis of which it is organized, these spheres and the

---

1 Guceac I, *Statul şi poliţia* [*State and Police*], Chişinău, Cartier, 1997, p. 11.

2 Schmitter Ph. C., Schmitter P. C., *Societatea civilă în Orient şi Occident* [*Civil Society in the Orient and the West*], in: Larry Diamond, Yun-han Chu, Marc F. Plattner, Hung-mao Tien, *Cum se consolidează democraţia* [*How Democracy Consolidates itself*], Iaşi, Polirom, 2004, p. 258.

mutual relations between them marking „the chances of each person in our society"[3].

In general, the establishment of a rational balance between the interests of citizens, society and state can be considered as a subject that, throughout history, has presented and still presents a great deal of scientific interest. Since ancient times, the issue of the relationship between the state and society has been the focus of everyone's attention, which has caused various conflicts and social upheavals.

Starting from the formation of society as a „natural fact, a gift of nature, determined by the need that man has for his fellows", Giorgio Del Vecchio considered that man needs to associate, to belong to a society „even from birth, not by will, but out of necessity, when he becomes self- aware and is already embedded in a multiple network of social relations"[4].

Constantin Stere argues the formation of various social groups by their concern for the „preservation of individuals". In his opinion, the forms of human association „can be strengthened and developed only to the extent and in the form in which they are useful for the preservation of species in the struggle for existence"[5]. Once the man is endowed with a „highly developed psyche, his actions are determined by certain states of mind, tendencies, and feelings". Constantin Stere was convinced that society cannot be reunited if it is not based on certain feelings and tendencies, „springing from the emotional nature of individuals." And if these feelings and tendencies are lacking in individuals, C. Stere mentioned, „the species may perish, but society will still not be formed".[6]

Alain Supiot supposes that the human being, isolated from any connection with his fellows, is „doomed to idiocy, in the etymological sense

---

[3] Gombert T., and others, *Statul, societatea civilă și democrația socială* [*State, Society and Social Democracy*], București, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2015, p. 10.

[4] Del Vecchio G., *Lecții de filosofie juridică* [*Lessons on Legal Philosophy*], București, Europa Nova, p. 267.

[5] Stere C., *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept* [*Evolution of Individuality and the Notion of Person in Law*], in: Stere, C, *In viață, în literatură... Cartea a cincea* [*In Life, in Literature... Fifth Book*], Chișinău, Hiperion, 1991, p. 281.

[6] *Ibidem*, p. 282.

of the term"[7,8]. The same author considered that, idiocy also threatens the one who, „closed within his own vision of the world, is unable to understand that others are possible, … he is unable to harmonize with his peers in terms of a representation of the world in that each one has his deserved place".

In the legal doctrine, developed by Immanuel Kant, it was stated that every natural thing acts in accordance with the law and only man acts according to the representations of the laws, which means that he acts according to principles, so only he has will, which implies reason[9]. A. Odințova recognizes that the decisive element of civil society is the man seen as a personality, and not as a „human factor", as an „individual determined by a system of needs, interests and values"[10].

Today, however, when the need to determine principles capable of increasing the efficiency of interaction between the designated areas is a fundamental challenge of time, the relevance of such studies, in our opinion, is even growing. It is no coincidence that, at the level of world political thought, it is almost unanimously recognized, as never before, that only in a harmonious and efficient interaction between state institutions and civil society is it possible to build a truly ideal rule of law. At the same time, some authors believe that the debates on „angry citizen" and „disgust towards politics", those on parliamentary democracy and the uninominal voting system, show that the relationship between the state and civil society must be redefined- from the perspective of social democracy.

The development of European civilization, which led to the establishment of democratic regimes, is largely determined by the desire to create a rule of law and to establish civil society. The relationship between the

---

[7] In this context the Greek term *idioms,* is invoked with the meaning, *which is „reduced to itself".*

[8] Supiot A., *Homo Juridicus. Eseu despre funcția antropologică a dreptului* [*Homo Juridicus An Essay on the Antropological Function of Law*], București, Rosetti Educațional, 2011, p. 11.

[9] Popa N., Dănișor Gh., Dogaru, I., Dănișor D.C., *Filosofia dreptului. Marile curente* [*Philosophy of Law. Main currents*], București, C. H. Beck, 2007, p. 188.

[10] Одинцова А.В. / Odintsova, A. V. „Гражданское общество: взгляд экономиста" [Civil Society: an Economist's Outlook"], Государство и право [State and Law], 1992, No. 8. Gombert T. and others, *Statul, societatea civilă și democrația socială* [*State, Society and Social Democracy*], București, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2015, p. 8.

civil society and the rule of law is one of the most important factors in the development of social organization as a whole. Understanding the complexity of relationships between these „partners" involves discovering opportunities to transform the social system and its self-development skills.

It is known that civil society forms an area of voluntary personal, social and economic relations and structures, which, being limited by law, do not form a part of the state institutions. Such a society shall ensure an area of freedom for its members, protected against undue intervention by the official authorities. Therefore, the creation of independent structures makes civil society's strength and influence a necessary means of maintaining the idea of limited governance.

In our view, an important constitutional effect is that primary political power can only be conceived as a collective body, a power of society, a will of the free and equal citizens in their rights. This theoretical design is indeed identical to the original principles of the US political evolution. In fact, only the aspiration to maintain freedom integrates people into civil society. But society, as a single political whole, has no corporate conscience. Moreover, the civil association has no common purpose, apart from universal rules, which all have to respect in achieving individual aspirations. This quality has evolved so that, defending individuality, civil society has been opposed to the state. Finally, civil society is turning into a sophisticated political complex, a balance between agreement and disagreement, diversity and consensus, which is also needed for contemporary human life.

In an attempt to provide a definition of civil society, some authors start from its structure. Thus, Ph. C. Schmitter believes that civil society is a „set or system of intermediate groups, with its own organization...". In the author's view, these groups: are relatively independent of both public authorities and private production and reproduction establishments, i.e. businesses and families; are capable of making decisions and acting collectively for the purpose of defending or promoting their own interests and passions; do not seek to take the place of state agents or private (re-) production units, nor to accept responsibility for the governance of the whole of society; agree to act according to pre-established „civil" rules that require mutual respect[11].

[11] Schmitter Ph. C., *Cited work*, p. 258.

In another view, it is clear that the definition of „civil society" is only possible through the system of social institutions[12].

One of the most common features in the definition of civil society is its eccentric „opposition" towards the state[13]. Starting from the fact that the term „opposition" implies resistance, opposition, as features of civil society, other expressions are often used which suggest some more „delicate" forms of manifestation of the aforementioned feature, such as: „distancing" of the civil society, „isolation", „competition", „interaction", „independence", „separation". It seems that the terminological sequence presented above can be used to characterize the relations between the state power and civil society in different historical periods.

At the same time, the priority should be given to the general term „separation", which reflects the objective connection between the state power and civil society, which has always existed, regardless of specific historical conditions.

In this context, separation can be observed in almost all inalienable attributes of civil society and state, which indicates that the very concept of „civil society" is formed as a kind of antithesis to that of „state", and the ideas expressed through the concept of „civil society" are formed, to a large extent, on the basis of dialectical contradictions with the idea of state. Thus, characterizing the separation of civil society from state, we can consider: separation of spheres of influence. Usually, the sphere of influence of the civil society is considered, first of all, the economic one – the market, while the sphere of influence of the state include, mainly, the politics; separation of interests. At this point, the civil society is understood as an exponent of the private interests, and the state of the public interests; separation of resources. Mostly, civil society is seen as a society of owners (private owners), whereas the state is considered as an organization that has its own property resource (state property) etc. therefore, the separation

---

[12] Чернявский, А., Грудцына, Л., Пашенцев, Д. / Chernyavskiy, A., Grudtsyna, L., Pashentsev, D. *Государство. Гражданское общество. Право* [*State. Civil Society. Law*], 2018, p. 32.

[13] Сигалов, к. Е., Саранчук Ю. М., Селезнёв Ю. С. / Sigalov, K. E., Saranchuk, Y. M., Seleznyov, P.S. (ed.), *Векторы взаимодействия гражданского общества и современного государства. Монография* [*Vectors of Interaction between Civil Society and Contemporary State. Monography*], Moscow, Prospekt, 2018, p. 123.

of civil society from the state seems to be an objective process, inherent in the very nature of society. There are reasons why the abstention of the state and its bodies from interventions in certain „civil" spheres should be considered a kind of separation of powers in the system of social self-regulation. In this regard, solving existing problems in implementing the principle of separation of state powers – as a principle in the activity of public authorities – can be based on determining correlative relationships between the efficient functioning of the state mechanism and establishing a constructive dialogue between the state power and institutions of civil society in their spheres of influence.

Thus, civil society, due to its contradictory and poly-semantic character and the presence of different forms and stages of development, is able to evolve in several roles: of the partner of the state in the situation of foreign policy challenges for the whole country; of competitor of the state in terms of possession of political resources; of „pillar" of society, which protects it from the arbitrariness of the state; of artificial „construction", conditioned by the state and created for the needs of its apparatus, which enjoys the support of society or is generally neutral in relation to this one.

The artificial „planting" of the idea of „civil society" in the countries that, in the 1990s, began to build the rule of law showed that they are not „adapted" from a historical, economic and social point of view for the presence of such an institution. We share this fear, because the civil society is an organic phenomenon for a rather free community and it is formed and self-developed in natural conditions, at the initiative of the citizens themselves of its members. The involvement of the state and the attempt of power to „stimulate" by force this process changes the nature of the phenomenon discussed, determining its dependence on administrative resources.

However, such a transformation of the ideological model of civil society is noticed in a number of countries. It happens because such a design allows the forms of manifestation of a rather unstable civil society not to „generate" criminal and secessionist actions. An example of such a state is the Republic of Moldova, for which the ideas of civil society have not been historically immanent.

Meanwhile, the desire to become a full-fledged actor in international politics, one of the main „trends" of which is now the building, within the state, of the institutions of democracy and civil society, determines the

need to artificially create, from the outside, such a society, in accordance with the „models" of Western ideologues and theorists (popular fronts, people's councils, civil forums, mediation institutions, etc.). With a certain periodicity, attempts are made to try to consolidate the society „from above", in order to obtain the approval of any measures, even the most unpopular ones, undertaken by the state's authorities.

In our opinion, the fate of civil society models created „from above" is proving to be similar in many ways.

Such „kibbutzim", made of poor quality materials, can influence, for a certain time, the „insufficiently loyal" structures and can present them as marginal, but they usually fall apart shortly after the disappearance of the „state order". From such a perspective, we consider that only the institutions of the civil society on which the authentic beliefs of the people are based, can obtain sustainability. According to S. Griner, a mature civil society appears in several dimensions, the main ones being individualism, the market, pluralism and class structure[14], as well as the rule of law, the organization of non-state and interest groups, but also pluralism – an impediment to domination.

In this order, a question appears on the nature of state policy, oriented towards stimulating development of the institutions of civil society. It may, and probably should be expressed in the following ways:

– providing, on behalf of the public authorities, of political support to uphold any popular initiatives that do not contradict the general interests of the state and society;

– supporting civil society institutions in legislative terms, by creating a system of laws that would not only not interfere (as it often happens), but would contribute to the formation of new civil society structures;

– material and financial assistance (from the state budget as well) of civil society institutions, primarily of mass-media and human rights organizations.

Starting from the fact that civil society is an arena in which free individuality, which is self-determined, installs its appearance in personal autonomy[15], an important role in strengthening civil society must be

[14] Griner, S., *Civil Society and its Future // Civil Society*, Cambridge, Polity Press, 1995, p. 304.

[15] Seligman A., *The Idea of Civil Society*, New York, 1992, p. 5.

attributed to the individual. In order to realize this, it is necessary that the state ensures the multilateral development of the personality capable of choosing its path in life and being responsible for such a choice. Only such a person has a conscience free of any prejudices, a sense of self-worth, confidence in personal strength and abilities. It is namely such an individual who can occupy an active social position in the process of solving problems – both personal and socio-political ones.

The role of the state in the process of creating such a personality is to ensure external conditions so that it has the opportunity to become aware of the reality and the need to improve social relations. This task can be accomplished by the state in two main ways: ensuring social freedom by providing a broad framework of rights and freedoms and by establishing a degree of responsibility, so that the freedom granted would not violate the rights and freedoms of other persons.

The rule of law implies that the limits that the state has imposed on itself are in the interests of individuals, enabling them to invoke them to defend their rights. In other words, the rule of law provides citizens, as a sanction of these limits (rules), with the possibility to appeal to a court of law which would be able to cancel or modify the administrative act that is detrimental to the individual. As a result, we confirm the correctness of authors who understand civil society as a „kingdom of general activity" – non-state and benevolent – driven by people's sense of duty towards each other, and towards the social system of freedom as a whole[16].

One of the typical features of civil society is the specific nature of human behavior itself, which must be polite, tolerant and non-violent. In a genuine civil society, the citizen should not ask what the state can do for him, but to do something for the state itself. Alongside other virtues, members of civil society ought to possess dignity and civic courage.

Another aspect regarding the development of civil society under the rule of law is its culture, specifically legal culture, which is considered as a variety of the general one which implies having knowledge in the field of law, as a totality of material and spiritual values that refer to the legal reality (the legal phenomenon). In other words, culture is a source that determines and preserves all forms of human behavior.

---

[16] Green D., *Reinventing Civil Society*, London, IEA Unit, 1993, p. 3.

The loss of this meaning of culture destabilizes behavior, while its discovery leads to more creativity, participation and productivity. The cultural power of civil society manifests itself in the way it questions and, above all, criticizes the political power. When cultural power activates, it does not engage in electoral campaigns. It rather reveals issues related to meaning, truth, ethics and morality, credibility and legitimacy.

Civil society is therefore the capital of trust, the thing in which many people invest their hopes and anticipated effects. However, the key features of a civil society are those that relate to public life, and not to private or domestic activities, juxtaposed to the family and the state, and exist within the rule of law[17].

As far as the rule of law is concerned, it can only be built as a result of coordinated and complementary actions taken by the state and civil society, as reflected in the factors that shape the law at the basis of the national system of law and, above all, of the Constitution. It is not coincidental that the rule of law has been described as a system which, „in relations with its subjects and in order to guarantee their individual status, subjects itself to a regime of law, and this by all that affects them through rules, some of which establish the rights of citizens, while other determine in advance the ways and means that may be used to achieve the interests of the state...".[18] In its turn, civil society is a social phenomenon based on the diversity of territorial and functional civil associations, whose significance is determined by their peaceful coexistence, and their ability to resist the tendency of the State to subordinate them[19].

A brief review of the characteristics of the rule of law gives us the opportunity to identify principles of cooperation between the rule of law and civil society in the sphere of private property, equality, separation of powers, protection of human rights, legality, supremacy of the constitution, etc. In particular, the activities related to the control of legality, as a basic

---

[17] Marshall G., (coord.) *Dicționar de sociologie* [*Sociological Dictionary*], București, Univers Enciclopedic, 2003, p. 534-535.

[18] Carre de Marlberg, *Contribuție la teoria generală a statului* [*A Contribution to the General Theory of State*], Paris, Sirey, 1920, p. 488-489.

[19] Oxborn P., *From Controlled Inclusion to Coerced Marginalization: the Struggle for Civil Society in Latin America // Civil Society*, Cambridge, Polity Press, 1995, p. 251-252.

element of the rule of law, are highlighted, because it ensures that the authorities remain within the limits set by the law, and that they act in accordance with the provisions of the legislative texts and only on their basis, as the law is not only „the limit of administrative activity, but also its condition „[20].

In this context, we can mention the control carried out by various civil society institutions on the activity of public authorities. This form of control, which is „allowed" by the state, makes it possible to complement the state control, including parliamentary control, with „crowd" forces, capable of optimizing the control activity for the entire state.

Thus, civil society within the rule of law represents a kind of communicative process between the state and the citizen, in which certain social groups, relatively autonomous in relation to the state, promote their own interests. As practice shows, such an exercise is only possible in the framework of discursive and interactive relations. Civil society and the rule of law will always cross and complement each other. If civil society will include the space which is not occupied by the state, then it will, through the work of its component organizations, interact with the other occupants of the „human society" space. In reality, civil society organizations are becoming institutionalized structures, with a limited or unlimited existence, with clearly defined objectives in their articles of establishment, in which people participate voluntarily, freely and consciously.

Through its organizations, the civil society is the embodiment of citizens' hope „to be heard" when decisions that are meaningful to them and on their behalf are taken. At the same time, it constitutes the means by which people can lessen the feeling of insecurity, which has grown as a result of the strengthening of state institutions, which, out of a desire to ensure the conditions for the legal organization and conduct of social, economic and cultural life and activity etc., are intensifying measures to control and monitor the population and organizations of all kinds. In this context, the measures taken by the authorized state institutions are being reinforced, in an effort to ensure that society functions in full compliance with the established rules and regulations.

[20] Carre de Marlberg, *Cited work*, p. 488.

Civil society organizations and rule of law bodies must become two complementary sides of human existence under the rule of law. The latter will ensure the functionality of all institutions of the ruling power, which regulate the rules of social life and ensure order in the intra-social context, as well as defense and security in the external context. Civil society, on the other hand, will handle direct relations between the interests of human groups and individuals at all levels of social life, and beyond.

We are sure that only the establishment of civil society and its acquiring of status of a pillar of the contemporary state, whose fundamental value is the people and their rights and freedoms, and whose driving force is the self-organization and social activism of individuals, will allow the successful application of the creative potential of the masses for the purpose of sustainable development and the transition towards new forms of organization of humanity.

Sursa: „The rule of law – from its origins to the present", coord. Corina Adriana Dumitrescu et al. București, Pro Universitaria, 2022, p. 207-217. ISBN 978-606-26-1591-8.

Partea 3

BIBLIOGRAFIE

Autoreferate

1. Guceac, Ion. ***Rolul*** și ***locul poliției în statul de drept*** : autoref. tz. de dr. în drept : Specialitatea 12.00.02 – Drept constituțional public / Ion Guceac ; cond. șt. : Ion Suceava ; Acad. de Poliție „Alexandru Ioan Cuza", București, România. – Chișinău : S. n., 1996. – 43 p.

2. Guceac, Ion. ***Evoluț***ia ***constituționalismului și a organizării de stat în Republica Moldova*** : autoref. tz. de dr. habilitat în drept : Specialitatea 12.00.02 – Dreptul constituțional ; administrația de stat ; dreptul administrativ ; dreptul municipal / Ion Guceac ; consult. șt.: Gheorghe Costachi ; Acad. de Ştiințe a Moldovei, Inst. de Filosofie, Sociologie și Drept, Secția Stat și Drept. – Chişinău : S. n., 2003. – 40 p.

Monografii

1997

3. Guceac, Ion. ***Statul și poliția*** : [monogr.] / Ion Guceac. – Chişinău : Cartier, 1997. – 110 p. – ISBN 9975-949-07-X.

   Rec.: Păsat, Dumitru. *Unele considerații cu privire la noua doctrină juridică națională* / Dumitru Păsat // Legea și viața **:** rev. șt.-practică. – 1998. – Nr. 3. – P. 37-38.

   Rec.: Păsat, Dumitru. *Unele considerații privind rolul și locul poliției în statul de drept* / Dumitru Păsat // Curierul de seară. – 1998. – 3 febr. – P. 2.

   Rec.: Пэсат, Думитру. Роль и место полиции в правовом государстве / Думитру Пэсат // Вечерний Кишинэу. – 1998. – 3 февр. – P. 2.

2000

4. Guceac, Ion. ***Evoluția constituționalismului în Republica Moldova*** / Ion Guceac. – Chișinău : Elena, 2000. – 374 p. – ISBN 9975-930-04-2.

Rec.: Gîlcă, Veronica. [Recenzie] / Veronica Gîlcă. – Juristul Moldovei. – 2000. – 18 oct.

2003

5. Costachi, Gheorghe. ***Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*** // Gheorghe Costachi, **Ion Guceac** ; Inst. de Filosofie, Sociologie și Drept al Acad. de Științe a Moldovei. – Chișinău : S. n., 2003 (F.E.-P. „Tipogr. Centrală"). – 342 p. – ISBN 9975-78-229-9.

2005

6. Guceac, Ion. ***Drept electoral*** / Ion Guceac ; Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Drept ; Acad. de Drept din Moldova. – Chișinău : S. n., 2005 (F.E.-P. „Tipogr. Centrală"). – 266 p. : tab. – Bibliogr. în notele de subsol. – ISBN 9975-78-363-5.

2010

7. ***Armonizarea cadrului normativ al Republicii Moldova la Dreptul European în domeniul valorificării durabile și managementului resurselor de apă*** : [monogr. colectivă] / Gheorghe Duca, **Ion Guceac,** Maria Sandu [et al.] ; coord., red. șt. : Ion Guceac ; Acad. de Științe a Moldovei ; Univ. de Stat din Moldova. – Chișinău : CEP USM, 2010. – 367 p. – Bibliogr. la sfârșitul art. – ISBN 978-9975-71-054-1.

2011

8. Guceac, Ion. ***Dreptul de a întemeia și de a se afilia la un sindicat în condițiile societății civile contemporane*** / Ion Guceac, Marian Foca. – Constanța : Ex Ponto, 2011. – 312 p. – ISBN 978-606-598-076-1.

2013

9. Guceac, Ion. ***Constituția la răscruce de milenii*** / Ion Guceac ; Acad. de Științe a Moldovei, Inst. de Cercetări Juridice și Politice. – Chișinău : S. n., 2013. – 416 p. – Bibliogr.: p. 405-415 (188 tit.). – ISBN 978-9975-53-279-2.

Rec.: Gamurari, Vitalie. [Recenzie] / Vitalie Gamurari // Revista Studii juridice universitare / Univ. Liberă Intern. din Moldova. – 2013. – Nr 3-4. – P. 304.

Rec.: Dogaru, Ion. *Un titlul curajos: Constituția la răscruce de milenii* / Ion Dogaru, Ion Guceac // Revista de Drept Public. – 2014. – Nr 4. – P. 153-155.

Rec.: Dragnev, Demir. *Constituția – subiect de cercetare științifică* / Demir Dragnev, Ion Xenofontov // Akademos : revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă. – 2014. – Nr 1 (32). – P. 164-165. – Acces: http://www.akademos.asm.md/files/Academos_nr_1_32_2014.pdf

2016

10. Guceac, Ion. ***Constituția la răscruce de milenii*** / Ion Guceac ; Acad. Română, Inst. de Arheologie Iași ; Muzeul Brăilei „Carol I". – Ed. a 2-a rev. și ad. – București : Ed. Acad. Române, Ed. Istros a Muzeul Brăilei „Carol I", 2016. – 536 p. : portr. – (Col. „Basarabica ; 1") . – ISBN 978-973-27-2707-2.

Rec.: Neagu, Mihai. [Recenzie] / Mihai Neagu // Bul. Bibliotecii Române : st. și doc. românești : Ser. nouă / Inst. Român, Bibl. Română din Freiburg (Germania). – Freiburg, 2018. – Vol. 5. – P. 476-478.

11. Guceac, Ion. ***Constituțiile statelor lumii : (abordare rezumativă)*** / Ion Guceac ; Acad. de Științe a Moldovei, Inst. de Cercetări Juridice și Politice, Inst. de Creație Legislativă și Drept Comparat. – Chișinău : Curier juridic, 2016. – 906 p. – ISBN 978-9975-86-040-6.

Rec.: Duțu, Mircea. *O lucrare cu caracter enciclopedic* / Mircea Duțu // Akademos : revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă. – 2016. – Nr 2 (41). – P. 166-167. – Acces: http://www.akademos.asm.md/files/Akademos_2_2016_web.pdf

12. ***Republica Moldova și Uniunea Europeană: dimensiunile cooperării*** : [monogr. colectivă] / col. de aut. : **Ion Guceac**, Victor Juc, Victor Moraru, Veaceslav Ungureanu ; coord. : Victor Juc ; Inst. de Cercetări Juridice și Politice al Acad. de Științe a Moldovei. – Chișinău : S. n., 2016 (Tipogr. Ed. Istros a Muzeul Brăilei „Carol I" „Sirius"). – 116 p. – ISBN 978-9975-3043-5-1.

2017

13. Guceac, Ion. ***Omul, societatea, statul – categorii constituționale perene*** / Ion Guceac ; Acad. de Științe a Moldovei, Inst. de Creație

Legislativă și Drept Comparat. – București : Universul Juridic, 2017. – 220 p. – Bibliogr. în notele de subsol. – ISBN 978-606-39-0030-3.

14. ***Глобализация, наука и социоприродные преобразования в условиях современного мира*** : [моногр.] / Виктор Жук, Аркадий Урсул, Дмитрий Широканов, **Ион Гучак** и др. ; ред. : Тамара Осмокеску, Марина Горбатюк ; Ин-т Юрид. и Полит. Исследований АН Молдовы ; Ин-т Философии Нац. АН Беларуси. – Chișinău : S. n., 2017 (F.E.-P. „Tipogr. Centrală"). – 268 p. – Bibliogr.: p. 260-266 (99 tit.). – ISBN 978-9975-53-849-7.

2019

15. Гучак, Ион. ***Конституционный контроль : обоснование целесообразности и организационно-правовые механизмы реализации*** : [моногр.] / Ион Гучак ; Ин-т Правовых, Политических и Социологических Исследований ; Ин-т Законодательства и Сравнительного Права. – Кишинэу : Б. и., 2019. – 172 p. – ISBN 978-9975-146-40-12.

16. ***Конституционная юстиция в странах восточной Европы: проблемы теории и практики*** : [моногр.] / Сауле Кошкеновна Амандыкова, Александр Евгеньевич Вашкевич, **Ион Андреевич Гучак** и др. ; отв. ред. : Я. Залесны. – Москва : Норма, 2019. – 672 p. – ISBN 978-5-00156-029-6 (Норма) ; ISBN 978-5-16-107109-0 (ИНФРА-М, online).

2021

17. ***Contextul multidimensional actual al guvernării și drepturilor omului în Republica Moldova*** : [monogr. colectivă] / Rodica Ciobanu, **Ion Guceac**, Elena Aramă [et al.] ; coord. : Rodica Ciobanu ; rec. : Alexandru Arsene, Raisa Grecu, Andrei Smochină ; Min. Educației, Culturii și Cercet. al Rep. Moldova, Univ. de Stat din Moldova. – Chișinău : S. n., 2021 (Tipogr. „Artpoligraf"). – 272 p. – ISBN 978-9975-3498-3-3.

Lucrări metodico-didactice. Dicționare

1993

18. Guceac, Ion. ***Teoria dreptului și statului*** : (material metodico-didactic) / Ion Guceac, Dumitru Baltag. – Chișinău, 1993.010.

1994

19. ***Bazele statului și dreptului Republicii Moldova*** **: manual** / Gheorghe Avornic, Sergiu Baieș, Vasile Crețu, ... **Ion Guceac** [et al.] ; red. : Vasile Crețu. – Chișinău : Știința, 1994. – 274 p.

20. Baltag, Dumitru. ***Dreptul constituțional*** : Elaborări la ciclul „Bazele statului și dreptului" : Cap. II. Tema 1 / Dumitru Baltag, **Ion Guceac //** Făclia. – 1994. – 18 mar. – P. 5-6.

21. Baltag, Dumitru. ***Puterea de stat în Republica Moldova*** : Elaborări la ciclul „Bazele statului și dreptului" : Cap. II. Tema 2 / Dumitru Baltag, **Ion Guceac** // Făclia. – 1994. – 25 mar. – P. 2, 5.

22. Baltag, Dumitru. ***Personalitatea și statul. Cetățenia*** : Elaborări la ciclul „Bazele statului și dreptului" : Cap. II. Tema 5 / Dumitru Baltag, **Ion Guceac** // Făclia. – 1994. – 20 mai. – P. 5.

23. Baltag, Dumitru. ***Căsătoria și familia. Dreptul familial*** : Elaborări la ciclul „Bazele statului și dreptului" : Cap. II. Tema 7 / Dumitru Baltag, **Ion Guceac** // Făclia. – 1994. – 3 iun. – P. 5.

1996

24. Guceac, Ion. ***Dreptul constituțional*** : (progr. cursului) / Ion Guceac ; Acad. de Poliție „Ștefan cel Mare". – Cimișlia : „TipCim" S.A., 1996. – 20 p. – Bibliogr. la sfârșitul temelor.

1997

25. ***Bazele statului și dreptului*** : manual / coord. : Vasile Crețu ; **col. de aut.** : Vasile Crețu, Gheorghe Avornic, Sergiu Baieș, **Ion Guceac** [et al.]. – Chișinău : Cartier, 1997. – 352 p. – ISBN 9975-949-08-8.

26. Guceac, Ion. ***Dreptul administrativ*** / Ion Guceac // Bazele statului și dreptului : manual / coord. : Vasile Crețu. – Chișinău, 1997. – P. 161-176.

2001

27. Guceac, Ion. ***Curs elementar de drept constituțional*** / Ion Guceac ; Acad. de Poliție „Ștefan cel Mare" a Min. de Interne al Rep Moldova. – Chișinău : S. n., 2001 (Tipogr. „Reclama"). – Vol. 1. – 280 p. – Bibliogr. la sfârșitul cap. – ISBN 9975-930-26-3.

2004

28. Guceac, Ion. ***Curs elementar de drept constituțional*** / Ion Guceac ; Univ. de Stat din Moldova. Fac. de Drept. – Chișinău : S. n., 2004 (F.E.-P. „Tipogr. Centrală"). – Vol. 2. – 496 p. : tab. – Bibliogr. la sfârșitul cap. – ISBN 9975-70-399-2.

2010

29. Guceac, Ion. ***Drepturile omului pe înțelesul tuturor*** : dicționar juridic / Ion Guceac ; Acad. de Științe a Moldovei, Inst. de Integrare Europeană și Științe Politice. – Chișinău : Știința, 2010. – 160 p. – Bibliogr.: p. 155-158. – ISBN 979-9975-67-742-4.

2020

30. Guceac, Ion. ***Tratat elementar de drept constituțional*** / Ion Guceac. – Chișinău : S. n., 2020 (F.E.-P. „Tipogr. Centrală"). – Vol. 1. – 472 p. : tab. – ISBN 978-9975-151-79-5.

2021

31. Guceac, Ion. ***Drepturile omului pe înțelesul tuturor*** : dicționar / Ion Guceac ; Acad. de Științe a Moldovei, Inst. de Integrare Europeană și Științe Politice. – Ed. rev. și ad. – Chișinău : Știința, 2021. – 248 p. – Bibliogr.: p. 241-247. – ISBN 979-9975-85-304-0.

2022

32. Guceac, Ion. ***Tratat elementar de drept constituțional*** / Ion Guceac. – Chișinău : S. n., 2022 (F.E.-P. „Tipogr. Centrală"). – Vol. 2. – 574 p. – ISBN 978-9975-151-78-8.

Coordonator științific la lucrări enciclopedice, culegeri de articole, rapoarte de activitate

33. ***Republica Moldova*** : ed. enciclopedică / Inst. de Studii Enciclopedice al Acad. de Științe a Moldovei / col. red. : Gh. Duca (preș.), A. Andrieș, A. Atanassov [et al.] ; resp. de compartimente și subcompartimente : T. Constantinov, C. Matei, D. Dragnev, ... **I. Guceac** [et al.] ; consult. și rec. : V. Bahnaru, Gr. Belostecinic, M. Bieșu [et al.]. – Ed. a 2-a, rev. și ad. – Chișinău : Inst. de Studii Enciclopedice, 2010 (Tipogr. „Bons Offices" SRL). – 800 p. – Bibliogr.: p. 791-799. – ISBN 978-9975-9520-4-0.

2007

34. ***Probleme interdisciplinare în materia prevenirii și combaterii criminalității juvenile la etapa contemporană*** : materialele conf. șt.-practice intern., 5 oct. 2007 / **resp. de ed.**: **Ion Guceac** ; col. red. : Ion Guceac (preș.), Rainer Gepperth, Serghei Zagornîi [et al.] ; Acad. de Poliție „Ștefan cel Mare" a Min. Afacerilor Interne al Rep. Moldova ; Fundația „Hanns Seidel" (Germania). – Chișinău, 2007. – 210 p. – ISBN 978-9975-930-36-9. – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/collection_view/1052

2009

35. ***Academia de Științe a Moldovei. Raport privind activitatea Consiliului Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică și rezultatele științifice principale, obținute în sfera științei și inovării în anul 2008*** / Acad. de Științe a Moldovei ; **resp. de ed. : Ion Guceac** ; alcăt. : Svetlana Alexeeva. – Chișinău : S. n., 2009 (Tipogr. AȘM). – Vol. 1. – 302 p. : il., tab. – ISBN 978-9975-62-253-0.

2010

36. ***Armonizarea cadrului normativ al Republicii Moldova la Dreptul European în domeniul valorificării durabile și managementului resurselor de apă*** : [monogr. colectivă] / Gheorghe Duca, Ion Guceac, Maria Sandu [et al.] ; **coord. : Ion Guceac** ; Acad. de Științe a Moldovei ; Univ. de Stat din Moldova. – Chișinău : CEP USM, 2010. – 367 p. – ISBN 978-9975-71-054-1.

2011

37. ***Academia de Științe a Moldovei. Raport privind activitatea Consiliului Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică și rezultatele științifice principale, obținute în sfera științei și inovării în perioada anilor 2006-2010*** / Acad. de Științe a Moldovei ; **resp. de ed. : Ion Guceac** ; alcăt. : Svetlana Alexeeva [et al.]. – Chișinău : S. n., 2011 (Tipogr. AȘM). – 396 p. : il., tab. – ISBN 978-9975-62-287-5.

2012

38. ***Academia de Științe a Moldovei. Raport privind activitatea Consiliului Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică și rezultatele științifice principale, obținute în sfera științei și inovării în anul 2011*** / Acad. de Științe a Moldovei ; **resp. de ed. : Ion Guceac**, Nicolae Stratan. – Chișinău : S. n., 2012 (Tipogr. AȘM). – 296 p. : il., tab. – ISBN 978-9975-62-308-7.

2013

39. ***Academia de Științe a Moldovei. Raport privind activitatea Consiliului Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică și rezultatele științifice principale, obținute în sfera științei și inovării în anul 2012*** / Acad. de Științe a Moldovei ; **resp. de ed. : Ion Guceac**, Nicolae Stratan. – Chișinău : S. n., 2013 (Tipogr. AȘM). – 300 p. : fig., tab. – ISBN 978-9975-62-341-4. – Acces: https://old.asm.md/administrator/fisiere/rapoarte/f170.pdf

2017

40. ***Probleme actuale ale istoriei științei*** : [monogr. colectivă] / Acad. de Științe a Moldovei, Bibl. Șt. (Inst.) „Andrei Lupan" ; **coord. : Ion Guceac** ; ed. și red. șt. : Constantin Manolache ; resp. de ed. : Ion Xenofontov. – Chișinău : Bibli. Șt. (Inst.) „Andrei Lupan", 2017 (F.E.-P. „Tipogr. Centrală". – 255, [1] p.: fot. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art. – ISBN 978-9975-3183-0-3.

Redactor științific, recenzent la lucrări enciclopedice, culegeri de articole

2009

41. ***Republica Moldova*** : ed. enciclopedică consacrată împlinirii a 650 de ani de la întemeierea statului moldovenesc / **col. red. :** Gh. Duca (preș.), A. Andrieș, A. Atanasov, ... **I. Guceac** [et al.] ; red. șt. : O. Bujor, V. Juc, C. Manolache [et al.]. – Chișinău : „Enciclopedia Moldovei" IP, 2009 (F.E.-P „Tipogr. Centrală"). – 736 p. – ISBN 978-9975-9520-0-2.

2010

42. ***Republica Moldova*** : ed. enciclopedică / Inst. de Studii Enciclopedice al Acad. de Științe a Moldovei / **col. red. :** Gh. Duca (preș.), A. Andrieș, A. Atanassov, ... **I. Guceac** [et al.] ; consult. și rec. : V. Bahnaru, Gr. Belostecinic, M. Bieșu [et al.]. – Ed. a 2-a, rev. și ad. – Chișinău : Inst. de Studii Enciclopedice, 2010 (Tipogr. „Bons Offices" SRL). – 800 p. – Bibliogr.: p. 791-799. – ISBN 978-9975-9520-4-0.

2016

43. ***Republica Moldova*** : Enciclopedie : ed. consacrată aniversării a 25-a de la proclamarea independenței Rep. Moldova / Acad. de Științe a Moldovei, Bibl. Șt. Centrală „Andrei Lupan" (Inst.) ; resp. de ed. : D. Țăruș ; **col. șt.-red. :** Gh. Duca (red.-șef.), T. Furdui (red.-șef. adjunct), Gr. Belostecinic, ... **I. Guceac** [et al.]. – Chișinău : Bibl. Șt. Centrală „Andrei Lupan" (Inst.), 2016 (F.E.-P. „Tipogr. Centrală"). – 828 p. – ISBN 978-9975-3089-0-8.

2007

44. ***Probleme interdisciplinare în materia prevenirii și combaterii criminalității juvenile la etapa contemporană*** : materialele conf. șt.-practice intern., 5 oct. 2007 / resp. de ed. : Ion Guceac **; col. de red. : Ion Guceac (preș.)**, Rainer Gepperth, Serghei Zagornîi [et al.] ; Acad. de Poliție „Ștefan cel Mare" a Min. Afacerilor Interne al Rep. Moldova ; Fundația „Hanns Seidel" (Germania). – Chișinău, 2007. – 210 p.– ISBN 978-9975-930-36-9. – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/collection_view/1052

2009

45. Costachi, Gheorghe. ***Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*** / Gheorghe Costachi ; **red. șt. : Ion Guceac**. – Chișinău, 2009. – 327 p. – ISBN 978-9975-4078-1-6.

46. ***Protecția juridică a valorilor culturale în Republica Moldova*** : materialele conf. șt.-practice intern., 21-22 sept. 2007 / **col. de red. :** Gheorghe Papuc (preș.), Gheorghe Duca, Simion Carp, … **Ion Guceac** [et al.] ; Acad. de Științe a Moldovei ; Acad. de Poliție „Ștefan cel Mare" a Min. Afacerilor Interne al Rep. Moldova ; Asoc. pentru Protecția Bunurilor Culturale din Rep. Moldova. – Chișinău, 2009. – 290 p. – ISBN 978-9975-930-84-0. – Acces: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/2007_21-22septembrie_protectia_bunurilor.pdf

2010

47. ***Armonizarea cadrului normativ al Republicii Moldova la Dreptul European în domeniul valorificării durabile și managementului resurselor de apă*** : [monogr. colectivă] / Gheorghe Duca, Ion Guceac**,** Maria Sandu [et al.] ; **red. șt. : Ion Guceac** ; Acad. de Științe a Moldovei ; Univ. de Stat din Moldova. – Chișinău : CEP USM, 2010. – 367 p. – ISBN 978-9975-71-054-1.

48. Costachi, Gheorghe. ***Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*** : monogr. / Gheorghe Costachi, Petru Hlipcă ; **red. șt. : Ion Guceac**, Cristinel Murzea ; Univ. „Transilvania" din Brașov, Inst. de Istorie, Stat și Drept al Acad. de Șt. a Moldovei. – Brașov : S. n., 2010. – 623 p. – Bibliogr.: p. 586-623 (461 tit.). – ISBN 978-9975-4078-0-9.

2011

49. Costachi, Gheorghe. ***Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept*** : monogr. / Gheorghe Costachi, Petru Hlipcă ; **red. șt. : Ion Guceac**, Cristinel Murzea ; Inst. de Istorie, Stat și Drept al Acad. de Științe a Moldovei ; Univ. „Transilvania" din Brașov. – Ed. a 2-a rev. și compl. – Chișinău : Inst. de Istorie, Stat și Drept, 2011 (F.E.-P. „Tipogr. Centrală"). – 663 p. – Bibliogr.: p. 624-663 (532 tit.). – ISBN 978-9975-78-941-7.

50. Costachi, Gheorghe. ***Prin știință spre un stat de drept*** : vol. omagial : Gheorghe Costachi la 70 de ani – un bun dascăl și distins om al științei / Gheorghe Costachi ; **red. șt. : Ion Guceac** ; Acad. de Științe a Moldovei, Inst. de Istorie, Stat și Drept. – Chișinău : Inst. de Istorie, Stat și Drept, 2011. – 798 p. : fot. – (Col. „Personalități notorii"). – ISBN 978-9975-78-981-3.

2016

51. Costachi, Gheorghe. ***O viață dedicată dreptului și științei*** : monogr. / Gheorghe Costachi ; **red. șt. : Ion Guceac** ; resp. de ed. : Victor Juc, Irina Iacub, Andrei Smochină ; Acad. de Științe a Moldovei, Inst. de Cercetări Juridice și Politice. – Chișinău : S. n., 2016 (F.E.-P „Tipogr. Centrală"). – 944 p. – ISBN 978-9975-53-627-1.

2019

52. ***Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale = State, security and human rights in condition of information society*** : materialele conf. șt.-practice intern., [13-14 dec. 2018] / coord. : Rodica Ciobanu, Veronica Mocanu ; **rec. : Ion Guceac** ; col. de red. : Andrei Negru, Rodica Ciobanu, Veronica Mocanu ; Univ. de Stat din Moldova. Fac. de Drept, Dep. Drept Public. – Chișinău : S. n., 2019 (Tipogr. „Artpoligraf"). – 557 p. : fig., tab. – ISBN 978-9975-108-88-1.

2020

53. ***Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale = State, security and human rights in condition of information society*** : materialele conf. șt.-practice intern., 12-13 dec. 2019 / coord. : Rodica Ciobanu, Veronica Mocanu ; **rec. : Ion Guceac,** Ion Craiovan ; col. de red. : Andrei Negru, Rodica Ciobanu, Veronica Mocanu [et al.] ; Univ. de Stat din Moldova. Fac. de Drept, Dep. Drept Public, LCȘ „Drept Public Comparat și E-Guvernare". – Chișinău : S. n., 2020 (Tipogr. „Artpoligraf"). – 580 p. : tab. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art. – ISBN 978-9975-3462-2-1.

2021

54. ***Studiu integrat asupra guvernării și drepturilor omului*** în Republica Moldova / Rodica Ciobanu, Iordanca-Rodica Iordanov, Veronica

Mocanu, ... [et al.] ; **rec. șt. : Ion Guceac**, Elena Aramă ; Min. Educației și Cercetării al Rep. Moldova, Univ. de Stat din Moldova. – Chisinau, 2021. – 117 p. : fig., tab. – Referințe bibliogr.: p. 115-117 (32 tit.). – ISBN 978-9975-87-889-0. – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/book_view/5 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Studiu_integrat_2021_1.pdf

55. ***Statul, securitatea și drepturile omului în era digital = State, security and human rights in digital era*** : materialele conf. șt.-practice cu participare intern., 10-11 dec. 2020 / coord. : Rodica Ciobanu **; col. de red. : Ion Guceac [et al.]** ; Min. Educației, Culturii și Cercet. al Rep. Moldova, Univ. de Stat din Moldova. – Chișinău : S. n., 2021 (Tipogr. „Artpoligraf"). – 504 p. : tab. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art. – ISBN 978-9975-158-17-6.

Lucrări enciclopedice

2009

56. Guceac, Ion. ***Bazele constituționale ale statului*** / Ion Guceac // Republica Moldova : ed. enciclopedică consacrată împlinirii a 650 de ani de la întemeierea statului moldovenesc. – Chișinău, 2009. – P. 210-233. – Bibliogr.: p. 723.

57. Guceac, Ion. ***Legislația*** / Ion Guceac // Republica Moldova : ed. enciclopedică consacrată împlinirii a 650 de ani de la întemeierea statului moldovenesc. – Chișinău, 2009. – P. 250-271. – Bibliogr.: p. 723.

2010

58. Guceac, Ion. ***Bazele constituționale ale statului*** / Ion Guceac // Republica Moldova : ed. enciclopedică. – Ed. a 2-a, rev. și ad. – Chișinău, 2010. – P. 240-261. – Bibliogr.: p. 793.

59. Guceac, Ion. ***Legislația*** / Ion Guceac // Republica Moldova : ed. enciclopedică. – Ed. a 2-a, rev. și ad. – Chișinău, 2010. – P. 280-301. – Bibliogr.: p. 793.

2016

60. Guceac, Ion. ***Bazele constituționale ale statului*** / Ion Guceac // Republica Moldova : Enciclopedie : ed. consacrată aniversării a 25-a

de la proclamarea independenței Rep. Moldova. – Chișinău, 2016. – P. 242-267. – Bibliogr.: p. 816.

61. Guceac, Ion. ***Legislația*** / Ion Guceac // Republica Moldova : Enciclopedie : ed. consacrată aniversării a 25-a de la proclamarea independenței Rep. Moldova. – Chișinău, 2016. – P. 286-307. – Bibliogr.: p. 817.

Articole științifice

1996

62. Guceac, Ion. ***Persoanele autorizate să participe la conflictele armate*** / Ion Guceac // Conflictul din Transnistria, adevărul așa cum a fost el. – Chișinău, 1996. – P. 73-77.

1997

63. Guceac, Ion. ***Supremația legii – principiu de direc*****ționare a activității poliției** / Ion Guceac // Legea și viața : rev. șt.-practică. – 1997. – Nr 8. – P. 12-13.

1998

64. Guceac, Ion. ***Etimologia noțiunii de poliție*** / Ion Guceac // Legea și viața : rev. șt.-practică. – 1998. – Nr 5. – P. 36-38. – Bibliogr.: p. 38 (14 tit., lb.: rom., fr.).

1999

65. Guceac, Ion. ***Diversitatea formelor de organizare a poliției: istorie și contemporanitate*** / Ion Guceac, Victor Balmuș // Legea și viața : rev. șt.-practică. – 1999. – Nr 7. – P. 17-20.

66. Guceac, Ion. ***Protecția juridică a funcționarilor de poliție în contextul reglementărilor internaționale și interne*** / Ion Guceac // Legea și viața : rev. șt.-practică. – 1999. – Nr 8. – P. 25-27.

2001

67. Guceac, Ion. ***Dreptul polițienesc și statul de drept*** / Ion Guceac // Poliția și societatea civilă. – Chișinău, 2001. – P. 77-81.

2002

68. Guceac, Ion. ***State of Law and Police Forces*** / Ion Guceac // Trainer : the offcial journal of the American Societi for Law Enforcement Training. – 2002. – Vol. 17, Nr l (Ian.-Febr.). – P. 34-35.

69. Guceac, Ion. ***Unele sugestii privitor la constituționalismul contemporan în Republica Moldova*** / Ion Guceac // Analele științifice. Ser. Drept public / Acad. de Poliție „Ștefan cel Mare" a Min. Afacerilor Interne al Rep. Moldova. – Chișinău, 2002. – Nr l. – P. 16-28.

2003

70. Guceac, Ion. ***Apariția și evoluția istorică a controlului de constituționalitate a legilor în diverse sisteme constituționale*** / Ion Guceac // Legea și viața : rev. șt.-practică. – 2003. – Nr 3. – P. 19-23. – Bibliogr.: p. 23 (15 tit.)

71. Guceac, Ion. ***Caracteristica domniei la etapa incipientă a constituționalismului în Republica Moldova*** / Ion Guceac // Analele Univ. Banatului. Ser. Drept. 2003. – Timișoara, 2003. – P. 15-66.

72. Guceac, Ion. ***Conceptul și conținutul etapei de dezvoltare constituțională a statului*** / Ion Guceac // Analele Univ. Banatului. Ser. Drept. 2003. – Timișoara, 2003. – P. 67-73.

73. Guceac, Ion. ***Constituirea organizării de stat în Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească conform Constituției din 1925*** / Ion Guceac // Analele Univ. Banatului. Ser. Drept. 2003. – Timișoara, 2003, – P. 74-90.

74. Guceac, Ion. ***Forme și condiții de exercitare a democrației în statul de drept*** / Ion Guceac // Edificarea statului de drept. – Chișinău, 2003. – P. 103-109.

75. Guceac, Ion. ***Forme și condiții de exercitare a democrației în statul de drept*** / Ion Guceac // Revista Națională de Drept. – 2003. – Nr 10. – P. 45-48.

76. Guceac, Ion. ***Organizarea de stat a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești conform Constituției din 1941*** / Ion Guceac // Analele Univ. Banatului. Ser. Drept. 2003. – Timișoara, 2003. – P. 91-108.

77. Guceac, Ion. ***Organizarea de stat în Basarabia după anexarea la Imperiul rus*** / Ion Guceac // Analele Univ. Banatului. Ser. Drept. 2003. – Timişoara, 2003. – P. 5-30.

78. Guceac, Ion. ***Particularităţile Constituţiei Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti din 1978*** / Ion Guceac // Analele Univ. Banatului. Ser. Drept. 2003. – Timişoara, 2003. – P. 109-125.

79. Guceac, Ion. ***Trăsăturile constituţionalismului european*** / Ion Guceac // Analele Univ. Banatului. Ser. Drept. 2003. – Timişoara, 2003. – P. 31-44.

2004

80. Guceac, Ion. ***Constituţionalismul contemporan şi problema revizuirii Constituţiei*** / Ion Guceac // Revista Naţională de Drept. – 2004. – Nr 9. – P. 4-15.

2005

81. **Guceac, Ion.** ***Revizuirea Constituţiei – prezent şi viitor*** / Ion Guceac // Reintegrarea Moldovei. Soluţii şi modele. – Chişinău, 2005. – P. 8-21.

82. Guceac, Ion. ***Suveranitatea naţională, dreptul de a alege şi abstenţionismul electoral*** / Ion Guceac // Justiţia Constituţională în Republica Moldova. – 2005. – Nr 4. – P. 11-14. – Bibliogr.: p. 14 (15 tit.).

2006

83. Гучак, Ион. ***Права и обязанности постоянно нейтрального государства в современном международном праве*** / Ион Гучак // Научные труды / Российская Академия Юридических Наук. – Москва, 2006. – Vol. 2, Nr 6. – P. 382-385.

2007

84. Guceac, Ion. ***Etapele formării legislaţiei ecologice în Republica Moldova: aspecte istorice*** / Ion Guceac, Victor Ursu // Revista Naţională de Drept. – 2007. – Nr 7 (82). – P. 24-26. – Rez.: lb. engl. – Bibliogr. în note: p. 26 (23 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/159363 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/24-26_30.pdf

85. Guceac, Ion. ***Motivațiile filosofice și evoluția protecției juridice a drepturilor omului la începutul mileniului trei*** / Ion Guceac, Cheorghe Moțpan // Legea și viața : rev. șt.-practică. – 2007. – Nr 5. – P. 4-7.

86. Guceac, Ion. ***Standardele internaționale și normativele calității mediului ambiant în practica legislației ecologice a Republicii Moldova*** / Ion Guceac, Victor Ursu // Revista Națională de Drept. – 2007. – Nr 9 (84). – P. 16-18. – Rez.: lb. engl. – Bibliogr. în note: p. 18 (6 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/159572 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/16-18_40.pdf

87. Гучак, Ион. ***Конституционные гарантии прав и свобод человека и гражданина в Республике Молдова и Украине*** / Ион Гучак, Т. В. Ильяшова // Социальное и пенсионное право : науч.-практический журнал (Москва). – 2007. – Nr 1. – P. 45-48.

2008

88. Guceac, Ion. ***Bazele metodice și direcțiile principale ale activității analitice în organele afacerilor interne*** / Ion Guceac, Valeriu Cerba // Probleme actuale ale prevenirii și combaterii criminalității : anuar șt., ed. a 8-a / Acad. de Poliție „Ștefan cel Mare" a Min. Afacerilor Interne al Rep. Moldova. – Chișinău, 2008. – P. 16-24. – Rez.: lb. engl. – Referințe bibliogr.: p. 24 (4 tit.). – Acces: http://www.academy.police.md/assets/files/cercetare/anuar_ed_8.pdf

89. Guceac, Ion. ***În ajutor juristului*** / Ion Guceac // Revista Națională de Drept. – 2008. – Nr 3 (90). – P. 98. – Rec. la cartea: *Non-discriminarea în condițiile constituționalismului contemporan din Republica Moldova* : monogr. / Teodor Cârnaț. – Chișinău : Pontos, 2008. – 388 p. – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/122262 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/98-98_23.pdf

90. Guceac, Ion. ***Originea și dimensiunea conceptului „contract administrativ"*** : [Pt. 1] / Ion Guceac, Victor Balmuș // Revista Națională de Drept. – 2008. – Nr 12 (99). – P. 7-12. – Rez.: lb. engl. – Bibliogr. în note: p. 12 (46 tit.). – (Va urma). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/159072 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/7-12_37.pdf

91. Guceac, Ion. ***Socializarea juridică a individului – condiție indispensabilă pentru edificarea statului de drept în Republica Moldova*** / Ion Guceac // Justiția Constituțională în Republica Moldova = Конституционное Правосудие в Республике Молдова. – 2008. – Nr 3. – P. 10-13. – Bibliogr.: p. 13 (14 tit.).

2009

92. Duca, Gheorghe. ***Cu privire la rezultatele evaluării și clasificării revistelor științifice de profil*** : hotărîrea nr. 61 din 30 apr. 2009 a Consiliului Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică al Acad. de Științe a Moldovei / Gheorghe Duca, Valeriu Canțer, **Ion Guceac** // Moldoscopie (Probleme de analiză politică) : revistă șt. trim. – 2009. – Nr 1 (44). – P. 192-193. – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/17510 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/hotarirea nr.61.pdf

93. Guceac, Ion. ***Constatări despre activitatea comunității științifice din Republica Moldova*** / Ion Guceac // Akademos : revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă. – 2009. – Nr 1 (12). – P. 10-14. – Rez.: lb. engl. – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/1738 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Constatari despre activitatea comunitatii stiintifice din RM.pdf

94. Guceac, Ion. ***Constituționalismul, democrația și libertatea – valori ale societății deschise*** / Ion Guceac // Akademos : revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă. – 2009. – Nr 2 (13). – P. 41-47. – Rez.: lb. engl. – Bibliogr. : p. 47 (31 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/956 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Constitutionalismul democratia si libertatea.pdf

95. Guceac, Ion. ***Instituția prezidențială – studiu de drept constituțional comparat*** / Ion Guceac // Akademos : revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă. – 2009. – Nr 4 (15). – P. 33-43. – Rez.: lb. engl. – Bibliogr. în notele de subsol, p. 33-43 (33 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/1909 **;** https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Institutia prezidentiala studiul de drept constitutional comparat.pdf

96. Guceac, Ion. ***Originea și dimensiunea conceptului „contract administrativ”***: [Pt. 2] / Ion Guceac, Victor Balmuș // Revista Națională de Drept. – 2009. – Nr 1 (100). – P. 2-10. – Bibliogr. în note: p. 9-10 (50 tit.). – (Continuare. Începutul în Nr 12, 2008). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/8934 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_ file/Originea si dimensiunea conceptului contract administrativ.pdf

2010

97. Duca, Gheorghe. ***Hotărâre cu privire la semnificația datei de 28 iunie 1940*** : [hotărîrea Consiliului Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică al Acad. de Științe a Moldovei] / Gheorghe Duca, Ion Guceac // Limba Română (Chișinău). – 2010. – Nr 7-8 (181-182). – P. 30-31. – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/112987 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/30-31_20.pdf

98. Guceac, Ion. ***Constituționalizarea dreptului la apă, o condiție indispensabilă pentru accesul la apă ca sursă a vieții și demnității*** / Ion Cuceac // Armonizarea cadrului normativ al Republicii Moldova la Dreptul European în domeniul valorificării durabile și managementului resurselor de apă. – Chișinău, 2010. – P. 65-79. – Bibliogr.: p. 78-79 (22 tit.).

99. Guceac, Ion. ***Diplomația publică – componentă indispensabilă a discursului extern în condițiile globalizării*** / Ion Guceac, Sergiu Porcescu // Akademos : revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă. – 2010. – Nr 1 (16). – P. 6-10. – Rez.: lb. engl. – Bibliogr. în notele de subsol. – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/50634 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/6_10_Diplomatia publica component indispensabila a discursului extern in conditiile globalizarii.pdf

100. Guceac, Ion. ***Dreptul la apă – un nou drept fundamental al omului***/ Ion Guceac // Akademos : revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă. – 2010. – Nr 3 (18). – P. 39-45. – Rez.: lb. engl. – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/1727 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Dreptul la apa – un nou drept fundamental al omului.pdf

101. Guceac, Ion. ***Dreptul la viață și fenomenul morții cerebrale*** / Ion Guceac // Akademos : revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă. – 2010. – Nr 4 (19). – P. 78-85. – Rez.: lb. engl. – Bibliogr. în notele de subsol: p. 78-85 (49 tit.) – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/1610 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Dreptul la viata si fenomenul mortii cerebrale.pdf

102. Guceac, Ion. ***Evoluția Uniunii Europene – de la Constituție până la Actul Unic European*** / Ion Guceac // Armonizarea cadrului normativ al Republicii Moldova la Dreptul European în domeniul valorificării durabile și managementului resurselor de apă. – Chișinău, 2010. – P. 9-45. – Bibliogr.: p. 44-45 (28 tit.).

2011

103. Guceac, Ion. ***Agitația electorală – etapă a procesului electoral. Caracteristici generale*** / Ion Guceac, Elena Becciev // Contribuții științifice la edificarea și consolidarea statului de drept. – Chișinău, 2011. – P. 119-130.

104. Guceac, Ion. ***Contribuții inedite la dezvoltarea doctrinei juridice*** : [Recenzie] / Ion Guceac // Revista Națională de Drept. – 2011. – Nr 5 (128). – P. 59-60. – Rec. la cartea: *Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept* : ed. a 2-a, rev. și compl. / Gheorghe Costachi, Petru Hlipcă. – Chișinău, 2011. – 664 p. – ISBN 978-9975-78-941-7. – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/10470 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_ file/Contributii inedite 59_60.pdf

105. Guceac, Ion. ***Liberul acces la justiție în legislația națională și prevederile Convenției Europene pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale*** / Ion Guceac // Akademos : revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă. – 2011. – Nr 2 (21). – P. 42-46. – Rez.: lb. engl. – Referințe bibliogr. în notele de subsol : p. 42-46 (23 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/1325 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Liberul acces la justitie in legislatia nationala si prevederile conventiei europene pentru apararea drepturilor omului si a libertatilor fundamentale.pdf

106. Guceac, Ion. ***Omagiu profesorului Gheorghe Costachi*** / Ion Guceac // Costachi, Gheorghe. Prin știință spre un stat de drept : vol. omagial :

Gheorghe Costachi la 70 de ani – un bun dascăl şi distins om al ştiinţei / Gheorghe Costachi ; red. şt. : Ion Guceac ; Acad. de Ştiinţe a Moldovei, Inst. de Istorie, Stat şi Drept. – Chişinău, 2011. – P. 666-668. – (Col. „Personalităţi notorii").

107. Гучак, Ион. ***Актуальные проблемы юстиции Республики Молдова в контексте европейской интеграции*** / Ион Гучак, А. Гуштюк // Право и политология. – 2011. – Nr 18. – P. 6-13.

108. Гучак, Ион. ***Конституционные основы научного творчества в Республике Молдова*** / Ион Гучак // Право и политология. – 2011. – Nr 17. – P. 6-10.

2012

109. Guceac, Ion. ***O nouă platformă strategică pentru Comunitatea Ştiinţifică din Republica Moldova*** / Ion Guceac // Akademos : revistă de Ştiinţă, Inovare, Cultură şi Artă. – 2012. – Nr 4 (27). – P. 16-18. – Rez.: lb. engl. – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/20420 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/O noua platforma strategica pentru comunitatea stiintifica din RM.pdf

110. Guceac, Ion. ***The opportunity of recognition of the right to water as a fundamental human right*** / Ion Guceac // Legea şi politologia. – 2012. – Nr 20. – P. 6-10. – Rez.: lb. rusă. – Bibliogr.: p. 10 (21 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/37672 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/6_10 The opportunity of recognition of the right to water as a fundamental human right.pdf

111. Гучак, Ион. ***Влияние непредвиденных факторов и переменных на деятельность публичного управления*** / Ион Гучак, Екатерина Негру // Право и политология. – 2012. – Nr 21. – P. 6-10.

112. Гучак, Ион. ***Ключевая роль Парламента в искоренении бедности на современном этапе = The key role of the parliament in the eradication of poverty in contemporary times*** / Ион Гучак // Право и политология. – 2012. – Nr 19. – P. 6-13. – Rez.: lb. engl. – Bibliogr.: p. 13 (24 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/84783 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/6-13_6.pdf

113. Guceac, Ion. ***Constituționalismul: imagine a societății sau condiție sine qua non pentru o guvernare moderată?*** / Ion Guceac // Smochină, Andrei. Studii de drept național. – Chișinău, 2013. – P. 312-320.

114. Guceac, Ion. ***The opportunity of recognition of the right to water as a fundamental human right*** / Ion Guceac, Igor Serotilă // Springer International Publishing Switzerland. –2013. – P. 61-70.

115. Guceac, Ion. ***Rădăcinile istorice ale Constituției*** / Ion Guceac // Akademos : revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă. – 2013. – Nr 2 (29). – P. 65-73. – Rez.: lb. rom., engl. –Bibliogr.: p. 72-73 (32 tit). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/24530 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Radacinile istorice ale constitutiei.pdf

116. Guceac, Ion. ***Realizarea dreptului la agita*****ție electorală prin intermediul mijloacelor mass-media** / Ion Guceac, Elena Becciev // Protecția drepturilor omului: Mecanisme naționale și internaționale. – Chișinău, 2013. – P. 44.

117. Guceac, Ion. ***Remit – Democrația sau pot fi considerați emigranții agenți ai schimbării?*** / Ion Guceac, Sergiu Porcescu // Protecția drepturilor omului: Mecanisme naționale și internaționale. – Chișinău, 2013. – P. 123.

118. ***Психофизиологические процессы, управляющие поведением, как база совершенствования тестов диагностики вменяемости и поведения во время совершения антисоциальных деяний. II. Концепция и тесты диагностики психического здоровья обвиняемого в антисоциальных актах и пути их совершенствования*** / Т. Фурдуй, В. Чиокинэ, В. Фурдуй, **И. Гучак** и др. // Bul. Acad. de Științe a Moldovei. Ser. Științele vieții. – 2013. – Nr 2 (320). – P. 19-35. – Rez.: lb. rom., engl., rusă. – Bibliogr.: p. 35 (7 tit). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/27686 **;** https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Pxihofiziceschie protesi upravleaiuscie povedeniem cac baza soversenstvovania testov diagnostichi.pdf

119. ***Cadrul juridic al liberei circulații a bunurilor, serviciilor și capitalurilor în Uniunea Europeană*** / **Ion Guceac**, Valeriu Cușnir, A. Guceac [et al.] // Acorduri de asociere ale Republicii Moldova: compatibilități și diferențe. – Chișinău, 2014. – P. 36-53.

120. Guceac, Ion. ***Constituționalismul contemporan: elemente definitorii, realități și perspective*** / Ion Guceac // Studii și cercetări juridice (București). – 2014. – An. 3 (59). – Nr 4 (Oct. - Dec.). – P. 339-412. – Bibliogr. în notele de subsol: p. 339-110 (37 tit.).

121. Guceac, Ion. ***Fenomenul secesiunii în conținutul normativ al Constituției*** / Ion Guceac, A. Guceac // Extremismul și separatismul – provocări la adresa securității regionale și naționale. – Chișinău. – 2014. – P. 6-18.

122. Guceac, Ion. ***Impactul Constituției asupra creației științifice și artistice : The impact of the constitution on scientific and artistic creation*** / Ion Guceac // Akademos : revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă. – 2014. – Nr 2 (33). – P. 81-88. – Tit., rez. paral.: lb. rom., engl. – Bibliogr.: p. 87-88 (58 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/31928 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Impactul constitutiei asupra creatiei stiintifice si artistice.pdf ; http://www.akademos.asm.md/files/Academos_2_2014_PDF.pdf

123. Guceac, Ion. ***The Opportunity of Recognition of the Right to Water as a Fundamental Human Right*** / Ion Guceac, Igor Serotilă // Springer International Publishing Switzerland. – 2014. – P. 61-69.

124. Guceac, Ion. [Recenzie] / Ion Guceac // Revista Națională de Drept. – 2014. – Nr 9 (167). – P. 73. – Rec. la cartea: *Drept constituțional și instituții politice* : tratat / Alexandru Arseni. – Chișinău : CEP USM, 2014. – Vol. 2. – 468 p. – ISBN 978-9975-71-543-0. – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/40343 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Noutati editoriale.pdf

125. Mereuță, Roman. ***Oportunitatea dreptului medical și internațional ca ramură a dreptului public și de specialitate științifică*** / Roman Mereuță, **Ion Guceac**, Natalia Suceveanu // Info-Med : rev. șt.-practică. –

2014. – Nr 1 (23). – P. 64-73. – Rez.: lb. engl. – Bibliogr.: p. 72-73 (92 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/31149 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file Oportunitatea dreptului medical si international ca ramura a dreptului public.pdf

126. Гучак, Ион. ***Защита избирательных прав граждан. Практики и перспективы уголовного законодательства Республики Молдова и других стран*** / Ион Гучак // Право и политология. – 2014. – Nr 27. – P. 6-10.

127. Гучак, Ион. ***Конституционные основы защиты права на охрану здоровья и медицинскую помощь*** / Ион Гучак, Г. Ротару // Право и политология. – 2014. – Nr 28. – P. 6-10.

128. Гучак, Ион. ***О перспективе систематизации законодательства Республики Молдова в области здравоохранения*** / Ион Гучак, Г. Ротару // Право и политология. – 2014. – Nr 26. – P. 6-11.

2015

129. Guceac, Ion. ***Impactul Constituției asupra proceselor sociale*** / Ion Guceac // Revista de științe juridice. – 2015. – Vol. 26, Nr 1. – P. 71-90.

130. Guceac, Ion. [Recenzie] / Ion Guceac // Revista Națională de Drept. – 2015. – Nr 12 (182). – P. 80. – Rec. la cartea: *Contrabanda – infracțiune ce subminează economia statului* : [monogr.] / Sava Maimescu. – Chișinău : Estetini, 2015. – 1250 p. – Acces: https://ibn.idsi. md/ro/vizualizare_articol/42295 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Contrabanda infractiune ce submineaza economia statului.pdf ; https://uspee.md/wp-content/uploads/ 2019/04/RND-nr.-12-2015.pdf

131. Guceac, Ion. [Recenzie] / Ion Guceac // Revista Națională de Drept. – 2015. – Nr 10 (180). – P. 88. – Rec. la cartea: *Contrabanda comisă în circumstanțe agravante pe teritoriul vamal al Republicii Moldova* : [monogr.] / Sava Maimescu, red. : Victor Moraru ; Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Drept. – Chișinău : Estetini, 2015. – 210 p. – Bibliogr.: p. 213-224 (178 tit.). – Acces: https://ibn.idsi. md/ro/vizualizare_articol/42267 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/

files/imag_file/Contrabanda comisa in circumstante agravante pe teritoriul vamal al Republicii Moldova.pdf ; https://uspee.md/wp-content/uploads/2019/04/RND-nr.-10-2015. pdf

132. Гучак, Ион. ***Нормативно-правовые аспекты взаимодействия научного сообщества с международными организациями: опыт Республики Молдова*** / Ион Гучак // Вісник (Украина). – 2015. – Nr 11. – P. 41-51.

2016

133. Guceac, Ion. ***Apariția și evoluția libertății de circulație a persoanelor*** / Ion Guceac // Republica Moldova și Uniunea Europeană: dimensiunile cooperării : [monogr. colectivă] / Ion Guceac, Victor Juc, Victor Moraru, Veaceslav Ungureanu ; coord. : Victor Juc ; Inst. de Cercetări Juridice și Politice al Acad. de Științe a Moldovei. – Chișinău, 2016. – P. 56-83. – Referințe bibliogr.: p. 82-83 (36 tit.).

134. Guceac, Ion. ***Fenomenul migrației în conținutul reglementărilor juridice*** / Ion Guceac // Migrațiune, diaspora, dezvoltare: noi provocări și perspective. – Chișinău. – 2016. – P. 22-35.

135. Guceac, Ion. ***The impact of Constitutional Court's case low on the normative content of the Constitution*** / Ion Guceac // Relations of the Constitutional Court with other public authorities. – Chișinău, 2016. – P. 262-276.

136. Guceac, Ion. ***Impactul jurisprudenței Curții Constituționale asupra conținutului normativ al Constituției*** / Ion Guceac // Raporturile Curții Constituționale cu celelalte autorități publice. – Chișinău, 2016. – P. 247-261.

137. Guceac, Ion. ***Libertatea persoanei din perspectiva dreptului constituțional*** / Ion Guceac // Revista transfrontalieră de științe penale. – 2016. – Nr 1. – P. 131-142. – ISSN 2501-1952.

2017

138. Guceac, Ion. ***Constituționalismul și statul de drept în Republica Moldova. Realități și perspective = Constitutionalism and the state law in the Republic of Moldova: realities and perspectives*** /

Ion Guceac // Akademos : revistă de Ştiinţă, Inovare, Cultură şi Artă. – 2017. – Nr 3 (46). – P. 78-85. – Tit., rez. paral.: lb. rom., engl. – Bibliogr.: p. 84-85 (41 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/56209 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/78_85_Constitutionalismul si statul de drept in Republica Moldova. Realitati si perspective.pdf ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/j_nr_file/Akademos_3_2017.pdf

139. Guceac, Ion. ***Suveranitatea partajată: schimbare şi continuitate a instituţiei suvearnităţii în cadrul Uniunii Europene = Shared sovereignty: change and continuity of the institution of sovereignty within the European Uunion*** / Ion Guceac, Ina Vîrtosu // Revista de ştiinţe juridice. – 2017. – Vol. 31, Nr 1. – P. 128-144. – Tit., rez. paral: lb. rom., engl. –Bibliogr. în notele de subsol: p. 129-143. – Acces: https://drept.ucv.ro/RSJ/images/articole/2017/UJ_Revista-de-stiinte-juridice--nr_1_2017.pdf

2018

140. Guceac, Ion. ***Considérations relatives à la légitimation du référendum d'indépendance*** / Ion Guceac // Romanian Journal of Comparative Law = Revista Română de Drept Comparat. – 2018. – Vol. 9, Issue 1. – P. 207-222. – ISSN 2066-6918.

141. Guceac, Ion. ***Democracy at theone-click distance: is electronic votingthebestoption for Moldova?*** / Ion Guceac, I. Vîrtosu // Central and Eastern European eDem and eGov Days 2018 / Austrian Computer Society. – 2018. – P. 359-372.

142. Guceac, Ion. ***Experienţa statelor europene în asigurarea ordinii publice şi respectarea drepturilor omului = The experience of european states in ensuring public order and respecting human rights*** / Ion Guceac, Pavel Voicu // Administrarea publică : rev. metodico-şt. trim. – 2018. – Nr 3 (99). – P. 31-37. – Tit. rez. paral. : lb. rom., engl. – Bibliogr.: p. 36-37 (15 tit.) – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/66287 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/31-37.pdf

143. Guceac, Ion. ***Principii fundamentale ale constituţionalismului în activitatea Sfatului Ţării (1917-1918)*** / Ion Guceac // Revista de Drept Public. – 2018. – Nr 2. – P. 19-27. – ISSN 1224-4872.

144. Guceac, Ion. ***Sorgintea europeană a ideilor și principilor parlamentarismului în activitatea Sfatului Țării*** / Ion Guceac // Romania e Italia. La cultura della memoria condivisa degli ultimi cento anni. – Roma, 2018. – P. 565-586.

2019

145. Guceac, Ion. ***Legislația în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească*** / Ion Guceac // Panorama comunismului în Moldova Sovietică. Context, surse, interpretări. – București, 2019. – P. 287-304.

146. Guceac, Ion. ***Libertățile politice și garanțiile constituționale = Political liberties. Constitutional guarantees*** / Ion Guceac // Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurarea a parcursului european. – Chișinău, 2019. – P. 77-91. – Tit. paral.: lb. rom., engl. – Rez.: lb. engl. – Referințe bibliogr.: p. 90-91 (47 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/160573 ; https://ibn.idsi. md/sites/default/files/imag_file/77-91_3.pdf

147. Guceac, Ion. ***Soluționarea litigiilor electorale – element de realizare a garanțiilor constituționale ale drepturilor electorale ale cetățenilor = Solving Electoral Litigation – Element for the Constitutional Guarantees of the Citizens' Electoral Rights*** / Ion Guceac // Administrarea publică : rev. metodico-șt. trim. – 2019. – Nr 1 (101). – P. 42-52. – Rez.: lb. rom., engl. – Referințe bibliogr.: p. 51-52 (21 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/ vizualizare_articol/73786 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/42-52_1.pdf

148. Guceac, Ion. ***Tendințe în organizarea social-politică a Republicii Democratice Moldovenești în actele Sfatului Țării*** / Ion Guceac // Un secol de la înfăptuirea României Mari. 140 de ani de la revenirea Dobrogei în spațiul juridic românesc. – București, 2019. – P. 32-39.

149. Гучак, Ион. ***Конституционная юстиция Республики Молдова*** / Ион Гучак // Конституционная юстиция в странах восточной Европы: проблемы теории и практики : [моногр.] / С. К. Амандыкова, А. Е. Вашкевич, И. А. Гучак и др. – Москва, 2019. – P. 365-423.

150. Guceac, Ion. ***Determinante ale libertății politice*** / Ion Guceac // Contextul multidimensional actual al guvernării și drepturilor omului în Republica Moldova : [monogr. colectivă] / col. de aut. : Rodica Ciobanu, Ion Guceac, Elena Aramă [et al.] ; coord. : Rodica Ciobanu. – Chișinău, 2021. – P. 74-93.

151. Guceac, Ion. ***Solidaritatea socială – tendință constantă a constituționalismului*** / Ion Guceac // Contextul multidimensional actual al guvernării și drepturilor omului în Republica Moldova : [monogr. colectivă] / col. de aut. : Rodica Ciobanu, Ion Guceac, Elena Aramă [et al.] ; coord. : Rodica Ciobanu. – Chișinău, 2021. – P. 38-53.

152. Guceac, Ion. ***Interacțiunea societății civile cu organele procuraturii – factor de asigurare a bunei guvernări*** / Ion Guceac, Andrei Roșca // Revista Procuraturii Republicii Moldova. – 2021. – Nr 8. – P. 11-17. – Rez.: lb. rom., engl. – Bibliogr. în notele de subsol: p. 12-17 (13 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/147258 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/11-17_13.pdf

153. Guceac, Ion. ***Rădăcini istorice și politice ale Constituției Republicii Moldova din 1994. Puncte de pornire ale procedurii de elaborare*** / Ion Guceac // Revista de Drept Public (București). – 2021. – Nr 3. – P. 93-105.

154. Guceac, Ion. [Recenzie] / Ion Guceac // Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. – 2021. – Nr 3 (187). – P. 215-216. – Rec. la cartea: *Studiu integrat asupra guvernării* și drepturilor omului în Republica Moldova / Rodica Ciobanu, Iordanca-Rodica Iordanov, Veronica Mocanu [et al.] ; Min. Educației și Cercetării al Rep. Moldova, Univ. de Stat din Moldova. – Chisinau, 2021. – 117 p. – ISBN-978-9975-87-889-0. – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/153647 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/215-216_11.pdf

155. Guceac, Ion. ***Solidaritatea socială – tendință constantă a constituționalismului = Social solidarity – a constant trend of constitutionalism*** / Ion Guceac // Contextul multidimensional actual al guvernării și drepturilor omului în Republica Moldova : [monogr.

colectivă] / coord. : Rodica Ciobanu ; Min. Educației, Culturii și Cercetării al Rep. Moldova, Univ. de Stat din Moldova. – Chișinău, 2021. – P. 38-53. – Referințe bibliogr.: p. 52-53 (21 tit.).

2022

156. Guceac, Ion. ***Legalitatea, libertatea, democrația și birocrația în administrația publică*** / Ion Guceac // Tranziția spre o bună guvernare și protecția eficientă a drepturilor și libertăților omului. – Chișinău, 2022. – P. 61-76.

Materiale prezentate la congrese și conferințe în domeniul jurisprudenței, didcaticii și managementului

1996

157. Guceac, Ion. ***Asigurarea drepturilor și libertăților inerente naturii umane în statul de drept*** / Ion Guceac // Materialele Conferinței științifice a Acad. de Poliție „Ștefan cel Mare" a Min. Afacerilor Interne al Rep. Moldova. – Chișinău, 1996. – P. 64-66.

1997

158. Guceac, Ion. ***Principiile de bază ale activității poliției*** / Ion Guceac // Strategia combaterii criminalității organizate în Republica Moldova : materialele conf. șt.-practice intern., 23-24 mai 1996. – Chișinău, 1997. – P. 141-145.

2001

159. Guceac, Ion. ***Material didactic și metodele de predare a drepturilor omului cadrelor polițienești*** / Ion Guceac // Drepturile omului și poliția : materialele conf. șt., 21 dec. 2001 / Acad. de Poliție „Ștefan cel Mare" a Min. Afacerilor Interne al Rep. Moldova. – Chișinău, 2001. – P. 18-20.

2002

160. Guceac, Ion. ***Etapa incipientă a constituționalismului în Republica Moldova*** / Ion Guceac // Statul de drept și problemele minorităților naționale : materialele conf. teoretico-șt. intern., Bălți, 11-12 ian. 2002. – Chișinău, 2002. – P. 67-72.

2003

161. Guceac, Ion. ***Controlul legalităţii acţiunilor poliţiei din societatea în tranziţie*** / Ion Guceac // Violenţa în societatea de tranziţie : materialele conf. şt. intern., 16-17 mai 2003. – Chişinău, 2003. – P. 288-301.

162. Guceac, Ion. ***Forme şi condiţii de executare a democraţiei în statul de drept*** / Ion Guceac // Edificarea statului de drept : materialele conf. şt.-practice intern., 26-27 sept. 2003. – Chişinău, 2003. – P. 103-109.

163. Guceac, Ion. ***Importanţa cunoaşterii teoriei constituţiei în condiţiile de consolidare a instituţiilor democratice în Republica Moldova*** / Ion Guceac // Funcţionarea instituţiilor democratice în statul de drept : materialele conf. teoretico-şt. intern., Bălţi, 25-26 ian. 2003. – Chişinău, 2003. – P. 144-148.

164. Гучак, Ион. ***Гражданство как конституционно-правовой институт в условиях становления гражданского общества в странах СНГ*** / Ион Гучак, Д. Болд // Aspecte juridice ale societăţii civile : materialele conf. teoretico-şt. intern., 26-28 febr. 2003. – Chişinău, 2003. – P. 451-456.

2004

165. Guceac, Ion. ***Argumente în sprijinul constituţionalismului incipient*** / Ion Guceac // Dezvoltarea constituţională a Republicii Moldova la etapa actuală = Конституционное развитие Республики Молдова на современном этапе : materialele conf. intern. şt.-practice, Bălţi, 23-24 sept. 2004 / Inst. de Filosofie, Sociologie şi Drept al Acad. de Ştiinţe a Moldovei ; Inst. Nistrean de Economie şi Drept (mun. Bălţi) ; Acad. de Poliţie „Ştefan cel Mare" a Min. Afacerilor Interne al Rep. Moldova [et al.]. – Chişinău, 2004. – P. 828-835. – Bibliogr. în notele de subsol.

166. Guceac, Ion. ***Etapa contemporană a constituţionalismului în Republica Moldova şi unele tendinţe în procesul de evoluţie a acestui proces*** / Ion Guceac, Veaceslav Scripnic // Dezvoltarea constituţională a Republicii Moldova la etapa actuală = Конституционное развитие

Республики Молдова на современном этапе : materialele conf. intern. șt.-practice, Bălți, 23-24 sept. 2004 / Inst. de Filosofie, Sociologie și Drept al Acad. de Științe a Moldovei ; Inst. Nistrean de Economie și Drept (mun. Bălți) ; Acad. de Poliție „Ștefan cel Mare" a Min. Afacerilor Interne al Rep. Moldova [et al.]. – Chișinău, 2004. – P. 983-987. – Bibliogr. în notele de subsol.

167. Guceac, Ion. ***Influența elementului popular asupra organizării de stat a Basarabiei după anexarea la imperiul rus*** / Ion Guceac // Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală = Конституционное развитие Республики Молдова на современном этапе : materialele conf. intern. șt.-practice, Bălți, 23-24 sept. 2004 / Inst. de Filosofie, Sociologie și Drept al Acad. de Științe a Moldovei ; Inst. Nistrean de Economie și Drept (mun. Bălți) ; Acad. de Poliție „Ștefan cel Mare" a Min. Afacerilor Interne al Rep. Moldova [et al.]. – Chișinău, 2004. – P. 927-933.

168. Guceac, Ion. ***Principii prioritare de funcționate a administrației publice locale în Republica Moldova*** / Ion Guceac // Administrația publică: aspecte practico-științifice, probleme și perspective : materialele conf. intern. șt.-practice, 30 ian. 2004. – Chișinău, 2004. – P. 190-198.

2005

169. Guceac, Ion. ***Rolul constituțional și sarcinile statului în economie*** / Ion Guceac // Problemele dezvoltării economiei de piață în statul de drept : materialele conf. teoretico-șt. intern., 18 dec. 2004. – Bălți, 2005. – P. 69-76.

170. Guceac, Ion. ***Constantin Stere – o ilustră figură și mare doctrinar în materia dreptului constituțional*** / Ion Guceac // Constantin Stere – 140 de ani de la naștere : materialele conf. șt. intern., 12 oct. 2005 / Acad. de Științe a Moldovei. – Chișinău, 2005. – P. 113-123.

171. Guceac, Ion. ***Suveranitatea națională și dreptul la vot în perspectiva integrării europene*** / Ion Guceac // Academia de Administrare Publică pentru o guvernare transparentă, responsabilă și democratică : tez. conf. intern. șt.-practice, 18 mai 2005. – Chișinău, 2005. – P. 151-154.

2006

172. Guceac, Ion. ***Democrația ca condiție „sine qua non" a respectării drepturilor omului*** / Ion Guceac, Marin Domente // Revista Națională de Drept. – 2006. – Nr 12 (75) : Ed. specială : Spre o societate civilă, democratică prin drept : materialele mesei rotunde, Chișinău, 2 dec. 2006. – P. 58-61. – Note: p. 61 (9 tit.).

173. Guceac, Ion. ***Edificarea unei societăți democratice în condițiile constituționalismului contemporan*** / Ion Guceac // Revista Națională de Drept. – 2006. – Nr 12 (75) : Ed. specială : Spre o societate civilă, democratică prin drept : materialele mesei rotunde, Chișinău, 2 dec. 2006. – P. 17-21. – Note: p. 21 (22 tit.).

2007

174. Guceac, Ion. ***Câteva considerații cu privire la conceptul organului de stat și caracteristicile acestuia*** / Ion Guceac, Radu Cotici // Administrația publică în perspectiva integrării europene : materialele ses. de comunic. șt., 27-28 oct. 2006. – Chișinău, 2007. – P. 269-272.

175. Guceac, Ion. ***Garantarea liberului acces la justiție prin prisma art. 6 din Convenția Europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*** / Ion Guceac, V. Chioveanu // Rolul Curții Constituționale în sistemul protecției drepturilor omului și respectarea CEDO și jurisprudenței Curții Europene pentru Drepturile Omului în legislația și jurisprudența națională : materialele conf., 13-14 dec. 2007. – Chișinău, 2007. – P. 96-100.

176. Guceac, Ion. ***Integrarea europeană și redimensionarea destinației sociale a poliției din Republica Moldova*** / Ion Guceac // Poliția și valorile general umane în contextul integrării europene : materialele conf. șt.-practice, 30 mar. 2007. – Chișinău, 2007. – P. 11-14.

177. Guceac, Ion. ***Legea-cadru a Consiliului Europei privind protecția mediului și legislația ecologică a Republicii Moldova: tendințe și posibilități de dezvoltare concordată*** / Ion Guceac, V. Ursu // Poliția și valorile general umane în contextul integrării europene : materialele conf. șt.-practice, 30 mar. 2007. – Chișinău, 2007. – P. 15-21.

178. Guceac, Ion. ***Mecanisme naționale de protecție a drepturilor copilului*** / Ion Guceac // Probleme interdisciplinare în materia prevenirii și combaterii criminalității juvenile la etapa contemporană : materialele conf. șt.-practice intern., 5 oct. 2007 / Acad. de Poliție „Ștefan cel Mare" a Min. Afacerilor Interne al Rep. Moldova ; Fundația Hanns Seidel (Germania). – Chișinău, 2007. – P. 36-50. – Referințe bibliogr.: p. 49-50 (19 tit.). – Acces : https://ibn.idsi. md/ro/vizualizare_articol/130590 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/36-50_0. pdf

179. Guceac, Ion. ***National sovereignty of the Republic of Moldova in the perspective of European integration*** / Ion Guceac // Suveranitatea și structura de stat în condițiile țărilor plurietnice = Sovereignty and state structure in plurietnic countries : materialele conf. intern., 22-23 sept. 2006 / resp. ed. : Victor Pușcaș, Victor Rusu, Nina Pîrțac. – Chișinău, 2007. – P. 228-235. – Bibliogr. în notele de subsol: p. 228-234 (25 tit.).

180. Guceac, Ion. ***Necesitatea adoptării Codului ecologic al Republicii Moldova în contextul integrării europene*** / Ion Guceac, V. Ursu // Consolidarea administrației publice în contextul edificării statului de drept în Republica Moldova : materialele conf. intern. șt.-practice, 22 mai 2007. – Chișinău, 2007. – P. 125-127.

181. Guceac, Ion. ***Puterea judecătorească în statul de drept. Tendințe globale și regionale ale terorismului la etapa contemporană*** / Ion Guceac, V. Chioveanu // Probleme de cooperare a poliției în contracararea terorismului : materialele conf. șt.-practice intern., 28 iun. 2007. – Chișinău, 2007. – P. 57-60.

182. Guceac, Ion. ***Rolul și importanța dreptului în activitatea de conducere socială, statornicirea ordinii și autorității*** / Ion Guceac, Valeriu Cerba // Rolul Curții Constituționale în sistemul protecției drepturilor omului și respectarea CEDO și jurisprudenței Curții Europene pentru Drepturile Omului în legislația și jurisprudența națională : materialele conf., 13-14 dec. 2007. – Chișinău, 2007. – P. 200-207.

183. Guceac, Ion. ***Socializarea juridică a individului – condiție indispensabilă pentru edificarea statului de drept în Republica***

Moldova / Ion Guceac // Rolul Curții Constituționale în sistemul protecției drepturilor omului și respectarea CEDO și jurisprudenței Curții Europene pentru Drepturile Omului în legislația și jurisprudența națională : materialele conf., 13-14 dec. 2007. – Chișinău, 2007. – P. 89-95.

184. Guceac, Ion. ***Suveranitatea națională a Republicii Moldova în perspectiva integrării europene*** / Ion Guceac // Suveranitatea și structura de stat în condițiile țărilor plurietnice = Sovereignty and state structure in plurietnic countries : materialele conf. intern., 22-23 sept. 2006 / resp. ed.: Victor Pușcaș, Victor Rusu, Nina Pîrțac. – Chișinău, 2007. – P. 91-98. – Bibliogr. în notele de subsol: p. 91-97 (25 tit.).

185. Гучак, Ион. ***Национальный суверенитет Республики Молдова в перспективе европейской интеграции*** / Ион Гучак // Суверенитет и государственное устройство в условиях полиэтнических стран : материалы междунар. конф., 22-23 сент. 2006 г. / отв. за изд.: Виктор Пушкаш, Виктор Русу, Нина Пырцак. – Кишинэу, 2007. – P. 107-114. – Библиогр. в подстроч. примеч.: p. 107-113 (24 назв.).

186. Гучак, Ион. ***Менеджмент образования в контексте европейской интеграции*** / Ион Гучак // Проблемы управления процессом высшего образования полиции : материалы междунар. науч.-практ. конф., Рига, 23-24 авг. 2007 г. – Рига, 2007. – P. 81-85.

2009

187. Guceac, Ion. ***Protecția monumentelor istoriei și culturii – îndatorire fundamentală a cetățenilor Republicii Moldova*** / Ion Guceac // Protecția juridică a valorilor culturale în Republica Moldova : materialele conf. șt.-practice intern., Chișinău, 21-22 sept. 2007. – Chișinău, 2009. – P. 29-33. – Referințe bibliogr.: p. 33 (11 tit.).

2010

188. Guceac, Ion. ***Atribuțiile sindicatelor și a drepturilor și intereselor angajaților în procesul parteneriatului social*** / Ion Guceac, M. Foca // Asigurarea supremației Constituției, funcția de bază a Curții Constituționale : materialele conf. intern., 25-26 febr. 2010. – Chișinău, 2010. – P. 203-212.

189. Guceac, Ion. ***Câteva considerente despre libertatea juridică ca model al libertății sociale*** / Ion Guceac // Respectarea drepturilor omului – condiție principală în edificarea statului de drept în Republica Moldova : materialele conf. intern. șt.-practice, Bălți, 17 sept. 2010. – Chișinău, 2010. – P. 54-63.

190. Guceac, Ion. ***Garantarea libertății în Constituție*** / Ion Guceac // Valorile constituționale – factori ai stabilității regimului democratic : materialele conf. intern., 22-23 iul. 2009. – Chișinău, 2010. – P. 210-215.

191. Guceac, Ion. ***Unele tendințe în dezvoltarea constituționalismului european*** / Ion Guceac // Asigurarea supremației Constituției, funcția de bază a Curții Constituționale : materialele conf. intern., 25-26 febr. 2010. – Chișinău, 2010. – P. 43-55.

2011

192. Guceac, Ion. ***Activitatea Consiliului Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică vizavi de prioritățile naționale și creșterea competitivității științei autohtone*** / Ion Guceac // Probleme actuale ale organizării și autoorganizării sistemului de cercetare-dezvoltare în Republica Moldova = The current problems of organization and self-organization of research and development system in the Republic of Moldova : materialele conf. șt. naț., 8 apr. 2011 / Acad. de Științe a Moldovei. – Chișinău, 2011. – P. 84-91. – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/136194 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag _file/84-91_11.pdf

193. Guceac, Ion. ***Considerații doctrinare privitor la procesul de formare a statului ca formă suoerioară de organizare a unei societăți*** / Ion Guceac // Importanța instituțiilor democratice în asigurarea drepturilor omului : materialele conf. teoretico-șt. intern., Bălți, 27-28 dec. 2010 / Inst. Nistrean de Economie și Drept (mun. Bălți). – Chișinău, 2011. – P. 8-15.

2012

194. Guceac, Ion. ***Particularitățile „sui generis" ale funcțiilor administrației publice = „Sui generis" peculiarities of public administration functions*** / Ion Guceac // Teoria și practica administrării publice :

materialele conf. șt.-practice cu participare intern., 22 mai 2012. – Chișinău, 2012. – P. 103-105. – Rez.: lb. engl. – Bibliogr. în note: p. 105 (9 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/93547 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/103-105_13.pdf

195. Guceac, Ion. ***Sindicatele – element asociativ al societății civile*** / Ion Guceac // Motivarea participativă – factor de poziționare activă a membrilor de sindicat : materialele conf. șt.-practice, 20-21 iun. 2012. – Chișinău, 2012.

2013

196. Guceac, Ion. ***Contextul istoric internațional de apariție și dezvoltare a practicilor notariale în spațiul constituțional din România și Republica Moldova = International historical context of appearance and development of notary practices on the constitutional territory of Romania and the Republic of Moldova*** / Ion Guceac, Anica Toma // Teoria și practica administrării publice : materialele conf. șt.-practice cu participare intern., 20 mai 2013 / Acad. de Administrare Publică de pe lângă Președintele Rep. Moldova ; Inst. de Cercetări Juridice și Politice al AȘM. – Chișinău, 2013. – P. 174-180. – Tit. paral.: lb. rom., engl. – Rez.: lb. engl. – Bibliogr.: p. 179-180 (28 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/95476 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/174-180_5.pdf

197. Guceac, Ion. ***Contribuții la studierea factorilor de configurare a constituției = Contributions to the study of configuration factors of the Constitution = Вклад в изучение факторов разработки Конституции*** / Ion Guceac // Teoria și practica administrării publice : materialele conf. șt.-practice cu participare intern., 20 mai 2013 / Acad. de Administrare Publică de pe lângă Președintele Rep. Moldova ; Inst. de Cercetări Juridice și Politice al AȘM. – Chișinău, 2013. – P. 152-154. – Tit. paral.: lb. rom., engl., rusă. – Rez.: lb. engl. – Bibliogr.: p. 154 (14 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/95425 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/152-154_12.pdf

198. Guceac, Ion. ***Influența valorilor religioase asupra procesului de formare a constituției modern*** / Ion Guceac // Biserica Ortodoxă din

interfluviul pruto-nistrean (1813-2013) : materialele simp. șt. intern. 14-15 oct. 2013 / Iniv. de Stat din Moldova. – Chișinău. – P. 227-232.

199. Guceac, Ion. ***Probleme ale asigurării protecției drepturilor fundamentale ale omului și cetățeanului în activitatea notarială din Republica Moldova prin prisma declarației universale a drepturilor omului: 65 de ani de la adoptare = Issues of providing the protection of fundamental human and citizenship rights in the notary activity in the Republic of Moldova through the prism of Universal Declaration of Human Rights: 65 years after adoption*** / Ion Guceac, Cătălin-Marius Toma // Teoria și practica administrării publice : materialele conf. șt.-practice cu participare intern., 20 mai 2013 / Acad. de Administrare Publică de pe lângă Președintele Rep. Moldova ; Inst. de Cercetări Juridice și Politice al AȘM. – Chișinău, 2013. – P. 197-201. – Tit. paral.: lb. rom., engl., rusă. – Rez în lb. engl. – Bibliogr.: p. 200-201 (33 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/95483 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/197-201_2.pdf

200. Гучак, Ион. ***Конституционные основы регулирования экономических отношений: сравнительно-правовой анализ*** / Ион Гучак // Материалы Бакинского Международного Гуманитарного Форума, 31 окт. -1 нояб. 2013 г. – Баку, 2013. – P. 29-38. – Библиогр.: p. 37-38 (25 назв.).

201. ***Психофизиологические процессы, управляющие поведением, как база совершенствования тестов диагностики вменяемости и поведения во время совершения антисоциальных деяний. II. Концепция и тесты диагностики психического здоровья обвиняемого в антисоциальных актах и пути их совершенствования*** : (Лекция на симп. «Санокреатология, формирование и поддержание психического здоровья» на IX-ом Междунар. междисциплинарном конгрессе «Нейронаука для медицины и психологии) / Ф. И. Фурдуй, В. К. Чиокинэ, И. А. Гучак и др. // Bul. Acad. de Ştiinţe a Moldovei. Ser. Ştiinţele vieţii. – 2013. – Nr 2 (320). – P. 19-35. – Библиогр. : (7 назв.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/27686

2014

202. Guceac, Ion. ***Protecția drepturilor electorale ale cetățenilor. Practici și perspective în dreptul penal al Republicii Moldova și altor țări = Protection of citizens' electoral rights. Practices and Perspectives in Criminal Law of the Republic of Moldova and other countries*** / Ion Guceac // Exploration, education and progress in the third millennium : materialele conf. șt.-practice cu participare intern., Galați, România, 9 mai 2014. – Galați, 2014. – P. 41.

203. Guceac, Ion. ***Responsabilitatea publică condiție sine qua non pentru buna guvernare*** / Ion Guceac // Perpetua misiune a administrației publice de a fi în serviciul societății : materialele conf. naț. cu participare intern., ed. a 6-a, 12-13 oct. 2012 / ed., coord. : Maria Orlov. – Chișinău, 2014. – P. 21-28.

2015

204. Guceac, Ion. ***Profesorul Constantin Stere – întemeietor al dreptului constituțional românesc*** / Ion Guceac // Constantin Stere – prozator, publicist, jurist și om politic. 150 de ani de la naștere : materialele conf. șt. intern., Chișinău–Iași, 1 iun. 2015. – Iași : Vasiliana›98, 2015. – P. 253-272.

205. Гучак, Ион. ***Инновационное сотрудничество – фактор устойчивого развития Республики Молдова*** / Ион Гучак // Взаимодействие правительств и национальных научных обществ с международными организациями в целях развития и применения научных знаний : материалы междунар. симп., Киев, 19-20 окт., 2015 г. – Киев, 2015.

2016

206. Guceac, Ion. ***Fenomenul migrației în conținutul reglementărilor juridice = The migration phenomenon reflected on legal regulations*** / Ion Guceac // Migrație, Diaspora, Dezvoltare: noi provocări și perspective : materialele colocviului șt. naț., 20 sept. 2016 / Inst. de Cercetări Juridice și Politice al Acad. de Științe a Moldovei. – Chișinău, 2016. – P. 22-35. – Rez.: lb. engl. – Referințe bibliogr.: p. 33-35 (49 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/138736 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/22-35_2.pdf

2017

207. Guceac, Ion. ***Evoluția statului in concepția contemporană = State evolution in contemporary conception*** / Ion Guceac // Teoria și practica administrării publice : materialele conf. șt. cu participare intern., 19 mai 2017 / Acad. de Administrare Publică de pe lângă Președintele Rep. Moldova. – Chișinău, 2017. – P. 10-14. – Tit. paral.: lb. rom., engl. – Rez.: lb. engl. – Bibliogr.: p. 14 (12 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/57624 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/10_14_Evolutia statului in conceptia contemporana. pdf

208. Guceac, Ion. ***Integrarea europeană și statul inovațional – condiții primordiale pentru dezvoltarea durabilă a Republicii Moldova*** / Ion Guceac // Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației : materialele conf. șt. intern., Cahul, 7 iun. 2017. – Cahul : Tipogr. „Centro Grafic" SRL, 2017. – Vol. 1. – P. 56-66. – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/57199 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_ file/56_66_Integrarea europeana si statul inovational conditii primordiale pentru dezvoltarea durabila a Republicii Moldova.pdf

209. Guceac, Ion. ***Libertatea conștiinței și religiei în conținutul normativ al Constituției*** / Ion Guceac // Biserica ortodoxă din Moldova și statul. Credință și cunoaștere : materialele conf. șt. naț., consacrată aniversării a 25-a de la proclamarea independenței Rep. Moldova, 11 oct. 2016 / Acad. de Științe a Moldovei, Mitropolia Chișinăului și a Întregii Moldove. – Chișinău, 2017. – P. 98-112.

2018

210. Guceac, Ion. ***Libertățile politice și garanțiile constituționale = Political liberties. Constitutional guarantees*** / Ion Guceac // Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate şi asigurarea a parcursului european: materialele conf. șt. naț., 22 ian. 2018 / Min. Educației, Culturii și Cercetării, Inst. de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. – Chișinău, 2018. – Pt. 1. – P. 77-91. – Tit. paral.: lb. rom., engl. – Rez.: lb. engl. – Referințe bibliogr.: p. 90-91 (47 tit.). – Acces: https://ibn.

idsi.md/ro/vizualizare_articol/120321 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag _file/77-91_1.pdf

211. Virtosu, Ina. ***Democracy at the one-click distance: Is electronic voting the besoption for Moldova?*** / Ion Guceac, Ina Virtosu // Central and Eastern European eDem and eGov Days : proc. Intern. Sci. Conf., Budapesta, Hungary, 3-4 May 2018. – Viena, Austria: Facultas Verlags-und Buchhandels, 2018. – P. 359-372. – Rez.: lb. engl. – Referințe bibliogr.: p. 370-372 (34 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/76980 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/359_372.pdf

2019

212. Guceac, Ion. ***Constitutional justice in the Republic of Moldova*** / Ion Guceac // Constitutional Courts in Post-Soviet States : Between the Model of a State of Law and Its Local Application : Frankfurt am Main, Germania, 30 sept. 2019 / Peter Lang GmbH Internationaler Verlag der Wissenschaften. – Frankfurt am Main, 2019. – Vol. 25. – P. 351-403. – Rez.: lb. engl. – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/131087

213. Guceac, Ion. ***Constituționalizarea dreptului fundamental la un mediu sănătos – condiție sine-qua-non a societății ecologic inoffensive = Constitutionalization of the fundamental right to a healthy environment – sine-qua-non condition of the inofensive ecological society*** / Ion Guceac // Realități și perspective ale învățământului juridic național : materialele conf. șt. naț. cu participare intern., 1-2 oct. 2019. – Chișinău, 2019. – Vol. 1. – P. 20-29. – Tit., paral.: lb. rom., engl. – Rez.: lb. engl. – Referințe bibliogr.: p. 28-29 (25 tit.) / Univ de Stat din Moldova. – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/117870 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/20-29_6.pdf

214. Guceac, Ion. ***Fundamentarea constituțională a sistemului economic – tendință proprie constituționalismului contemporan*** / Ion Guceac // Creșterea economică în condițiile globalizării: bunăstare și incluziune socială: materialele conf. **șt.**-practice, ed. a 14-a, 10-11 oct. 2019. – Chișinău, 2019. – Vol. 1. – P. 17-25. – Rez.: lb. rom., engl. –

Referințe bibliogr.: p. 24-25 (32 tit.) – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/86142 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/17-25_2.pdf

215. Guceac, Ion. ***Integrarea europeană și metamorfoza statului contemporan*** / Ion Guceac // Statul și dreptul între tradiție și modernitate. In honorem prof. univ. dr. hab. Om Emerit Elena Aramă : materialele conf. șt. naț. cu participare intern., 28 mar. 2019. – Chișinău, 2019.

216. Guceac, Ion. ***Libertatea de exprimare: forme specifice de realizare în perioada campaniei electorale = Freedom of expression: specific forms of achievement during the election campaign*** / Ion Guceac // Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale : materialele conf. șt. intern., 13-14 dec. 2018 / Univ. de Stat din Moldova. – Chișinău, 2019. – P. 27-40. – Tit. paral: lb. rom., engl. – Rez.: lb. engl. – Referințe bibliogr.: p. 38-40 (41 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/97927 ; https://ibn.idsi. md/sites/default/files/imag_file/27-40_1.pdf

217. Guceac, Ion. ***Metamorfoza statului contemporan în era globalizării*** / Ion Guceac // Statul și dreptul între tradiție și modernitate. In honorem prof.. univ., dr. hab., Om Emerit – Elena Aramă : materialele conf. șt. naț. cu participare intern., 28 mar. 2019. – Chișinău, 2019. – P. 38-44.

218. Guceac, Ion. ***Tendințe în organizarea social-politică a Republicii Democratice Moldovenești în actele Sfatului Țării*** / Ion Guceac // Un secol de la înfăptuirea României Mari. 140 de ani de la revenirea Dobrogei în spațiul juridic românesc : materialele conf. intern., Constanța, 19 oct. 2018. – București, 2019. – P. 32-39.

2020

219. Guceac, Ion. ***Garanții ale libertății. Prezent și tendințe ale constituționalismului*** / Ion Guceac // Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale : materialele conf. șt.-practice intern., 12-13 dec. 2019. – Chișinău, 2020.

220. Guceac, Ion. ***Libertatea de exprimare în mediul online. Provocări și noi oportunități în legislația Republicii Moldova = Freedom***

of expression in the online environment. Challenges and new opportunities in the Republic of Moldova legislation / Ion Guceac // Rolul instituțiilor democratice în asigurarea protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului : materialele mesei rotunde dedicate Zilei internaționale a drepturilor omului, 8 dec. 2020 / Acad. de Administrare Publică de pe lângă Președintele Rep. Moldova. – Chișinău, 2020. – P. 7-17. – Tit. paral.: lb. rom., engl. – Rez.: lb. engl. – Bibliogr.: p. 16-17 (17 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/141518 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/7-17_6.pdf

221. Guceac, Ion. ***Reflecții asupra activității preotului Mihail Ceachir în cadrul zemstvei Basarabiei*** / Ion Guceac // Protoiereul Mihail Ceachir – un cărturar al bisericii ortodoxe din Basarabia : materialele conf. șt. naț., dedicate celor 80 de ani de la trecerea la Domnul a protoiereului Mihail Ceachir (1861-1938), 10 sept. 2018. – Chișinău: Centrul de Cercetări Științifie al Găgăuziei „M. V. Marunevici", 2020. – P. 39-45.

222. Guceac, Ion. ***Solidaritatea socială – condiție prioritară pentru stabilitatea orânduirii constituționale a Republicii Moldova*** / Ion Guceac // Integrare prin cercetare și inovare : materialele conf. șt. naț. cu participare intern., 10-11 noiem. 2020. – Chișinău, 2020. – P. 230-235.

223. Guceac, Ion. ***Unele aspecte ce țin de garantarea libertății de exprimare în legislația Republicii Moldova*** / Ion Guceac // Teoria și practica adminstrării publice : materialele conf. șt. intern., 22 mai 2020 / Acad. de Administrare Publică de pe lângă Președintele Rep. Moldova. – Chișinău, 2020. – P. 7-15. – Rez.: lb. engl. – Bibliogr.: p. 14-15 (27 tit.). –Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/110251 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/7-15_8.pdf

2021

224. Guceac, Ion. ***Determinante ale libertății politice = Determinants of political freedom*** / Ion Guceac / Contextul multidimensional actual al guvernării și drepturilor omului în Republica Moldova : materialele conf. șt. naț., 1 mai 2021 / Univ. de Stat din Moldova. –

Chișinău, 2021. – P. 74-93. – Rez.: lb. engl. – Referințe bibliogr.: p. 91-93 (38 tit.). – Acces: https:// ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/131320 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/74-93.pdf

225. Guceac, Ion. ***Dreptul obiectiv și drepturile omului în statul de drept democratic modern = Objective law and human rights in the modern democratic rule of law*** / Ion Guceac // Teoria și practica administrării publice : materialele conf. șt. intern., 21 mai 2021 / Acad. de Administrare Publică. Rep. Moldova. – Chișinău, 2021. – P. 278-285. – Tit. paral.: lb. rom., engl. – Rez.: lb. engl. – Bibliogr.: p. 285 (17 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_ articol/142146 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/278-285_2.pdf

226. Guceac, Ion. ***Legalitatea, libertatea, democrația și birocrația în administrația publică*** / Ion Guceac / Integrare prin cercetare si inovare. Științe juridice și economice : materialele conf. șt. naț. cu participare intern., dedicată aniversării a 75-a a Univ. de Stat din Moldova, 10-11 noiem. 2021. – Chișinău, 2021. – P. 129-132. – Referințe bibliogr.: p. 132 (6 tit.). – Comunicare elaborată în baza Proiectului instituțional „Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului" în cadrul Laboratorului de cercetare științifică „Drept Public Comparat și e-Guvernare", Fac. de Drept, Univ. de Stat din Moldova. – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/147644 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/129-132_42.pdf

227. Guceac, Ion. ***Restrângerea libertății de exprimare în condițiile societății democratice = Restricting freedom of expression in conditions of the democratic society*** / Ion Guceac // Statul, securitatea și drepturile omului în era digitală : materialele conf. șt. cu participare intern., 10-11 dec. 2020 / Univ. de Stat din Moldova. – Chișinău, 2021. – P. 44-55. – Tit. paral.: lb. rom., engl. – Rez.: lb. engl. – Referințe bibliogr.: p. 53-55 (27 tit.). – Acces : https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/153994 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/p-44-55.pdf

228. Guceac, Ion. ***Solidaritatea socială – tendință constantă a constituționalismului = Social solidarity – a constant trend of constitutionalism*** / Ion Guceac // Contextul multidimensional

actual al guvernării şi drepturilor omului în Republica Moldova : materialele conf. şt. naţ., 1 mai 2021 / Univ. de Stat din Moldova. – Chişinău, 2021. – P. 38-53. – Tit. paral.: lb. rom., engl. – Rez.: lb. engl. – Referinţe bibliogr.: p. 52-53 (21 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/131318 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/38-53.pdf

229. Guceac, Ion. ***Vectors of Indispensable Interaction between Civil Society and the Rule of Law*** / Ion Guceac // The Rule of Law – From its Origins to the Present : Intern. conf., Bucharest, Romania, 9-11 Sept. 2021 : abstr. book / „Dimitrie Cantemir" Christian University. – Bucharest, 2021. – P. 34 ; P. 207-217. – Acces: https://www.ruleoflaw.ucdc.ro/wp-content/uploads/2021/09/Rule-of-Law-DCCU-Sept-9-11.pdf

2022

230. Guceac, Ion. ***Garantarea libertăţii de opinie şi de exprimare. Explicaţii cu privire la standardele internaţionale şi practicile europene relevante = Guaranteeing freedom of opinion and expression. Explanations on international standards and relevant European practices*** / Ion Guceac // Statul, securitatea şi drepturile omului în era digitală : materialele conf. şt.-practice intern., 8-9 dec. 2021 / Univ. de Stat din Moldova. – Chişinău, 2022. – P. 20-30. – Tit. paral.: lb. rom., engl. – Rez.: lb. engl. – Referinţe bibliogr.: p. 29-30 (17 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/157863 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/p-20-30.pdf

231. **Guceac, Ion.** ***Restrângerea libertăţii de exprimare în dreptul internaţional şi în legislaţia Republicii Moldova = Restriction of freedom of expression in international law and in the legislation of the Republic of Moldova*** / Ion Guceac // Teoria şi practica administrării publice : materialele conf. şt.-practice intern., ed. a 26-a, 20 mai 2022 / Acad. de Administrare Publică de pe lângă Preşedintele Rep. Moldova. – Chişinău, 2022. – P. 186-194. – Tit. paral.: lb. rom., engl. – Rez.: lb. engl. – Bibliogr.: 193-194 (32 tit.). – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/167349 **;** https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag _file/186-194_4.pdf

Lucrări de popularizare a științei. Interviuri

2004

232. Guceac, Ion. ***Independența Republicii Moldova : concept și perspectivă*** / Ion Guceac // Dreptul. – 2004. – Nr 16 (Aug.). – P. 1 ; Право. – 2004. – Nr. 16 (Авг.). – P. 1.

2010

233. Guceac, Ion. ***Defectele „Codului educației" privite prin prisma regulilor de tehnică legislativă*** : Codul educației : dezbateri publice. Savanții pentru edificarea societății bazate pe cunoaștere / Ion Guceac // Săptămîna. – 2010. – 21 mai. – P. 8-9 : fot.

2012

234. Furdui, Teodor. ***Academicianul Gheorghe Duca – savant și manager al științei de prestigiu internațional : Aniversări*** / Teodor Furdui, **Ion Guceac**, Valentina Ciochină // Bul. Acad. de Științe a Moldovei. Ser. Științele vieții. – 2012. – Nr 1 (316). – P. 183-192. – Acces : https:// ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/22346 ; https://ibn.idsi.md/sites/ default/files/imag _file/Aniversari_Academicianul Gheorghe Duca_ savant si manager al stiintei de prestigiu international.pdf

235. Guceac, Ion. ***Sindicatele – element asociativ al societății civile*** / Ion Guceac // Vocea poporului. – 2012. – 29 iun. – P. 2.

236. ***In memoriam Maria Bieșu*** / Gheorghe Duca, Teodor Furdui, Ion Tighineanu, … **Ion Guceac** [et al.] // Arta. Ser. Arte audio-vizuale / Acad. de Științe a Moldovei, Inst. Patrimoniului Cultural, Centrul Studiul Artelor. – 2012. – Nr 2. – P. 197. – Acces : https://ibn.idsi. md/ro/vizualizare_articol/22927 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/ files/imag_file/In memoriam Maria Biesu.pdf

237. ***Savant, manager și militant al lumii vegetale : Alexandru Ștefan Teleuță la 60 de ani = Savant, manager and militant of the plant world Alexander Stephen Teleutsa of the 60 yars*** / Gheorghe Duca, Teodor Furdui, **Ion Guceac** [et al.] // Revista Botanică / Grădina Botanică Națională (Inst.) „Alexandru Ciubotaru". – 2012. – Nr 1 (5). – P. 119-122. – Acces: https:// ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/21757 ;

https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/ Savant manager si militant al lumii vegetale Alexandru Stefan Teleuta la 60 de ani.pdf

238. ***Savant, manager și militant al lumii vegetale : dr. în biologie, savant în domeniul fitotehniei și agroterhnicii Alexandru Teleuță la 60 de ani*** / Gheorghe Duca, Teodor Furdui, **Ion Guceac** [et al.] // Akademos : revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă. – 2012. – Nr 4 (27). – P. 215-217 : fot. – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/20435 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Savant manager si militant al lumii vegetale_0.pdf

239. ***Savant, manager și militant al lumii vegetale : Teleuță Alexandru Ștefan la 60 de ani*** / Gheorghe Duca, **Ion Guceac**, Maricica Colțun [et al.] // Bul. Acad. de Științe a Moldovei. Ser. Științele vieții. – 2012. – Nr 3 (318). – P. 184-187 : fot. – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/20005 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/23.Savant_manager si militant al lumii vegetale_Teleuta Alexandru Stefan la 60 de ani.pdf

240. Гучак, Ион. ***Георгий Дука – известный ученый и выдающаяся личность*** / Ион Гучак // Электронная обработка материалов (Кишинев). – 2012. – Vol. 48, Nr 2. – P. 4-9. – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/28105 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Gheorghe Duca Izvestnii ucionii.pdf

241. Гучак, Ион. ***Наша Конституция должна стать олицетворением гармоничного национального сознания*** : [интервью с ученым И. Гучак о Конституции Респ. Молдова] / беседовал кор. «Эксперта новостей» // Эксперт новостей. – 2012. – 5 окт. – P. 2-3.

2014

242. ***Apel către partidele parlamentare proeuropene*** / Gheorghe Duca, Ion Tighineanu, Gheorghe Rusnac, Ion Guceac [et al.] // Akademos: revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă. – 2014. – Nr 4 (35). – P. 10. – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/34057 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Apel catre partidele parlamentare proeuropene.pdf

2016

243. Guceac, Ion. ***Cuvînt introductiv*** / Ion Guceac // Costachi, Gheorghe. O viață dedicată dreptului și științei : monogr. / Gheorghe Costachi ; red. șt. : Ion Guceac ; Acad. de Științe a Moldovei, Inst. de Cercetări Juridice și Politice. – Chișinău., 2016. – P. 10-13.

2017

244. Baciu, Gheorghe. ***Imagini în distribuție*** : [lansarea cărții „Omul, societatea, statul – categorii constituționale perene", autor – dr. habilitat în drept, membru corespondent al AȘM, **Ion Guceac**, apărută la ed. „Universul Juridic", 2017, București] / Gheorghe Baciu // Literatura și arta. – 2017. – 18 mai. – P. 3 : fot.

245. Guceac, Ion. ***Vreau să cred că scopul final al actualei clase politice nu urmărește desființarea Academiei*** : [Interviu cu vicepreședintele Acad. de Științe a Moldovei, academicianul Ion Guceac] / consemnare : Mihai Sultana Vicol // Literatura și arta. – 2017. – 12 oct. – P. 2. – *Despre desființarea Academiei de Științe a Moldovei* : [grupaj de materiale : interviuri cu trei academicieni – Mihai Cimpoi, Ion Guceac, Nicolae Dabija].

2019

246. Guceac, Ion. ***Arc peste timpuri profesorul Oleg Balan la cea de-a 50-a aniversare = Over the time professor Oleg Balan at the 50th anniversary*** / Ion Guceac // Administrarea publică : rev. metodico-șt. trim. – 2019. – Nr 4 (104). – P. 12-16. – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/90093 ; https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/12-16_10.pdf_

2020

247. Guceac, Ion. ***Profesorul Victor Țvircun – un talent neordinar*** / Ion Guceac // Firul viu ce leagă timpuri : culeg. de art. – Chișinău, 2020. – P. 48-50.

Conducător/consultant ştiinţific. Teze de doctor habilitat şi doctor susţinute

2005

248. Avornic, Gheorghe. ***Intensificarea activismului juridic al cetăţenilor prin intermediul instituţiei avocaturii – condiţie a edificării statului de drept*** : autoref. tz. dr. habilitat în drept : Specialitatea 12.00.02 – Dreptul constituţional ; administraţia de stat ; dreptul administrativ ; dreptul municipal / Gheorghe Avornic ; **consult. şt. : Ion Guceac** ; Univ. de Stat din Moldova, Catedra Teoria şi Istoria Dreptului. – Chişinău : S. n., 2005 – 44 p. – Acces: http://www.cnaa.md/person/2136/

249. Cuşmir, Ludmila. ***Protecţia drepturilor mamei şi copilului în conditiile dezvoltării sociale stabile : autoref. tz. dr. în drept*** : Specialitatea 12.00.02 – Dreptul constituţional ; administraţia de stat ; dreptul administrativ ; dreptul municipal / Ludmila Cuşmir ; **cond. şt. : Ion Guceac** ; Acad. de Ştiinţe a Moldovei**.** Inst. de Filosofie, Sociologie şi Drept. – Chişinău : S. n., 2005. – 22 p. – Acces: http://www.cnaa.md/person/2136/

2007

250. Cotici, Radu. ***Statutul juridic al organelor administraţiei de stat*** : autoref. tz. dr. în drept : Specialitatea 12.00.02 – Dreptul constituţional ; administraţia de stat ; dreptul administrativ ; dreptul municipal / Radu Cotici ; **cond. şt. : Ion Guceac** ; Acad. de Ştiinţe a Moldovei**.** Inst. de Istorie Stat şi Drept. – Chişinău : S. n., 2007 – 24 p. – Acces: http://www.cnaa.md/ person/2136/

2008

251. Cerba, Valeriu. ***Mecanism organizaţional-juridic de administrare a organelor afacerilor interne: analiza sistemico-juridică*** : autoref. tz. dr. în drept : Specialitatea 12.00.02 – Dreptul constituţional ; administraţia de stat ; dreptul administrativ ; dreptul municipal / Valeriu Cerba ; **cond. şt. : Ion Guceac** ; Min. Afacerilor Interne al Rep. Moldova, Acad. de Poliţie „Ştefan cel Mare". – Chişinău : S. n., 2008. – 22 p. – Acces: http://www.cnaa.md/person/2136/

252. Platon, Lilian. ***Garanțiile realizării dreptului fundamental la muncă în Republica Moldova*** : autoref. tz. dr. în drept : Specialitatea 12.00.02 – Dreptul constituțional ; administrația de stat ; dreptul administrativ ; dreptul municipal / Lilian Platon ; **cond. șt. : Ion Guceac** ; Acad. de Științe a Moldovei**.** Inst. de Istorie Stat și Drept. – Chișinău : S. n., 2008 – 24 p. – Acces: http://www.cnaa.md/person/2136/

253. Cârnaț, Teodor. ***Teoria și practica eliminării formelor de discriminare în condițiile constituționalismului contemporan din Republica Moldova*** : autoref. tz. dr. habilitat în drept : Specialitatea 12.00.02 – Dreptul constituțional ; administrația de stat ; dreptul administrativ ; dreptul municipal / Teodor Cârnaț ; **consult. șt. : Ion Guceac** ; Acad. de Științe a Moldovei**.** Inst. de Istorie, Stat și Drept. – Chișinău : S. n., 2009. – 41 p. – Acces: http://www.cnaa.md/person/2136/

2010

254. Demerji, Maria. ***Ocrotirea constituțională a familiei în Republica Moldova*** : autoref. tz. dr. în drept : Specialitatea 12.00.02 – Dreptul constituțional ; administrația de stat ; dreptul administrativ ; dreptul municipal / Maria Demerji ; **cond. șt. : Ion Guceac** ; Acad. de Științe a Moldovei**.** Inst. de Istorie, Stat și Drept. – Chișinău : S. n., 2010. – 26 p. – Acces: http://www.cnaa.md/person/2136/

255. Foca, Marian. ***Reglementarea juridică a dreptului constituțional de a întemeia și de a se afilia la un sindicat*** : autoref. tz. dr. în drept : Specialitatea 12.00.02 – Dreptul constituțional ; administrația de stat ; dreptul administrativ ; dreptul municipal / Marian Foca ; **cond. șt. : Ion Guceac** ; Acad. de Științe a Moldovei**.** Inst. de Istorie, Stat și Drept. – Chișinău : S. n., 2010. – 31 p. – Acces: http://www.cnaa.md/person/2136/

2012

256. Lameș, Daniela. ***Teritoriul ca dimensiune indispensabilă a statului în dreptul constituțional*** : autoref. tz. dr. în drept : Specialitatea 12.00.02 – Drept public (constituțional) ; organizarea și funcționarea

instituțiilor de drept / Daniela Lameș ; **cond. șt. : Ion Guceac** ; Acad. de Științe a Moldovei**.** Inst. de Istorie, Stat și Drept. – Chișinău : S. n., 2012. – 26 p. – Acces http://www.cnaa.md/person/2136/

2013

257. Balmuș, Victor. ***Administrarea și autoadministrarea sferei științei și inovării în Republica Moldova*** : autoref. tz. dr. habilitat în drept : Specialitatea 12.00.02 – Drept public (drept administrativ) ; organizarea și funcționarea instituțiilor de drept / Victor Balmuș ; **consult. șt. : Ion Guceac**, Gheorghe Duca ; Acad. de Științe a Moldovei**.** Inst. de Istorie, Stat și Drept. – Chișinău : S. n., 2013. – 53 p. – Acces: http://www.cnaa.md/person/2136/

258. Pîrlog, Vitalie**.** ***Compatibilitatea Convenției Europene a drepturilor omului cu Constituția Republicii Moldova în materia libertății de exprimare*** : autoref. tz. dr. în drept : Specialitatea 12.00.02 – Drept public (constituțional) ; organizarea și funcționarea instituțiilor de drept / Vitalie Pîrlog ; **cond. șt. : Ion Guceac** ; Univ. de Stat din Moldova. – Chișinău : S. n., 2013. – 26 p. – Acces: http://www.cnaa.md/person/2136/

2014

259. Becciev, Elena. ***Agitația electorală – etapă a procesului electoral*** : analiza juridică comparativă : autoref. tz. dr. în drept : Specialitatea 552.01 – Drept constituțional / Elena Becciev ; **cond. șt. : Ion Guceac** ; Univ. de Stat din Moldova. – Chișinău : S. n., 2014. – 31 p. – Acces: http://www.cnaa.md/person/2136/

260. Porcescu, Sergiu. ***Impactul valorilor democratice europene și al migrației asupra modernizării sistemului politic din Republica Moldova*** : autoref. tz. dr. în științe politice : Specialitatea 561.01 – Teoria, metodologia și istoria politologiei, instituții și procese politice / Sergiu Porcescu ; cond. șt. : Alexandru Roșca ; **consult. șt. : Ion Guceac** ; Acad. de Științe a Moldovei. Inst. de Cercetări Juridice și Politice. – Chișinău : S. n., 2014. – 34 p. – Acces: http://www.cnaa.md/person/2136/

2015

261. Kamal, Makili-Aliev. ***Influența dreptului internațional al drepturilor omului asupra dreptului constituțional în Republicile Azerbaidjan, Moldova și Georgia*** : autoref. tz. dr. habilitat în drept : Specialitatea 552.01 – Drept constituțional / Makili-Aliev Kamal ; **consult. șt. : Ion Guceac** ; Acad. de Științe a Moldovei. Inst. de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. – Chișinău : S. n., 2015. – 53 p. – Bibliogr.: p. 44-45 (80 tit). – Acces: http://www.cnaa.md/files/theses/2015/21988/kamal_makili-aliyev_abstract.pdf

262. Rusu, Victor. ***Statutul și profesionalizarea activității deputatului în contextul parlamentarismului contemporan*** : autoref. tz. dr. în drept : Specialitatea 552.01 – Drept constituțional / Victor Rusu ; **cond. șt. : Ion Guceac** ; Univ. de Stat din Moldova. – Chișinău : S. n., 2015. – 31 p. – Bibliogr.: p. 24-26 (56 tit). – Acces: http://www.cnaa.md/files/theses/2015/22537/victor_rusu_abstract.pdf

2020

263. Păduraru, Olga. ***Dreptul de proprietate privată, garanții constituționale și limitele acestuia*** : rez. tz. dr. în drept : Specialitatea 552.01 – Drept constituțional / Olga Păduraru ; **cond. șt. : Ion Guceac** ; Univ. de Stat din Moldova. – Chișinău : S. n., 2020. – 43 p. – Bibliogr.: p. 35-39 (72 tit). – Acces: http://www.cnaa.md/files/theses/2021/56679/olga_ paduraru_abstract.pdf

2022

264. Ojoga, Mariana. ***Garantarea realizării dreptului la proprietate de către autoritățile publice din Republica Moldova*** : rez. tz. dr. în drept : Specialitatea 552.01 – Drept constituțional / Mariana Ojoga ; **cond. șt. : Ion Guceac** ; Univ. de Stat din Moldova**.** – Chișinău : S. n., 2022. – 35 p. – Bibliogr.: p. 27-29 (30 tit). – Acces: http://www.cnaa.md/ files/theses/20222/57965/mariana_ojoga_abstract.pdf

2008

265. Смешная, Татьяна. ***Главный ученный секретарь*** : [Акад. Наук Молдовы – **Ион Гучак**] / Татьяна Смешная // Экономическое обозрение. – 2008. – 20 февр. – P. 18.

2009

266. Avornic, Gheorghe. ***Promoţia 1989*** : [(1984-1989) a Fac. de Drept a Univ. de Stat din Moldova. Printre absolvenţi este **Guceac Ion Andrei**] / Gheorghe Avornic, Elena Aramă, Valentina Coptileţ // Avornic, Gheorghe. Facultatea de Drept la 50 de ani : [Univ. de Stat din Moldova] / Gheorghe Avornic, Elena Aramă, Valentina Coptileţ. – Chişinău, 2009. – P. 241-242 : fot.

2010

267. ***Ion Guceac, doctor habilitat în drept, profesor universitar – membru al grupului de experţi-coordonatori pentru elaborarea „Codului educaţiei"*** // Săptămîna. – 2010. – 21 mai. – P. 8-9 : fot.

2012

268. ***Motivarea participativă – o preocupare de bază a Sindicatului Educaţiei şi Ştiinţei*** : [Resursă electronică. Despre conf. şt.-practică „Motivarea participativă – factor de poziţionare activă a membrilor de sindicat", organizată de Sindicatul Educaţiei şi Ştiinţei la 20-21 iun. 2012. Se menţionează comunicarea prof., dr. habilitat **Ion Guceac** „Sindicatele – element asociativ al societăţii civile"]. – Acces: https://blogosfera.md/view-post-v-249559-0-romana.html

269. Roşca, Alexandru. ***Profesorul Ion Guceac – candidat la titlul de membru al Academiei de Ştiinţe a Moldovei*** / Alexandru Roşca // Făclia. – 2012. – 24 noiem. – P. 3.

2013

270. Furdui, Teodor. ***Savant, manager şi pedagog demn de toată admiraţia*** : [50 de ani de la naşterea lui **Ion Guceac**, membru

corespondent, secretar șt. general al Acad. de Științe a Moldovei, cercet. în domeniul dreptului constituțional] / Teodor Furdui, Valentina Ciochină, Eugenia Tofan // Literatura și arta. – 2013. – 28 mar. – P. 7.

2016

271. Antufiev, Silvia. ***Guceac Ion s-a născut la 26 martie în 1963 în s. Văscăuți, r-nul Florești …*** // Antufiev, Silvia. Doctori în drept din Republica Moldova : 1959-2011. Dicționar enciclopedic / Silvia Antufiev, Mihai Tașcă ; coord. : Mariana Harjevschi ; Bibl. Municipală „B. P. Hasdeu", Bibl. Publ. de Drept. – Chișinău, 2016. – P. 305-307 : fot. – Acces: https://bibliotecapublicadrept.files.wordpress.com/2020/04/dictionar_jurid_ex-09.11.2016.pdf

272. Costachi, Gheorghe. ***Aportul membrilor Școlii științifice „Teoria și practica edificării statului de drept" la dezvoltarea științei juridice*** : [**Guceac Ion, doctor habilitat, profesor universitar.** Rez. tz. de dr. habilitat în drept „*Evoluția constituționalismului și a organizării de stat în Republica Moldova*" (2003) // Costachi, Gheorghe. O viață dedicată dreptului și științei : monogr. / Acad. de Științe Moldovei, Inst. de Cercetări Juridice și Politice. – Chișinău, 2016. – P. 522-532 : fot.

273. Costachi, Gheorghe. ***Aportul membrilor Școlii științifice „Teoria și practica edificării statului de drept" la dezvoltarea științei juridice*** : [**Guceac Ion, doctor habilitat, profesor universitar. *Publicații selective*** (115 tit.) // Costachi, Gheorghe. O viață dedicată dreptului și științei : monogr. / Acad. de Științe Moldovei, Inst. de Cercetări Juridice și Politice. – Chișinău, 2016. – P. 532-546.

274. Costachi, Gheorghe. ***Școala științifică „Teoria și practica edificării statului de drept" : obiective, direcții de cercetare și componență*** : [componența școlii: nominalizat **Guceac Ion.** ***Evoluția constituționalismului și a organizării de stat în Republica Moldova*** (teză de doctor habilitat în drept, susținută în anul 2003). P. 355] // Costachi, Gheorghe. O viață dedicată dreptului și științei : monogr. / Acad. de Științe Moldovei, Inst. de Cercetări Juridice și Politice. – Chișinău, 2016. – P. 350-355.

275. Costachi, Gheorghe. ***În concluzie ... membrii Școalii științifice „Teoria și practica edificării statului de drept" au reușit performanțe ... însemnate. Guceac Ion*** – după susținerea tezei de doctor habilitat în drept, a obținut titlul științific de profesor universitar, fiind ales ca membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei. Ocupă postul de vicepreședinte al Academiei de Științe a Moldovei ... // Costachi, Gheorghe. O viață dedicată dreptului și științei : monogr. / Acad. de Științe Moldovei, Inst. de Cercetări Juridice și Politice. – Chișinău, 2016. – P. 840-841.

2017

276. Cuciurcă, Doina. ***Academicianul Ion Guceac. Cronicar al timpului său*** : [Lansarea cărților academicianului Ion Guceac: „Omul, societatea, statul – categorii constituționale perene" (București, 2017), „Constituția la răscruce de milenii" (București, 2016)] / Doina Cuciurcă // Universitatea de Stat din Moldova. – 2017. – 26 mai. – P. 3.

277. Țopa, Tudor. ***Văscăuți, r-nul Florești … din Văscăuți … personalități renumite : Ion Guceac (n. 26 martie 1963)*** : [academician, doctor habilitat în drept, profesor universitar] / Tudor Țopa, Liviu Belâi // Localitățile Republicii Moldova : Itinerar documentar-publicistic ilustrat / col. de aut. : Victor Ladaniuc, Tudor Țopa, Vladimir Nicu [et al.] ; coord. șt. : Vlad Ciubucciu, Anatol Eremia, Ion Melniciuc. – Chișinău, 2017. – Vol. 15 : Văd. - Z. – P. 164-166 : fot.

2018

278. Cușnir, Valeriu. ***Omagiu academicianului Ion Guceac cu prilejul a 55 ani de la naștere*** : [Resursă electronică] / Valeriu Cușnir. – Acces: https://icjp.asm.md/content/omagiu-academicianului-ion-guceac-cu-prilejul-55-ani-de-la-nastere

279. ***Guceac Ion, doctor habilitat, profesor universitar, academician*** // Academia de Administrare Publică la un sfert de veac : ed. istorico-cronologică și ilustrativă privind fondarea și evoluția instituției / col. de aut. : Aurel Sîmboteanu (elab. concepție, coord., red. șt.), Ion Dulschi, Aurelia Țepordei [et al.], Guvernul Rep. Moldova, Acad. de Administrare Publică de pe lângă Președintele Rep. Moldova. – Chișinău, 2018. – P. 95-96 : fot.

2019

280. ***Departamentul Drept Public*** : [**acad. Ion Guceac** – membru al Dep. Drept Public al Fac. de Drept a Univ. de Stat din Moldova (2015-2019)] // Facultatea de Drept : 60 ani în serviciul jurisprudenței naționale / Univ. de Stat din Moldova ; resp. de ed. : Serghei Brînza, Elena Aramă, Rodica Ciobanu [et al.]. – Chișinău, 2019. – P. 70-89 : fot.

2022

281. ***Guceac Ion – academician, doctor habilitat în drept, profesor universitar*** : [Resursă electronică]. – Acces: http://drept.usm.md/profview.php?l=ro&idc=74&id=236&t=/Guceac-Ion

282. ***Guceac Ion*** : [Resursă electronică. Conducător de doctorat – 17 teze ; referent oficial – 15 teze ; președinte al Consiliului Științific Specializat – 25 teze, membru al Consiliului Științific Specializat – 21 teze]. – Acces: http://www.cnaa.md/scientific-advisers/ ; http://www.cnaa.md/normative-acts/phd/iii/

283. ***Guceac Ion, doctor habilitat, profesor universitar*** : [Resursă electronică]. – Acces: http://www.cnaa.md/person/2136/

284. ***Guceac Ion – IBN*** : [Resursă electronică. Disponibil online : Articole în reviste din Rep. Moldova – 39 ; Publicații la conferințe din Rep. Moldova – 23 ; Publicații peste hotare – 2; Publicații indexate în SCOPUS – 1 ; Cărți – 2 ; Contribuții – 1. Anii: 2007-2022]. – Acces: https://ibn.idsi.md/ro/author_articles/10928

Tipar: „Continental-Grup” SRL
Str. Miron Costin, 7, MD-2068, Chișinău, Republica Moldova